

## NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

## I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Salvador CAÑIGUERÀ I FOLCARÀ, Neus FÀBREGAS I TEIXIDOR, Josep M<sup>a</sup> POCH I YMBERT, Joan VALLÈS I XIRAU, *Homes de ciència empordanesos (Materials per a un diccionari històric de la ciència de l'Empordà)*. Pròleg: Miquel de GARGANTA, Figueres, Carles Vallès, editor 1985, 168 pp.

«Aquest primer intent de diccionari històric de la ciència a l'Empordà» (11) dona cabuda a totes les persones que han nascut a l'Alt o al Baix Empordà i han destacat, en primer lloc per les seves publicacions, en els camps de les ciències experimentals i de la tècnica. Hi trobem resums bio-bibliogràfics d'Antoni Aguilera (15), Cresques Elies (51), Lluís Fabra (53), Lleonard Jacas (69), Simeó Lligonya (72), Francesc Llorens i Masdevall (72-73), Josep Masdevall Terrades Llobet i Berenguer (82-84), Jeroni Poch (108), Francesc Pons (108-109), Josep Rabet i Collell (115), Baltasar Soler (133), Francesc Sunyer (134-135). En alguns casos hi ha reproducció de la portada de publicacions. Les pàgines 157-158 contenen la bibliografia i la 159 els arxius que han proporcionat dades, entre els quals n'hi ha catorze de particulars, de Figueres.— J. P. E. [3857]

Maria Antònia BISBAL I SENDRA, Maria Teresa MIRET I SOLÉ, *Diccionari biogràfic d'Igualadins*. Pròleg d'Antoni DALMAU I RIBALTA (Fundació Salvador Vives i Casajuana, 96), Barcelona 1986, 280 pp.

Aplec de tres-cents tretze resums biogràfics d'altres tants personatges d'Igualada o de la comarca de l'Anoia. Alguns cauen directament dins el camp d'ATCA: Agustí d'Igualada (22), Jaume Caresmar i Alemany (48-49), Jeroni Cornet i Sacirera (65), Josep de Calasanc Ferrer i Boldú (74-75), Ildefons Ferrer i Roca (79), Vicenç Pedriça (161); d'altres, pel fet d'haver publicat estudis basats en documentació arxivística: Amadeu Amenós i Roca (23-24), Gabriel Castellà i Raich (51-53), Francesc Colomer i Oms (60-61), i Roc d'Olzinelles i de Miquel (152-153). Els apèndixs contenen llistes diverses d'autoritats igualadines (231-149). Una llista bibliogràfica de dues-centes quaranta-quatre entrades ocupa les pàgines 253-265. Hi ha al final dues taules: onomàstica i temàtica (269-280).— J. P. E. [3858]

200 *Catalans a les Amèriques 1493-1987. Mostra del Diccionari de Catalunya i Amèrica*, Barcelona, Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica 1988, 699 pp.

Primer tast d'allò que serà el *Diccionari de Catalunya i Amèrica*, actualment en preparació sota la direcció de Pere Grases i de Pere Molas. L'obra dona notícia de Miquel de Constançó, enginyer i cosmògraf, autor del *Diario histórico de los viajes de mar y tierra hechos al Norte de California*, Mèxic 1771; de Pere Fages i Beleta, militar, autor de *l'Expedición a la Bahía de San Francisco en 1770* i *La Campaña del Río Colorado*, 1781; de Miquel Francesch, dominicà, autor de *Philosophia scholastica*, escrita a Guatemala el 1758 i impresa a Barcelona el 1762; de Benet Garret i Aloví, abat de Bellpuig de les Avellanès i bisbe de Nicaragua el 1708, autor de *l'Oración panegírica en la fiesta que se hizo en la real casa de Belpuche de las Abellanes el día 8 de septiembre de 1692*, Barcelona 1692; de

Marià Martí i Estadella, bisbe de San Juan de Puerto Rico (1761) i de Santiago de León de los Caracas (1769), autor de nou manuscrits que recullen notícies dels pobles de la diòcesi de Caracas, dels quals l'any 1928 es van publicar sis volums; de Benet M<sup>a</sup> Moixó i de Francolí, bisbe de Charcas, autor de *Memorias históricas de San Cucufate del Vallès*, Barcelona 1790, d'*Oración*, Cervera 1797, i *De vetustissimis philosophis ab atheismi crimine vindicatis*, 1798; de Manuel d'Oms i de Santa Pau, militar i polític, autor de l'obra teatral *El mejor escudo de Perseo*, 1708; de Ramon Pané, monjo, autor de la *Relación acerca de las antigüedades de los indios*, 1498; de Josep Manuel Peramàs, religiós jesuïta, autor de *Laudationes quinque*, 1766, d'*Annus patiens*, 1775-1776, *De invento novo orbe*, 1777, i *De vita et moribus sacerdotum paraguaycorum*, 1791; d'Esteve Rodríguez i Miró, autor de *Descripción de la Luisiana*, 1791; i de Francesc Romà i Rossell, autor de *Las señales de la felicidad en España y medios para hacerlas eficaces*, Madrid 1768.— J. de P. [3859

*Diccionario de Historia Eclesiástica de España* dirigido por Quintín ALDEA VAQUERO, Tomás MARÍN HERNÁNDEZ, José VIVES GATELL. Suplemento I, Madrid, CSIC (Instituto Enrique Flórez) 1987, LII i 706 pp.

Deu anys després de publicats els quatre volums bàsics de l'obra, arriba el primer suplement, en relació al qual els editors avisen que molts dels articles que hi són publicats ja es trobaven en curs d'impressió l'any 1977 (IX). Recauen en el nostre camp els articles següents: *Abril, Peláez*, de P[eter] Linehan (3-4); *Agulló, Guillermo de*, d'Agustín Altisent (11-12); *Albalat, Pedro de*, de P[eter] Linehan (13-14); *Albert, Pedro*, de J[osep] Vives (19-20); *Alós y de Dou, José M<sup>a</sup> de*, de J[oa]n Bonet (21-22); *Amalarich, Arnaldo de*, de D. Yáñez (24-25); *Amat de Palou y Pont, Félix*, de Josep Vives (25); *Andrés, Antonio*, de J[osé] Goñi (30); *Anglès Pàmies, Higinio*, de J[osé] M<sup>a</sup> Lloréns (30-31); *Anglesola, Berenguer de*, de J. Goñi (31-32); *Besora, José Jerónimo*, de Josep M<sup>a</sup> Madurell (82-83); *Biblia en España, la*, de S[ebastián] Bartina (Justo de Urgel, 83; Félix de Urgel, Claudio de Turín, Raimundo Martini (*sic*), Pablo Cristiano, Poncio Carbonell, 84; Jacobo Pérez de València, 85; Benito Pereira (*sic*), Tomás Maluenda, 86; Marcelino Siuri, Francisco Pérez Bayer, 87); *Biblioteca Nacional*, de M. Sánchez Mariana, amb indicació de fons relatiu a Amer, Barcelona, Benedictins de Girona, 93; butlles d'erecció d'esglésies de Catalunya 94; Girona; documentació relativa als sants Pere Nolasc i Ramon de Penyaforç, 95; Eivissa; Inquisició, 96; Mercedaris, Poblet, Sant Feliu de Guíxols, 99; Tarragona, Tortosa, Vall-digna, 100); *Borja y Aragón, Enrique; Borja y de Castro-Pinós, Rodrigo de; Borja Lanzol, Pedro Luis de*, de J. Goñi (102-104); *Caixal, Pedro*, d'A. Altisent (106); *Calamanda*, de J. Vives (106); *Calvillo, Fernando Pérez*, de J. Goñi (106-108); *Cardona, Enrique de; Cardona, Jaime Francisco*, de J. Goñi (109-110); *Cardona, Juan Bautista de*, de F[rancisco] de P. Solá (110); *Casanova, Juan de*, de J. Goñi (116); *Castelar, Juan*, del mateix (117); *Castro, Juan de*, del mateix (119-120); *Cátaros en España*, de B. Leroy (120-122); *Cerdá, Antonio*, de J. Goñi (122-124); *Cisma de Occidente en España, el (1378-1417)*. II. *En el reino de Aragón*, del mateix (140-151); *Clemente VIII (Gil Sánchez Muñoz)*, del mateix (158-162); *Conciliarismo en España, El*, del mateix (175-178); *Penetración del conciliarismo entre los aragoneses*; *Concilio de Basilea y España, El*, del mateix (187-205); *El reino de Aragón*; *Confesores franciscanos de los reyes de Aragón*, de M[anu]el de Castro (220); *Confesores de los reyes de Mallorca*, de J. Goñi (221-222); *Copons, Ponce de*, d'A. Altisent (229); *Crespi de Valladaura, Cristóbal*, de L. Herrera (229-230); *Despuig y Dameto, Antonio*, de J. Goñi (252-257); *Despuig de Podio, Ausias*, del mateix (257-259); *Elche*, de J. Vives (268-269); *Fenollar, Bernardo*, de J. Vives (309); *Ferris, Pedro*, de J. Goñi (317-318); *García, Martín*, del mateix (357-360); *Gener, Jaume*, d'E[ufemià] Fort i Cogul (363); *Gomar, d'E[duard] Junyent* (367); *Gregorio, Narciso*, de R. Sanlés (379); *Griera Gaja, Antonio*, de J. Vives (379-380); *Guiller-*

*mo de Montpeller*, d'E. Fort i Cogul (380); *Gurb, Arnaldo de*, de J. Vives (380-381); *Ivars Cardona, Andrés*, de B[enjamin] Agulló [412]; *Juan, Honorato*, de T[omás] Marín (416-418); *López, Juan*, de J. Goñi (439-440); *Loris, Francisco*, del mateix (456); *Margarit, Juan*, del mateix (462-465); *Martí, Bartolomé*, del mateix (466-467); *Martines, Pedro*, de J. C. Galende (467); *Maura y Gelabert, Juan*, de V. Sánchez (474-475); *Menescal, Onofre*, de J. Vives (480); *Milà, Luis Juan del*, de J. Goñi (489-492); *Monasterios: Fons salutis*, de D. Yáñez (503); *Frontanyà*, de J. Vives (502-503); *Montserrat*, de C[ebrià] Baraut (505-506); *Valldoncella*, de D. Yáñez (510-511); *Moncada, Otón de*, de J. Goñi (512-513); *Montañes, Jaime*, de P. M. Garrido (513-514); *Monsuar, Manuel de*, de J[osep] Lladonosa (514); *Monzón, Juan de*, de J. Goñi (514-518); *Ornos, Jorge de*, del mateix (561-564); *Pérez, Juan Bautista*, de G[regorio] de Andrés (608); *Pou y Martí, José María*, de J[osep] Martí [i Maior] (617-618); *Prats, Francisco des*, de J. Goñi (618-619); *Ram, Domingo*, de J. Goñi (622-624); *Redención de cautivos. III. Mercedarios*, de M. Rodríguez (632-642); *Remolins, Francisco de*, de J. Lladonosa (645); *Ribas, Vicente de*, de J. Goñi (645-646); *Rius Serra, José*, del mateix (649-650); *Sentmanat y Cartellà, Antonio*, del mateix (674-676); *Talayero, Martín*, del mateix (688-690); *Vidal y de Nin, Tomás de*, de D. Yáñez (699-700).— J. P. E. [3860]

*Dictionary of the Middle Ages*. Joseph STRAYER, editor in Chief. Volume 7: *Italian Renaissance-Mabinogi*, Nova Iork 1986, XVIII i 706 pp.

Cauen en el nostre camp els següents articles: *Jews and the Catholic Church*, de Kenneth R. Stow, un paràgraf del qual és dedicat al *Pugio fidei* de Ramon Martí (77). *Jews in Christian Spain*, de Heim Beinart, dedica part de les pàgines 80-83 als jueus catalans. *Jordi de Sant Jordi*, de Pere Bohigas (150); *Joseph ben Judah ben Jacob ibn 'Aknin*, d'Abraham S. Halkin (151); i *Lull, Ramon*, de Jocelyn N. Hillgarth (685-687).— J. P. E. [3861]

*Dictionary of the Middle Ages*. Joseph STRAYER, editor in Chief. Volume 8: *Macbeth-Mystery Plays*, Nova Iork 1987, XVI i 663 pp.

Els següents articles recauen en el nostre tema: *Majolica*, de Mary Grizzard (54-55); *Manuscript Illumination: Hebrew*, de Bezalel Narkiss, amb reproducció d'una pàgina d'una Bíblia hebrea copiada a Perpinyà el 1299 (110); *March, Ausiàs*, de Pere Bohigas (125); *Martorell, Bernardo* (sic), de Mary Grizzard (158); *Marzal de Sax, Andrés* (sic!), de la mateixa autora (169); *Medicine, History of*, de Michael McVaugh, amb referència a Arnau de Vilanova (251); *Metge, Bernat*, de J. R. Webster (300-301); *Mirror of Princes*, de Patrícia J. Eberle, amb referència al *Llibre de saviesa e doctrina*, de Jaume I (435); i *Musical Treatises*, d'Yves Chartier, que cita un *De cantu organico* d'autor català anònim (646).— J. P. E. [3862]

*Dictionary of the Middle Ages*. Joseph STRAYER, editor in Chief. Volume 9: *Mystery Religions-Poland*, Nova Iork 1987, XVIII i 732 pp.

Remarquem els articles següents: *Nahmanides, Moses*, de Charles B. Chavel (53); *Narbonite Rite*, de Roger E. Reynolds (62-63); *Nisard, Pedro*, de Mary Grizzard (140); *Oliba*, de Paul Freedman (238-239); *Peace of God, Truce of God*, de Thomas N. Bisson (473-475); i *Peter IV the Ceremonious*, de Jocelyn Nigel Hillgarth (510-512).— J. P. E. [3863]

*Dizionario degli Istituti di Perfezione* diretto da Guerrino PELLICCIA (1962-1968) e da Giancarlo ROCCA (1969-). IV. *Monachesimo Urbano-Pinzoni*, Roma, Edizioni Paoline 1980, XXVI pp. i 1752 col.

Troben *Montesa*, de Maur Cocheril (100-101); *Montserrat*, de Garsias M. Colombàs (129-131); *Pietro Nolasco, santo* (1704-1711), d'A[ntonio] Rubino.— J. P. E. [3864

*Dizionario degli Istituti di Perfezione*, diretto da Guerrino PELLICCIA (1962-1968) e da Giancarlo ROCCA (1969-). V. *Pio Il-Rzadka*, Roma, Edizioni Paoline 1983, XXVI pp. i 2080 col.

Aquest volum conté: *Poblet*, de J[ordi] Gibert (14-17); *Raymondo di Penyafort, santo*, d'A[lvaro] Huerga (1193-1195); *Raymondo Lullo*, de M[iquel] Batllori (1195-1198); i *Ripoll*, de T[omàs] Moral (1817-1818).— J. P. E. [3865

*Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique*. Tome XII, deuxième partie: *Piatti-Quodvultdeus*, Paris, Beauchesne 1986, col. 2177-2942.

L'article *Quiétisme. II. En Espagne*, conté paràgrafs dedicats a l'etapa valenciana d'aquell moviment espiritual (2793-2795), amb la corresponent bibliografia (2805).— J. P. E. [3866

*Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique*. Tome XIII, première partie: *Raban Maur-Robert d'Arbrissel*, Paris, Beauchesne 1987, col. 1-704.

Aquest fascicle conté: *Raymond Lulle*, d'Anthony Bonner i de Charles Lohr (171-187); *Raymond Martí de Subirats*, d'Adolfo Robles Sierra (187-190); *Raymond de Penyafort (saint)*, del mateix autor (190-194); *Raymond Sibiuda*, d'Alain Guy (194-201); *Ribot (Philippe)*, de Paul Chandler (537-539); *Riera (Clément)*, de Domènec M. Cardona (667); i *Riu (Pierre de Perpignan)*, de Pablo M. Garrido (692-683).— J. P. E. [3867

*Dizionario Biografico degli Italiani*. XXXII. *Dall'Anconata-Da Ronco*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 1986, XX i 808 pp.

Tenen alguna relació amb el nostre tema els articles següents: *Dal Pozzo, Paride*, d'Ennio Cortese (238-246: Dal Pozzo fou jurista al servei d'Alfons dit el Magnànim); *Dandolo, Fantini*, de Giuseppe Gullino (460-461) [però manca en aquest article qualsevol referència a la relació d'aquest personatge amb el lul·lisme de Pàdua, d'una banda, i amb mestre Joan Bulons, de l'altra]; *Dandolo, Giovanni*, de Gerhard Rösch (476-478: era doghe de Venècia en el moment de les Vespres Sicilianes i el seu capteniment fou favorable a Pere el Gran); *Daniele, santo*, d'Ambrogio Maria Piazzoni (588-589: és esmentat el seu pas per Tarragona, camí de Ceuta, on ell i sis companys framenors foren decapitats el 10 d'octubre del 1227). De més a més, són esmentats Ramon Llull i Arnau de Vilanova en l'article dedicat a l'alquimista *Daniele di Capodistria* (590); i Niccolò d'Anna Sommariva, enviat de Bonifaci IX a Sicília a fi d'impulsar la política papal contra la casa de Barcelona en els anys del Cisma d'Occident (621).— J. P. E. [3868

*Lexikon des Mittelalters*. III. *Codex Wintoniensis bis Erziehungs- und Bildungswesen*, Múnic i Zuric, Artemis Verlag 1986, VIII pp. i 2220 col.

El present volum conté articles dedicats a les *Commemoraciones (sic!) de Pere Albert*, de J[esús] Lalinde Abadía (80); a la *Compilatio maior* de Vidal de Canyelles, del mateix autor (102); al *Conflent*, d'O[dilo] Engels (130); al *Consejo de Ciento (sic!)*, de Carmen Batlle (154-155); al *Consolat de mar (Consulado del mar) de Barcelona*, de Carmen Batlle (163-164); a les *Constitucions de Cat(h)alunya*, de Frederic Udina (173-174); a *Corbera (família)*, d'Immaculada Ollich i Castanyer (223); a *Corbera, Romeu*, d'Eulàlia Duran (223-224); a *Cornell (família)*, de Manuel Riu i Riu (242); a les *Cortes (sic!)*. III. *Krone*

*Aragón*, de L. González Antón (289-291); a *Crescas, Hasday*, de H. Greive (342); a *Cresques, Abraham* i a *Cresques, Jafudà*, d'E. Woldan (346); a la *Crònica de Pere el Cerimoniós*, de Manuel Riu i Riu (352-353); a *Cruilles (família)*, d'Immaculada Ollich i Castanyer (359-360); a *Cucufas*, d'Àngel Fàbrega i Grau (365); a *Curia*, de L. Vones (384: «In Barcelona-Katalonien»); a *Curial e Güelfa*, de D. Brisemeister (387-388); a *Dagui (Degui, Pere)*, de Columba Batlle (431-432); a *Dénia*, de J. M. del Estal (695-696); a *Descoll, Bernat*, de Josefina Mateu (721); a *Desplà, Lluís*, de Carmen Batlle (733); a *Despuig (família)*, de la mateixa (734); a *Destorrent (família)*, de la mateixa (736); a *Dhouda*, de G. Bernt (934); a *Diputacions del General (sic!)*, de L. González Antón (1103-1104); a *Dominikaner, Krone Aragón*, d'A[dolfo] Robles Sierra (1208-1209); a *Drama (in Katalonien)*, de D. Briesemeister (1360-1361); a *Durandus von Huesca*, de P. Segl (1467-1468); a *Eiximenis, Francesc*, d'Uta Lindgren (1760-1761); a *Elche (sic!)*, de L. Vones (1788); a *Eleonore von Sizilien*, de Salvatore Fodale (1805); a *Elne (sic!)*, d'O[dilo] Engels (1851-1852); a *Emporiae*, de J. Gruber (1897); a *Entença (família)*, de L. Vones (2026-2027); i *Erill*, de L. Vones (2148-2149).— J. P. E. [3869]

*Primer Congrés Internacional de Llengua Catalana, Barcelona, Octubre de 1906*, Barcelona, Editorial Vicens-Vives 1985, XX i 9-702 pp.

Reedició en facsímil del volum d'actes del primer Congrés [publicades a Barcelona l'any 1909], a les quals hom ha afegit en les vint pàgines inicials unes curtes salutacions dels màxims representants polítics dels diversos Països Catalans.— J. P. E. [3870]

Joaquim M. PUIGVERT, M. Àngels SANLLEHY, Assumpta SERRA, Lluís TIÓ, *Pautes d'anàlisi d'una font documental en la llarga durada: els testaments*, dins «Joves Historiadors», 139-146.

Anàlisi diacrònica de testaments dels segles XI-XIX, amb l'intent de descobrir-hi la dialèctica entre canvi i continuïtat en la societat rural (Era Val d'Aran, Gironès, Osona i la Selva). Els testaments analitzats són quaranta-un i els autors s'han limitat a considerar les relacions entre l'home i l'església o les formes de pietat i de devoció. La primera part assenyalava l'evolució que han tingut les fórmules de cada un dels elements del testament relatius a devoció o caritat. La segona part indica pautes de recerca a base de testaments en els camps de religiositat i de litúrgia i dels mecanismes d'assistència, així com en el camp socio-econòmic (144-145).— J. P. E. [3871]

Lluís TO I FIGUERES, *L'evolució dels ritus funeraris a Catalunya a través dels testaments (segles X-XII)*, dins «Lambard. Estudis d'Art Medieval», III (1983-1985 [1987]), 75-96.

[A la pàgina 77, nota 8, consta que l'autor d'aquest article és la mateixa persona que el darrer dels autors de l'article acabat de resumir, malgrat la diferència de grafies del cognom en les respectives publicacions, diferència de la qual dono fe]. Article basat en l'anàlisi dels elements relatius al ritu funerari que es troben en dos-cents testaments: cent setze, ja publicats en el *Cartoral de Sant Cugat del Vallès*; vint-i-sis també publicats, procedents de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, datats entre el 1010 i el 1050; deu de la recopilació de Francesc Monsalvatje sobre el comtat de Besalú; i disset de publicats recentment per Antoni M. Udina i Abelló; els altres són inèdits: disset dels *Libri Antiquitatum* de l'ACB i dotze de fons diversos de l'ACA (78-79). L'exposició dels diversos elements recolza en la transcripció dels fragments textuais que els corresponen.— J. P. E. [3872]

EQUIP BROIDA, *Les fonts per a la història de la vida quotidiana a la Baixa Edat Mitjana i inicis de l'Era Moderna*, dins «Joves Historiadors», 113-122.

Presentat l'equip i llurs primeres publicacions i camps de recerca, amb clara tendència a l'estudi de la vida quotidiana, són dividides en tres grups les fonts principals per a la reconstrucció del passat: fonts arxivístiques, fonts literàries i restes materials. Les pàgines 117-118 ofereixen un quadre d'equivalències entre les principals sèries dels principals arxius barcelonins i els temes de vida quotidiana que hi poden ésser documentats. Les següents contenen mostres textuais de tals possibilitats, procedents de sis arxius barcelonins, de Bernat Metge i de Jaume Roig (119-121).— J. P. E. [3873

EQUIP BROIDA, *Ús de l'espai en els castells i torres dels segles XIV i XV*, dins *Castells*, 217-295

Catorze inventaris, quatre dels quals ja havien estat publicats i tres d'altres (els de Santa Coloma de Gramanet, del 1439; de Castellserà, del 1443; i de Calonge, del 1466) ho són ara per primera vegada, els dos dels extrems de l'AHCB, *Inventaris*, i el del mig de l'ACA, *Monacals. Hisenda* (271-295), són la base sobre la qual l'equip reconstrueix la distribució dels espais en un castell, en una torre i en una casa nobiliària de Barcelona.— J. P. E. [3874

*Anàlisi i comentaris de textos literaris catalans. I. De Llull a Verdaguer a cura de Narcís GAROLERA I CARBONELL* (Manuals Curial 5), segona edició, Barcelona, Curial 1985, 248 pp.

Publicat el 1982 i reeditat el 1985, el volum és definit pel seu autor «una mena d'introducció a la nostra literatura a través de textos que han motivat anàlisis o comentaris individualitzats» (5). Els textos comentats són principalment poètics, són col·locats en ordre cronològic i els comentaris segueixen metodologies diverses. Dels vint-i-dos estudis aplegats en aquest volum, divuit pertanyen a l'època estudiada per ATCA. Són els següents: R. D. F. Pring-Mill, *Un versicle del «Libre d'Amich e Amat» de Ramon Llull*, del 1962 (11-28), i *Comentaris a un «recontament» lul·lià*, del 1976 (29-34); Erhard-W. Platzeck, *Anàlisi d'una cançó lul·liana*, del 1980 [cf. ATCA, I (1982), 353, núm. 115] (35-40); Josep Junyent, *Un fragment èpic prosificat del «Libre dels Feyts»*, del 1975 (41-52); Josep Miquel Sobré, *Un artifici literari a l'inici de la «Crònica» de Ramon Muntaner*, del 1978 (53-61); Martí de Riquer, *Tres mostres de l'estil de Bernat Metge*, del 1959 (62-69); Jaume Riera i Sans, *Primer text en «estil de valenciana prosa»*, del 1980 [cf. ATCA, I (1982), 392, núm. 244] (70-74); Josep Romeu i Figueras, *Anàlisi d'una dansa de Guerau de Maçanet*, del 1981 [cf. ATCA, II (1983), 522, núm. 861] (75-95); Martí de Riquer, *Els «Stramps» de Jordi de Sant Jordi: idees i influències*, del 1955 (96-104); Josep Romeu i Figueras, *Comentaris al poema «Presoner» de Jordi de Sant Jordi*, del 1977 (105-112); Saverio Panunzio, *Una cançó emblemàtica d'Ausiàs March*, del 1980 [cf. ATCA, I (1982), 406, núm. 297] (113-126); Pere Bohigas, *Entorn de la cançó VI d'Ausiàs March*, del 1970 (127-135); Lola Badia, *Lectura del poema XIII d'Ausiàs March*, del 1981 [cf. ATCA, II (1983), 534, núm. 902] (136-147); Marie-Claire Zimmermann, *Figures i composició en el «Cant espiritual» d'Ausiàs March*, del 1981 [cf. ATCA, II (1983), 535, núm. 904] (148-161); Carles Ribà, *L'«Oració» de Roís de Corella*, del 1927 (162-165); Josep Romeu i Figueras, *Elements populars i cultes en un poema de Pere Serafi*, del 1974 (166-178); Giuseppe Grilli, *Apropaments progressius a un text poètic barroc: «Amo a una Pedra...» de Francesc Vicenç Garcia*, estudi publicat

ací per primera vegada i resumit en la tercera secció de «Notícies bibliogràfiques» del volum vinent (179-198); Alexandre Galí, *Estil psicològic en el «Calaix de sastre» del Baró de Maldà*, del 1954 (199-208). Els quatre textos i comentaris restants cauen fora del camp d'ATCA.— J. P. E. [3875]

Joan MARTÍ I CASTELL, Josep MORAN [I OCERÍNJAUREGUI], *Documents d'història de la llengua catalana. Dels orígens a Fabra* (Les Naus d'Empúries. Timó 2), Barcelona, Editorial Empúries 1986, 448 pp.

«Conjunt de textos que il·lustrin sobre l'evolució i l'ús de la llengua catalana al llarg de la seva història més enllà de la producció estrictament literària», tots ja editats i ací reproduïts «d'acord amb les transcripcions dels editors respectius» (7). Són set dels segles XI-XII, quinze del XIII, vuit del XIV, tretze del XV, set del XVI, vint del XVII i divuit del XVIII. Són, en general, textos no literaris, sense, però, mancar-hi peces d'autors coneguts com Jaume Marc, Jaume d'Agramunt, Narcís Vinyoles, Cristòfor Despuig, Marc Antoni Ortí, Francesc Fontanella, Josep Romaguera, Antoni de Sant Matias, Vicent Garcia, Carles Ros, Simon Salamó, Melcior Gelabert i Agustí Eura, ni traduccions de Giovanni Boccaccio i de Jean Racine.— J. P. E. [3876]

Jospe MORAN I OCERÍNJAUREGUI, *Notes sobre la formació de la llengua catalana*, dins «Anuario de Filología», 10 (1984), 335-346.

El darrer apartat de l'article, intítulat *Entre el llatí i el català* (345-346), recorda que les primeres frases llargues escrites en llengua catalana pertanyen a documents jurídics del s. XI, relatius a drets feudals, o a exposicions de greuges, d'on saltaria a cartes, capbreus i documentació privada, administrativa o judicial.— J. P. E. [3877]

Sylvie CAUCANAS, *Introduction à l'histoire du Moyen Âge en Roussillon*, Perpinyà, Direction des Services d'Archives 1985, 166 pp.

Recull de textos comentats, destinats a servir d'introducció a la història de l'Edat Mitjana al Rosselló. Ultra les pàgines introductòries, l'autora aplega vint-i-sis documents, repartits en tres capítols: societat tradicional, creixement urbà i marginalitat i exclusió, reproduïts en la llengua original (llatina o catalana) i acompanyats de traducció francesa. Obra només coneguda per la referència de «Revue Historique», CCLXXV (1986), 487-488, signada per Marcel Durliat.— J. P. E. [3878]

*Textos jurídics catalans: Presentació*, Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya 1985, 67 pp.

Sebastià SOLÉ I COT, *Notes sobre terminologia jurídica*, dins «Revista de Llengua i Dret», 7 (juny de 1986), 69-74.

El primer escrit només m'és conegut per la referència que en proporciona el segon, segons el qual constitueix la presentació d'una col·lecció anomenada «Textos Jurídics Catalans», on s'editaran textos jurídics catalans antics, manuscrits els uns, impresos els altres, de la qual «explica la finalitat, les característiques i els criteris que seguiran en aquestes edicions i les persones, a les quals han estat encomanades» (69).

L'autor del segon escrit retreu a la publicació oficial la poca fidelitat a la terminologia històrica i el manlleu superflu i inconvenient a la llengua castellana. I posa l'exemple de les expressions «Cort» o «Cort General», que hom ha desfigurat en «Corts»; i «compila-

ció», rebaixada a «recopilació». L'autor assenyala expressions de lèxic popular barceloní, que reflecteixen situacions o institucions jurídiques dels segles XVI-XVIII (71-74).

— J. P. E.

[3879-3880

Arcadi GARCIA, *El dret històric dels Països Catalans, vist amb perspectiva de conjunt*, dins «Revista de Catalunya», núm. 9, (juny de 1987), 54-68.

Tot i ésser políticament tres unitats independents, «tota una sèrie d'analogies, de coincidències de criteri, d'identitats d'institucions bàsiques i, sobretot, de principis jurídics comuns» es troben en els Països Catalans. «El poder reial era únic... i això feia que a tot arreu es manifestés institucionalment de la mateixa manera» (55). En la Reial Audiència, «les diferències no foren notables, ni en la composició ni en la jurisdicció» (56). L'estructura estamental de les Corts era la mateixa i en la Generalitat tots tingueren l'òrgan de gestió de l'administració pública. Era anàloga la moneda (57); la representació dels ciutadans en els municipis, tant si es deien jurats, com paers o consellers; la funció del mostassaf, el consolat de la mar i el seu codi, el *Llibre del consolat de mar*, eren tan comuns, que aquest fou redactat, en part, tant a Barcelona com a Mallorca o a València; recordem la Taula de Canvi: totes eren institucions ciutadanes paral·leles (57-58). En el camp del dret privat, els *Usatges* representarien una compilació de normes populars, a partir de les quals «s'inicià una llarga pruija del dret català, per arribar a un grau superior de llibertat individual, tant personal com patrimonial» (59), tendència que en el dret culte trobà suport mitjançant la introducció del dret romano-canònic (60), el qual influí en l'aplicació dels *Usatges* mitjançant les *Commemorations* de Pere Albert, i arribà fins al dret successori (tendència a la llibertat de testar), tot i les múltiples diversitats, àdhuc locals (62-64). Mereix consideració apart el romanisme del Dret Privat de tots els Països Catalans, perquè en reforça la unitat (65), com també el sentit d'adaptació permanent de les institucions a les circumstàncies de cada moment i de cada lloc (66), raó de la llarga durada de moltes institucions jurídiques nostres i de la importància de la jurisprudència, que fa del segle XVI un autèntic segle d'or del dret català (66), que salta més enllà del *Decret de Nova Planta*, car el 1784-1786 es publicava la darrera gran obra dedicada al patrimoni reial i al batlle general del regne de València (67). La vigència i vigoria del dret obliguen a matisar la «Decadència», car no ho fou en el camp jurídic, cosa que mantingué la consciència nacional. Manuel Duran i Bas iniciaria la perspectiva històrica i jurídica (67).— J. P. E.

[3881

José Manuel PÉREZ-PRENDES Y MUÑOZ DE ARRACO, *Para una restauración del Derecho Valenciano*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 64 (1986), 281-303.

Assaig que en poques pàgines passa revista a les diverses èpoques del Dret Valencià. Sobre la base comuna dels drets romà, germànic i canònic (282), els *Furs* demostraren ésser adequats a la pràctica, a la doctrina i a les decisions judicials (285). Després d'algunes consideracions relatives a la sensibilitat jurídica d'Ausiàs Marc (senyor que no acaba d'assumir el canvi social vers la ciutat burgesa) (287-289) i del *Tirant lo Blanc* (mirall de normes jurídiques d'una societat determinada) (290-292), hom arriba a l'obra de Pere Jeroni Tarassona, *Institucions dels Furs i Privilegis del Regne de València*, síntesi bàsica del Dret Valencià realitzada el 1580 (292-294). El segle XVII aportaria les recopilacions de decisions judicials, obra de Cristófor Crespí de Valldaura i de Nicolau Bas i Galceran (295-296). Les cartes de població posteriors a l'expulsió dels moriscs prescindiren dels *Furs*, en la mesura en què foren favorables als senyors (296-297). El segle XVIII fou per

al Dret Valencià el de l'oblit després de la *Nova Planta* (298-299).— J. P. E. [3882]

Felipe MATEU Y LLOPIS, *Del Comitatus Barchinone al Principatus Cataloniae. En torno de una intitulación diplomática y monetal*, dins «Acta Numismatica», 16 (1986), [262].31-[278].46.

Recopilació de les frases d'intitulació de documents oficials o de textos legislatius des de Ramon Berenguer I, el Vell, fins a mitjan segle XIX. La denominació comtal fou ja interpretada en els *Usatges* com a l'equivalència de «princeps», en sentit de sobirania. Però mentre el títol de «Principatus Cataloniae» ja es troba en documentació de cort el 1376 ([268].36), només entrà en les monedes entorn del 1640 com a substitució del nom del rei ([275].43) i hi tornà el 1754-1756 en encunyació de Ferran VI realitzada a Segòvia ([277].45); la darrera coneguda seria la del pretendent carlista, Carles V ([278].46).— J. P. E. [3883]

Martí de RIQUER, *Heràldica catalana des de l'any 1150 al 1550*. Volum II, Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema 1983, pp. 357-804.

Completant el volum primer [cf. ATCA, VI (1987), 388-389, núm. 3225], aquest ofereix un conjunt de 255 il·lustracions, d'entre les quals destaquen les làmines 30-63, recopilació d'escuts amb la corresponent breu explicació, la làmina 82, pàgina inicial del *Llibre dels privilegis de Lleida* (Arxiu de la Paeria), la 89, amb la pàgina també inicial del *Comentari als Usatges*, de Jaume Marquilles (Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat), la 145, miniatura del *Llibre de privilegis* de Mallorca (Ciutat de Mallorca, Arxiu Històric de la Ciutat), la 233, amb les signatures dels capítols matrimonials entre Joan I d'Empúries i la infanta Joana. Segueixen extrets relatius a l'heràldica catalana de l'*Armorial de Salamanca* (Salamanca, Biblioteca Universitària, ms. 2490) (575-576), de l'*Armorial de Steve Tamborino* (Tolosa de Llenguadoc, Bibliothèque Municipale, ms. 798) (576-587), de l'*Armorial de Bernat Mestre I* (Barcelona, BC, ms. 301) (587-589), de l'*Armorial de Bernat Mestre II* (Barcelona, BC, ms. 510) (589-594) i de l'*Armorial de Llupià* (Barcelona, BC, ms. 698) (594-600). Les pàgines següents contenen la transcripció dels tractats del blasó o armoria o explicacions teòriques, que els volums acabats d'esmentar col·loquen abans de les recopilacions heràldiques (603-623). Segueix una explicació de l'heràldica del capítol del Toisó d'Or de Barcelona del 1519, amb reproducció dels escuts i de fragments textuais contemporanis (627-742). Clou el volum l'obra de Francesc Tarafa, *Armorial dels canonges de la Seu de Barcelona*, tractat inicial del *Speculum Piae Elemosinae pauperum Sedis Barchinonae* (Barcelona, ADB) (745-755), la bibliografia (759-761), la taula de temes heràldics (765-792) i la d'escuts (795-799).— J. P. E. [3884]

Joaquín YARZA LUACES, *Artista-artesano en el gòtic catalán*, I, dins «Lambard. Estudios d'Art Medieval», III (1983-1985 [1987]), 129-169.

Article de síntesi, basat en quantitat de documents ja publicats, en el qual són aplegades les informacions sobre aspectes personals de l'artista de l'època gòtica, com són la formació professional d'aquell artesà, el ventall d'encàrrecs que podia acceptar sense menystenir-se, la situació econòmica tant amb referència als col·legues com a la societat, les condicions de treball i la relació entre artista i client (131). Seria un ciutadà, fortament emmarcat en els lligams familiars i en el gremi, de formació d'aprenentatge menestral. Els inventaris de béns són ben clars: en general, els artistes gòtics no tenen llibres (153-157), algun és àdhuc analfabet (129). En acabar aquest article és encetat el tema de l'artesà il·luminador de llibres (169).— J. P. E. [3885]

Enric MOREU-REY, *La devoció popular a Sant Martí de Tours*, dins «Misc. Romeu i Figueras» II, 147-186.

Dins l'objectiu de reconstruir la pervivència de la devoció popular a sant Martí de Tours en terres catalanes durant l'Edat Moderna, l'autor fa referència als *Goigs*, basats en hagiografies del sant (148-150), en els quals es repeteixen nou elements (150-152). Les llegendes populars insisteixen en els fets meravellosos o en visites o en relíquies del sant (152-157). Els *Goigs* tornen a ésser la base per a conèixer les peticions que hom li fa (169-171), com també ho són les oracions remeieres (172-173). Podrien ésser antics certs refranys o dites (173-175). Ultra això, trobem en aquestes pàgines referència a la denominació d'«arc de sant Martí» en el *Llibre dels fets* de Jaume I (160); a documentació, en la qual el dia de sant Martí és termini per a efectuar pagaments (163-164); notícia d'inscripcions en ferradures clavades en la porta d'esglésies (166-168) i documentació relativa al «martinet» (176-177).— J. P. E. [3886]

Dolors SISTAC I SANVICÈN, *El tema amorós i la seva retòrica particular en un gènere de cançons d'estil popular*, dins «Misc. Romeu i Figueras» II, 341-356.

Diverses «cançons de pandero», recollides sobretot per Valeri Serra i Boldú a la Plana d'Urgell o comarques veïnes, ací reproduïdes, algunes de les quals són anteriors al segle XIX, són analitzades des del punt de vista mètric (estrofes de vuit versos heptasil·làbics), des dels principals elements expressats, masculins o femenins, sempre exalçats (343-345), entre els quals la cançó fa requesta de relació amorosa o d'alguna de les seves exigències, com la de l'exclusivitat (347-355).— J. P. E. [3887]

Josep SALGADO LATORRE, *Oraciones curativas, curadores y otros*, dins «Treballs Canonjins 1985» (Col·lecció El Porxo 2), La Canonja 1985, 245-266.

Ultra les parts teòriques o d'explicació de denominacions [però «samaire» no és pas qui recita oracions per a donar sort o evitar malalties (254), ans qui resa salms (samaire = salmaire)], l'article aplega el text d'una vintena d'oracions populars guaridores, de transmissió oral, aplegades a la Canonja, possiblement procedents de temps anteriors al segle XIX.— J. P. E. [3888]

Pilar VÉLEZ, *El «revival» neogòtic en la bibliofília vuitcentista: Marià Aguiló i Fuster*, dins «L'Avenç», núm. 98 (novembre 1986), 38-41.

Narració de l'empresa protagonitzada per Marià Aguiló, el qual intentà de reproduir obres dels segles XV i XVI en llengua catalana, imprimint-les amb els mateixos tipus de lletra, amb els quals ho foren la primera vegada, ja sigui pel fet d'haver trobades partides de lletra conservades a través dels segles, ja sigui pel fet d'haver encarregada lletra nova de tipus gòtic. Són ací indicades les obres impreses amb la lletra esmentada (38-39).— J. P. E. [3889]

Lola BADIA, *Riba i els nostres clàssics: notes de lectura*, dins «Actes del simposi Carles Riba». Institut d'Estudis Catalans, 17-19 d'octubre de 1984. A cura de Jaume MEDINA i d'Enric SULLÀ (Biblioteca Milà i Fontanals 5), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1986, 231-241.

Carles Riba només escriví tres estudis sobre altres tants escriptors catalans medievals: Joan Roís de Corella, Ramon Muntaner i Ausiàs Marc, als quals s'ha d'afegir el dedicat a la traducció catalana del *Decameró*. Malgrat la migradesa del treball històrico-crític que l'havia precedit (a diferència d'allò que succeïa amb els seus models italians), Riba encertà en els seus judicis: l'*Oració* de Corella no és un escrit místic (235); Muntaner deixa que hom descobreixi la seva tesi sota els fets que narra i, de més a més, dóna bel·ligerància al «jo» (237-238); Marc, superats els mites trobadorescs, crea una nova recerca de la veritat personal i un nou llenguatge poètic (238-239). El *Decameró* oferiria una mostra de l'influx directe de la literatura italiana contemporània en els escriptors catalans medievals (240).— J. P. E. [3890]

Francisco M. GIMENO BLAY, José TRENCHS ÓDENA, *Escritura: Palabra o imagen. (Reflexiones sobre la cultura escrita reproducida)*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 359-378.

Text relacionat amb l'exposició *Imatge i paraula als segles XIV i XV*. Llotja de València, novembre-desembre 1985. Les peces exposades anaven de començaments del segle XIV al 1735 (363). Un apartat de l'article (362-368) és dedicat a explicar la relació entre certs tipus de lletra, emprats durant la Baixa Edat Mitjana, i còpies concretes d'obres nostres (lletra textual emprada en representacions pictòriques o en llibres, des del *Missal de Santa Eulàlia* fins al *Dotzè del cristià* de Francesc Eiximenis; minúscula cancelleresca, emprada en documentació de tot tipus i en llibres; «antiqua» en certes obres humanístiques; ús de capitals en la iconografia). L'article acaba fent algunes observacions sobre la distribució material del text en la pàgina.— J. P. E. [3891]

A[na] M. CARABIAS TORRES, *La legislación universitaria en la España del siglo XVI*, dins «Revista Española de Derecho Canónico», 43 (1986), 101-120.

La major part de l'article és destinada a un breu regest de la legislació universitària hispànica del segle XVI, cronològicament ordenada. Hi trobem documents fundacionals de l'Estudi de València o a favor dels mestres lul·listes (107), de devolució de privilegis a la de Barcelona (108), disposicions relatives a afers de València (109 i 117-118), a l'Estudi Lul·lià de Mallorca (110), a la reforma del de Lleida (115 i 115), al visitador del de València (116), a l'erecció de l'Estudi de Tarragona (116 i 118) i a concessió de graus per part del col·legi de Tortosa (120).— J. P. E. [3892]

Rosa M. SUBIRANA I REBULL, *El gravat català del segle XVIII*, dins «L'Avenç», novembre 1986, 34-37.

Durant aquell segle, el gravat tingué demanadissa en tant que element il·lustrador de la lletra impresa (34). L'article també transcriu nombre de notícies inèdites relatives a diversos gravadors barcelonins, de l'AHCB, *Cadastre personal*, i de l'HPN, de notaris diversos.— J. P. E. [3893]

Philip D. RASICO, *La conservació de la -n' etimològica a l'antiga diòcesi de Girona*, dins «Quart Col·loqui», 41-56.

Després de les observacions de Joan Coromines al text de la *Llegenda àuria* traduïda al català del Rosselló, l'autor aplega les grafies que han conservat la «-n» final en la *Crònica* de Bernat Desclot, en el *Fogatge* o cens de Pere el Cerimoniós, en les *Ordinacions d'Em-*

*púries* (46-49) i en d'altres documents dels segles XIII-XV (49-50 [hom hi pot afegir la carta esmentada dins ATCA, IV (1985), 587, núm. 2162]). Les noves dades confirmen la resistència del parlar nord-oriental a perdre la «-n» (51), fenomen que, comparat amb el d'altres llengües romàniques, s'explicaria per una reacció a la pèrdua de la lletra esmentada, reacció que es traduí en un reforçament velar de la «-n», del tipus «-nc(h)».— J. P. E. [3894

Philip D. RASICO, *Consideracions fonològiques sobre el parlar de l'Alt Urgell a l'Edat Mitjana*, dins «Setè Col·loqui», 441-465.

Després de recordar les aportacions documentals i els estudis recents entorn de l'origen del català occidental, l'autor vol ací «analitzar una sèrie de fenòmens vocàlics i consonàntics que apareixen en els documents» dels segles IX-XV, molts d'ells encara inèdits, procedents de l'Alt Urgell i en general conservats a la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular. Analitzats tant el vocalisme (445-454) com el consonantisme (455-464), l'autor arriba a la conclusió que «diversos trets fonològics, típics de l'evolució del català en general, es descobreixen en textos alt-urgellesos a una època sovint força reculada. S'hi ha observat, a més, una sèrie de solucions específicament dialectals» (465).— J. P. E. [3895

Germà COLON, *Al comptat o a terminis*, dins «Revista de Llengua i Dret», VI (1985), 7-12. Reproduït dins Germà COLON, *Problemes de la llengua a València i als seus voltants* (Col·lecció Honoris Causa 1), Universitat de València, Servei de Publicacions 1987, 239-244.

Completant la informació que sobre l'ús medieval de «manvès» l'autor oferí en el seu article *Occitan et catalan: nécessité d'une étude réciproque. À propos de l'ancien provençal marves catalan manvès*, dins «Mélanges de Philologie et de Littératures romanes offerts à Jeanne Wathelet-Willem», Liège 1978, 46-76, ací aporta nous fragments en els quals és emprat aquell equivalent de «al comptat» (241) i els completa amb d'altres mostres medievals, en les quals és usat el correlatiu «a espera = a terminis» (242-244).— J. P. E. [3896

Emili CASANOVA, *Evolució de la segona persona del singular del present d'indicatiu del verb ser en català*, dins «Setè Col·loqui», 441-465.

L'autor es proposa descriure i explicar quan, com i per què han nascut les variants de la dita segona persona i en particular la valenciana «eres», partint del llatí «tu es». La base de l'estudi és una «abundosa documentació» (468) de textos antics, la bibliografia dels quals és recopilada al final (490-493). L'«eres» valenciana s'hauria introduït durant la segona meitat del segle XV per la convivència amb el castellà (487).— J. P. E. [3897

Joan MARTÍ I CASTELL, *Gramàtica històrica i/o (?) història de la llengua. Aportacions al català*, dins «Misc. Badia i Margarit» 5, 31-63.

Després d'una exposició doctrinal diferenciant els conceptes de «gramàtica», «gramàtica històrica» i «història de la llengua» (31-37), segueix la bibliografia dels estudis publicats després de les dues gramàtiques històriques de Francesc de Borja Moll i d'Antoni Badia i Margarit, els anys 1952 i 1951, respectivament, bibliografia disposada seguint l'ordre alfabètic d'autors en les pàgines 55-63 i valorada seguint els temes en les pàgines 37-51.— J. P. E. [3898

Maria Mercè MONTAGUT I BARBERÀ, *L'aparició d'adjectius cultes a la titulació medieval catalana*, dins «Misc. Badia i Margarit» 5, 171-181.

«Cap als anys 1360-70 comencen a aparèixer una multiplicitat de tractaments... i un seguit d'adjectius d'origen culte» (171). Ací són registrats els més corrents en els segles XIV i XV, a base de recopilacions de cartes, de lletres de batalla i d'altres obres. No manca l'apropiació de certs tractaments a determinades classes socials, però els límits no són estables i així el d'«honorable» és el tractament més general, amb el 37'7% de freqüència. Segueixen els de «noble», «honrat», «il·lustre», «magnífic», «venerable», «expectable», «discret», «reverend», «egregi» i «savi», aquest amb l'2% de casos. D'altres no arriben a l'1% (180-181).— J. P. E. [3899]

Joan COROMINES, *Uns brins de mossarabisme valencià*, dins «Caplletra», 1 (1986), 21-27.

La part central de l'article s'ocupa dels mots «roder» = «bandoler, fugitiu de la justícia» i «xumencer» = «bromista, plaga, gesticulador». Amb motiu del primer, tracta de «cullerat», que documenta en Jaume Roig, Francesc Eiximenis, en els *Furs de València* i en documentació d'arxiu (26-27).— J. P. E. [3900]

Leopoldo PEÑARROJA TORREJÓN, *Sobre la evolució de la l- latina en el «mozárabe» de València*, dins «Anales del Centro de Cultura Valenciana», núm. 63 (1978-1985), 299-300.

Resumits els estudis de Manuel Sanchis i Guarnier i d'altres entorn del tema, l'autor, a base de les grafies del *Llibre del repartiment*, del *Vocabulista in arabigo*, atribuït a Ramon Martí, i de documentació aljamiada del segle XVI, arriba a la conclusió que aquella «l-» inicial no sols no equivalia a un «ieisme» (305), ans «que el dialecto »mozárabe« de València practicava realment, unióndose así al catalán y, en parte, al aragonés, la palatalización de l-, mucho tiempo antes de la Reconquista» (308).— J. P. E. [3901]

Manuel MOURELLE DE LEMA, *El romance en el reino de Valencia*, dins «II Seminari de la llengua valenciana. Origen e identidat de la llengua», València 1987, 7-27.

El romanç parlat a València en temps de Jaume I hauria estat, segons l'autor, divers del català, perquè aquest era provençalitzat i aquell no (16). Com a prova, contraposa un fragment de Ramon Vidal, *Les rasós de trobar* (17-18) i una carta de Jaume I al vescomte de Cardona, del 1268 (18-19), a la *Carta pobla dels moros d'Uixó*, del 1250 (20-23) i a la carta del rei manant de jurar primogènit el 1262 (24), de la qual afirma que «no es de crear, ni por asomo, que se trate de un documento escrito en catalán» (24); la llengua d'aquestes dues darreres cartes seria confirmada per dos fragments d'Arnau de Vilanova (23-25), el segon dels quals és contraposat a uns versos de *Lo vers revers* de Cerverí de Girona, a fi de veure «la diferencia clara entre la llengua catalana y la valenciana poco después de muerto el rey Jaime I» (25).— J. P. E. [3902]

Gabriel BIBILONI, *L'article dels topònims*, dins «Randa», 18 (1985), 111-137.

Estudi de doctrina gramatical normativa, provocat pel fet que «s'ha generalitzat... la idea que els topònims de les Illes Balears que en el parlar ordinari d'aquestes illes duen article salat s'han d'escriure amb aquest... article en qualsevol tipus de llenguatge» (111). La contra-tesi de l'autor és que «l'article (sempre que sigui reconegut com a tal pels parlants) de qualsevol topònim dels Països Catalans hauria de prendre la forma estàndard en els hàbits d'ús on l'estàndard és la varietat adequada, entre ells la llengua escrita admi-

nistrativa i la dels mitjans de comunicació» (127). Com a prova, en l'apèndix documental presenta mostres textuais dels segles XIV al XVIII (129-132).— J. P. E. [3903]

Jaume CORBERA I POU, *La penetració del lèxic castellà dins el català de Mallorca a l'època de la Decadència (segles XVI-XVIII)*, dins «Randa», 18 (1985), 93-110.

Estudi basat en textos i en documentació, publicats o inèdits, aplegats en l'arxiu particular de Bartomeu Mulet, de Sineu, on hi ha «inventaris, encants, testaments, resolucions eclesials diverses, escrits jurídics, texts literaris, relacions històriques, cròniques de visites polítiques i religioses, texts de medicina, profecies, cançoners, texts religiosos, un text d'astrologia, un tractat de mineralogia, tractats d'art militar, biografies, un tractat de conror, teatre popular, rondalles, un dietari, pronòstics, receptes de cuina i altres escrits de to popular» (93). El treball és destinat a la quantificació del fenomen de «glotofàgia», al qual fou sotmesa la llengua catalana per la castellana durant els segles XVI-XVIII (96-97), bo i subratllant que la contaminació era més gran en la llengua escrita que en la parlada del poble. Els castellanismes són aplegats per segles (102-107), ultra els documentats en un sol text, igualment aplegats (107-108), i les formes dubtoses (108-109). En les pàgines 97-98 hi ha reproducció fotogràfica de quatre pàgines del *Llibre de la invenció y miracles de la prodigiosa figura de nostra senyora de Lluch*, imprès el 1684.— J. P. E. [3904]

Joan FUSTER, *Decadència i castellanització*, dins «Caplletra», 1 (1986), 29-35.

Aquestes reflexions entorn de la història de la llengua catalana al País Valencià es fixen en particular en dos vehicles de castellanització: el teatre i els sermons (31); l'autor es pregunta com és que, sense ésser compresos, foren acceptats. Potser l'observació bàsica és aquesta: «Els sermons de Joan Roís de Corella 'sonaven bé' i resultarien poc intel·ligibles. En castellà, més tard, els sermons continuaven 'sonant'. Era una forma de teatre» (34). I encara que normalment tant sermons com representacions es reduïssin als dies de festa major, «aquesta excepcionalitat encara havia de ser un factor més incisiu: ajudava a magnificar la llengua estranya, a conferir-li el prestigi de la solemnitat» (34), ultra el flux constant demogràfic de Castella a València en tots els estaments (35).— J. P. E. [3905]

Joan MARTÍ CASTELL, *De 'Les excel·lències de la llengua catalana'*, dins «Hom. Comas», 221-250.

L'autor repassa els documents i els textos aplegats per Antoni Comas i Pujol dins *Les excel·lències de la llengua catalana* (Episodis de la Història 95-96), Barcelona 1967, relatius al conflicte lingüístic provocat en els Països Catalans després i com a conseqüència del *Decret de Nova Planta*, a fi de provar «com hi són presents les actituds característiques d'una situació de conflicte lingüístic» (221).— J. P. E. [3906]

Joan SOLÀ, *L'origen de la llengua al segle XIX català*, dins «Hom. Comas», 457-478.

Pròpiament parlant, l'estudi cau fora dels termes d'ATCA. Però, en referir parers de filòlegs entorn de l'origen i filiació de les llengües romàniques, exposa la d'Antoni de Bastero (466) i, en recordar afirmacions que l'hebreu és la mare de totes les llengües, en reproduïx algunes de Martí de Viciana (468). Les pàgines 475-478 contenen un aplec de bibliografia.— J. P. E. [3907]

T[homas] N. BISSON, *The Medieval Crown of Aragon. A Short History*, Oxford, Clarendon Press 1986, XII i 240 pp. Hi ha traducció catalana: *Història de la Corona d'Aragó en l'Edat Mitjana*, Barcelona, Editorial Crítica 1988, 256 pp.

Les notes bibliogràfiques, aplegades en les pàgines 204-213 de l'edició original, poden ésser vistes com a indicador de les àmplies lectures, en les quals es basa aquesta història de la corona catalano-aragonesa, tant la dels dos territoris bàsics i anteriors a la unió, com la de tot el conjunt de «regnes e terres», després d'aquesta. En el marc de la narració històrica van compareixent els textos que configuraren la personalitat de Catalunya i de les altres terres catalanes: *Usatges* (34-35, 45, 50, 51, 53, 56, 65, 72, 75); *Gesta comitum Barcinonensium* (35, 37); *Liber feudorum maior* (51, 57); les *Commemoracions* de Pere Albert (72, 75); les *Costumes de la mar* (75); els *Furs de València* (76), el *Llibre dels fets* (62-63, 74, 80, 84) i àdhuc l'Arxiu Reial (50). De més a més, les pàgines 173-182 presenten una síntesi dels diversos aspectes culturals des de l'arquitectura a l'art, passant pels autors principals de les diverses branques de l'herència escrita.— J. P. E. [3908]

Jordi CANAL I MORELL, *El conflicte remença vist pels historiadors dels segles XIX i XX*, dins «Revista de Girona», XXXII (1986), 457-463.

Els autors del segle XIX tractaren el tema o bé en les grans síntesis d'història romàntico-nacionalista o bé en monografies jurídiques (458). Els historiadors romàntics no perdonaven als remences el fet d'haver-se associat amb la monarquia contra els estaments del país en la guerra contra Joan II. Qualque historiador castellà hi veia un fre a la unitat d'Espanya (460). Només Francesc Monsalvatje intentà de veure el problema en ell mateix (459). Jaume Vicens Vives tornaria a qüestionar el sentit de l'actuació de Ferran el Catòlic (460), dividiria els pagesos en moderats i exaltats i valoraria molt la *Sentència arbitral de Guadalupe* (461). Pierre Vilar i Eva Serra precisarien que la *Sentència* fou favorable als pagesos benestants (462).— J. P. E. [3909]

Joaquim MOLAS, *Sobre la periodització en les històries generals de la literatura catalana*, dins «Symposium Riquer», 257-276.

L'article desemboca en la conclusió que els períodes, en els quals s'han dividit en general les històries de la literatura, han estat determinats per aspectes extra-literaris (272). Després d'uns primers intents de Magí Pers i Ramona i de F[rancesc]. R. Cambouliu, arribà la gran aportació de Manuel Milà i Fontanals. Hereu de la tradició erudita de la Il·lustració, col·locà la literatura catalana dins una d'espanyola, que també enclouria la castellana i la galaico-portuguesa; la dividí en cinc èpoques, que coincidien amb els regnats més il·lustres; en l'estudi de la literatura catalana, tingué particular importància la distinció entre literatura culta i popular, aquella dividida en tres grans etapes, l'anterior a Ausiàs Marc, la contemporània d'aquest i la posterior; en la darrera, hom assistí al gran influx de la literatura castellana. La producció barroca era desestimada en qualsevol llengua. Antoni Rubió i Lluch seguí el planteig «hispanic» i per això distingí entre una història literària de Catalunya i una de la literatura en llengua catalana. Deixeble de Milà, Rubió i Lluch tendeix a concentrar la literatura en la lírica, amb la conseqüència d'estudiar per separat, en la «decadència», les escoles poètiques catalana, valenciana i mallorquina (263). Nació, llengua i literatura són com tres graus biològicament encaixats, que expliquen els tres grans períodes medieval, modern i de Renaixença (263-264). Lluís Nicolau d'Olwer és deixeble de Rubió i Lluch i també per a ell la literatura és biològicament vinculada a nació i a llengua. Distingeix en la catalana quatre períodes: orígens, plenitud, decadència i renaixença. Tant la història de Jordi Rubió i Balaguer com la de Martí de

Riquer s'acaben a darreries del segle XVIII. Seguint Nicolau, ja no presenten la literatura catalana com a part de la hispànica i coincideixen a posar més atenció als segles anomenats de decadència, dins l'esquema bàsic d'Edat Mitjana, Decadència i Renaixença (267). Rubió, però, distribueix cronològicament la seva exposició «segons la successió mecànica dels segles, per al conjunt, i de regnats, per als temps medievals (o, en tot cas, de cases regnants per als segles XVII-XVIII)» (268-269). Riquer es vol centrar en el fet literari expressat en català i porta la seva opció fins al rebuig dels esquemes rígids cronològics i revalua literàriament l'època del Barroc; però, en parlar del segle XVIII, Antoni Comas torna a una exposició, a la qual no manca «pretensió apologetica i reivindicativa» (272).— J. P. E. [3910]

Ferran GADEA, *Literatura catalana medieval* («El Blau Marí», 1), Barcelona, Editorial Jonc 1986, 334 pp.

Exposició sintètica de la producció escrita en llengua catalana, des de les seves primeres manifestacions («cap generació no testimonià el canvi» del llatí al català, 16 [vegeu la segona de les «Recensions» d'aquest volum]), fins al quart i darrer capítol dedicat a la plenitud dels segles XIV i XV, passant per l'etapa feudal, expressada predominantment en occità, i per la urbana, ja plenament catalanitzada en l'escriptura en prosa. Al final de cada capítol trobem indicacions bibliogràfiques [considerablement incompletes, tal com hom pot veure en les pàgines 139-143 en relació a Ramon Llull, Arnau de Vilanova i a les traduccions bíbliques en llengua catalana; o en la pàgina 312 en relació a sant Vicent Ferrer].— J. P. E. [3911]

Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*. Volum III (Obres de Jordi Rubió i Balaguer V-Biblioteca Abat Oliva 51), Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1986, 520 pp.

Les pàgines 21-26 exposen la situació de les lletres catalanes del 1700 al 1808. El text és traducció del publicat l'any 1958 i continuació de l'assenyalat dins ATCA, VI (1987), 381, núms. 3203-3204.— J. P. E. [3912]

Germà COLON, *Problemes de la llengua a València i als seus voltants* (Col·lecció Honoris Causa 1) Universitat de València, Servei de Publicacions 1987, 264 pp.

Recopilació d'estudis de Germà Colon, estrena de la Universitat de València a l'autor amb motiu de la seva proclamació a doctor «honoris causa», gairebé tots coneguts dels lectors d'ATCA. Són precedits per la *Laudatio academica* a càrrec del professor Antoni Ferrando (V-VIII), el qual enaltí l'esforç esmerçat per Germà Colon a precisar la identitat de la llengua catalana en el conjunt de les llengües romàniques i la seva col·locació «al si del diasistema latinogàl·lic, costat per costat de l'occità i del francès» (VI). Per la seva banda, Germà Colon dedicà la seva lliçó doctoral a *Vocabularis i vocables valencians* (XI-XXI); el lèxic exclusivament valencià no es trobaria en els vocabularis dels segles passats, car aplegaven de tot l'àmbit de la llengua, ans en els grans escriptors i en els escrits dels arxius; proposades algunes mostres, es deté en «posar messions = jugar-se quelcom en prova de la certesa d'una cosa», encara viu a Mallorca, documentat a Barcelona el 1507, i molt usat per Antoni Canals en la traducció del *Valeri Màxim*. Així s'advera que la confirmació de la unitat de la llengua és el resultat de l'estudi de qualsevol de les seves variants, tal com deia Pompeu Fabra. Els estudis anteriors de Germà Colon són aplegats en dues seccions; la de *Temes valencians* conté *L'humanista Furió Ceriol i la unitat de la*

llengua, del 1980 (13-23) [cf. ATCA, II (1983), 557, núm. 973]; *Les perspectives d'un hàpax: els «murtats» de Muntaner*, del 1979 (27-36) [cf. ATCA, I (1982), 369-370, núm. 171]; *Els «murtats», encara*, [del 1986; resumit més avall, en la secció tercera d'aquestes «Notícies bibliogràfiques»]; *L'adverbi ausades en el Curial e Güelfa* (57-60) [resumit més avall, en la secció tercera d'aquestes «Notícies bibliogràfiques»]; *Filologia, etimologia i fantasia: \*atovar en el Curial e Güelfa*, del 1985 (63-74) [resumit més avall, en la secció tercera d'aquestes «Notícies bibliogràfiques»]; *Fer lo proverbi*, del 1982 (77-83) [cf. ATCA, III (1984), 396, núm. 1557]; *«La balada de la garsa i l'esmerla» de Corella*, del 1985 (87-102) [cf. ATCA, VI (1987), 524, núm. 3715]; *Contrasts lèxics en català, espanyol i italià a partir de Tirant lo Blanch*, del 1981 (105-115) [cf. ATCA, II (1983), 538, núm. 917]; *Els vocabularis barcelonins d'Ausiàs March al segle XVI*, del 1983 (119-136) [cf. ATCA, V (1986), 500, núm. 2938]. La segona part, sota el títol *Àmbit català general i àmbit hispànic*, aplega els estudis: *Les llengües romàniques i llur selecció lexical*, del 1982 (141-174); *Sinonímia i diatopisme*, del 1981 (177-197) [cf. ATCA, II (1983), 453, núm. 610]; *La denominació Llengua d'oc a aquesta banda del Pirineu*, del 1978 (201-207); *El «rap» i la nostra lexicografia*, del 1981 (211-218); *Vestigis de \*vicenda fora d'Itàlia* (221-226); *A l'entorn del valencià mealla espanyol meaja*, del 1963 (229-235); i *Al comptat o a terminis*, del 1985 (239-244) [resumit més amunt, en el núm. 3896]. El volum s'acaba amb la llista de les sigles (245-247) i amb taules de mots catalans (249-254), castellans (254-257) i d'altres llengües (257-262).— J. P. E. [3913

David ABULAFIA, *Italy, Sicily and the Mediterranean (1100-1400)* (Collected Studies Series 250), Londres, Variorum Reprints 1987, XII i 334 pp.

Aplec de quinze articles ja publicats, entre els quals trobem: *Catalan Merchants and the Western Mediterranean, 1236-1300: Studies in the Notarial Acts of Barcelona and Sicily* [cf. ATCA, VI (1987), 410-411, núm. 3308]; i *The Norman Kingdom of Africa and the Norman Expeditions to Majorca and the Muslim Mediterranean*, tots dos del 1985.— J. P. E. [3914

Gabriel LLOMPART, *Entre la historia del arte y el folklore. Folklore de Mallorca. Folklore de Europa*. Miscelánea de Estudios. II. Prólogo de Lenz KRIS-RETTEBECK (Fontes Rerum Balearium. Estudios y Textos VI), Ciutat de Mallorca 1984, XVI i 560 pp.

Aplec de vint-i-vuit articles, publicats en col·leccions diverses en un espai de vint anys (1961-1981), la llista i procedència dels quals consta en les pàgines XV-XVI. El lector d'ATCA ja coneix algun dels més recents (p. e., II (1983), 509, núm. 829). Aquest segon volum té les mateixes característiques del primer, sobre el qual hom pot veure ATCA, III (1984), 353-354. Alguns dels estudis reproduïts encaixen plenament en la nostra temàtica, com és ara *La leyenda del desengaño en la conversión de Ramón Llull* (11-26).— J. P. E. [3915

*Estudis sobre textos i còdexs medievals de Catalunya*. I. Barcelona, Editorial Humanitas 1983, 120 pp.

Aplec de set estudis d'altres tants autors, publicats en la revista «Faventia» i tots coneguts dels lectors d'ATCA, en el volum III (1984) del qual són resumits: 363, n. 1434; 438, n. 1730; 456, n. 1802; 374, n. 1482; 402, n. 1578; 448-449, n. 1772; i 363, n. 1436.— J. P. E. [3916

Emili CASANOVA, *Els estudis filològics universitaris al País Valencià*, dins «Caplletra», 1 (1986), 89-96.

Notícia i breu resum del contingut de les tesis de llicenciatura i de doctorat en Filologia defensades en les universitats valencianes entre els anys 1982 i 1985, inclusivament, quinze de les quals, almenys, entren en el nostre camp.— J. P. E. [3917]

Alexandre MASOLIVER, *Què llegiren i escriviren els monjos de Poblet durant sis-cents anys (1150-1835)*, dins «Setè Col·loqui», 353-361.

El primer text pobletà en llengua catalana seria la *Concòrdia relativa al testament de Joan Bonshom*, del 1191 (355). La biblioteca i la llengua de cultura hauria estat el llatí fins prop l'any 1500, en què Miquel Longares escriví *Les funeralies dels reis d'Aragó*. Durant el segle XVI destaquen Martí Marquina i un anònim B. D. L. (357-358); durant el XVII, Joan Vallespinosa, Jeroni Puigvert i *Originals, Possessions, Sagraments i Homenatges... de les viles, llocs y térmens de dit Real Monestir y Convent*, del 1690; i ja en el segle XVIII, Francesc Dorda i Jaume Fortuny (359-360). A l'acabament, l'autor recorda les biblioteques de Pere el Cerimoniós i de Pere-Antoni d'Aragó (360-361: de la darrera només s'haurien salvat tres volums en català).— J. P. E. [3918]

Faustino D. GAZULLA GALVE, *La Orden de Nuestra Señora de la Merced. Estudios histórico-críticos (1218-1317)*. Vol. I-II. Con una introducció biogràfica escrita por Juan DEVESA BLANCO (Instituto Histórico P. Faustino D. Gazulla 1), El Puig (València), Monestir Mercedari 1985, C, 192 i 280 pp.

La introducció, ultra la biografia (V-XLVI), conté la llista de les publicacions de Gazulla, completada amb notícies relatives a les circumstàncies que originaren cada un dels treballs (XLVI-LXIII) i a les persones, amb les quals mantingué correspondència conservada (LXIII-LXXVII). El primer volum és reedició, amb algunes modificacions, del llibre publicat l'any 1934. El segon és ara editat per primera vegada, tal com el deixà l'autor en morir l'any 1938. Tota l'obra és resultat d'un llarg treball d'investigació en arxius diversos, en particular en l'ACA, i proporciona un quadre de la realitat mercedària en la Corona catalano-aragonesa fins al 1317. Alguns capítols tenen llur propi apèndix documental, destinat a les peces transcrites «in extenso». Alguns d'aquests documents pertanyen a la Cúria Fumada, de Vic (per exemple, I, 190-192).— J. P. E. [3919]

*La orden de la Merced. Espíritu y vida*, Roma, Instituto Histórico de la Orden de la Merced 1986, XII i 484 pp.

En aquesta visió de conjunt de la realitat mercedària en la història i en la situació actual, tant de la soca primitiva com de les branques i rebrots posteriors, cal remarcar les biografies, tant la general (1-5), com la particular relativa a sant Pere Nolasc (56-57), i els resums o referències als documents fundacionals del 1272 (44-49) i a l'evolució de les versions sobre l'origen de l'orde (43-44). Cal remarcar la secció dedicada a la figura de Pere Nolasc, amb la indicació de les successives etapes historiogràfiques (68-74), la reconstrucció crítica de la biografia (74-82), i el reflex de la seva imatge en diverses classes de textos litúrgics, jurídics o literaris (166-174 i 179-191). Assenyallem la presentació de les successives constitucions (205-211), la dels llibres litúrgics (218-222; 226-229) i la dels escriptors de l'orde (244-248).— J. P. E. [3920]

Ernesto GONZÁLEZ CASTRO, *La patria de san Pedro Nolasco*, dins «Estudios», XLI (1985), 19-192.

Dos punts han estat molt discutits en tema d'orígens de la Mercè: el lloc de naixement de Pere Nolasc i l'any de la fundació de l'orde. Mas Saintes Puelles i Barcelona o rodalia han tingut defensors a l'hora d'assenyalar el naixement, tema d'aquest estudi, en el qual quantitat de pàgines són dedicades a analitzar tant els testimoniatges d'autors mercedaris (Nadal Gaver, el *Liber foundationis* anterior a aquest i Pere Citjar) (49-83), com els de no-mercedaris (*Cròniques* catalanes, *Vita vetus* de sant Ramon de Penyafort, Pere Miquel Carbonell, Pere-Anton Beuter, Francisco Peña, Francisco Diago, etc.) (83-119). L'autor es distancia de la tesi barcelonina (127-140) i es decanta per l'atribució primitiva, la de Mas Saintes Puelles, al bisbat de Sant Papul (166-173). Són transcrits en apèndix nou documents o fragments d'obres (173-185), relatius al tema, anteriors al segle XIX.—  
J. P. E. [3921

James William BRODMAN, *Ransoming Captives in Crusader Spain. The Order of Merced on the Christian-Islamic Frontier*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press 1986, XVI i 196 pp.

En el pròleg, l'autor defineix les característiques del treball materialitzat en aquestes pàgines: l'objectiu ha estat el d'examinar «the tumultuous years» del període fundacional de l'orde de la Mercè (IX). La base, els més de sis cents documents que s'han conservat d'aquells decennis; la metodologia: prescindir de la literatura relativa als inicis de l'orde escrita abans del segle XX i basar la present història gairebé de forma total en la documentació contemporània (X). Després d'un primer capítol dedicat a iniciatives i a formes de d'alliberació de captius entre sarraïns i cristians en temps anteriors al segle XIII (1-14), el segon resumeix allò que la documentació permet de saber dels primers temps de la Mercè, a partir del 12 d'agost del 1230, en què Maimó Gombau fa al germà Pere Nolasc una deixa de 100 sous per a la redempció de captius, el qual, dos anys després és anomenat «col·lector i guardià de les almoines de captius» (16). El mateix any ja compareix un primer company de Pere Nolasc i una donació per a la construcció d'una casa o hospital de captius, la Casa de Santa Eulàlia (17). A partir del 1234, les cases es multipliquen (Mallorca, Girona, Tortosa, Tarragona, Castelló d'Empúries, la Guàrdia dels Prats, Lleida, Perpinyà, Saragossa, Calatayud, Sarrión, València...) (17-24). Pere Nolasc hauria mort el 1245 (24). En temps del successor, Guillem de Bas, la Mercè s'introduïa a la corona de Castella (25-26) i s'estenia d'Andalusia al Languedoc (27), tal com expliquen amb detall les pàgines següents. El capítol segon comença esbrinant la naturalesa de la comunitat primitiva i es pregunta si era cavalleresca o mendicant (41): contesta que fou un «orde caritatiu» (42); després dibuixa la seva estructura orgànica, precisant les funcions de cada càrrec (mestre, prior, comanadors, etc.), les del capítol general anyal (57-59: s'ha conservat memòria de vuit dels celebrats durant el segle XIII, 162, nota 125). El capítol quart dibuixa la vida del cos de l'orde, intentant d'esbrinar el nombre dels membres i llur vida i disciplina religioses (61): haurien estat uns 45 el 1245, uns 90 el 1263, uns 105 el 1268, uns 125 el 1291 i uns 200 el 1317 (62). El sentit de llur vida era determinat per les *Constitucions* (les del 1272 són traduïdes del català a l'anglès en les pàgines 127-140) i assumit per la professió religiosa (62-63). En general, les comunitats de mercedaris foren, durant el segle XIII, «petites, bàsicament formades per seglars, i amb força mobilitat» (69), però a començament del segle XIV sorgiria la contraposició entre seglars i clergues, els quals, basant-se en el principi que un clergue no pot ésser judicat per un seglar, s'apropriarien, amb l'ajut del papa Climent V, els càrrecs de mestre i d'electors; l'orde hauria evolucionat de laical a clerical (70-76). Els dos darrers capítols exposen, respectivament, les fonts

o fórmules d'ingressos de l'orde (formació i administració del patrimoni de les cases, formes de col·laboració personal com la «donatio» o la «confraternitas», capta d'almoines, ben dibuixada en les butlles papals que la legalitzaven) (77-101) i els canals de despesa per a la redempció de captius (103-116), punt en el qual les fonts d'informació presenten qualche mostra específica, com és ara el registre d'ajuts per a l'alliberació de captius concedits per la casa de Vic o els elements que hom feia constar en el document notarial de concessió (105-106). L'apèndix primer és una nota entorn de la moneda (123-125) i les pàgines 181-188 ofereixen la bibliografia, seguida de taula de noms personals i de temes (189-196). Les pàgines 141-179 contenen les notes al cos del llibre.— J. P. E. [3922]

Antoni LLORENS I SOLÉ, *Sant Ramon Nonat. Un nou camí que mena al coneixement del sant. Era el cinquè i darrer fill del cavaller, Arnau de Cardona?*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 59 (1986), 223-257.

Repassada la historiografia sobre el sant, del 1588 als darrers anys, la qual desemboca en el dubte entorn de la seva existència (224-229), l'autor, basant-se en el procés de glorificació, recorda que el culte és documentat ja a començaments del segle XVI (225); i a base de nou documents de Solsona, Arxiu de la Catedral, *Cartulari I* i d'un pergami de Cardona, Arxiu Parroquial, relatiu a la família d'Arnau de Cardona, els fills del qual portaven el cognom de «Sarraí» en alguns dels pergamins esmentats, enllaça aquesta dada amb la que proporciona l'historiador de l'orde mercedari, Alonso Remón en llibre publicat a Madrid el 1618, segons el qual la família del sant portava el nom de «Sarroy» (224). Els documents són transcrits íntegres, tret del primer, només conegut a través del resum fet durant el segle XVIII per Domènec Costa i Bafarull, en el qual fra Pere Nolas rebia permís d'establir casa i església de l'orde a Portell, cinc anys després de mort sant Ramon Nonat (232). Les dades tradicionals començarien així a trobar un encaix històric documentalment confirmat, àdhuc en el detall que l'esposa d'Arnau de Cardona i mare dels «sarraïns» hauria mort abans del 1202 (el sant «nonat» hauria nascut el 1200) (256).— J. P. E. [3923]

Gumersindo PLACER, *Bibliografía Nolasquiiana*, dins «Estudios», XLI (1985), 269-295.

Recopilació bibliogràfica, cronològicament ordenada, en la qual es troben agrupats els escrits del 1272 al 1600 (270-274), els del segle XVII (274-289) i els del segle XVIII (289-292).— J. P. E. [3924]

Ricardo SANLÉS MARTÍNEZ, *San Pedro Nolasco en la Liturgia*, dins «Estudios», XLI (1985), 231-250.

Recopilació i transcripció fragmentària dels documents que prepararen o realitzaren la introducció de sant Pere Nolas en el *Martyrologium*, en el *Breviarium* i en el *Missale Romanum*, amb motiu de la seva «canonització» el 1628.— J. P. E. [3925]

Elías GÓMEZ, *San Pedro Nolasco en la Oratoria*, dins «Estudios», XLI (1985), 251-268.

Pàgines limitades al segle XVII, i encara «a tan sólo unos pocos» (251) dels predicadors que cantaren sant Pere Nolas: Alonso Remón (253-254), Marcos Salmerón (254-255), Francisco Enríquez (255-258), Francisco Lizana (258-260), Bernardo de Briones (260-262), Francesc Boil (262-264), Isidro de San Juan (264-266) i José Gil (267).— J. P. E. [3926]

Gumersindo PLACER, *Sermonario en torno a San Pedro Nolasco*, dins «Estudios», XLIII (1987), 305-335.

La «canonització» de Pere Nolasc i de Ramon Nonat el 1628 provocà una sèrie de publicacions, que l'autor ressegueix fins al segle XX, en allò que afecta el primer. Hi ha la biografia escrita per Alonso Remón el 1628 (307), dotze relacions de festes entorn del 1630 (remarquem la de Ciutat de Mallorca, 1629) (308, 310, 311, 312) i vint-i-quatre sermons del segle XVII (assenyalem els de Jeroni Guanter, Barcelona 1627; de Josep Gil, Mallorca 1679; i de Miquel Saurina, predicat a Xàtiva i publicat a València el 1686) (311, 322 i 323); dinou del segle XVIII (destaquem-ne els dos predicats a Ciutat de Mallorca els anys 1730 i 1731, aquest per Antoni Serra) (325-332); un del segle XIX (332-333) i tres del segle XX (333-334). Al final són transcrits uns *Gozos* no datats, reproduïts de Madrid, BN, R-V.E., caja 141, núm. 48.— J. P. E. [3927

Luis VÁZQUEZ, *Introducción biográfica y crítica*, dins «Estudios», XLI (1985), 7-54.

Pàgines bio-bibliogràfiques dedicades a Alonso Remón, autor de *Las fiestas solemnes y grandiosas que hizo la sagrada religión de Nuestra Señora de la Merced, en este su convento de Madrid, a su glorioso Patriarca y primer fundador san Pedro Nolasco este año de 1629*, Madrid, Imprenta del Reyno 1630, llibre ací reproduït (55-258). Entre les moltes peces elaborades per a aquella efemèride, hi ha una poesia en tercets *Del Doctor Ormero Bonifac, Catedrático de Medicina de Valencia* (196-198).— J. P. E. [3928

Luis VÁZQUEZ, *Poesía mercedaria olvidada. Siglos XVII y XVIII*, dins «Estudios», XLI (1985), 297-355.

Els *Seis sonetos mercedarios de fray Pedro de Medina*, del 1614, són dedicats als sants Pere Nolasc, Pere Ermengol, Ramon Nonat, a Felip Guimerà i a Jaume I (298-301). Els *Poetas mercedarios de la Ciudad del Turia*, dels anys 1621 i 1638, són Agustí Lleopard de Selma, Pere Noguera i Roig, Francesc Ferrer i Francesc Ballester (303-315); les *Deprecaciones y gozos mercedarios recogidos por fray Diego Serrano (1687-1769)* són dedicades als mateixos sants esmentats al començ de l'article (320-328), ultra Santa Maria de Cervejelló, com també els tres poemes de Juan Interián de Ayala (347-353). Al final hi ha la *Version castellana de los himnos mercedarios del antiguo Breviario Romano*, del 1744 (330-347).— J. P. E. [3929

Gumersindo PLACER, *Nueva contribución al catálogo de censores mercedarios de autores no mercedarios*, dins «Estudios», XLII (1986), 185-196.

Aquesta llista alfabètica conté les peces següents, pròpies del nostre camp: Sebastià Coll féu la censura de Josep Armengol, *Sermón...almas del purgatorio...*, Barcelona 1751; Juan Negrón, la de Pedro de Valderrama, *Ejercicios... de la Cuaresma...*, Barcelona 1604; Manuel Marià Ribera, la de Pau Ignasi Dalmases i de Ros, *Disertación histórica por la patria de Paulo Orosio...*, Barcelona 1702; Josep Sala, les de Jaume Coll, *Crónica seráfica...*, Barcelona 1738, i de Pere Salsas i Trillas, *Promptuari moral sagrat y cathecisme pastoral...*, Barcelona 1754; Ramon Soler, la de Bernardo de Cropis, *Panegírico... del Santo Cris- ta...*, Barcelona 1751.— J. P. E. [3930

Carlos ALONSO, *La reforma tridentina en la provincia agustiniana de la Corona de Aragón (1568-1586)* (Estudios de Historia Agustiniana 3), Valladolid, Editorial Estudio Agustiniano 1984, 230 pp.

Narració lineal dels esdeveniments, al centre dels quals hi ha els cinquanta agustinians castellans, als quals fou encarregada la reforma post-tridentina dels convents de la província catalano-aragonesa. La narració es basa tant en històries publicades com en la documentació inèdita a l'Arxiu Secret Vaticà i a l'Archivio Generale Agostiniano, de Roma (ací, en particular, els *Regestra epistolarum* dels successius generals), a Madrid, Ministerio de Asuntos Exteriores, *Santa Sede*, i a Simancas, Archivo General, *Estado i Patronato*; en dues obres manuscrites de Joaquim Noguero, *Libro en que se anotan los religiosos difuntos...*, conservat a l'ACA, i *Resumen de las actas de capítulos provinciales...*, Barcelona, Arxiu de la Delegació d'Hisenda; i en una de Josep Quer, *Libro de la historia y narración de las cosas más memorables del convento de la Casa de Dios*, de Castellví de Rosanes, 1753, a Madrid, Archivo de la Provincia de Castilla. L'obra és dividida en dues parts. La primera és dedicada a l'exposició cronològica dels fets (17-152), la segona a la transcripció de cinquanta-sis documents (153-223), ultra la bibliografia inicial (13-16) i la taula final de noms de persones (225-230). En el curs de la narració, cal assenyalar les pàgines dedicades a mestre Vicent Montanyès (102-105), amb la notícia que, mentre els seus llibres impresos passaren a la biblioteca de Sant Agustí de València, els manuscrits foren lliurats als estudiants joves (105); i les dedicades a mestre Bartomeu Salon (111, 113, 123, 126, 131) o a un altre catedràtic de l'estudi de València, Joan Gregori Satorre (118-129). Subratllem les notícies relatives a la *Lectura Sedis* de la Seu d'Urgell (122) o a una declaració de sant Josep de Calassanç relativa a documentació autògrafa seva escrita durant les corts de Montsó del 1585 (136 i 138). Els documents transcrits són dels *Regestra epistolarum* generalics, els vint-i-dos primers (153-182), dinou de Simancas, Archivo General, i en menor nombre de l'ASV i de Madrid, Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores.— J. P. E. [3931

Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Documentos inéditos referentes a la reforma de los benedictinos catalanes (1573-1596)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 59 (1986), 105-118.

La introducció resumeix allò que els nous documents permeten de conèixer entorn de les posicions contraposades de reformadors i de monjos benedictins abans de la decisió presa per Climent VIII el 1599 d'acord amb els desigs de Felip II (107-108). Els dotze documents ací transcrits (109-118) van del 1573 al 1596 i pertanyen al Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores de Madrid, *Santa Sede*, lligalls 48 i 49. Amb els diners que restaren lliures després de la reforma, hom pensava crear en l'Estudi de Lleida la mestrescolia, augmentar-li les dotacions de càtedres (112, doc. 8; 115, doc. 9) i establir el seminari de la Seu d'Urgell, tot i que els benedictins oferien d'obrir «algunos seminarios generales» (110, doc. 2).— J. P. E. [3932

Jordi PIQUER, *Carmelites Descalços. Catalunya-Balears. 400 anys de presència a Catalunya, 1586-1986*, Barcelona 1986, 86 pp.

Alguna de les instantànies de l'opuscle és, alhora, recordatori de moments importants per a la congregació a Catalunya i notícia que pertany al nostre camp. Així, per exemple, el fragment de sermó predicat a Tarragona per Joan de Jesús Roca amb motiu de la beatificació de Teresa de Jesús (14); l'obligació del convent de Tàrrrega a ensenyar de llegir «a tots los minyons que vindran al dit monestir» i de gramàtica [llatina] «tant als fills de la vila com als forasters» (21); la fundició de lletra d'estampa en el convent de Sant Josep de Barcelona (35-37), les figures d'Isidre (Rosell) de l'Assumpció, autor d'*Itinerario a Indias*; de Joan de la Concepció, general de l'orde i autor de cartes pastorals adreçades a tots els carmelitans; i de Josep (Fuster) de la Concepció, «tracista» o delineant-arquitecte

(41-42); la de l'autor místic Antoni de Sant Matias (69-71); i la de sant Josep Oriol, que esmenta els carmelites barcelonins en algun dels seus escrits (47-48).— J. P. E. [3933]

Gabriel BELTRAN, *Desde Lérida tres cartas a Gracián (1596)*, dins «Monte Carmelo», 94 (1986), 291-302.

Les tres cartes són de carmelitans descalços castellans vinguts a Catalunya, relatives a la situació en l'orde del col·laborador i confident de santa Teresa de Jesús, Jerónimo Gracián (de la Madre de Dios). En una, el seu autor, Pedro de Frías (de la Trinidad) innova que ell havia estat professor de teologia a Sant Josep de Barcelona.— J. P. E. [3934]

Antoni SIMON I TARRÉS, *Fonts i arxius*, dins «Joves Historiadors», 15-31.

Després d'informar de la situació legal dels arxius a Catalunya durant els darrers anys (1975-1984), l'autor resumeix allò que aquests, completats amb d'altres fonts (llibres de viatges, per exemple), han permès d'investigar i de publicar fins ara en els camps de les bases estructurals (demografia, economia, societat) (20-26), de les estructures mentals (cultura, religiositat, pensament) (26-28) i de les estructures polítiques (formes de govern, relació entre governants i governats, aspectes militars i diplomàtics) (28-31). En alguns casos, la informació, en general centrada en l'època moderna, no es limita a indicar el tema, el nom de l'autor i l'any de la publicació, ans també el títol del treball.— J. P. E. [3935]

Josep M. DELGADO I RIBAS, *Història moderna de Catalunya: el que s'ha fet i el que cal fer (1974-1984)*, dins «Joves Historiadors», 55-68.

A diferència del títol, el text és en llengua castellana. El mateix autor defineix les seves pàgines «somero repaso a la historiografía modernista catalana más reciente» (55), repàs que ressegueix els diferents nuclis de treball, amb llista de les investigacions patrocinades per cada un. Així, el Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona ha clarificat els camps de la marina mercant, del comerç amb Amèrica i de la història política i institucional (56-58); el de la Universitat Autònoma, alguns temes del Sant Ofici i de la història de les mentalitats i de la família (58). No manquen els camps d'interès comú: feudalisme català tardà, producció i renda agrícola, estructura de la propietat, extracció de l'excedent per obra de les classes privilegiades i, sobretot, temes locals (59-61). La Universitat de Tarragona s'ha centrat en la història econòmica del segle XVIII (62-63). Les línies de fons revelarien una concentració predominant en el segle XVIII, un treball minifundista propi de tesi de llicenciatura i un esforç encaminat a elaborar una història moderna nacional de Catalunya (64-68).— J. P. E. [3936]

Josep M. DELGADO, Josep M. FRADERA, *El comerç entre Catalunya i Amèrica, 1680-1898*.

*Un intent de síntesi històrica*, dins *El comerç entre Catalunya i Amèrica (segles XVIII i XIX)* (Col·lecció Clío 6), Barcelona, L'Avenç 1986, 13-21.

Aquestes pàgines són en realitat un butlletí bibliogràfic dedicat a aquelles aportacions que, des de Pierre Vilar i Jaume Vicens i Vives, han assenyalat els passos en el coneixement històric d'aquell comerç. Els autors esmentats havien posat en dubte l'existència de preceptes legals excloent catalans del comerç amb Amèrica. Carles Martínez Shaw, basat en la documentació de l'Archivo de Indias de Sevilla i en els protocols notariais de poblacions catalanes de la Marina, identificà carregadors catalans a Cadis anteriors al 1756 i així reconstruí la ruta indirecta del comerç colonial català (14). Josep M. Oliva Melgar estudià constitució, activitats i febles resultats de la «Real Compañía de Comer-

cio de Barcelona» (14). El primer dels autors d'aquestes pàgines ha estudiat els efectes, desiguals, del comerç lliure posteriors al 1778, favorable en vins, aiguardents i construcció naval, desfavorable en el tèxtil (15). Després s'haurien diversificat les teories entorn de la relació entre comerç colonial i industrialització de Catalunya; Josep Fontana creu que aquell només afavorí la producció agrícola, Antonio García Baquero creu que també fou favorable a la indústria del cotó (15-16). Els autors recorden els principals estudis dels sectors naval i local (16).— J. P. E. [3937]

Miquel S. GROS I PUJOL, Ramon ORDEIG I MATA, *XI Centenari de la restauració del bisbat de Vic 886-1986*, dins «Ausa», XII/117 (1986), 149-177.

Regest de cent documents, textos, llibres i objectes exposats amb motiu d'aquella efemèrides, molts dels quals cauen en el nostre camp, datats entre els anys 881 i 1983. Vint-i-cinc dels anteriors al segle XIX són reproduïts fotogràficament.— J. P. E. [3938]

Luisa D'ARIENZO, *Illustrazione della Mostra del Convegno sullo Stato Attuale della Ricerca Storica sulla Sardegna*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXIII (1982 [1984]), 131-138.

Presentació i explicació dels documents exposats, la majoria procedents dels reis de la casa de Barcelona o relatius als habitants del castell de Càller (catalans) o als dels ravals del dit castell (sards). Tots pertanyen a l'Archivio Comunale de Càller.— J. P. E. [3939]

Lleonard MUNTANER I MARIANO, Mateu COLOM I PALMER, *La Inquisició a les Illes Balears. Catàleg [de l'exposició]*, dins *La Inquisició*, 55-94.

El catàleg, després d'una cronologia, en la qual són col·locats en columnes sinòptiques esdeveniments d'inquisició, fets de jueus i de xuetes i dates d'història de Mallorca de la conquesta fins al 1966 (58-63), presenta un primer grup, anterior a la inquisició hispànica a Mallorca, amb vint-i-sis objectes (64-66); un segon grup, que va del 1488 a mitjan segle XVII (66-71), amb cinquanta-set objectes; un tercer conjunt, dedicat a la persecució dels xuetes a darreries del segle XVIII, amb trenta-dos objectes (72-75); i un quart, destinat a la defensa dels xuetes durant el segle XVIII, amb cinquanta-dos objectes (75-80). Les altres seccions pertanyen als segles posteriors. Molts dels objectes exposats eren llibres o impresos, portades o pàgines dels quals són reproduïdes.— J. P. E. [3940]

José JANINI, *La investigación de manuscritos en España*, dins «Anales Valentinus», XII (1986), 205-223.

Dins el marc hispànic, en el qual es mouen les pàgines de l'article, ocupen el lloc corresponent els treballs realitzats en l'àrea catalana des de Jaume Villanueva (207), passant per l'Institut d'Estudis Catalans (210), fins al grup entorn de Josep Vives i Gatell i els seus «Monumenta Hispaniae Sacra» (211-214). L'autor explica els seus treballs personals, centrats en textos litúrgics visigòtics (214-215) o en manuscrits litúrgics en general (216-219; cf. ATCA, I (1982), 301-302). Les pàgines 221-222 contenen la llista de treballs publicats per l'autor del 1982 ençà.— J. P. E. [3941]

*Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. 1968-1986*, [Barcelona], Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1986, 136 pp.

Trobem, explicats per Arthur Terry i amb més detall per Germà Colon, els objectius,

la història i les realitzacions de l'AILLC (9-26), a la qual segueix la taula del contingut de cada un dels vint-i-sis volums patrocinats per l'Associació i publicats abans d'aquest (27-55). Després dels *Estatuts de l'AILLC* (57-66), hi ha la llista dels mil vuitanta-set membres de l'associació esmentada (67-123) i un apèndix de documentació actual (125-132).— J. P. E. [3942]

Emilio SÁEZ, con la colaboración de Mercè ROSSELL y Luisa María JIMENO, *Repertorio de medievalismo hispánico (1955-1958)*. IV. S-Z (4886-6232), Barcelona, Ediciones «El Albir» 1985, VIII i 576 pp.

Continuació de l'obra resumida dins ATCA, IV (1985), 497, núm. 1920. El volum actual conté resums biogràfics i llistes bibliogràfiques d'autors, el (primer) cognom dels quals comença amb lletres que es troben entre la «S» i la «Z», incloses totes dues, també difunts. Les pàgines finals (557-571) són d'addicions i rectificacions als quatre volums.— J. P. E. [3943]

Klaus REINHARDT, Horacio SANTIAGO-OTERO, *Biblioteca Bíblica Ibérica Medieval* (Nomenclátor de autores medievales hispanos 1), Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Centro de Estudios Históricos) 1986, XXVIII i 384 pp.

Una primera part de l'obra és dedicada a traduccions bíbliques, dins la qual hi ha un apartat dedicat a les catalanes (34-40 [la informació d'aquestes pàgines ja no aplega les dades d'ATCA, II (1983), 349-356]); també són assenyalades traduccions catalanes d'apòcrifis bíblics (46-49). La segona part, dedicada a autors i a llurs obres, inclou els següents: Antoni Canals (101-103), Antoni Ginebreda (103), Arnau Ponç (107), Arnau de Vilanova (107-117), Berenguer Cantull (117-118), Bernat Fenollar (123-124), Bernat Fuster (124), Bernat Oliver (124-127), Bonifaci Ferrer (127-129), Felip de Malla (137-138), Felip Ribot (138-139), Francesc Eiximenis (144-147), Francesc Mestre (148), Francesc Martí (149), Gabriel Ferruç (149-150), Gaspar Vicent Fayol (150), Guiu Terrena (154-158), Guillem Serra (159), Isabel de Villena (168-169), Jaume Borrell (169), Jaume Domènech (171), Jaume Pérez de València (172-179), Jeroni Fuster (179), Joan d'Aragó (191-192), Joan Ermengol (192-193), Joan Eixemeno (193), Joan Pere (205), Joan Rois de Corella (206-208), Joan Romeu (209), Nicolau Bonet (231), Nicolau Eimeric (231-236), Nicolau Rossell (236-237), infant Pere d'Aragó (259-260), Pere Canals (261), Pere Figuerola (263-264), Pere Garcia (264-265), Pere Pasqual (274-280), Pere Riu (280-283), Ponç de Montclús (284), Ponç Carbonell (284-293), Ramon Llull (294-297), Ramon Martí (297-302), Radulf Ramon (306), Romeu ça Bruguera (307-308), Vicenç Ferrer (309-312). Hi ha taula de persones (319-340), de manuscrits (341-348), d'incunables (349), de tractats (351-370), de temes (371-376) i la general.— J. P. E. [3944]

Melquíades ANDRÉS MARTÍNEZ, i col·laboradors, *Historia de la teología española*. II. *Desde fines del siglo XVI hasta la actualidad*, Madrid, Fundación Universitaria Española 1987, 986 pp.

A diferència del primer volum [cf. ATCA, VI (1987), 383-384, núm. 3209], cap capítol o secció d'aquest no és dedicada de forma exclusiva al nostre tema. Per això, les informacions relatives a autors nostres han d'ésser cercades en els capítols dedicats a temàtica diversa, sempre contemplats en perspectiva hispànica global, com és ara en la bibliografia d'autors bíblics (81-102) o en el capítol dedicat als moralistes (161-208). Només un sotstítol, *Supresión de las facultades de teología en Cataluña* (313), dedica dos paràgrafs a un

tema nostre. Assenyalem les pàgines dedicades a les implicacions teològiques de la Guerra de Successió (377), als «novatores» valencians (394; 453-456; 463-464) i a Josep Climent (466-468; 480-481).— J. P. E. [3945]

José María SOTO RÁBANOS, *Derecho canónico y praxis pastoral en la España bajomedieval*, dins «Proceedings of the Sixth International Congress of Medieval Canon Law. Berkeley, California, 28 July-2 August 1980». Edited by Stephan KUTTNER and Kenneth PENNINGTON (Monumenta Iuris Canonici. Series C. Subsidia, vol 7), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 1985, 595-617.

Ultra la referència obligada a Sant Ramon de Penyafort (599) i a Guiu de Montroquer (600), l'article conté paràgrafs dedicats a Joan d'Aragó i a la seva influència (603-605) i a Pere d'Albalat (610). Les referències comporten informació bibliogràfica.— J. P. E. [3946]

Vidal GUITARTE IZQUIERDO, *El Pensamiento Jurídico Valenciano del siglo XIII al XIX. Aportaciones a su historia*, Castelló de la Plana 1986, 154 pp.

La introducció subratlla que hom trobarà en la present llista no sols els homes de lleis estrictament dits, ans tots aquells escriptors, en les obres dels quals hi ha doctrina jurídica; per tant, «legistas, canonistas, teólogos, filósofos, moralistas, médicos, economistas, etc.»; però que, d'altra banda, hom ha fet un esforç de clarificació de qui és valencià i qui no n'és, raó per la qual hom no troba en aquest inventari el nom de Francesc Eiximenis (13-14). El cos del volum és constituït per dos-cents cinquanta-cinc apartats dedicats a altres tants autors, en cada un dels quals, ultra el nom, hi ha alguna indicació biogràfica i bibliogràfica de la o de les obres, en les quals es troba pensament jurídic, amb referència a la biblioteca, que posseeix l'obra, si s'ha conservat, i a algun dels estudis que li han estat dedicats [encara que en la secció específica, pàgines 137-149, no he sabut trobar el llibre de Francisco Elías de Tejada i Gabriela Percopo, *Historia del pensamiento político catalán*. III. *La Valencia clásica (1238-1479)*, Sevilla, Ediciones Montejuorra 1965, 290 pp.] (21-124). Un tercer apartat, de trets idèntics, és dedicat a escriptors potser valencians, amb vint-i-set noms (127-134).— J. P. E. [3947]

Vidal GUITARTE IZQUIERDO, *Legistas y canonistas valencianos profesores fuera de la Universidad de Valencia hasta 1830: sus obras*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 64 (1986), 223-242.

Les primeres pàgines apleguen els noms d'estudiants valencians en universitats no valencianes, coneguts per llibres de matrícules, ròtols, etc. (224-228). La part central de l'article, presentada com a complement de les pàgines resumides en la fitxa anterior, ofereixen resum biogràfic i fitxa de les publicacions d'un autor, amb indicació de les fonts d'informació, relatives a: Pere Albornoiz i Tàpies (230), Alfons de Borja (230-231), Josep Borrull (231-232), Joan Antoni de Centelles (232-233), Bernat Joaquim Dànvila i Villarrasa (233-234), Tomàs Esteve (234), Andreu d'Exea (234), Lluís Gómez (234-236), Fernando de Loaces (236-237), Joaquim Marín i Mendoza (237-238), Pere Marc Martí (238), Guillem Ramon Mora d'Almenar (238-239), José de la Torre i Orumbella (239), Pere de Villarrasa (239) i Joan Lluís Vives (240). Les dues darreres pàgines contenen la bibliografia de les fonts.— J. P. E. [3948]

Richard Kenneth EMMERSON, Suzanne LEWIS, *Census and Bibliography of Medieval Manuscripts Containing Apocalypse Illustrations, ca. 800-1500*, dins «Traditio», XL (1984), 333-379.

L'aportació de l'article és sobretot bibliogràfica i així són dedicades al *Beatus* de la catedral de Girona les pàgines 352-355, al del Museu Diocesà de la mateixa ciutat les 355-356, al de la Seu d'Urgell les 375-376 i al de Torí, Biblioteca Nazionale, cod. I.II. 1, copiat a Catalunya, les 377-378.— J. P. E. [3949]

Beatrice JORGENSEN CONCHEFF, *Bibliography of Old Catalan Texts*, Madison (Wis.), Hispanic Seminary of Medieval Studies 1985, XI i 177 pp.

Obra només coneguda per la referència dins «Speculum», 62 (1987), 401-402, signada per David J. Viera.— J. P. E. [3950]

Jesús ALTURO I PERUCHO, Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *La publicació de col·leccions documentals*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», V (1986), 305-324.

Visió de conjunt de les col·leccions documentals catalanes publicades els darrers cinquanta anys, amb particular atenció a les tendències que hi són perceptibles i als «desiderata» que en deriven. Les col·leccions documentals comprenen tant els reculls de diplomes transcrits «in extenso» (*Cartoral de Poblet, Liber Feudorum Maior, Cartoral de Sant Cugat*, etc.), com els de regests (*Cartes reials de la Catedral de Barcelona o Pergamins medievals de monestirs gironins*) o la selecció de documents (*Diplomatari de sant Ramon de Penyafort, Diplomatari de sant Bernat Calbó*) o els plec a tall d'apèndix en articles de revista. D'entre l'obra dels anys anteriors al 1977, destaca la recopilació de cartes de població i franquesa de Catalunya, de Josep M. Font i Rius (311-312). El 1977 despunta una represa del treball en l'edició de documents, tant a les Illes (*Corpus Documental Balear, Llibre vermell de Ciutadella, Diplomatari de Santa Maria la Real*), com al Principat, on destaquen les col·leccions de la Seu d'Urgell, obra de Cebrià Baraut (315-316), i de Vic, obra d'Eduard Junyent i de Ramon Ordeig (316), els cartorals de Lavaix i de Roca Rossa (318) i les recopilacions relatives al Cisma d'Occident i la Catedral de Barcelona, i a l'arxiu antic de Santa Anna de la mateixa ciutat (320). Expressat el desig de tenir aviat editada tota la documentació anterior a l'any 1000 i els nuclis bàsics de la dels segles XI i XII, els autors no es pronuncien de forma exclusiva ni a favor de l'ordre cronològic ni del temàtic, suggereixen detalls metodològics, manifesten una certa predilecció per les transcripcions textuals dels documents anteriors al català literari amb unificació de criteris quant a la transcripció de paraules o frases catalanes en textos llatins i assenyalen certs detalls per a índexs i introduccions (321-324).— J. P. E. [3951]

José Luis AGUIRRE, *Bibliometría elemental sobre la literatura española de los Siglos de Oro*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 331-341.

Intent d'«amidar» la producció literària hispànica dels anys 1513-1700. València hauria realitzat 64 edicions en dotze impremtes; Barcelona vint-i-cinc en vuit; Girona, Lleida, Mallorca, Tarragona i Tortosa, una.— J. P. E. [3952]

Jaume PORTELLA I COMAS, *El col·loqui sobre «La formació i expansió del feudalisme català» (Girona, 8-11 de gener de 1985)*, dins «Recerques», 17 (1985), 187-195.

Les jornades ací resumides haurien estat resposta a la necessitat de «reflexionar sense

dèries ideològiques i prejudicis sobre la formació del feudalisme català i de la mateixa Catalunya; després calia plantejar-se 'científicament' el problema de la formació dels 'Països Catalans', atès que l'expansió feudal... no pot explicar-se per la ideologia de croada, ni tampoc per un postulat nacionalisme de realització d'un destí manifest» (187). En aquest context, no mancaren aportacions que toquen el nostre tema: Gabriel Roura, per exemple, presentà *Un diploma desconegut del rei Odó a favor del seu «fidel» Wicfrid (887-893)*; Frederic i Antoni Udina feren *Consideracions a l'entorn del nucli originari dels 'Usatici Barchinonae'*; Anscari Manuel Mundó parlà d'*Els manuscrits del 'Liber Iudiciorum' de les comarques gironines*; i Antoni Virgili de la *Conquesta, colonització i feudalització de Tortosa al segle XIII, segons el cartulari de la catedral* (189-191). Quant a l'expansió, Aurèlia Jané, basant-se en ACA, *Canc., reg.*, parlà de *La conquesta de Manurqa el febrer de 1287* (193) i Josep M. Pons i Guri dissertà *Entre l'emfiteusi i el feudalisme dins l'evolució jurídica dels segles XII-XIV* (194).— J. P. E. [3953]

Francesco Cesare CASULA, *Stato attuale della ricerca sulla Sardegna aragonesa*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXIII (1982 [1984]), 149-160.

Visió de conjunt de les publicacions relatives a aspectes diversos de la realitat sarda en la Baixa Edat Mitjana, la majoria de les quals, realitzades a base de la documentació catalana, se centra en la presència tant de la casa reial com de catalans i aragonesos en l'illa. L'autor demostra un interès particular a precisar les relacions de sobirania dels reis en relació als poders feudals de l'illa, en tant que forma de fer efectiva la concessió del «Regnum Sardiniae» a Jaume II per Bonifaci VIII (153-154): s'hauria introduït a Sardenya una relació rei-senyors-vassalls, semblant a l'existent en la Catalunya Vella (155). Quant a les línies historiogràfiques, hom hauria passat de subratllar que la conquesta ofegà, d'una banda, les institucions medievals democràtiques, però fou, de l'altra, la tomba de la corona catalano-aragonesa (150), a un planteig molt més ric, atent tant als aspectes diplomàtics com als de la conquesta pròpiament dita (institucionals, polítics, econòmics i militars) (151-153). En la intervenció que segueix a aquesta, Francesco Giunta insisteix en la perspectiva mediterrània com a alternativa a les diverses visions insulars (161-165).— J. P. E. [3954]

Francesco ARTIZZU, *Gli studi delle istituzioni della Sardegna: Situazione attuale e prospettive di ricerca*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXIII (1982 [1984]), 167-176.

Els estudis relatius a la presència catalana començaren amb l'atenció posada per Antonio Era a la documentació municipal de l'Alguer i sobretot al tema del parlament sard (170-171), el qual també fou estudiat per [Arrigo] Solmi, Alberto Boscolo, Antonio Marongiu i d'altres (173-174). M. Pinna publicà les *Ordinacions per als consellers del castell de Càller*, del segle XIV (175-176).— J. P. E. [3955]

Giuseppe MELONI, *Studi di storia economica sulla Sardegna medievale*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXIII (1982 [1984]), 179-191.

La història econòmica sarda posterior al 1323 pot disposar de la riquesa de dades conservades en l'ACA, *Reial Patrimoni*, en particular en alguns dels seus fons (183 i 189-190). D'entre els estudis ja realitzats, destacarien el de Ciro Manca sobre la sal (186), o el de Mario Tangheroni sobre el gra (188-189). També han estat estudiats els llibres de comptes de Bartomeu Clotes relatius a les fortificacions de l'Alguer els anys 1417-1419 i el de Miquel çà-Rovira, important per al coneixement de la relació entre preus i jornals (188).— J. P. E. [3956]

M<sup>a</sup> José CARBONELL BORJA, Josefa M<sup>a</sup> CORTÉS ESCRIVÁ, *Bibliografía de estudios con documentación pontificia conservada en España: 1940-1981*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 325-339.

La llista inicial de títols (326-337), és qualificada per les autores d'«aproximación a la [bibliografía] de tema pontificio», que hauria de permetre de saber «cuales de los numerosos textos guardados en nuestros archivos están publicados» (325). Moltes d'aquestes fitxes cauen en el camp d'ATCA. Les pàgines finals contenen llista de les sigles emprades (337-339).— J. P. E. [3957]

*Principals publicacions sobre llengua i literatura catalanes aparegudes entre el gener de 1984 i l'abril de 1985*, dins «Llengua & Literatura», 1 (1986), 487-622.

Aquesta secció del nou anuari és presentada com a experimental, en el sentit que és selectiva quant a la llista de publicacions elencades i possibilista quant a aquelles, de les quals hom dona ressenya. La llista alfabètica de les publicacions seleccionades puja a dues-centes una (488-499), a les quals, soles o agrupades, hom dedica quaranta-una ressenyes (500-622), disset de les quals, corresponents a vint-i-dues de les publicacions agrupades, són dedicades a estudis que recauen en el nostre tema.— J. P. E. [3958]

*Principals publicacions sobre llengua i literatura catalanes aparegudes entre el maig de 1985 i el desembre de 1986*, dins «Llengua & Literatura», 2 (1987), 503-601.

Continuació de l'anterior. La llista bibliogràfica aplega dues-centes vuitanta-dues fitxes (504-520); deu dels comentaris recauen en el nostre tema.— J. P. E. [3959]

M. Teresa MATAS I BLANXART, Elvira CARDONA I MIRET, *Creació, criteris, metodologia i problemàtica del programa d'anàlisi d'art romànic català (ARCAT)*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», III (1983-1985 [1987]), 11-52.

El programa, creació d'En Joan F. Cabestany i Fort, parteix del convenciment que la bibliografia és font essencial en el començament d'un treball de recerca (11) i ha iniciat la seva actuació pels edificis religiosos, entorn dels quals pretén: obtenció d'un banc de dades; crear una metodologia que encaixi amb la internacional; fixar una tipologia; proporcionar dades als recercadors (12-13). Després d'una mostra de llistat d'edificis per ordre alfabètic (16-23), vénen quatre exemples, en tres dels quals, ultra la bibliografia corresponent, trobem documentació correlativa: en traducció catalana la de Sant Ponç de Corbera (25), en llatí la de Sant Pere Gros de Cervera (31), i en referència la de Sant Vicenç de Cardona (42).— J. P. E. [3960]

Xavier BARRAL, *El monestir de Sant Pere de Rodes objecte d'estudi fora de Catalunya: les etapes historiogràfiques*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», II (1981-1983 [1986]), 67-77.

Aquesta visió global es limita a les aportacions del segle XX, la llista de les quals és a les pàgines 75-77. Encara que els autors presentats són de fora Catalunya, han estat successivament influïts pels estudis de Josep Puig i Cadafalch, de Francesc Folguera i d'Eduard Junyent. La pluralitat de les restes ha desembocat en multiplicitat de parers a l'hora de datar i de definir l'estil de la construcció i les etapes de la seva arquitectura, les campanyes d'arquitectura i d'escultura del segle XI i la d'escultura del segle XII (67). Ara sembla

acceptada per tothom la versió, segons la qual es tractaria d'«un cas excepcional entre el pre-romànic i el primer art romànic» (72); i l'autor considera que «el punt més important de l'explicació de [L.] Zahn és precisament fer coincidir la data de 1022 [consagració de l'església] amb l'estil arquitectònic de l'edifici» (74).— J. P. E. [3961]

Jordi BOLÓS, *Inventari d'excavacions arqueològiques medievals*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», II (1981-1983 [1986]), 155-164.

Llista d'excavacions d'època medieval realitzades en indrets diversos de Catalunya entre els anys 1959 i 1981. Les informacions són ordenades pel llistat alfabètic de les respectives comarques. Consten monedes (158) i grafitis (159).— J. P. E. [3962]

Cecilia TASCA, *Stato attuale degli studi sull'epigrafia catalana basso-medievale*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 16 (1986), 631-637.

Visió diacrònica de les successives aportacions al coneixement de l'epigrafia de Catalunya, començant per Jaume Villanueva, seguit d'algunes contribucions fetes durant el segle XIX a l'epigrafia barcelonina, sempre en funció de síntesis històriques. Els iniciadors de l'epigrafia pròpiament dita foren Antoni Elías de Molins i sobretot Josep Mas, que no tingueren continuadors en llur planteig de globalitat. Segueixen notícies relatives a inscripcions de la Baixa Edat Mitjana publicades a Tarragona, a Girona i a Lleida, amb informació sobre les de Sardenya, en continuïtat amb les de Catalunya. L'autora demana: unificació de normes d'edició i elaboració d'una nomenclatura específica precisa.— J. P. E. [3963]

Giampaolo MELE, *Note sugli studi riguardanti la musica catalano-aragonesa nel Medioevo*, dins «Anuario Musical», 42 (1987 = En el setantè aniversari de Josep Romeu i Figueras), 71-79.

Sense desconèixer els precedents, l'autor recorda que el gran iniciador dels estudis entorn de la cultura musical catalano-aragonesa fou Higiní Anglès i Pàmies (71-72). Per la seva banda, l'autor fa un esbós dels principals estudis sobre el tema de la música catalana fins a darreries del segle XIV, començant per reconèixer l'existència d'una «notació catalana» (72-73). Esmenta i valora els diversos estudis i demana un treball més decidit en l'estudi dels manuscrits musicals, estès a tots els Països Catalans i als que estigueren vinculats a la corona catalano-aragonesa (73 i 78); i acaba recordant que avui és indispensable «estendere e approfondire gli studi con le più moderne metodologie, compresa la computerizzazione, senza trascurare alcuna fonte» (79).— J. P. E. [3964]

Josep CLARA, *Precisions i nous documents sobre els pintors Borrassà (segles XIV-XV)*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1987), 129-142.

Quatre testaments i un codicil de quatre membres de la família dels pintors Borrassà, dels anys 1388-1440, tots de Girona, Arxiu Històric Provincial, *Notaries de Girona* 4, 10 i 11, permeten a l'autor de precisar que la família procedia de Foixà, que els pintors Guillem Borrassà foren dos, oncle i nebot, i que el més famós, Lluís Borrassà, era fill del Guillem major o oncle. Els arbres genealògics de les dues famílies són en les pàgines 132 i 133. Els cinc documents són transcrits en les pàgines 134-142. J. P. E. [3965]

*Crònica de les Jornades. Lectura de comunicacions en grups*, dins «Jornades Cisma», 13-35.

La part relativa a lectura de comunicacions ofereix enunciat i resum, realitzat pels

respectius autors, de les quaranta-set col·laboracions ofertes a les «Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià» i exposades el 19 d'abril del 1979.— J. P. E. [3966]

Elena VIDAL, *A propòsit de dues antologies russes de poesia catalana*, dins «Els Marges», núm. 36 (1987), 116-131.

Amb motiu de presentar les dues antologies poètiques, l'autora recorda publicacions anteriors, algunes de les quals cauen en el nostre camp, com és ara les aportacions d'E. M. Wolf sobre el desenvolupament de la prosa catalana els segles XIII-XIV i sobre formes metalingüístiques de llenguatge poètic a Catalunya durant els mateixos segles, o la de B. P. Narumov sobre el català literari dels segles XVI-XIX, tots tres estudis publicats en un recull sobre la formació de les llengües romàniques literàries, editat a Moscou, Nauka 1984 (120-121); o la notícia que la Biblioteca Saltykov-Scedrin, de Leningrad, posseeix un *Breviari d'amor* de Matfrè Armengau, copiat a Lleida durant el segle XIV (123, nota 19). La *Poesia catalana*, aplegada per Zakhar Plavskii i per Usevolod Bagno conté traduccions al rus de Ramon Llull, Pere Marc, Anselm Turmeda, Andreu Febrer, Jordi de Sant Jordi, Ausiàs Marc, Joan Roís de Corella, Francesc Vicent Garcia i Francesc Fontanella (123-124).— J. P. E. [3967]

Lluís VILLALONGA, *El llibre català d'autors balears. Repertori bibliogràfic*, dins «Escriptors balears», 91-141.

Llista d'autors de tots els segles i d'algunes de llurs obres escrites en llengua catalana, establerta seguint l'ordre alfabètic. La llista només és acompanyada de taula alfabètica d'autors (137-141).— J. P. E. [3968]

Bernat SUREDA GARCIA, *Els llibres instructius en català a Mallorca*, dins «Escriptors balears», 57-80.

La major part de l'article s'ocupa dels darrers segles i, doncs, cau fora dels nostres límits. Seguint Joan Tusquets classifica en quatre grups les obres pedagògiques de Ramon Llull (escolars, enciclopèdies, de formació moral i de formació professional) i es fixa en particular en *Començaments de doctrina pueril*, d'acord amb el mateix autor, amb Gret Schib i amb Robert Pring-Mill, car en tal obra tindríem una síntesi dels quatre objectius esmentats (58-60). En les pàgines següents trobem informació de llibres pedagògics estampats a Mallorca en l'època del barroc (60-61) i de les ordres governatives imposant la llengua castellana a partir del 1768 (62-63).— J. P. E. [3969]

Josep AMENGUAL I BATLE, *Catecismes en català impresos a les Balears*, dins «Escriptors Balears», 81-90.

L'autor indica que aquestes pàgines resumeixen un estudi seu més extens, intitulat *Llengua i Catecisme a Mallorca: Entre la pastoral i la política*. Hi recorda les seccions dedicades al catecisme dins el *Manuale sacramentorum* del bisbat de Mallorca del 1597, en les sinodals del 1636 o la *Declaració de la doctrina cristiana*, sembla del 1705, tots tres escrits dedicats als responsables pastorals. El catecisme per als fidels, sobretot infants, documentat en una visita pastoral del 1564 i en el sínodo del 1659, ho és també en una concessió d'exclusiva a favor de Gabriel Guasp, del 1576, i en informacions bibliogràfiques (85); hom coneix exemplars de quatre, un dels quals, el de Diego de Ledesma, traduït, tingué

almenys dotze edicions en dos segles (86-87). A diferència de Catalunya, no consta cap edició, ni clandestina, entre el 1785 i el 1800.— J. P. E. [3970]

Frederic RAURELL, *Datos y rasgos biográficos del P. Basili de Rubí*, dins «Estudios Franciscanos», 87 (1986 = Miscelánea P. Basili de Rubí), 329-360.

Biografia que es fixa en la significació humana de les opcions preses pel biografiat, també en la dels seus estudis sobre lul·lisme (343) i els caputxins de Catalunya en els segles moderns (355-357).— J. P. E. [3971]

Anna M.<sup>a</sup> COLOMER I CASANOVES, *Bibliografia del Pare Basili de Rubí, OFM Cap.*, dins «Estudios Franciscanos», 87 (1986 = Miscelánea P. Basili de Rubí), 361-377.

Els estudis realitzats per aquell autor, recaients en el camp d'ATCA, es troben en les seccions de *Dogma* (364-365), *Filosofia* (368-369) i *Història* (369-374).— J. P. E. [3972]

Gigliola SOLDI RONDININI, *Alberto Boscolo (22 agosto 1920-20 agosto 1987)*, dins «Nuova Rivista Storica», LXXI (1987), V-XIV.

Després d'una semblança tant de l'home com del professor i de l'investigador (V-VIII), on és subratllat el seu treball de recerca a l'ACA, continuat per un grup de deixebles, que han començat de treballar en la seva direcció i continuen la línia de recerca en l'esmentat arxiu (VII), ve la llista de publicacions, en la qual les monografies (VIII-IX) són diferenciades dels articles (IX-XIV).— J. P. E. [3973]

Ignàsia FONT I ESCALÉ, *Segimon Cunill i Fontfreda (1886-1930). Notícia bio-bibliogràfica*, dins «Ausa», XII/117 (1986), 125-130.

Biografia del personatge vigatà i llista dels seus vuitanta-nou estudis, en general realitzats sobre base arxivística, publicats entre els anys 1912 i 1935.— J. P. E. [3974]

José Luis AGUIRRE, *Luis Guarner (1902-1986). (Nota biogràfica y bibliografía)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 109-125.

La bibliografia és repartida entre les obres de tema valencià, algunes de les quals escrites en català (111-116), i obres castellanes (117-125). Tant en una secció com en altra hi ha títols que recauen en el camp d'ATCA.— J. P. E. [3975]

Lluís CASASSAS I SIMÓ, *De la bibliografia més recent de Josep Iglésies*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», núm. 9 (desembre 1986 = Número especial dedicat a Lluís Solé i Sabarís IV), 15-22.

Aplec dels títols publicats per Iglésies els anys 1978-1986. Són cent-dues fitxes, agrupades en: biografies, semblances i necrològiques (17-18, dotze treballs), demografia (18-19, núms. 13-30), divisió territorial (19, núms. 31-44), excursionisme (20, núms. 45-62), història i cròniques (20-21, núms. 63-71) i producció vària (21-22, núms. 72-102).— J. P. E. [3976]

Mateu RODRIGO LIZONDO, [*Homenatge al professor Dr. Miquel Llop Català, amb motiu de la seua jubilació*], dins «Saitabi», XXXVII (1987), 5-12.

Notes biogràfiques (9-10) i bibliografia (11-12) de l'homenatjat.— J. P. E. [3977]

Josefina MATEU IBARS, M<sup>a</sup> Dolores MATEU IBARS, *Titula de Felipe Mateu Llopis. Su obra científica al conmemorar el LXXXIII aniversario*, Barcelona, Universitat de Barcelona 1984, 169 pp.

Publicació només coneguda per referència.— J. P. E.

[3978

Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *Antonio Monfort, historiador de Vilafranca. Breve nota bio-bibliográfica*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 77-93.

Antoni Monfort i Tena (1909-1974) publicà més de cinquanta escrits de tema local (89-91), d'entre els quals destaca la *Historia de la Real villa de Vilafranca del Cid*, Castelló 1965 (85-87).— J. P. E.

[3979

*Bibliografia de Josep Romeu i Figueras*, dins «Misc. Romeu i Figueras», I, 14-25.

Les publicacions ací aplegades són dividides en Poesia (14-15), Crítica literària i assaig (15-17), Estudis sobre gèneres i temes populars i tradicionals (17-20), Estudis d'història literària i edicions crítiques (i comentaris de textos poètics antics) (20-23) i Estudis sobre del teatre antic (23-25).— J. P. E.

[3980

Josep Maria LLORENS I CISTERÓ, *La llarga i densa trajectòria del filòleg Josep Romeu i Figueras a l'Institut de Musicologia del C. S. I. C.*, dins «Anuario Musical», 42 (1987) = En el setantè aniversari de Josep Romeu i Figueras, 5-28.

Les pàgines inicials descriuen la col·laboració de Romeu i Figueras al «Instituto Español de Musicología» del «Consejo Superior de Investigaciones Científicas», on fou introduït per Higiní Anglès i Pàmies (6-18). Segueix la bibliografia de l'esmentat Romeu, agrupada en poesia (19), crítica literària i assaig (20-21), estudis sobre gèneres i temes populars i tradicionals (22-24), estudis d'història literària i edicions crítiques (i comentaris de textos poètics antics) (25-27) i estudis sobre història del teatre antic (27-28) [és remarcable la identitat de sots-divisions i d'epígrafs en les dues bibliografies presentades en el resum precedent i en aquest].— J. P. E.

[3981

Eloy BENITO RUANO, *Profesor doctor don Emilio Sáez (1917-1988)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), XII-XXXV.

Hi ha en la biografia d'Emilio Sáez una etapa barcelonina (XIV-XV), en la qual dirigí tesis de doctorat i de llicència, ací ressenyades (XXX-XXXV), algunes de les quals pertanyen al camp d'ATCA.— J. P. E.

[3982

D.Àngel Sánchez Gozalbo, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 149-150.

Nota necrològica d'aquest membre de la Societat Castellonenca de Cultura des de la seva fundació el 1920, en la qual hom promet per a un fascicle pròxim, «un estudio de este personaje» (150).— J. P. E.

[3983

Josep Maria GASOL, *Joaquim Sarret i Arbós (1853-1935)*, dins «Miscel·lània d'Estudis Ba-gencs», 5 (1987), 11-32.

Itinerari biogràfic d'aquell polígraf, historiador local de Manresa, dins el qual destaca, primer, el seu treball en els arxius de protocols notariais, municipal i en el de la Seu de Manresa, treball que li merequé l'any 1917 un premi de l'Institut d'Estudis Catalans (19); i després la magnitud de l'obra escrita, tant publicada com encara inèdita, aquesta en l'Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa (32).— J. P. E. [3984

Concepció LLORENS, Ignasi TORRENT, *Bibliografia de Joaquim Sarret i Arbós*, dins «Miscel·lània d'Estudis Bagençs», 5 (1987), 35-64.

Llista dels títols de l'obra completa d'aquell escriptor manresà, en la qual hom distingeix els llibres i els fulletons (35-36) dels articles, i disposa aquests segons ordre alfabètic de les publicacions, en les quals aparegueren (36-59). Les pàgines finals (59-64) ofereixen la llista dels treballs inèdits, separant els datats d'aquells, la datació dels quals no consta.— J. P. E. [3985

Josep Maria de SOLÀ-MORALES I DE ROSSELLÓ, *Bibliografia*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-85. Tom I», Olot 1986, 7-15.

Llista de les publicacions de l'autor, moltes de les quals recauen en el nostre camp. Ací són distingits els llibres i opuscles dels articles, i aquests agrupats sota els epígrafs de les publicacions periòdiques, en les quals han aparegut. Els darrers apartats són per a prelegs i col·laboracions diverses.— J. P. E. [3986

Gabriella OLLA RIPETTO, *Ricordo di Giovanni Todde*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXV (1986 = Studi Storici in onore di Giovanni Todde), 13-22.

Presentació del personatge (13-18), arxiver molt influent en la vocació dels estudiosos sards que s'han dedicat als arxius catalans, i llista de la seva bibliografia, realitzada per Giovanni Perrier (19-22); molts dels seus títols es troben en la temàtica d'ATCA.— J. P. E. [3987

Maria MARTÍNEZ MARTÍNEZ, *La obra de un medievalista murciano: Juan Torres Fontes*, dins «Hom. Torres Fontes», 1017-1030.

La bibliografia (1020-1029) conté estudis relatius a la zona fronterera entre Múrcia i València.— J. P. E. [3988

*Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp. Índex dels números 1 al 10*, dins «Quaderns de Vilaniu», 10 (1986), 97-107.

En realitat, són ací publicades dues taules: la primera és l'alfabètica d'autors (97-99), la segona és temàtica, dins la qual, les seccions relatives a bibliografia (99), a història (100-101), i a llengua i literatura (102), contenen indicacions d'articles, que incideixen en el nostre camp d'estudi.— J. P. E. [3989

[Josep] M. G[ASOL], *Bibliografia de temes bagençs (1982-1986)*, dins «Miscel·lània d'Estudis Bagençs», 5 (1987), 209-216.

Recopilació de publicacions relatives a la comarca del Bages, editades en el quinquenni 1982-1986, algunes de les quals entren en el camp d'ATCA.— J. P. E. [3990

Miquel TÉRMENS I GRAELLS, *Bibliografia de la Comarca de l'Anoia* (Fundació Salvador Vives i Casajuana 92), Barcelona 1985, 426 pp.

Existint ja estudis relatius a la premsa igualadina i a les impremtes d'Igualada, l'autor circumscriu el seu aplec a «les obres, la temàtica de les quals resultés útil per al coneixement de la comarca de l'Anoia en els seus diferents aspectes» (10). El resultat suma 2.435 fitxes bibliogràfiques, disposades seguint l'ordre alfabètic dels autors, dels editors (per exemple, «Arxiu Fotogràfic Municipal d'Igualada», 42) o de la paraula inicial dels títols, l'autor dels quals no consta. Molts dels esmentats aspectes cauen en el nostre camp (hi ha, almenys, disset escrits dedicats a Jaume Caresmar). Tota una secció consisteix en transcripcions de documents de l'Arxiu Municipal, 176-178, núms. 1.173-1.191. Hi ha cinc números relatius a les antigues escoles (82, núm. 426; 128, núm. 828; 131, núm. 842; 248, núm. 1.596 i 284, núm. 1.778), La majoria de publicacions que ens afecten són estudis d'història local, localitzables mitjançant un dels tres índexs finals: el primer, general, és dividit d'acord amb les diverses temàtiques (obres generals, on trobem bibliografies, estudis sobre arxius, biblioteques i museus, impremta i premsa, religió, ciències socials, ciències naturals, economia i indústria, belles arts, diversió i esports, història i biografia) (405-416), el segon és particular d'Igualada (413-416) i el darrer és dedicat als pobles de la comarca (417-426). Els dos darrers índexs segueixen l'esquema del primer.— J. P. E. [3991]

Maria Teresa GARCIA CASTANYER, *Obres bàsiques de toponímia disponibles*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», VIII (1982), 39-40; XVI (1984), 29.

Llista bibliogràfica de títols, agrupats en obres generals, reculls de toponímia, normalment relacionats amb poblacions concretes, i vària (secció, aquesta, que manca en el segon lliurament). Un annex de quatre pàgines al fascicle XIX (març 1985), ofereix *Índex dels articles publicats per 'Societat d'Onomàstica, Butlletí interior' del XI al XVIII (anys 1983 i 1984* [cf. més avall, resum núm. 3999].— J. P. E. [3992]

J. BALLADA I SERRA, *Fons bibliogràfics sobre la moneda de la Guerra de Separació (1640-1652) al Gabinet Numismàtic de Catalunya*, dins «Acta Numismàtica», 16 (1986 = III Simposi Numismàtic de Barcelona), [253].21-[262].30.

Llista en la qual «consten les obres bàsiques de numismàtica, i algun llibre o article que emmarca l'ambient històric» (253/21) d'aquella època. J. P. E. [3993]

*El comerç entre Catalunya i Amèrica. Nota bibliogràfica*, dins *El comerç entre Catalunya i Amèrica (segles XVIII i XIX)* (Col·lecció Clío 6), Barcelona, L'Avenç 1986, 163-169.

La llista bibliogràfica, relativa al segle XVIII (165-167), és selectiva, car només aplega els títols directament relacionats amb el tema. Millorar-la comportaria aplegar estudis locals o dels productes que més entraren en el comerç amb les Índies, aspectes no estudiats ací.— J. P. E. [3994]

Alfonso VILA MORENO, *Bibliografia de historias locales*, dins «Crònica XV Asambleja», 329-358.

Aplec de fitxes bibliogràfiques relatives a poblacions del País Valencià, la primera de les quals és Adzeneta d'Albaida i la darrera Zorita. La recopilació és limitada a llibres i opuscles, exclosos els articles.— J. P. E. [3995]

Francesc FARRÀS I GRAU, Francesc PRATS I ARMENGOL, F. Xavier TARRAUBELLA I MIRABET, *Dos-cents anys d'impremta al Pallars. Recull de premsa i bibliografia*, Tremp, Amics de la Muntanya 1986, 160 pp.

Encara que segurament existiren al Pallars impressions anteriors, la primera documentada és de l'any 1785, en què l'impressor Pau Gallifa tragué el llibre de Jaume Pasqual, *El antiguo obispado de Pallás, en Catalunya...* En aquesta avinentesa, els autors han aplegat notícies sobre els successius impressors establerts a Tremp (17-19) i la bibliografia relativa a la comarca, en la qual figuren moltes entrades que incideixen en el nostre tema (25-114). La taula d'autors ocupa les pàgines 145-160.— J. P. E. [3996]

Víctor GÓMEZ GÓMEZ, *Bibliografía de Poliorcética y Castillos de la Corona de Aragón*, dins *Castells*, 297-326.

L'autor fa avinent que aquestes pàgines representen un extret d'allò que més afecta la Corona d'Aragó (i Catalunya en particular) d'un aplec bibliogràfic d'estudis publicats des de darreries del segle XIX fins ara entorn del tema *Castell i fortificació en general*. Trobem una pàgina de sigles (298), quatre de títols de publicacions periòdiques (299-302), tres de denominacions i adreces de biblioteques (303-305), divuit de bibliografia amb 378 entrades (306-323) i tres de taula dels llocs on es troben els castells presents en la bibliografia (324-326.— J. P. E. [3997]

Pierre-Henry BILLY, *Bibliographie de la toponymie pyrénéenne*, dins «Nouvelle Revue d'Onomastique», 7-8 (1986), 115-124.

El darrer apartat del recull és dedicat als Pirineus Orientals i a l'Aude (122-123), amb indicació de vint-i-vuit estudis.— J. P. E. [3998]

Enric MOREU-REY, *Bibliographie catalane de l'onomastique pyrénéenne*, dins «Nouvelle Revue d'Onomastique», 7-8 (1986), 125-126.

Llista dels estudis sobre el tema publicats en els números 1-21 de «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior» [cf. núm. 3992].— J. P. E. [3999]

Albert MANENT, *La col·lecció «Rosa de Reus»*, dins «Misc. Romeu i Figueras» II, 35-50.

Les pàgines inicials (35-42) expliquen «la gènesi, l'evolució, la finalitat, els condicionaments, les figures», que han determinada la trajectòria de la col·lecció (41-42). Les següents (43-50) ofereixen la llista dels seixanta-dos volums publicats entre el 1952 i el 1985, vint-i-dos dels quals entren en el nostre camp, sempre amb referència a Reus i comarca.— J. P. E. [4000]

*Bibliografia Històrica Tarraconense*. IX. Edició a cura de F. Xavier RICOMÀ VENDRELL i Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ (Biografia i bibliografia 10), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses 1986, 144 pp.

Els lectors d'ATCA ja coneixen les característiques d'aquesta publicació [cf. V (1986), 358, núm. 2446 i VI (1987), 394, núm. 3245]. El present volum ofereix tres-centes vuitanta-quatre informacions bibliogràfiques (núms. 1917-2300), completades amb tres taules:

d'autors (133-135), de llocs (137-139) i de persones (141-144). Característica d'aquest volum és la de contenir informació sobre la part corresponent a Tarragona de les «Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya», tema del qual els nostres lectors són informats per la secció de «Notícies bibliogràfiques» d'ATCA, V (1986). Recauen en el nostre camp, gairebé en llur totalitat, les seccions de *Fonts i literatura* (68-73), *Història eclesiàstica* (75-78) i molts dels treballs resumits en la d'*Història local* (79-121). També trobem estudis dedicats a la figura d'Antoni Martí i Franquès (13, núm. 1917; 22, núm. 1954; 25, núm. 1963; i 28, núm. 1976) i d'altres de basats en fogatges i censos (33-34, núms 1988-1989; 34, núms. 1990 i 1992), en capbreus (37, núm. 1996), en cadastres (41, núm. 2009; i 43, núm. 2014), en llibres de comptes (44, núms. 2016 i 2018) o en descripcions de danses (66, núm. 2093) i festes (68, núm. 2101).— J. P. E. [4001

*Bibliografia Històrica Tarraconense*. X. Edició a cura de F. Xavier RICOMÀ VENDRELL i Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ (Biografia i bibliografia 11), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses 1987, 152 pp.

Les característiques d'aquest volum són idèntiques a les de l'anterior. Ultra la secció dedicada a institucions, tota ella encaixant amb la nostra temàtica (137-138, núms. 2730-2734), trobem en el volum fitxes bibliogràfiques relatives a Francesc Vicent Garcia (57, núm. 2432) i a la biblioteca d'Antoni Martí i Franquès (79, núm. 2519), edicions de cartes de població de Reus (87, núm. 2551), d'ordinacions del 1506 per a l'Alaixar (59-60, núm. 2442), del 1603 per a l'Almostrer (104, núm. 2621) i per a l'Espluga de Francolí (113, núm. 2652); capbreus del 1558 per a la mateixa població (67, núm. 2470) i del 1789 per a Guimerà (91, núm. 2565); i el receptari de remeis de Santa Coloma de Queralt, del 1779 (106, núm. 2629). Són moltes les indicacions bibliogràfiques d'estudis històrics basats en documentació inèdita.— J. P. E. [4002

Asunción ALEJOS MORÁN, *Aportación bibliográfica y documental referente a la Cartuja de Vall de Crist*, dins *Vall de Crist*, 237-252

Exposició bibliogràfica, on són presentades primer les obres relacionades amb la cartoixa de Vall de Crist i després les que en parlen pel fet d'ocupar-se de les cartoixes de Catalunya, d'Espanya o d'aspectes diversos de l'antic regne de València.— J. P. E. [4003

Antoni GAVALDÀ I TORRENTS, *Aproximació a una bibliografia vallmollenca, I*, dins «Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp», 5 (1984), 157-205.

Precedit d'unes pàgines, que precisen l'abast del present recull, el cos del treball és constituït per un conjunt de dues-centes cinquanta-sis unitats, en les quals, ultra la fitxa bibliogràfica i de l'actual localització de l'obra, hom pot trobar un resum objectiu del seu contingut. Dins el conjunt, figuren obres del segle XVIII escrites per vallmollencs (163-164, núms. 4 i 5) i nombre de publicacions sobre història, basades en documentació anterior al segle XIX.— J. P. E. [4004

«Medioevo latino. Bolletino bibliografico della cultura europea del secolo VI al XIII», VII (1984 [1986]), XLIV i 918 pp.

Troben en aquest volum resums de bibliografia recent relativa a Agobard de Lió (16-17), Antoni Andreu (40), Arnau de Vilanova (42-43), *Carmina Rivipullensia* (89), Claudi de Torí (95), *Collectio Dertusensis III* (87), *Collectio Tarraconensis* (98), *Consuetudines Bala-garii i Consuetudines Ilerdenses* (102), Dhouda (110), Eutropi de València (121), Ferrer de Catalunya (123), Florus de Lió (125), Jaume I (193), Joan de Biclara (201-202), Just

d'Urgell (224), lleis o estatuts de ciutats (Barcelona, Balaguer, Perpinyà, Peníscola) (230-232), *Liber iudaeorum Tarraconensium* (234), Nahmànides (250), Pere d'Albalat (262), Pere de Lleida (266), Ponç de Gualba (270), Ramon Llull (276-284), Ramon Martí (284), Ramon de Penyafort (284-285), Ricolf d'Elna (289), *Sermo in dedicatione ecclesiae Rivipullensis* (303), Salomó ben Adret (306-307) i biografies d'Eudald de Ripoll (352), Eulàlia de Barcelona (353), Eutropi de València (353), Justinià de València (365), Ramon Llull (378) i Vicent màrtir (385). En la secció intitulada «Fortleben», dedicada als autors que influïren durant els segles VI-XIII, trobem bibliografia sobre sant Pacià de Barcelona (431). Després compareixen referències bibliogràfiques en les seccions temàtiques, que ocupen gran part de la segona meitat del volum (445-846) i són accessibles a través de les taules de manuscrits (849-860), de mots (861-862), de llocs (863-874) i de persones (875-917).— J. P. E. [4005

*Romanische Bibliographie 1981-1982*. Herausgegeben von Gustav INEICHEN. III. Teilband: *Literaturwissenschaft*, Tubinga, Max Niemeyer Verlag 1985, 335-341.

Les pàgines indicades contenen llista bibliogràfica d'estudis relatius a literatura catalana, estructurada en aspectes generals (335-336), literatura dels segles XI-XIV (336-339; Ramon Llull, 338); literatura dels segles XV-XVIII (339-341). Les fitxes són numerades de la 13224 a la 13316. Hi ha indicació de recensions.— J. P. E. [4006

Francisco AGUILAR PIÑAL, *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*. Tomo IV. *G-H-I-J-K*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1986, 936 pp.

Continuació de l'obra ja coneguda [cf. ATCA, V (1986), 355-357, n. 2442]. Trobem en el present volum indicacions bibliogràfiques relatives als següents autors nostres: Gabriel de San Félix de Cantalicio (10-11); Pere Gelabert (13); Joan B. Galbis; Josep Galceran de Pinós; Francesc Galí; Jacint Galiana (14); Lluís Galiana i Cervera (14-15); Francesc Galindo (16); Narcís Galofré (24); Vicent Galvany (25); Feliu Ignasi Gallego i de Prats (45); Miquel Garau (59); Gabriel Garcés i Gralla (64); Antoni Garcia (67); Pedro García Conde (112); Pere Garcia Ferrer (115); Francisco García Troncón (157, núm. 1080); Mariano García Zamora (166, núm. 1144); Francesc X. Garma i Duran (167-168); Francesc Garrido de la Vega (170); Josep Garriga (170-171); Josep Garriga i Buasch; Antoni Garrigó; Francesc Garrigó (172); Maria de Gasca i Medrano (173-174); Josep Gascó i Sabater (174); Joan B. Gascó (174-175); Gaspar de Sant Llorenç (176); Manuel Gasset (178); Fèlix Gaston (178); Pere Gatell (179); Raimon Gaujachs (181); Josep Gavila (182); Pasqual Gazulla; Carles Gazulla d'Ursino; Francesc Aleix Gelabert; Ramon Gelabert (186); Tomàs Gelambí i Rovira (186-187); Feliu Genover (188); Miquel Gerona (192); Josep Gifreu (193-194); Pere Gil Dolz (201); Pere Gil i Vergara (205); Antoni Gimbernat (208-209); Jeroni Giribets (213-214); Esteve Gisbert (215-216); Honorat de Glimes; Francesc Gloria i Bosch (216); Manuel Gómez Marco (237); Antoni Gomila; Francesc Gomis (254-255); Antoni González (256); Manuel González de la Torre (323-324); Josep Gossalbes (334); Joan de Grados (341); Pere Granell (344); Cristòfor Grangel (344); Llorenç Grasset; Carles Grassot (345); Vicent Gregori (345-346); Jacint Guardiola (349); Joan Guari (351); Francesc Guasch; Joan Guasp (352); Tomàs Güell (353); Vicent Guerau d'Arellano (353-354); Vicent Guevara de Arellano Puchades (373); Francesc Guijarro (376); Pere Gullèn (377); Francesc Gustà (383-384); Isidor Gutiérrez (387-388); Josep Gutiérrez (388); Josep Guzmán i de Soler (410); Antoni Manuel Hortalejo (417); Ermenegild de Vic (429); Antoni Hernández (433); Teodosi Herrera Bonilla (446-447); Tomàs Herrero (451, núm. 3111); Marcel Hortet (438); Pasqual Huguet i Rubert (496); Jaume Huguet i Genover (496); Ca-

simir Ignasi Ibáñez (500); Esteban de Ibarra (508, núm. 3543); Miquel Infante (527); Isidor de Sant Miquel (571); Joan Izquierdo i Capdevila (621); fra Jaume de Puigcerdà; Oleguer Janer; Matias Janer i Perarnau (625); Joaquim Jaquotot (626); Josep Jáudenes i Nebot (629); Joan Jiménez (640); Vicent Jimeno (654-655); Jaume Jordán (658); Josep de la Concepció (666-667); Josep Francesc de Vic (658); Josep M. de Mallorca (670); Josep de Rafelbunyol (671); Josep de Sant Benet (675-676); Josep de Sant Gil (677-678); Blai Jover i Alcázar (736-737); Joan B. de Múrcia (738-741); Jordi Joan i Santacília (760-768); Joan de Sant Tomàs d'Aquino (770); Antoni Juglà i Font (772-774); Francesc Julián (774); Jeroni Julián (775-776); Gabriel Vicent Jurado (778). Segueixen tres apèndixs d'addicions als volums anteriors: les relatives al primer ocupen les pàgines 785-801; les del segon, les 803-813; i les del tercer, les 815-826. El volum s'acaba amb sis taules: l'onomàstica (827-881), la de matèries (883-900), la topogràfica (901-907), la d'obres teatrals (909-913), la d'impressors (915-927) i la de biblioteques consultades (929-933).— J. P. E. [4007

«Rassegna di Letteratura Tomistica», XIX (1986), 988 pp.

Trobem en aquest volum recensions d'estudis sobre Nahmànides (107) i Hasdai Crescas (270-271); sant Ramon de Penyafort (289, núm. 585), Ramon Martí (316-317, núms. 615-617), Ramon Llull (331-334, núms 658-662) i sant Vicenç Ferrer (363, núm. 726).— J. P. E. [4008

«Rassegna di Letteratura Tomistica», XX (1987), 452 pp.

Aquest volum conté recensions valoratives d'estudis dedicats a Ramon Llull (305-310, núms. 779-782) i a Ramon Martí (422, n. 7).— J. P. E. [4009

## II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA LOCAL

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Abanilla y Jumilla en la corona catalano-aragonesa (s. XIV)*, dins «Hom. Torres Fontes», 477-490.

Des de la sentència arbitral de Torrellas, del 1304, fins que el 1356 Pedro el Cruel la trencà, hi hagué pau en la frontera entre els regnes de Múrcia i de València, només entelada per problemes de detall fronterer, com el de la sobirania damunt Jumilla i encara més damunt Abanilla. L'autora aplega les notícies deduibles d'ACA, *Canc.*, *reg.* i *Processos en quart*, entorn de les vicissituds de tot l'afer (478-484). Abanilla era discutida entre els municipis d'Oriola i de Múrcia, discussió que es convertí en problema de frontera entre estats (484-490); aquest darrer afer ocasionà una sèrie de cartes entre Jaume II i l'infant castellà, D. Juan Manuel (485-487).— J. P. E. [4010

Emili CASANOVA, *Real (!) Privilegi de desmembració d'Agullent d'Ontinyent atorgat per Felip II en 1585*, dins *Agullent*, 11-17.

Transcripció del text del Reial Privilegi, conservat tant a Agullent, Arxiu Municipal, com a València, ARV, *Canc.*, *Diversorum* 357. Són també transcrits dos documents complementaris: nomenament de Joan Casanova a batlle d'Agullent i permís a la població de rebre cinc-mil lliures a censal, del darrer fons, vol. 358.— J. P. E. [4011

Sebastià ALBIOL VIDAL, *Consideracions històrico-jurídiques al privilegi de 1585, pel que Agullent se separà d'Ontinyent*, dins *Agullent*, 25-30.

L'autor recorda d'altres casos de constitució de municipi per desmembració al País Valencià dels segles XVI-XVII (25). El privilegi era decisió reial unilateral, veïna, però, del pacte, car en aquell cas la població també pagà (26). El nou municipi fruïa de les exempcions d'Ontinyent, confirmades el 1537 en fur, ací transcrit (26-27), d'inalienabilitat del Patrimoni Reial i de dret de pastura (27). Ultra el batlle, autoritats municipals eren tres jurats, el justícia que els presidia, el mostassaf elegit pels jurats, nou consellers per al consell particular i vint-i-cinc per al general, el qual elegia els jurats (27-28), sistema que és comparat amb el d'altres poblacions valencianes. La base econòmica del nou municipi era constituïda per talles, sises, censals i peita, sota control reial. Les facultats en l'administració de justícia i en la regulació de les activitats diverses eren les normals en el regne de València. L'ARV, *Mestre racional*, conserva setanta-tres volums dels comptes del batlle d'Agullent, del 1587 al 1704.— J. P. E. [4012]

Lluïsa TOLOSA, *Concòrdia entre Agullent i Ontinyent en 1589*, dins *Agullent*, 19-24.

Transcripció del text de la concòrdia, de València, ARV, *Reial Audiència. Processos*, núm. 971, part quarta, completat pel document relatiu a l'atermenament dels dos municipis amb fixació de les corresponents monjoies o mollons, del mateix arxiu, *Sentències*, caixa 29, núm. 1362.— J. P. E. [4013]

Enric LLIN RUIZ, *L'emfiteusi a la Universitat d'Agullent a la segona meitat del segle XVIII. El capbreu de la batllia d'Ontinyent de 1765*, dins *Agullent*, 73-75.

L'ARV, *Propietats antigues*, conserva capbreus diversos corresponents al senyoriu reial sobre Agullent. En el del 1765, els rèdits pujaren a 262'93 lliures, que l'autor destria en els seus diversos conceptes. Per l'escrivania pública, hom pagava cinc sous a Agullent i a Alfara, una lliura a Banyeres i a Bocairent i una lliura i mitja o divuit sous a Ontinyent (75).— J. P. E. [4014]

Emili CASANOVA, *Onomàstica històrica d'Agullent*, dins *Agullent*, 99-124.

Aplec de denominacions, alfabèticament ordenades, de topònims rurals (100-114) i urbans (114-117), de llinatges o cognoms (118-121) i de noms de pila (121-122). Cada un dels topònims és completat amb la corresponent indicació del document datat, on aquell consta per primera vegada. Els noms de llinatges són agrupats de faisó que primer apareix el grup de soques familiars bàsiques (118) i en segon lloc el de cognoms introduïts a partir del segle XVIII (118-120). Els noms personals formen llista unitària (121-122). Figuren en notes algunes indicacions de fonts (123) i la transcripció de *Los habitants en lo loch de Agullent...*, del 1510, de València, ARV, *Reial* 514ter.— J. P. E. [4015]

Ramon HARO I ESPLUGUES, *Les Germanies del Regne de València. Aspectes d'Ontinyent-Agullent*, dins *Agullent*, 137-151.

Article introdueix en el canemàs general de la Germania i de la seva dinàmica el resò que aquesta tingué a Ontinyent, gràcies a la documentació conservada a Ontinyent, Arxiu Municipal, *Llibres del consell*, d'on són transcrits fragments en l'exposició dels esdeveniments, i quinze lletres dels anys 1520-1524 (147-149). A continuació és també transcrit el *Libre e registre de tots los vehins e habitants de la vila de Ontinyent e loch de Agullent*,

del 1523, document d'imposició de multes als agermanats, divuit dels quals eren absents (149-150). La darrera pàgina conté fotocòpia d'una carta de Germana de Foix (1519).—  
J. P. E. [4016]

Emili CASANOVA, *El convent de Sant Jacint de frares dominics d'Agullent (1595-1835)*, dins *Agullent*, 163-179.

Visió sintètica, tant de les raons de la fundació, com de la consistència de la casa i serveis que oferia, entre els quals no manca el de «mostrar als xics de lletra, escriure, comptar, gramàtica i cant» (164), i de les dificultats de convivència amb d'altres institucions locals. Hi ha llista dels frares que constituïren la comunitat entre el 1595 i el 1835 (167-168). Les notes contenen llarga transcripció del testament fundacional (172), de fragments de concòrdies (173-174), de la redotació del 1622 (175) i de fragments de l'*Expedient del convent de Predicadors de St. Jacint i St. Vicent Ferrer*, de València, ARV, *Baillia A*, 2874, del 1739 (176-177) i del *Manifiesto de los bienes que ha adquirido el convento desde la última visita de amortización en 1740* (177), la localització del qual no és indicada.  
— J. P. E. [4017]

Miquel BATLLORI, *Agullent i la seva ermita de Sant Vicent Ferrer*, dins *Agullent*, 153-162.

Reproducció de les pàgines publicades a València l'any 1935 i a Barcelona el 1971.—  
J. P. E. [4018]

Abelardo HERRERO ALONSO, *Toponimia premusulmana de Alicante a través de la documentació medieval (II)*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 9-48.

Continuació de l'estudi resumit dins ATCA, V (1986), 377, núm. 2519, en la qual hom pot trobar les mateixes característiques allí indicades. Aquest segon s'ocupa dels topònims constituïts per elements formadors d'origen preromà (10) i en concret dels següents, en els quals existeix la possibilitat de tal origen filològic, que no es pot confondre amb l'històric del lloc ara per ells designat: Agost, Balones, Cairola i Querola, Caraita, Caramanxel, Cota, Cuta, Cotella, Cotelles, Cotes, Cutes, Evo, Gallinera, Gorga, Gorgo, Gorgos, Gorgonega, Llenes, Novelda, Tollos, Tormos i Turbellos.— J. P. E. [4019]

José HINOJOSA MONTALVO, *El puerto de Alicante durante la Baja Edad Media*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 151-166.

L'autor recorda en la introducció les notícies ja conegudes relatives al port d'Alacant en els darrers segles medievals i, a base de les entrades del batlle d'Oriola, ara a València, ARV, *Mestre racional* 4543 i 4546, dels comptes del dret del General, *ibid.*, *Generalitat*, 2109, i d'Alacant, Arxiu Municipal, *Llibre del dret del moll*, aplega notícies referents a patrons i a llur procedència (153-154), als tipus de nau (el 1468 predominaven les carvel·les de menys de cent tones; el 1490, les naus de més de cent); les galeres haurien estat totes italianes (154-155). El llibre del dret del General tenia seccions especials per al destí de les mercaderies: Flandes, Ponent i Llevant (155-156). Els productes passen de vuitanta-un el 1468 a cent trenta-un el 1490. En general, hom exportava primeres matèries a canvi de manufactures. Ocupaven el primer lloc les panses i les figues (156-158). Els impostos eren percebuts en concepte de «coses vedades», pràcticament reduïdes a «pega, séu i cànem» (159); de dret de duana, en clar creixement (160 sous i 6 diners el 1377, més de

tres mil en acabar el segle XV) (160); de dret del General o Generalitat, dividit en onze capítols (160-161), amb una suma de 551 lliures, tres sous i un diner l'any 1490 (162). El dret de moll era bàsicament a favor del municipi i saltà de 1720 sous el 1491 a 2800 el 1498 (162-164).— J. P. E. [4020]

María Rosa MUÑOZ POMER, *Aproximación al sistema impositivo de la Generalidad: el tall del drap en el área alicantina (siglos XIV y XV)*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 175-189.

Un dels onze capítols del dret del General [cf. el resum precedent] era el tall del drap. El present estudi, basat especialment en ARV, *Generalitat* 596, 596B i 4930, i en *Protocolos* 2641, d'on són transcrits fragments (188-189), especifica la distribució territorial en quarts i filloles (179-181, amb particular atenció a les comarques alacantines) i els elements que entraven en el contracte d'arrendament d'aquella generalitat (182-185).— J. P. E. [4021]

Mercedes GALLENTE MARCO, *Profesionalización y ejercicio de la medicina medieval*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 225-236.

Proseguint els seus estudis, encaminats a manifestar el control públic de metges i de cirurgians, la professionalització i exigència de preparació mèdica i el creixement de consciència de grup entre els metges i la consegüent reconeixença i valoració social [cf. ATCA, VI (1987), 524-525, núm. 3716], l'autora presenta (226-230) i transcriu (230-236) quatre documents dels anys 1413-1445, relatius a comarques alacantines. El primer, en català, conté certificat dels examinadors, mestres Bartomeu Urgellès i Vicenç Lloret, que Bernat Prats, de Cocentaina, era apte a exercir l'art de cirurgia tan solament i llicència per a tal exercici (230-232). Els altres tres són llicències atorgades per la reina Maria, lloctinent d'Alfons dit el Magnànim, a Joan de Zamora, de Cocentaina, i a Joan González, d'Elx, facultant-los a la pràctica de la cirurgia, i a Joan Martí, d'Elx, a la de la medicina.— J. P. E. [4022]

José MORATINOS IGLESIAS, *Historia de la educación en Alicante desde el siglo XVIII hasta comienzos del XX* (Publicaciones de la Caja de Ahorros Provincial 128), Alacant 1986, 276 pp.

El segon apartat del llibre és dedicat al segle XVIII (19-95). Després d'una caracterització general del segle XVIII hispànic com a segle de la Il·lustració (21-25), segueix una recopilació de dades relatives a escoles de la ciutat d'Alacant (21-25), en la qual l'autor inclou un apartat sobre la formació professional exigida pels gremis (28-34) i d'altres sobre l'escola de dibuix (46-50, amb indicació de fonts bibliogràfiques i arxivístiques relacionades amb el tema) i l'escola de nàutica (50-52). L'aplec de notícies s'estén a Oriola (52-56), Alcoi (57-58), Elx (58-62), Elda (62-64), i Cocentaina (64-65). Els apartats següents són dedicats a personalitats: Joan Andrés (65-71), Pere Montengon (72-75), a un grup de jesuïtes (77-81), a Pere Paredes (81-83) i a Jordi Joan Santacília (83-87). Les darreres pàgines de la secció apleguen la llista d'obres didàctiques, educatives i pedagògiques escrites per alacantins durant el segle XVIII o relatives als mateixos (93-95).— J. P. E. [4023]

Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, *La burguesía mercantil y la propiedad en el siglo XVIII. El caso de Alicante*, dins *La Ilustración*, 477-496.

Sobre la base d'una mostra de set-centes vint-i-nou escriptures notarials, que abasten

tot el segle XVIII, l'autor ressegueix allò que per a cada classe social representava la propietat tant rústega com urbana. En dues-centes escriptures de compra-venda, hom pot detectar «una ligera transferencia de tierra de manos campesinas a elementos urbanos» (479). En canvi, semblen més significatives les vendes efectuades per vídues. Els compradors de terres són, primer, nobles i després comerciants, sense que manqui el capítol de Sant Nicolau d'Alacant (422). Els propietaris urbans explotaven la terra sobretot per arrendament, sufragat amb diner o amb part dels fruits (483-484). La propietat urbana més transferida foren els magatzems, sobretot els localitzats en el Raval de Sant Francesc (487). Les pàgines 489-496 són dedicades a explicar l'ascensió de la família Marabeuf durant la primera meitat del segle XVIII, la qual, partint del comerç i pel camí dels préstecs i de l'adquisició de propietats rústiques i urbanes, arribà a l'ennobliment el 1740, fets coneguts per la documentació d'Alacant, Arxiu Històric de Protocols.— J. P. E. [4024

Armando ALBEROLA ROMÀ, *Prospecciones mineras en la gobernación de Alicante durante la segunda mitad del siglo XVIII*, dins *La Ilustración*, 521-537.

La documentació de Simancas, *Secretaría de Hacienda*, lligall 803, permet de reconstruir les vicissituds d'un pretès filó d'argent viu a la Serra de les Àligues, al sud de l'Horta d'Alacant, entre el 1735 i el 1754 (524-532, amb reproducció d'un mapa contemporani, 528). La hisenda reial hi esmerçà 393.750 rals (532-534). Les darreres pàgines apleguen els testimoniatges relatius a la mina esmentada, publicats o inèdits en sèries diverses de l'Arxiu Municipal d'Alacant (534-537).— J. P. E. [4025

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *El monasterio de Santa María de Fonclara (Albalate de Cinca)*, dins «Aragonia Sacra», I (1986), 53-73.

L'article comença amb la notícia que aquell mateix any 1986, en aplanar un terreny pertanyent a «Casa Paulino», havien aparegut restes d'una construcció considerablement extensa, ja que arribaria fins a la carretera de Montsó i al riu Cinca. Serien les restes del monestir de Santa Maria de Fontclara. Per això, l'autor aplega les notícies ja publicades en compilacions documentals, annals o històries, i, per la seva banda, aporta les anotacions de taxes pagades per aquell monestir entre el 1318 i el 1425, consignades a Lleida, Arxiu Capitular, *Est. IV, secció Taxes*, i ací reunides en l'apèndix, on són diguem-ne transcrits tretze documents dels anys 1233-1345 relatius a la comunitat esmentada, nou dels quals provenen del mateix arxiu i tres d'ACA., *Canc., reg.* (63-73 [el segon, si la datació «decimo kalendas martii anno Incarnationis Christi M CC XL» és correcta, pertany al 1241 i no al 1240, data, aquesta darrera, assenyalada pel regest; en el qual, de més a més, l'autor s'inventa un Ramon de Siscar, «obispo de Lérida-Roda», quan la signatura del bisbe és clara: «Signum Guillelmi, Ilerdensis episcopi». Com es deia, doncs (Guillem o Ramon), i quina era la seu d'aquell bisbe (d'on surt Roda, si ací no té base documental?)]— J. P. E. [4026

Joaquín ROCA ALBALAT, *El poblamiento de Albocácer* (Comarcas y pueblos III), Castelló de la Plana, Sociedad Castellonense de Cultura 1985, 172 pp.

Estudi geogràfic, l'objectiu del qual és explicar la gènesi del poblament dispers al nord del País Valencià. La dimensió diacrònica és bàsica per a l'explicació de tal gènesi i per això l'autor fa referència a les dades extretes de fonts documentals que li són proporcionades per d'altres, sobretot en relació a l'evolució demogràfica (30-40), a l'existència de masos (41-56: el fet que en algun hi hagin estat trobades restes romanes (inscripció o mo-

neda) demostra que ja existien aleshores), a les fórmules diverses de dret a cultivar la terra (56-61) i a les *Ordinacions* per a l'exercici de la pastura o per a d'altres activitats, de València, ARV, *Clerecia. Montesa*, lligall 885, caixa 2329, on s'han conservat els *Capítols d'Albocàsser*, del 1476, i les *Ordinacions de la Vila d'Albocàsser*, del 1671 (61-80 i 164). Alguna de les dades demogràfiques procedeix directament de l'Arxiu Parroquial (40), base per als dos gràfics de la pàgina 43. Al final, la bibliografia ocupa les pàgines 164-168.— J. P. E. [4027]

Pere E. BARREDA i EDO, *El reial privilegi de mercat del lloc d'Albocàsser (1279)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 15 (julio-septiembre 1986), 28-30.  
Ultra algunes dades històriques relatives a la situació senyorial d'Albocàsser en els primers temps posteriors a la conquesta, l'article conté reproducció fotogràfica, transcripció i traducció de la concessió de mercat, d'ACA, *Canc.*, reg. 44 [la frase final de la concessió: «...nec principalis... manifestum...» sembla que hauria d'ésser «...nisi principalis... manifestus...»].— J. P. E. [4028]

Josep MIRALLES i SALES, *La Guerra de la Unió en Albocàcer (1347-48)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 16 (oct.-dic. 1986), 85-88.  
Pàgines complementàries de l'estudi d'Eugeni Díaz Manteca [cf. ATCA, VI (1987), 421-422, núm. 3344], basades en dos documents de Madrid, AHN, *Ordres militars. Montesa*, pergamins, carp. 542, doc. 1073-P i 1075-P. Se'n dedueix que Albocàsser hauria estat la població més castigada a l'hora d'executar els culpables de la «unió malvada e destestable confederació»: vint-i-nou, més tres fugats (a Saragossa foren dotze, a València, vint; a Castelló de la Plana, tretze). Fou també la població, que més hagué de pagar a fi de llevar la confiscació de béns dels sublevats: 15.000 sous en el primer moment, més quaranta mil a satisfer durant deu anys (86-87).— J. P. E. [4029]

Vicente MESEGUER FOLCH, *Escribanos de Alcalà de Xivert 1300-1800*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 8 (octubre-diciembre 1984), 72-75.  
Notícia dels centenars de volums notariais existents en la vila d'Alcalà de Xivert abans de l'any 1936, ara desapareguts (74), dels quals només són coneguts els noms d'alguns escrivans, conservats en una nota de l'any 1784, procedent de la desapareguda biblioteca del baró d'Alcanalí. La llista d'escrivans, agrupats per segles, és a la pàgina 75.— J. P. E. [4030]

Jean D'ALBIS, *Chronique de la porcelaine Limoges-Alcora ou les tribulations d'un porcelainier en Espagne*, dins «Estudis Castellonencs», 3 (1986), 583-588.  
Transcripció de fragments de la correspondència de Pierre Cloostermans, responsable de la fàbrica de porcellana de l'Alcora entre el 1788 i el 1797, amb detalls sobre la fabricació de la pisa i amb notícies com la del descobriment i l'ús del caolí en aquella fàbrica pels volts del 1789. Les lletres són conservades a [Llemotges], Archives de la Haute Vienne, Fonds Allaud, C 3003 i L 1200.— J. P. E. [4031]

José TRENCHS, *El «Llibre d'òbits» de Santa Ana de Alcover (Tarragona). Notas para la historia de una comunidad franciscana*, dins «Saitabi», XXXVII (1987), 13-31.  
Presentat l'actual ms. 1252 de Barcelona, BC, n'és transcrita la introducció, obra d'Ig-

nasi Ros; les notícies anteriors al 1755 es basen en el *Llibre d'òbits de la província* i en les *Taules capitulars*, i en el *Llibre vell d'òbits* de Santa Anna les posteriors, escrites per catorze successius franciscans (14-15). Ultra les notícies relatives a la fundació de la casa, a pestes, passes i guerres (16-18), trobem la llista de difunts (19-23), la de capitols «generals» (*sic!*) de la província entre el 1583 i el 1833 (24-25), i la d'oficis i de llocs d'origen (26-31).— J. P. E. [4032]

Josep R. MOLINS i CABO, *Alfara del Patriarca en 1694 (a través dels Capítols per al bon govern de dit poble)*, dins «Crònica XV Asamblea», 137-142.

Resum dels *Capítols per al bon govern y regiment del lloch de Alfara del venerable y excel·lentíssim senyor Patriarca*, conservats a València, Col·legi del Patriarca, Arxiu. Són transcrits en català els paràgrafs sobre penes (140) i sancions no econòmiques (141-142).— J. P. E. [4033]

Vicent J. ESCARTÍN SORIANO, *La plaga de llagosta a la Ribera: Algemesí, 1756*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 427-442.

Resumida la teoria actual sobre el concepte de «plaga», l'autor recull notícies de plagues en el País Valencià modern (429) i es concentra en la del 1756, de la qual descriu les principals vicissituds i els mitjans de defensa, religiosos d'una banda, tècnics de l'altra, coneguts per tres documents reproduïts en l'apèndix, d'Algemesí, Arxiu Municipal, *Ordens i reglaments de 1734 a 1760: Relación de la epidemia de langosta en Algemesí*; els altres dos arribaren del govern central.— J. P. E. [4034]

Francesc MANUNTA, *El Santuari de la Mare de Déu de Vallverd a l'Alguer*, dins «Misc. Vallverdú», 453-472.

Defensa la denominació de «Vallverd» enfront d'altres d'alternatives, basant-se principalment en la grafia inclosa en la butlla papal del 1628, ara a l'Alguer, Arxiu Capitular (461). La denominació provindria, en darrera instància, de la devoció dels reis de la casa de Barcelona a Nostra Dona de Vallverd, prop Montpeller, consignada per Pere el Cerimoniós i per Ramon Muntaner en llurs *Cròniques*, i confirmada per documentació complementària d'ACA (457-458; cf. 463, nota 30). Aporta altra documentació dels segles XVI-XVII entorn del santuari (459-467) i transcriu uns *Goigs que tots los dissabtes se canten en lo santuari de la Verge de Vallvert*, els quals pertanyerien al pas del segle XVII al XVIII (469-472).— J. P. E. [4035]

*Ordinacions d'Almóster. Capítols i ordinacions promulgats pel Consell General de Veïns d'Almóster el 24 de gener del 1603*. Notícia preliminar, text, anotació i cloenda de Xavier FORT I BUFILL. Pròleg del dr. Josep M. FONT I RIUS (Edicions Rosa de Reus. Biblioteca d'autors reusencs i d'obres d'interès local 64), Reus, Institut d'Estudis Reusencs 1986, 40 pp.

El prologador recorda l'ocasió, en què nasqueren aquestes ordinacions, després que l'Almóster adquirí el dret de gestionar certes funcions municipals (12-13). L'autor presenta i descriu el quadern de l'Arxiu Municipal de la mateixa vila, que les conté (15-16), amb qualche altre notícia sobre el mateix arxiu (35). La transcripció de les *Ordinacions...* ocupa les pàgines 19-33.— J. P. E. [4036]

Miquel PLANAS, *La població de l'Alt Empordà els segles XVII, XVIII i XIX*, dins «Revista de Girona», XXXIII (1987), 505-510.

Pàgines de síntesi d'un estudi realitzat sobre els llibres de baptismes, de matrimonis i de defuncions, d'onze arxius parroquials no especificats, els quals «representen sovint el 20 % de la població» (506), amb gràfic d'evolució de l'índex de baptismes entre el 1601 i el 1850, prenent per punt de referència o «100» els de la dècada 1620-1630 (507). El decenni 1601-1610 representaria el 93'52% i el 1791-1800 el 176'61 %. En general, a l'estabilitat del segle XVII seguí una recuperació, ja iniciada durant el decenni del 1680, accentuada després del 1710 i només parada en algun moment de les dècades del 1730, 1750 i 1770 (507).— J. P. E. [4037]

Joan PERAIRE, *Aproximació a la toponímia de l'Alt Maestrat*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 19 (julio-septiembre 1987), 27-31.

L'autor presenta com a catalans els noms de dos pobles: Torre d'En Besora i Vilafranca, i una munió de topònims de procedència diversa; com a mossàrabs: Catí, la Serratella, Tírig i Vilar de Canes i un grupat de topònims menors. En molts casos, és indicada la documentació antiga, que conté les diverses formes, en general cartes de població, ja publicades, i dues *Vésures* de l'Arxiu Municipal de Culla.— J. P. E. [4038]

Antonio POVEDA AYORA, *Datos para un estudio de la población del Alto Mijares en los siglos XVI y XVII*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 187-194.

A base de dos fogatges dels dos segles esmentats (187-188) i aplicant el coeficient de 4, l'autor arriba a la conclusió que els vint-i-dos pobles tenien el 1609, 7.728 habitants i el 1692, 5.280 (als quals s'haurien de sumar els de Castillo de Villamalefa, desconeguts). El quadre sinòptic és a la pàgina 193. La 194 presenta la distribució entre moriscos i cristians vells i la línia evolutiva del nombre d'habitants.— J. P. E. [4039]

Encarnación GIL SAURA, *La expulsión de los moriscos. Análisis de las cuentas de la bailía de Alzira: administración y adjudicación de bienes*, dins «Hispania», XLVI (1986), 99-114.

Resumida la múltiple problemàtica, tant demogràfica com econòmica, vinculada a l'expulsió dels moriscos (99-106), l'autora exposa les dades proporcionades pels comptes de l'expulsió relatius a Alzira, a base de documentació de l'ARV, *Mestre racional* 10017-10020. Tot i que, pel fet d'ésser documentació oficial, cal suposar que les dades són força allunyades de la realitat, els controls que tal documentació hagué de passar i els «dubtes» manifestats per tals controls li donen una considerable fiabilitat (108, amb transcripció de text de mostra). Els béns directament administrats pel reial patrimoni entre el 1609 i el 1615 proporcionaren entrades de 28.120 sous i 4 diners, i les eixides sumaven 14.466 sous i 9 diners (110-111). La venda dels béns el 1616 proporcionà 2.175 lliures i mitja en concepte de finques urbanes (112) i 11.672 lliures en concepte de finques rústiques (113).— J. P. E. [4040]

A. J. LAIRÓN PLA, *Una aportación a la historia de las mentalidades. La plaga de la langosta de 1756 y las rogativas a los Santos Mártires de Alzira*, Alzira 1986.

Publicació només coneguda per referència.— J. P. E. [4041]

M<sup>a</sup> Carmen LACARRA DUCAY, *Mecenazgo de los obispos catalanes en las diócesis aragonesas durante la Baja Edad Media*, dins «Aragonia Sacra», II (1987), 19-35.

Recopilació de notícies relatives a l'interès artístic de Vidal de Canyelles (20-22), Jaume Sarroca (22-23), fra Aimar (23-24), Gastó de Montcada (24-25), Pere Clasquerri (25), Francesc Riquer i Bastero (25-26), Guillem Pons de Fenollet (26), bisbes d'Osca; i al de Francesc Climent (27-29 i Dalmau de Mur (29-34), arquebisbes de Saragossa. Les notícies són basades en bibliografia o en documentació arxivística ja coneguda. La pàgina 26 conté l'epitafi llatí de G. Pons de Fenollet.— J. P. E. [4042

Antoni DURAN GUDIOL, *El castillo abadía de Montearagón en los siglos XII y XIII*, Saragossa, Institución Fernando el Católico 1987, 214 pp.

Castell i abadia no pertanyen als Països Catalans, però la narració, basada sobretot en la documentació inèdita de Madrid, AHN, *Clerecia. Montearagón, San Juan de la Peña* i d'altres, aporta notícies sobre punts d'interès per a tota la corona catalano-aragonesa, com és ara l'existència d'un corrent contrari a Pere el Gran i favorable als croats en la guerra del 1285 contra la dinastia de Barcelona (207-210), o relatives a personatges catalans, com és ara l'abat Berenguer, després bisbe de Lleida (61-63), o Andreu d'Albalat i la seva reforma del 1258 (152-155), o a la visita apostòlica del 1274 realitzada per Arnau d'Oliola, abat de Poblet (187-191).— J. P. E. [4043

Jesús MIRALLES I PORCAR, *Lorgue d'Atzeneta. (Notes per a un estudi més ample)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 18 (abril-junio 1987), 15-20.

En visita pastoral del 1569, hom manà la construcció d'un orgue i el 1575 ja funcionava. Tots dos fets consten a Tortosa, Arxiu del bisbat, *Llibre de visites pastorals*. La documentació parroquial permet de saber que l'organista era alhora mestre de minyons o de xics (16). A mitjan segle XVIII l'orgue era nou i cremà la nit d'ànims del 1757, d'acord amb el *Memorandum* de l'Arxiu Parroquial d'Atzeneta (17-18).— J. P. E. [4044

Joan TRAYTER I SABATER, *Avinyonet de Puigventós als segles XVIII i XIX. (Segon Centenari del Carrer dels Fossos, 1786-1986)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», 19 (1986), 145-167.

La presentació dels aspectes urbanístics és completada amb dades procedents de l'arxiu parroquial i del familiar de l'autor, d'entre les quals destaca la inscripció d'una nova campana de l'any 1705 (148) i un contracte d'establiment de terra l'any 1785 (152-153).— J. P. E. [4045

Llorenç FERRER I ALOS, *Estructura de la propietat i de l'explotació en un vinyar de la Catalunya central: el Bages als segles XVIII i XIX*, dins «Estudis d'Història Agrària», 6 (1986), 101-130.

La major part d'aquest estudi és dedicada al segle XIX. Pertanyen al segle XVIII les notícies tretes de la *Relación del reparto por menor de la ciudad de Manresa y su término*, del 1737, ara a Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat, la qual ha servit per a establir els graons qualitatius de la propietat en molt petits, petits, mitjans i grans (103). Caracteritzada la comarca «per la presència arreu dels masos com a organitzadors de l'espai» (104), «els propietaris dels quals eren emfiteutes de determinats senyors laics i eclesiàstics» (105), durant els segles XVII i XVIII s'hauria introduït un fet nou, el de la rabassa morta, que

condicionà la formació dels pobles i de les hortes a tocar de les rieres locals. Tal estat de coses és exemplificat en el *Cadastre de Calders*, del mateix arxiu, confirmat pel de Sallent i per Jaume Caresmar en el *Discurso sobre la agricultura...*, de Barcelona, BC, Junta de Comerç, ms. 143bis, segons el qual, de Calders a Calaf i de Monistrol de Montserrat a Balsareny haurien desaparegut tots els boscos, substituïts per mallols (106), que pagaven el quart als amos de la terra (quartaires). També augmentaren, per raons diverses, les masoveries (107). Hi ha dos quadres il·lustratius: el dels masos/masoveries en les vint-i-una parròquies del Bages i el dels canvis experimentats entre el 1741 i el 1851 pels titulars dels masos de Calders (107-108). El restant pertany al segle XIX.— J. P. E. [4046

Pierre GUICHARD, *Nota sobre los límites del Bajo Maestrazgo y de la Plana Alta durante el reinado de Jaime I*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 17 (enero-marzo 1987), 5-9.

L'objectiu de la nota és el de fer conèixer dades inèdites sobre la delimitació entre les dues comarques. Entre Alcalà de Xivert i Orpesa hi havia el castell d'Albalat, confirmat per l'existència d'un Prat d'Albalat en el *Libro del patronato de las iglesias y otros derechos de la Orden de Montesa*, a Madrid, AHN, *Montesa*, pergami 71. Pere el Gran manà d'amonjojar els termes d'Orpesa, Miravet i Albalat el 1280 (ACA, *Canc.*, reg. 42). Pel sud, Alcalà hauria arribat fins al riu Corb (Madrid, AHN, *Ordenes militares*, doc. 542C). L'autor no creu que la torre «de Lubricato» coincideixi amb Torreblanca.— J. P. E. [4047

Adolf SANMARTÍN BESALDUCH, *La comarca del Baix Maestrat vista pels viatgers (segles XVI-XIX)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 17 (enero-marzo 1987), 83-91.

Recopilació dels fragments que dedicaren al conjunt de la comarca o a cada un dels pobles els observadors o viatgers següents: Rafael M. de Viciana, Henri Cock, Gilles de Faing, Gaspar Escolano, Jean François Paul de Gondi (card. de Retz), A. Jouvin, Joan Salvador i Riera, Étienne de Silhouette, J. Townsend, Antonio Ponz, Henri Swinburne, Antoni Josep Cavanilles i el baró de Bourgoing.— J. P. E. [4048

Antonio GIL OLCINA, *Propiedad y valor de las aguas del Bajo Vinalopó*, dins «Hom. Torres Fontes», 647-659.

La primera part de l'article aplega dades anteriors al segle XIX. Els drets sobre l'aigua segueixen essent els mateixos que en temps de dominació sarraïna (649-650). Documentació de l'Arxiu Municipal d'Elx, *Llibre de privilegis, Venda feta e fermada per los elets de la obra y fabrica del pantano...*, i sobretot el *Llibre d'Ordinacions del honorable Consell de la vila d'Èlig*, permet de conèixer els mecanismes d'adquisició del dret a l'aigua tant abans com després de l'expulsió dels moriscs (651), que concentrà en mans de pocs propietaris nobles la capacitat legal de concedir l'esmentat dret d'ús (653).— J. P. E. [4049

José MIRALLES, *El Santuario de la Balma*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 211-221.

L'autor adverteix que aquestes pàgines, dedicades al santuari de Sorita de Morella, són resum de l'obra de Ramon Ejarque i Ulldemolins, *Historia de Nuestra Señora de la Balma*. L'església és documentada des del 1380 i en l'inventari del 1437 consta que, ultra

els llibres litúrgics, posseïa un «libre de cant d'orgue e de pla», les *Contemplacions* de sant Bonaventura, *Lo purgatori de sant Patrici*, un saltiri i d'altres (214). Gaspar de la Figuera, *Miscelánea Sacra*, València 1658, parla d'antics *Inventaris i comptes de la casa i hermita de la Verge Maria i Santa Magdalena de la Balma* (212). També se n'ocupà Jaume Mateu, *Compendio histórico de la villa de Zorita del reino de Valencia*, València 1760 (217). Al final, en català, trobem un fragment de l'acta notarial relativa a l'incendi del 1617 (218) i notícies de Goigs, ja «antiquíssims» el 1658, editats el 1662, 1672, 1705 en català, i el 1760 en castellà (219-220).— J. P. E. [4050]

Ricard SOTO I COMPANYY, *Sobre els molins d'origen musulmà a Banyalbufar*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 43 (1987), 193-194.

Transcripció d'un document de l'ARM, *Escrivania de Cartes Reials* 341, relatiu a la venda de quatre parts i mitja del domini útil en dos molins de Banyalbufar l'any 1240.— J. P. E. [4051]

Francisco SOTO NIETO, *El lago de Banyoles, bien comunal del Ayuntamiento de la ciudad*, dins «Revista Jurídica de Catalunya», LXXXIV (1985), 405-427.

Dins l'estudi jurídic hi ha un apartat dedicat a l'exposició d'un plet entre la corona, el monestir de sant Esteve i la vila de Banyoles. El resultat, favorable al patrimoni reial, comportà l'oferiment dels drets d'ús del llac al millor arrendador. Fou el monestir, el qual l'any 1685 sots-arrendava els seus drets a la vila amb escriptura, registrada l'any 1775 (412-414).— J. P. E. [4052]

Carme BATLLE I GALLART, *Expansió i alternances de la població de Barcelona i el Pla*, dins «L'Avenç», núm. 94 (juny 1986), 28-34.

Recordades les aportacions anteriors (28), l'autora precisa que el seu tema és «el de les relacions d'uns sectors concrets de la burgesia, radicada en el centre urbà, amb els nuclis de població de la seva ària d'influència més propera, és a dir, el Pla» (28), sobretot en el segle XIII (29). La demografia de la ciutat hauria resistit força bé les maltempades del segle XIV, no, en canvi, els pobles del Pla, els quals haurien perdut un vint per cent dels efectius. La immigració a ciutat i el lloc d'origen dels immigrants són coneguts pels testaments (30) i, quan comencen, per les concessions de ciutadania (31). Els ciutadans, sobretot els principals de la mà major, exerciren doble influència en el Pla: molts foren senyors jurisdiccionals i encara molts més posseïren propietats en alou; tal domini es concentrà, primer, entre el Besós i el Llobregat i després, d'acord amb l'*Usatge* copiat en el *Llibre verd*, de Montgat a Castelldefels, i dels colls de Finestrelles, Cerola i la Gavarra a dotze llegües mar endins (31). L'interès de la delimitació precisa rau, entre d'altres, en el fet que el territori era exempt de delmes i primícies. De fet, la terra de l'horta i del vinyet era considerada inversió excel·lent. Sobretot després de la pesta, les propietats escampades pel Pla foren segona residència, per a patricis primer i també per a professionals del dret (34). L'exposició es basa en estudis previs i en documentació inèdita.— J. P. E. [4053]

Carme BATLLE, Joan Josep BUSQUETA, *Las familias de la alta burguesía en el municipio de Barcelona (siglo XIII)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 16 (1986), 81-92.

La documentació d'ACA, de l'ACB, el llibre de Joan Francesc Boscà, *Memorial histò-*

ric, escrit a darreries del s. XV, i el *Cerimonial dels magnífics consellers*, permeten de subratllar certs noms en les tres mans constitutives del municipi barceloní i d'assenyalar que la família més representada en la conselleria fou la dels Llull (83), d'indicar els qui més consten al servei del rei (Romeu Durfort i Guillem de Lacera assistiren a la promulgació del *Costum*, nucli dels *Furs de València*, 88) i de subratllar les inversions de l'alta burgesia en zones veïnes de la ciutat (89-91).— J. P. E. [4054]

Joan J. BUSQUETA I RIU, Coral CUADRADA I MAJÓ, *Un grup social a la conquesta de l'entorn rural. Els funcionaris regis i la seva implantació en el Pla de Barcelona i en el Maresme*, dins «L'Avenç», núm. 94 (juny 1986), 35-41.

Els guanyats que la participació en afers de la monarquia proporcionava a patricis barcelonins eren invertits en propietats i en senyories vora Barcelona. En aquestes pàgines són exposats els casos de Ramon de Plegamans, encarregat del proveïment d'estol i d'exèrcit en la conquesta de Mallorca el 1229; el de Pere de Santcliment, primer, escrivà i després cap de la cancelleria reial del 1276 al 1285; la seva ascensió social fou paral·lela a la dels escrivans de ració Pere des Bosc, Arnau Ballester i Pere de Màrgens, convertits en posseïdors de feus al Maresme. L'ascensió social conduïa a l'assimilació dels costums feudals de domini de terra i d'homes (39). Ultra els treballs ja publicats i els arxius barcelonins d'ACA i d'ACB, és emprada en aquestes pàgines documentació, no més especificada, d'un arxiu de Sant Genís de Vilassar.— J. P. E. [4055]

Martí VERGÉS, Teresa-[Maria] VINYOLES, *La catedral romànica de Barcelona*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», III (1983-1985 [1987]), 97-102.

Recordades les hipòtesis relatives a la posició que ocupava la catedral romànica de Barcelona i a la seva relació amb l'actual, els autors, basats en documentació inèdita de l'ACB, sobretot *Constitutionum*, doc. 120, i algun *Llibre d'obra*, arriben a la conclusió que la posició era idèntica i que la catedral gòtica només amplià la romànica. Les dues raons de més pes són: el lloc del sepulcre de Santa Eulàlia és idèntic i la catedral romànica serví de bastida per a la construcció de la gòtica. Aquella era un edifici semblant a Sant Vicenç de Cardona.— J. P. E. [4056]

Carme BATLLE I GALLART, *La ciutat de Barcelona i el Cisma*, dins «Jornades Cisma», 315-336.

Aplec de documentació existent en l'AHCB relativa a les relacions entre els consellers i la Santa Seu en el llarg període del Cisma (deu volums de sèries diverses de la secció *Consell de Cent* i dos de la dels *Consellers*). Els vint-i-un documents datats entre el 1385 i el 1418, regestats en l'apèndix (325-326), quinze dels quals són transcrits íntegres, són completats en la part expositiva amb documentació de l'ACB, *Cisma d'Occident*. En canvi, només és esmentada la documentació ja coneguda, com és ara la relativa a la persecució de Nicolau Eimeric contra els «lul·listes» (318). En el temps anterior a Benet XIII predominen les recomanacions de concessió de benefets a fills de ciutadans (316-317). Amb la vinguda de Benet XIII en terres catalanes augmentà el protagonisme dels dos successius Gualbes, Ferrer i Bernat (323-325).— J. P. E. [4057]

M. Rosa TERÉS I TOMÁS, *Llorenç Reixac, escultor de la catedral de Barcelona*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», III (1983-1985 [1987]), 171-181.

L'ACB, *Llibre d'obra* i *Llibre de cor* proporcionen notícies relatives a l'activitat de Llorenç Reixac des del 1394 al 1439, segons les quals ell hauria alternat en diverses obres de la Seu de Barcelona «els treballs de fusteria amb l'obra d'escultura en pedra» (177); l'exposició, alhora, recorda quantitat de notícies entorn d'altres artistes i d'obres barcelonines contemporànies. L'apèndix transcriu dos documents de l'esmentat *Llibre d'obra* dels anys 1421-1423 relatius a pagaments de jornals i a compra de materials per a pintar (180-181).— J. P. E. [4058]

Teresa-Maria VINYOLÉS I VIDAL, *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400* (Fundació Salvador Vives i Casajuana 94), Barcelona 1985, 234 pp.

L'intent d'escriure una història protagonitzada per la dona es convertí en el d'escriure un quadre de la vida diària en un moment determinat de la ciutat de Barcelona, el pas del segle XIV al XV. Aquesta vida ordinària ha estat copsada per l'autora en la documentació de quatre grans arxius barcelonins: ACA, ACB, AHCB, i AHPB, en particular en la d'aquest, car els documents notariais han immobilitzat moments de la vida real (19-22); completats per les fonts documentals ja publicades, per les literàries (ací destaquen les descripcions de Bernat Metge, de Francesc Eiximenis i de sant Vicent Ferrer, sovint transcrites) i per les artístiques (22-24), ultra la bibliografia (25-28). L'ús de la documentació esmentada és, de vegades, considerablement visible, com en la descripció de quinze cases trobada en altres tants inventaris notariais de béns (62-68), en la de dues cuines i llurs atuells (149-150) o en les taules de contractes de compra-venda (71-72) o de lloguer (72-73) d'edificis, d'aprenentatge (87-88), de quantificació de dots (181) o de jornals (184-185); però àdhuc en les pàgines «normals» la referència a les fonts és constant. I així l'autora dibuixa un retaule, on contemplem l'ambient urbà, volcat a viure al carrer, ni que només fos perquè l'aprofitament del sol urbà havia esquitat les cases; un ambient urbà que és pol d'atracció per a molts, car l'oferta de treball és variadíssima (vegeu la rècula de professions documentades en aquell moment, 98-99; com també els noms de barcelonines i de barcelonins, 101-103), però també ho és la pobresa i la marginació; no cal dir que, tot i la importància i la vivacitat del carrer, la llar té la seva vida pròpia, el pòndol de la qual recau en la mestressa de casa, responsable de l'alimentació, de l'economia domèstica, de l'agençament corporal i de la cura dels infants. [El quadre, sobretot el de la família, hauria d'ésser completat amb tres pinzellades: la de l'escola, moltes vegades part de la mateixa llar; la de la cultura familiar, en particular la de les llargues vetllades d'hivern; i la d'aquella forma peculiar de cultura familiar que era la religiositat practicada en família, tant en les famílies cristianes com en les jueves, encara que a Barcelona, després del «pogrom» del 1391, de famílies jueves en devien restar poques].— J. P. E. [4059]

Teresa-Maria VINYOLÉS I VIDAL, *La mort i l'enterrament a Barcelona del cardenal de Tolosa*, dins «Jornades Cisma», 283-296.

Pèire Ravat, creat cardenal per Benet XIII, li fou fidel i el seguí en terres catalanes després del 1409, en què posà la seva residència a Barcelona, on morí el 1417. L'autora aplega les notícies relatives a aquesta estada i en particular al seu traspàs i funeral en la seu de Barcelona, gràcies a la documentació de diversos arxius barcelonins, i en especial de l'ACB, *Sagristia*. L'apèndix documental és format per disset peces, en general anotacions de despeses del funeral, però també hi ha la carta dels consellers de Barcelona a Alfons dit el Magnànim entorn a les deixes de l'esmentat cardenal a l'Hospital de la Santa Creu (291) i el poema de Joan Basset (292).— J. P. E. [4060]

Artur LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Consideracions sobre la construcció de l'Església barcelonina de Santa Maria del Pi*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 5-6 (1984-1985), 211-224.

Extret parcial de tesi de llicenciatura. La seva aportació seria la de sintetitzar les dades documentals amb les proporcionades per l'observació de l'edifici, a fi de reconstruir-ne el procés de construcció. Ací són oferts seixanta-un resums de documents, que omplen pràcticament els dos segles XIV-XV (213-219). Procedeixen de l'ACA, de l'ACB, de l'ADB, de l'AHPB i de l'Arxiu de la Catedral de Girona. Remarquem l'existència d'almenys dues *Ordinacions* per als obrers del Pi, dels anys 1414 i 1444, conservades a l'arxiu de la mateixa parròquia, *Llibre negre de l'obra* (218).— J. P. E. [4061

Uta LINDGREN, *¿De qué vivían los hospitales? Los fundamentos económicos de los hospitales de Barcelona de 1375 a 1500*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), 525-532.

Presentació general de les diverses fonts d'ingressos dels hospitals barcelonins, tant abans com després de llur unificació en l'Hospital de la Santa Creu, de Barcelona, el 1400. Una de les fonts és l'ACB, altra l'ADB, *Visites pastorals*. En general eren fundacions i establiments de censals, almoines, drets senyoriais o lluïsmes, productes de l'hort de cada casa, deixes testamentàries i producte de la capta diària de pa.— J. P. E. [4062

Dolors PIFARRÉ TORRES, *Estudi antroponímic del barri de Santa Maria del Mar de Barcelona al segle XV (1467-1470)*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», XIX (març 1985), 13-16.

Recompte dels noms de pila que consten en els *Llibres d'entrades i eixides* dels anys 1467-1468 del Bací de Pobres Vergonyants de Santa Maria del Mar, conservats en l'arxiu de l'esmentada parròquia. Són documentats quaranta-quatre noms per a dos-cents quarantaset homes, el 20% dels quals nomia Joan; i vint-i-vuit per a seixanta dones, el 16'6% de les quals eren Joana. També hi ha la llista dels cognoms, el més freqüent dels quals era Ferrer (15-16).— J. P. E. [4063

James S. AMELANG, *Honored Citizens of Barcelona: Patrician Culture and Class Relations, 1490-1714*, Princeton, Princeton University Press 1986, XXVI i 259 pp. James S. AMELANG, *La formació de una classe dirigente: Barcelona 1490-1714* (Ariel-Historia), Barcelona, Editorial Ariel 1986, 238 pp.

Aquest llibre es col·loca, en la intenció de l'autor, en una trajectòria d'estudi del paral·lisme entre classe social i mentalitat, destinada a ésser completada en altres plans socials, però ací concretada en la classe dels ciutadans honrats barcelonins i en llur forma de pensar. El primer pas és el de determinar la constitució de la classe dels ciutadans honrats, en la qual assenyala uns elements socio-econòmics (el fet de no necessitar el propi treball per a viure, el de viure de renda), que amb el temps trobaren concreció en un registre dels membres de la classe, la qual a darreries del segle XV, per obra de Ferran el Catòlic, es convertí en predominant en el consell de la ciutat de Barcelona (38-44 i 81-91 de la traducció castellana, a la qual em referiré en endavant). El grup s'anà configurant fins al segle XIX per la successió biològica a l'interior d'ell mateix, d'una banda, i per les patents de noblesa atorgades per la corona, de l'altra, arribant fins a la constitució de dos sots-grups: el de ciutadans de matrícula (48-49) i el de ciutadans de nòmina reial (51 i 56), als quals s'haurien d'afegir els «gaudints» o doctors en dret i en medicina,

que gaudien dels privilegis del grup (57 i 76-80). D'altra banda, Barcelona s'havia convertit en el lloc de residència de la noblesa catalana (un 25 % el 1639, 65). La permeabilitat social del grup noble permeté que gran quantitat d'advocats esdevinguessin cavallers, i així entre el 35 i el 45 % dels consellers de la ciutat eren advocats entre el 1610 i el 1680 (78-79) (però també molts nobles estudiaren lleis); la permeabilitat és constatable a Barcelona entre els dos graus de la noblesa, no tant a la resta de Catalunya (106). El Renaixement integrà les lletres amb les armes en l'ideal del noble (112), cosa de la qual són testimonis a Catalunya Joan Boscà, Francesc Fontanella, Andreu Bosch, Antoni de Vilaplana i l'Acadèmia de Jurisprudència en proclamar que el saber ennobleix (114), tesi compartida pel teòleg Francesc Garau (116) i exposada per Francesc de Gilabert, *Discurso sobre la fuente de la verdadera nobleza* (117-121); les oracions fúnebres dels membres del grup arribaren a sintetitzar llurs valors en «lletres, armes i política» (123). Uns versos castellans per a A. A. de Ripoll en les seves *Additiones ad praxim Ludovici Paguera* contenen una concentració dels ideals de la noblesa (132), entre els quals destaquen els d'enginyer/ingenier, llum i els seus derivats, i cultura (143), ací exposats i contraposats a la incultura i a la vulgaritat pagesívoles (144-149), de la mateixa manera que el control i la norma es contraposen a la passió incontrolada (149-154). Una institució proporcionava enginyer, llums, cultura i norma en tots els camps: el Col·legi de Cordelles dels jesuïtes (156-166); les Acadèmies seguien cultivant el cavaller barceloní (166-174); l'home il·lustrat també havia de parlar de forma elevada per l'artifici i l'erudició (175-182) i en castellà, altra forma d'apartar-se del vulgar català (182-187), com ho era l'elegància en el vestir (187-198). Hi ha bibliografia (211-232).— J. P. E. [4064

Isabel LOBATO I FRANCO, *Expressió social i ús polític de la cultura popular: festes a Barcelona (1550-1650)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 217-220.

Resum de tesi de llicenciatura. La base documental és la pròpia de l'AHCB, *Registre d'ordinacions del Consell de Cent, Llibre de les solemnitats de Barcelona*, o d'altra de caràcter més literari com els *Fulletons Bonsoms*, de Barcelona, BC, el *Sermó de carnestoltes*, i el *Dietari* de Miquel Parets. L'interès específic de l'exposició és el de presentar «la festa com a expressió de cultura necessàriament lligada a la realitat de la societat, dins la qual neix o es desenvolupa» (220). Les festes són agrupades en tres blocs: religioses, manifestació del «nou catolicisme, militant i disciplinat, sorgit després del concili de Trento» (217); les oficials, expressió del «poder, que han assolit i que tracten de conservar les reduïdes èlites ciutadanes, tant civils com eclesiàstiques» (219); i les mixtes (pregàries per pesta o secada, etc.), «que expressen la indefensió, a la qual està sotmesa tota la societat» (219).— J. P. E. [4065

Josep M. MARTÍ I BONET, Romà CASTRO I ALCAIDE, Assumpció COLOMÉS I AMENGUAL, *Els «Josepets». Parròquia de la Verge de Gràcia i Sant Josep. 300 anys d'història*. Epíleg a cura de mossèn Joaquim M. MARTÍNEZ ROURA, Barcelona, Arxiu Diocesà-Akribos edicions 1987, 222 pp.

Les primeres vuitanta pàgines exposen esdeveniments anteriors al segle XIX, en general basats en els *Anales de fray Juan de San José...conservats a Barcelona*, Arxiu Provincial dels Carmelitans Descalços, completats amb d'altres fonts del mateix arxiu o de l'AHPB, d'on és copiada l'acta de benedicció de l'església dels Josepets de Gràcia (Barcelona) el 1687 (45-46). Així desfilen per la narració el doctor en drets Josep Dalmau (14-23), la fundació del convent de la Mare de Déu de Gràcia (24-33), la construcció del temple (43-58) i la relació amb sant Josep Oriol (59-83), del qual són esmentats al final d'aquesta

secció els *Apunts de teologia espiritual* (82-83). La primera de les il·lustracions és reproducció del mapa de la Província Carmelitana Descalça de Catalunya, del 1588.— J. P. E. [4066]

Carlos MARTÍNEZ SHAW, *L'assistència pública a la Barcelona moderna. Una visió panoràmica*, dins «L'Avenç», núm. 91 (març 1985), 32-37.

Exposició global de les institucions assistencials de la ciutat de Barcelona, tant de les procedents de l'Edat Mitjana (Pia Almoina, Hospital de la Santa Creu), com de les creades durant l'Edat Moderna, entre les quals destaca la Casa de la Misericòrdia, amb particular atenció a les fonts del finançament. La segona meitat del segle XVIII hauria representat una fractura en l'evolució, car resultà més visible la tendència a la laïcització de l'assistència pública i a la seva racionalització. Alhora que són exposats els diversos aspectes, són també indicats els estudis que els han estat dedicats els darrers anys.— J. P. E. [4067]

Federico REVILLA, *Simbologia dieciocchesca: un monumento celebrativo del bautismo de un magnate musulmán*, dins «Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología», LII (1986), 487-493.

Mustafà Azèn fou batejat a Barcelona el 4 de febrer del 1723. El fet fou recordat en una *Relación verdadera de la solemnidad y pompa con que se celebró en esta ciudad de Barcelona la función del bautismo de M. A....*, Barcelona, Josep Teixidó 1723, d'on procedeixen els fragments i els resums d'aquelles festes. La superioritat cristiana damunt l'Islam ressonaria encara en les festes barcelonines de proclamació de Ferran VI, vint-i-tres anys més tard (492, nota 6).— J. P. E. [4068]

Toni OLLER CASTELLÓ, *La atención institucional de la marginación en la Edad Moderna. Un ejemplo: El hospital de Nuestra Señora de la Misericordia de Barcelona*, dins «Joves Historiadors», 273-281.

Ja en la primera meitat del segle XVII, pel testimoniatge de Gaspar Sala i Berart sabem que a Barcelona la mendicitat era vista com a vinculada amb la mala vida. Per això, assegurada l'assistència dels malalts per l'Hospital de la Santa Creu, hom intentaria de posar remei a la mendicitat perillosa amb la Casa de Misericòrdia, destinada tant a pobres de solemnitat com a vagabunds. L'Arxiu de l'Hospital de Nostra Dona de la Misericòrdia, amb cent divuit volums per a l'Edat Moderna, i en particular les sèries de *Setmaners*, *Acollides* i *Llibre de notes i notícies*, completades amb d'altra documentació, han permès a l'autor de presentar un esquema global de la institució, que inclou la seva gènesi a partir del 1583, indicació dels diversos edificis, de les bases econòmiques col·locades en el treball, en la caritat i en les donacions públiques, amb predomini de la segona (277), i de les despeses, la primera de les quals era l'alimentació (278). Els acollits eren distribuïts en quatre grups: pobres, incapaços o capaços de treballar, infants i estudiants pobres (279). La distància entre teoria i pràctica és visible en el fet que, creat per als pobres de la ciutat de Barcelona, de fet el major contingent d'acollits fou el procedent de tot Catalunya.— J. P. E. [4069]

Montserrat CARBONELL, *Les cases de misericòrdia, eix de la trama assistencial*, dins «L'Avenç», núm. 91 (març 1986), 38-43.

Resumida la teoria assistencial de Gaspar Sala i Berart, publicada l'any 1636, l'autora recorda la fundació de la Casa de la Misericòrdia a càrrec del Consell de Cent per Diego Pérez de Valdívila el 1581 i la primera compilació normativa de les *Ordenances velles* del 1633. La institució era oberta a tota mena de pobres, «hàbils o inhàbils», perillosos o no. Molts, sobretot en el segle XVIII, desembocaren en l'exèrcit o en les obres públiques (39). La incidència social de la casa i la font de financiació alhora són perceptibles en els comptes del 1669, en els quals les diverses menes d'almoïna representen el 41'62 % dels ingressos, les donacions espontànies de particulars el 7'43 %, el treball dels acollits el 30'13 % i les rendes de la casa el 16'75 %. L'aportació de la Casa de la Ciutat era esporàdica. Des del 1748 hi hagué subvenció de la Reial Hisenda, el 1772 aquesta fou en diners i es convertí en l'entrada principal. Tal com deia el bisbe Josep Climent, la Casa de Misericòrdia s'havia convertit en «un establecimiento puramente político» (40). Així, durant els darrers decennis del segle XVIII, la casa esdevindria el lloc adient a provar «els rendiments dels nous sistemes de filar i nous telers» o a proporcionar manufactures especials (41). L'article es basa en fons diversos de l'Arxiu de la Casa de la Misericòrdia, completats amb ACA, *Reial Audiència, Papers de Sa Excel·lència*, lligall 228.— J. P. E. [4070]

Helena KIRCHNER I GRANELL, Marta JOVÉ I CAMPMAJÓ, *Captaires i rodamóns. Barcelona 1600-1640*, dins «Joves Historiadors», 265-271.  
Vegeu ATCA, V (1986), 385, núm. 2546.— J. P. E. [4071]

Pedro FATJÓ GÓMEZ, *Un instrument de la caritat eclesiàstica: la Pia Almoïna*, dins «L'Avenç», núm. 91 (març 1985), 44-47.  
Cf. ATCA, V (1986), 385-386, núms. 2548-2549.— J. P. E. [4072]

Alejandro VARGAS GONZÁLEZ, *La beneficència infantil: l'Hospital de Nostra Senyora dels Nens Orfes*, dins «L'Avenç», núm. 91 (març 1985), 54-57.  
Cf. ATCA, V (1986), 388-389, núm. 2560.— J. P. E. [4073]

Josep PAVIA I SIMÓ, *La música a la catedral de Barcelona durant el segle XVII*, Pròleg de Miquel QUEROL I GAVALDÀ (Fundació Salvador Vives i Casajuana 95), Barcelona 1986, 566 pp.

Els fons documentals de l'ACB, entre els quals destaca el *Llibre dels oficials*, completats per d'altres de Barcelona o de la seva rodalia (14), són a la base del treball d'investigació concentrat en aquestes pàgines. Objectiu de l'autor ha estat el de «retrobar i donar a conèixer la vida musical de la Seu barcelonina al llarg de l'esmentat segle, ja que la música d'aital època, corresponent al barroc ple, és la més desconeguda de la història musical espanyola» (15). L'autor ha realitzat el seu projecte encarant-se amb els diversos plans de responsables de la música en la catedral barcelonina de l'època barroca, començant pels canonges xantre, sots-xantre, dormitorer i domer, passant pels responsables directes del cant: entonador, cantors i contralts, i arribant als escolans, de cota negra o morada. El centre de l'estudi, però, són els mestres de capella, als quals són dedicats tres capítols (169-247). L'autor no oblida els qui treballaven en major o menor relació amb la música: organistes, orgueners i manxadors d'orgues; els tocadors d'altres instruments, el baixó i els baixonistes i, finalment, els copistes de música (309-313). Cada un d'aquests apartats té estructura semblant: l'autor dibuixa quina era la funció de cada càrrec i a con-

tinuació recull les dades relatives a cada una de les persones que l'han exercit. Té particular interès per al nostre tema el fet que els escolans, ultra el cant, cursaven en l'escolania, sota un «mestre d'escriure» (119), aquells estudis que els eren necessaris per a poder accedir a les escoles de gramàtica (117); com també la constatació que el mestre de cant de la Seu tenia l'exclusiva «per cantar missa ni oficis a cant d'orgue» en totes les esglésies de la ciutat de Barcelona; i que «ningú no pot tenir escola de cant d'orgue ni ensenyar cant de orgue públicament en la dita ciutat, si no és lo dit mestre de cant» (171). Val a dir que tal exclusiva era cada vegada menys reconeguda, cosa que originà plets àdhuc davant Cort Romana (33-43). Assenyalem que el capítol de la Seu intentà de crear una capella de música per al servei del culte catedralici, encaminant-hi certes rendes d'altres fundacions, però hagué de desistir davant les dilacions de la Cúria Romana (23-33). El volum té una segona part dedicada a la transcripció d'onze peces musicals del barroc barceloní (317-540) i es clou amb les taules toponímica (541-543), onomàstica i de matèries (545-556), amb tres pàgines de bibliografia (557-559) i amb la taula general (560-566).— J. P. E. [4074]

Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Els primers passos vers la centralització educativa a l'Estat Espanyol. El cas de la Junta de Comerç de Barcelona*, dins *Escola i Estat*, 9-24.

L'autor estudia els intents realitzats per l'Estat Espanyol a fi de controlar les escoles creades per la Junta de Comerç de Barcelona. Els intents de control s'explicarien pel fet que, tot i la coincidència en certs punts (creació d'escoles d'ensenyament tècnic al marge de les corporacions gremials; destinades a satisfer noves necessitats; emprant la llengua castellana; i amb particular atenció a la formació de tècnics tèxtils), no mancaren les divergències, producte de la resistència de la Junta als intents estatals de control de programes, exàmens, nomenament de professors i activitats complementàries, car les autoritats consideraven evident que, per exemple, els alumnes de l'Escola de Nàutica s'encaminesin al Reial Estol; o que el professor d'Arquitectura de l'Escola de Nobles Arts depengués acadèmicament de la «Real Academia de San Fernando» (14).— J. P. E. [4075]

Felipe J. de VICENTE ALGUERÓ, *El motín contra Squilace en Cataluña*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987), 187-203.

Treta alguna referència escadussera a Girona (194 i 195), l'article es limita a exposar la repercussió d'aquell avalot madrileny a Barcelona. El cost del pa no havia arribat a Barcelona a preus tan elevats com a Castella i per això no hi hagué avalot (189-194). Malgrat tot, comparegueren també ací pasquins, el text dels quals no és conegut (196-197). La quietud de l'ordre públic fou assegurada mitjançant els gremis, cosa que evità l'actuació de l'exèrcit. La ciutat aprofità l'ocasió per a proclamar l'adhesió al rei amb una proclama ací transcrita (199-200), el qual manifestà «mi reconocimiento y gratitud. Os daré seguras señas de ella...» (201). Encara no havia passat un any, arribava l'exili dels jesuïtes (202-203). La documentació sobre aquells moments es troba en l'AHCB, *Acords 1766*, i *Polític. Representacions i Reial Decret*; a l'ACA, *Audiència. Reial Acord i Edictes originals*; i Simancas, *Guerra moderna*.— J. P. E. [4076]

Glòria MORA I CRUAÑAS, Maria Reyes PASCUAL I BLAYA, *Notes sobre el gremi dels «Tallants o carnissers» a la Barcelona del segle XVIII*, dins «Joves Historiadors», 259-264. Vegeu ATCA, V (1986), 388, núm. 2559.— J. P. E. [4077]

Juan Carlos MAIXÉ ALTÉS, *Aproximación a la colonia genovesa, un sector de la burguesía barcelonesa en el siglo XVIII: la familia Bensi*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 237-240.

Resum de tesi de llicenciatura. La documentació de l'empresa Bensi ha comparegut a Sant Genís de Vilassar, Mas Maians. L'autor subratlla l'interès d'un factor, fins ara no valorat, en la recuperació econòmica de Catalunya, el dels estrangers, els quals assegurarien part del comerç internacional. Els Bensi, genovesos, eren els cònsols de llur república i, ultra la mercaderia, s'ocuparen d'altres afers, com és ara la secretaria de la Cambra Apostòlica a Catalunya, la direcció de la Reial Companyia de Barcelona, l'assessoria jurídica del Consolat i de la Junta de Comerç (238). Acabarien integrats en la burgesia barcelonina.— J. P. E. [4078]

Rosa M<sup>a</sup> GARCIA DOMÈNECH, *La Junta d'Auxilis, 1797-1802*, dins «L'Avenç», núm. 91 (març 1986), 48-53.

La guerra contra Anglaterra de darreries del segle XVIII paralitzà el comerç i deixà sense feina molts menestrals. La Junta d'Auxilis intentà d'assuajar l'atur, promovent obres públiques. Ultra una assignació reial d'un milió de rals i de quinze mil cada mes, la Junta arbitrà mitjans diversos de financiació (quotes obligatòries, rifes), entre les quals destaca l'ajut de la Junta de Comerç. Els treballadors llogats oscil·laven entre dos i vuit-cents. A les fonts arxivístiques (ACA, *Reial Audiència. Expedients*; BC, *Junta de Comerç*) s'ha d'afegir el *Diario de Barcelona*, on eren publicats els resultats de les rifes i les necessitats a satisfer. L'autora aplega dades relatives als components de la Junta (50-51). La principal obra pública fou el Passeig de Sant Joan i la urbanització del carrer del Rec (53). La Junta fou dissolta en el segle XIX.— J. P. E. [4079]

Joan PERUCHO, *Misterioses relaciones de tres irlandeses (Bernat Ward, Guillem Bowles i Ricard Wall) amb la Barcelona del bisbe Climent*, dins «Revista de Catalunya», núm. 5 (febrer de 1987), 63-71.

Ja Jeroni Pujades havia parat atenció al clavegueram de Barcelona. El 1768, viatgers irlandesos haurien anotades observacions pròpies o d'altri sobre la presència de xinxes a Barcelona, sobre el fet de llur absència de l'Hospital de la Santa Creu (65) i sobre monstres afincats en les clavegueres, un dels quals hauria retornat ací en temps d'Antoni de Capmany. Hi ha la notícia d'una reunió d'il·lustrats (Francesc Pérez Bayer, Jaume Caresmar i Alemany) amb el duc d'Hués-car (65-66).— J. P. E. [4080]

Joan PAGÈS I PONS, *Els senyorijs alodials (sic!) en el vescomtat de Bas a la Baixa Edat Mitjana*. Volum I, Vall d'En Bas, Ajuntament 1987, 254 pp.

Recopilació de dades, extretes de documentació privada conservada principalment a Olot, Arxiu de Protocols, i a Montserrat, *Fons Sant Benet de Bages*, completada amb la dels ACG i ADG, i amb la d'arxius particulars com els de Joanetes, Mas Esquena (38), de Sant Esteve del Bas, Masos Paiola (105) i Dou (111, 112, 115), o de Les Preses, Mas Avellana (140). Les dades són aplegades entorn d'una persona, d'un llinatge o d'una casa de la vall esmentada. En el curs de l'exposició són transcrits fragments de testaments (27, 57-58, 70-72), de capítols matrimonials (128, 150, 152) o d'establiments de propietats (103-104, 135, 141). També trobem notícies relatives a Francesc de Verntallat (72-73), a Marc de Vilalba, en la seva qualitat de cambrer de Ripoll, l'any 1406 (117), o a la pesta del 1348 encara en document del 1393 (152), o a volums, com és ara el *Llibre major de*

la família Desprat, ara a Olot, Arxiu Municipal (33), la *Crònica de Puigpardines* (43-44) o el *Llibre de censos*, de la Pinya, Arxiu Parroquial (58). Assenyalen el document de restabliment de les paus entre dues famílies, enemistades per culpa d'una mort el 1393 (115).— J. P. E. [4081

Germans BALAGUÉ I SALVIA, *Bellvís. Del Tossal de les Sogues al Canal d'Urgell*, [Balaguer] 1986, 528 pp.

L'obra és presentada com a selecció d'aquelles coses que més podien interessar el lector sobre el santuari de les Sogues o sobre la història de Bellvís (5). Els capítols inicials resumeixen la situació geogràfica de la població i ofereixen llistes d'avifauna, de flora, de fauna d'aigua i de terra, de cereals, d'arbres fruiters, de fusta i d'ombra, i d'hortalisses del Pla d'Urgell (17-40). La narració dels principals moments històrics és entreteixida de tres línies: la relativa al poble (189-197; 213-214; 217-220; 221-224), la que s'ocupa del convent de Trinitaris (143-160; 233-239), i la referent a la imatge i capella de la Mare de Déu de les Sogues (161-164; 215). En totes tres trobem constants transcripcions de documents (concessions, testaments), en general traduïts del llatí, o de narracions d'autors que s'han ocupat d'algun dels tres temes, com és ara Jaume Pasqual (45), Narcís Camós (81), o el trinitari Josep Manuel Torrentó, el qual escriví a darrerries del segle XVIII una *Narració històrica de la aparició de Maria Santíssima y descubrimient de la sua angelical imatge...* (81-83), sense que hi manquin els memorials anònims relatius a les processons i a les tretes de la imatge per necessitats de la comarca, sobretot per secada (115-137). També hi ha resums trets de manuals notariaus: noms i cognoms a començaments del segle XVI (137-140) o una mostra de capítols matrimonials (141-142). Assenyalen la notícia de la troballa del text complet, a el Talladell, casa Gasol-Galceran, de la *Història verídica y comèdia famosa de Nòstra Senyora de les Sogues*, ara conservada a l'Arxiu del santuari (225-232). No ens pertoqueu les notícies posteriors al 1800.— J. P. E. [4082

Carlos CATALÁN FONT, *Bel. Su entorno socio-político durante el siglo XIII. Descripción de su iglesia y la del cenobio de Benifassà*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 19 (julio-septiembre 1987), 71-86.

L'article reproduïx la donació de Benifassà a Poblet per Jaume I, ara a Tortosa, Arxiu de la Catedral (72), presenta una llista d'uns quants plets mantinguts pel monestir de Benifassà (75-76) i una altra de cartes de població de punts de la comarca, atorgades entre el 1233 i el 1239 (77).— J. P. E. [4083

Pere-Enric BARREDA I EDO, *La qüestió foral de Benassal e la tinença de Culla*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 18 (abril-junio 1987), 33-45.

Les primitives cartes de població atorgaven a Benassal el fur d'Aragó i sotmetien les apel·lacions al justícia o al salmedina de Saragossa, situació que aviat tingué la contrària dels oficials reials, favorables al *Fur de València*. Els reis no es manifestaren clarament fins al 1326, en què Jaume II imposà l'autoritat del mestre de Montesa i el fur valencià. A fi de continuar en la situació antiga, Benassal s'associà a la Unió Valenciana del 1347, i perdé. L'apèndix documental conté transcripció «in extenso» de sis documents dels anys 1280-1359 d'ACA i de Benassal, Arxiu Municipal (37-44).— J. P. E. [4084

Pere E. BARREDA I EDO, *La salvaguarda de Martí I al Maestrat i la bandera de Benassal*

(1404), dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 14 (abril-junio 1986), 57-64.

Presentació (57-59) i transcripció de l'acta d'aplicació del decret de salvaguarda reial, a favor de deu poblacions del Maestrat de Montesa, a la de Benassal el 17 de maig del 1404. El decret de salvaguarda és datat a València el 15 d'abril del mateix any. Un dels actes de l'esmentada aplicació consistí a col·locar penons reials en quatre llocs dels murs, fet que és ocasió de reproduir el penó reial dibuixat a l'ACA, *Canc.*, reg. 2282, f. 38-v [cf. ATCA, II (1983), 358, *Capítols...*, «Lo quart...»]. L'original és a Benassal, Arxiu Municipal, *Pergamí* 28.— J. P. E. [4085]

Pere-Enric BARREDA I EDO, *Els orígens de la Font d'En Segures de Benassal*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 17 (enero-marzo 1987), 11-22.

L'article recull l'evolució del nom des del 1424 al 1518 i encara al 1761 (només en el segle XIX es troba la forma actual), i ofereix fotocòpia dels fragments manuscrits respectius (12).— J. P. E. [4086]

Pere-Enric BARREDA I EDO, *Història i art a les ermites benassalenques*, dins *Santuaris, ermites i eremites*, 191-196.

Plec de notícies, extretes sobretot de l'Arxiu Parroquial de la població, entorn de les ermites de sant Cristòfor i de sant Roc i les respectives devocions.— J. P. E. [4087]

Manuel GARCIA GRAU, *Origen i evolució del topònim «Benicarló» a través de la Història*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 18 (abril-junio 1987), 67-76.

A partir de l'àrab «Beni Gazlum», han estat diverses les formes d'acomodació al català, formes que són catalogades en les pàgines 69-73, tretes de fons arxivístics de València, ARV, *Clerecia. Montesa*, i de Benicarló, les quals condueixen l'autor a la conclusió que «de no produir-se la castellanització a partir del XVI... el nom... seria... 'Banigasló' o 'Benigasló» (75).— J. P. E. [4088]

José NICOLAU BAUZÀ, *Un contrato de retablo per (sic) Pere Cabanes para la Iglesia de Benicarló (año 1472)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 8 (octubre-diciembre 1984), 6-8.

Transcripció de dos documents relatius al pintor Pere Cabanes: concessió de salconduit a un seu captiu, Lluís Cabanes, per a visitar sa mare a Sevilla l'any 1500 (6-7); i contracte amb Jaume Enguera, notari de Benicarló, per a la pintura d'un retaule, les figures del qual són indicades en els *Capítols concordats entre En Pere Cabanes, pintor, ab En Jacme Enguera sobre hun retaule...*, València, Arxiu del Col·legi de Corpus Christi, *Protocolos, Joan Carnicer* 2170 (7-8). El salconduit és de l'ARV, *Batllia General* 1162.— J. P. E. [4089]

Joan IVARS I CERVERA, *Contribució a l'estudi històric dels nostres herbatges i terres de pastura*, dins *Mil·lenari Benissa 1987*, Alacant, Diputació 1987, pàgines no numerades.

Recull de notícies relatives als herbatges de Benissa des de darreries del segle XIII fins al XVIII, amb transcripció de fragments inèdits d'ARV, *Escrivanies de cambra* 1746/33 i *Vària* 107. i amb transcripció i parcial traducció catalana del document de Jaume II *Sobre los erbatges del dit terme de Calp*, del primer dels fons esmentats.— J. P. E. [4090]

Julia CAMPÓN GONZALVO, *Notas sobre la presencia islámica en Benissa, siglos XIV-XV*, dins *Mil·lenari Benissa 1987*, Alacant, Diputació 1987, pàgines no numerades.

En el curs del segle XIV la desconfiança de la comunitat cristiana envers els nuclis musulmans augmentà i el comte de Dénia intentà de concentrar aquests darrers a Calp, intent que fracassà. La documentació de base es troba a València, ARV, *Mestre racional*, cinc volums dins el centenar dels 9500.— J. P. E. [4091]

Manuel ARDIT, *Aparcería y arrendamiento en la transición del Antiguo Régimen al Liberalismo: el ejemplo de la granja cisterciense de Benivoire*, dins *La Ilustración*, 417-434.

L'estudi s'estén fins al 1828 i, per tant, una gran part cau fora del nostre camp. Però resumeix el canvi historiogràfic, al qual han obligat les dades fàctiques més abundantament conegudes, fent passar de la hipòtesi d'un senyoriu particularment dur a la d'una xarxa, on no mancaven els forats ni els intermediaris (418). L'emfiteusi anava a favor de l'arrendatari, ni que només fos perquè impedia arrendaments curts. L'autor, però, estudia un cas de senyoriu jurisdiccional i útil alhora, propietat del monestir de Valldigna, i aporta diverses dades relatives a la seva situació l'any 1783 i següents, començant per resumir les condicions dels contractes de parceria establerts aquell any (423-424). Les dades procedeixen de València, ARV, *Clerecia*, lligalls 726-730 i llibre 4068, i han proporcionat informació per a quatre quadres. Les condicions s'enduriren el 1796, tendint a passar de pagar un quart a un terç de la collita (424); rendien la quantitat global de 2513 lliures (429-430).— J. P. E. [4092]

Robert BAYER I CASTANYÉ, Santi SOLER I SIMON, *Notícies de les indústries de teixit de punt i d'indianes a Besalú a finals del segle XVIII i principis del XIX*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-1985. Tom I», Olot 1986, 43-56.

Exposició basada en documentació de l'Arxiu Històric Notarial d'Olot, *Besalú*, notaris diversos, destinada a oferir notícies relatives a la introducció de la indústria cotonera en aquella vila. És ací resumit el contracte de la societat Ortuna Solanich del 1784 (46) i transcrit un contracte d'aprenentatge (47-48) del 1786. Són també resumides les condicions de la *Convenció i obligació* establerta entre l'empresa i el director de la fàbrica Molleras i Cia. l'any 1781 i les de la constitució de la companyia l'any 1787 (50-52).— J. P. E. [4093]

Melecio CERDÁ CONCA, *Sucinta reseña histórica de la real Villa de Biar, en el Reino de Valencia*, dins «Crónica XV Asamblea», 473-488.

L'article exposa aspectes de cultura popular, de naturalesa religiosa. Transcriu fragments del *Llibre dels fets* de Jaume I, relatius a la població (475-476 i 479-480), enumera els privilegis atorgats a Biar i transcriu, traduïts «del lemosín al castellano» (484) els de Jaume II, del 1308 (485), i de Pere el Cerimoniós (486-487).— J. P. E. [4094]

José MARTÍNEZ ORTIZ, *Consideraciones sobre la historia de Biar basadas en la documentación de Jaime I de Aragón*, dins «Crónica XV Asamblea», 491-504.

Recopilació de les notícies procedents d'ACA, *Canc., reg.*, ultra alguna de València, Arxiu de la Catedral (499), relatives a la conquesta de Biar (492-496), al castell, particular-

ment assortit pel fet d'ésser tocant la frontera de Castella (496-499), a la significació econòmica de Biar per a l'economia reial (499-501), a la presència del rei a Biar (501-503) i finalment a l'alfondec, també de significació particular per la seva proximitat a la frontera (503-504).— J. P. E. [4095]

Josep RECASENS I LLORT, *Blancafot. Aproximació geogràfico-històrica*, Ajuntament de Blancafot 1986, 388 pp.

Ja la part destinada a descripció geogràfica aprofita dades d'arxiu (51: existència d'arrendaments a començos del segle XVIII; indústria incipient en el segle XVII, 76; 78-79, fogatges a partir del de 1297; 91, aixovar d'una núvia). El recurs als arxius, en particular a l'AHA de Tarragona i als seus protocols notarials, proporciona la majoria de les dades dels capítols històrics, amb freqüents i considerables transcripcions de documents sencers o de fragments, com és ara el perímetre del terme l'any 1155 (102), la llista de les poblacions de la vegueria de Montblanc el 1359 (104-105), la sentència del 1375 declarant l'Espluga de Francolí lliure del tribut del vinyògol (110-111) i la del 1397 relativa a l'obligació de tributar a l'Espluga els propietaris de terres en l'esmentat terme (112-113), amb la corresponent apel·lació dels blancafortins (114-115). L'ús dels manuals notarials com a font d'informació proporciona les dades que omplen els capítols destinats a exposar aspectes de la vida diària (116-127 i 138-167) fins al començament del segle XIX. Els altres arxius de Tarragona proporcionen dades relatives als moments difícils de les darrerries del segle XVIII i llur repercussió en la població: la sèrie *Somatenes* del municipal i la *Miquelets* de l'Històric (128-137). Els capítols dedicats a aspectes parcials, com és ara a famílies (Minguella, 207-230; Sala, 289-290), al santuari del Tallat (270-272), a l'hospital (263-269) i a la parròquia (247-262, amb particular atenció a la construcció del temple, 273-290) es tornen a basar en els protocols notarials i els darrers capítols esmentats en textos específics, com és ara el *Llibre de comptes de la Iglésia y confraries* del 1612 i següents (231), la *Consueta* del 1696 (241-246), el *Llibre de fundacions* (260), el *Llibre de comptes de l'hospital* (263) i les *Actes de visita pastoral* (273) o el contracte per a la construcció del temple el 1793 (280-284). Són transcrits en apèndix sis documents, tres dels quals ho són per primera vegada; tres són dels darrers anys del segle XVIII (354-365).— J. P. E. [4096]

Vicente GARCÍA EDO, *La reincorporación de Burriana a la corona real. 1336-1341*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 541-559.

Onze documents d'ACA, *Canc.*, reg. 1522, 866 i 871 (550-559), ultra la *Crònica* de Pere el Cerimoniós, permeten de seguir les vicissituds a través de les quals Borriana, lliurada per Alfons el Benigne al seu darrer fill, l'infant Joan, tornà al senyoriu reial, i, pel camí, canvià el fur d'Aragó pel de València (545) i es negà decidida a pertànyer a qualsevol altre que no fos el rei (547), cosa que li valgué una colla de privilegis nous (548) i tornar a senyoriu reial per canvi amb Elx i Crivillent.— J. P. E. [4097]

Modest BARRERA I AYMERICH, *Aportació a l'estudi del crèdit privat a la Plana durant el segle XVII. Camperols i clero de Borriana*, dins «Congrés Plana», 193-198.

L'Arxiu Històric de la parròquia del Salvador de Borriana, *Llibres de visita* 1056 i 1059, i *Llibres de col·lecta* 241, permeten de conèixer el moviment d'inversions a censal durant el segle XVII, sobretot les col·locades en agricultors i de forma exclusiva en el consell de la vila del 1641 al 1660. La suspensió municipal de pagaments del 1664 féu que les

inversions tornessin a adreçar-se a la terra, cosa que féu baixar els rèdits de mil a sis o set centes lliures.— J. P. E. [4098]

Modesto Vicente BARRERA AYMERICH, *El patrimonio censal del clero de El Salvador de Burriana: un mecanismo de detracción de la renta agraria en la época moderna*, dins «Estudios Castellonencs», 3 (1986), 449-468.

Les fonts i les idees bàsiques d'aquest article coincideixen amb les de l'anterior. Trobem en especial ací la dada que per concessió de corts o per privilegi reial augmentà durant el segle XVII la possibilitat de traspasar drets de reialenc a mans eclesiàstiques (453-455); que les inversions en censals realitzades per la parròquia del Salvador de Burriana entre el 1595 i el 1785 pujaren a 23.697 lliures valencianes, 10 sous i un diner, amb un màxim de 5.983 lliures en el decenni del 1691 al 1700 i un mínim de només 25 lliures en el del 1641 al 1650 (456). En canvi, durant la dècada del 1651-1660 el municipi hauria rebut 5.950 lliures, d'un total d'onze mil dues-centes quaranta per a tot el segle XVII (458). Una altra forma d'inversió, el debitori o venda a debitori, encaminà 4.624 lliures valencianes entre el 1550 i el 1714 (462). L'exposició és completada amb dos gràfics, dedicats respectivament a fer visible l'evolució de la renda del crèdit i la del capital pagat pel municipi a la parròquia (464-465).— J. P. E. [4099]

Vicent GIMÉNEZ I CHORNET, *El judici de residència de Cabanes en 1728*, dins «Congrés Plana», 165-181.

El «Judici de residència», introduït al País Valencià per la Nova Planta, era encarregat a un jutge foraster al lloc, delegat per la senyoria a fi d'entendre d'abusos d'autoritat. L'ARV, *Escrivanies de cambra 1728/230*, informa del practicat a Cabanes el 1728. Els trenta articles, entorn dels quals fou presa informació (171-173), i les respostes, de les quals són transcrits molts fragments, permeten de conèixer el grup que acaparava l'autoritat en la població i els abusos de l'alcalde major, contra el qual recaigué sentència (181).— J. P. E. [4100]

Joaquim MONCLÚS i ESTEBAN, *Una vila medieval entre fronteres. Calaceit al segle XIII* (Col·lecció Llibres de Ponent 1). Pròleg d'Antoni M<sup>a</sup> BADIA i MARGARIT. Barcelona, Xarxa Cultural 1987, 160 pp.

L'opuscle té dues parts. La primera (13-78) conté la doctrina de l'autor; la segona (79-154) és apèndix documental destinat a transcripció, traducció o regest de documents; tot completat amb tres pàgines de bibliografia (155-157). L'objectiu de l'autor és el de revisar la problemàtica entorn dels límits entre Aragó i Catalunya i llur coincidència amb el riu Algars. Comença informant sobre la situació dels arxius de la comarca entre Tortosa i Alcanyís (16-18). Un primer capítol resumeix la situació geogràfica i les notícies històriques fins al final de la dominació sarraïna (21-30; amb reproducció i traducció de la inscripció àrab trobada al Mas d'Escasos, 28). El pern dels capítols centrals és el refús d'un document datat el 1210, pel qual el mestre de l'orde de Calatrava hauria concedit Calaceit a Rotllan de Cambrils, document considerat fals per l'autor i per d'altres estudiosos, inventat l'any 1573, car els Cambrils ja haurien estat senyors de Calaceit abans del 1184 (41-43); i la interpretació que la concessió d'Alcanyís a l'orde de Calatrava el 1179 no arribava fins a Horta de Sant Joan, ans només «a la ratlla dels actuals termes de Batea i Caseres, quedant fora d'aquesta delimitació el terme de Calaceit» (46). Segueixen les pàgines destinades a sintetitzar les notícies relatives a la família Cambrils (49-69) i a les diverses cartes de població (71 i 75), fins a arribar a la conclusió que «Calaceit i les seves

pertinences no varen ser conquerits per Alfons I, sinó pels senyors de Cambrils, que lluitaven sota les banderes del comte de Barcelona» entorn del 1158 (77). L'apèndix ofereix transcripció textual de setze documents, acompanyada de llur traducció, quan són redactats en llatí, gairebé tots de Tortosa, Arxiu Capítular, i resum o regest d'altres.— J. P. E. [4101

Maria Teresa MORA I VILA, *Societat i economia. Calella, 1737-1758*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987), 257-261.

Resum de tesi de llicenciatura. Estudi sota quatre aspectes (demogràfic, laboral, de producció agrícola i de distribució de la propietat) dels dos cadastres dels anys 1737 i 1758, de Calella, Museu-Arxiu Municipal, completats amb els censos dels anys 1719 i 1787. Els habitants haurien estat 768 el 1717, entorn de 1000 el 1737, 1500 el 1758 i 2637 el 1787 (258). Els treballadors es repartien en agricultors i mariners, amb tendència a augmentar el segon grup i a disminuir els jornalers agrícoles, amb lleuger augment dels menestrals; els comerciants passaren d'un el 1737 a set el 1758; les professions liberals comptaven amb cirurgians, apotecaris i metge (258-259). El cultiu predominant era la vinya (39'50% de la terra cultivada), els cereals i l'olivera baixaven a un 7'67% cada un i el bosc al 6'50%; el restant era declarat erm, però potser no ho era (259-260). La propietat mitjana s'anava reduint, car el 1758 era menor que el 1737, i en canvi augmentava la possessió de terra per part dels comerciants (260).— J. P. E. [4102

Joan FERRERES I NOS, *Reivindicació dels drets d'aigua per la vila de Càlig, l'any 1373*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 15 (julio-septiembre 1986), 88-90.

Transcripció de la nota, amb la qual el mestre de Montesa recordava als habitants i a les autoritats de Cervera del Mestrat el dret dels habitants de Càlig a abeurar llur bestiar, gros i menut, en la bassa de Pinelló, i de fer-lo pasturar en les deveses d'Almasull i d'Eixaudi. El document procedeix de l'ARV, *Clerecia. Montesa*, lligall 948. Són indicats d'altres documents del mateix fons, relatius als drets esmentats (88). El document transcrit (90) fou copiat durant el segle XVIII.— J. P. E. [4103

Aureli QUEROL I ANGLÈS, *L'ermita de la Mare de Déu del Socors - segles XVI, XVII i XVIII*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 20 (octubre-diciembre 1987), 53-63.

Després de reproduir la primera anotació relativa a la capella del Socors de Càlig, del 1582 (54), l'autor aplega notícies del segle XVII (56-57) i del XVIII (57-59), en general de naturalesa econòmica. Remarquem, però, la publicació de la *Novena a la Virgen del Socorro* el 1744 a Castelló de la Plana (57).— J. P. E. [4104

Aureli QUEROL I ANGLÈS, *Nomenclàtor dels carrers calijons, segle XVII*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 17 (enero-marzo 1987), 61-74.

La recopilació de noms dels carrers de Càlig es basa en tres volums de protocols notariais, que van del 1596 al 1634. Després de cada nom de carrer són transcrits els fragments, on es troba la denominació. Només en tres casos els noms variaren.— J. P. E. [4105

Pia GIGANTI, *Contributo allo studio della città di Cagliari. Il quartiere di Villanova, le*

*sue origini e il suo sviluppo*, dins «Studi Sardi», XXVII (1986-1987), 197-275.

Cauen en el nostre tema les pàgines 215-258, on són descrites les innovacions introduïdes en el govern municipal de Càller a partir de la conquesta del 1326, en què la ciutat rebé del rei Jaume II el dret d'aplicar-se els mateixos privilegis, normes i costums, pels quals es governava la ciutat de Barcelona, cosa que capacità el consell a emanar *Ordinacions* per als diversos aspectes de la vida ciutadana i a estructurar-se de manera consemblant (221 i sobretot 223-226: les tres mans, els cinquanta jurats, veguer, batlle, mostassaf; constitució gremial en oficis, confraries, almoines i basíliques, 235-239). Les característiques del període «espanyol» dels segles XVI-XVII són exposades en les pàgines 249-258.— J. P. E. [4106]

Vincenzo AMAT, *I conti di Quirra nel XVI secolo ed un atto di pirateria nel Mediterraneo*, dins «Studi Sardi», XXVII (1986-1987), 277-314.

Dos volums conservats a [Càller?], Archivio privato Amat di San Filippo, HH-u-ff, permeten de conèixer l'atac d'una galera reial a un galeó genovès a Palamós i totes les consecutives accions jurídiques, fins que Jeroni Lluçà entre el 1609 i el 1612 encausà Marianna de Carròs i de Centelles, nascuda Pinós, comtessa de Quirra, per les responsabilitats civils derivades d'aquell fet (278-283). Una part de l'article és dedicada a establir la relació de les famílies Carròs i Centelles amb Sardenya (290-297). Trobem en apèndix un fragment de la darrera voluntat d'Alamanda de Centelles, de Càller 1607, en català (301), un parer jurídic sobre possibilitat de rescisió de contracte (302) i les normes reials per a l'exercici del cors per part de les «galeras de España» en les costes de Catalunya, dictades pel príncep Felip el 1552 (302-312). Quatre fotografies presenten un dels dos volums, dues mostres de lletra i el segell reial.— J. P. E. [4107]

Jaume AYMAR I RIGOLTA i col·laboradors, *El castell de Calonge*, Girona, Diputació 1986, [36] pp. no numerades.

Les pàgines [26]-[33] apleguen i resumeixen els principals esdeveniments històrics de la població des del 881, amb referència tant a documentació ja publicada com a fons arxivístics inèdits. La pàgina [29] ofereix reproducció fotogràfica del document de lluïció jurisdiccional del poble, el 1434, d'ACA, *Canc.*, reg. 2767.— J. P. E. [4108]

Joan FERRERES I NOS, *Situació general de Canet lo Roig en la possessió reial de 1593*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 20 (octubre-diciembre 1987), 39-46.

Presentació i resum de l'acta de presa de possessió de la població esmentada per part dels comissaris del rei Felip II, nou mestre general després de la vinculació del mestrat general a la corona el 1593. El document és de València, ARV, *Clerencia. Montesa*, lligall 886. Són transcrits els noms dels caps de casa assistents, uns cent noranta (42). L'article ofereix un quadre relatiu a l'evolució demogràfica dels vuit pobles de la batllia de Cervera entre el 1565 i el 1646 (1920 i 1698 focs respectivament) (41) i un altre amb l'evolució d'allò que representava en el conjunt l'aportació econòmica de cada lloc (45).— J. P. E. [4109]

Marcel·lí ROBERT I SENDRA, *Els conflictes parroquials entre la Canonja i Masricart*, dins «Treballs Canongins 1985» (Col·lecció El Porxo 2), la Canonja 1985, 9-36.

El cardenal tarragoní, Gaspar de Cervantes, separà parroquialment la Canonja de la seu de Tarragona, raó per la qual la introducció aplega les seves principals dades biogràfi-

ques. Després la Canonja fou integrada a Masricart, fet que ocasionà un plet entre les dues poblacions, sentenciat el 1756, sentència que ací és traduïda en català (19-25), com també ho és la de la Rota Romana del 1781 (27-36), segons la qual cada població havia de construir i mantenir la pròpia església.— J. P. E. [4110]

Mariano ROSANAS, *El desierto carmelitano de Cardó en Cataluña, junto a la desembocadura del Ebro*, dins «Monte Carmelo», 94 (1986), 273-289.

L'article reproduïx un llarg fragment (282-285) de la carta datada a Tarragona el 26 de juliol del 1620, adreçada per Jerónimo de San José a un altre carmelita resident a Mèxic, en la qual aquell descriu les belleses naturals de la contrada.— J. P. E. [4111]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *L'assortiment de carn a Cardona (1419-1425)*, dins «Cardener», III (1986), 101-110.

El *Liber Consularis Villae Cardonae*, de Cardona, Arxiu de la Col·legiata de Sant Vicenç, vol. 1762, amb els *Llibres del Consell* i els *Llibres de la Batllia*, permet de conèixer la normativa de la vida ciutadana cardonina (102). La relativa a l'assortiment de carn és ací transcrita en les dues redaccions dels anys 1419 i 1425 (107-110). L'autor en subratlla tant la significació política del control de qualitat (104) i de satisfacció d'una necessitat alimentària (105), com la significació social de la diversitat en les qualitats de la carn, paral·leles a llurs preus (105-106).— J. P. E. [4112]

Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *Las cartas pueblas del condado de Carlet y los conflictos sobre su aplicación*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 187-212.

Les *Cartes de població* del 1520, on es distingeix la part relativa a cristians (202-203) de l'aplicable a moros (203-207), i les del 1610, immediatament posteriors a l'expulsió dels moriscs (208-212), ara a l'ARV, *Manaments i empires i Escrivanies de cambra* (188), permeten a l'autor d'estudiar les relacions de senyoriu i de vassallatge a Carlet els segles XVI i XVII i d'arribar a la conclusió que els senyors tendien a imposar càrregues pecuniàries noves, alhora que es defensaven de la inflació mitjançant les particions de fruits. En canvi, és perceptible la tendència a prescindir de les prestacions personals (196-197). Les dificultats amb els senyors vingueren dels entrebancs posats per aquests a la comercialització i transformació de productes agraris (198), coneguts pel plet de la botiga, d'ARV, *Escrivanies de cambra* 1720.— J. P. E. [4113]

Joan PINYOT I GARRÒS, *El Reial Cadastre de Castellar del Vallès 1716*, Castellar del Vallès, Arxiu d'Història 1985, 168 pp.

El llibre té dues parts: les pàgines introductòries (7-25) i el cos del volum, destinat a contenir la transcripció de diversos textos. La introducció comença recordant les dades relatives als focs de Castellar del Vallès en els fogatges anteriors al segle XVIII i les novetats introduïdes pel cadastre posterior a la *Nova Planta* (7-13). Donada la notícia que l'any 1983 hom trobà a l'Arxiu Municipal de Castellar del Vallès una còpia feta el 1843 del fogatge del 1716 (15-16), segueix la descripció de la comarca del Vallès a començaments del segle XVIII a base de Josep Aparici, *Descripción y planta del Principado de Cataluña* (16-19), i el resum de les dades proporcionades pel cadastre (21-25). El cos del volum conté el *Catastro o inventari de las perras de terra que es compon lo terme de Castellar...* (31-90), el *Catastro e Ynventari dels Decimadors...* (91), *Molins de lit loch...* (93), *Emoluments del*

comú (95), *Catastro o Ynventari de las casas...* (97-118), *Catastro o Ynventari de las indústrias...* (119-123), *Respuestas dadas a las preguntas hechas por el señor don Joseph Patiño* (125-140) i *Relación de las personas componen las parroquias y término de San Estevan de Castellar y Sant Feliu del Racó...*, del 1723 (143-153). Segueixen quatre taules, resum de dades estadístiques, i quatre índexs, de persones, de topònims, d'institucions i general (158-168).— J. P. E. [4114]

Josep MIRALLES I SALES, *Ermitas y romerías de Castellfort*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 18 (abril-junio 1987), 21-28.

Aplec de notícies basades en documentació original i inèdita en els arxius de les ermites de la Mare de Déu del Cit, de sant Pere Apòstol, de sant Cristòfor de Saranyana, de santa Llúcia i de la Mare de Déu de la Font. Entre les fonts són particularment esmentats un cappatró de la primera meitat del segle XVI (24), el juradesc del 1400 (24) i sobretot el *Llibre memorial... de la... Verge Maria de la Font...*(26).— J. P. E. [4115]

Josep MIRALLES I SALES, *Indústria i comerç del tèxtil a Castellfort (els Ports)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 15 (julio-septiembre 1986), 83-87.

Aplec de notícies arxivístiques relatives a paraires i a oficis similars, cronològicament disposades. També proporcionen notícies el *Llibre del mostassaf* i el *Llibre dels establiments* de la vila. El 1730, entre un centenar de famílies, deu eren de teixidors, tretze de paraires i una d'un tintorer. A darrerries del segle XVIII, Antoni Josep Cavanilles assenyava trenta-vuit telers (85).— J. P. E. [4116]

Miquel PLANAS I ROIG, *Variacions estacionals en la demografia de l'Antic Règim: Castelló d'Empúries del segle XVI al XIX*, dins «Joves Historiadors», 237-242.

Part d'un treball de demografia històrica de l'Alt Empordà, basat en els registres parroquials de Castelló d'Empúries, amb particular atenció als llibres de bateigs dels anys 1525-1549, en els quals hi ha puntes màximes els mesos de gener o febrer i de setembre. La mortaldat, en canvi, arribava al màxim en el pas de l'estiu a la tardor. En xifres absolutes, la vila tenia 1600 habitants el 1553, xifra gairebé immòbil durant dos segles, i 2911 el 1787.— J. P. E. [4117]

Miquel PLANAS I ROIG, *Les crisis de mortalitat a l'Alt Empordà, 1650-1850*, dins «L'Avenç», núm. 95 (juliol-agost 1986 = Plecs d'Història Local 4), 50-53.

Resum d'un estudi realitzat a base dels registres parroquials de dotze pobles de l'Alt Empordà, el resultat del qual porta a dividir el període en dues grans etapes: l'anterior al 1720, «període bastant nefast» i la posterior, de «disminució progressiva de la gravetat de les crisis de mortalitat» (52). L'autor també creu de poder constatar «una certa correlació entre els augments dels preus del blat i les crisis de mortalitat» (53). L'article és acompanyat d'una gràfica i d'un quadre, on hom pot veure que l'any més negre fou el 1684.— J. P. E. [4118]

Segimon BALAGUÉ I SALVIA, *Castelló de Farfanya. Monografia històrica*, Lleida, Diputació Provincial 1987, 236 pp.

La primera part del llibre és format per instantànies d'edificis o d'esdeveniments locals. En la narració d'alguns d'ells trobem textos, com és ara la traducció catalana de les *Constitucions de pau i treva del comtat d'Urgell. 1187* (17-20), o les dades locals del *Cens de Floridablanca* (37) o la llista dels caps de casa, signants d'un censal carregat sobre la població el 1396 (40-42). L'arxiu de l'ajuntament cremà l'any 1936 (79).— J. P. E. [4119]

Josep Miquel FRANCÈS I CAMÚS, *Sobre la Virgen del Lledó castellanense y la «supuesta» troballa*, dins *Santuaris, ermites i eremites*, 91-102.

Artice de tesi: «El fenómeno producido en torno al Lledó castellanense no puede ser entendido, sino considerando la existencia de un antiguo lugar de culto, sacralizado desde antiguo, donde se veneraba una pequeña imagen, sabiamente cristianizada en tiempo incierto y asumida paciente y pedagógicamente como imagen de la Virgen Santa María Madre de Dios» (99-100). L'autor, de més a més, aplega o esmenta la documentació dels darrers segles medievals i de l'Edat Moderna relativa a la imatge i a l'església de la Mare de Déu del Lledó.— J. P. E. [4120]

José SÁNCHEZ ADELL, *Castellón de la Plana bajo Pedro el Ceremonioso. 1335-1387* (*Aportación de documentos inéditos*), dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 509-539.

Disset pergamins conservats a Castelló, Arxiu Municipal, i ací transcrits, documenten les relacions de la vila amb Pere el Cerimoniós. Són un arbitratge entre Almassora (amb Borriana i Vila-real) i Castelló entorn a drets de prendre aigua del Millars (513-517 i 524-526), confirmació de fira (518) i d'exempció de mig peatge (519-520), capítols d'ajut a l'infant Martí per a l'expedició a Sardenya i a Sicília (532-534), capítols de redreç de l'erari municipal (534-538) i permís per a carregar censals (538-539). La major part, però, és destinada a transcriure diversos perdons reials.— J. P. E. [4121]

Fernando Francisco OLUCHA MONTINS, *La custodia de Santa María de Castellón y el platero Pere Cetina. Una realización frustrada*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 261-282.

L'encàrrec d'una custòdia feta el 1533 pel consell de Castelló a Pere Cetina desembocà en dos processos, conservats a Castelló, Arxiu Municipal, *Processos de la cort de justícia 1520-1599*, ací resumits. En són extrets els deu documents ací transcrits, tres del primer contra Lluís Carròs de Vilaragut (266-270) i els altres del segon, contra el monestir de Sant Jeroni de Cotalba (271-282), dels quals destaquen els articles entorn dels quals hom investigà en cada un dels dos processos (267-270 i 272-276), la versió dels fets formulada per aquell monestir (271-272) i els respectius contractes amb l'esmentat argenter (266-267 i 276-278).— J. P. E. [4122]

Magín ARROYAS SERRANO, *Los precedentes del puerto de Castellón a principios del siglo XVIII: el memorial del corregidor Pedro Gajardo*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 311-324.

Recordades les notícies referents al carregador del Grau en els segles XV-XVII, l'autor presenta i transcriu tant l'esborrany com el text definitiu d'una petició, conservada a Castelló, Arxiu Municipal, *Governació*, adreçada al rei per les viles de Castelló, Vila-real, Borriana i Almassora, demanant-li que en la primera d'elles sigui permès carregador, mal-

grat que ell hagués prohibit «los embarcaderos en este Reyno de Valencia» (321 i 323) fora dels d'Alacant, Xàvea, Dénia, Cullera, València, Morvedre i Vinaròs, a fi de poder treure per mar els productes de la Plana, els quals, altrament, no tenien sortida. L'article és completat amb dos mapes.— J. P. E. [4123]

Jordi GALÍ I HERRERA, *La formació de Catalunya*, Barcelona, R. Alier Editor 1986, 184 pp.

El cos del volum no pertany pròpiament al tema d'ATCA, car és un assaig de reflexió entorn dels elements, positius i negatius, de la formació de Catalunya. L'autor es pregunta que és Catalunya i que vol dir ésser català (10) i el seu objectiu és el de proporcionar els elements de judici, normalment a base de subratllar la significació positiva o negativa dels fets, sense renunciar a una «teologia de Catalunya» (13-14). Dins el cos del volum no manca alguna pinzellada que ens afecta, com és ara la confessió de l'autor, segons la qual ell prefereix la *Crònica* de Bernat Desclot o el *Curial e Güelfa* a la *Crònica* de Ramon Muntaner i al *Tirant lo Blanc* (81). Allò que, en canvi, ens toca de ple són els annexos. El primer és una anàlisi, precedida per un recompte, dels mots «Catalunya» i «català» en les quatre grans *Cròniques* (97-164). El segon és un aplec de notes relatives a ús i significació dels dos mots acabats d'esmentar, en d'altres textos o autors medievals (165-181).— J. P. E. [4124]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Notes sobre la ramaderia a la Catalunya Nord-Occidental (segles IX-XI) (primera part)*, dins «Ilerda», XLVII (1986), 219-231.

L'autor introdueix el tema a partir de les dades que proporciona l'acta de consagració de la catedral de la Seu d'Urgell, en la qual els tributs de naturalesa ramadera procedirien dels comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga, de la Vall de Lord i de l'aleshores Marca (Baixa Ribagorça i sud del comtat d'Urgell), en conjunt 629 pernills i dos moltons (220), amb distribució quantitativa que creix d'Est a Oest i de Sud a Nord (221). A continuació, l'autor assenyalava la presència de bestiar divers en la documentació de la catedral esmentada: bous des del 833, eugues amb els seus pollins el 851, ovelles i moltons el 899, un ase el 901 (222), gallines el 1051 (223). El monestir d'Eixalada-Cuixà permet de veure l'evolució entre el 854 i el 878, en què els bous passaren de 5 a 20, el bestiar de llana de 53 a 500 caps, les vaques de 13 a 100, les eugues de 8 a 50 i els porcs de 34 a 50, ultra un centenar d'arnes (224). L'any 874 coneixem un patrimoni familiar a Alaó: un cavall, vint-i-tres ovelles i un porc. Ja el segle XI compareixen el mul i la mula (225). Al Pallars i a la Ribagorça és normal que un cap de bestiar serveixi de moneda de pagament de propietat agrícola (226) durant els segles IX-XI. En aquest darrer, el preu d'un cavall s'hauria multiplicat per deu, el d'un mul per vuit, mentre bous i vaques estabilitzaren llurs preus entre sis i vuit sous (227). Les pàgines 228-230 apleguen les notícies dels testaments relatives a les diverses menes i quantitats de bestiar posseïdes per nobles i la 231 les de clergues senzills.— J. P. E. [4125]

A. J. FOREY, *Notes on Irrigation in North-Eastern Spain during the XIIth and XIIIth Centuries*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), 119-132.

La documentació dels Templers, conservada a Madrid, AHN, i a Barcelona, ACA, *Gran Priorat de Catalunya*, permet de conèixer certs detalls de la xarxa de regadius de la Vall de l'Ebre, sobretot de l'Aragó, però també de poblacions catalanes, com és ara Horta de Sant Joan o Miravet, Lleida i la seva comarca, i algun poble de València (Mont-

cada, Massarrojos). La partició de drets entre rei, senyor i veïns era diversa en cada cas (121), diversitat que es traduïa en la quantitat dels drets de cequiatge (122-123) o en el treball de netejar i d'adobar cèquies i braçals (124-125).— J. P. E. [4126]

Martí AURELL I CARDONA, *Els fonaments socials de la dominació catalana a Provença sota Alfons el Cast (1166-1196)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 5-6 (1984-1985), 83-110.

El somni d'un estat pirinenc, formulat per la historiografia romàntica i no superat per Jaume Vicens i Vives, només havia estat posat en dubte per Ramon d'Abadal i de Vinyals, per al qual el Lluenguadoc i la Provença fou només un camp d'interès marginal per als comtes de Barcelona. L'autor aplica al tema «el mètode dels estudis més recents sobre el poder dels prínceps medievals» (85), poder assenyalat pel seguici que els acompanyava. Per això, l'autor aplega un cos de cent trenta-un documents, per ell considerats principals en el tema, la referència als quals, inèdits o no, ofereix en les pàgines 83-84. L'anàlisi de les signatures dels esmentats actes, reduïda a taula (107-108), condueix a la conclusió que els comtes-reis desconfiaren dels grans barons, que es pogueren refiar dels prelats des del moment que la reforma gregoriana desvinculava aquests càrrecs i les grans famílies, i que es recolzaren, sobretot, en la cavalleria urbana d'ascensió social recent (109-110).— J. P. E. [4127]

Paul FREEDMAN, *Catalunya nova i Catalunya vella en l'Edat Mitjana: dues Catalunyes?*, dins «Revista de Girona», XXXII (1986), 432-435.

L'exposició de Pere Albert marca la diferència entre la Catalunya vella i la nova quant a l'asserviment a la terra, punt que juristes com Bertran de Ceva i Joan de Socarrats només explicaven mitjançant recurs a la malvolença dels pagesos vers els francs creadors de la Marca Hispànica (432-433). En realitat, existia en totes dues Catalunyes, encara que en grau superior en la vella, en la qual, d'altra banda, persistia el petit pagès alouer (434). La «redimentia» sembla absent només del Camp de Tarragona vers el sud (435). L'article conté dades sobre nombre de reconeixements de servitud i sobre certificats d'enfranquiment en els manuals notariais de Vic entre el 1230 i el 1240, setanta-una i setanta-sis respectivament (434).— J. P. E. [4128]

Antoni RIERA MELIS, *Fuentes y metodología para el estudio de los seísmos medievales en Cataluña*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), 309-339.

Les primeres pàgines contenen un resum dels estudis dedicats abans d'ara al tema (309-312) i una presentació de les diverses fonts, la riquesa de les quals en aquest punt depèn de la consciència històrica en una societat concreta. De fet, tant com afectava la xarxa defensiva del país o els béns del Reial Patrimoni, hom troba notícia de terratrèmols en l'ACA; les repercussions en els béns o interessos municipals són consignades dins l'AHCB, *Manuale d'acords*, *Libres del consell* o *Clavaria*; la documentació eclesiàstica proporciona dades en les sèries *Communium*, en deixar constància de pregàries públiques, o en les de *Visites pastorals* de l'ADB, en constatar els danys i urgir llur reparació; finalment, els arxius de protocols notariais són la font principal a l'hora de copsar les repercussions en el poble, però són poc expressives quant al fenomen sísmic en ell mateix (312-317). Vistos com a flagell de Déu pels pecats, els terratrèmols provocaven manifestacions de pregària i de penitència col·lectives, impulsades per les autoritats religioses i civils conjuntament, ben documentades per a Barcelona i d'altres ciutats de Catalunya

(324-329). En certs casos, tot un poble resultà arrasat, com és ara Amer el 1428, o una (gran) part (Olot, Puigcerdà), o aquelles parts més necessàries com són les muralles, i calgué arbitrar mitjans per refer les destrosses (330-336). Assenyalem que una de les seqüeles del terratrèmol del 1428 fou l'atac a la licitud dels censos per part de fra Mateu d'Agrigento, cosa que féu baixar aquestes inversions (331, nota 63).— J. P. E. [4129]

Anthony LUTTRELL, *Le schisme dans les prieurés de l'Hôpital en Catalogne et Aragón*, dins «Jornades Cisma», 107-113.

A diferència d'allò que succeí en d'altres països, com és ara Anglaterra, on el Cisma d'Occident no impedí la comunicació entre les cases hospitaleres d'ambdues obediències, Pere el Cerimoniós imposà la «indiferència» i, a partir d'ací, les implicacions del Cisma en les cases hospitaleres fou constant i explicable pel pes que hi tenien el gran mestre Juan Fernández de Heredia i Benet XIII. L'autor, ultra aplegar notícies relatives a trameses de diners a l'Orient, assenjala els principals fons de documentació sobre el tema (111) i publica en apèndix dues butlles de Benet XIII i una llista amb notícies de mestres de l'Hospital durant el Cisma, aquesta a Roma, Biblioteca Corsiniana (113).— J. P. E. [4130]

Ricardo URGELL HERNÁNDEZ, *Incautación de bienes y rentas a personas e instituciones de Cataluña por la Procuración Real de Mallorca durante los primeros años de la Guerra Civil Catalana del siglo XV (1462-1466)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 43 (1987), 85-103.

Recordada l'evolució del deute públic a Mallorca en els cent vint anys anteriors, el *Llibre de censos de l'ARM, Reial Patrimoni* 1.210 permet de saber que el 1462 gent de Catalunya havia invertit 11.714 lliures, 12 sous i 3 diners en 488 censals (89). Les sentències reials d'incautació de béns i rèdits d'inclupats, del 1463 (90), foren aplicades indiscriminadament. Les d'inclupats pujaven a 5.755 ll., 14 s. i 7 d. i corresponien a 246 censals (91); les altres, a 5.958 ll., 15 s. i 7 d., corresponents a 242 censals (92). En realitat, els quatre anys 1463-66 la hisenda reial ingressà per aquest concepte 47.759 ll., 8 s. i 4 d. També foren incautats d'altres béns: 6685 ll., 11 s., 11 d. de catalans i 1.694 ll., 19 s. i 8 d. de mallorquins (98); sumen 80.481 ll., 15 s., 7 d. (100).— J. P. E. [4131]

Miguel BATLLORI, *Cataluña y América. Precedentes, descubrimiento y período colombino*, dins Miguel BATLLORI, *Humanismo y Renacimiento. Estudios hispano-europeos* (Ariel Historia), Barcelona, Editorial Ariel 1987, 73-99.

L'autor declara limitar-se «a señalar la problemática esencial y, en cada problema, intentar atenerme al estado actual de las investigaciones» (73). La primera part, *Precedentes históricos del descubrimiento* (75-81), és com un butlletí bibliogràfic, que resumeix estudis publicats entre els anys 1929 i 1979 entorn dels coneixements d'astronomia i de cartografia en els Països Catalans de la Baixa Edat Mitjana i entorn de l'expansió fins a les Illes Canàries, problemàtica que en les pàgines 81-84 es concentra en el possible influx lul·lià sobre els coneixements geogràfics i cartogràfics i sobre l'«espiritualisme» de Cristòfor Colom. En l'apartat dedicat a Colom i als Reis Catòlics en temps del primer viatge, assenyalem els fragments de lletres de Francesc Desprats a Alexandre VI, de l'ASV, *Archivum Arcis*, arm. I-XVIII, 5023, traduïts del català original (81: el missatger papal no sabia ben res de l'entesa dels Reis Catòlics amb el de Portugal, modificant l'assignació pontifícia de zones a cada una de les dues monarquies). Les darreres pàgines resumeixen els coneixe-

ments sobre catalans en el segon viatge, amb particular atenció a Ramon Pané i a la seva *Relación acerca de las antigüedades de los indios*, primera informació d'antropologia indígena (93), i sobre l'hipotètic influx de Jaume Ferrer de Blanes damunt Cristòfor Colom (96-97).— J. P. E. [4132]

Montserrat DURAN I PUJOL, *L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)*, dins «Recerques», 17 (1985), 7-42.

La part principal de l'article són els apèndixs, resultat de buidatge sistemàtic de dades de sèries d'arxius diversos. El primer, *Arrendament de censos, delmes, i altres drets senyoriais que percep el capítol de la Seu d'Urgell* (19-23), es basa en l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, *Notarials, Registres del capítol, Receptoría de rendes majors i Rendes i censals*. El segon; amb títol idèntic, referit al vescomtat de Castellbó, es basa en ACA, *Reial Patrimoni. Mestre Racional*, vols. 2768 i 2802, i en *Batllia General de Catalunya*, volums diversos de les classes 2, 3, 6 i 8 (24-29). El terç es concentra en el castell i terme de Pals i es fonamenta en el mateix fons, *Reial Patrimoni. Mestre Racional*, volums entre el 1127 i el 1209 i d'altres d'escadussers, i *Batllia General de Catalunya*, volums de les classes 2, 3 i 6 (30-36). El quart es limita als llocs de Selma i Vallmoll, coneguts per ACA, *Sant Joan de Jerusalem*, armaris 20, 24, 25, 32, 37, 38 i 47 (37-39). El cinquè compara l'evolució decennal del preu dels arrendaments amb el del blat a Barcelona (40-42). A les pàgines introductòries trobem cinc gràfics i la convicció de l'autora que aquestes dades poden ajudar a interpretar fets tan importants com la crisi política i econòmica del segle XVII o el desenvolupament agrari i econòmic del segle XVIII (7). Els moments de creixença haurien estat els anys entre el 1545 i el 1550, 1580-1585, 1735 i 1750-1760 (8-10). La davallada de les rendes hauria durat del 1585 al 1645, fins al 1665 hauria estat una desfeta i mai no tornaria a assolir els nivells del 1585. La raó seria que «la renda senyorial tendeix a disminuir... com a conseqüència de la transformació de l'estructura productiva, és a dir, de la diversificació i dels canvis introduïts en els productes cultivats» (17).— J. P. E. [4133]

Manuel PEÑA DÍAZ, *Aproximació a la climatologia de Catalunya al segle XVII*, dins «Joves Historiadors», 303-311.

«Aquest treball intenta contribuir, amb les dades extretes de les fonts narratives, al coneixement de les variacions climàtiques que es produïren al llarg del segle XVII a Catalunya, i en especial als voltants de Barcelona i la Plana de Vic» (304). Tals fonts són el *Dietari de l'Antic consell Barceloní*, el *Dietari* de Jeroni Pujades, el *Diari* de Joan de la Guàrdia, de Corcó, i la *Crònica* de Miquel Parets, ultra els llibres dedicats a inundacions de Girona i del Delta del Llobregat per Julián de Chía i Jaume Codina, respectivament. L'aplicació del «criteri de Lamb» porta a la conclusió que durant el segle XVII Catalunya era sotmesa a una petita època glacial, caracteritzada per més pluges a l'estiu i més fred del normal a l'hivern, fenòmens resumits en sengles perioditzacions al final de l'article (308-310).— J. P. E. [4134]

Antoni SIMON I TARRÉS, *La revolta catalana de 1640*, dins «L'Avenç», núm. 80 (març 1985), 15-19.

L'autor es pregunta i els aquarteraments dels terços castellans expliquen la revolta catalana del 1640. El diari de Joan Guàrdia, de Corcó, protesta el 1637 del servei obligatori imposat a dos homes de cada terme, enviats al Rosselló. El 1640, les exigències augmenta-

ren i la gent desertà de les poblacions, camí de pagès. Molts dels que anaren al Rosselló moriren. Els anys 1639 i 1640 foren de mala collita, el segon almenys per secada. De la part de França hom anunciava la pesta. Els pagesos se sublevaren contra una situació, que carregava sobretot damunt ells. En foren víctimes els terços i llurs col·laboradors, nobles primer i rics en general tot seguit. Tots els serveis d'estat s'aturaren (ordre públic, justícia). Els estrats alts de la societat i les autoritats municipals intentaren de controlar una revolta, que els arribava de pagès, però necessitaven un govern fort i, descartat el virrei i una entesa amb Madrid, el poder sòlid fou el del rei de França. Ultra el *Diari* esmentat i el *Dietari de l'antic consell barceloní* i qualche obra contemporània, l'autor reporta fragments d'arxius diversos: ACA, *Generalitat*, i Girona, AHM, *Manuale d'acords*.— J. P. E. [4135]

Francesc Xavier PADRÓS I CASTILLON, *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya en el temps de la revolta (1640-1652)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 225-230.

Resum de tesi de llicenciatura. La documentació estudiada és a l'ACA, *Consell d'Aragó, Audiència i Secretaria de Catalunya* (230). La tesi és que ja abans del 1640, la Reial Audiència sofria, cada vegada més, de l'ambigüitat d'ésser, alhora, un tribunal de justícia i un instrument amb responsabilitats polítiques al costat del Virrei, ambivalència que resultà agreujada després de la Guerra dels Segadors, car encara fou més sotmesa a les exigències polítiques.— J. P. E. [4136]

Joaquim RAGONI CARDONER, *L'articulació política de Catalunya abans de la Guerra de Successió*, dins «Joves Historiadors», 231-236.

Les idees d'aquest article coincideixen amb les ja conegudes dels lectors d'ATCA, V (1986), 539, núm. 3059.— J. P. E. [4137]

Alejandro VARGAS GONZÁLEZ, *Los gitanos en la Cataluña del siglo XVIII*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987), 267-272.

Resum de tesi de llicenciatura. Repassada l'escassa bibliografia espanyola sobre el tema, l'autor es proposa «un estudio de la presencia de esta minoría étnica en Cataluña a todo lo largo del siglo XVIII» (268). No havent-hi documentació escrita del mateix poble gitano, car aquest es limita a transmetre tradicions orals, la informació procedeix tota de la societat predominant i participa de la forma com aquesta els veia. L'autor l'ha cercada en quatre direccions: la de la legislació, filtrada a Catalunya a través del Capità General i de la Reial Audiència de Barcelona (ACA, *Reial Audiència. Papers de S. Excel·lència, Cartes acordades, Consultes*; i BC, manuscrits diversos), els censos dels anys 1729, 1746, 1785 i el particular de Barcelona 1727, aquest a l'AHCB, *Llibre d'acords del 1727* (269); els memorials dels mateixos gitanos, amb les anotacions que hi posaven els buròcrates; i els informes oficials, en especial el de Francisco de Zamora y Aguilar, on és perceptible el pensament il·lustrat sobre aquell poble.— J. P. E. [4138]

E. FERNÁNDEZ DE PINEDO, *Els ingressos de la hisenda reial a Catalunya (1717-1779)*, dins «Recerques», 17 (1985), 125-139.

La *Nova Planta*, des del punt de vista tributari, significà que tots els tributs propis dels regnes i terres de la corona catalano-aragonesa passaren a ésser percebuts directament

per la hisenda reial i que, de més a més, a fi d'equiparar els esmentats regnes als de la corona de Castella, hom els imposà els tributs d'aquests sumats en l'«equivalente». La documentació contemporània i en particular la de Simancas, Archivo General, *Dirección General de Rentas*, primera remesa, lligall 2510, permet de saber que el conjunt tributari continuà ací estabilitzat en les xifres inicials, mentre a la corona de Castella creixia de forma progressiva, d'acord amb l'augment dels preus, un 83 % entre els anys 1730 i 1770 i a Catalunya un 35 % (131). Els apèndixs de les pàgines 133-139 ofereixen diversos conjunts de dades relatives al resultat de drets de portes de Barcelona, a drets de bolla i rendes generals, l'any 1745, a la renda del tabac i al dret de bolla d'una sèrie d'anys en tot el Principat.— J. P. E. [4139]

Albert COTS I CASTAÑÉ, *Aproximació a l'estudi dels conflictes senyoriais a Catalunya (1751-1808)*, dins «Estudis d'Història Agrària», 6 (1986), 241-268.

Ni els arxius municipals ni les monografies locals han proporcionat bases per a aquest estudi, les quals es troben a l'ACA, *Reial Audiència. Expedients* (242-243), «que conté una informació sintètica de la documentació que s'adreçava al Reial Acord» (243), tot i les limitacions. Els conflictes es concentraren en dues zones: la de la Depressió Central i comarques veïnes devers Ponent, i la de la franja litoral i pre-litoral, entre el Baix Penedès i el Rosselló (250 i 262-263). L'autor concentra la seva atenció en els plets presentats per poblacions de la Plana d'Urgell i veïnes (257-261) i arriba a la conclusió següent: «...hom troba a l'Urgell tot el ventall de fenòmens relacionats amb els conflictes senyoriais que s'han descrit per a tot Catalunya: conflictes seculars, divisions de les opinions dels habitants de molts pobles en dos bàndols, aldarulls, etc. En síntesi, tant a l'Urgell com a la resta de Catalunya no és possible d'identificar causes úniques per a tots els conflictes» (262) i, segurament per aquesta raó, l'article és ric en hipòtesis. Les darreres pàgines (264-268) presenten quatre mapes de localització tant de les diverses jurisdiccions com dels conflictes, i dues gràfiques relatives a llur evolució.— J. P. E. [4140]

Raquel MEDINA DE VARGAS, *Josep Carafi, arquitecte de l'Església setcentista del Catllar*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», VI (1987), 43-54.

L'article es fixa, primer, en «la problemàtica estilística de l'edifici i en les possibles influències, que presenta»; després, en la personalitat de l'arquitecte Carafi i per últim en el contracte de direcció de l'obra, de l'Arxiu Històric de Tarragona, *Protocols notariais*, 4411, datat el 1776 i transcrit en les pàgines 50-51. Un dels signants és Francesc Dalfau, mestre de primeres lletres d'el Catllar (51). El contracte és explicat en les pàgines 46-48. Les pàgines 52-54 presenten tres fotografies del temple construït aleshores.— J. P. E. [4141]

Max TURULL I RUBINAT, *El règim municipal de Pueria. Cervera, 1331-1333. Dinàmica social i política*. Pròleg de Prim BERTRAN I ROIGÉ (Biblioteca de Cervera i la Segarra. Sèrie Tibau), Lleida, Editorial Virgili i Pagès 1985, 238 pp.

Els dos *Llibres de consells* de la vila de Cervera, corresponents als anys 1332 i 1333, conservats a la mateixa població, Arxiu Històric Comarcal, són, ultra alguns fragments, els únics salvats de la primera meitat del segle XIV (131). El primer apartat del llibre resumeix les successives configuracions del consell municipal de Cervera els anys 1182, 1311, 1316, 1331, 1332 i 1333 (15-36) i les principals funcions de la institució política local, la paeria, d'acord amb les ordinacions de les darreres configuracions (36-41). L'autor

entra immediatament en el tema central del seu estudi, el de l'oligarquia formada pels consellers i pels jurats del municipi, exposant llur assistència als consells dels anys 1332 i 1333 (41-55, amb catorze gràfics o quadres sinòptics) i segueix estudiant si les variants en l'assistència podien ésser produïdes per factors climàtics, amb resposta negativa (55-60, amb tres quadres sinòptics i tres gràfics), o pel treball de la terra, punt en el qual és constatat un cert paral·lelisme (60-80, amb cinc quadres en pàgines normals i quatre desplega-bles). L'estudi s'ocupa tot seguit dels diversos plans d'autoritat presents a Cervera, d'acord amb els *Llibres de consells*, entorn als quals exposa, primer, la figura teòrica tant estàtica com dinàmica (83-98) i la multiplicitat de formes com cada una de les funcions atribuïbles a cada un dels òrgans fou en realitat exercida en concret, normalment mitjançant encàrrecs a persones determinades, en general consellers o paers (101-152). Remarquem que aquesta secció és rica en dades prosopogràfiques i condueix al coneixement dels personatges que, en cada un dels dos exercicis, es veieren encarregar més missions (assenyalem que un dels personatges forasters que estigué a la vila a començaments de desembre del 1332 a fi de pacificar bàndols fou l'infant-patriarca d'Alexandria, Joan d'Aragó, 129-130). El text d'aquesta secció és completat amb cinc quadres i dos desplega-bles. El darrer capítol pregunta si les diferències constatades en la concentració d'encàrrecs públics troba algun paral·lelisme en la divisió de la vila en quatre quarters; les dades de base són també extretes dels *Llibres del manifest* del mateix arxiu, però els problemes només desemboquen en noves preguntes (155-178, amb cinc plànols i cinc quadres, ultra una vista de la vila). Les conclusions (181-208) són seguides per quinze làmines, bibliografia (211-220) i taula onomàstica (221-228). L'any 1333 hi havia mestre de gramàtica i lògica (38); els professionals amb estudis eren en general notaris (28, 31, 54, 70), savis en dret o advocats (98, 106, 112), un escrivà (106) i un apotecari (105).— J. P. E. [4142]

Max TURULL I RUBINAT, *La hisenda i el sistema financer de la Paeria de Cervera. Els ingressos del consell (1331-1333)*, dins «Ilerda», XLVII (1986), 443-478.

Treball basat en el buidatge sistemàtic del primer volum d'actes de la Paeria de Cervera conservat fins ara, no, en canvi, en el recentment trobat de la Clavaria del 1333, tots dos a Cervera, Arxiu Històric Comarcal. Els trets bàsics de l'economia municipal cerverina havien estat determinats pel privilegi reial d'Alfons el Benigne del 1331, conservat en el mateix arxiu, *Pergamins* 29. L'autor esbrina, successivament, les formes de tributació local i reial bàsiques, amb les corresponents exempcions (445-454), tributació econòmicament minsa (només produí ingressos el dret de veïnatge, no superiors als 250 sous), però en canvi produí la sèrie *Manifest* de l'arxiu esmentat, els vuitanta volums de la qual van del 1340 al 1808. Les qüestions, entorn a les quals hom pot veure pàgines ja conegudes [cf. ATCA, III (1984), 366, núm. 1451], proporcionen informació precisa de les dificultats locals de recaptació (463-470); aquesta font proporcionà 70.000 sous. La darrera font fou l'endeutament per creació de violaris, al qual hagué de recórrer la Paeria a fi d'obtenir 66.000 sous.— J. P. E. [4143]

Max TURULL I RUBINAT, «*El mal any primer*» a Cervera: *Trasbals socio-polític i crisi de subsistència (1333)*, dins «Miscel·lània Cerverina», IV (1986), 23-54.

El coneixement del tema a Cervera és limitat a allò que en diu el *Llibre de consells* i per tant, a la repercussió que la situació tenia en la paeria de Cervera. La primera notícia és del 5 de maig del 1333: la gran secada només permet d'esperar molt magra collita i ja hi ha especuladors que acaparen el gra vell a fi de fer-hi negoci. Les mesures en progressió seguiren fins a darrers d'any i arribaren a l'escorcoll de les cases. Aquella situació

incidia en un ambient de divisió entorn de l'autoritat municipal i en un ambient social de forta bandositat, tal com sabem per alguns dels resums anteriors. Els textos del *Llibre de consell*, de l'Arxiu Comarcal de Cervera, són transcrits en les pàgines 51-54.— J. P. E. [4144

Albert TURULL I RUBINAT, *Noms i cognoms cerverins del segle XIV*, dins «Miscel·lània Cerverina», IV (1986), 87-106.

L'autor ha establert la taula alfabètica dels habitants de Cervera que compareixen en el *Llibre de consells* del 1332-1333. Són quatre-cents seixanta (99-106). Les pàgines inicials exposen les característiques d'unes denominacions cognominals que ja havien perdut llur sentit gramatical primitiu i s'havien convertit en denominacions familiars; també estableix les llistes de freqüència dels noms de pila, encapçalades per Guillem/Guillemó i per Pere/Pericó (89-90).— J. P. E. [4145

Montserrat GARRABOU I PERES, *El Col·legi de Notaris de Cervera*, dins «Miscel·lània Cerverina», IV (1986), 107-117.

L'Arxiu Comarcal de Cervera conserva un volum, intítulat *Ordinationes Regie Collegii Notariorum Cervarie*, on consten les anotacions relatives a l'activitat col·legial dels notaris cerverins des del 1344, activitat aprovada per Pere el Cerimoniós el 1338, data considerada fundacional del col·legi. En aquestes pàgines és descrita l'estructura comunitària (priors, administradors, reunions generals almenys dues vegades l'any en divendres de quaresma), les principals atencions col·lectives (culturals, assistencials, professionals) i les fonts d'ingressos.— J. P. E. [4146

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *La dècima eclesiàstica del deganat de Cervera (1366) del segle XIX* (sic), dins «Miscel·lània Cerverina», IV (1986), 67-86.

L'ACA, *Mestre racional. Reial Patrimoni* 1.816 conté els comptes de la dècima aplegada pels col·lectors pontificis entre els eclesiàstics del deganat de Cervera, reproduïts en les pàgines 77-83. Les seves dades han servit de base per a una exposició d'allò que representava l'església oficial tant en la vila com en el deganat de Cervera (institucions estables, fundacions de benifets, persones al servei d'unes i d'altres [cal tenir present que en tals comptes no figuren els ordes mendicants]). Les pàgines finals contenen la taula tant de persones com de parròquies i capelles (84-86). Aquella dècima pujà a 2.947 sous i 3 diners (70), amb parts gairebé iguals a Cervera i al deganat.— J. P. E. [4147

Montserrat CANELA I GARAYOA, *Cervera: 1333-1384. Pestes, fams i guerres*, dins «Miscel·lània Cerverina», IV (1986), 55-65.

En sengles lletres, Pere el Cerimoniós el 1382 i el seu primogènit, futur Joan I, el 1384, ací transcrits (63-65) de Cervera, Arxiu Històric Comarcal, *Llibre de privilegis*, oferien garanties d'immunitat a possibles nous pobladors de Cervera a tall de remei pel fet que aquesta s'havia «enxiquit i empobrit». L'autora passa revista a les dissorts que s'abateren damunt la vila des del «mal any primer», passant per la Pesta i els seus rebrots i arribant al despolament, resposta a les exigències reials per les guerres o pel pas de les Companyies.— J. P. E. [4148

Ramon MIRÓ BALDRICH, *Aportació a l'estudi d'algunes confraries del Roser a la Segarra*, dins «Miscel·lània Cerverina», IV (1986), 119-144.

El 1495, els paraires i drapers s'enemistaren amb els teixidors de lli i de llana de Cervera, abandonaren la fins aleshores comuna Confraria de Sant Llorenç, radicada en el convent de Framenors, i fundaren confraria nova, de la Mare de Déu del Roser, en el convent de Dominics de l'Observança. És transcrita la petició al virrei de Catalunya de les facultats corresponents i llur concessió en les pàgines finals (141-144), com també nombre de fragments del *Llibre de consells*, relatiu a l'actuació d'una o de les dues confraries en la processó de Corpus, amb referència a «entremesos» (122, nota 7), tot de Cervera, Arxiu Històric Comarcal, al qual també pertanyen les peces bibliogràfiques assenyalades en les pàgines 125-128, la portada i els tres goigs ací reproduïts (129-132), el *Llibre de comptes de la Confraria del Roser (1686-1879)*, de Santa Fe i Alta-riba (133-136) i el *Llibre de la Confraria de Nostra Senyora del Roser*, de Vergós Garrejat, 1740-1911 (137-138), els quals proporcionen notícies sobre la confraria en aquestes tres poblacions.— J. P. E. [4149]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *L'expedient de l'autorització d'encunyació de moneda a Cervera durant la Guerra dels Segadors*, dins «Acta Numismàtica», 16 (1986 = III Simposi Numismàtic de Barcelona), [367].135-[373].141

Exposició de la situació de despeses desmesurades de Cervera amb motiu de la guerra i de la petició de poder encunyar moneda, a base de Cervera, Arxiu Històric Comarcal, Fons Municipal, Moneda, *Informació rebuda instant lo síndich de la universitat de Cervera per a fabricar moneda per lo molt havie gastat per causa de la guerra*, d'on són transcrits la súplica inicial, quatre declaracions i la crida publicant la facultat del comú de Cervera de «fabricar les monedes de plata y aram, ço és pessés de deu y sinch sous...».— J. P. E [4150]

Josep M.<sup>a</sup> LLOBET I PORTELLA, *El procés judicial per la fabricació de moneda a Cervera durant la Guerra dels Segadors, encara una incògnita*, dins «Acta Numismàtica», 15 (1985), 225-228.

Resumits els coneixements entorn de l'encunyació de moneda a Cervera, és transcrit el document, amb el qual el lloctinent i capità general francès remetia a tots els qui hi intervingueren allò que hi hagués pogut haver de «crim o delicte» en l'esmentada activitat, d'ACA, *Canc.*, reg. 115 de Lluís XIV (227-228).— J. P. E. [4151]

Josep PORTELLA I FREIXES, *Els gitanos durant l'Edat Moderna. (Referència als gitanos de Cervera)*, dins «Palestra Universitària», 1 (1986), 89-100.

Els dos primers apartats, dedicats respectivament als gitanos a Espanya i a Catalunya, són resum d'altres publicacions. La tercera, centrada a Cervera, aplega, amb referències de primera mà, les notícies sobre els gitanos a Cervera durant el segle XVIII. En voltaven per la comarca i hom integrà grups de gitanes en les solemnitats dedicades a esdeveniments reials (98-100).— J. P. E. [4152]

Josep PORTELLA I FREIXES, *El marc administratiu de la Cervera del segle XVIII*, dins «Miscel·lània Cerverina», IV (1986), 163-174.

Exposició del pas del consell municipal tradicional al posterior al *Decret de Nova Planta*, realitzat entre el 21 de juny i el 6 d'octubre del 1717 (169-170), amb notícies sobre el doble procediment d'elecció de càrrecs i sobre la doble llista de responsables d'activitats

municipals. «Un dels canvis més significatius fou el canvi de llengua», essent substituïda la catalana per la castellana (170-171). La novetat màxima fou que l'ajuntament de Cervera i els de tot el «corregimiento» eren presidits pel «corregidor», directament nomenat pel rei i, doncs, castellà (171-174). Els fets són coneguts pels *Llibres de consells* del 1700-1715 i de 1715-1736, de l'Arxiu Comarcal de Cervera.— J. P. E. [4153]

Jaume CASTELLS I BERTRAN, *La distribució de la riquesa a la Cervera de principis del segle XVIII (1719)*, dins «Miscel·lània Cerverina», IV (1986), 145-161.

El volum del *Repartiment del cadastre* del 1719, destinat a construir la Universitat, ara a Cervera, Arxiu Comarcal, és per a l'autor la base d'un estudi de distribució de la riquesa urbana en els quatre quaters de la vila.— J. P. E. [4154]

Jaume CASTELLS I BERTRAN, *Cervera, el grup dominant: un estudi cadastral (1719-1806)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987), 251-256.

Resum de tesi de llicenciatura. La base documental és doble. D'una banda, els *Llibres de consells* de l'Ajuntament de Cervera i de l'altra els nou llibres cadastrals dels anys esmentats en el títol, tot conservat a Cervera, Arxiu Comarcal. La comparació de les dues fonts permet de conèixer la categoria econòmica dels qui tingueren càrrecs en l'ajuntament durant el segle XVIII. L'autor també intenta de trobar resposta a les preguntes de la continuïtat o discontinuïtat entre els paers tradicionals i els regidors borbònics (la continuïtat fou més explicable per raons econòmiques que per fidelitats polítiques, 255); de la concentració de representants del poder municipal en determinades zones urbanes (identitat entre zona de contribució alta i zona més representada en el consell municipal, 255); i de la composició del grup dominant («tots els components del grup dominant són tributors de cases, terres, renda i ganància», 255).— J. P. E. [4155]

Enric TELLO, *Propietat agrària i percepció de rendes. El paper de l'endeutament en la distribució social de les terres (Cervera 1744-45)*, dins «Estudis d'Història Agrària», VI (1986), 57-99.

L'estudi del repartiment de la propietat agrària permet de conèixer empíricament la composició dels grups socials agraris i la seva transformació amb el temps (57). L'estudi es basa en el *Cadastró de la Ciudad de Cervera y su término formado en el año de 1744...*, de Cervera, Arxiu Històric Comarcal, *Fons municipal* (58, nota 2), el qual inclou d'altres peces, com és ara la *Relación de los emolumentos de la ciudad de Cervera* del 1743 (74, nota 27), i en d'altres documents del mateix arxiu (*Llibre del repartiment de la quístia*, 71, nota 19; *Estima per menor de totes las propietats*, 75, nota 30), o en fons de l'ACA, *Reial Audiència*, registres diversos. La decepció popular pel fet que la ciutat fou tractada pràcticament igual que les altres de Catalunya per Felip V es traduí en enfrontament entre les classes populars (el «Gremi de bona voluntat») i les superiors (la «Junta de Ciudadanos Visibles») entorn del fet que, sobre la quístia normal, els fou imposat el cadastre (69-79). Per això, el del 1744 hagué d'ésser realitzat amb garanties estrictes, d'on ve la seva alta fiabilitat. El ventall de qualitats de terres i de cultius passà de set l'any 1732 a catorze el 1744, car les classes dirigents no sols posseïen més terra, ans encara més bona, i per això, els del «Gremi de bona voluntat» volien que hom pagués per quantitat i per qualitat, car, en pujar dels petits propietaris als més grans també s'accentuava la importància del regadiu (67). Els darrers, encara, monopolitzaven els molins fariners d'aigua (79) i percebien part del producte de les classes inferiors en forma de censals, definits

una forma d'explotar la crònica descapitalització de les explotacions familiars pageses i menestrals (80), fins al punt de considerar que el censal era més reditiu que l'explotació directa (81). L'estudi dels censals ha estat realitzat a base sobretot dels fons de la *Comunitat de preveres* del mateix arxiu i elaborat emprant les corbes de Lorenz i de Pareto. El conjunt de dades porta a afirmar que, ultra les institucions eclesiàstiques, els beneficiaris de censals eren negociants, botiguers, notaris, cirurgians i metges, i els pacients eren jornalers i pagesos (90 i 98). L'article és ric en quadres comparatius i en gràfics.— J. P. E. [4156]

Adolf SANMARTÍN BESALDUCH, *Nomenament del mestre d'obres per a la construcció de la torre-campanar de Cervera (1760)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 19 (julio-septiembre 1987), 3-10.

El 1760, el campanar era inacabat; el document, ací extractat i explicat, encomanava a Francesc Pérez, d'Ulldecona, l'acabament de l'obra, «como haya dinero». El contracte es troba a Sant Mateu, Arxiu notarial, *Cervera* 185.— J. P. E. [4157]

Joan FUGUET I SANS, *Fundació i arquitectura de l'ermita de santa Anna de Montornés a la Conca de Barberà*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», VI (1987), 23-41.

La primera part de l'article resumeix els documents fundacionals dels segles XIV i XV, tant reials com eclesiàstics, coneguts a través de l'*Arreplec de dades per a la història de Barberà*, escrit per Josep Porta i Blanch entre el 1899 i el 1905, darrerament publicat l'any 1985 (24-28); després reporta fragments relatius a obres realitzades durant el segle XVIII (32-33) [cf. ATCA, IV (1985), 427-429].— J. P. E. [4158]

Josep Maria LLOBET I PORTELLA, *Una donació de Pere el Catòlic relacionada amb el poble de Conill (1203)*, dins «Palestra Universitària», 1 (1986), 67-75.

Un document reial de concessió d'un cens, escrit per Guillem Corró i conservat a Madrid, AHN, *Clevecia, Santes Creus*, 260, ací fotogràficament reproduït i transcrit (75), és analitzat sobretot en l'aspecte prosopogràfic i aplegades les referències a cada personatge en d'altres documents ja coneguts (69-71), cosa repetida en relació als topònims (72-74).— J. P. E. [4159]

Pasqual M. TIRADO GIMENO, *L'Església de Coratxà (segle XIII)*, dins «Estudis Castellonencs», 3 (1986), 505-520.

Presentació tant geogràfica com històrica del lloc i descripció de l'església, amb transcripció del document del 1247, amb el qual els veïns de Coratxà ofereixen a l'abat d'Escarp, Berenguer, el delme tant de gra com d'animals durant vint anys, si ell abans de deu els construeix l'església amb tot el parament, sense oblidar els llibres litúrgics (512-513). El document és a Madrid, AHN, *Clero. Benifassà*, carpeta 421.— J. P. E. [4160]

Ricardo FRANCH BENAVENT, *Las consecuencias de la expulsión de los moriscos en un lugar de realengo: la bailía de Corbera*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 63 (1978-1985), 179-244.

Les tres cartes de població dels anys 1616 (213-220), 1621 (220-230) i 1644 (230-244), conservades a València, ARV, *Mestre racional*, lligalls 141 i 491, completades amb les concessions emfiteútiques consegüents, de la mateixa sèrie, confirmen que Corbera era gai-

rebé totalment poblada per moriscs, amb 65 focs el 1602 (181). Després de l'expulsió, el 1646 només en tenia 21 (182). El cos de l'article és exposició de les condicions, sota les quals es poblava el lloc, tant en allò que fa al govern comunal (188-190) com en allò que toca els drets i les obliacions envers el senyor del lloc per la propietat de cases i de terres. Els cinc quadres de les pàgines 203-210 permeten d'arribar a la conclusió que si els propietaris de béns inferiors a 200 lliures eren el 72'71% del total (204), després eren excepció els qui posseïen menys de la dita quantitat (206).— J. P. E. [4161]

Antonio MEIJIDE PARDO, *Estirpes catalanas en la Coruña: J. V. Galcerán, hombre de negocios y político liberal (1765-1837)*, dins «Pedralbes. Revista de Historia Moderna», 7 (1987), 205-226.

Les primeres pàgines es basen en documentació del segle XVIII relativa a la família Galceran, procedent d'Arenys de Mar, als primers anys del personatge estudiat, i a d'altres catalans a Galícia.— J. P. E. [4162]

Arturo ROMANÍ GARCÍA, *Catalanes en las costas de Galicia*, dins «Cuadernos de Estudios Gallegos», XXXVII (1987), 185-226.

Tema principal de l'article és l'anàlisi de les tècniques i estris de pesca introduïts per catalans entorn del 1750, actuació que provocà una reacció dels naturals, centrada en l'ús de la xàvega, i il·lustrada per diversos escriptors contemporanis, dels quals són ací transcrits fragments (188-194). S'hauria format un bloc anti-català.— J. P. E. [4163]

Peter MCPHEE, *La revolució de 1789 i l'afrancesament de la Catalunya Nord. L'exemple de Cotlliure, 1789-1815*, dins «L'Avenç», núm. 86 (octubre 1985), 50-54.

Abans de la revolució francesa, els rossellonesos es consideraven només catalans i els historiadors no veuen clar que Revolució i Imperi Napoleònic contribuïssin a fer-los ésser francesos. L'autor estudia el problema en el poble de Cotlliure. En el *Cahier de doléances* del 1789 hom demanava igualtat fiscal i supressió de drets senyoriais. Successives reunions de cotlliurencs manifesten una progressiva acceptació de les novetats introduïdes per la Revolució i l'ocupació per tropes espanyoles els anys 1793-1794 provocà una proclamació, en la qual hom contraposava el «despote castillan» a «notre chère patrie» i al «génie des français». La frontera entre les dues parts de Catalunya «esdevenia una realitat econòmica, institucional i ideològica» (54). L'article es basa en la documentació de la «mairie» de Cotlliure i en la de Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, sèrie 38.— J. P. E. [4164]

Eduard Josep GAY I GAY, *La visita general d'amortització de 1739: Les mans mortes de Coves de Vinromà*, dins «Congrés Plana», 113-121.

La base de l'estudi és ARV, *Batllia*. Essent limitada per fur, respectat per la Nova Planta, la capacitat de les mans mortes d'adquirir béns, la batllia controlava l'acompliment de la llei mitjançant visites. Recordat el seu mecanisme (116-119), les pàgines 119-121 presenten les dades relatives a quatre mans mortes de Coves de Vinromà: clerecia en general, sagristia de la parròquia, hospital i fundació d'òrfenes a maridar, amb 14.272 lliures, 10 sous i 10 diners; 115 lliures i 15 sous; 358 lliures i 10 sous; i 1.340 lliures, respectivament.— J. P. E. [4165]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Documents sobre l'església de Sant Miquel de la Roca, de Crespià*, dins «Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. 1980-1984», Banyoles 1985, 137-144.

Presentació (137-141) i transcripció (142-144) de quatre documents dels anys 1214-1220, relatius a donacions fetes per persones diverses a l'església esmentada. Els documents són de l'ADG, *Pia Almoïna*, i llurs dades són completades amb les que ofereixen alguns volums de la sèrie de *Visites Pastorals* del mateix arxiu, dels segles XIV i XVI.— J. P. E.[4166

Pere E. BARREDA I EDO, *El regne de Culla (1093-1103). Una aproximació a la història del País Valencià entre els segles XI i XII, en plena dominació musulmana*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 8 (octubre-diciembre 1984), 9-22.

La part de l'article que recau en el nostre camp consisteix en la presentació de les dades relatives a Culla en vint-i-un documents dels reis d'Aragó Sanç Ramírez i Pere I, en els quals consta no sols que durant els anys 1093-1203 regnaven sobre «Quelga = Culla», ans també qui era el representant reial en la demarcació, Fortun Sanxis. Els documents foren ja publicats per Antonio Ubieto Arteta l'any 1951. Aquell domini sucumbiria a l'escomesa almoràvit. L'article és completat amb tres mapes i una llista bibliogràfica (21-22).— J. P. E. [4167

Pere-Enric BARREDA I EDO, *Pere II de València, el mestre de Montesa, la tinença de Culla i les apel·lacions*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 565-580.

Treball centrat en les apel·lacions de la Tinença, és a dir, entorn del dret dels habitants a apel·lar al rei contra les sentències senyoriales, dret que l'orde de Montesa reconeixia i intentava d'ofegar alhora (566). Jaume II, al·legant la conveniència que els súbdits de l'orde tinguessin iguals drets, atorgà les apel·lacions a Montesa el 1326, decisió que només tingué efecte real des del 1329. Pere el Cerimoniós confirmaria el 1343 la cessió del 1326, obligat per les necessitats financeres de la Guerra de Mallorca (567). Els tres documents del 1343 ocupen les pàgines 570-580. Dos són de Benassal, Arxiu Municipal, i un d'ACA, *Canc.*, reg. 990.— J. P. E. [4168

Pere-Enric BARREDA I EDO, *Llibre dels capítols d'herbatges de la Tinença de Culla*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 447-562.

L'autor comença recordant l'abast jurisdiccional de la Tinença de Culla [cf. ATCA, VI (1987), 415-416, núms. 3324-3325]. Per la *Carta de venda dels herbatges i fustes* del 1345 (449), la Tinença tenia dret ple a «desenvolupar i planificar l'activitat ramadera i els aprofitaments forestals» (449). El seguiment de tot allò que es relacionava amb aquest camp provocà dues reunions anyals de les poblacions de la Tinença, els «Capítols», les decisions dels quals, o *Capítols d'herbatges* són conservats en tres volums a Culla, *Arxiu de la Tinença*, completats per tres *Llibres d'ajusts*, posteriors al 1660. La composició dels tres volums dels *Capítols* és explicada en les pàgines 452-453. Les pàgines 455-460 presenten una taula d'equivalències, seguida de la *Taula de les rúbriques dels capítols dels herbatges de tota la Tinença de Culla* (461-466) i de la *Rúbrica de la taula de les lleudes i peatges dels drets de la vila de Culla* (467-468). La transcripció del text ocupa les pàgines 469-557 i és completada amb l'índex de paraules (559-562) i amb un *Glossari* (561-652).— J. P. E.[4169

Regina PINILLA PÉREZ DE TUDELA, *Apuntes en torno a un aspecto económico de la represión de las Germanías en la comarca de la Ribera*, dins «Saitabi», XXXVII (1987), 159-171.

Encara que en la Germania hi hagué crim de lesa magestat, fins i tot Germana de Foix, tot i instigada a la duresa per Carles I, es decantà per la «composició econòmica» en la immensa majoria de casos. L'ARV, *Canc., Diversorum Locumtenentiae*; i *Mestre Racional* 1408, permet de conèixer l'aplicació de la «reial benignitat» a Cullera sota una sèrie de condicions, la primera de les quals fou la quantitat de 3.100 ducats (163); sumats als impostos a les altres poblacions de la Ribera, pujarien a vora 18.000, pagadors entre el 1524 i el 1540 (164). També foren multats els gremis, segons potència econòmica i virior en l'agermanament (167), i persones particulars (una pena de mort podia ésser comutada per vint ducats) (168). En cobrar no mancaren dificultats ni abusos.— J. P. E. [4170]

Juan Manuel del ESTAL, *Vicisitudes del reino taifa de Denia en los dos tercios últimos del siglo XIII*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 49-66.

La part expositiva de l'article recorda les vicissituds per les quals passaren els regnes musulmans del sud-est de la Península Ibèrica en els primers decennis del segle XIII i en particular els de Granada i de València, amb els successius canvis de dinastia i d'aliances amb Castella o amb la corona catalano-aragonesa, concretades en el tractat d'Almisra del 1244, any en el qual aquell regne s'integraria en el novell de València. Dos apèndixs documentals ofereixen el primer unes consultes de Múrcia a Jaume II el 1296, relatives a la seva situació constitucional, d'ACA, *Cartes Reials Diplomàtiques. Jaume II*, núm. 289 (59-62); el segon, regest de set documents constitucionals per al regne de Múrcia (63). Les darreres pàgines contenen la bibliografia sobre el tema (64-66).— J. P. E. [4171]

A. M. POVEDA NAVARRO, *Villa et castiello de Ella (Elda, Alicante) en el siglo XIII*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 67-98.

Les cròniques, tant les àrabs com les cristianes, i la documentació, tant la de la corona de Castella com de la catalana, permeten de presentar una narració dels darrers temps musulmans i del pas primer a la corona de Castella i després al regne de València dins la catalano-aragonesa. La part, en la qual l'aportació és més de primera mà és la basada en el resultat d'excavacions, on cal indicar la troballa de gerres amb inscripcions àrabs, una al castell d'Elda (86) i una segona en la falda de Boló (91), ultra un dirhem, les dues inscripcions àrabs del qual són traduïdes al castellà (87). Hi ha reproduccions fotogràfiques de la terrissa i de les seves inscripcions (84 i 93).— J. P. E. [4172]

M.<sup>a</sup> Josepa ARNALL, *Onomàstica empordanesa. (Segles XIV-XVII). En un capbreu de Sant Pere de Rodes. I Antroponímia. II. Toponímia*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», XVIII (desembre 1984), 25-33; XIX (març 1985), 9-12.

Tant els antroponímics com els toponímics són agrupats per segles i cada un d'ells porta l'any en què compareix per primera vegada.— J. P. E. [4173]

Josep Lluís HERNÁNDEZ MARCO, *Actituds nobiliàries davant un medi tèxtil valencià en la fase final de l'Antic Règim*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», II (1986), 377-392.

Estudiada la història i la caracterització general del règim senyorial a Enguera, l'evolució i l'estructura de la indústria paraire local (378), l'autor analitza «les actituds que els diferents titulars de la senyoria d'Enguera varen prendre davant l'activitat econòmica primordial d'aquest municipi...: la indústria tèxtil llanera» (377). La posició senyorial fou bàsicament favorable durant el segle XVII, manifestada en el fet que el comte atorgà l'any 1604 unes *Ordinacions del gremi de paraires* [i en el d'haver construït vuit batans, 383], comencen el 1728 una vintena d'anys de col·laboració de comte i paraires en la constitució d'un «Fondo o Banco de paños» (380-382). Però a mitjan segle XVIII es començaren de manifestar tensions relacionades amb el nomenament d'autoritats municipals i els paraires aconseguiren nomenar persones desafectes a la senyoria entorn del 1774. A partir d'aquell moment, els senyors canviaren d'actitud envers la industrialització del poble i començà una època de conflictes, agreujats pel fet que el mateix comte era senyor dels batans del poble veí d'Anna (382-386).— J. P. E. [4174]

Assumpta MUSETI PONS, *Indústria dispersa i protoindústria a la Catalunya del segle XVIII. El cas d'Esparreguera i Olesa de Montserrat*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987), 263-266.

Resum de tesi de llicenciatura. Les fonts arxivístiques són els *Protocolos notariales. Esparreguera*, ara a l'ACA, d'entre els quals destaquen quatre volums de capbreus, i documentació diversa dels arxius municipals d'ambdues poblacions i d'altra de complementària de l'AHCB, *Fons comercial*. En ambdues poblacions la indústria del segle XVIII fou la de la llana i es mogué i finà en introduir-se la industrialització pròpiament dita en el segle XIX, la qual es concentrà en poques ciutats i en la fabricació del cotó més que en la de la llana.— J. P. E. [4175]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Els orígens de la comanadoria Hospitalera de l'Espluga Calba. Dues butlles de Benet XIII del 1405 i 1415*, dins «Jornades Cisma», 383-387.

La butlla d'erecció de la comanadoria esmentada en el títol, del 1405, completada amb la que el 1415 feia reserva de tal càrrec a Jofre de Canadal, transcrits d'ACA, *Sant Joan de Jerusalem*, secció 1<sup>a</sup>, arm. 7, són col·locades en el marc d'una política de concentració de senyorijs en zones més tranquil·les que les dels conflictes remences.— J. P. E. [4176]

Bernard VINCENT, *Morisques et chrétiens à Faura au XVI<sup>e</sup> siècle*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXII (1986), 157-169.

El 1550, Faura tenia entre 150 i 160 habitants cristians i força menys de moriscs. Una discussió entre el senyor del lloc, Joan de Vilarrasa, i un notari de la Inquisició, desembocà en procés contra el primer, del qual són transcrits alguns fragments, sense indicar-ne la signatura arxivística. L'autor analitza la significació social d'aquell esdeveniment: els cristians vells aprofitaren aquella ocasió per atacar els moriscs i llurs protectors, exactament igual com en temps de les Germanies (166); actuà immediatament la solidaritat entre el grup o facció nobiliària, a la qual pertanyia Joan de Vilarrasa (167); el perill corsari ajudà a fer tornar la pau al poble i a llevar importància al procés (168-169).— J. P. E. [4177]

Àngel MONLLEÓ I GALCERÀ, *Una recerca historiogràfica arran del refrany de Favara del Matarranya «Rei tingam i no el conegam»*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 5-6 (1984-1986), 161-183.

A diferència dels pobles de la rodalia, on és desconeguda, la dita no sols és repetida a Favara, ans encara porta l'explicació complementària de procedir d'un costós sopar, que la població hagué d'oferir a un rei. L'autor es manifesta contrari a l'explicació relativa a la procedència, però el sopar fou real i reial, documentat a l'ACA, *Canc.*, reg. 332, en carta del 1300, ací transcrita (168). Confrontades les vitalles en ella encarregades amb els preus contemporanis, l'autor arriba al resultat que el sopar hauria costat uns 730 sous (172-173). Comparada la suma amb els jornals contemporanis, seria explicable l'interès de les poblacions a alliberar-se del «dret de cena», ni que fos aprofitant els mals moments de la corona.— J. P. E. [4178]

Marià BAIG I ALEU, *Notes sobre la història del col·legi de notaris de Figueres*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 19 (1986), 91-114.

Estudi de la formació del col·legi notarial de Figueres l'any 1599, a base de Madrid, AHN, *Consultas del Consejo de Aragón*, lligall 6829, completat amb ACA, *Reial Audiència*, i Peralada, Biblioteca del Castell. Després d'un recull de notícies dels segles XIII i XIV, relatives a la progressiva configuració del notariat figuerenc (93-94) i de la llista de notaris actuant en diverses poblacions empordaneses (95-97), segueix la còpia i comentari dels articles de la concessió del col·legi notarial (95-97), conservats en el *Liber privilegiorum* de la vila de Figueres, ara desaparegut (97). Sembla que en el primer moment els notaris de Figueres foren sis. Després de la Nova Planta, calgué recomençar, tal com demostra la documentació que en demanava el restabliment, la qual informa de l'existència d'unes ordinations vigents durant el segle XVII i del fet que els protocols eren conservats en arxiu comú (101-109). A mitjan segle XVIII, els notaris de Figueres veien negat llur pretès dret a actuar en el comtat d'Empúries (109-111).— J. P. E. [4179]

Josep M. BERNILS I MACH, *El Carrer Nou de Figueres*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 19 (1986), 161-180.

El «Carrer Nou» és el camí secular de la Jonquera a Girona i així ja fou calçada romana i «via» medieval. A començament del segle XVII hi fou construït l'Hospital de la vila, l'arxiu del qual ha proporcionat documentació emprada en aquestes pàgines, d'entre la qual destaquen els croquis d'ordenació de la zona, a començaments del segle XVIII (166-169).— J. P. E. [4180]

Antoni EGEEA CODINA, *Notícies sobre l'agricultura figuerenca dels segles XVII i XVIII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 19 (1986), 183-202.

Recull de notícies, tretes de Girona, Arxiu de la Catedral, *Lligalls de la Mensa Capitular. Figueres*; Arxiu Històric Provincial, *Protocols notarians. Figueres*; i Figueres, Arxiu Històric Municipal. El *Cens de Floridablanca* li proporciona les dades demogràfiques del 1787 (184). Altres fonts d'informació són els canvis de propietat ocasionats per la construcció del castell de Sant Ferran a mitjan segle XVIII (185-187) o la solució d'un conflicte entorn del delme de les olives el 1636, que permet de saber que el terme posseïa 44.017 oliveres, les quals havien pujat fins a 67.371 el 1760 (188-189). Tot i ésser el conreu més important, la vinya no ha deixat constància numèrica (189-190). Els preus són aproximativament coneguts, gràcies a unes *Ordinacions de la mostassafia* del 1620 (191). Encara que no es complís al peu de la lletra, la *Carta de població* prohibia la formació de latifundis agrícoles en el terme i així l'any 1760 el grup que posseïa més oliveres era el dels mestres (193), amb el 28'88% del total. El *Cens* ja esmentat permet de conèixer l'estruc-

tura socio-laboral de la població (195-197) i els protocols notariais diverses classes de contractes agraris: emfiteusi, masoveria, parceria i preu fix (198-199).— J. P. E. [4181

Pere BALANÀ I ABADIA, *Abans catalans que moros: la Fuliola*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», XIX (març 1985), 27-32.

L'anàlisi de la grafia del poble en la carta de població (28) i en altra documentació medieval fins al segle XIV (29), porta l'autor a afirmar que «Fuliola deriva segurament de l'expressió aràbiga Fúlġ Al-làh» i que significa «la victòria de Déu o el llogarret de Déu» (29).— J. P. E. [4182

Eduardo de BALLE, *Aproximació a la història del bosc a la Garrotxa*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-85. Tom I», Olot 1986, 19-41.

L'article conté una sèrie de frases relatives a bosc en general o a menes d'arbres en particular, trobades en documentació dels segles X-XIV, en general ja publicada.— J. P. E. [4183

Jill R. WEBSTER, *Col·lecció de documents del convent de Sant Francesc de Girona (1224-1399). Transcripció i estudi*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXVIII (1985-1986), 157-198; i XXIX (1987), 27-86.

Treball destinat a ésser publicat com a volum (158). El primer lliurament, en forma d'article, presenta el grup de documents relatius a la casa de Girona conservats en l'Arxiu Provincial dels Franciscans de Catalunya, a Barcelona. Partint del fet del pas de sant Francesc per Girona [cf. ATCA, V (1986), 401, núm. 2607], l'autora elabora una seva versió de la vida del convent gironí a partir d'algunes dades proporcionades pels documents. En relació amb Francesc Eiximenis, admet que «la informació existent no ens capacita per a determinar exactament la relació del frare amb cap de les dues branques de la família [Exàmins], sigui la de Barcelona o l'altra» [cf. ATCA, I (1982), 202-205]. L'apèndix documental conté la transcripció dels quatre primers documents, del 1224 al 1249 (182-189).

El segon lliurament conté els documents V-XLIII, els quals s'estenen del 1252 al 1364. Només en un, el testament del capellà Pere Isern, és feta menció de llibres «omnes libros meos theologie et utriusque iuris» (34). Només és esmentat un altre llibre en el testament de Dalmau çà Font, d'Ullastret: «...scribi seu scribi faciat in missali vel alio libro seu loco eminenti dicte ecclesie (de framenors de Girona) diem et annum, quibus ego migravero ab hac vita» (82).— J. P. E. [4184-4185

Ramon ALBERCHI I FUGUERAS, Narcís CASTELLS I CALZADA, *La població de Girona (segles XIV-XX)*. Pròleg de Jordi NADAL I OLLER (Monografies de l'Institut d'Estudis Gironins 11), Girona, Institut d'Estudis Gironins 1985, 184 pp.

El coneixement de la bibliografia (178-182) i el de les dades inèdites en arxius de Girona i de Barcelona (8) ha conduït els autors a realitzar un treball, «que es mou en un cert equilibri entre l'aportació documental original dels fets i interpretacions relatius al nostre poblament, i la sistematització de tot el que fins al moment es trobava espars en moltes i variades publicacions» (7). Més en concret, els autors, encarant-se amb els models d'evolució demogràfica angles, espanyol i català, exposen una tesi formulada així: «¿Podria parlar-se d'un 'model gironí' amb les seves especificitats i particularitats, suficients per diferenciar-lo del cas català general? Sense cap intenció de forçar les coses ni d'inven-

tar particularismes absurds, creiem que en molts aspectes aquesta opció és ben legítima i es basa en sòlides argumentacions» (10). La llei que fins al 1800 copsa un traçat d'estagnació a la llarga i d'oscil·lacions a la curta es confirmaria pel fet que «pels volts del 1300, la ciutat devia comptar amb uns 8.300 habitants. El cens del 1787 dona un total de 8.014 gironins», però el 1473 hauria tingut poc més de 2.500 habitants i el 1718 amb prou feines hauria arribat a les 4.500 persones (11). Les pàgines 13-28 són dedicades a avaluar les fonts demogràfiques de l'època pre-estadística, les quals forneixen dades sovint textualment transcrites en el curs de l'estudi.— J. P. E. [4186]

Josep FERNÁNDEZ TRABAL, *De mercaders a terratinents. Formació del patrimoni rural de la família Bell-lloc de Girona, 1302-1398*, dins «L'Avenç», núm. 94 (juny 1986), 42-47.

«El present treball, basat en una col·lecció de dos-cents pergamins conservada en el Palau Mercader de Cornellà de Llobregat, analitza la formació del patrimoni rural d'aquella família en tres parròquies de les comarques del Gironès i la Selva». Tals documents afirmen la preponderància de la vinya, la generalització de la percepció de drets senyorials en diner i l'aparició de nous centres habitats, centrats en Girona. Famílies de ciutadans de Girona inverteixen (Eimeric de la Via, 43) i, d'acord amb el títol, l'estudi presenta amb detall el cas de la família dels Bell-lloc, conegut durant tretze generacions, la qual invertí primer en el camp i després en censals.— J. P. E. [4187]

Josep M. PONS I GURI, *Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines*, dins «Revista de Girona», XXXII (1986), 436-443.

Explicada la relació emfitèutica entre senyor al·lodial i propietari útil, i la realitat bàsica, a la qual s'aplicava, el mas, segueix l'exposició dels elements que podien entrar en la relació esmentada (censals, adscripció a la terra, remença personal, intèstia, eixorquia, ferma d'espoli forçada, cugucia, àrsia, mals usos i d'altres pagaments i serveis), a base d'Úsatges diversos i de teòrics medievals o moderns, indicats en la bibliografia (442).— J. P. E. [4188]

Jaume RIERA I SANS, *El Dalfinat de Girona (1387-1388)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1987), 105-128.

«Allau de dades... sobre els títols de què foren investits els successius primogènits del rei Joan I» (105), procedents d'ACA, *Canc., reg.* La dignitat, senyoriu i títol haurien estat creats el gener del 1387 (109) per a l'hereu de l'esmentat rei, l'infant Jaume. Entre els seus servidors figura el futur poeta Gilabert de Pròixida (113), un músic, Jacobí de Bar, i el futur lloctinent de protonotari reial, Jaume Tavascà (114). L'infant Jaume morí per l'agost del 1388 i el títol ja no fou atorgat. En apèndix són transcrits dos documents d'ACA, *Canc., reg.*, un de presentat com a primera súplica a Climent VII, del 1387, i un manament de pagar una quantitat gastada en els funerals del 1388 (127-128).— J. P. E. [4189]

Lluís BATLLE I PRATS, *Benet XIII a Girona*, dins «Jornades Cisma», 337-346.

La documentació relativa a l'entrada i al sojorn de Benet XIII a Girona, conservada a l'AMG (337-340), a l'ACG i a l'ADG (340-341), permet de precisar les etapes de l'itinerari, els preparatius de les diverses institucions i sobretot la data d'entrada a Girona, el diumenge, 21 de juliol del 1409 (341-342), d'on marxaria el 26. El text de tres documents completa la informació (345-346). Hi ha fotografia del segell de plom conservat en una de les butlles d'aquell papa darrerament trobades en l'ACG (344).— J. P. E. [4190]

Pere FREIXAS I CAMPS, *Documents per a l'art renaixentista català. L'escultura gironina a la primera meitat del cinc-cents*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXVIII (1985-1986), 245-279.

La tesi de l'autor és que «la situació de la pintura durant el primer terç del segle XVI no fou, certament, tan minsa com s'havia dit fins ara» (247) i que l'escultura distava molt d'ésser mediocre. Quant a la pintura, hom documenta l'activitat gironina del flamenc Joan d'Artrica (247-253), amb transcripció de set contractes, en els quals es comprometia a realitzar diverses obres de fusta per a les esglésies de la Catedral, de Sant Feliu i de Cervià de Ter entre el 1501 i el 1506 (260-271), ultra l'establert amb Pere Coll a fi d'acabar el retaule major de Sant Feliu de Girona, inacabat a la mort de l'esmentat Artrica (271-273). Fou també important el contracte per al cadiram del cor de Sant Pere de Rodes, encarregat a Sebastià Gual el 1517 (255 i 274-276 per al text del contracte). El 1529 proporciona el primer contracte documentat d'un retaule obrat «al romano» o en l'estil successor del gòtic, que arribava d'Itàlia: era el de santa Helena per al convent del Carme (255-256). Les fonts baptismals de la catedral, encarregades a Guiu de Bonjoc, provençal, el 1535 assenyalen la plena acceptació de l'estil renaixentista a Girona (258 i 277-278 per al text del contracte). Els documents procedeixen de l'Arxiu Històric Provincial, *Notaris de Girona*.— J. P. E. [4191]

Josep CLARA [I RESPLANDIS], *La població activa de Girona l'any 1534*, dins «Congreso Nacional sobre Jerónimo Zurita. Su época y su escuela, 1983», Saragossa, Institución Fernando el Católico 1986, 295-299.

La *Nominatió feta per los honorables Jurats de la ciutat de Gerona dels focs de dita ciutat [e] ciutedans forans de aquella...*, del 1534, conservada a l'AMG, *Manual d'acords de l'any esmentat*, dona una suma de 785 focs, sis dels quals eren «Ciutadans honrats fora ciutat». No hi figuren ni els focs ni les comunitats eclesiàstiques [on es trobarien els dedicats a l'ensenyament i tota la població de l'Estudi, car altrament només hi hauria hagut a Girona un mestre de minyons (299)]. La suma total donaria uns 5.000 habitants. L'activitat predominant amb gairebé el 50 % era la realitzada en el teixit i confecció de draps i en l'adob de pells. La ciutat murada i encastellada encara tenia més del doble d'habitants de fur civil que el Mercadal.— J. P. E. [4192]

Josep M. GREGORI I CIFRÉ, *Pere Alberch, artífex de la relació musical entre les seus de Girona i Barcelona en el renaixement tardà*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXVIII (1985-1986), 281-298.

La documentació de l'Arxiu de la Catedral de Girona, *Cartes 1526-1572*, en conté set de relatives a organistes i a orgues, adreçades o relacionades amb Pere Alberch. Les tres primeres són del 1538 (294-296) i tracten de la concessió de la plaça d'organista de la seu de Girona al manresà Gaspar Sagristà (282-288). Les altres, del 1543 (296-298), informen de les proves pericials, a les quals havia d'ésser sotmès el nou orgue de la mateixa catedral (288-293).— J. P. E. [4193]

Agustí ALCOVERRO, *Les terres gironines durant l'ocupació francesa de 1694-98: una aproximació*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1987), 231-243.

La descripció es basa en les notícies proporcionades per Barcelona, BC, *Fulletons Bonsons*, i per Torroella de Mongri, *Arxiu Municipal*, d'on es dedueix que l'ocupació francesa no tingué repercussió en la vida municipal, la qual seguí la trajectòria de sempre, però

que, en canvi, tot i poder-hi haver alguna excepció (Puigcerdà), el pes econòmic de manteniment de l'exèrcit i les vexacions morals foren tan fortes que la gent, desesperada de l'exèrcit regular espanyol, posava la seva confiança en les accions dels miquelets, un dels centres dels quals fou Vic. Aquella experiència tan recent explicaria l'austriacisme de Catalunya i la importància de Vic en la Guerra de Successió.— J. P. E. [4194]

Ramon ALBERCH I FUGUERAS, *Catastrofisme gironí*, dins «Revista de Girona», XXXIII (1987), 630-631.

Recull de notícies, tretes del *Manual de Consells* de l'AMG, relatives als eclipsis de sol dels anys 1206, 1285, 2594 i 1706; al cicló del 1712; als terratrèmols dels anys 1427, 1428, 1755 i 1798; i a un llamp, caigut el 1755. La narració integra fragments textuais.— J. P. E. [4195]

Narcís CASTELLS I CALZADA, *El districte de la mitja llegua entorn les muralles de la ciutat de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins». XXVIII (1985-1986), 299-325.

D'entre les moltes significacions que pot tenir l'expressió «ciutat de Girona» en les èpoques medieval i moderna (Sant Feliu de Guíxols hi pot ésser inclòs en concepte de «part e membre d'aquella», 300), l'autor estudia la gènesi, característiques i evolució del districte de la mitja llegua, alhora demarcació territorial de la ciutat i projecció jurisdiccional, amb connotacions fiscals, de Girona. Quatre documents de Girona, AMG (tres del *Llibre vermell* i el *Nou establiment* del *Manual d'acords del 1717*, 319-325), permeten de precisar l'abast del privilegi, cosa que el *Nou establiment* fa amb molta exactitud, però també les dificultats de la seva aplicació, aspecte ben documentat en el *Procés de enquesta fulminat en Cort Reial*...l'any 1619, conservat en el *Llibre groc* (305); i en la contraposició a les catorze fites del 1727 per part dels pobles veïns (313-317). Són reproduïdes en fotografia quatre d'aquestes fites (317-318).— J. P. E. [4196]

Ramon ALBERCH I FUGUERAS, *L'incendi i la fugida de Girona de l'any 1718*, dins «Revista de Girona», XXXIII (1987), 532-533.

Reconstrucció de l'episodi d'incendi del polvorí en el fort del Condestable, del perill d'explosió de tot el magatzem de pólvora, del pànic i fuga general de la ciutat, a base de Girona, AMG, *Manual de consells* d'aquell any. L'explosió fou evitada.— J. P. E. [4197]

Salomó MARQUÉS, *Llibres usats en les escoles de llatinitat de la ciutat de Girona (1767-1841)*, dins *Escola i Estat*, 127-139.

La trajectòria de les escoles gironines de gramàtica llatina durant el segle XVIII començà amb l'exclusiva dels jesuïtes, substituïts en el moment de llur expulsió pel Seminari tridentí i cinc anys més tard també per l'escola de la ciutat. Els arxius de les dues institucions han conservat notícies entorn dels llibres emprats en aquelles escoles, ací aplegades, bo i distingint entre autors clàssics (129) i moderns (130-135, amb cinquanta-tres títols), ultra els no identificats (135). Vuit dels darrers eren d'autor català, quatre dels quals escrits en la nostra llengua (136-137); sis eren d'autor francès, traduïts al castellà (137-138). Exceptuats els textos de formació religiosa, tots els cursos d'estudis haurien estat realitzats a base de textos escrits en castellà.— J. P. E. [4198]

Ramon ALBERCH I FUGUERAS, *Una mostra del classicisme set-centista*, dins «Revista de Girona», XXXII (1986), 92-93.

Amb motiu de la «Guerra Gran», el Consell Municipal organitzà uns torns de vigilància nocturna, criticats d'una banda pels gremis, però de l'altra també pels nobles i pels gaudints, en aquest cas perquè llurs membres s'havien de col·locar en pla d'igualtat amb les classes inferiors. Ací són transcrits fragments de les crítiques conservades a Girona, Arxiu Municipal, *Manual d'acords del 1793*. El projecte fracassà.— J. P. E. [4199]

Sanç CAPDEVILA, *Santa Maria i Sant Esteve de Guimerà. Notes històriques*. Edició ampliada a cura d'Armand PUIG I TÀRRECH i Roser PUIG I TÀRRECH (Guimerà-Bovera-Vallsanta 6), [Guimerà], Patronat de la Mare de Déu de la Bovera 1986, 174 pp.

La part fonamental d'aquesta publicació és l'opuscle redactat per Sanç Capdevila entre els anys 1920 i 1930, conservat en l'AHA de Tarragona, en el qual la majoria dels apartats, dedicats a cada un dels aspectes o parts de l'església parroquial de Guimerà, són il·lustrats amb transcripció total o fragmentària de documents medievals o moderns, l'original d'alguns dels quals resultà destruït el juliol del 1936 (135 i 138-139). Es tracta principalment de fundacions de benefets, de contractes per a la construcció de capelles o per a la fàbrica de retaules i de campanes. Els editors, per llur banda, completen les notícies proporcionades per Capdevila. Una d'elles interessa en particular aquestes pàgines: la relativa als llibres de cor, d'edicions dels segles XVI-XVIII, conservats en aquella església fins al juliol del 1936 (83-84); també afegeixen vuit apèndixs, dels quals destaquem els dedicats a inscripcions (131-135), a la documentació de la parròquia de Guimerà conservada a Tarragona, AHA (135-138) i a la que, pel fet de conservar-se a Guimerà, fou destruïda l'any 1936 (138-139). Ofereixen, encara, traducció catalana dels documents llatins (151-168). El llibre acull les pàgines de Francesc Bonastre, *Els orgues de l'església major* (113-124), ja conegudes dels lectors d'ATCA [I (1982), 449, núm. 452].— J. P. E. [4200]

Joan DUCH I MAS, *Ramon de Mur, amb taller a Tàrrega, autor del retaule de Guimerà (s. XV)*, dins «Recerques. Terres de Ponent», VIII (1985), 243-260.

Pàgines de síntesi, tant de les dades familiars i biogràfiques del pintor, ben documentat a Tàrrega i a Montblanc entre el 1412 i el 1435, com de les pintures o retaules a ell atribuïts amb major o menor versemblança, dels identificats i conservats (quatre al Museu Episcopal de Vic, un al Diocesa de Tarragona i un al d'Art de Catalunya). A Vic hi ha justament l'obra capdal, el retaule de Guimerà, la globalitat del qual l'autor intenta d'endevinar (253-254). Són aplegats en apèndix quatre documents i dos registres d'altres, datats entre el 1412 i el 1433 (256-258). Les dues pàgines finals contenen la bibliografia.— J. P. E. [4201]

Manuel RIU, *Excavació d'urgència a l'ermita de Sant Serni del Grau (partida de Vilamentells, municipi de Guixers). Amb un apèndix sobre les troballes monetàries* per Sebastià DATZIRA I SOLER, dins «Cardener», III (1986), 31-84.

Una part de l'article resumeix les dades relatives a Sant Serni del Grau, proporcionades per documentació ja publicada o encara inèdita a Sant Llorenç de Morunys, Arxiu de la baronia d'Ancies (37, nota 6) (33-39). D'entre els objectes trobats en l'excavació, ultra una rajola del segle XVIII, marcada (77), hi ha dues monedes catalanes del segle XVI, amb les corresponents inscripcions (82).— J. P. E. [4202]

Joaquín RECAÑO VALVERDE, *Distribución de la riqueza y estructura social. L'Hospitalet en 1724*, dins «Joves Historiadors», 211-216.

Estudi de la distribució de la riquesa i de la seva relació amb l'estructura social de l'Hospitalet de Llobregat, fet a base del llibre del cadastre a la menuda del 1724, ara a l'Arxiu d'Història d'aquella població. La desigualtat entre els contribuents és palesa pel fet que vora el 60 % d'aquests només posseeix, conjuntament, el 12 % de la riquesa; i, per contra, només tres posseïen el 15 % dels béns de la localitat. També vora el 60 % dels contribuents eren treballadors agrícoles, i així l'Hospitalet seria un poble amb predomini de proletariat rural (215).— J. P. E. [4203]

Ferran GARCIA I GARCIA, *Els símptomes d'una recuperació econòmica: la repoblació d'Ifac (1418)*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 167-173.

Presentació (167-169) i transcripció (169-173) dels capítols de repoblació d'Ifac, protagonista de la qual era Guillem Serra, «inventor de aygües» i trenta-nou altres caps de casa cristians. La població havia resultat arrasada en un atac de genovesos entorn del 1365. El document es conserva a Madrid, AHN, *Osuna*, lligall 1175-6.— J. P. E. [4204]

Joan FERRERES I NOS, *Estudi de tres documents de la Jana del segle XVI*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 19 (julio-septiembre 1987), 47-57.

Tots tres documents són de València, ARV, *Clerecia. Montesa*, lligall 939 i 885, i són, respectivament, concessió de dret a construir una bòvila l'any 1540 (48-50); concessió i confirmació del dret a establir un molí d'oli els anys 1577 i 1579 (50-51; particularitat de la confirmació és la d'haver estat atorgada pel Capítol General de l'orde de Montesa, els membres del qual són esmentats); i presa de possessió de la vila pels comissaris reials, en passar al rei la dignitat de mestre general de l'orde de Montesa, el 1593 (51-54; llista dels caps de casa assistents, almenys 225).— J. P. E. [4205]

Joan FERRERES I NOS, *Reial despatx i sentència sobre un molí d'oli a la Jana, 1732*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 18 (abril-junio 1987), 59-66.

En la Guerra de Successió, la Jana es col·locà a favor de Felip V. Amb el títol de «Fidelíssima», aquell rei li concedí un molí d'oli, lliure d'imposicions tributàries. L'orde de Montesa hi volgué percebre drets senyorials, cosa que negà la sentència reial del 1732, ací transcrita de València, ARV, *Clerecia. Montesa*, lligall 885 (60-61).— J. P. E. [4206]

Albert COMPTE, Enric JUAN, *Una visió de la Jonquera i els jonquerencs en els anys immediatament anteriors al Tractat dels Pirineus (primera meitat segle XVII)*, dins «Anals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 19 (1986), 41-88.

Abans que el *Tractat dels Pirineus* hi fes passar el límit entre estats, la vida de la Jonquera era ben altra que la d'ara. La possibilitat de reconstruir-la és proporcionada pels volums de protocols notariais contemporanis, de Girona, Arxiu Històric Provincial, *Peralada*, completats amb els llibres de baptismes de l'Arxiu Parroquial de la Jonquera, amb l'acta d'un consell municipal obert, del 1615, i amb un capbreu, del 1616 (43). La situació senyorial és reconstruïda a base d'una presa de possessió del procurador general del comte de Peralada i sobretot a base del capbreu ja esmentat (46-49). Una gran part de l'estudi és destinada a la reconstrucció de la vida local, primer en la seva estructura admi-

nistrativa (batlle, consolat, universitat, amb els corresponents drets, 49-51), i després en la seva realitat física (terme, rodalia, nucli urbà, carrers i places, edificis singulars, recinte emmurallat, molins i camins, tot completat amb sis croquis, 51-64). La part dedicada a la demografia reconstrueix els habitants de la població, amb un primer resultat ben interessant. Si el fogatge del 1553 recomptava «vint focs de laics i dos de capellans», el conjunt de la documentació, de la qual hom disposa per a la segona dècada del segle XVII, amb noranta set veïns i uns 450 habitants, dóna la raó al portuguès Gaspar Barreiros, el qual, l'any 1542, parlava de «cent veïns, poc més o menys» (65). El 1612, hom tenia la impressió que «són més los strangers» (67). En les pàgines 68-72 trobem llista nominal dels habitants documentats, amb indicació de la font i del respectiu ofici, i en les 73-74 l'estratificació social, amb evident predomini del sector primari. Dos inventaris, un pertanyent a una família pobre i l'altre a una de rica, permeten de reconstruir com eren per dins les cases (74-78); i el testament del ferrer Jaume Gadilla, la mentalitat predominant en la població (79-80). Tant en el text com en les notes són transcrits abundosos fragments textuais.— J. P. E. [4207]

Jordi BOIX I POCIELLO, *La Serra del Castell de Llaguarres: prospeccions arqueològiques*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», III (1983-1985 [1987]), 53-74.

La dita serra «fa de partió d'aigües entre les conques de la Noguera-Segre i l'Éssera-Cinca» (54). L'article, després d'unes indicacions històriques (54-56), assenyala els punts d'interès arqueològic (vies de comunicació, castells i esglésies i monestirs). L'apèndix conté regest i text d'onze documents, del 1023 al 1414, la majoria ja publicats i alguns recollits per Jaume Pasqual en els seus *Sacrae Antiquitatis Cataloniae Monumenta*.— J. P. E. [4208]

Emili JUNYENT I SÁNCHEZ, Artur PÉREZ I ALMOGUERA, Núria RAFEL I FONTANALS, *Lleida: Notes a l'arqueologia de la ciutat*, dins «Cota Zero. Revista d'Arqueologia i Ciència», 1 (1985), 23-28.

L'article comença aplegant les dades que sobre la Lleida antiga proporcionen els escriptors llatins, al centre dels quals es troba el *De bello civili* de Juli Cèsar, font, segons que sembla, de la *Pharsalia* de Lucà en aquest punt. La ciutat pròpiament dita es trobava en l'actual recinte de la Seu Vella, davant la qual hi havia la muntanya de Gardeny i entremig un turó, que sembla ésser Puig Bordell (23-24). L'article ressegueix, després, les grans etapes del creixement de la ciutat, a base de dades tant documentals com arqueològiques.— J. P. E. [4209]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *El maestro de coro de la Seu Vella de Lleida*, dins «Ilerda», XLVII (1986), 293-373.

Les pàgines introductòries, ultra algunes notícies sobre l'ofici del xantre en les catedrals medievals, n'apleguen de relatives al de la Seu de Lleida, amb particular atenció a la formació del patrimoni, en el qual es basava l'economia d'aquell ofici (301-303) i als volums de l'actual Arxiu de la Seu de Lleida relacionats amb el mateix (297 i 299); s'acaben amb la llista d'escriptors que actuaren en els setanta-cinc documents d'alguna manera transcrits en l'apèndix documental (303-305). Els documents, procedents de l'esmentat arxiu, *Llibre verd*, van del 1159 al 1256 i ocupen les pàgines 307-373.— J. P. E. [4210]

Marc ESCOLÀ I PONS, *Bisbat de Lleida: el segle XIII. Una aproximació basada en els comptes de la dècima de 1279*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 59 (1986), 67-103.

Estructuració de les dades fiscals, institucionals i sobretot geogràfiques, relatives al bisbat de Lleida, contingudes en les *Rationes decimarum Hispaniae*, publicades l'any 1946 per Josep Rius i Serra a partir dels originals conservats en l'Arxiu Secret Vaticà.— J. P. E. [4211

M. Àngeles SERRANO FLO, *La instauració del Catastro en Lérida (1716-1758)*, dins «Peralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 83-99.

La documentació conservada a Lleida, Arxiu Històric Provincial, *Cadastre*, caixa 62, i Arxiu Històric de la Paeria, *Llibres de la col·lecta de la reial imposició del cadastre*, nou volums entre els núms. 936 i 1184, permet a l'autora d'establir que el percentatge exigít per al cadastre als emoluments del comú es mantingué força estable del 1715 al 1758, car passà de 1089 a 1021 lliures, amb un cim de 1421 entorn del 1730 (88-89); que el capítol territorial i personal, després dels dos primers anys de 1716 i 1717, clarament punitius amb 202.900 reials d'ardit, anà pujant dels 133.300 el 1718 als 195.762 el 1758, amb una davallada sobtada a 111.117 el 1745 (92-93); i que l'impost sobre guanys baixà de 4.295 reials d'ardit el 1716 a 3.132 el 1758, amb una punta màxima de 7.362 el 1731 i una de mínima, de 1.110, el 1744 (96-97). Amb el pas dels anys, aquest concepte hauria resultat desproporcionat en relació als guanys reals, cosa que ajudà a la capitalització dels comerciants (99). L'article és acompanyat de quatre taules i de tres gràfics.— J. P. E. [4212

M. Àngels SERRANO FLO, *Pagesos, artesans i botiguers a la Lleida del segle XVIII*, dins «L'Avenç. Plecs d'Història Local», núm. 3 (juny 1986), 36-41.

Estudi basat en els llibres de la contribució del cadastre, de l'Arxiu Històric Provincial de Lleida, dels quals es dedueix que després del *Decret de Nova Planta*, Lleida era població bàsicament agrícola, car pagesos i jornalers són vora el 60 % de la població activa. La majoria dels pagesos disposava d'entre sis i deu jornals de terra (38), però amb tendència a decreïxer amb el pas dels anys. Paral·lelament, el nombre de jornalers, inicialment un 30 % de la població activa, tendia a augmentar. El grup de «negociants, mercaders, botiguers» eren el 1716 un 2'9 % amb tendència a disminuir (39) i àdhuc a emigrar, cercant possibilitats més àmplies (40). El grup d'artesans era dividit en setanta professions diferents, algunes de les quals desapareixerien (licorers, pentiners, daguers, escudellers); tintorers i boters, en canvi, només comparegueren després del 1730; d'altres (sastres, mestres de cases, espartenyers, forners, adroguers) es consolidaren tant socialment com numèrica (40).— J. P. E. [4213

Amadeo CIVERA MARQUINO, *Ermita y ermitaños de Santa Bárbara de Lliria (València). Documentos, datos y noticias*, dins *Santuaris, ermites i eremites*, 183-190.

El Puig de Santa Bàrbara de Lliria fou ja una estació ibèrica. La capella, abandonada des del 1936, és diversament documentada durant l'edat moderna i els documents foren resumits per Miquel Jeroni Monraval, *Repertori del arxiu de la vila de Lliria*, inèdit. Alguns d'aquests resums són ací transcrits. D'altres provenen del també inèdit *Libro de apuntes* de Marià Llavata i Llopis (186-187). És particularment interessant una declaració en un plel entre dues confraries davant la Reial Audiència de València el 1574, ara a l'ARV, *Processos*, Lletre S, núm. 368, parcialment transcrita (187-188), com també ho és la tornada i dues estrofes dels *Goigs del Roser* (189-190).— J. P. E. [4214

G[uillem] ROSSELLÓ-BORDOY, *Algunes notes sobre toponímia de Mallorca i Menorca. Pollença, Alaró, Sen Agayz, Galilea*, dins «Hom. Garcia Pastor», 79-84.

En relació a Pollença, l'autor recorda un fragment d'Ibn al-Abbar i corregeix una lectura de Dominique Urvoy, el qual havia fet morir a València i no a Pollença el darrer qad de Mayûrqa. Alaró provindria d'al-Arun, denominació del darrer castell, en el qual s'haurien defensat els «rumís» en el moment de la invasió de «Muhammad, fill del quint 'amir 'Ummaya» (81). Sen Agayz també podria tenir les arrels àrabs «snd» = «costa, pujada» i «ayâ'iz/'ayûz» = «dona/dones». Galilea procediria de l'arrel «ala» = «elevar-se» i més en concret d'al-'uliya o al'illiya = «la cambra alta» o «el mirador».— J. P. E. [4215]

Álvaro SANTAMARÍA, *La Carta de Franquesa de Mallorca, estatuto constituyente del Reino*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), 207-228.

La *Carta de franquesa*, atorgada el primer de març «de 1320» (*sic*, 209), perduda en el seu original, és conservada en almenys set còpies, i la seva revisió, publicada pel mateix rei Jaume I el 1257 (208-210), també perduda, és conservada en almenys tres còpies. La carta ha estat repetidament publicada i estudiada (210-211). Deu dels seus trenta-set capítols són determinats per la *Carta de poblament* de Tortosa (212-215). D'altres garanteixen drets personals, que feien de la carta mallorquina una «nova frontera de llibertats jurídiques»: justícia gratuïta i pública, inviolabilitat del domicili, persistència de drets sobre béns en la persona del condemnat a mort, caràcter privat del delictes d'adulteri, regulació de requeriments, de fiances judicials i de multes, refús de procediments de prova aleatoris i aplicació dels *Usatges* de Barcelona (215-219). Estableix, de més a més, garanties d'honestat en el comerç, privilegis fiscals, dret d'entrada per totes les duanes de la corona catalano-aragonesa i garantia d'ésser els mallorquins mantinguts en el futur «ad coronam regni Aragonum» (219-222). El 1233, l'estatut jurídic de la *Carta de franquesa* era estès a les altres illes, raó per la qual és copiat i conservat en l'Arxiu Municipal de Ciutadella, *Llibre vermell*, i en el d'Eivissa, *Llibre de la cadena* (223). Contrari a «la òptica del materialismo dialéctico y del dogma de la omnipresencia del feudalismo» (227), l'autor valora la *Carta*, dient que «los que la elaboraron y los que... desarrollaron en la segunda mitad del siglo XIII y en los principios del XIV las normas complementarias, testimoniaron sentido de anticipación y visión de futuro» (227).— J. P. E. [4216]

Josep F. LÓPEZ BONET, *Les relacions de servei al segle XIII mallorquí*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 43 (1987), 15-43.

En el marc de la constitució de la societat mallorquina després de la conquesta, vint-i-set contractes de prestació de serveis, datats entre el 1256 i el 1260, permeten de conèixer qui a Mallorca podia rentabilitzar la seva posició social, apropiant-se del treball d'altri. Els contractes es troben a l'ARM, *Escrivania de Cartes Reials* 344R i 345R i són ací transcrits (35-43). Un fragment del *Dotzè del cristià* de Francesc Eiximenis ajuda a distingir entre les dues classes de prestació de servei personal (23-24). Els contractes són analitzats en cada un dels seus elements (25-34), amb particular atenció a la forma de pagament, segons que fos en diner (25-27) o en espècie (30-32). Un dels contractes pactava l'aprenentatge de l'ofici de pergaminer el 1259 (42).— J. P. E. [4217]

Joan COMPANYY I FLORIT, *Aportacions a l'estudi de la música mallorquina: del s. XIII al XVI. Fonts i característiques generals*, dins «Estudis Balearics», núm. 20 (març 1986), 9-16.

Aplec de notícies, començant pels llibres corals del Museu Diocesà i de l'Arxiu de

la Catedral, on destaca el *Llibre del fascistol* de Pau Villalonga (mort el 1609) (10-12). Segueixen les notícies relatives a música profana, bo i subratllant que persistí la musulmana (12-14), i a música religiosa, amb particular atenció a la Seu i a l'escolania del Lluç (14-16).— J. P. E. [4218]

Biel MASSOT i MUNTANER, Joan PARETS i SERNA, *Sobre els joglars a Mallorca*, dins «Estudis Baleàrics», núm. 20 (març 1986), 17-22 i quatre pàgines no numerades.

La primera part és recopilació de notícies documentals relatives a l'existència i a les activitats de joglars en les festes mallorquines de la Baixa Edat Mitjana i del Barroc (s. XIV-XVII). La segona és llista cronològica dels joglars coneguts del 1232 al 1568.— J. P. E. [4219]

Jill R. WEBSTER, *The Carmelites in Majorca*, dins «Carmelus», 34 (1987), 94-112.

L'article comença amb la dada, [fins ara desconeguda], que la conquesta de Mallorca fou el 1248. La documentació indicada (104-107) o transcrita en l'apèndix (107-112) permet de conèixer alguns aspectes del convent del Carme de Mallorca després del 1321, essent dubtoses per ara les notícies anteriors. Els documents principals ací transcrits i exposats són els dos convenis entre els rectors de les parròquies de Ciutat de Mallorca i el prior del Carme entorn als drets funeraris dels fidels que elegissin sepultura en l'església dels esmentats religiosos, estenent a aquest cas l'avinença anterior amb dominicans i framenors (96-97 i 107-110). L'almoïna reial per a la «pitantia» de certs dies permet de saber que el convent tenia disset freres el 1323 i vint-i-set el 1325 (105-106). El 1338, el lector era fra Bernat des Puig (111).— J. P. E. [4220]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Dues transferències de censos del Reial Patrimoni mallorquí per finançar la guerra amb Gènova*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 43 (1987), 59-70.

A base de l'ARM, *Reial Patrimoni 2.023 (Llibre del censal)*, completat amb d'altres (60-61), l'autor estudia sobretot des del caire econòmic, les alienacions del patrimoni reial de Mallorca els anys 1351 i 1353, sintetitzades en cinc taules. Predominaren les alienacions de censals pagadors en espècie (73'6 %) damunt els pagadors amb diners (26'4 %), els rurals (83' %) sobre els urbans (3'5 %), tot i que aquests fossin sobrevalorats en un 20 %. El 1351 foren recaptades 8.776 lliures i 2.370 l'any 1353 (67). La burgesia n'aportà 8.746, els nobles 2.400 (68), «cercant la seguretat d'uns guanys fàcils» (69).— J. P. E. [4221]

Álvaro SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Maria BARCELÓ, *Església i administració a Mallorca a l'època del Cisma d'Occident (1373-1433)*, dins «Estudis Baleàrics», núm. 13 (1984), 55-106; i dins «Jornades Cisma», 241-281.

Les primeres pàgines resumeixen allò que els historiadors baleàrics havien dit del tema, d'altra banda poc estudiat (241-243). Segueix la indicació de fons relatius, tant de l'Arxiu Capitular de Mallorca com de l'ARM (243-246). El cos de l'article és partit en quatre seccions: *Església i societat durant el Cisma* exposa alguns casos conflictius, d'entre els quals destaquen l'enfrontament de Ferran Valentí amb el bisbe de Mallorca (247), el de les rendes de la Cambra Apostòlica (248) i el de la percepció de fruits de la seva canongia per Dalmau de Rocabertí, estudiant a Avinyó (249-251), en un clima de progressiva tensió social, deplorada per Anselm Turmeda (254-255), en el qual destacava, de tant en tant,

alguna cerimònia solemne, com és ara l'atorgament de les ensenyes doctorals a fra Joan Eixemeno (253). *Tensions entre Església i administració* són cinc pàgines que exposen els successius casos de conflicte entorn de béns, tant de reialenc com eclesiàstics, amb freqüent transcripció de fragments textuais contemporanis (256-261). *Sobre la prevenció de l'heretgia i l'orde social* ens recorda l'augment del nerviosisme popular davant jueus i captius sarraïns, la presència oficialment afavorida de la Inquisició i el sentit polític i reformista de la predicació de sant Vicent Ferrer a l'illa, traduïda en ordinations reguladores de la vida pública (261-266). Les darreres pàgines exposen el conflicte creat pel nomenament de dos bisbes a Mallorca l'any 1429, amb motiu de la fi del Cisma d'Occident (267-270). L'apèndix documental conté la transcripció extensa de deu documents dels anys 1379 al 1410, tots de l'ARM (274-281).— J. P. E. [4222

Gabriel LLOMPART, *Novedades de pintura medieval mallorquina (1980-1987)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 43 (1987), 147-155.

La primera part de l'article dona notícia de la identificació de pintures considerades desaparegudes i de dades sobre pintors recentment descobertes en arxius diversos (ARM, Arxiu Capitular de Mallorca) i d'obres retrobades (147-151). La segona part és transcripció de quatre documents de l'ARM relatius a retaules, datats entre el 1390 i el 1514.— J. P. E. [4223

Álvaro SANTAMARÍA, *Práctica de la capbreación en el Reino de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 42 (1986), 19-61.

En un estudi anterior, l'autor havia exposat la teoria [cf. ATCA, VI (1987), 426, núm. 3358]. El primer manament reial de capbrevar, conservat a l'ARM, és del 1347. L'estudi present arriba fins al 1520. Aquest període fou el de llançament i consolidació de la fórmula. Un plet contra Bernat Genís del 1379 demostra les complicacions que podia provocar la manca de d'observació dels drets senyorials (20-22; ARM, R.P. 33). D'ací ve la capbreació pactada, legalitzada el 1390 (*ibid.*, 36). Un mandat de capbrevar, aplicat amb rigor, podia fer explotar situacions tenses, com és ara la revolta forana del 1450 (23). No essent coneguda cap reglamentació, cal recórrer a la pràctica de capbrevar anterior al 1515. L'actor és el rei, actuant a través del procurador reial a protecció del reial patrimoni i per això, en principi, era obligat a capbrevar tothom qui posseïa béns sota domini senyorial del rei, Església inclosa (29-30). Hom considerava normal que la capbreació es repetís cada quatre anys, però en darrera instància era decisió discrecional del rei (31). El text de l'acta pot ésser més o menys extens (35-36). Les despeses anaven a càrrec de la procuració reial (36-38). A Mallorca, l'acte de capbrevar davant notari equivalia a reconeixement de drets senyorials (39). Les capitulacions concertades el 1515 foren el resultat d'un manament de capbrevar del 1512 (43), practicat amb molta parsimònia (a Santa Eulàlia de Mallorca només capbrevà el deu per cent dels qui hi eren obligats, i encara amb retard, 44), i després d'alguns contactes amb la cort, el canonge Gregori Genovard fou elegit missatger per a l'afer de la capbreació, gestió que desembocà en les *Capitulacions del 1515* (52: documentació a l'ARM, RP 53), ací resumides (53-56). Tenien força de pacte (57) i foren preses com a punt de referència en diverses ocasions, àdhuc per part dels beneficiaris, després del *Decret de Nova Planta* (59-60).— J. P. E. [4224

Gabriel LLOMPART, *Inventarios de templos y particularidades del culto en la ciudad gótica de Mallorca*, dins «Estudios Lulianos», XXVI (1986), 253-268.

L'autor remarca en la introducció els elements decoratius dels tres inventaris ací transcrits, en particular l'ús de cortinatges entorn de l'altar (255-258). Els textos són dels anys 1361 (inventari de les capelles de l'Almudaina, 259-264), 1431 (inventari de l'església i casa del Temple, 264-265) i 1438 (inventari de l'hospital de Sant Antoni, 265-268). Si el segon només conté un missal, els llibres litúrgics són més abundants en els altres dos (262 i 266).— J. P. E. [4225]

Joana M. PALOU I SAMPOL, *El retaule major renaixentista de l'església de Santa Eulària (Ciutat de Mallorca)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 42 (1986), 169-186.

Les pàgines inicials resumeixen la documentació ja coneguda, relativa al retaule gòtic del 1438 (170, amb transcripció dels capítols, 177-178), al renaixentista de la segona meitat del segle XVI (171-175, amb transcripció de setze documents a les pàgines 178-185) i al barroc del 1749 (186, amb transcripció dels pactes).— J. P. E. [4226]

Pedro de MONTANER, *Algunas observaciones sobre el catastro de la ciudad de Mallorca del año 1576*, dins «Hom. García Pastor», 161-166.

L'estim del 1576, conservat a l'ARM, AH-2058, permet a l'autor, primer d'aplegar notícies relatives al valor assignat als immobles en general i a diversos col·lectius d'habitants (forans, estrangers, menestrals o llinatges sencers), i després, d'establir la llista de llinatges esgraonada d'acord amb l'estimació de llur propietat a Ciutat de Mallorca i la de propietaris individuals. Dos llinatges (Gual, Safortesa) ocupen el primer lloc, entre les onze i les dotze mil lliures, i altres dos el darrer, entre tres-centes i quatre-centes. La majoria se situa entre mil i quatre mil, la major part dels quals entre les mil i les dues mil lliures.— J. P. E. [4227]

Lleonard MUNTANER I MARIANO, *La inquisició espanyola a Mallorca, un model d'activitat peculiar?*, dins *Inquisició*, 9-25.

Objectiu de l'article: «donar a conèixer els ritmes d'activitat del tribunal de Mallorca durant el període 1488-1691» (9). L'estudi es basa en les llistes de *Reconciliados y relajados* entre 1488 i 1693, de Madrid, AHN, *Inquisición*, llibre 866, i en les *Relaciones de Causas de Fe* (*ibid.*, llibres 860-866 i lligall 1736). L'autor distingeix tres etapes: 1488-1535, d'activitat predominant contra jueus conversos, però dubtosos, en total 806 persones. La segona, 1535-1675, tingué una activitat molt reduïda i centrada en denúncies d'afirmacions sospitoses fetes per cristians. La tercera, 1676-1691, s'abraonà sagnantment en els xuetes mallorquins. La trajectòria del tribunal mallorquí seria paral·lela a la dels altres tribunals peninsulars, car els anys de persecució de xuetes haurien correspost a la persecució de judaïzants portuguesos. L'article és il·lustrat amb set gràfiques i cinc taules.— J. P. E. [4228]

Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Las víctimas de la inquisición mallorquina*, dins *Inquisició*, 27-32.

Pàgines coincidents amb les acabades de resumir, a les quals aporten dos complements: el d'assenyalar el nombre d'encausats que arribaven successivament als autos de fe i el de referir els documents, tant del tribunal de Mallorca com del de la Suprema, que demostren que la Inquisició tenia informació plena de la situació religiosa dels xuetes abans del 1676 i que, per tant, la persecució endurida aquell any i següents responia a una decisió política.— J. P. E. [4229]

Mateu COLOMI PALMER, *Relació dels inquisidors responsables del Tribunal del Sant Ofici a Mallorca i les seves dates d'actuació (1488-1820)*, dins *Inquisició*, 33-37.

L'autor presenta la seva com la primera llista completa d'inquisidors del tribunal de Mallorca, realitzada a base de llibres de pagues i de la correspondència entre els inquisidors mallorquins i la Suprema de Madrid. Remarca la sensació d'exili en els inquisidors forasters durant el segle XVII, a base de fragment epistolar (34). La llista arriba a seixanta-set inquisidors (36-37).— J. P. E. [4230]

Mercedes GAMBÁS SÁIZ, *El trabajo artístico en Mallorca durante los siglos XVI y XVII*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 43 (1987), 157-172.

Entorn del 1596, Jaume d'Oleza i Calvó havia intentat de fundar un Seminari o Acadèmia de Pintura (157). L'autora pren com a base del seu estudi la informació relativa a les organitzacions professionals dels oficis artístics i els contractes. Els diversos gremis procuraren que hi hagués exàmens de capacitat i són documentats els de paletes (159-160) i els de pintors (160-164) i ací són transcrits alguns fragments relatius als dits exàmens. Prova de la categoria social dels pintors són la riquesa de llurs mansions i l'abundància de llibres en llurs biblioteques, com la de Jaume Blanquer (168-169). Els contractes permeten de saber qui encarregava les obres (institucions civils o religioses, col·legis professionals i associacions de nobles) i les condicions tant de realització com de pagament de la feina. El prestigi del professional encaria l'encàrrec. Jaume Blanquer té la primacia amb 1600 lliures pel retaule dels carmelitans el 1604 (172).— J. P. E. [4231]

Gabriel LLOMPART, «*Nostra Dona de la Rosa*» y su iconografía en el manierismo mallorquín, dins «Estudis Balearics», núm. 20 (març 1986), 63-80.

En les pàgines prèvies a les onze reproduccions iconogràfiques i a llurs explicacions, l'autor aplega notícies, documentals i literàries, entorn a la devoció a la Mare de Déu del Roser a Mallorca, des de darreries del segle XV a les del XVIII (84-86). Les reproduccions de les peces 2, 3, 4, 8 i 10 contenen inscripcions.— J. P. E. [4232]

Jaume SERRA I BARCELÓ, *Delinqüència a Mallorca en el segle XVII (1613-19)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 43 (1987), 105-146.

Estudi estadístic del *Liber carceris* dels anys 1613-1619, de l'ARM, *Reial Audiència*. És definit «llibre de visites de les autoritats judicials» (106). Els empresonats foren 1884 i 295 hi compareixen més d'una vegada (109). Aplegades les notícies relatives a la presó reial de Mallorca en el segle XVII (109-110) i explicada la identificació i qualificació de presos en el llibre (110-116), les dades quantitatives són reduïdes a set taules i onze gràfics i l'autor remarca el paral·lelisme entre criminalitat i qualitat de la collita i el consegüent preu del gra (108 i 122-126). El nombre màxim pertany al mes de febrer del 1619 amb 182 presos i el mínim als de setembre i octubre del 1613, amb 45 (125). Els crims pròpiament dits ocupen el primer lloc de les causes d'empresonament (131), amb el 28% (141). L'autor subratlla la importància del *Liber carceris* per a la comprensió de la societat barroca (146).— J. P. E. [4233]

Jaume SERRA I BARCELÓ, *Mallorca i la Unió d'Armes: primeres aportacions*, dins «Randa», 18 (1985), 25-44.

Narració de les repercussions que provocà a Mallorca i en particular en les seves insti-

tucions la política del comte-duc d'Olivares, repercussions conegudes a través de la documentació inèdita de l'ARM, AH, *Lletres reials*, *Actes del Gran e General consell* (en la redacció de les quals el virrei pretengué d'intervenir, 42-43), i de l'Arxiu de la Seu de Mallorca, *Llibre del repartori*. En destaca, ultra la tensió arribada gairebé al punt de ruptura, el repetit intent de formar part de la Cort de Catalunya i l'aparició d'una figura fins aleshores desconeguda, la del fuster Pere Pellicer, aliat, almenys de fet, de la política del comte-duc (37). A Mallorca, les lleves de soldats eren una forma d'alleujar la pobresa i tingueren, en general, bona acollida (38-39). La ruptura d'hostilitats entre Catalunya i Felip IV fou ocasió d'oferir la mitjanceria de Ciutat de Mallorca, d'una banda, i de significar-se el braç militar en el servei de la corona, de l'altra.— J. P. E. [4234

Llorenç ALCINA I ROSSELLÓ, *La formació teològica per al ministeri presbiteral en la història de l'Església de Mallorca*, dins «Comunicació», núms. 40-41 (setembre-desembre 1985), 3-21.

Aquest resum recorda les diverses iniciatives d'ensenyament teològic, entre les quals destaquen les escoles lul·lianes del segle XV, l'Estudi General nascut amb l'Edat Moderna, la irrupció dels jesuïtes, la Sapiència, la Universitat del 1673 i el Seminari entre el 1699 i el 1727, que el bisbe Juan Díaz de la Guerra hauria tancat a tota influència jesuítica i lul·liana.— J. P. E. [4235

Maria Antònia PERELLÓ, *La «Festa Barroca» a la Mallorca del segle XVII*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 71-82.

L'autora transcriu i comenta els paràgrafs dedicats a diverses festes populars barroques, religioses i profanes, en el *Cronicón Mayoricense* d'Àlvar Campaner (73-78), i algunes de les poesies castelleses compostes per a l'ocasió (79-82), de la *Breve noticia de un festín que la nobleza de Mallorca...celebró a su Virrey...* i de *Las fiestas que hizo el ilustrísimo señor don Baltasar Pardo de la Casta...por la ida a Madrid del Serenísimo Señor don Juan*, publicades a Ciutat de Mallorca el 1652 i el 1677, respectivament (79).— J. P. E. [4236

Albert BENET I CLARÀ, *Història de Manresa. Dels orígens al segle XI*, Manresa 1985, 780 pp.

L'obra comença amb l'enumeració dels arxius, en els quals es troba la documentació que permet de reconstruir la història de la ciutat (11-13). Segueix la presentació i valoració del treball dedicat, des del segle XVII, a exposar alguns dels aspectes d'aquella història: Magí Canyelles, Gaspar Roig i Jalpí i Jaume Caresmar (14-18), amb el resultat d'haver de rectificar les falsificacions (22-26). El cos del llibre és repartit en tres parts, la primera de les quals és dedicada a exposar cronològicament les successives etapes històriques de Manresa, del neolític al segle XI (27-227); la segona constitueix una monografia sobre Sant Benet de Bages (229-339); i la tercera exposa els diversos aspectes de la vida de Manresa i comarca: agricultura i ramaderia, indústria i comerç, vies de comunicació, possessió i posseïdors de la terra, toponímia, justícia i escrivans (341-620). Tret d'algun escadusser objecte prehistòric o monument arqueològic (29) i d'algun esment no massa clar en qualque clàssic llatí (50-51), tota la reconstrucció històrica feta per l'autor es basa en els entorn de vuit-cents seixanta documents anteriors a l'any 1101, la llista dels quals es troba en les pàgines 709-739, documents que no sols són constantment esmentats en el curs de l'exposició, ans proporcionen la base per a quadres sinòptics sobre gairebé tots els aspectes possibles, des de les viles i restes antigues (42-43) i les grafies del mot «Manresa»

en els documents esmentats (58-62) fins a una llarga sèrie d'aspectes de la vida diària (623-699). Ultra alguna referència escadussera a llibres (180: al Text d'Argent, *Evangelitari* ara a Terrassa), el llibre conté pàgines relacionades amb el nostre tema, com la relativa a llibres i a ornaments de Sant Benet de Bages, on consta la llista dels volums donats el 972, en ocasió d'ésser consagrada l'església del monestir (301-302), o les dedicades als escrivans de la ciutat de Manresa, on l'autor constata la identitat dels formularis notarialis emprats al Bages i a Vic, identitat que, en allò que fa a les clàusules finals, no es dona amb la documentació urgellenca ni amb la barcelonina. Encara en relació als formularis, Sant Benet de Bages hauria proporcionat un coneixement de la llengua llatina, que hauria permès de prescindir-ne, almenys en moments solemnes, com ho demostra l'acta de consagració de l'església del monestir, obra de Suniarius, antic membre del «scriptorium» de Ripoll (513-514). La llista dels escrivans ocupa les pàgines 674-678. La primera part del capítol dedicat a la justícia consisteix en el resum de vint-i-sis documents judicials (497-508), on no manca referència explícita al *Liber iudicum* (503, 508); els jutges són aplegats en el quadre de la pàgina 673. Trobem al final del llibre la bibliografia de l'autor (755-760).— J. P. E. [4237

Albert BENET I CLARÀ, *La creació de la vila de Manresa al segle XII*, dins «Miscel·lània d'Estudis Bagencs», 5 (1987), 107-125.

Un conjunt de vuit documents dels anys 1166 al 1225, de Vic, Arxiu Capitular, *Liber dotialiarum*, ací transcrits (119-125), tots relatius a les mateixes cases, permeten a l'autor de rastrejar la formació de la vila fortificada de Manresa (112). El 1166 només constarien cases a la plaça (major), el 1172 seria documentada l'existència d'un carrer (Sobreroca) i el 1174 el conjunt ja és anomenat «vila», en la qual figura un portal. L'autor es pregunta si la «vila» comparegué a conseqüència d'una carta de població (115). Documentació d'altra procedència informa d'altres extrems (un forn el 1162) i confirma que després del 1174 existeix la «vila». El 1177 ja hi havia mercat (116). Això permet de reconstruir el perímetre de la població (117-118).— J. P. E. [4238

Jill R. WEBSTER, *Els framenors de Manresa*, dins «Miscel·lània d'Estudis Bagencs», 5 (1987), 127-137.

Una lletra de Jaume II adreçada el 1292 a Ferrer ça Sala, «elemosynarii et hospitis - almoiner i hoste» de framenors a Manresa, és llegida per l'autora com si digués «hospiciis - cases» i a partir d'ací hipotitza sobre l'existència d'un «hospici» de framenors a Manresa i sobre la intenció de fundar-hi un convent franciscà. El document esmentat i d'altres són d'ACA, *Canc.*, reg. 260 i 194 (135). L'article també proporciona notícies sobre la fundació del monestir de Santa Clara i al final aplega les referències a framenors en els manuals de testaments 23 i 24 de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa (136-137).— J. P. E. [4239

Joan SEGARRA, *Sant Ignasi de Loyola i la ciutat de Manresa. (Relacions i lligams més característics)*, dins «XXVI Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Manresa, 17-18 octubre 1981». Volum II, Manresa, Centre d'Estudis Bagencs 1985, 127-134.

Recopilació dels fragments, ací traduïts al català, de diverses peces publicades en els «Monumenta Historica Societatis Iesu. Fontes Narrativi», relatius a elements diversos de l'any d'estada de sant Ignasi de Loiola a la ciutat de Manresa del febrer del 1522 al del 1523.— J. P. E. [4240

Sebastià DATZIRA I SOLER, *Les encunyacions a Manresa durant la Guerra de Separació - fons documentals*, dins «Acta Numismatica», 16 (1986 = III Simposi Numismàtic de Barcelona), [379].147-[384].152.

Encara que s'hagi perdut la documentació més important, s'ha conservat a l'Arxiu Històric de Manresa un lligall *Moneda I*, del qual es dedueix que les encunyacions començaren l'abril del 1641, entrant després les monedes en la Taula dels Comuns Dipòsits, en el *Llibre major* de la qual consten; amb diverses vicissituds, arribaren fins a mitjan 1642. Hi ha fotocòpia de dues pàgines del *Comte (sic) del que jo, mestre Joseph Pons he gastat...per a demanar y supplicar al sr. virrey lisençias a la present ciutat de Manresa per a que pogués continuar la fàbrica de sisens.*— J. P. E. [4241]

Josep Maria VILAR, *Els mestres de capella i els organistes de la Seu de Manresa durant el segle XVIII*, dins «Anuario Musical», 42 (1987), 111-129.

Les vicissituds que la provisió de mestres de capella i d'organistes i llur activitat provocà en la Seu de Manresa són conegudes per la documentació conservada a Manresa, Arxiu Històric de la Seu, *Llibre de resolucions capitulars* i *Llibre de resolucions de la comunitat de beneficiats*. D'altra banda, la *Consueta* del 1724 dibuixa drets i obligacions de tots dos càrrecs (116-116). El 1733 consta que hom havia comprat a Barcelona «un quadern de missas novas...per la capella de Sant Agustí» (121). El mestre de capella havia d'ensenyar música (124 i 128). L'article proporciona alguna notícia de composicions musicals d'aquests mestres i organistes manresans.— J. P. E. [4242]

Llorenç FERRER I ALÒS, *L'Església com a institució de crèdit: les quotidianes distribucions de la Seu de Manresa als segles XVIII i XIX*, dins «Recerques», 18 (1986), 7-46.

La tesi de l'autor és la que les distribucions quotidianes de la Seu de Manresa serveixen de mostra, en la qual analitzar les bases i el funcionament intern de l'Església com a institució de crèdit en els segles XVIII i XIX. L'exposició es basa principalment en l'Arxiu Històric de la Seu de Manresa, *Llibre mestre de censals*, *Llibres d'entrades i eixides*, *Comptes de quotidianes*, i *Deliberacions del Capítol i de la Comunitat de Beneficiats* i en altra documentació de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa, entre la qual sembla que cal esmentar la resposta a l'interrogatori de Francisco de Zamora, relativa als beneficis fundats a la Seu (11) o la *Concòrdia de Tauler del 1655*, resumida en la pàgina 12. El capital esmerçat en constitució de censals passà de 201.907'15 lliures en acabar el segle XVII a 313.490'35 l'any 1800 (16). Els mateixos anys, el capital invertit en terres passava de 4.884'05 lliures a 44.584'55 (19). Aquest capítol hauria estat manta vegada la darrera conseqüència del censal, com a darrera seqüela de no poder pagar la renda. Malgrat la reducció del cinc al tres per cent en el rèdit dels censals l'any 1750, els ingressos per aquest concepte passaren de 4.488'2 lliures el 1711 a 8.382'2 el 1792 (25-26), amb la conseqüència que l'augment havia de respondre al creixement de les inversions. L'esmentada reducció presentà problemes (33-34), que hom volgué solucionar reduint el nombre de beneficiats. D'altres en vindrien el 1780 i el 1794, en obligar a invertir en el Reial Patrimoni, i el 1780, en els vals reials (34-45). Els censataris eren primer mensuals (36 %, dels quals el 13'8 % eren teixidors) i en segon lloc pagesos, amb el 34'3 %; la duració mitjana dels censals era de cinquanta anys (38-39). El grup més nombrós, equivalent al 32 %, eren els d'entre 51 i 100 lliures (40), destinades a la compra de casa o de terra en el 54'9 % dels casos (42). La tesi de l'autor és que sense l'existència d'uns grups socials que haguessin d'endeutar-se, generats per l'estructura de classes (pagesos i mensuals urbans), la xarxa censalista no hauria tingut sentit (45). L'estudi presenta tretze quadres complementaris.— J. P. E. [4243]

Ramon ROSSELLÓ, *Assalt i saqueig de Maó per Barba-rossa (1535)*, dins «Estudis Baleàrics», núm. 18 (setembre 1985), 9-55.

«Aplec de documents, la majoria resumits, ... en gran part custodiats a l'Arxiu del Regne de Mallorca», relatius a aquella malifeta. Comencen el 1531 amb alguns precedents (9-12), continuen amb el procés per la capitulació i lliurament de Maó a Barba-rossa, del mateix 1535 (12-27), i acaben amb la narració de les gestions i socors per part dels jurats de Mallorca (27-40) i d'altres (40-43). Segueix documentació relativa a la situació de l'illa després de l'atac (44-50) i a les previsions defensives posteriors (50-55). Els documents arriben al 1575 (54).— J. P. E. [4244

M<sup>a</sup> José SASTRE REUS, Salvador ALEMANY GARCIA, Silveria MONCHÓ ESCRIVÀ, *Dels moriscos als maulets. La Marina Alta al segle XVII* (Publicacions de la Caja de Ahorros Provincial 132), Alacant, Caixa d'Estalvis Provincial 1986, 134 pp.

Documentació pertanyent a sis sèries de l'ARV, a Madrid, AHN, *Osuna*, lligall 1007, i a Pego, Arxiu Municipal, *Llibres de béns*, ultra alguns volums manuscrits de la Biblioteca de la Universitat de València constitueixen la base d'aquestes pàgines, centrades en la tesi que després de l'expulsió dels moriscos el 1609 les condicions de vida dels cristians vells seguien intactes, però en canvi els nous pobladors de les terres deixades pels expulsats veïeren les seves possibilitats materials reduïdes per la pressió senyorial, el punt bàsic de la qual hauria estat el pas de tributs en diner, constantment devaluat, a una part de la collita, parts que podien ésser diverses segons conreus o d'altres circumstàncies (47-49). Els autors estan tan convençuts que això demostra l'egoisme dels senyors que, quan han de reconèixer que el duc de Gandia feia més bons tractes als seus parcers, defineixen, sense referència arxivística, que allò «es pot explicar més que per la seva generositat, per jugar-los una mala passada als seus acreedors censalistes» (51). La diferència entre pobladors vells i nous era també visible en els camps de l'administració civil i de la justícia (69-75). Després de l'expulsió, hauria augmentat la quantitat de terra cultivada (38), la qual, malgrat deficiències, hauria estat distribuïda de forma igualitària entre els nous pobladors de cada lloc (40). La demografia hauria crescut durant la centúria, amb tendència a la concentració en les planes (63-68). Els autors no acaben de veure clar si hi hagué refeudalització (80). L'augment demogràfic, unit a d'altres factors negatius, explicaria el bandolerisme d'una banda (83-88) i de l'altra la lluita antisenyorial de la Segona Germania (89-97) com també l'opció de clara referència antisenyorial a favor de l'arxiduc Carles d'Àustria en la Guerra de Successió (97-99). L'exposició es basa en catorze cartes de població i en referències a dues d'altres (33). Les parts centrals de les d'Atzúbia del 1611 i d'Alaguar del mateix any són ací transcrites (117-123), també un document sobre bandolerisme del 1650 (123-124), el *Memorial* denunciant els excessos dels senyors, del 1693 (124-128) i la crida del virrei contra el desembarc d'agents austriacistes, el 1705 (128-130). Fonts i bibliografia ocupen les pàgines 109-113.— J. P. E. [4245

Diego GRANADO VALTUEÑA, *Les «últimes voluntats» a una comunitat local*, dins «L'Avenç», núm. 78 (1985), 68-71.

Pàgines dedicades a Martorelles, ja conegudes dels lectors d'ATCA, V (1986), 418, núm. 2664.— J. P. E. [4246

Coral CUADRADA I MAJÓ, *Societat, economia i feudalisme al Maresme medieval (segles XII-XIV)*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», n. 25 (abril 1986), 41-50.

Cent-deu documents d'arxius diversos (ACB; Mataró, Arxiu Museu de Santa Maria, etc.), que van del 1136 al 1348 i dels quals, ultra la referència i la data, l'autora fa constar la naturalesa, els beneficiaris i el lloc (46-48), són col·locats en el marc, tant geogràfic com jurídic dels dos castells de Sant Vicenç i de Mata i en el social d'una població bàsicament pagesa, que passa de les grans «villas» als masos familiars o «cases», les quals subsisteixen en el curs de generacions, el 79% dels quals tenien senyor directe eclesiàstic i el 21% civil (42). Els productes bàsics eren el gra, el vi i l'oli, completats amb l'hort familiar. D'altres fonts (testaments, sentències) permeten de conèixer les eines agrícoles (43). La ramaderia es limitava a ésser complement familiar (43-44). Coexistien mesures i monedes diverses, com també pagaments en moneda i en espècie. La relació entre senyor directe i útil, precisada en els contractes d'establiment o de concessió, exigia del darrer la prestació d'alguns treballs personals, ultra una part (cinquena, sisena, setena, octava, braçatge o tasca) dels fruits. L'estudi conté un gràfic, en el qual són quantificats els contractes, segons que una de les dues parts contractants fos individu, parella o un col·lectiu (48).— J. P. E. [4247]

Coral CUADRADA MAJÓ, *El linaje de los Sant Vicenç, señores feudales del Maresme*, dins «Hispania», XLVII (1987), 863-896.

Exposició de les vinculacions personals i de les estructures de parentiu (867) d'una família de cavallers rurals, sotmesos a la casa de Montcada, basada en la documentació de l'ACA, de l'ACB, d'Argentona, Arxiu Municipal, i de sis arxius particulars, de Sant Genís de Vilassar, d'Argentona i de Mataró. La família compareix ja en documentació del segle XI (864-865). L'autora constata successivament que les funcions feudals marquen el nom de la persona, l'aparició del cognom (prova de pertanyença a la soca familiar) i la relació amb la toponímia del senyoriu territorial (873-874); que un llinatge de la petita noblesa rural es vincula repetidament per matrimoni amb la burgesia barcelonina elevada (874-875), que compareix la figura troncal de l'hereu (879, 891) i la de les diverses branques (885), que ja en el pas del segle XIII al XIV trobem enfrontaments per béns (889) i que a mitjan segle XIV la família perdia els senyorius i el castell de Mataró (891), que no pogué recuperar, en subhasta, per manca de diner efectiu. Passà a un escrivà reial.— J. P. E. [4248]

Coral CUADRADA MAJÓ, *Vers l'adquisició d'una mentalitat feudal: Pere des Bosc, ciutadà de Barcelona, i la compra dels castells de Sant Vicenç i Vilassar (segle XIV)*, dins *Castells*, 179-199.

Pere des Bosc és l'escrivà reial, amb la compareixença del qual s'acaba el resum anterior. El mateix document de subhasta és la base d'aquestes pàgines, a les quals l'autora afegeix una descripció dels dos castells esmentats en el títol, treta de documents de Sant Genís de Vilassar, Arxiu particular del castell (182-189), a base dels quals també són analitzats els elements del senyoriu (189-192) i dibuixat el ròdol del terme jurisdiccional (192-194).— J. P. E. [4249]

Lliberada ARNAU I ALEMANY, *Estructura interna de la població de Mascarell*, dins «Congrés Plana», 183-191.

Aplicació dels mètodes de Louis Henry i de Michel Fleury per a la reconstrucció de famílies a les dades proporcionades pels *Quinque libri* de l'Arxiu Parroquial de Mascarell. La nupcialitat entre el 1680 i el 1779 tingué molt en compte les prescripcions reli-

gioses i les exigències de la feina agrícola. L'edat dels contraents en casar-se augmentà a mesura que passava el temps; els esposos forasters procedien de la mateixa comarca, la Plana Baixa. L'edat mitjana de la mare en el naixement del darrer fill fou de 36'83 anys, baixant a 32'96 en el període del 1779 al 1880. Les famílies de 0-4 fills eren el 13'51 % entre el 1680 i el 1779 i el 25'77 % del 1780 al 1880. La duració mitjana de la vida era de 21'4 anys durant el segle XVIII i de 18 anys el XIX.— J. P. E. [4250]

Joaquim LLOVET, *Esclaus a Mataró a finals del s. XIV*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 26 (juliol 1986), 22-24.

Resum de quatre documents relatius a esclaus mataronins, datats els anys 1395-1397. Els originals són a Barcelona, AHPB, *Bernat Nadal* 52.— J. P. E. [4251]

Pere M. IBERN I REGÀS, Imma CABALLÉ I MARTÍN, *L'àliga de Mataró, un entremès tradicional*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 26 (juliol 1986), 25-28.

La primera part de l'article aplega les notícies, la majoria inèdites a Mataró, Arxiu Municipal; Museu Arxiu de Santa Maria; i Biblioteca de la Caixa d'Estalvis, relatives a la figura de l'àliga present en les processons locals, datades entre el 1601 i el 1799. Les notícies que fan referència al darrer any citat foren escrites per Rafael d'Amat i de Cortada, Baró de Maldà.— J. P. E. [4252]

Olga LÓPEZ I MIGUEL, *La mort a Mataró. 1690-1800*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 231-235.

Resum de tesi de llicenciatura. L'autora ha estudiat els testaments i en particular aquell sector, en el qual el testador expressa les seves darreres voluntats en allò que toca el bé d'ànima. Constata una posició idèntica de fons, amb una evolució, però, quant a l'expressió de les conviccions catòliques: més barroca la predominant fins a mitjan segle XVIII, atenta a la manifestació pública i a l'ostentació; vers final de segle, «hom manté el gest, però li resta aparatositat, el col·loca sota la decisió dels marmessors, el transmet verbalment, el clou dins l'àmbit més íntim de la família i dels amics» (235).— J. P. E. [4253]

Olga LÓPEZ I MIQUEL (sic), *La urgència de la salvació: les «misses post mortem»*, dins «L'Avenç», núm 78 (gener 1985), 60-63.

Resum de les pàgines, relatives a Mataró, ja conegudes dels lectors d'ATCA, V (1985), 419, núm. 2671. Hom pot veure també el resum anterior.— J. P. E. [4254]

Montserrat VENTURA I MUNNÉ, *Lletrats i il·letrats en una ciutat de la Catalunya moderna: Mataró, 1750-1800*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 257-263.

Resum de tesi de llicenciatura. La base de l'estudi han estat les signatures dels testaments i dels capítols matrimonials, partint del pressupòsit que saber de signar equival a ésser alfabetitzat. El resultat global dóna que els alfabetitzats pujaren del 34'14 % en el terç quart del segle, al 47'14 % en el darrer quart, amb forts desnivells però entre classes socials i entre homes i dones (les qualificades de «classes privilegiades» eren analfabetes en un 46'7 % en el tercer quart i només en un 20 % en el darrer; en tots dos quarts, els homes de les mateixes classes eren alfabetitzats el 100 %) (260). En canvi, en arribar

el 1800, l'analfabetisme era gairebé total «entre aquells sectors de la societat caracteritzats per unes condicions de vida més precàries..., carreters i traginers i potser alguns artesans» (261). La progressiva alfabetització masculina és atribuïble a «l'establiment de les Escoles Pies l'any 1737» (262).— J. P. E. [4255]

Ramon ROSSELLÓ, *Rafel Valls, notari de Menorca (segles XV-XVI)*, dins «Estudis Balearics», núm. 22 (1986), 77-95.

Presentat el personatge, és resumit en registres el contingut dels vuit manuals, conservats en l'ARM, *Protocols Rafel Valls*. Són transcrits uns capítols per a obrar una custòdia i reliquiari, destinats a Mont Toró, del 1511 (89); i al final, un inventari de Sant Francesc de Ciutadella, del 1487 (94-95).— J. P. E. [4256]

T. VIDAL BENDITO, J. GOMILA HUGUET, *Menorca: Tres segles d'evolució demogràfica (1750-1870)*, dins «Estudis Balearics», núm. 17 (juny 1985), 9-26.

Els autors defineixen aquestes pàgines, dient que donen «a conèixer un projecte d'investigació» (9). En realitat, presenten les fonts per a l'estudi, que són els llibres sacramentals de les tretze parròquies de l'illa (11), conservats a Ciutadella, Arxiu Diocesà. Són presentades les xifres globals de baptismes, de defuncions d'adults i d'albats, i de matrimonis, per decennis (13), i el moviment demogràfic resultant (14), amb les corresponents gràfiques (16, 18-19). Són assenyalats en apèndix els anys en què comença i acaba cada un dels registres (21-26).— J. P. E. [4257]

Pasqual ORTEGA, *Alguns aspectes de la repoblació de Miravet (Ribera d'Ebre) després de l'expulsió dels moriscos (1610-1623)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 39-70.

Els registres de Miravet, Arxiu Parroquial, considerats ben fiables del 1613 al 1634 (43), el capbreu del 1606, ara a Madrid, AHN, *Ordres militars, Sant Joan de Jerusalem, Batllia de Miravet*, llibre 160, i la *Información de testigos... sobre los moriscos que quedaron en la expulsión...*, de Pere Joan Hortolà (42, nota 14), no sols permeten de saber que el 1623 la població havia recuperat el volum demogràfic anterior al 1609 (110 focs contra 106 el 1623, p. 45), ans encara de corregir les idees rebudes, ja que no tots els moriscos haurien estat expulsats el 1609, per diners o dons, per amistats o parents (54), sense comptar els que s'amagaren potser en escamots de bandolers (55) o els tres que tornaren de França (48-49), tots els quals són nominalment indicats en la *Información...* d'Hortolà (62-64). Tampoc no és veritat que els moriscos constituïssin un grup compacte (i les diferències de tracte amb motiu de l'expulsió augmentaren les tensions) (54-55); tampoc no ho és que entre moriscos i cristians no hi hagués una certa òsmosi, realitat demostrada tant pels matrimonis com per les relacions de padrinatge de fonts (58-60). L'article és il·lustrat amb deu quadres i completat amb sis apèndixs, en els quals són resumides les dades personals i geogràfiques (lloc de procedència dels nous pobladors) proporcionades per les fonts (62-70), car el vuitanta per cent d'aquests no havien hagut de fer més de trenta-cinc quilòmetres per arribar al nou punt de residència (49).— J. P. E. [4258]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *El Mont: noves dades sobre el monestir i el santuari*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-85. Tom I», Olot 1986, 107-136.

La documentació de l'ADG permet de «dibuixar una imatge força més detallada que la que estaven en condicions d'ofèrir els estudiosos de les primeries del nostre segle» (110). L'autor es basa en dos fons de l'arxiu esmentat, el de les *Visites Pastorals* i el de les confirmacions d'abats pel bisbe, d'on transcriu qualque fragment textual. En apèndix dóna la *Sentència de Ponç Albert en la causa entre el bisbe de Girona i l'abat de Sant Llorenç del Mont sobre la capella de santa Maria del Mont*, del 1318 (128-131) i la *Concòrdia feta entre l'abat de Sant Llorenç del Mont i els obrers de la confraria de la Mare de Déu del Mont*, del 1567 (131-134), aquella en llengua llatina, aquesta en català.— J. P. E. [4259]

Josep M. PORTA I BALANYÀ, *La vila de Montblanc en el segon quart del segle XVIII. Economia, urbanisme i societat segons la documentació cadastral*, Barcelona, Departament de Cultura 1986, 206 pp i un mapa desplegable.

Estudi, que és reelaboració de tesi de llicenciatura. La base documental és el cadastre del 1731, conservat a Montblanc, Arxiu Històric Comarcal, completat amb d'altra documentació i amb la bibliografia aplegada en les pàgines 191-201. El primer capítol és dedicat a la demografia: 250 cases i 1115 habitants el 1719; 284 cases i 1271 habitants el 1731; 331 cases el 1754; i 3101 habitants el 1787 (19-20). El segon a l'agricultura, la qual fou de predomini cerealista durant la primera meitat del segle, però, en canvi, «l'any 1780 els naturals del territori de Montblanc vivien exclusivament del conreu de la vinya» (36); l'olivera, l'horta i les nogueres eren minoritaris en un terme més de la meitat erm (36-50). La terra pertanyia a 355 propietaris, dels quals 75 eren forasters (51-54). El bestiar, gros i petit, de peu forcat o no, sumava 1302 unitats (61). Noranta-vuit persones es dedicaven a activitats industrials i artesanals (64), amb trenta-dues botigues (68) i vint-i-tres establiments industrials (71). La població, per devoció o per ofici, s'agrupava en almenys catorze confraries (66-68). La indústria amb més entitat eren els pous de neu de Na Pasquala (70). La vila era formada per 284 edificis (82). El darrer capítol estudia la distribució de la població per oficis: 209 habitants es dedicaven a l'agricultura o a la ramaderia (107), 26 al calçat o a la pell (108), 10 a la construcció o a la fusta (109), 11 al metall, 18 al tèxtil (111), 4 a oficis diversos (113), 6 al comerç en general (114), 11 al de l'alimentació (115), 12 a professions liberals (119), 8 a serveis públics (120), 3 a l'administració (122), 36 pertanyien a classes privilegiades (124-130) i 45 a classes passives (131). Els apèndixs (149-190) són dedicats a quadres estadístics.— J. P. E. [4260]

Vicent VICENT I CORTINA, *Montcada i les fonts documentals de la seua història*, dins «Crònica XV Asamble», 309-315.

Són assenyalades en aquestes pàgines algunes fonts conservades a València, ARV (311-313), i a Montcada, Arxiu Parroquial, els llibres sacramentals del qual comencen l'any 1771 i els pergamins l'any 1541. Hi ha d'altra documentació ja del segle XVI (314-315).— J. P. E. [4261]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Feudalismo en expansión en el Norte Valenciano. Antecedentes y desarrollo del señorío de la Orden de Montesa*, Castelló, Diputació 1986, 446 pp.

L'autor formula així el seu objectiu: «...construir un modelo explicativo de la formación y desarrollo del feudalismo valenciano...» (9). Punt particularment interessant a l'interior del tema és el de la formació de la renda feudal, extrem estipulat en les cartes de població, les quals són objecte d'estudi en la primera part del volum (31-85). Són trenta-tres (35), que l'autor divideix en quatre períodes: les atorgades durant la conquesta

(1234-1248), les que seguiren la primera rebel·lió musulmana (1248-1251), les del període mitger entre les dues revolucions (1260-1275) i les posteriors a aquesta data i a la segona rebel·lió. L'autor arriba a la conclusió que no existí un model uniforme, que les diferències corresponen en gran mesura a la personalitat del senyor que atorga la carta i que la situació menys favorable presentava aquest esgraonament: nuclis musulmans sota senyoriu de nobles i nuclis cristians sota senyoriu d'Ordes Militars (83). Després, a base de documentació de l'ACA, *Canc., reg. i Ordes Militars*. Montesa i de Madrid, AHN, *Clerecia*. Montesa estudia de forma particular l'estructura feudal i la renda senyorial d'aquest orde (167-279) i l'evolució del mateix senyoriu, del creixement a la crisi (281-388). El text és completat amb quaranta-tres quadres i quatre mapes (411-444).— J. P. E. [4262

Enric RIERA I FORTIANA, *Prolegòmens de la Guerra dels segadors a les comarques gironines. Els fets de Montiró*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 19 (1986), 117-142.

La primera part de l'article (117-125) ressegueix el procés que arribà a la imposició dels allotjaments de soldats a les poblacions civils per manament reial de l'abril del 1640, amb transcripció de fragments textuais inèdits, d'entre els quals destaca l'ordre esmentada (142). La segona part, basada en l'ACA, *Generalitat*, i en l'Arxiu de la Catedral de Girona, narra la contraposició i la lluita de poblacions diverses, en particular les conseqüències de l'incendi de l'església de Riudarenes i del Santíssim Sagrament, que hi era reservat, per obra de les tropes de Lleonard Moles: investigació, sobretot eclesiàstica, excomunió de les esmentades tropes pel bisbe de Girona (125-130); l'incendi de tota la població de Santa Coloma de Farners (129-130); la formació dels primers escamots armats contra l'exèrcit castellà a Torroella de Montgrí (129-130); el creixement de la rebel·lió vers Barcelona, on el 24 de maig corria una proclama a la movilització general contra l'exèrcit invasor, signada pel «mestre de camp català» (131). L'exèrcit repetí a Montiró, el 31 de maig, la salvatjada de Riudarenes, a la qual l'autoritat eclesiàstica respongué amb nova excomunió, ací transcrita (135-138), datada a Girona el 22 de juny del 1640. Quinze dies abans, havia estat assassinat el virrei, comte de Santa Coloma (139).— J. P. E. [4263

Francina SOLSONA I CLIMENT, *Uns documents sobre Montserrat després de la Guerra Civil catalana del segle XV*, dins «XXVI Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Manresa, 17-18 octubre 1981». Volum II. Manresa, Centre d'Estudis Bagencs 1985, 189-193.

Presentació i transcripció de quatre lletres de Joan II, datades els anys 1474-1476, ara a l'ACA, *Canc., reg.* 3393, tres de les quals fan referència a afers econòmics, més o menys relacionats amb el monestir, i una manant d'enderrocar el castell del Morro (o Morró), com a conseqüència de l'ús que hom en féu durant la Guerra dels Segadors.— J. P. E. [4264

Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Abadiologia del Monasterio de Montserrat de Madrid*, dins «Studia Monastica», 29 (1987), 125-153.

Montserrat de Madrid fou fundat per i per als cinquanta quatre monjos, ermitans i llecs, naturals de la corona de Castella, expulsats de Catalunya en la guerra del 1640. El primer abat, Juan Manuel de Espinosa, havia estat lector de teologia moral al monestir de la muntanya (132). Benet Penyelles, de Vilafranca, fou professor de filosofia durant vuit anys i esdevindria bisbe de Mallorca (141). Francesc Roca ensenyà teologia moral a Montserrat (144).— J. P. E. [4265

Joan FERRERES I NOS, *Document de partició i amollonament entre Morella i Cervera de la Frontera (20 d'abril de 1235)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 14 (abril-junio 1986), 75-78.

Presentació (75) i transcripció (77) de la còpia realitzada el 1758 de l'atermenament i fitació entre Morella i Cervera l'any 1235, còpia conservada a València, ARV, *Clerecia. Montesa*, lligall 885, caixa 2330 i consta tretze del *Llibre verd* de Sant Mateu. Original i còpia són en llatí.— J. P. E. [4266]

Joan FERRERES I NOS, *Document de 1345. «Concòrdia entre l'orde de Muntesa i el bisbat de Tortosa, motivada pels delmes dels molins del terme general de Cervera»*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 8 (octubre-diciembre 1984), 39-42.

Presentació (39-40) i transcripció del reconeixement i publicació dels drets de l'ardia de Tortosa a rebre una part del delme en certs molins del Maestrat i no en d'altres (41-42). El document, redactat en català, es troba a València, ARV, *Clerecia, Montesa*, lligall 885, caixa 2330. És còpia tretze l'any 1751.— J. P. E. [4267]

Ángel SÁNCHEZ GOZALBO, *Pintors del Maestrat. Contribució a la història de la pintura valenciana quatrecentista* (Art Migeval IV), Castelló, Societat Castellonenca de Cultura 1987, 118 pp. i XLVIII làmines.

Reproducció fotostàtica del llibre publicat l'any 1932. Conté transcripció de nou documents dels anys 1360-1492 (83-97).— J. P. E. [4268]

Miguel GARCÍA-LISON, Arturo ZARAGOZA CATALÁN, *Comentarios al mapa que del Maestrazgo Viejo de Montesa grabó don Tomás López en 1786*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 15 (julio-septiembre 1986), 31-37.

Reproduït el mapa (32), hom aplega notícies sobre l'autor (1730-1802), el qual no s'ha de confondre amb Tomàs López Enguídanos (1773-1814); presenten un mapa del Maestrat i dos d'altres de relacionats (33) i n'assenyalen tant les característiques globals com les particularitats en la transcripció dels topònims (35-36).— J. P. E. [4269]

Joaquín BELTRÁN SERRA, *Pervivencia del latín en algunas procesiones y peregrinaciones a ermitas del Maestrazgo*, dins *Santuaris, ermites i ermites*, 113-118.

Recull de vuit classes de textos litúrgics llatins, conservats en aquesta llengua en les processons de Culla a Sant Joan de Font Coberta, de Ludiente i de les Useres a Sant Joan de Penyagolosa, i de Catí a Sant Pere de Castelltort. Els textos llatins s'han conservat en la memòria del poble a través dels segles de l'Edat Moderna, car les processons semblen provenir dels darrers temps medievals. Ultra els textos litúrgics, hi ha el «rythmus», *O vere Deus, trinus et unus...* (115).— J. P. E. [4270]

Santiago BRU I VIDAL, *Toponimia maior: Morvedre*, dins «Crònica XV Asamblea», 257-307.

L'autor aplega les nombroses grafies, llatines, catalanes i castellanitzades, del topònim «Morvedre» i documenta cada una de les grafies esmentades en fons arxivístics i en bibliografia.— J. P. E. [4271]

Miguel BORDONAU MAS, *Cabarrús funda un mayorazgo en Murviedro*, dins «Hom. Rodilla», 251-277.

Francesc Cabarrús visqué una temporada a València, on es casà amb Antònia Galabert i Casanova. Ja assentat a Madrid, el 1780 constituí un «mayorazgo» a base de tots els seus béns seients a Morvedre a favor del seu fill hereu, Domènec. El document, conservat a Madrid, Archivo Histórico de Protocolos, vol. 20.733, és ací transcrit (256-265) i és seguit pel document de revocació del precedent, del mateix any 1780 (265-272) i del mateix fons, vol. 20.736.— J. P. E. [4272]

Joan Antoni PADRÓS I ESTIVILL, *L'àrea d'influència econòmica d'Olot a mitjan segle XVI: una aproximació al creixement olotí del cinc-cents*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987), 229-232.

Resum de tesi de llicenciatura. És dada reconeguda que el segle XVI fou per a Olot el «segle d'or». L'autor es pregunta si la prosperitat tenia causa industrial o comercial, fins on s'estenia i si per ella la vila pujà en l'escala dels nuclis urbans. La resposta ve de l'escorcoll sistemàtic de tota mena de documentació olotina del 1555, comparada amb la del 1531-1537 i amb la de 1547-1548, i permet de saber que el 52 % de les professions declarades davant el notari són del ram tèxtil, incloent el 32 %, que són paraïres (a Catalunya, després d'Olot, Girona té el 34 %, Igualada i Vic el 33 % de teixidors) (230). Fora de casos d'excepció i de les fires, les transaccions es realitzen en un radi de 12 a 15 km i, doncs, la capitalitat d'Olot no traspassà els límits de la comarca. D'altra banda, no fou tota la vila la beneficiària directa del benestar, ans «una oligarquia clarament definida, que controlà les institucions» (231).— J. P. E. [4273]

Carme SALA, *Un estudi referent al «mestre d'Olot»*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-85. Tom I», Olot 1986, 137-159.

Són aplegades ací les notícies ja publicades per d'altres autors i les encara inèdites d'Olot, Arxiu Històric Municipal, relatives als pintors Pere Terri, pare i fill, aquest actiu a Puigcerdà i a Sant Llorenç de Morunys o dels Piteus, d'on són els capítols per a la construcció del retaule de la Mare de Déu dels Colls (158-159).— J. P. E. [4274]

Enric GUINOT, *Un precedent de la recuperació del patrimoni reial al País Valencià: la jurisdicció d'Onda, 1393*, dins «Congrés Plana», 149-164, i dins «Saitabi», XXXVI (1986), 137-153.

Cinc documents de l'ARV, *Reial Cancelleria* 611, datats entre el 1320 i el 1393, ací transcrits sencers (159-164), completats amb d'altres dades proporcionades pel mateix arxiu, per ACA, *Canc., reg.*, i per Madrid, AHN, *Ordres militars. Montesa, Pergamins reials*, permeten de resseguir el desplaçament de límits entre la jurisdicció senyorial de l'orde de Montesa i la reial en la vila d'Onda després que, per permuta, aquesta passà als Hospitalers, els quals algunes temporades també en posseïren el mer imperi. En el del 1393 són integrats els documents anteriors principals i alhora es reconeixia que l'orde de Montesa posseïa la jurisdicció civil i el mixt imperi sobre la vila, mentre el rei es reservava el mer imperi. [Hom pot veure en la secció tercera d'aquestes «Notícies bibliogràfiques» el resum de l'article sobre la sentència dels cinc jutges del 1421].— J. P. E. [4275]

Enrique LLIN RUIZ, *Fuentes para el estudio de las cargas impositivas durante el siglo XVIII en una ciudad de realengo del País Valenciano: Ontinyent*, dins «Joves Historiadors», 159-163.

Les fonts corresponen als diversos tipus d'exaccions: l'ARV, *Papers de la batllia general* i *Capbreus* proporciona les dades de la tributació al Reial Patrimoni en tant que senyor; Ontinyent, Arxiu Municipal, *Llibres de propis i d'arbitris*, les relatives a les percepcions del municipi (161); i els *Padrons de riquesa* i els *Llibres de partició de l'equivalent*, del dit arxiu municipal, les relatives a la pressió fiscal de l'Estat (162-163).— J. P. E. [4276

Felipe MATEU Y LLOPIS, *El «dret real de Almojarif», en la «Batllia General de Oriola y Alacant»*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 313-321.

Continuació de les pàgines resumides dins ATCA, V (1986), 522-523, núm. 3008. Ací, ultra algunes notícies sobre documentació relativa a Oriola d'ACA, *Consell d'Aragó*, lligalls 646-657 (315), tenim taula alfabètica de conceptes principals del *Llibre de capitols ab los quals se arrenden y collecten los drets reals que té sa Magestat en la Governació y Batllia general de Oriola y Alacant*, Oriola 1613, alguns dels quals són explicats mitjançant frases del llibre esmentat (316-321).— J. P. E. [4277

Xavier EIZAGUIRRE, *Fonts cartogràfiques d'Osona*, dins «Ausa», XII (1987), 237-244.

Llista, definida per l'autor «intent d'aproximació a un catàleg» (239), les sis primeres peces del qual pertanyen al segle XVIII (239-240). Hi ha indicació de les institucions, on són conservades.— J. P. E. [4278

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Aproximació a la demografia del Pallars Jussà segons el fogatge de 1497*, dins «Collegats», I (1987), 133-147.

Després de la notícia de l'existència d'un fogatge de Catalunya de l'any 1497 a l'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional A-403* i d'indicar que a diferència del conjunt del Principat, el Pallars Jussà hauria augmentat de 322 focs entre el 1378 i el 1497 (134) i que el grup humà més nombros era el dedicat a l'agricultura i a la ramaderia (136), ve la transcripció de la *Relació de focs del Pallars Jussà* (139-147), amb un total de 1.600 focs, contra 1.338 el 1378 i 1.986 el 1553 (137-139).— J. P. E. [4279

*Cognoms pallaresos (1774)*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», XIX (març 1985), 17-20

La base de la recopilació és el *Registre d'Hipoteques de Talarn*, del 1774, sembla de propietat particular. Són aplegats primer els cognoms que figuren entre els *Llinatges catalans* de Francesc de Borja Moll (17-18) i després els més nombrosos, que no hi consten (18-19), sempre amb indicació de la població a la qual pertanyien els portadors.— J. P. E. [4280

François AMIGUES, *Premières approches de la ceramique commune des ateliers de Paterna (Valencia). L'«obra aspra» XIV-XV*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXII (1986), 27-64.

L'autor torna a publicar, al final, les *Ordinacions sobre preus de venda de l'obra de*

terrissa, del 1517, conservades a València, AMV, *Manuale de consells* 57A (63-64).— J. P. E. [4281]

Manuel MILIAN I BOIX, *El papa Luna, Benet XIII, a Peníscola*, dins «Jornades Cisma», 83-93.

Aplec de notícies, que l'autor qualifica de «pinzellades... de la Peníscola pontifical i del seu senyor propietari, el papa Luna... de les seues activitats, de la seua cúria, del »scriptorium«, artistes i artesans de la seua cort...» (84), a base de fons manuscrits de l'Archivio Segreto Vaticano (85). Les dades fan referència a les obres en el castell de Peníscola per a adaptar-lo a residència papal (86-87), a les etapes en el desplaçament a Morella durant l'estiu del 1414 (88) i a artistes i artesans en la cort pontifícia (89-92). Les darreres pàgines són dedicades a extractar alguns pensaments del *Liber consolationis theologiae* (92-93).— J. P. E. [4282]

François MANZANO, *Toponymie et organisation de l'espace urbain. Essai de systématique de la villa médiévale pyrénéo-méditerranéenne*, dins «Nouvelle Revue d'Onomastique», 7-8 (1986), 70-86.

Estudi referit a Perpinyà, l'objectiu del qual és el de procedir a una classificació sociolingüística dels camps microtoponímics urbans del centre de la ciutat. En un moment de l'estudi, trobem referència al *Llibre verd major* i al *Llibre verd menor* en tant que proves de «l'imperialisme perpinyanenc» damunt l'Horta (81) durant la Baixa Edat Mitjana, resultat de les inversions dels ciutadans en propietats agrícoles.— J. P. E. [4283]

Alicia MARCET, *Les conspiracions del 1674 al Rosselló: Vilafranca i Perpinyà*, dins «Treballs Canongins 1985» (Col·lecció El Porxo 2), la Canonja 1985, 103-128.

Traducció d'un article publicat l'any 1974 en els «Annales du Midi».— J. P. E. [4284]

Henri GUITER, *Couches toponymiques des Pyrénées Orientales*, dins «Nouvelle Revue d'Onomastique», 7-8 (1986), 5-41.

L'autor estudia els estrats lingüístics de la toponímia major, del més recent (segle XVIII) al més antic, en la zona pirenenca que va d'Andorra a les Corberes. Tant com els topònims són documentats per escrit, és indicat per a cada un l'any de la primera compareixença. Els estrats successivament estudiats són els francès i castellà (6-9), el romà (9-17), el gal (17-22), l'íber (22-23), el basc (23-30) i influxos menors (30-32). L'article és completat amb quatre mapes (38-41).— J. P. E. [4285]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *El señorío de la Vall de Perpuntxent (siglos XIII-XIV)*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 99-118.

L'estudi reconstrueix les etapes, per les quals passà la Vall de Perputxent des del tractat de pau entre al-Azraq i Jaume I el 1244 fins a l'acte de precisió dels drets senyorials de l'orde de Montesa el 1334, passant per la constitució d'un senyoriu cristià en mans de laics, seguit pel de l'orde de l'Hospital, del qual passà al de Montesa, i per l'assentament de deu caps de casa cristians el 1275, restant però la vall predominantment poblada de musulmans, més gravats que els cristians. La base documental procedeix de Madrid, AHN, *Ordres militars. Montesa*, llibre 542c i d'altres, de València, ARV, *Clerecia. Montesa*, lligalls

867 i 895, i de Barcelona, ACA, *Pergamins. Pere IV*, 647. Són transcrits complets els documents de població a favor dels deu cristians (112-114), el de població a favor dels musulmans del 1316, atorgat per l'orde de l'Hospital (114-116) i la revisió del 1334 (116-118), tots del llibre de l'AHN.— J. P. E. [4286]

Ferran del CAMPO JORDÀ, *Contribució al coneixement històric del monestir de Santa Maria del Roure (Pont de Molins; Alt Empordà)*, dins «Joves Historiadors», 289-295.

Aplec de notícies sobre monestir i capella, avui enrunats, algunes de les quals provenen de les notes de visita Pastoral [cal suposar les de la sèrie *Visitationum* de l'ADG].— J. P. E. [4287]

Manuel GABRIEL I FORN, *Els sistemes electorals al municipi de Ponts durant l'època moderna (segles XVII-XVIII)*, dins «Palestra Universitària», 1 (1986), 77-87.

Resum del sistema insaculatori, introduït amb motiu de la Guerra del 1640, conegut per un document ja publicat l'any 1910 (79-83), i notícia de l'aplicació a Ponts de la decisió de Felip V de posar a la venda els càrrecs municipals disponibles en els regnes de la corona catalano-aragonesa (84-85), coneguda per certificació de la Reial Audiència de Barcelona, ara a ACA, *Reial Audiència. Consultes*, reg. 469.— J. P. E. [4288]

Álvaro SANTAMARÍA, *Foráneos de Porreres y menestrales con privilegio militar. Presuntos descendientes de Ferrer de Rosselló*, dins «Hom. García Pastor», 137-160.

El reconeixement de privilegi militar a ell i a tots els seus descendents per línia masculina, atorgat per Jaume I a Ferrer Rosselló, repetit sense cap dificultat l'any 1520, reconeixement conservat en l'ARM, LRRP 77 i ací transcrit (159-160), és analitzat en els seus elements notables (Ferrer de Rosselló fou un dels capdavanters de la Germania, 139) i completat amb les llistes de documents relatius a les successions de la família Rosselló, aplegats per Joaquim Maria Bover, per Estanislau de K. Aguiló i per Ramon Rosselló i Vaquer (140-142). L'autor, per la seva banda, assenyalava les interpolacions en la carta esponsalícia del 1302 entre Bernat de Cardona i Blanca de Rosselló i en la de l'hereu dels anteriors, Pere de Cardona amb Margarida de Cudines (142-146), com també en la documentació relativa als esposos Ferrer de Rosselló i Caterina Cabrit. Després aplega les dades familiars deduïbles de l'ARM, *Còdex 91*, del 1345 (148-157), a fi de «cotejar los instrumentos protocolizados con los textos de las transcripciones autenticadas del repertorio de don Joaquín María Bover» (142), i arriba a la conclusió que alguna de les afirmacions de Bover és «sumamente problemática», altra «pura entelequia historiográfica» i llur conjunt «un tejido de imprecisiones y falacias» (158).— J. P. E. [4289]

M<sup>a</sup> Lluïsa RAMOS I MARTÍNEZ, *Les rendes de les Muntanyes de Prades entre els anys 1286 i 1289*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», VI (1987), 5-21.

Estudi basat en quatre documents comptables, relatius als emoluments del Patrimoni Reial en aquella batllia, ara a Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*. Els termenals de la batllia són precisats gràcies a un document del 1667 (6). Les rendes eren arrendades i l'arrendador o collidor en satisfia els pagaments que li eren assenyalats, entre els quals consten els realitzats a mestre Andreu el 1286, a mestre Ramon de Savida aquell mateix any i el següent i a Pere March(s?). L'article és completat amb cinc quadres (17-21).— J. P. E. [4290]

Francesc RAFAT I SELGA, *Rajadell. Primera meitat del segle XIV*, dins «Miscel·lània d'Estudis Bagencs», 5 (1987), 139-156.

L'escorcoll sistemàtic de l'Arxiu Històric de Protocols de Manresa ha permès a l'autor de refer llista i nòmina d'una cinquantena de masos de la població (141-143), d'assenyalar els que feren transaccions amb bestiar menut de peu forcat (143-145), els dots i llurs quantitats (145-147), la legítima (147-149), els establiments de domini útil (149), les tasques o les parts de collita (150), els esclaus (150-151), els rendiments en general (151) i en particular els del safrà (152-153) i de vi (154), les compra-ventes de masos (154-155), els préssecs rebuts de jueus (155) i les notícies sobre conreus (156).— J. P. E. [4291

Francesc RAFAT, *El lloc de Cirera, de Rajadell*, dins «XXVI Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Manresa, 17-18 d'octubre 1981». Volum II. Manresa, Centre d'Estudis Bagencs 1985, 97-101.

Aplec de notícies, trobades a Manresa, Arxiu Històric de Protocols, relatives a la zona del municipi de Rajadell denominada Lloc de Cirera, plànol de la qual és a la pàgina 101. Les notícies van del 1292 al 1369. Les indicacions, entre les quals figuren uns capítols matrimonials del 1329 (99), fan referència a les deu famílies que vivien en el dit lloc i coincideixen amb les del *Fogatge* del 1365-1370. El lloc hauria desaparegut en les guerres de Joan II.— J. P. E. [4292

Jordi ANDREU I SUGRANYES, *La dinàmica de la població reusenca durant la crisi de l'Antic Règim: creixement vegetatiu i immigració. 1787-1820*, dins «Joves Historiadors», 243-246.

Els llibres sacramentals de Reus, Arxiu Prioral, permeten de conèixer el moviment vegetatiu, amb el resultat que aquest fou del 52'82 % durant el període esmentat, amb taxa anyal cumulativa de 1'53 %, quan entre el 1787 i el 1815 la mitjana treta sobre la base de les dades de quaranta-cinc poblacions catalanes fou del 19'74 % i 0'69 % respectivament.— J. P. E. [4293

Isabel DOMINGO, Jordi TOUS, *Els gremis reusencs a finals del segle XVIII*, dins «Joves Historiadors», 205-209.

Part d'un estudi més ampli sobre població i economia del corregiment de Tarragona vers 1795. Les bases documentals són una lleva militar, la bestreta d'un terç del cadastre, un impost especial de guerra i el *Llibre dels Miquelets*, [la localització arxivística dels quals no és indicada]. El resultat és que en acabar el segle XVIII a Reus hi havia trenta gremis, el més nombrós dels quals era el del comerç (43'15 % del total), seguit dels mercaders de drap i roba (9'64 %). El sector primari, en canvi, només representava un 4'31 % (206-207). El conjunt dels nou gremis relacionats amb els teixits ocupava el segon lloc (22'08 %), on eren particularment importants els teixidors de veles, per la proximitat amb el port de Salou. El 1787, Reus era la segona ciutat de Catalunya.— J. P. E. [4294

Fernando GALTIER MARTÍ, *Ribagorza, condado independiente, desde los orígenes hasta 1025*, Saragossa, Libros Pórtico 1981, 347 pp. i 3 mapes.

Llibre només conegut a través de la recensió de Pierre Bonnassie dins «Cahiers de Civilisation Médiévale», XXX (1987), 80-81.— J. P. E. [4295

J. BOIX POCIELLO, «*Les persones pobres e miserables a la Ribagorça medieval*», dins «*Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*», 5-6 (1984-1985), 185-209.

La *Relació dels focs comtals de Ribagorça segons estimació de valua* elaborada el 1381 per a la casa comtal i conservada a València, ARV, *Mestre racional*, 9584, ja publicada per Josep Camarena Mahiques, permet de conèixer quants «mendicants, vídues e pobres miserables» hi havia i llur importància demogràfica, equivalent al 36'13 % (185-189). Un segle més tard, el 1495, els 334 focs miserables haurien representat el 12'12 % (190). A partir d'ací, l'autor aplega notícies relatives a deixes testamentàries i a institucions caritatives o almoines en esglésies de la comarca, moltes de les quals ja pertanyen al segle XIX, notícies que li permeten d'elaborar una llista dels almoiners de Sant Vicenç de Roda (196, nota 28). També aplega notícies sobre béns comunals que podien ésser posats a disposició d'indigents (201-202). L'apèndix ofereix transcripció de dos documents del 1167 i del 1198, de Lleida, Arxiu de la Catedral, *Fons de Roda*, i quinze registres extrets del *Lucero de la dignidad de Limosnero* de Roda, conservat en el mateix arxiu, datats entre el 1248 i el 1692.— J. P. E. [4296]

Salvador CALATAYUD GINER, José M. FERNÁNDEZ ROS, *La història local i comarcal. La Ribera del Xúquer*, dins «*Joves Historiadors*», 191-197.

També en el camp de la història local s'ha fet sentir l'evolució de la historiografia valenciana dels darrers decennis, car ha passat d'ésser una crònica enaltidora de les glòries locals a estudi de com s'han realitzat en el pla d'una comunitat primària o bàsica els processos històrics generals, delimitació altrament exigida per l'especialització (192-193). En aquest procés, els autors remarquen el treball de catalogació d'arxius, tant municipals com parroquials, de la comarca, d'entre els quals destaca el municipal d'Alzira, i el que en els dits arxius realitzen alguns historiadors (193-194), en particular en el camp de la metodologia i de la documentació, i en els de la prehistòria, història demogràfica, història econòmica i en d'altres temes més cultivats pels historiadors valencians: germanies, expulsió morisca, bandolerisme, sense oblidar els més nous: ordre públic, justícia, regs, política municipal, etc.— J. P. E. [4297]

Encarnación SANSALONI MARTÍ, *El bandolerismo del siglo XVI en la Ribera y la Valldigna*, dins «*Crònica del XV Congreso*», 449-454.

Les notícies ací aplegades procedeixen de l'ARV, *Reial Audiència, Convents (Valldigna), Inquisició* i d'un *Libro de memorias de diversos sucesos y hechos memorables de la ciudad y reino de Valencia (1308-1644)*.— J. P. E. [4298]

Joan BOADAS I RASET, *Agricultura i estructura socio-professional a Riudellots de la Selva segons els cadastres de 1730 i 1819*, dins «*Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*», XXVIII (1985-1986), 327-356.

El *Cadastre del 1730* és conservat a Riudellots de la Selva, Arxiu Municipal, i representava la correcció del de 1716, farcit, segons que sembla, d'ocultacions, com també en resultaria aquell. Essent idèntic el terme en tots dos moments i tenint en el segon 6.110 vessanes, el primer només en confessava 4.706 (328-329), el 67'51 % de les quals era destinat a sembradura, el 18'32 % a bosc i a rouredes, i quantitats inferiors al 2 % a vinya, horta, arbres fruiters i nogueres (332-333). La preponderància de la terra de sembradura és confirmada per l'*Inventari de Josep Dalmau* (334; transcripció en les pàgines 349-356, de Girona, APG, *Notaris de Girona*). El rendiment hauria estat sensiblement

bo, del deu per un en les terres qualificades de primera (el 29'54 % del total) (335). L'estructura professional de la població era predominantment pagesa (32, seguits de 24 jornalers), amb més del 50 % de la propietat declarada (339). La població tenia 347 habitants el 1717-1718, segons el *Vecindario de Camposflorado* i 432 el 1787 segons el *Cens de Floridablanca* (343). Són reproduïts en apèndix l'encapçalament i la conclusió del *Cadastre del 1730* (346-348) i el ja esmentat *Inventari de Josep Dalmau*.— J. P. E. [4299]

Valentí GUAL I VILÀ, *Demografia i món rural a Rocafort i Vallverd de Queralt (s. XVI-XVIII)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987), 243-245.

Resum de tesi de llicenciatura. El seu objectiu és el de precisar la situació demogràfica i l'estructura econòmica de base agrícola en dos petits nuclis, amb els corresponents «graus de riquesa i de pietat, formes de transmissió de la terra, funcionament del municipi» (243). Base de l'estudi han estat els llibres parroquials d'administració de sagraments completats amb els de la Confraria del Roser, amb els protocols notariais i amb la documentació municipal i baronial. Les constatacions demogràfiques es poden resumir en estancament entre el 1560 i el 1750; en salt endavant fins a la fi del segle XVIII; en una mortalitat d'albats, que arriba al 52 %; en la presència de morts violentes durant el primer quart del segle XVII; i en la compareixença d'algun fill il·legítim a darreries del segle XVIII; en el màxim de mortalitat assolit pel decenni 1706-1715; en una mitjana de cinc fills; i en una economia basada en el cereal i en l'erm, amb augment de la vinya la segona meitat del segle XVIII.— J. P. E. [4300]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Los molinos medievales de la catedral aragonesa de Roda de Isábena*, dins «Aragonia Sacra», II (1987), 79-109.

Les pàgines introductòries presenten, amb freqüents transcripcions documentals de l'Arxiu de la Catedral de Lleida, els grups de molins que pertanyien a la catedral de Roda d'Isábena en la mateixa població (82-84), a la Pobla de Roda (84-86), a Mont de Roda (86-87), a Terrantona, a Vilacarle (87), a Sant Esteve del Mall (87-88), a Serraduy (88-90), a Santalestra, a Fantova (90), a Mur de Roda (90-91), a Coscollola (91), a Almenar (91-92), a Algerri i a Nocellas (92). La part documental conté transcripció de vint instruments, que van de mitjan segle XI al 1516, escrits en llatí i en català.— J. P. E. [4301]

Josep SANABRE, *La Resistència del Rosselló a incorporar-se a França*. Pròleg: Alicia MARCET JUNCOSA, Perpinyà, Els llibres del Trabucaire 1985, I-IV i 5-190 pp.

Reedició del llibre publicat el 1970. En el pròleg, Alicia Mercet assenyalava que el període posterior al 1659 ha estat oblidat tant per la historiografia catalana com per la francesa, fins a l'obra de Josep Sanabre, que publicacions més recents han continuat.— J. P. E. [4302]

G. GAVIGNAUD, *Propietaris-viticultors al Rosselló*, dins «Estudis d'Història Agrària», 6 (1986), 7-55.

Resum de tesi doctoral d'Estat, presentada l'any 1980 a la Universitat de París I, Panthéon-Sorbonne, que estudia la viticultura al Rosselló del final de l'Antic Règim fins ara i encara la projecta al futur. La part inicial recau en el nostre camp i és basada en múltiples publicacions de documents i d'estudis, en general realitzats per rossellonesos, amb qualche contribució d'altres, com és ara Raimon d'Abadal o Pierre Vilar, i en documentació inèdita en els Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals. La part relativa

al segle XVIII parla d'una situació, que manifesta l'originalitat catalana en el dret damunt la terra, fruit de legislacions successives (concessions en aprisió, cartes de poblament, complanta, *Sentència de Guadalupe* i emfiteusi) (10). Les pàgines 13-17 exposen amb detall la partició de la terra entre classes privilegiades i no privilegiades que, en general, gairebé s'equilibra (51'2 % les primeres, 48'8 % les segones, 14) el 1775, amb el detall que els darrers posseïen, sobretot, vinyes, possessió que hauria augmentat els darrers anys de l'Antic Règim pel fet de no complir la llei que preceptuava de dedicar més terra als cereals. «En llur condició de propietaris gairebé exclusius de les vinyes i secularment arrelats a llurs terres, els cultivadors rossellonesos van fer de llur país un dels que tenien un repartiment de la terra més igualitari de totes les altres províncies de la França del segle XVIII» (17). L'altra característica hauria estat la forta vinculació entre terra i propietaris, efecte de la institució de la casa i de la vigència de l'hereu (21). L'alliberació de càrregues socials damunt la propietat realitzada per la Revolució francesa no trobà entrebancs al Rosselló (22-24).— J. P. E. [4303]

Josep MORELL I TORREDEMÉ, *El port de Salou en el segle XVIII*. Pròleg de Carlos MARTÍNEZ SHAW (Secció d'Arqueologia i Història 58), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses 1986, 282 pp.

Publicació de tesi de llicenciatura. En el pròleg, el professor Martínez Shaw recorda les investigacions realitzades els darrers anys a la Universitat de Barcelona entorn de Salou i el seu port en el segle XVIII (13). A base de documentació de diversos arxius (Vila-seca, Arxiu Parroquial i Arxiu Municipal; Reus, Arxiu Prim Rull; Tarragona, Arxiu Històric Provincial, *Miquelets*, i AHA, *Patrimoni de la Mitra. Procés de la corretja* i lligall 50; i Barcelona, ACA, *Papeles de Su Excelencia*, lligall 263, i AHCB, *Fons comercial*) (17-18), l'autor estudia la «infraestructura portuària del port i platges de Salou i... les seves relacions directes amb l'activitat agrícola i industrial de la zona, circumstància que donarà com a resultat un creixement del seu 'hinterland' fins a la darrereria del segle XVIII» (9). Després de la bibliografia (19-26), l'autor exposa el marc físic, demogràfic i econòmic de Vila-seca/Salou en el segle XVIII (27-57; 646 habitants el 1717; 2.277 el 1795, 46), economia agrícola, on la vinya és gairebé el conreu hegemònic (52-53). El port és font suplementària de riquesa (59). El seu estudi es basa en particular en dos volums de l'Arxiu Municipal de Vila-seca, *Relación de barcos... entrados en el puerto de Salou desde 1782 hasta marzo de 1789* i *Relación de barcos entrados en el puerto de Salou desde abril de 1789 hasta enero de 1800*, en les seccions de «Copias de Oficios» i de «Copias de Sanidad», respectivament, i en d'altra documentació del mateix arxiu (60-61). Esdevingut pràcticament el port de Reus (69), el tràfic cresqué en competència amb el del port de Tarragona, l'engrandiment del qual provocà la davallada del de Salou ja en el segle XIX (70). Després d'un capítol relatiu a la lluita per la possessió de drets en el port de Salou entre Vila-seca i Reus, amb intervenció de l'arquebisbe de Tarragona, senyor del lloc (81-103), segueixen els dedicats a estudiar la quantificació i qualificació del tràfic (105-151), la geografia dels intercanvis (153-197) i la tipologia de les càrregues, la qual confirma la preponderància dels productes agrícoles (199-239). Un apartat especial estudia el tràfic català (241-256). L'apèndix documental ofereix transcripció de set peces, de Vila-seca, Arxiu Municipal, i de Tarragona, AHA, del 1684 al 1783, cinc de les quals són sentències relatives a drets sobre el port (263-272). Les darreres pàgines contenen la taula onomàstica i toponímica (273-281).— J. P. E. [4304]

Domènec MIQUEL I SERRA, Eulàlia MOREU I ROMEU, *Disputes entre l'abat i el poble de Sant Cugat respecte de les muralles del monestir*, dins «*Studia Monastica*», 28 (1986), 161-186.

Presentat el fascicle de vint pàgines, de propietat particular, i els documents que hi foren copiats durant la segona meitat del segle XVII (162), en són transcrits quatre (tres dels quals, dels anys 1532, 1535 i 1544, són sentències en el plet, al qual es refereix el títol) (163-171), els quals, sumats a les dades procedents d'altres fonts, són aprofitats per a sintetitzar les coneixences relatives al pany del mur i vall que anava de la casa del prior a la del cambrer del monestir i que necessitava reparació (172). Les dades proporcionades per la documentació ara publicada són confirmades per d'altres documents conservats a l'ACA i a l'ADB (173). Són transcrits en apèndix dos rebuts dels anys 1685 i 1688 relacionats amb un censal, que la vila pagava a la del Castell Octavià (185).— J. P. E.[4305

Josep M. MARQUÈS, *Dades sobre el temple monàstic i parroquial de Sant Feliu de Guíxols (s. XV-XVII)*, dins «*Estudis sobre temes del Baix Empordà*», 5 (1986), 87-112.

Per encàrrec papal, Pau Pla, vicari general de Barcelona, l'any 1602 féu visita d'inspecció a Sant Feliu de Guíxols, de la qual eixí una descripció de l'església parroquial i del castell de Sant Elm, ací transcrites (100-103; 108-112), de Roma, Biblioteca Angelica, ms. 109. Les notícies d'aquella descripció, completades per les de l'ADG, *Visites pastorals i Dotalsies*, serveixen per a la reconstrucció del temple parroquial amb les seves capelles i per a la del castell (88-100). De més a més, hi ha transcripció de la primera part del testament de Jaume Mateu, cirurgià de la població, datat el 1489 (104-107), on consta que posseïa «llibres ... del art [de cirurgia]» (106).— J. P. E. [4306

Lluís ESTEVA, Josep ESCORTELL, Joan SÁNCHEZ, Nèstor SÁNCHEZ, *Troballes del segle XVII en els carcanyols d'una casa guixolencsa*, dins «*Estudis sobre temes del Baix Empordà*», 5 (1986), 113-140.

En la volta de la planta baixa d'una casa de la plaça, pròxima a la casa de la vila, es trobaren peces de terrissa i fragments de suro torrat. Ací són aplegats els fragments textuals que parlen de suro en els *Manuale d'acords* de Sant Feliu de Guíxols, Arxiu Històric Municipal (121-124) i les referències a «tapers» en els llibres parroquials de la mateixa població anteriors al 1800 (117-119: el primer esment seria del 1747). En la segona part són descrites, fotografiades i dibuixades en certs detalls les trenta-dues peces de terrissa (125-139).— J. P. E. [4307

Benet JULIÀ I FIGUERAS, *Afliccions econòmiques dels guixolencs, després de la Guerra de Successió*, dins «*Estudis sobre temes del Baix Empordà*», 5 (1986), 141-150.

L'Arxiu Històric Municipal de Sant Feliu de Guíxols, *Manuale d'acords*, permet d'assistir a les successives imposicions tributàries, exigides «manu militari» a partir del cadastre del 1717. El 1737, però, Sant Feliu de Guíxols consta haver estat la població que pagava amb més diligència. De fet, el pagament de la part del cadastre entrà com a element dels contractes de masoveria (147).— J. P. E. [4308

Joan TORRENT I FÀBREGAS, *El bombardeig de Sant Feliu (1747) i «El Fortí»*, dins «*Estudis sobre temes del Baix Empordà*», 5 (1986), 151-175.

L'Arxiu Històric Municipal de Sant Feliu de Guíxols ha conservat en el registre 322

i en els *Manuels d'acords* la correspondència rebuda del comandant del «Clochester» i la intercanviada amb les autoritats militars castellanès. Són vint-i-una peces, ací transcrites (158-175), a través de les quals es coneixen detalls dels bombardeigs realitzats des del vaixell esmentat i de les reaccions dels defensors. Les cartes del capità anglès eren escrites en italià.— J. P. E. [4309]

*Onzè Centenari del Monestir de Sant Joan de les Abadesses. Explicacions històriques*, dins *Onzè Centenari del Monestir de Sant Joan de les Abadesses. 887-1987*, Sant Joan de les Abadesses 1987, [5]-[24].

Narració lineal de les vicissituds del monestir, dins la qual l'autor para molta atenció tant a la documentació contemporània de la fundació, en particular a l'acta de consagració de l'església el 887 ([6]) o al judici del 913 ([10]), com al primitiu escriptori sota l'abadessa Emma ([12]). I ja ben assentada la comunitat successora dels canonges agustinians, trobem esmentades, ultra les tres butlles papals fundacionals ([14]), l'emigració de còdexs a la seu de Tortosa acabada de restaurar, la redacció de la *Vita Mironis canonici* i un conjunt de necrologis, inscripcions, anotacions i escriptures ([16]), les cançons anotades en manual notarial ([16-18]), el necrologi nou, les consuetes i els inventaris ([18]), ordenances per a la vila i regest de més de dues mil escriptures de l'arxiu, els *Canalars*, les peces de teatre hagiogràfic, la biografia d'Onofre Isalguer, el panegíric de Jaume Pasqual ([20]), els personatges que en època moderna sobresortiren en diversos àmbits humanístics i les investigacions de Jaume Caresmar, que es concretaren en alguns opuscles, dissortadament perduts ([22]). Les pàgines senars són destinades a il·lustracions, moltes de les quals són reproducció de documents o llibres, manuscrits o impresos.— J. P. E. [4310]

Joan FERRERES I NOS, *Documentació i plànols de l'església de Sant Jordi*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 16 (octubre-diciembre 1986), 67-84.

Complement de l'opuscle de l'autor *Aproximació a la història de Sant Jordi del Maestrat*, Benicarló 1985, aquestes pàgines ofereixen, primer, un resum de les dades, completades amb tres plànols de l'arquitecte Manuel Duatis i Nos, i dues fotografies; i després transcripció textual dels *Capítulos para la construcción de la iglesia parroquial de Sant Jordi* del 1735 (72-76, amb reproducció fotogràfica de la darrera pàgina, 72), dels *Pactos entre los electos de la fábrica de la Iglesia y los arquitectos maestros sobre cambios en la obra del 1738* (77) i dels *Capítulos para dorar el retablo de Sant Jordi*, del 1790 (80), documents conservats en l'arxiu parroquial, els llibres sacramentals del qual han proporcionat les dades per a la confecció del rectorolgi del 1750 ençà (81-84).— J. P. E. [4311]

David GUASCH I DALMAU, *Els primers temps medievals (segles VIII-XII)*, dins *Sant Just*, 111-146.

En aquest intent de reconstrucció són tingudes en compte tant les notícies directament relacionades amb la ciutat de Barcelona com les que toquen el conjunt dels pobles veïns, en el marc dels quals són col·locats els primers esments documentals a Sant Just Desvern, just poc després de la destrucció de Barcelona per al-Mansúr, el 987 (119, 123 i 126-132); després d'un esment a la sagrera el 1052 (137), arriba la indicació dels terminals el 1059 (144).— J. P. E. [4312]

David GUASCH I DALMAU, *L'estabilitat de la Baixa Edat Mitjana (segles XIII-XIV)*, dins *Sant Just*, 147-194.

Seguint els traspassos de senyoria, que, a través de Berenguer Durfort desembocà en la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona, i aprofitant la documentació corresponent conservada en l'ACB (158-160), l'article informa sobretot de les relacions senyorials amb la població. Comencen també d'ésser aprofitades les dades ofertes per la documentació conservada en arxius particulars d'antigues cases de pagès, en concret del de Can Carbonell (164-179), per les visites pastorals i les *Rationes decimarum Hispaniae* (192-194). En resulta una economia agrícola (gra, vi, oli) a base d'una terra normalment explotada en emfiteusi i sovint carregada de censals. És conegut el minso parament d'una casa (189).— J. P. E. [4313]

Jordi PÉREZ I CONILL, *Notes sobre els segles XV, XVI i XVII*, dins *Sant Just*, 195-231.

En relació als dos articles acabats de resumir, hi ha en aquest les dades dels fogatges (49 focs fiscals el 1358, 23 el 1587) (199) i nous fons documentals, com és ara l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern, el qual permet de conèixer noms i cognoms dels immigrants d'Occitània (207-210). Així sabem noms d'autoritats, assistim a la separació entre els pobles de Sant Just Desvern i Sant Feliu de Llobregat (221-227), a la construcció de la nova església (228-230) i al pas de tropes castellanques (230-231).— J. P. E. [4314]

Daniel CARDONA I PERA, Oriol de FÀBREGUES-BOIXAR, *Sant Just Desvern durant el segle XVIII*, dins *Sant Just*, 233-321.

Ultra les fonts ja conegudes pels resums anteriors, els autors han pogut disposar de la resposta del rector Alonso de Castilla Muñiz al qüestionari de Francisco de Zamora el 1789, ara a Madrid, Biblioteca de Palacio, ms. 2.469, i de la documentació de l'Arxiu Municipal. La primera dada és la demogràfica (236 habitants el 1717, entre cinc i sis-cents el 1787) (238), amb llistes d'immigrants (243-245) i de cònjuges procedents d'altres poblacions (248-249). Augmentà la importància de la vinya (260-263), és coneguda la situació dels boscos l'any 1753 (266-267). Funcionava una bòbila (272). La població era pràcticament tota pagesa, però en el curs del segle disminuïren proporcionalment els emfiteutes normalment masovers (282-291) i augmentaren els treballadors de la terra (272-279). La vida comunitària girava entorn de la parròquia (293-298) i del comú, transformat en ajuntament per la *Nova Planta* (298-307, amb llista dels càrrecs públics, 304-307). Els serveis d'hostal (nou), de carnisseria i de fleca resultaren afectats per la nova carretera reial de Barcelona a Madrid i per l'augment dels viatgers (308-316) i constituïen una bona entrada per a l'economia del comú.— J. P. E. [4315]

Pedro GUZMÁN GRAU, *Un músico de San Mateo del siglo XVIII: Francisco Morera Cots*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 15 (julio-septiembre 1986), 39-47.

Recopilació de dades biogràfiques del músic esmentat, moltes de les quals són consignades mitjançant transcripció textual de fragments o de documents sencers, publicats per Vicent Ripollès el 1935.— J. P. E. [4316]

Antoni PLADEVALL, *La llegenda i la història sobre els orígens del monestir*, dins «Llambard. Estudis d'art medieval», II (1981-1983 [1986]), 19-30.

Tant com d'una banda l'autor refusa les llegendes de l'amagatall a Sant Pere de Rodes d'unes relíquies de sant Pere i d'altres màrtirs, ni que fossin reportades pel *Speculum Sancti Petri Rodensis* i que les acceptessin Jeroni Pujades i, almenys en part, Pèire de Marca, de l'altra s'alinea amb Jaume Villanueva, el qual, prescindint de les llegendes, començà la història del monestir amb el primer document, que ell trobà, del 902 (25), i que ara ja es pot fer enrera fins al 878, en què és documentada una «cella» (22); el 919 hi havia una «congregatio» de monjos sota un prior (25), i el primer abat seria del 947 (26).— J. P. E. [4317]

M<sup>a</sup> Josepa ARNALL I JUAN, *Els pergamins de Sant Pere de Rodes a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segles XIII-XV)*, dins «Llambard. Estudis d'art medieval», II (1981-1982 [1986]), 31-63.

L'ACA, *Monacals. Hisenda*, conserva dos-cents quatre pergamins pertanyents a l'antic monestir de Sant Pere de Rodes, datats en els tres segles esmentats en el títol. El decenni més abundós fou el del 1340 al 1350, al qual pertanyen trenta-tres peces. L'autora els analitza tant des del punt de vista geogràfic dels llocs als quals fan referència, com del personal dels monjos que hi són documentats, però sobretot des del jurídic, car es tracta de documentació relacionada amb possessions o d'altres drets del monestir; per això, el major nombre és constituït pels establiments emfitèutics (quadre propi en les pàgines 43-44), seguits de les compra-ventes (quadre propi en les pàgines 39-40) i de les prestacions de vassallatge (quadre propi en la pàgina 46) (35-36). Hi ha un apartat especial dedicat als rogataris (49-52), amb quadre nominal (53-58). Són transcrits en apèndix tres dels dits documents: un establiment emfitèutic del 1319 (59-60), una sentència judicial del 1308 (60-62) i una donació de terra del 1395 (62-63).— J. P. E. [4318]

Francesc CANALS BEVIÀ, *Evolució i desenvolupament econòmic de Sant Vicent del Raspeig* (Publicacions de la Caja de Ahorros Provincial 141), Alacant 1987, 410 pp.

Tesi de llicenciatura. Sant Vicent del Raspeig formà municipi propi el 1837, en separar-se d'Alacant. El llibre estudia aquest segle i mig de vida econòmica, bo i recollint les dades de segles anteriors, ja que «la història documentada comença en el segle XV» (31) i ja és coneguda la situació del poble en el segle XVIII per les dades que proporciona Antoni Joan Cavanilles (33. 44) o l'Arxiu Municipal d'Alacant, per exemple, en el *Justiprecio general del término* del 1756 (45-48). Les característiques són les típiques mediterrànies d'una agricultura de secà, amb un element propi, la barrella (49-51), comercialitzada fins al segle XIX. L'esmentat *Justiprecio*, unit al *Cens* de Floridablanca, porta a conèixer tant la distribució de la terra (326 propietaris, seixanta-vuit dels quals posseïen entre una i dues hectàries; cinquanta-nou, entre cinc i deu; només tres, entre vint i trenta; i altres tres, entre trenta i cinquanta) (55), com la de la població, constituïda per 1.387 persones, entre les quals hi havia quaranta estudiants (63), sis-cents trenta-cinc jornalers i sis-cents cinc llauradors. Les pàgines 367-369 proporcionen una mostra nominal dels propietaris consignats en el *Justiprecio* i les 393-399 indiquen les fonts documentals i la bibliografia.— J. P. E. [4319]

Lluís TO I FIGUERES, Ignasi BELLVER I SANZ, *Les fundacions de Santa Maria de Cervià i de Santa Maria de Vilabertran en el context de la societat feudal (1053-1069)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1987), 9-26.

La documentació, conservada a l'ACA, *Monacals. Santa Maria de Cervià*, i a Barcelo-

na, BC, *Pergamins de Vilabertran*, permet de reconstruir la trajectòria d'una família senyorial en dues generacions immediates. El matrimoni Llobet-Avierna fundà Santa Maria de Cervià, que lliurà a una comunitat de benedictins; el nebot, Gausfred Gastó, ja qualificat de «miles» i decidit, fundà Vilabertran, canònica regular, posada en mans de Pere Rigall, ja potser abans de l'arribada de la Reforma Gregoriana a Catalunya. Són publicats en apèndix els testaments de Llobet i de Gausfred Gastó (22-26).— J. P. E. [4320

Francesc de ROCAFIGUERA I GARCIA, *El capbreu de la cambreria de Santa Maria de l'Estany del temps del cambrer Antoni Bret*, dins «Ausa», XII (1987), 209-213.

Presentació del volum, ara a Moià, Museu Arxiu Comarcal, i anàlisi tant dels documents copiats en els pergamins utilitzats com a cobertes (209-210), com dels béns de la cambreria en les batllies de Merlès, Sant Feliu [Saserra], Olost, Oristà, Santpedor i Vacarisses (210-211). Porta les dates del 1399 i del 1401. Conté la llista de cambrers de Santa Maria de l'Estany a partir del segle XIII (212).— J. P. E. [4321

Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Catálogo de los prelados del Monasterio de Santa María de Meyà (593-1842)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 60 (1987), 281-290.

Presentació i transcripció anotada de l'escrit *Nomina... abbatum, praepositorum et priorum Regii Monasterii Meyanensis in Catalaunia...*, conservat al Monasterio de Silos, Archivo de la Congregación de San Benito de Valladolid, *Documentación varia I*, inicialment redactat l'any 1775 i completat per l'autor fins al 1842.— J. P. E. [4322

Daniel CAZES, Marcel DURLIAT, *Découverte de l'effigie de l'abbé Grégoire créateur du cloître de Saint-Michel de Cuxà*, dins «Bulletin Monumental», 145 (1987), 7-14.

La làpida, desapareguda de Cuixà fa més de cent anys, però que Louis de Bonnefoy sembla que veié en mans de particulars a Prada entorn del 1868, comparegué el novembre del 1986 en el Saló dels Antiquaris de Tolosa de Llenguadoc i fou comprada pel Consell General dels Pirineus Orientals. Figura l'abat de Cuixà i arquebisbe de Tarragona, Gregori (1143-1146). Porta la inscripció «Gregorius archiepis. abbas», amb la particularitat que la segona paraula és escrita contradirecció. Descriu les característiques figuratives, els autors arriben a la conclusió que es tracta de la làpida commemorativa del fet que Gregori construï el claustre de marbre de Cuixà. Trobaríem un fet semblant a Ripoll amb l'abat Ramon de Berga, el qual començà la galeria del claustre recolzada al monestir (12).— J. P. E. [4323

Fermí VINYALS, *Recull de notícies de la baronia composta per les parròquies de Santa Perpètua de Mogoda, Santa Maria de Martorelles, Sant Fost de Capcentelles i Sant Cebrià de Cabanyes, de la vegueria del Vallès*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 5-6 (1984-1985), 433-450.

Aplec i resum de vint-i-vuit documents, datats entre el 1343 i el 1599, relatius a vendes de la jurisdicció senyorial damunt aquelles poblacions per part del rei i als esforços i despeses de les poblacions a fi de tornar a la plena senyoria real. És particularment interessant la documentació relativa als dits intents en temps d'Alfons el Magnànim i als seus canvis de posició, per necessitat de diners efectius.— J. P. E. [4324

Josep TRENCHS, *Un document de Santes Creus dins el fons «Scala Dei» de l'Arxiu Històric Nacional. La compra d'unes terres en el terme de Mur (1197)*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 337-341.

El document, transcrit en la pàgina 341, és acta de venda d'una capçonada de terra al monestir de Santes Creus, ocasió per a indicar notícies relatives a Mur en el *Liber feudorum maior* o en el *Llibre blanc de Santes Creus* (338). El document és ara a Madrid, AHN, *Scala Dei*, carpeta 2849.— J. P. E. [4325]

Fermí VINYALS I ROVIRA, *Notes de la Història de Santiga, petit poble del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda* 1984, 222 pp.

El primer document que parla de s'Antiga se salvà de les devastacions d'al-Mansur el 985, car és del 983 (9). Abans, només hi ha qualque moneda escadussera d'uns quants anys a. C., encunyada a Empúries (37). Tot un capítol, escrit per Salvador Alavedra i Invers, és dedicat a l'ara d'altar paleo-cristiana de Sancta Maria Antica-Santiga i a les seves inscripcions (43-72; el lector recordarà ATCA, I (1982), 293-295), amb un afegit, on són aplegats els antropònims de Santiga i parròquies veïnes dels segles X-XII en la documentació de Barcelona, ACA i ACB (73-79). La mateixa documentació és analitzada en les pàgines següents i en són extretes notícies de tota mena, relatives a la contrada i als seus habitants (83-97). Les mateixes fonts proporcionen les notícies dels segles posteriors. En el XIV compareix una font nova, de l'ADB, les visites pastorals (100-102), ultra les relatives a l'estira i arronsa entorn de la pertinença del poble al patrimoni reial o a la seva alienació en mans de senyoriu particular (103-106). Són del segle XV les primeres notícies sobre els llibres litúrgics de la parròquia (110), les *Ordinacions* de Ferran el Catòlic (115-121) i la que el 1500 l'església parroquial posseïa un missal mixt estampat (124). En el segle XVII disposem d'una nova font de notícies, la *Carpeta de Santiga*, de Sabadell, Arxiu Històric Municipal, amb testimoniatge d'actuacions de l'autoritat executiva o batlle recaients en la vida diària de la gent (143-147); també trobem una referència a escriptures de la parròquia en poder de particulars (150), altra als allotjaments de tropes en temps de Felip IV (151-152) i un nomenament de batlle del 1666 (155-156). L'arxiu de Sabadell proporciona per al segle XVIII el *Llibre de la cort del batlle de Santiga*, l'ACA les sèries del *Reial Patrimoni* i de la *Reial Audiència* (162) i les visites pastorals de l'ADB la fórmula «ordeno i mano» (164-167). Començaven els canvis de llengua (170-171) i les intervencions regalistes en la provisió de càrrecs eclesiàstics (173-175). Assenyallem la reproducció fotogràfica dels *Goigs de Nostra Senyora de Antiga* del 1708 (189) i dels *Goigs de Nostra Senyora del Heura* d'entorn del 1700 (201).— J. P. E. [4326]

John DAY, *Quanti erano i sardi nei secoli XIV-XV*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXV (1986 = Studi Storici in onore di Giovanni Todde), 51-60.

Carlo LIVI, *La popolazione della Sardegna nel periodo aragonese*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXIV (1984 [1986]), 23-130.

La mateixa documentació, molta de la qual és en sèries diverses d'ACA, porta el primer dels autors a atribuir uns 190.000 habitants a Sardenya el 1320, mentre el segon creu que eren uns 300.000 o uns 320.000.

Entre les fonts inèdites, en les quals es basa l'estudi del segon, trobem ACA, *Canc.*, *reg.* i *Cartes Reials Diplomàtiques, Reial Patrimoni* i *Reial Audiència* (130). Té particular importància el *Compartiment de Sardenya*, d'ACA, *Canc.*, *Vària* 43, les fonts del qual són assenyalades en les pàgines 28-29. Remarquem que la pàgina 48 parla de la documentació relativa a la introducció de drets senyoriais sobre la població el 1326. A la pàgina

73 comencen els intents de precisar la població d'alguns llocs (73-83), amb referències contínues a l'ACA. El 1485 hi hauria hagut a Sardenya 26.263 focs fiscals, quantitat molt inferior a la del nombre real de famílies (108); el 1505, 50.000 famílies i uns 207.700 habitants (112).— J. P. E. [4327-4328]

Alberto BOSCOLO, *La missione di Giovanni di Vallterra in Sardegna (1405-1407)*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXV (1986 = Studi in onore di Giovanni Todde), 115-121. L'ACA, *Canc.*, reg. i l'AHCB fan conèixer els detalls d'una missió, fruit de la qual fou la batalla decisiva de Sanluri.— J. P. E. [4329]

Bruno ANATRA, *Santa Sede e Sardegna tra Medioevo ed Età Moderna*, dins «Annali della Facoltà di Magistero dell'Università di Cagliari», N. S., IX (1985 [1987]), 61-141. La primera part és un repàs històric que arriba a les portes del Renaixement. Hom hi troba notícies de catalans ja el 1165 (64). La infeudació de Bonifaci VIII a Jaume II i a la casa de Barcelona respondria a un intent de potenciar la llibertat eclesiàstica, però toparia amb la política tradicional de la casa, la de limitar el pas de béns a mans mortes (73). La presència catalana s'aparellà amb «l'immissione nell'isola dei nuovi ordini dei predicatori e dei mendicanti» i amb una major confiança en la clerecia parroquial (92). Altre resultat fou la reestructuració del mapa eclesiàstic de l'illa, a fi de fer encaixar jurisdiccions civil i eclesiàstica (103). Sàsser i Càller augmentaven en importància. La segona part és una descripció de la situació dels diversos bisbats a base de l'ASV, *Visitationes ad limina* del final del segle XVI, entre les quals es troben les de l'Alguer, iniciades pel bisbe Andreu Bacallar (111-132).— J. P. E. [4330]

Giancarlo SORGIA, *La città di Sassari nei parlamenti*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXV (1986 = Studi in onore di Giovanni Todde), 169-180. Aplec de notícies sobre parlaments sards i llur relació amb la ciutat de Sàsser, tot en gran part procedent d'ACA, en particular del fogatge del 1603, conseqüència del qual Sàsser exigí que hom li tornés allò que havia pagat de més (173). L'apèndix conté quatre documents d'ACA, *Canc.*, *Sardiniae*, reg. 4916 entorn d'aquell afer. Els dos documents municipals i el del virrei són en llengua catalana, la informació del mestre racional en castellà. Són del 1614 (175-180).— J. P. E. [4331]

Maria Mercè COSTA, *Jaume Carròs i el Veguer de Sàsser*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXV (1986 = Studi Storici in onore di Giovanni Todde), 91-99. La documentació d'ACA, *Canc.*, reg. i *Cartes reials diplomàtiques*, permet de reconstruir els problemes derivats del fet que un dels fills de l'almirall Francesc de Carròs, Jaume, insultà públicament el veguer reial de Sàsser, Ramon de Montpaó. En el curs de l'exposició són transcrits alguns fragments.— J. P. E. [4332]

Joan PIÉ I FAIDELLA, *Annals inèdits de la vila de la Selva del Camp de Tarragona* (Secció d'Arqueologia i Història 51), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses 1984, XII, 678 i [42] pp. Mossèn Joan Pié i Faidella, que publicà la *Representació de l'Assumpció de Madona Santa Maria* [cf. ATCA, I (1982), 397, núms. 263-266; V (1986), 342-343] en la «Revista de l'As-

sociació Arqueològica Barcelonesa», oferí a la mateixa publicació i aquesta acceptà successius capítols dels annals de la seva vila, que sortiren des del maig-juny del 1899 fins al 1913. L'autor aplegà sengles extrems d'aquells capítols, als quals afegí l'opuscle format pels darrers capítols romanos inèdits en desaparèixer la publicació esmentada, i els oferí al consell municipal de la Selva del Camp, bo i demanant de «facilitar-lo ab qui tinguin gust de llegir-lo» (XI). Complint, doncs, amb escriure el desig de l'autor, el consell municipal de la vila i la Diputació de Tarragona posen ara a l'abast dels estudiosos una edició facsimilar d'aquell aplec, numerat de forma correlativa, a la qual han fet precedir unes pàgines de presentació de l'autor i de la seva obra (V-VIII), un aclariment editorial (IX) i la reproducció fotogràfica de la dedicatòria autògrafa del fins ara exemplar potser únic dels *Annals* (XI-XII), als quals han fet seguir una taula onomàstica i toponímica de quarantadues pàgines, obra de Felip Brunet i Sabarich i de Joaquim M. Masdeu i Guitert (el qual també signa la presentació esmentada).— J. P. E. [4333

Joan Seraff BERNAT I MARTÍ, *Problemática de un núcleo rural valenciano. Pasado demográfico, crisis y perspectivas de la Serra d'En Garceran*, Castelló, Diputació Provincial 1986, 228 pp.

La primera part del llibre, dedicada al règim demogràfic pre-industrial, cau en gran part dins els nostres límits. Es basa en els *Quinque libri* de l'Arxiu Parroquial de Serra d'En Garceran, que comencen entre els anys 1546 i 1554 (28), completats per fons de València, ARV, *Batllia*, A 1942 o E 512 (sobre senyoriu de la població, 23-24) i *Vària*, llibre 333, relatiu a famílies censades potser el 1735 (29), amb el resultat que els focs haurien passat de 43 el 1510 a 220 el 1794 (29-30). Aquestes dades són després examinades críticament (30-32) i exposades amb l'ajut d'onze gràfics i de dotze quadres (29-81), aquests completats amb sis taules (173-192 i 196) i amb tres nous gràfics (211-212). La selecció bibliogràfica ocupa les pàgines 215-220.— J. P. E. [4334

Carme BATLLE I GALLART, *La Seu d'Urgell medieval: la ciutat i els seus habitants* (Fundació Salvador Vives i Casajuana 93), Barcelona 1985, 194 pp.

Després de les pàgines inicials, on l'autora recorda els seus predecessors, d'entre els quals destaquen Pere Pujol i Tubau i Jeroni Brach i Montiu, autor encara inèdit (11-15), trobem el capítol primer, ja conegut dels nostres lectors [cf. ATCA, I (1982), 338, núm. 64]: en el segon, a base de la documentació notarial de la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, en part ja estudiada per la mateixa autora [cf. ATCA, II (1983), 486, núm. 747; 448-449, núms. 592-593; IV (1985), 534, núms. 1967-1968; i VI (1987), 440-441, núm. 3415], ella reconstrueix el procés de formació de la ciutat medieval esparsa primer per assentaments o pobles entorn del nucli, posteriorment units per carrers (37-46) i explica els diversos serveis públics documentats: bladeria, forn, escorxador, molins (46-54), els murs i llurs successives restauracions, ocasió per a recordar la gran cremada del 29 de setembre del 1362 i la successiva reconstrucció dels murs, amb la col·laboració popular a l'obra per «desenes» (59), cosa que proporcionà un perímetre urbà semblant al de començaments del segle XVIII (61), encara que la població tenia fluctuacions: 294 focs el 1359 (55), 199 en acabar el segle XV (62). També en el capítol terç, dedicat a la població i als estaments de la ciutat (65-108), trobem assumits algun dels estudis esmentats, on l'autora ressegueix el rastre documental de famílies procedents de l'actual França, comtats catalans inclosos, i dedica atenció especial a l'escrivà Joan de Montrodad, bo i aplegant notícies d'altres escrivans de la Seu d'Urgell (84-88); o aquells, en els quals aplega notícies sobre la població urgellesa del segle XIII (90-98). El 1439 eren 209 les famílies que contribuïen a la repara-

ció dels murs: 45 de mà major, 70 de mà mitjana i 90 de mà menor (99), ultra alguns jueus (les notícies sobre els quals omplen les pàgines 102-108: ni en els millors temps no arribaren a les vint famílies; la sinagoga, propietat d'Elias Bedoz, posseïa llibres (105), coneguts pel testament d'aquest). El darrer capítol és dedicat a les institucions benèfiques de la ciutat urgellenca, les quals, com les de les altres ciutats catalanes, es veurien reflectides en l'actuació del matrimoni Evast-Aloma del *Blanquerna* de Ramon Llull, possiblement inspirada en sant Omobono de Cremona (111). Hi desfilen la casa per a l'acolliment de pobres (112-113) i l'hospital de la catedral (114-119), l'almoïna (119-125), ja esmentada en els *Estatuts del Capítol* del 1161 (119), i amb motiu de la qual sabem quelcom de l'escola de la catedral (122), com també que el consell de la ciutat es reunia en la llibreria o biblioteca del convent de Sant Domènec (125); l'hospital dels prohoms, ocasió d'afegir notícies sobre «cirurgians, físics, metges i apotecaris» (130), i sobre les deixes a favor seu en el manual 448 de l'arxiu esmentat, del 1287 al 1291: 315 sous i 324 diners, repartits en trenta-set deixes (132); el del capítol o dels clergues pobres (137-139) i la leproseria, també anomenada Hospital de les Magdalenes (139-142), el qual, durant els anys acabats d'esmentar, rebé quaranta-vuit deixes, equivalents a 26 sous i 356 diners; afegim-hi les confraries, els ajuts a favor de donzelles pobres a maridar (143-144), els destinats al convent de Sant Domènec (144-146), als pobres vergonyants (146-148) i als captius (148), a favor dels quals només són documentades dues deixes. Les actes del consell municipal, conservades a partir del 1433 en el *Llibre vermell* o del *Consolat*, permeten de conèixer molts detalls del funcionament de l'hospital unificat a partir dels preexistents (149-159), també sobre el projecte d'establir escola d'arts conjuntament el capítol i la ciutat, sota mestre únic (149 i 151, nota 114) el 1445, el qual seria un mestre en medicina; la construcció de l'edifici hospitalari únic, amb les seves vicissituds (152-157), acasionà l'inventari dels béns de l'hospital, ací transcrit (184-186) i comentat (157-159). L'apèndix és constituït per setze documents (165-187). La bibliografia ocupa les pàgines 191-193.— J. P. E. [4335]

Carme BATLLE, Imma NAVARRO, *Documents sobre els mercaders occitans a la Seu d'Urgell (fi del segle XIII)*, dins «Urgellia», 7 (1984-1985), 307-334.

El manual 449 de la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, és un volum d'anotacions notarials datable d'entorn del 1280, en plena crisi de les relacions entre les cases de França, d'Anjou i de Mallorca i la de Barcelona, com a resultat de les Vespres Sicilianes, malgrat la qual les relacions comercials no s'interromperen. L'objecte principal de les transaccions era el drap de qualitat, seguit dels muls i de les manufactures de ferro (312). Les pàgines 321-334 contenen resum de dues centes operacions documentades en el manual esmentat.— J. P. E. [4336]

Fernando GALIANA CARBONELL, *Obres en lo castell de Sexona*, dins «Crònica XV Asamble», 465-472.

Les notícies ací aplegades procedeixen del *Llibre del repartiment*, d'ACA, *Canc.*, reg. 478 i sobretot del *Capbreu o memorial de les obres en lo Castell de Sexona*, del 1472-1475, ara a l'ARV, *Mestre Racional*, lligall 423. Al final hi ha llista alfabètica de cognoms documentats en la població (471-472).— J. P. E. [4337]

Ignasi M. MUNTANER I PASCUAL, *Els noms de lloc del terme de Sitges i de les terres veïnes* (Estudis Sitgetans. Sèrie Major 1), Sitges, Grup d'Estudis Sitgetans 1986, 350 pp. i un annex amb el *Mapa del terme de Sitges i de les terres veïnes*.

Tota una secció, la d'*Abreviatures, textos i mapes citats*, fa inventari de fonts (*Textos inèdits, manuscrits o mecanografiats*, 43-45), on consta molta documentació medieval en registres de l'ACB, i publicacions sobre el tema (*Textos impresos. Revistes*, 45-55). El capítol *Estudi especial d'alguns topònims antics* addueix, ultra la documentació esmentada, d'altres escrits catalans medievals (293-303).— J. P. E. [4338]

Carme BATLLE, Àngels PARÉS, *El castell de Sitges a la mort de Bernat de Fenollar (1326)*, dins *Castells*, 153-177.

Reconstrucció, àdhuc amb tres plànols (156-158), del castell de Sitges, basada en les dades proporcionades per l'inventari dels béns mobles i immobles del cavaller Bernat de Fenollar del 1326, conservat a Barcelona, ACB, *perg.* I-1-1863, ací transcrit (165-177). També proporciona dades relatives als castells de Tivissa i de Selma (163-165).— J. P. E. [4339]

Lourdes MATEO BRETÓS, *Actituds davant la mort de la població sitgetana als segles XVI i XVII* (Grup d'Estudis Sitgetans. Quaderns 18), [Sitges] 1986, [20 pp.]

Base de l'estudi són quaranta-cinc testaments (21 del segle XVI, 24 de darreries del XVII), conservats en l'Arxiu Històric Municipal de Sitges. L'autora constata que els notaris eren més fidels als formularis acostumats que a la redacció presentada pels testadors; estudia l'estructura típica d'un testament i es fixa en les fórmules redaccionals, en les relacions personals i en les modalitats de deixes per a bé d'ànima; dues del segle XVI es recorden dels pobres, però cap del segle XVII.— J. P. E. [4340]

Antoni LLORENS I SOLÉ, *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*. Volum I, Lleida, Editorial Virgili i Pagès 1986, 506 pp.

Encara que els textos publicats en apèndix només siguin dos (503-506: la *Charta franchitatis* del 1195 (cf. p. 195) i els *Privilegis sobre batlle i judicis* atorgats pel duc de Cardona el 1633), tot el llibre basa la seva exposició cronològica de la població solsonina des de la prehistòria fins als nostres dies en les troballes arqueològiques aplegades en el Museu de Solsona i en la documentació dels arxius solsonins, capitular, municipal i de protocols notariais, presentats en les pàgines 30-33. Remarquem també les pàgines 15-30, en les quals és resumida l'aportació d'autors que l'han precedit en l'estudi de la temàtica. Trobem en el curs de l'exposició diversos elements que cauen en el nostre camp, a partir de la inscripció romana de la pàgina 86, que l'autor relaciona amb l'existència d'una escola romana a Setelsis (85-87); els registres de documentació dels segles X-XIII (143, 146-148, 159-180); les referències a actes de consagració d'esglésies (230, la Seu d'Urgell; 202-206, Santa Maria de Solsona, amb identificació de topònims; i encara 309-313 i 320; 373, consagració de la segona església de Santa Maria de Solsona el 1163); notícies sobre la vida cultural del monestir: escola (359), antiga llibreria (343), *Cartoral I* (480), *Llibre del martirologi* (356), regest de la documentació del monestir realitzat en acabar el segle XV (471), lector de teologia el 1524 (384), notaria (258, 269, 324), *Constitucions* del 1450 (383), inscripcions sepulcral (472 i 473) i butlles papals (369-370). Molta de la documentació produïda per la canonja de Solsona consisteix en establiments de terres i la pàgina 148 presenta una anàlisi dels elements específics de tals contractes. La documentació relativa a drets personals és nombrosa: capítols matrimonials (478), testaments (464-466, 475, 477, 496), processos (492), plets (498), expedients moderns de noblesa (499), capbreus (211). L'altre capítol important és el del dret municipal, on destaca, ultra les cartes de franquesa, ja esmentades, l'acta de constitució del municipi l'any 1338 (270-273), els *Privile-*

gis (264-269), *Ordinacions* diverses (*Mostassaferia* del 1432, *Draps* del 1342) (288-299), confirmació d'usos i costums el 1332 (260-262), els llibres d'actes de l'arxiu municipal (212), la notícia que la primera acta municipal escrita en castellà és del 1772 (282) i l'aplicació del *Usatges* a Solsona (138-140, 218). La dualitat de senyoriu damunt la població única tingué efectes beneficiosos, com el projecte de concòrdia per a la solució dels mals usos vint-i-cinc anys abans de la *Sentència de Guadalupe* (135, 145), però també ocasionà plets (302-304). Acabem assenyalant les notícies relatives a la sinagoga amb la seva escola (291), a joglars (246, 329), al testament del trobador Guillem de Berguedà (478), a cartes personals d'entorn del 1610 (479), a Isabel d'Orrit, dona lliurada a l'estudi de la filosofia i de la teologia ja durant el segle XVI, relacionada amb els inicis de la Companyia de Jesús (496) i al diari de l'estada de Francisco de Zamora a Solsona (213 i 215).— J. P. E. [4341

Ramon PLANES I ALBETS, *Obres i reformes a la catedral de Solsona (segles XV-XVIII)*, dins «Ilerda», XLVII (1986), 409-441.

Després de la introducció, on són indicades algunes dades relatives a la història de la catedral de Solsona, segueix la transcripció de quinze documents procedents de tres arxius solsonins: el diocesà, el municipal i el de protocols. Un d'ells, el sisè, transcrit íntegre, conté els *Articles en què es prova que lo Il·ltre. Capítol té lo dret... de fer obres en la iglésia catedral, capelles i demès sense expressa llicència del senyor bisbe*, del 1690 (419-427). Dos dels articles de l'esmentat document fan referència a l'Arxiu de la Comunitat de Preveres d'aquella seu (424-425), arxiu al qual també es refereix el document IX, del 1703 (430). Altres documents són particularment interessants per a la història de l'art en el període del barroc. Les tres pàgines finals (439-441) apleguen la bibliografia específica.— J. P. E. [4342

Ramon PLANES I ALBETS, *Notes sobre les monedes de Solsona (1599-1615)*, dins «Acta Numismatica», 15 (1985), 219-222.

El 1599, Solsona obtenia privilegi reial d'encunyació de menuts d'aram i de plom. Ací són transcrits tres documents de l'Arxiu Diocesà, *Plecs alfabètics*: una crida del 1607 donant tres dies de coll per a canviar els menuts fins aleshores corrents pels nous i dos contractes del 1611 i 1615 per a encunyar menuts forts.— J. P. E. [4343

Ramon PLANES I ALBETS, *L'encunyació de moneda a Solsona durant la Guerra de Separació (1640-1652)*, dins «Acta Numismatica», 16 (1986 = III Simposi Numismàtic de Barcelona), [385].153-[392].160

Recopilació de notícies, tant arxivístiques com proporcionades pels exemplars de menuts i sisens conservats, relatives a la fabricació de moneda a Solsona des del 1639 al 1651, per necessitats de la Guerra i per pobresa. Són publicats en apèndix quatre documents, dos de l'Arxiu Diocesà i dos del Municipal; en destaquen els dos darrers, compte dels menuts encunyats i de l'aram esmerçat, del 1651-1652, i explicacions donades per les autoritats solsonines pel fet d'haver encunyat sisens sense tenir-ne llicència.— J. P. E. [4344

Ramon PLANES I ALBETS, *Sobre la petita noblesa de la Catalunya interior al segle XVIII. Marià de Cabanes i Coma (1736-1789)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987), 163-186.

Diversos fons documentals, d'entre els quals destaquen Solsona, Arxiu Històric de

Protocols, i Barcelona, Arxiu Particular de la família Barnola, permeten de reconstruir la trajectòria de les famílies Cabanes i Coma fins a l'ennobliment de Marià el 1781, el qual també fou membre de la Secció d'Agricultura de la Reial Conferència Físico-Experimental de Barcelona (174). Les pàgines finals presenten un quadre dels béns (181), l'arbre genealògic (182), una prosopografia de dotze personatges (183-184) i l'exposició de mèrits amb la petició d'ennobliment, del 1780, conservada en l'arxiu Barnola (185-186). També podem conèixer alguns dels llibres presents en la biblioteca d'En Josep Coma i Monjo i en la del nostre biografiat (178).— J. P. E. [4345]

Ramon PLANES I ALBETS, *Una crisi de mortalitat del XVIII: Incidència de les «febres pútrides» de 1783 a Solsona*, dins «Cardener», III (1986), 111-122.

En les pàgines introductòries l'autor recorda que, tot i que la darrera gran pesta fou la del 1720, es presentaren durant el segle XVIII d'altres mortaldats els quinquennis 1735-1739 i 1750-1754 i principalment l'any 1783, en el qual Josep Masdevall fou oficialment encarregat de combatre-la i en deixà constància en la seva *Relación de las epidemias de calenturas pútridas...*, Barcelona i Madrid 1786; durant la passa, s'estigué quinze dies a Solsona i els *Llibres d'òbits* de l'Arxiu Parroquial confirmen les proporcions de la malura (112 i 116, gràfics; 115-117, quadre sinòptic). Són transcrits de l'obra esmentada fragments relatius a la simptomatologia del mal (114-115), a l'estada solsonina del dit Masdevall (115 i 117) i en apèndix la lletra de l'Ajuntament de Solsona al comte de Floridablanca, informant elogiosament sobre l'actuació d'En Masdevall a Solsona, datada el 12 de setembre del 1783, en la qual és descrit el mètode emprat i la coincidència de la passa amb un any de collita molt dolenta. La lletra procedeix de Solsona, Arxiu Municipal, lligall 95, i és transcrita en les pàgines 119-122.— J. P. E. [4346]

Anna Maria AGUADO HIGON, *La guerra contra la Convenció entre la idea de croada i la primera guerra «nacional» (1793-1795)*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 257-267.

L'Arxiu Municipal de Sueca, *Governació*, 543-544, permet de conèixer la reacció popular de l'esmentat municipi i la seva contribució espontània, amb diners i queviures, a la Guerra contra França. La plega de diners pujà a 1345 lliures, 18 sous i 4 diners, i la de queviures a 216 cafissos i tres barcelles d'arròs cada any (259), ultra vint-i-vuit voluntaris (261-262). El 1794 era format l'exèrcit de voluntaris honorats, al qual vint-i-cinc suecans s'oferiren per a oficials (264-265).— J. P. E. [4347]

Magda MIRABET I CUCALA, *La petita noblesa rural: els Pallarès de Talarn*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 221-224.

Resum de tesi de llicenciatura. L'objectiu és el de reconstruir, a base de la documentació de Tremp, Arxiu de Protocols; de Talarn, Arxiu Municipal; de Barcelona, AHPB i ACA, *Cancelleria, Consell d'Aragó, Plets civils i Reial Audiència*; i de l'arxiu familiar, la minoria vilatana governant, de la qual la família Pallarès seria mostra. El període estudiat és el segle i mig, del 1650 al 1800 (222). Motor de l'ascensió hauria estat el servei reial (batllia), no pas la possessió de terres, malgrat que en tots dos conflictes bèl·lics de la Guerra dels Segadors i de la Guerra de Successió, els Pallarès es col·locaren en el bàndol que resultaria perdedor. La trajectòria familiar conduí de la mercaderia a la possessió de terres i sobretot a l'establiment de censals, i als estudis universitaris de lleis (223).— J. P. E. [4348]

Magda MIRABET I CUCALA, *Mecanismes de diferenciació social i d'extracció de renda: Talarn, segles XVII-XVIII*, dins «Collegats», I (1987), 149-162.

Suposat l'estudi anterior i sobre les mateixes bases són estudiats els dos aspectes enunciats en el títol, del 1690 al 1741 (150), temps durant el qual l'activitat econòmica de la família Pallarès s'assentava damunt quatre bases: els fruits del cultiu de les pròpies terres, un cop deduït el cost dels jornals pagats a terceres persones; la comercialització d'excedents agropecuaris; la inversió de numerari en la compra de censals; i l'exercici de l'abogacia (150-151). El *Llibre de la tutela i la cura dels béns 1706-1716*, ara a l'ACB, proporciona el preu dels jornals i la suma d'altres despeses requerides pel conreu de les finques (151-153); només es pot tenir alguna idea llunyana entorn de la comercialització de les deu mules que solien engreixar (153-154). Les inversions en censals o violaris pujaven a 8.632 lliures el 1690, que fruitaven 452 lliures i 2 sous de pensions (154); els rèdits de l'exercici de l'abogacia es poden deduir del *Llibre dels aconductats del 1741*, ara a Tremp, Arxiu Notarial, *Secció de Talarn* 615 (156-157). Els llibres notarials informen de compra-ventes de terres durant el segle XVIII (160-161, notes 23 i 25).— J. P. E. [4349]

Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Història del Tallat*. Pròleg d'Alexandre MASOLIVER, Lleida, Editorial Virgili i Pagès 1986, 336 pp.

Precisada la situació geogràfica (13-14), recordada la primera compareixença del nom en documentació cristiana el 1058 (15; grafies del nom entre el 1058 i el 1195: 31), les vicissituds dels llargs anys de terra fronterera fins que el 1147 començà la conquesta definitiva (23), el 1166 la repoblació (26) i el pas a senyoriu de Poblet el 1195 (28-30), l'autor resumeix la versió sobre els orígens d'el Tallat donada per Jaume Pasqual, per Ramon Bergadà Solà i per Josep-Joan Piquer i Jover, i estableix la seva tesi que «el castell del Tallat no pot ser identificat amb el castell Colobrer» (52-53) i que, per tant, el seu origen no és vinculat al de Vallbona de les Monges, ans a una decisió col·lectiva del 1354, en virtut de la qual divuit caps de casa es comprometien a alçar l'església del Tallat, notícia conservada a l'ACB, *Extravagants. Llibre de comptes de Francesc Rayner* (53-57). A partir d'ací la història del Tallat va passant les seves pàgines, en les quals hi ha les indulgències atorgades el 1414 per Pere Sagarriga (60), el privilegi de Joan II (64-67), les avinences entre Vallbona i Poblet (67-71) i entre Montblanquet i Rocallaura (128-130) en qüestió de límits, i entre el rector de Rocallaura i el senyor de Solivella, Ramon Berenguer de Llorac, nissaga impulsora del Tallat durant tot el segle XV, sobre l'administració (71-73; 176-179; cf. 132-134), la visita dels Reis Catòlics (75-94), el pas definitiu a Poblet (95-101), el primer inventari conservat, del 1509 (101-105), els drets i el patrimoni (105-128), i les obres del segle XVIII, conegudes pel *Llibre d'orde de fra Anton Ventura*, de Madrid, AHN, *Clerecia*, còdex 866B (130-132); d'altres volums de la mateixa sèrie informen sobre les processons de diverses parròquies en temps moderns (190-193, amb referència als llibres 5.617 i 13.755); hi hagué conflictes entre la de Solivella i la de Blancafort (204-215; cf. ATCA, IV (1985), 535-536, núm. 1975). L'esmentat llibre 5.617 de l'AHN i d'altres obres anteriors al 1801 narren gràcies, àdhuc prodigioses, rebudes pels devots de la Mare de Déu del Tallat (217-235). Hi ha una secció dedicada als *Goigs* tant manuscrits com impresos abans del 1801 (235-260, cf. ATCA, V (1986), 512, núm. 2974).— J. P. E. [4350]

Leonard A. CURCHIN, *Demography and Romanization at Tarraco*, dins «Archivo Español de Arqueología», 60 (1987), 159-171.

El recull d'inscripcions romanes de Tarraco, publicat per Geza Alföldy el 1975, n'aplegava 1180, vuit centes divuit de les quals, completades per tres de trobades darrerament, cor-

responents al període pagà de romanització, són ací estudiades. Es distribueixen així: 54 votives; 155 honorífiques; 117 honorífiques i funeràries; 461 funeràries; 20 miscel·lànies i 14 insegures (160). Socialment, l'estructura de la població seria aquesta: 91 esclaus (33 segurs; 58 probables); 175 lliberts (122 segurs, 53 probables); 120 lliures (81 segurs, 39 probables); i 532 inclassificables (162-163 i 169-170). Quant a l'edat, «pocs morien passats els 50 anys», encara que tres homes consten haver mort als 90, 92 i 97 anys (165-166). Entre les divinitats, cap no és indígena, ans predominaven les imperials (24 de 83 casos) i sobretot les romanes (42 entre 83 casos) (167).— J. P. E. [4351]

Francesc CORTIELLA I ÒDENA, *Benet XIII i la ciutat de Tarragona*, dins «Jornades Cisma», 403-410.

En refugiar-se a la corona catalano-aragonesa, Benet XIII s'havia d'instal·lar a Tarragona, cosa que l'obligà a establir contactes amb la ciutat, la qual esperava que la presència del papa afebliria la preponderància del metropolità en la capital i en el Camp. La documentació corresponent, conservada a l'Arxiu Històric de Tarragona, *Acords municipals o Clavaria*, és ací transcrita (406-410).— J. P. E. [4352]

Federico LARA PEINADO, Santiago LÓPEZ CASTILLO, *Documento de Juan II en relación con la villa de Tàrrega (Lérida)*, dins «Ilerda», XLVII (1986), 379-384.

La introducció recorda la incidència de la guerra contra Joan II a Tàrrega i presenta el pergami de propietat particular, document amb el qual el rei esmentat atorgava al seu partidari Pere Oliu els béns, concentrats sobretot a Tàrrega, de l'igualadí Antoni Corner, partidari de les institucions catalanes. La concessió és datada el 29 de juliol del 1462. La transcripció ocupa les pàgines 382-384.— J. P. E. [4353]

Josep M. PLANES I COSTA, *Radiografia d'un municipi borbònic català: persones i grups socials al poder a Tàrrega, 1715-1750*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 101-127.

«Estudi inicial i molt genèric» del tema, al qual han estat aplicats «elementals mètodes quantitius» (101). La base són els *Llibres d'actes* contemporanis, ara a Tàrrega, Arxiu Municipal, completats amb l'Arxiu Parroquial, *Llibres de baptismes*, IV-VIII; *de casaments*, II-III; i *d'òbits*, I-II. Immediatament després del 1714 canviaren les persones, però no l'estructura de la paeria ni el nombre de paers, quatre, ni el sistema electiu d'insaculació (104); el 1720 ja es troben sis regidors anyals, «designats des de Barcelona» (104); en la dècada dels 30 es multipliquen les intervencions desafortunades de la Reial Audiència (106-108), entorn del 1740 compareixen els regidors vitalicis, que havien comprat el càrrec al rei (108-109). El 1744 es restabliria la designació anyal. La llista dels agraciats amb tal designació ocupa les pàgines 120-124. A aquests noranta-quatre personatges, l'autor n'afegeix set que, amb no menys mèrits, mai no serien nomenats (126), als quals s'han d'afegir els membres de famílies clarament bandejades per austriacistes (126-127). La significació social dels designats és objecte dels nou quadres de les pàgines 110-119.— J. P. E. [4354]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Notícies del carrer Agoders de Tàrrega segons tres capbreus del segle XVIII*, dins «Recerques. Terres de Ponent», VIII (1985), 269-290.

Els capbreus, conservats a Cervera, Arxiu Històric Comarcal, són el *Capbreu del Con-*

*vent de Nostra Senyora del Carme*, en protocol de Marià Terez i Mateu 1732-1760, el *Capbreu de la reverent comunitat de preveres*, en protocol d'Anton Terez 1768-1770 i el *Capbreu del convent de Sant Agustí*, en protocol de Marià Lloses 1781-1793. Ací són aplegades les notícies relatives a propietaris de cases tant d'una banda com de l'altra del carrer (270-274), als censos que carregaven damunt algunes (274), als altres notaris documentats, d'Arbeca, de Guissona i de la mateixa Tàrraga, i als testimonis (275). Són transcrits en apèndix les nou declaracions de reconeixement relatives a cases del dit carrer (278-290). Hi ha dues fotografies del mateix carrer en la làmina que segueix la darrera pàgina.— J. P. E. [4355]

Ismael ALMAZÁN FERNÁNDEZ, *Delito, justicia y sociedad en Catalunya durante la segunda mitad del siglo XVI: Aproximación desde la bailía de Terrassa*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 211-220.

Resum de tesi de llicenciatura. El fons estudiat és el de Terrassa, Arxiu Històric, *Batllia. Processos criminals dels anys 1560-1589*. L'autor s'ha interessat pels aspectes socials: si l'acusat pertanyia o no a la comunitat, diferència social entre acusat i acusador, matèria entorn a la qual girava el procés. L'autor resumeix així: aquella justícia «actuaba con rapidez y era extremadamente cuidadosa en sus averiguaciones, pero no rompía los equilibrios sociales del lugar y sus intereses se identifican más que con los de una lejana autoridad con los de las familias establecidas en la comunidad» (216).— J. P. E. [4356]

Montserrat MOYA MOYA, Maria Montserrat ARMENGOL ARGERICH, *La consciència de la mort: la seguretat dels testaments*, dins «L'Avenç», núm. 78 (gener 1985), 64-67.

Pàgines basades en un conjunt de sis-cents cinquanta testaments de terrassencs del segle XVIII, predominantment pagesos, encara que a darreries del segle creix el percentatge de treballadors de la indústria. Ací són analitzades les fórmules emprades en la invocació religiosa inicial, les relatives a l'estat de salut del testador, als marmessors i a les deixes per a bé d'ànima, amb algunes notícies sobre la situació de la dona, deduïbles dels esmentats testaments, la localització dels quals no és indicada.— J. P. E. [4357]

Marc-Aureli VILA I COMAPOSADA, *Tortosa al segle XIII. Vida i costums dels tortosins*. Pròleg de Joaquim FERRER (Col·lecció «Antropologia»), Barcelona, El Llamp 1986, 142 pp.

Narració d'algunes característiques de la vida diària dels tortosins, en tant que aquestes poden ésser reconstruïdes a partir dels *Costums de Tortosa* i en algun punt completades amb el *Llibre dels fets* de Jaume I. Remarquem el dret de tothom a «mostrar de qual ciència ell sàpia ne vulla mostrar» (102). La bibliografia és en les pàgines 141-142.— J. P. E. [4358]

Eduardo PARÍS MUÑOZ, *Torrelblanca: Notas para su historia local: ampliación del templo parroquial (1774-1805)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 109-143.

L'únic llibre de l'arxiu parroquial salvat el 1936 és un registre de baptismes del 1804 al 1839, al final del qual s'és conservat l'escrit del rector Agustí Centelles, *Notas a la iglesia de Torrelblanca*, d'entre les quals destaca la relativa a l'ampliació del temple parroquial des del 1774, d'on són extractats els fragments relatius a l'acord d'ampliació (115) i al progrés de l'obra (116-120). L'església s'inaugurà el 1805.— J. P. E. [4359]

Mario ZUCCHITELLO, *Una devoció mariana: la Mare de Déu dels Socors a Tossa (segles XVI-XX)* (Quaderns d'Estudis Tossencs 3), Tossa, Centre d'Estudis Tossencs 1986, 162 pp.

En el marc de la Tossa dels darrers decennis del segle XVI destaca el mariner i comerciant Antoni Caixa, fundador de la capella del Socors, a punt d'ésser beneïda el 1593 (21-22). El seu estat durant els segles XVII i XVIII és conegut per les visites pastorals de l'ADG (29-31). La documentació local permet de conèixer l'ampliació realitzada durant la primera meitat del segle XVIII, amb el corresponent retaule, acabat el 1726 (33-36, amb croquis de l'ampliació en les pàgines 50-52). El culte hi era assegurat pels beneficiats obtentors dels benefets fundats primer per Joan Duran (53-57) i molt després per Tomàs Vidal i Rei (66-71). L'activitat dels esmentats beneficiats és coneguda en detall pel *Llibre de comptes del reverent Joseph Payet, prevere, beneficiat de la present vila de Tossa al primer de may de 1710* (62-65, amb particular referència a la biblioteca personal i a un probable nebot, Jaume, estudiant a Salamanca). L'administració, en canvi, era responsabilitat exclusiva de les obreres (75-79). Les solemnitats anyals són conegudes per la *Consueta* de la parròquia, redactada el 1707 per Francesc Delàs (93-101). En la principal, estabilitzada el 2 de juliol en la segona meitat del segle XVIII, no hi mancaven ni les indulgències (102) ni el cant dels *Goigs*, variant dels tradicionals *Set goigs de la Mare de Déu del Roser* (103-107). El record al Socors en els testaments de tossencs és termòmetre de la devoció popular (119-123). Són transcrits en apèndix a les diverses parts del llibre la llista de tossencs en el fogatge del 1515, d'ACA, *Reial Patrimoni*, A.401, i el permís episcopal de benedicció de la capella, d'ADG, U 213 (24-26); el testament de Joan Duran, de l'Arxiu Provincial de Girona, *Protocols notarial*, *Blanes* 431; l'acta de la primera presa de possessió del benefet establert per Duran i la presentació per a un dels benefets establerts per Tomàs Vidal i Rei, el 1791 (83-92); i els *Goigs* en còpies i edicions diverses (103-110).—  
J. P. E. [4360]

Eva SERRA I PUIG, *Els Gassol. De cavallers de Tremp a protonotaris del Consell d'Aragó*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987), 43-77.

La documentació familiar conservada a Barcelona, ACA, *Patrimoniales. Sentmenat*, completada per d'altres sèries del mateix arxiu, permet de refer la trajectòria que, a través del servei als Trastàmars, primer en la Castellania d'Emposta, després en la guerra de Granada prop Ferran el Catòlic, i a continuació a l'emperador Carles a Itàlia i a Felip II després de la crisi d'Antonio Pérez en llocs de màxima confiança, enlairà dos membres de la família, Jeroni i Francesc Gassol, a la protonotaria del Consell d'Aragó i a la noblesa. Les dades familiars i numèriques són exposades en el curs de l'article i sintetitzades en els nou quadres finals (69-77). Particular interès posseeixen les pàgines 65-67, on és constatable l'aiguabarreig de català i castellà en els papers de la família i en els corresponents dels Gassol cortesans; i la 53, amb notícies relatives a l'Estudi General de Lleida en el pas del segle XVI al XVII.—  
J. P. E. [4361]

Manuel RIU I RIU, *Repercussió del Cisma en les comunitats religioses del bisbat d'Urgell*, dins «Jornades Cisma», 225-232.

Aplec de notícies relatives a aspectes diversos de les comunitats monàstiques assentades en territori de l'antic bisbat de la Seu d'Urgell en el pas del segle XIV al XV, agrupades per temes. Moltes d'elles procedeixen dels *Sacrae Antiquitatis Cataloniae Monumenta*, de Jaume Pasqual, o directament d'arxius diversos: Episcopal de la Seu d'Urgell i de Solsona, Municipal de Berga, Parroquial de Serrateix. Els temes exposats són l'estat de

les comunitats, els béns patrimonials, la gestió administrativa, les obres de construcció i de reparació d'edificis, el servei parroquial i les relíquies, ultra les fundacions piadoses.— J. P. E. [4362]

Vicente CÁRCEL ORTÍ, *Historia de la Iglesia en Valencia, I*, València, Arquebisbat 1986, 360 pp i 174 làmines.

La narració no sols es basa, tant com és possible, en documentació d'arxiu, publicada o inèdita, ans encara, com és el cas de la descripció de l'estat de la diòcesi el 1778, reporta i copia llargs paràgrafs de la *Relatio visitationis ad Limina*, de Francesc Fabián i Fuero (328-358). L'obra comença recordant els intents anteriors, oferint com un butlletí bibliogràfic d'historiadors del bisbat de València (22-32): en el curs de la narració, trobem resums dedicats a eclesiàstics valencians, com és ara Arnau de Vilanova (127-128 [la bibliografia ja és molt superada]) o sant Vicent Ferrer (105-114 [la base bibliogràfica podria ésser més completa i ajornada]) i visions generals de l'aportació de la clerecia valenciana a la cultura de cada època (133-137; 229-238). Trobem, de més a més, resums dedicats a Joan Agnès (173), als Col·legis i Seminaris (248-263), als clergues il·lustrats (291-301) i, ja en acabar el segle XVIII, al Seminari de la diòcesi (320-324). L'esplendorosa segona part, formada per les 174 làmines, conté inscripcions relatives als personatges retratats i reproduccions de portades i de pàgines de llibres.— J. P. E. [4363]

Miguel LLOP CATALÀ, *La ciudad de Valencia, capital de su Reino*, dins «Anales del Centro de Cultura Valenciana», núm. 63 (1978-1985), 1-41.

Damunt el rerafons del problema del centralisme de la ciutat de València, la capitalitat de la qual mai no ha estat negada (6-12), l'autor es fixa en alguns aspectes, en els quals es concretà la capitalitat de València, a base de la documentació de l'AMV, *Manuales de consells*, on és palès el fet que tant el rei com d'altres, també des de fora de la corona, s'adrecen a la ciutat de València amb motiu d'affers que afecten tot l'antic Regne (15-18), fet, al qual responia en els jurats una clara consciència de capitalitat, car moltes sessions del consell tractaven afers «a bon estament del regne de València» (18-19). Després, l'autor es fixa en dos moments del dit protagonisme: el de la Unió Valenciana dels anys 1347-1348 (21-23) i el de l'interregne i Compromís de Casp (23-25); també en d'altres moments, en què era necessària la defensa de la terra contra atacs enemics de moros o de castellans (25-26), en què hi havia perill d'alienació de poblacions reials (27-30), en què calia defensar les regalies (31-35), fomentar l'activitat industrial (36-37) o assegurar el proveïment de queviures (39-40).— J. P. E. [4364]

Abelardo HERRERO ALONSO, *Nucleos de población asimilados a Valencia (I)*, dins «Anales del Centro de Cultura Valenciana» núm. 63 (1978-1985), 67-82.

La denominació romana de «Valentia» es conservà sempre en la documentació cristiana com a nom de la ciutat (68-70), en la qual, en època musulmana, començaren d'aparèixer nuclis satèl·lits. L'autor aplega esments en documentació antiga relatiu a Xarea (71-72), Boatella (72-74), Russafa (74-76), Rajosa (76-77), Patraix (77-78), Roterós (78-80), Malilla (80-81) i Mont-Olivet (81-82).— J. P. E. [4365]

María Luisa CABANES CATALÀ, *Monasterio de la Zaidía y su abaciología*, dins «Mélanges à la mémoire du père Anselme Dimier». II. *Histoire cistercienne. 4. Abbayes*, Arbois, Pupillin 1984, 463-470.

Recopilació de dades històriques, procedents de Barcelona, ACA, de València, ARV, AMV, i ACV, i de Madrid, AHN, relatives a l'antic monestir, derruït amb motiu de la Guerra del Francès l'any 1810, al seu patrimoni durant la Baixa Edat Mitjana (463-465) i a les setze abadeses que el governaren entre el 1265 i el 1499 (465-470). Són transcrits els versos que Jaume Roig dedicà al procés per mala administració a càrrec de Castellana Català (469).— J. P. E. [4366]

Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *El Justicia Criminal. Una corte medieval valenciana, un procedimiento judicial*, dins «Estudis Castellonencs», 3 (1986), 287-310.

L'autor no es proposa d'estudiar la normativa dels processos enantats per justícia criminal, ans llur realitat a través de la documentació de l'ARV, *Justicia criminal. Cèdules; Justicia criminal. Denunciacions; i Mestre racional* (293). Recorda la multiplicitat de tribunals i d'instàncies i els problemes constants derivats de l'extensió de la jurisdicció eclesiàstica (395-396). La part més pròxima al nostre tema és la distribució de documents o d'anotacions en les diverses sèries. El *Llibre de cèdules* és destinat a l'anotació dels actes jurídics que es produeixen diàriament (300): en el de *Denunciacions* consta la informació que inicia el procés i les següents actuacions fins a la sentència (300-301); al *Mestre racional* arribaven només aquelles parts de la sentència que afectaven favorablement el tresor reial (301-302). Adhuc la lletra d'aquests llibres de comptes és més tècnica (303). Les darreres pàgines reconstrueixen la dinàmica d'un plet ideal, des de la denúncia a la sentència, amb transcripció de fragments corresponents a diversos passos processals (304-309).— J. P. E. [4367]

Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *Dels delictes i de les penes a la València Baix-Medieval*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 4 (1986), 331-345.

La ciutat burgesa de la Baixa Edat Mitjana necessita ordre per al bon funcionament de les seves activitats, d'on ve la persecució dels elements creadors d'inseguretat, d'acord amb les pautes creades per la societat i promulgades per les seves autoritats. L'autor aplega ací alguns fragments de l'ARV, *Justicia criminal* i *Mestre racional* relatius al capteniment de l'autoritat en casos en els quals, ultra el delicte, trobem en la pena un exercici d'exemplaritat social, més palesa com més aliens a la societat cristiana eren els castigats.— J. P. E. [4368]

Miguel LLOP CATALÀ, *Comercio marítimo valenciano del siglo XIII al XV*, I Seminario «El Mediterráneo - Mare Nostrum. Origen y desarrollo del comercio marítimo en tierras valencianas», Gandia agosto 1986 (Academia de Cultura Valenciana. Serie Histórica 2), València 1987, 105-135.

La primera part és una revisió bibliogràfica dels trenta darrers anys, en els quals hom ha anat desenterrant la documentació valenciana i, en conseqüència, l'economia valenciana de la Baixa Edat Mitjana ja no ha estat vista només des de Catalunya (105-109). Recordades les dades relatives a naus, a dressanes i a Consolat de Mar (110-112) i aplegades les escasses notícies sobre comerç en l'època musulmana (112-114), a partir del 1240 comença la documentació cristiana, encara escadussera (114-116), i a començaments del segle XIV ja s'inicia la sèrie de *Manuale de consells* de l'AMV, amb notícies molt concentrades en les «coses vedades» des de finals del segle XIV. A partir del 1308, el consell municipal impulsa tota mena d'activitat tèxtil (117). La documentació d'arxiu permet de conèixer certes característiques de les relacions amb Montpeller, Perpinyà i Mallorca

(119-121). En general, el volum del comerç cresqué durant la segona meitat del segle XIV (121-122), creixement que explicaria l'eclosió del segle XV (123-124). Els *Llibres d'aveïnament* i els de control de naus permeten de tenir dades quantitatives ja de començos del segle XV (125-126) i l'autor es fixa sobretot en les relacions amb diverses ciutats italianes (126-128), amb Flandes i Alemanya (128-129).— J. P. E. [4369]

Agustín RUBIO VELA, *Crisis agrarias y carestías en las primeras décadas del siglo XIV. El caso de Valencia*, «Saitabi», XXXVII (1987), 131-147.

L'anàlisi de la documentació municipal valenciana (*Manuale de consells*, AMV, A-1) permet de constatar que el 1310 l'exportació de gra era tal que calgué prohibir-la. Notícies proporcionades per autors diversos confirmen les males condicions alimentàries gairebé arreu de la Mediterrània occidental, de Palerm a Sevilla (136). El maig del 1311 l'escassetat era general al Regne, tret d'Oriola (137). El febrer del 1312, València feia pregàries per la pluja (138). El 1313 continuava la secada i repercutia en la minva del nombre de caps de bestiar; el gra per a l'alimentació d'aquest fou taxat al preu de quinze, tretze i onze sous el cafís d'ordi, de civada i d'avena respectivament (139), que de seguida hagué d'ésser augmentat d'un sou. El novembre del 1325 començava altra vegada la pugna per a assegurar les subsistències amb una carta del rei, a la qual segueixen quantitat de notícies, àmpliament transcrites dels *Manuale de consells* (140-141). També és documentada la contraposició d'interessos entre València, que necessitava tenir blat a bon preu, i els pobles, que en volien treure el màxim de benefici (142). Altre resultat foren unes ordinations municipals de dring antisemita, del 1326 (143). Els darrers mesos del 1328 i primers del 1329 sofriren del mateix mal, agravat per una riuada del Túria els primers dies d'octubre del 1328, la qual féu malbé «graneria et foveas, in quibus conservabatur bladium» (145). És natural, doncs, que fos molt estesa la consciència de crisi (146). Resta l'interrogant de si la consciència era anterior a les dificultats o només llur efecte.— J. P. E. [4370]

Agustín RUBIO VELA, *La asistencia hospitalaria infantil en la Valencia del siglo XIV: pobres, huérfanos y expósitos*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam», 2 (1982), 159-191.

Estudi basat en els vuit volums de l'administració de l'Hospital d'En Clapers de València, conservats en l'AMV (163), corresponents als anys 1374-1397. La mitjana d'infants assistits superava poc o molt els vint i les despeses ocasionades per ells oscil·laven entre el 10'2 % el 1374-1375 i el 24'6 % el 1394-1395 (164). L'assistència normal consistia a contractar una dida (cent trenta-set casos), sense que manqués ajuda econòmica a famílies pobres (vint-i-cinc casos). Els allotjats a l'hospital eren qualificats de «bords» (166) i els esmentats llibres ofereixen detalls de llur abandó (166-167), molts d'ells després d'haver estat batejats i d'haver rebut nom, cosa que solia constar en albarans que acompanyaven les criatures, tres dels quals són ací reproduïts fotogràficament (168; d'altres n'és reproduït el text, 169). No tots eren bords, car dinou dels cent trenta-set consten acollits per causa de pobresa, malaltia o mort dels pares (172-174). Els infants eren col·locats normalment a casa de llurs dides, cosa que porta l'autor a establir la distribució ciutadana o comarcal d'aquestes (174-180). També era normal que l'hospital trobés a cada acollit un amo, al qual afermar-lo, deure que requeia en un càrrec especial, el de «pare dels órfens» (180-185). L'hospital preferia ajudar la família a fer-se càrrec de l'infant (185-187). Són transcrites en apèndix les vint-i-vuit anotacions relatives a afermament d'altres tants infants (189-191).— J. P. E. [4371]

Agustín RUBIO VELA, *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV* (Estudios Universitarios 10), València, Institución Alfonso el Magnánimo 1984, 260 pp.

Els estudis de l'autor sobre el segle XIV valencià són coneguts dels lectors d'ATCA (cf. I (1982), 417, núm. 331; II (1983), 504-505, núm. 812; 506-507, núm. 818; III (1984), 345-346, núm. 1348; IV (1985), 610, núm. 2228; V (1986), 480-481, núm. 2879; i VI (1987), 354-355 i 498, núm. 3627; als quals s'han d'afegir els dos resums immediatament precedents). Tal com ell mateix diu en la presentació del volum actual, l'estudi dels hospitals valencians en tant que realitat vinculada, condicionada i manifestadora d'aspectes diversos del marc social i en particular de les seves fluctuacions econòmiques, ha esdevingut el tema primari de la dedicació de l'autor (10). Aquest llibre seria una primera síntesi. En ell, després d'un capítol dedicat al concepte medieval d'hospital (13-22), trobem un díptic, la primera part del qual és dedicada al tema d'hospitals i societat (23-74), díptic que exposa «la dinàmica i ritmo de las fundaciones, la secularización progresiva de los establecimientos, el creciente control municipal sobre los mismos» (10); la segona a l'Hospital d'En Clapers (77-153), del qual explica «la fundamentación material, la estructura organizativa y el funcionamiento cotidiano» (11). Segueix la bibliografia (157-162) i els apèndixs documentals: el primer regesta i transcriu vint-i-sis documents de l'AMV, *Manuales de consells, Lletres missives i Llibres d'administració de l'Hospital d'En Clapers*, datats entre el 1319 i el 1400 (163-195); el segon transcriu de la darrera de les sèries esmentades set factures presentades a l'Hospital d'En Clapers per medicines o altre material sanitari o serveis (198-238), amb la corresponent taula de denominacions (238-246); el tercer conté la llista de censataris del mateix hospital per als anys 1384-1385 (247-255), del *Llibre dels censals del 1384-1385*.— J. P. E. [4372

Andrés DIEZ BORRÁS, *Notas sobre los primeros tiempos de la atención valenciana a la redención de cautivos cristianos (1323-1399)*, dins «Estudios Castellonencs», 3 (1986), 337-354.

L'aportació bàsica de l'article és la notícia que en l'AMV, *Manual de consells*, 1, hi ha les *Ordinacions per a traure catius chrestians de poder de infeels*, del 1324, redactades a iniciativa de la ciutat de València, alguns dels paràgrafs de les quals són ací transcrits (344-347), amb el complement de les notícies que ha proporcionat el mateix arxiu sobre llur aplicació (348), d'entre les quals destaca la relativa a la presència a València de dos indígenes de l'illa de Canària, el 1387, a fi d'«instruir aquells en nostra llengua e en la fe chrestiana» (349, nota 33). Al final, llista de les redempcions de captius anteriors al 1375, documentades en l'ARV (351), i de les realitzades entre el 1375 i el 1399 (352-353).— J. P. E. [4373

Sylvia ROMEU ALFARO, *El brazo real en las cortes de Valencia*, dins *Historia, Política y Derecho. Estudios en homenaje al profesor Diego Sevilla Andrés*, València, Publicaciones de la Universidad 1984, 825-845.

Com la de Catalunya, la cort del Regne de València era formada pels tres braços clàssics, el terç dels quals és el reial. Durant el temps entre una i altra cort, la representació de les ciutats reials, personificada en la de València, era anomenada «estament» i en període de cort, «braç» (827). L'autora exposa el procés d'integració de les diverses ciutats, viles i llocs del regne en les corts (826). Els *Actes de cort* de l'ARV permeten d'establir el quadre de presències de les diverses ciutats durant els segles XIV (832), XV (834) i XVI-XVII (837). Hom pot detectar una línia de creixement en l'assistència a corts, tot i que

en l'Edat Moderna la institució sembla frenada (838). També les corts experimentarien l'evolució de l'autonomia i la democràcia a l'oligarquia i al centralisme (839) i així l'oferta econòmica és exigida abans que el rei donés satisfacció als greuges (840). Les ciutats eren representades per síndics en nombre divers (València, cinc; les altres poblacions, dos, tret de Llíria, un) i amb actuació sovint condicionada (842-845). En realitat, la gran funció de la cort fou la concessió de contribucions a la corona i pràcticament perderen llur funció, quan acceptaren la Unió d'Armes (845). L'estudi es basa en fonts documentals inèdites tant de l'ARV com de l'AMV, ultra en els llibres de Llorenç Matheu i Sanç i de Cristòfor Crespi de Valldaura.— J. P. E. [4374]

M. Rosa MUÑOZ POMER, *La oferta de las Cortes de Valencia de 1358*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 155-166.

Narració de la primera ajuda del regne de València a Pere el Cerimoniós, distribució de la mateixa (162-164) i condicions de concessió (159-161), conegudes per ACA, *Mestre racional*, 2468.— J. P. E. [4375]

José HINOJOSA MONTALVO, *Las fronteras valencianas durante la Guerra con Castilla (1429-1430)*, dins «Saitabi», XXXVII (1987), 149-157.

Aplec de notícies sobre aquella confrontació entre diverses branques dels Trastàmara i, per tant, entre les corones catalano-aragonesa i castellana, proporcionades per València, ARV i AMV, relatives a les comarques frontereres. La guerra consistí en gran part en atacs locals des de totes dues bandes i ací són narrats els coneguts sobretot per ARV, *Mestre racional*. La darrera pàgina documenta les conseqüències constatables de la guerra (157).— J. P. E. [4376]

José M<sup>a</sup> CRUSELLES, *Familia y promoción social: los Lópic de Valencia (1448-1493)*, dins «Estudis Castellonencs», 3 (1986), 355-380.

Exposició d'un cas de sociologia urbana, centrat en l'ascensió social, gràcies a una família nombrosa, que permeté una àmplia parentela tant carnal com espiritual, i a la integració en un clan poderós, en aquest cas el dels Borja. La base arxivística és el volum d'ARV, *Clerecia, 1777*, en el qual Antoni Llopis recollí documentació personal i anotà les principals dades familiars i econòmiques que l'afectaven, on deixà constància de l'examen previ a la concessió de llicència per a l'exercici del notariat (361-362), dels estudis dels seus dos fills a Itàlia, on anaren acompanyats per llur mestre Francesc Gacet (375-378), i de llur promoció: Joan, a secretari de Roderic de Borja, i així arribaria a bisbe de Perusa; Jeroni, després d'estudiar dret a Bolonya, tornaria a València on, sense deixar de fer de notari, pujaria a cavaller i seria escollit jurat de la ciutat (377). L'exposició conté fragments de les lletres que els fills escrivien des d'Itàlia.— J. P. E. [4377]

José HINOJOSA MONTALVO, *Mercaderes alemanes en la Valencia del siglo XV: la «Gran Compañía» de Ravensburg*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), 455-468.

Recopilació de dades, aplegades a València, ARV i AMV, sobre activitats de la «Magna Societas Alamannorum». Entre el 1431 i el 1499, els alemanys que consten aveïnats en la ciutat de València són nou (457). Operacions mercantils d'alemanys a València són documentades des del 1426 i el primer alemany resident a la ciutat consta el 1434 i el 1445 ja hi ha constància de la societat, la «Grosse Ravensburger Handelsgesellschaft»,

activa fins al 1530. Alguns registres de *Batllia* i de *Mestre Racional* de l'ARV permeten de reconstruir les importacions de la companyia els anys 1478, 1481, 1503 i 1506-1507 (462-463), en les quals predominen la roba i les manufactures metàl·liques. Els protocols notarials de Jaume Salvador, del mateix arxiu, permeten de reconstruir les operacions mercantils dels Humpis, representants de la Companyia (un d'ells havia llogat una casa a Berenguer Mercader, conegut literat, 465). Els gèneres exportats eren cuir, sucre i llana; la Companyia participà en la producció de sucre al Reial de Gandia (467).— J. P. E. [4378

Miguel Àngel LADERO QUESADA, *El Banco de Valencia, los genoveses y la saca de moneda de oro castellana. 1500-1503*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), 571-594.

A Simancas, Archivo General, *Consejo real*, lligall 88, es conserva la documentació relativa a un procés a càrrec del Banc de València, fundat i dirigit en la dita ciutat per genovesos, pel fet d'haver tret il·legalment de Castella grans quantitats de monedes d'or, emparant-se en els grans serveis bancaris fets a la corona en llocs allunyats de Castella. Les extraccions il·legals haurien sumat 75.216.000 maravedisos. Són explicats els estratagemes per a esquivar els controls fronterers a Requena o a Almansa. En apèndix són transcrits cinc cartes o fragments en castellà, escrites per Francisco Palomar el 1503 a Barcelona (587-589). Un quadre final resumeix les operacions conegudes (590-593).— J. P. E. [4379

Emilia SALVADOR ESTEBAN, *Relaciones comerciales Génova-Valencia en el siglo XVI*, dins «Atti del Congresso Internazionale di Studi Storici. Rapporti Genova-Mediterraneo-Atlantico nell'Età Moderna» (Pubblicazioni dell'Istituto di Scienze Storiche V), Génova, Universitat 1983, 175-212.

El 1528, Génova s'alià amb Carles V. L'amistat, però, no es traduí en augment d'intercanvis comercials (178), els quals s'havien mantingut a bona altura en els anys anteriors, malgrat les dificultats fiscals o polítiques, aquelles recentment augmentades (178-180). L'ARV, *Peatges de mar*, permet de conèixer les naus genoveses (182-185): cent vuit de Génova i seixanta d'altres ports d'aquella república entre el 1503 i el 1600. La suma total de vaixells fou de 16.444. D'entre els productes importats, destacava el paper (185) i no mancaren les obres d'art ni les caixes de llibres (196), àdhuc manuscrits. L'article dedica espai considerable a famílies i a persones i és completat amb cinc quadres o gràfics.— J. P. E. [4380

Emilia SALVADOR ESTEBAN, *Presencia italiana en la Valencia del siglo XVI. El fenómeno del vecindamiento*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 167-186.

L'AMV, *Llibres d'aveïnaments*, del b-3-8 al b-3-61, permeten de conèixer els immigrants a la ciutat de València. La llista dels italians ocupa les pàgines 185-186, amb gràfic quantitatiu a la pàgina 172. Eren 79 (171), dins un conjunt de 5.443 nous aveïnats. Però els immigrants reals havien d'ésser molts més, ateses les dificultats jurídiques d'un aveïnament, que comportava perdre la ciutadania natural (173-175). Vint-i-vuit eren mercaders (176). Alguns són coneguts per d'altres fonts (177-178). Hi havia quatre escrivans i un notari (179).— J. P. E. [4381

Teresa CANET APARISI, *Iglesia y poder real en la Valencia del quinientos: la figura del Canciller del Reino*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 227-234.

La jurisdicció criminal fou el punt conflictiu entre autoritats eclesiàstiques i reials i la seva solució es basava en la *Concordia* del 1372 entre la reina Elionor de Sicília, muller de Pere el Cerimoniós, i el cardenal de Comenge (230), recollida en les *Constitucions i pragmàtiques de Catalunya* i en el *Tractatus de regimine Regni Valentiae*, de Llorenç Matheu i Sanç, ací resumida (230-231). Totes dues bandes acceptaren l'arbitratge, en realitat, del canceller per al regne de València, la llista dels quals és a les pàgines 233-234. Aquesta situació significava que la resolució dels casos conflictius havia passat a les mans del poder reial (234).— J. P. E. [4382]

Joan BRINES I BLASCO, Carme PÉREZ APARICIO, *El sistema impositiu de la ciutat de València (segles XVI al XIX)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», II (1986), 367-376.

Precisat el tema d'estudi, el de la fiscalitat municipal, distinta de la de la Generalitat i de la reial, són successivament exposats els principals capítols d'ingressos impositius, el primer dels quals, el dret de Partit i Porta, gravava el bestiar introduït a la ciutat i també la seva matança (359-360). Les altres imposicions gravaven el consum de productes de primera necessitat, com són la carn (363-365), el blat (366-368), els vins i derivats (368-369) i d'altres mercaderies (369-372). Pot ésser termòmetre de la situació econòmica el fet que per dret de cisa damunt el vi, la ciutat ingressà en l'exercici del 1704-1705 vint-i-set mil lliures, deu sous i disset diners, i en el del 1709-1710, disset mil sis-centes quaranta lliures, vuit sous i tres diners (370, nota 22). En virtut de la *Nova Planta*, el sistema impositiu castellà fou sobreposat al ja existent i la ciutat perdé tota l'autonomia econòmica, sotmesa al superintendent de rendes reials. En aquesta situació, cada un dels arbitris seguí la seva trajectòria (372-374). La base documental inèdita és constituïda per l'AMV, *Cartes reials i Manuals de consells* i per alguns manuscrits de la Biblioteca Universitària de València.— J. P. E. [4383]

Fernando PINGARRÓN SECO, *La llamada «Obra nova» del Cabildo de la Catedral de Valencia y el contrato del cantero Miguel Porcar en 1566*, dins «Anales del Centro de Cultura Valenciana», núm. 64 (1986), 207-221.

L'«obra nova» és la llotja o les naies que recobreixen l'absis de la Seu. El contracte per a la seva construcció, ací transcrit (219-221), i la documentació complementària, ací indicada (211), de l'ACV, *Llibre de les obres del rerarxiu*, 63, 1; i dels *Protocols de Joan Alamany* 1566, no sols permeten de seguir el curs de les obres, ans encara d'assenyalar que la traça s'inspirà en models publicats per Sebastiano Serlio, *De architectura libri quinque*, llibre editat a Venècia, proporcionats potser pel fuster i escultor Gaspar Gregori, potser pel vicari capitular de València, Miquel Jeroni Vic (213, nota 15).— J. P. E. [4384]

A[lfonso] VILA MORENO, *La expulsión de los moriscos; problemática y estado actual de su investigación*, «VII Curso de Historia y Cultura Valenciana. Cambio o persistencia de la población valenciana desde la prehistoria hasta la expulsión», València 1987, 44-80.

El tema dels «morisquets», infants que, per raons diverses, restaren ací en el moment de l'expulsió, ha estat objecte d'estudi, sobretot gràcies a la publicació d'alguns «manifestos» locals (50). Els llibres parroquials de poblacions diverses (Xàtiva, Enguera, Algemesí, Manises, Vall d'Ebo) permeten de completar el coneixement d'aquella resta (51-53). Explicades les raons, per les quals no foren expulsats alguns moriscs (53-57) i les mesures, ineficaces, a fi que no poguessin constituir un perill (57-60), en particular la figura del tutor (nobles i ciutadans sobretot) (62), segueixen les dades estadístiques globals i per co-

marques i poblacions (64-70). Per tutoria i per matrimoni s'integraren en la població de cristians vells (72-75).— J. P. E. [4385]

Daniel BENITO GOERLICH, *Un apostolado de Cristóbal García de Salmerón en Valencia*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 293-306.

Els apòstols foren pintats a mitjan segle XVII en el monestir de la Trinitat. El catàleg de les tretze figures (301-302) fa constar les respectives inscripcions, també legibles en les reproduccions fotogràfiques (303-306).— J. P. E. [4386]

Francisco de A. ROCA TRAVER, *La Orden de la Merced en Valencia: La redención de 1598*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 64 (1986), 1-54.

Després de les pàgines inicials, dedicades a exposar l'amenaça constant d'incursions barbaresques en el litoral del regne de València durant el segle XVI (3-10) i les característiques de l'orde de la Mercè des de la seva fundació, amb referències constants a les *Constitucions dels Pares Antics...* (11-18), segueix l'exposició tant dels preparatius de l'expedició redemptora de captius (19-30) com de les vicissituds de la seva sortida i retorn de i a València (31-35), tot basat en la documentació publicada en apèndix (36-54: la crida d'aquesta darrera pàgina, en català, és de l'ARV, *Reial* 1513).— J. P. E. [4387]

Jean-Marc DEPLUVREZ, *Sur les traces des Geants du Corpus de Tolède*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXIII (1987), 281-306.

Dins aquest article són reproduïts llargs fragments de decisions municipals valencianes, ja publicades, relatives a la introducció de gegants en la processó del Corpus de València, el 1589, de l'AMV, *Manual de consells*, núm. 114 A (287-291). Hom imitava així «la ciutat de Toledo e la vila de Madrid dels regnes de Castella» (287).— J. P. E. [4388]

James CASEY, *Què deu el País Valencià als canvis en el poblament rural del segle XVII?*, dins «Revista de Catalunya», núm. 5 (febrer de 1987), 84-100.

La bibliografia sobre el tema de les repercussions demogràfiques i econòmiques de l'expulsió dels moriscs es troba en les pàgines finals (98-100). Alguns dels elements de judici aportats per l'autor pertanyen a fons inèdits (ACA, *Secretaria de València*, AHN, *Fons Osuna*). Els historiadors no estan d'acord a l'hora de judicar si l'expulsió afavorí senyors o pagesos. Recordada la magnitud d'aquell fet (31.715 famílies expulsades; malgrat l'escassetat de terra, cada unitat familiar dels nous pobladors disposà d'almenys més del doble de terra cultivable que els moriscs; la recuperació del país no fou definitiva fins per allà al 1790). El procés fou tan llarg, primer perquè els nous pobladors no podien invertir capital en la terra, perquè a cada generació la propietat es dividia, perquè els drets senyorials pesaven considerablement i tot plegat frenava la capitalització per part dels pagesos, la defensa dels quals passava per la negació dels drets senyorials, per exigir llibertat de venda dels productes, per la negativa a prestar la «sofra» o treball personal gratuït a favor del senyor, per la limitació de les intervencions senyorials en els comuns. La Segona Germania del 1693 hauria estat un avalot contra senyors, però també contra burgesos censalistes. Els senyors havien de cercar complements a les entrades mitjançant prebendes polítiques rebudes de la cort de Madrid. Tant o més que els grans títols, absents, haurien frenat l'ascensió econòmica dels nous agricultors els petits senyors i els censalistes de ciutat.— J. P. E. [4389]

Dámaso de LARIO, *El comte-duc d'Olivares i el regne de València* (La unitat 97), València, Eliseu Climent editor 1986, 370 pp.

L'any 1973, l'autor s'encarregà de l'edició facsímil de les actes de les corts valencianes del 1626. Aquells textos i la documentació complementària dels arxius valencians, de l'ACA i de Madrid, AHN i Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, són la base d'aquest volum. En realitat, l'estudi es concentra en l'exposició del camí a través del qual, salvant aparentment la constitució rebuda (els *Furs de València*), el comte-duc d'Olivares intentà (i en el cas d'aquest Regne obtingué) de reduir els estats de la corona catalano-aragonesa i els altres (Flandes i àdhuc alguns dels virregnats d'Amèrica) a la mateixa situació de Castella quant a l'aportació (no pas quant a la participació en els resultats) a les empreses de la corona. El primer pas fou la Unió d'Armes i el camí per a la seva acceptació eren les corts dels tres estats peninsulars de la corona catalano-aragonesa convocades a Montsó i celebrades durant l'any 1626. L'autor defensa que les esmentades corts s'han de col·locar en un procés més llarg: «el de la destrucció del pactisme en el Regne de València i la inserció d'aquest en el sistema polític absolutista castellà» (281). Les corts, doncs, de Montsó són estudiades en les tres parts d'aquest llibre, amb referència constant a la documentació, sovint inèdita. La primera part és exposició lineal, pas per pas, dels problemes que s'anaren presentant en la preparació i en la celebració d'aquelles corts, entre una part que sap allò que vol i no es para davant les dificultats legals, i una altra que va perdent posicions fins a concedir el milió i vuitanta mil lliures a pagar en quinze anys (134). La segona part és resum, primer, dels capítols de contrafur (186-196), després, dels furs publicats com a llei d'aquella cort (197-230, després d'haver indicada la inflació legislativa de les corts valencianes des del 1564, 184); i darrer, dels actes de cort (231-268). Encara que en aquestes dues parts hi ha molts documents resumits (p. e., 159-160, exposició del braç eclesiàstic al papa sobre la situació del regne; 80, discurs de la corona, del 30 de gener del 1626), l'apèndix reproduïx dotze documents, onze dels quals inèdits, entre els quals destaca el discurs del regent la reial cancelleria del consell d'Aragó, Francisco de Castellví (315-321), el memorial dels braços sobre la dificultat de concessió del servei de manat (324-328) i la proposició reial a les corts, en llengua catalana (329-334). El panorama que es descobreix darrera aquelles tensions és el d'un país amb greus dificultats econòmiques i d'aviuallament, sacsejat pel bandolerisme, on tothom cercava exempcions i avantatges econòmics i honorificències d'ufana. «Fins i tot les estructures municipals i el marc jurisdiccional semblaven trontollar» (270). Remarquem l'ús que hom fa del *Diari* d'En Joan Porcar per a conèixer la reacció del poble (167 ss.) i el detall que una de les peticions presentades com a acte de cort era la de demanar al papa una pensió que permetés l'edició de les obres de Josep Rocafull (268).— J. P. E. [4390]

Henri KAMEN, *Una nova visió de la posició del País Valencià i del Principat en la Guerra de Successió*, dins «Revista de Catalunya», núm. 7 (abril de 1987), 78-87.

Resum de la tesi, segons la qual «ja no hi ha cap motiu per acceptar el mite romàntic d'una gran revolta de Catalunya en defensa de les seves constitucions» (80). L'anti-tesi és la que Carles d'Àustria es mantingué tant com i fins on interessà anglesos i holandesos (i certs mercaders de Barcelona i de Mataró, interessats a aprofitar la força anglesa i holandesa a fi de desfer el monopoli comercial de Cadis i de Sevilla); «els motius reals que actuaven a la península no eren dinàstics, sinó comercials» (85), ajudats per l'eficaç estratègia militar en la defensa de les places fortes i per una política de bona imatge popular de l'arxiduc. Narcís Feliu de la Penya i Benjamí Minyana són alguns dels autors citats, ultra fragments de documentació d'arxiu.— J. P. E. [4391]

Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, *El peligro austracista en tierras valencianas tras la Guerra de Sucesión*, dins «Anales Valentinos», XIII (1987), 315-329.

La documentació bàsica per a la reconstrucció dels temors borbònics davant possibles o reals infiltracions austracistes fins al 1725 i de la resposta favorable que haurien pogut trobar en el poble, cansat de suportar l'«Equivalente» i, potser per això, més favorable al restabliment dels *Furs de València*, es troba a Simancas, Archivo General, *Gracia y Justicia*, lligall 1033, i *Guerra Moderna* 1598, 1629, 1648, 1715 i 4330, els quals contenen correspondència i informacions relatives al tema. Hom arribà a proposar la creació de «milícies provincials» (324-325).— J. P. E. [4392]

M[arià] PESET, V[icent] GRAULLERA, M[aria] F[ernanda] MANCEBO, *Plets, senyories i propietat a la València del segle XVIII*, dins «Estudis d'Història Agrària», 6 (1986), 203-239.

Un mes després del *Decret de Nova Planta* de València (1707), Felip V confirmà béns i drets a tots els qui li havien estat fidels, que eren sobretot els nobles. Els senyorius valencians del segle XVIII eren els de reialenc, els d'ordes militars, de fet en mans del rei, els d'institucions eclesiàstiques i els de senyors laics (percentatges en extensió i població, 207; llista dels darrers, 210-211). Amb l'abolició de les corts, la noblesa perdia poder polític, cosa que procuraria d'equilibrar, enfortint el valor social dels títols, la riquesa, el poder senyorial i el favor reial, però, d'altra banda, es veia amenaçada per la nova burgesia (215). El manteniment del nivell de vida exigia rendes, que només podien ésser assegurades per la propietat de la terra i per les senyories, aquestes darreres fonts principals d'ingressos (316). Els drets senyorials es poden concretar en formes diverses: monopolis i impostos (217); emfiteusi, força estesa, que la devaluació de la moneda porta a mudar en arrendament, com féu el Col·legi del Patriarca a Alfara o a Burjasot (218-220); partició de fruits, forma la més característica i freqüent en la València del XVIII, concretada en les respectives capbreuacions. Era la pràctica tradicional i per això es trobava en les terres del ducat de Gandia, del monestir de la Valldigna o de l'orde de Montesa (220-222). Els autors es manifesten contraris a la idea, segons la qual s'hauria produït un enduriment de les relacions feudo-senyorials a València durant els segles XVII i XVIII (222-225) i més en particular a la que els plets entre senyors i pobles demostrarien tal enduriment, car més aviat manifestarien el progressiu afebliment del poder dels senyors. Les vies d'aigua en la nau senyorial són visibles en la voluntat dels vassalls a passar a reialenc, en la discussió del dret dels senyors a nomenar les autoritats locals o a fer visites de residència, en l'atac als monopolis i drets senyorials exclusius o als tributs o impostos, als quals el senyor pensava tenir dret o, encara, a d'altres capítols (225-239). Tota aquesta darrera part relativa a plets es basa en els originals conservats a l'ARV, *Escrivanies de cambra*, entre el 1750 i el 1801, en un dels quals és copiada la carta de població d'Hortells, del 1272 (233-234).— J. P. E. [4393]

Antonio GIL OLCINA, *Los ilustrados y el régimen señorial valenciano*, dins *Ilustración*, 403-415.

L'any 1797, el 63'35% de les cases del País Valencià es trobava en terreny de senyoriu privat, agrupades en 118 viles i 299 llocs, contra 41 viles i 19 llocs de jurisdicció reial directa (403). L'article exposa la valoració que d'aquest estat de coses feren Melchor Rafael de Macanaz (404-407), Gregori Maians (407-409) i Antoni-Josep Cavanilles (409-415). El primer propugnava que «por todos los medios se facilite el alivio de estos afligidos pueblos» (405) en la *Relación del gobierno antiguo de Aragón, Valencia y Cataluña* (València, Biblioteca Universitària, ms. 24), però alhora defensava la confirmació del privilegi

alfonsí i de fet Carles III permeté que s'apliqués a les noves poblacions alacantines i l'estengué als llocs de vint o més focs, que sorgissin en la carretera de Madrid a Extremadura (406-407). Tot i la seva intervenció en els plets successoris de les cases de Gandia i d'Híjar, Maians no s'ocupà explícitament del tema. Cavanilles critica els casos, en els quals el senyor només explotava els súbdits i lloa els qui transformen en regadiu els terrenys de secà. De les seves *Observaciones sobre la Historia Natural...del Reyno de Valencia*, són extrets fragments tant relatius a casos concrets (Aiolo de Malferit, Moixent, Sollana), com al règim senyorial valencià en general (413-414), en els quals d'una banda critica que els senyors percebin de les terres novament arrancades igual com de les que ja es trobaven en plena explotació, però de l'altra reconeix l'emfiteusi. El seu silenci entorn del privilegi alfonsí sembla indicar que el valorava poc (415).— J. P. E. [4394]

José Luis BARRIO MOYA, *Algunas noticias sobre Isidro de Tapia, pintor valenciano del siglo XVIII*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 351-355.

L'article aporta el resum de dues taxacions de pintures i d'altres obres d'art, realitzades a Madrid els anys 1753 i 1764; les obres d'art de la segona eren propietat del barceloní Gabriel Puig. Les taxacions es conserven a Madrid, Archivo Histórico de Protocolos, 17805 i 18848. Tapia havia estudiat dibuix en l'escola d'Evarist Munyòs, a València, abans del 1737 (nota 2).— J. P. E. [4395]

Víctor Manuel MÍNGUEZ CORNELLES, *El festejo valenciano dieciochesco: arquitecturas, esculturas y decorados efímeros*, dins «Saitabi», XXXVII (1987), 255-266.

Característica valenciana fou la celebració de centenaris. Per al segle XVIII som informats del cinquè de la conquesta el 1738, per la relació de J. V. Ortí Mayor, 1740. Del primer de la col·locació de la imatge de la Mare de Déu dels Desemparats, per la d'Asenci Sales, 1767. Del terç de la canonització de sant Vicent Ferrer, per la de T. Serrano, 1762, i de la mateixa celebració per part dels dominicans per la de V. Tarifa, València, BU, ms. 246, i encara entorn de la del citat cinquè centenari de la conquesta per la inèdita de T. Güell, València, BU, ms. 12 (257-260). Ultra la descripció dels adobs, tenim ací set reproduccions (259-264).— J. P. E. [4396]

José Miguel PALOP RAMOS, *Tumultos populares en el XVIII valenciano*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 213-226.

Ultra l'avalot valencià del 1766, no hi hagué a la ciutat de València altres aldarulls que els estudiantils, com són els del 1725 o del 1764, ací resumits a base de documentació d'ARV, *Real Acord* 72, i de Madrid, AHN, *Consejos* 23521 (214). De fet, en la dècada del 1760 es multiplicaren els desordres, de vegades per causes locals (Xelva, Setaigües, Algeses, Callosa d'En Segura). Però a Morvedre, Traiguera i Vinaròs es troben avalots amb causa comuna: el pagament de censals. Les sèries esmentades permeten de conèixer amb més detall els de Traiguera i Vinaròs, ací resumits (221-225).— J. P. E. [4397]

Jesús MILLÁN, *Los rentistas valencianos entre el reformismo ilustrado y la revolución liberal*, dins *Ilustración*, 497-520.

Una *Real Provisión* del 20 de desembre del 1768 era favorable als arrendadors de terres. L'autor estudia primer la repercussió que tingué en el plet entre l'arrendatari, ger-

mans Cristòfor i Antoni Pelegero, i el propietari, el capítol de la col·legiata de Xàtiva, conservat a València, ARV, *Escribanies de Cambra* 1770, plet que l'Audiència de València sentencià a favor dels Pelegero (499-505). Aquesta ciutat presentà oficialment recurs a favor dels propietaris (505-509), al·legant que la posició privilegiada dels arrendataris no permetia que les percepcions dels propietaris cresquessin tant com el preu dels productes. Les pàgines dedicades al cas d'Oriola, basades en sèries diverses del Archivo Histórico de la mateixa ciutat, són molt més precises, car el 1765 uns setanta arrendataris intentaren de fundar un «Montepío» per a la financiació de millores agrícoles. El 1766 el municipi s'hi posà en contra, al·legant també raons d'ordre públic, però la bàsica semblava ésser que el progrés de l'agricultura propugat per la Il·lustració trobava més comprensió entre els propietaris que entre els arrendataris, raó per la qual aquells exigien de tenir les mans lliures per a desnonar aquests (509-515).— J. P. E. [4398]

José-Miguel PALOP RAMOS, *Montes de Piedad en el siglo ilustrado valenciano*, dins *Ilustración*, 453-476.

La primera part de l'article resumeix el projecte elaborat el 1770 per Raimundo Gómez, conegut per tres còpies inèdites, de Madrid, AHN, *Consejos* 23520, i València, ARV, *Reial Acord* 60. No passà de projecte (455-458). La segona part, després de recordar la introducció dels pòsits o «paneres» (475) en el País Valencià per Morvedre, amb l'*Administració perpètua de cent cañigos de forment per que los pobres llauradors...*, València 1605, estudia la distribució geogràfica de les esmentades institucions en terres valencianes en la segona meitat del segle XVIII, repartició coneguda per tres enquestes, conservades en l'esmentat AHN, *Consejos*, lligall 11513. Dos quadres i dos mapes confirmen que els pòsits o paneres eren molt abundants en les zones muntanyoses del nord i del centre del país i més poc en les del litoral (458-470, en particular 468). Segurament el fet d'ésser de les segones explica la reacció negativa de Gregori Maïans a la possibilitat de crear un pòsit a Oliva (469). La tercera part exposa en particular les característiques del d'Alzira, creat el 1778. És reproduït en apèndix el *Discurso sobre el establecimiento de un Monte Pío en obsequio de la agricultura del Reino de Valencia*, de Vicente Ignacio Franco, de València, Arxiu de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País, caixa 23, lligall 1 (473-476), del 1793.— J. P. E. [4399]

Pere MOLAS RIBALTA, *El Real Acuerdo de Valencia en el declive del Antiguo Régimen*, dins *Ilustración*, 385-401.

A base, sobretot, de la documentació de València, ARV, *Reial Acord*, llibres 89-97; de Madrid, AHN, *Consejos suprimidos*, lligalls diversos; de Simancas, Archivo General, *Gracia y Justicia*, i d'altres fonts escadusseres, l'autor aplega notícies relatives als personatges que per títols diversos formaren part del Reial Acord de València en els darrers anys del segle XVIII, els del regnat de Carles IV. Interessen en particular al nostre tema les pàgines dedicades als estudis universitaris dels personatges esmentats (388-389) i a llurs publicacions, d'entre les quals destaquen les de Vicent Blanchart (393-394). Tret especial és l'augment del nombre d'aspirants a les dites places.— J. P. E. [4400]

José Luis HERNÁNDEZ MARCO, *La pañería como alternativa económica de las serranías del interior valenciano (siglos XVIII y XIX)*, dins «Saitabi», XXXVII (1987), 209-223.

Les primeres pàgines contenen dades proporcionades per autors o per fonts contemporànies diverses entorn dels darrers anys del segle XVIII: Tomàs Ricord per al 1791 (210:

6.939 telers, 29.386 treballadors); Josep Anton Cavanilles (211), «Almanaque Mercantil» (212: 1.268 telers de llana el 1794; 2.732 treballadors el 1795); i el *Censo de frutos y manufacturas de 1799* (213: 2.093 obradors, 11.102 treballadors).— J. P. E. [4401]

Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i Ordinacions de la Vall d'Aran*. Pròleg de Manuel J. PELÁEZ, Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias 1987, XVI, XXIV i 206 pp.

Reproducció fotostàtica del volum primer de *Privilegis i ordinacions de les valls pirinenques*, publicat a Barcelona l'any 1915, on són recopilats cinquanta documents reials relatius al règim de la Val d'Aran, datats entre el 1265 i el 1496. El pròleg de Manuel J. Peláez subratlla la dedicació de Ferran Valls i Taberner a l'estudi del dret, i al seu exercici, en particular com a jutge d'apel·lacions del Principat d'Andorra des del 1916.— J. P. E. [4402]

Jaume PORTELLA, Antoni L. SANZ, Teresa BRUGADA, *El cas de la Vall d'Aro (1486): un pacte entre senyors enmig de pagesos miserables?*, dins «Revista de Girona», XXXII (1986), 444-449.

Estudi dels capbreus, conservats a Girona, ACG, relatius a la Vall d'Aro. La comparació entre el del 1343 i el del 1567, tots dos resumits en respectius quadres, porta a la conclusió que «la crisi social agrària dels segles XIV i XV es va resoldre permetent als pagesos benestants d'ampliar les seves explotacions... mentre que la majoria s'empobrien» i que la *Sentència de Guadalupe* hauria solucionat els problemes dels pagesos rics, però «resultava (*l'ordre feudal*) tan ominós com sempre per a la immensa major part de la pagesia» (449).— J. P. E. [4403]

Manuel GRAU I MONSERRAT, *Redempció de les jurisdiccions de la Vall de Bianya 1398*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-85. Tom I», Olot 1986, 93-105.

Presentació i resum (95-100) i transcripció (101-105) dels *Capítols fets e fermats... sobre la reemció de la jurisdicció deval escrita* entre el rei Martí l'Humà amb la vila de Camprodon i els pobles de la Vall de Bianya, conservats a l'ACA, *Canc.*, reg. 2295. L'operació s'emmarca en l'intent del rei Martí de recuperar els drets reials alienats pel seu antecessor i germà.— J. P. E. [4404]

Vicente GÓRRIZ MARQUÉS, *Aproximación a la economía de Vall de Crist*, dins *Vall de Crist*, 79-98.

Els documents reials fundacionals [cf. ATCA, VI (1987), 502-503, núms. 3643-3644] i d'altres de posteriors, ara a Madrid, AHN, *Clerecia. Pergamins*, carpetes 467-471, permeten de conèixer tant propietats com drets en els quals es basava l'economia d'aquella cartoixa, de tipus sobretot agrícola i ramader, amb forta participació d'indústria, car posseïa un molí paperer. Les pàgines 90-94 apleguen les notícies econòmiques relatives a cada un dels nou masos, propietat de la cartoixa.— J. P. E. [4405]

Miguel Àngel CATALÀ GORGUES, *Proyección eremítica de la cartuja de Vall de Crist: los eremitanos de San Julián*, dins *Santuaris, ermites i eremites*, 217-226.

Vall de Crist posseïa una ermita. En el pas del segle XVI al XVII hi visqué, successivament, un ermità, alhora treballador de la cartoixa. Ací són transcrites les descripcions que dels successius quatre ermitans escriví Joaquim Alfaura en els *Anales de la Real Cartuja de Valdechristo* (220-224), completades amb les de quatre cartoixos, particularment lliurats a la soledat de Vall de Crist (224-225).— J. P. E. [4406]

Ildefonso M. GÓMEZ, *Significación de Valdechristo en su entorno socio-cultural*, dins *Vall de Crist*, 65-78.

Un dels punts tractats en l'article és el de la projecció cartoixana de la casa a través dels escriptors pertanyents a la comunitat (66-67) amb particular atenció als qui s'ocuparen de la mateixa casa o de l'orde cartoixà més en general (67-68). Les pàgines 68 i 70 són dedicades a Fra Bonifaci Ferrer, les 70-71 al fet que Vall de Crist fou elegida casa capítular d'una congregació cartoixana-hispana el 1789. Assenyalem, encara, l'estada de sant Ignasi de Loiola (73) i les notícies relatives a la farmàcia de la cartoixa (75).— J. P. E. [4407]

Josep CANAL I ROQUET, *Els remences a les Valls d'Hostoles i d'Amer*, dins «Revista de Girona», XXXII (1986), 450-456.

Exposició dels actes jurídics i de les disposicions legals que, en general i en particular, recaigueren sobre els pagesos de remença, tant de senyoriu laic (Vall d'Hostoles), com eclesiàstic (abat d'Amer), des de començament del segle XIII fins al 1442. La documentació inèdita és de Girona, ADG, *Carpetes de capbreus*. La nova dinastia enfortí les exigències dels senyors.— J. P. E. [4408]

Josep-Joan PIQUER I JOVER, *Les forasteries del cenobi de Vallbona. Extrets de les actes notarialis (1173-1762)*, dins «Ilerda», XLVII (1986), 385-408.

«Forasteria» en sentit monacal és la propietat seient ubicada fora de la localitat del cenobi. A Vallbona, tals propietats consten en l'*Índex vell* de l'arxiu del monestir i són ací presentades seguint l'ordre alfabètic de les poblacions, on es trobaven.— J. P. E. [4409]

Núria SALES, *Un cop d'ull al llibre de la cort dels batlles de Vallclara dels segles XVI i XVII*, dins «Quaderns de Vilaniu», 5 (1984), 115-122.

El pare de l'autora «ha reconstruït, en part, el registre d'actuacions dels batlles... de l'any 1563 fins a la dècada del 1830» (115). L'autora n'espigola tres fragments, relatius a defensa de la terra (115-116), sis actes de «fer les paus» pertanyents al segle XVI (116-117 i 120), i tres al segle XVII, molt més reduïdes (117-118), actes de pau i treva, que desapareixen després del 1688 (118). També reproduïx tretze anotacions de reclams, execucions o encants de béns, de vegades mínims (119-120), dels quals es dedueix que «el poble sencer estava crònicament endeutat i amb l'aigua al coll», sobretot per raó de censals (119). La pàgina 121 conté un acte del 1611 de reconeixement de moneda a vint-i-dos habitants del poble.— J. P. E. [4410]

Jaume DANTÍ I RIU, *El Vallès Oriental a l'època moderna: el creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 197-207.

Resum de tesi doctoral. Parteix del pressupòsit que els resultats dels treballs sobre his-

tòria de Catalunya en general han d'avançar gràcies a «l'anàlisi d'un marc coherent i alhora força diferenciable com és el de la comarca» (198). La base per a la reconstrucció del moviment demogràfic, per a la primera meitat del segle XVI, són els fogatges i, a partir del 1570, els llibres parroquials; i per a la reconstrucció del moviment econòmic, principalment agrícola, els documents de concessions de domini útil. L'autor resumeix així els seus resultats: «mentre la població del Vallès Oriental tindria un creixement important al llarg del segle XVI, un intercycle d'estabilització entre el 1580 i el 1630, i un retorn a l'alça fins al final del segle XVII, en canvi la producció estronca el creixement del segle XVI també entorn del 1580 i amb el tombant de segle inicia un descens, que és profund entre 1640 i 1660, i només assoleix la recuperació fins al nivell del 1640» (206). Un gràfic de la relació entre població i producció clou el resum (207).— J. P. E. [4411]

M. Ester FABRA i SALVAT, *Confraries i gremis de la ciutat de Valls, II*, dins «Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp», 11 (1987), 43-67.

Continuació de les pàgines resumides dins ATCA, VI (1987), 451-452, núm. 3456. En la segona part trobem presentació de les confraries de Sant Pere i Sant Isidre (La Seixantena), del Sant Crist, de Sant Josep, de Santa Anna, de Sant Roc, de Sant Marc i Sant Crispí i de la de l'Ascensió de Nostre Senyor. Són presentats i transcrits en apèndix onze documents, la majoria comunicacions de la Reial Audiència de Barcelona relatives a la possible desmembració d'oficis de la confraria mare a fi de fundar-ne de nova i pròpia (57-67); hi ha també dues sentències, redactades en català, del consell de la vila de Valls el 1696 (62-64, *Sentència feta...per rahó de certa qüestió sobre los Blanquers i çabaters de la present vila...*) i el 1691 (65-67: *Sentència feta...per certa qüestió... entre los texidors de li contra los texidors de llana*), totes dues de Valls, Arxiu Històric Comarcal, *Llibre del consell 1676-1710*.— J. P. E. [4412]

Cosme AGUILÀ ADROVER, *Primera aproximació a la toponímia d'Es Vedrà i Es Vedra-nell*, dins «Estudis Balearics», núm. 20 (març 1986), 53-62.

L'article conté una part que aplega les diverses grafies dels illots eivissencs, tant en la documentació dels segles XVI-XVIII com en les cartes nàutiques, del 1318 al 1786 (55-56).— J. P. E. [4413]

Ramon BOLEDA i CASES, *Els Pous de Gel, arrendaments i contractes*, dins «Recerques. Terres de Ponent», VIII (1986), 261-267.

Els documents resumits fan referència a la provisió de gel a Verdú. L'existència del pou consta en el *Llibre de les estimes* del 1549. En l'Arxiu parroquial de Verdú, *Manual de protocols del 1647* i següents, consta un arrendament del servei de provisió del gel a la vila el 1667 (262-265), un contracte de venda de neu i un compromís de servei de gel (265-266).— J. P. E. [4414]

M. Dolors MOLAS, Imma OLLICH i CASTANYER, *Vic i la recuperació de 2.000 anys d'història urbana*, dins «Cota zero. Revista d'Arqueologia i Ciència», 1 (1985), 3-10.

Ultra informació de les successives campanyes englobades dins el «Programa de Recerques Arqueològiques de la Ciutat de Vic», del 1982 al 1985 (4-5), trobem descripció de l'estat dels diversos llocs, objecte d'excavació, amb indicació d'inscripcions trobades: al convent de Carmelites Terciàries, a ca l'Adam, al Coll de Vic, a can Claveras, a l'Alba-

nell, al Puig d'En Planes. També és assenyalada l'existència de documentació escrita, dels segles XIII-XV, relativa al barri jueu i a la sinagoga.— J. P. E. [4415]

Elisenda GRÀCIA I MONT, *Vic i el seu territori en el segle XIV*, dins «L'Avenç», núm. 94 (juny 1986), 48-51.

Estudi basat en el fons de pergamins de Vic, Arxiu Diocesà, *Arxiu del capbreu*, on es confirma la qualitat de Vic com a centre industrial (pells i draps) i comercial i l'existència d'almenys trenta-tres oficis (49). També hi són documentats nombre de casos, en què un fadrístern s'instal·la a ciutat, així com les compres de terra de la Plana fetes per menestrals i per ciutadans de Vic. L'article és il·lustrat amb un quadre dels censos creats a favor d'altars de Vic en paguesies de la Plana entre el 1317 i el 1370 (50).— J. P. E. [4416]

Frederic SENA, *Dades per a la història de la sanitat a Vic*, dins «Ausa», XII (1977), 215-221.

Article constituït bàsicament per la transcripció de tres documents, el primer dels quals, datat el 1784 i signat pel metge Antoni Millet, era la proposta de tractar els malalts d'obstrucció [de fetge o de melsa] i de reumatisme de l'hospital de Vic, respectivament, amb aigua mineral de Ribes o de Sant Hilari Sacalm i amb banys de Caldes de Montbui (215-217). L'original és a Vic, Arxiu de l'Hospital.— J. P. E. [4417]

Magí FERRER I BASSAS, *El Gremi de Traginers de Vic el segle XIX*, dins «Ausa», XII (1987), 223-235.

Encara que el tema cau fora el límit cronològic d'ATCA, en el curs de l'exposició l'autor fa referència a les *Ordenances del Gremi* antigues, que substituïren les vigents fins al 1808, perdudes per la Guerra del Francès (224). També transcriu alguna decisió de l'autoritat estatal, contrària al gremi, emanada el 1785 (228).— J. P. E. [4418]

José M. DOÑATE, *El bovalar de Vila-Real*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 271-288.

El bovalar compareix a Vila-Real el 1326 en les *Ordinacions* de la vila (272). Després, entre el 1393 i el 1702, l'Arxiu Municipal ha proporcionat dinou documents o fragments relatius al mateix, transcrits en les pàgines 280-288. La introducció en defineix el perímetre (273-275 i 278-279) i fa referència a la seva destinació a engreixar el bestiar previst per al consum de la vila, tant segons els *Furs de València* (271-272), com segons les determinacions locals (276-277).— J. P. E. [4419]

J. Damià BAUTISTA I GARCIA, *El retaule de la Puríssima al convent de Sant Pasqual de Vila-Real*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 341-346.

Estudi iconogràfic, on, ultra les inscripcions que figuren en el retaule, trobem fragments de llibres del segle XVII, relatius a Andreu Hibernó i a sant Pasqual Bailón, i una referència a l'Arxiu Parroquial de Vila-real, *Llibre de visites del bisbe*, I (343). Les pàgines 345-346 contenen quatre reproduccions.— J. P. E. [4420]

Joan Damià BAUTISTA I GARCIA, *Obres i reformes en l'ermita de la Verge de Gràcia a Vila-real, de 1739 a 1920. El llibre d'eixides de l'administració de l'ermita*, dins *Santuaris, ermites i eremites*, 103-112.

Aquell llibre, salvat del foc el juliol del 1936 (105), es conserva ara a l'arxiu arxiprestal. Conté dotze eixides dels anys del segle XVIII (110-111), més explicades en les pàgines 105-106. Hi ha també esment de les notícies documentades durant els segles XIV-XVI (104).— J. P. E. [4421]

Josep COMAS I PIÉ, *Demografia i societat rural a Vila-rodona durant l'antic règim (segles XVI-XVIII)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987), 237-241.

Resum de tesi de llicenciatura. Objectiu de l'estudi és el de clarificar l'evolució de les relacions feudals en un cas de senyoriu eclesiàstic, en concret del bisbe de Barcelona, entre la *Sentència de Guadalupe* i la supressió dels senyorius, com també l'estructura econòmica de la població. L'autor enumera així la seva base documental, que considera «força completa»: «capbreus, cadastre; llibres notarials referents a compres, vendes, empenyoraments, inventaris, testaments, capítols matrimonials, llibres sacramentals; recomptes i censos; documentació de la Mensa Episcopal de Barcelona sobre els segles XVII-XVIII» (237-238), sense, però, indicar la localització arxivística. En aquesta població de la Catalunya Nova, la pressió dels drets senyorials hauria estat comparable a la dels llocs de la Catalunya Vella (238), però l'endeutament pagès no reverteix en el senyor, sinó en pagesos enriquits, que formen un estrat social intermig, car tenen drets sobre la terra, la qual arrenden a aparcers, amb la contraprestació de part dels fruits (239 i 241). La demografia hauria dibuixat una línia ascendent durant el segle XVI i el primer terç del XVII (un mínim de 351 habitants el 1553 i de 1210 el 1629); el 1667, la mínima tocava els 756 habitants; els darrers anys del segle XVII i el segle XVIII haurien assistit a un creixement demogràfic constant (239-240). La producció passa del predomini de l'olivera en el segle XVI, al creixement del cereal en el XVII, i al predomini de la vinya del 1740 ençà, sense arribar al monocultiu.— J. P. E. [4422]

Pilar VIVES I VIVES, Josep COMAS I PIÉ, *La immigració francesa a Vila-rodona (segles XVI-XVII)*, dins «Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp», 5 (1984), 149-155.

Exposició de dades tretes dels registres parroquials, relatives als anys 1550-1641. Són documentats cent-cinc immigrants. El noranta per cent pertany al període de 1581-1613. La llista nominal ocupa les pàgines 151-153. Els bisbats de Comenge i de Llemotges donaren els contingents més nombrosos i l'ofici més representat era el de pagès. Dels seixanta-un que contragueren matrimoni, setze no aportaren res a la nova família, però divuit hi contribuïren amb quantitats entre les cinquanta i les seixanta lliures i només deu entre cent i dues-centes.— J. P. E. [4423]

M<sup>a</sup> Josepa ARNALL I JUAN, *La vilà i el terme de Vila-sacra en el segle XV (Estudi del capbreu del monestir de Sant Pere de Rodes)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 19 (1986), 205-285.

Exposició de les dades personals i econòmiques contingudes en el *Memorial del capbreu de les rendes reb la abadia de Sant Pere de Rodes en lo lloch de Vilasacra l'any 1429*, d'ACA, *Monacals. Hisenda*, 1000. Establerta la llista alfabètica dels seixanta-sis capbrevants (206), l'autora indica els elements que hom feia constar en cada acta de capbreu (207). Sant Pere de Rodes no era l'única institució eclesiàstica a posseir drets senyorials a Vila-sacra i per això el lector troba en les pàgines 209-210 la llista de drets senyorials sobre terres, cases, i cellers posseïts per d'altres. L'autora ha pogut comptar disset cases a la Força i quaranta-nou als afores, ultra algunes d'escadusseres, no totes habitades (213-215).

Les dades relatives a les terres proporcionen, primer, un conjunt de topònims (216-219), després notícia que el cultiu més estès era el de cereals i en concret el d'ordi, en unitats de terra relativament petites (d'una a cinc vessanes), seguit dels horts, de les vinyes i dels oliverars (221-222). El fet que, en concepte de pagament de censos, l'abat rebés gallines, oques, carn de porc o de moltó, indica que aquest bestiar era normal en la població. L'apèndix conté fitxa esquemàtica completa de cada acta de capbreu (226-267), immediatament sintetitzades (268-276). Hi ha taula de noms de persona (277-279) i de partides de terres (280-284).— J. P. E. [4424]

Joan S. BERNAT I MARTÍ, Jordi ROMEU LLORACH, *Sectores económicos y distribución urbana. Vinaròs en 1754*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 8 (octubre-diciembre 1984), 83-87.

Exposició sociològica de les dades contingudes en el cens manat pel capità general de València, Claudio Abraham de Tubeires, l'any 1754, cens que, segons els autors, hauria consignat per primera vegada no els focs sinó les persones de cada casa. Es conserva a Vinaròs, Arxiu Municipal. Les famílies haurien estat 896. Els pagesos eren l'ofici més nombrós, amb el trenta per cent de la població, seguits dels mariners, amb el vint-i-cinc. Dos quadres i un gràfic completen l'article.— J. P. E. [4425]

Carmen RAMÍREZ DOMÍNGUEZ, *La pesca en Vinaròs y en Benicarló en el s. XVIII*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 16 (octubre-diciembre 1986), 25-35.

Recopilació de documents, a través dels quals és possible de seguir tant les intervencions del poder central com les dificultats amb les quals els seus agents topaven en els pobles, acostumats a normes de conducta sorgides de les necessitats reals. El primer document, del 1767, ja conegut, és el *Reglamento que deberá seguirse en el uso y gobierno de las diez parejas... del bou...* (26-27). L'Arxiu Municipal de Vinaròs ha proporcionat documents relatius a la tensió entre les autoritats municipals i les de marina en relació a la venda del peix: *Plano metódico que ha de observarse en la playa de Vinaròs...*, del 1790 (28); *Reparos de la villa de Vinaròs al plano metódico...* del mateix any (28-29), representacions de les dues bandes durant la dècada dels 1790 (30-32) i la decisió final *Sobre la venta de pescado en Benicarló*, del 1796 (33).— J. P. E. [4426]

Alfonso VILA MORENO, *Fundación de San Felipe: Aspectos demográficos*, «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 63 (1978-1985), 245-263.

Sortosament, la destrucció de Xàtiva el 1707 no anà acompanyada de la de gran part de la documentació. L'autor basa el seu estudi en la narració contemporània del carmelita Carles Castañeda, ja publicada, en l'expedient, també publicat, de l'afer relatiu a Melchor Rafael de Macanaz, en els memorials d'E. Menor a Carles III, ara a Xàtiva, Arxiu Municipal, i en altra documentació d'aquest mateix arxiu i dels eclesíastics de la dita ciutat. L'autor presenta la cronologia de les disposicions relatives a la població entre l'octubre del 1707 i l'abril del 1709 (246-247). Algú restà, malgrat l'emigració pràcticament total, car hi hagué un bateig l'octubre del 1707 i un altre el gener del 1708 i dos soterrars l'agost del 1707 (248). El ritme de la població és fàcil de seguir a base del nombre de baptismes: 33 el 1708, 282 el 1717 (251). Entre el 30% i el 50% dels retornats eren antics habitants de la ciutat (252-253), la immensa majoria llauradors (255). La primera acta del nou ajuntament és de l'abril del 1709 (257) i un any abans, el 28 de març del 1708, reprengueren les reunions del capítol de la Seu (258). Les noves autoritats locals encara

el 1709 maldaven a aplicar les normes de l'època foral (259). Sis quadres estadístics completen l'exposició, com també la indicació de bibliografia (262) i de fons documentals (263).— J. P. E. [4427]

Joan FERRERES I NOS, *Possessió de la vila de Xert i el terme de la Barcella. (Dia 1 d'abril de 1593)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 13 (enero-marzo 1986), 31-36.

Resum i transcripció de fragments de l'acta de la primera presa de possessió d'una població del Maestrat (Xert), immediatament després que el mestratge general de l'orde de Montesa havia estat vinculat a la corona reial l'any 1592. L'acta, traduïda en castellà per Josep Ramírez l'any 1751, es troba ara a València, ARV, *Clerecia*, caixa 2330. El fragment més extens ací transcrit és el que conté la llista nominal de veïns presents en l'esmentada presa de possessió de drets senyorials (33-34).— J. P. E. [4428]

Joan Baptista SIMÓ CASTILLO, *Document referent a la construcció d'un peiró (en Xiva, els Ports)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 16 (octubre-diciembre 1986), 21-24.

El document, ací transcrit (21-22), procedeix de Morella, Arxiu Històric-Eclesiàstic, *Protocol de Joan Grau 1414*. Les seves dades són completades amb referències a documents paral·lels de Vila-real, any 1494, i de Vistabella del Maestrat, any 1604.— J. P. E. [4429]

Jesús VILLALMANZO, *Mudéjares y cristianos en el señorío de Cheste (siglo XIV). Dos criterios de repoblación*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 131-149.

L'ARV, *Governació*, llibres 2977 i 2981, conserven, respectivament, còpia de les cartes de població atorgades el 1320 a almenys vuit caps de casa cristians i el 1371 a la població sarraïna majoritària, ací transcrits (139-142 i 143-149). Les condicions de cada una són reduïdes a esquema en les pàgines d'introducció (132-133 i 136-137, respectivament) i és clar que resultaven més gravoses les que pesaven damunt els musulmans. És cert que les terres ocupades pels cristians havien d'ésser de nou arrancades per aquests, però és innegable la voluntat de tenir població cristiana en comunitats majoritàriament mores.— J. P. E. [4430]

### III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Jürgen UNTERMANN, *Inscripciones sepulcrales ibéricas*, dins «Cuadernos de Historia y Arqueología Castellonenses», 10 (1984 [1986]), 111-119.

L'autor explica les característiques que constitueixen allò que ell, per hipòtesi de treball, suposa ésser làpides sepulcrales ibèriques i els elements que seria natural que continuessin. L'anàlisi de trenta-cinc inscripcions, considerades funeràries (115-117), de Catalunya, de València i del Baix Aragó, condueix l'autor a proposar algunes equivalències entre ibèric i llatí: «areteki (aretake)» = «hic situs est»; «tebanen» = «coeravit (curavit)», «-mi» = desinència de propietat, etc. L'article s'acaba amb la llista de suposats antropònims en inscripcions sepulcrales ibèriques (117-118) i amb bibliografia (118-119).— J. P. E. [4431]

Leandre VILLARONGA, *Les dracmes ibèriques del tipus de Puig Castellar*, dins «Acta Numismatica», 14 (1984), 21-42.

Distanciant-se de lectures fetes per autors diversos de les inscripcions de les referides monedes, l'autor afirma que són totes «la mateixa» i que «és una còpia de la grega EMPORITON». Igual com aquestes afirmacions, la llista de les catorze llegendes ibèriques es troba a la pàgina 28.— J. P. E. [4432]

Jürgen UNTERMANN, *Nuevos textos ibéricos sobre plomo*, dins «Acta Numismatica», 15 (1985), 33-46.

Presentació, reproducció fotogràfica, transcripció, transliteració i anàlisi dels dos ploms trobats, segons que sembla, en les comarques catalanes pròximes a l'Ebre, escrits en alfabet ibèric, en el qual ja es diferencien signes numerals de lletres (33-41, en particular 35); els signes gràfics tenen semblança molt notable amb els de dues inscripcions de la Serreta, ara al Museu Arqueològic d'Alcoi, detall que permet a l'autor de fixar-se en nous detalls d'aquestes darreres (41-43). Al final de l'article, l'autor dóna la llista de les inscripcions ibèriques per ell citades, no aplegades en els dos primers volums dels *Monumenta Linguarum Hispanicarum* (44) i recull la bibliografia (45-46).— J. P. E. [4433]

Arturo OLIVER FOIX, *Grafitos ibéricos de Albocàcer*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 16 (1986), 63-66.

El Maestrat ha proporcionat fins ara dotze epígrafs ibèrics, localitzats en set de les seves poblacions, dos dels quals, fragments mínims d'una lletra, a Albocàsser (el Castellar) (63). Ara cal afegir-ne dos d'altres, un de tres lletres en nansa d'ànfora, procedent de les Forques (64), i un altre també de tres, en fragment de ceràmica campaniense. L'autor recorda, al final (66, nota 2), els intents actualment realitzats a fi de desxifrar el significat de les paraules escrites en alfabet ibèric.— J. P. E. [4434]

Federico RUBIO GOMIS, *La ceràmica de «barniz» negro del poblado ibérico del Puig (Alcoy)*, dins «Trabajos de Prehistoria», 43 (1986), 267-280.

Una de les peces, la catalogada amb el número 2210, porta un grafit ibèric, llegit «S SIEL» (270; fotografia en la làmina II).— J. P. E. [4435]

Santiago DOMÉNECH MASIP, *Dues monedes existents al Museu Arqueològic de Benicarló*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 18 (abril-junio 1987), 86-87.

Totes dues foren trobades en el terme d'Alcalà de Xivert i totes dues tenen inscripció ibèrica. Una d'elles provindria de la ceca de Baetulo-Badalona.— J. P. E. [4436]

Pere P. RIPOLLÉS, *Las monedas del tesoro de Morella, conservadas en la B. N. de París*, dins «Acta Numismatica», 15 (1985), 47-64.

Trobades el 1862, el 1889 ja figuraven en el catàleg de les monedes gal·les de la Bibliothèque Nationale de París. Són vint-i-quatre peces, en dues de les quals, encunyades a Empòrion, hi ha inscripció ibèrica (50, núm. 16 i 52, núm. 2).— J. P. E. [4437]

J. BENAGES I OLIVÉ, *Tres interessants variants de monedes ibèriques catalanes*, dins «Acta Numismatica», 14 (1984), 71-73.

Les peces portadores de les dites variants, ací transliterades però no transcrits en caràcters ibèrics, són un semis d'Untikesken amb la llegenda Eterter, un semis de Laiesken amb anomalies epigràfiques i un as amb la llegenda ibèrica Kese de l'emissió Ti.— J. P. E. [4438]

Arturo OLIVER FOIX, *Grafitos ibéricos procedentes de Muntanya Frontera (Sagunto)*, dins «Saguntum», 20 (1986), 117-122.

Notícia de la troballa de dos fragments de ceràmica, ara dipositats en el Museu Municipal de la Vall d'Uixó. Localitzada l'estació, l'autor recorda les troballes d'inscripcions, tant ibèriques com llatines, aquestes ara en el Museu Arqueològic de Sagunt, i de monedes romanes; descriu els dos fragments, en reproduïx i transcriu les inscripcions ibèriques (120-122) i les data del segle II a. C. (122).— J. P. E. [4439]

Miquel CURA I MORERA, *Les ceràmiques de vernís negre de can Sotaterra a Solsona i l'estratigrafia comparada dels jaciments pre-romans del Solsonès*, dins «Faventia», 7/2 (1985), 105-113.

D'entre els vint-i-tres fragments, setze contenen grafies ibèriques, i un, el núm. 7, és escrit amb caràcters llatins. Serien datables de la segona meitat del segle II i del I a. C., d'on resulta que en aquells anys l'escriptura ibèrica era usada a l'interior de Catalunya.— J. P. E. [4440]

Ramon VIÑAS, Anna ALONSO, Elisa SARRIÀ, *Noves dades sobre el conjunt rupestre de la Roca dels Moros (Cogul, les Garrigues, Lleida)*, dins «Tribuna d'Arqueologia 1986-1987», Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1987, 31-39.

Descripció global dels elements constitutius del conjunt esmentat, entre els quals hi ha «més de 250 signes gravats corresponents a l'alfabet ibèric i llatí» (34), alguns dels quals són visibles en la figura 2 (36).— J. P. E. [4441]

M<sup>a</sup> José FUENTES ESTAÑOL, *Nueva visión de algunas inscripciones fenicias de Ibiza*, dins «Anuario de Filología», 10 (1984), 104-107.

L'autora defensa que la peça inventariada com a «Hispania 9» no conté cap inscripció i que cal llegir de forma diversa a la feta fins ara les inscripcions d'una nansa d'ànfora i d'un gerret. Tots tres objectes són reproduïts fotogràficament en la pàgina 107.— J. P. E. [4442]

Pere VILLALBA I VARNEDA, *Orígens dels Països Catalans en els clàssics grecs i llatins* (Fundació Bernat Metge. Miscel·lània), Barcelona, Editorial Alpha 1984, 142 pp.

L'objectiu del llibre és «presentar les diverses tradicions i els variats coneixements que els testimonis antics, tant els arqueològics com els literaris, ens han llegat sobre la vida i els costums dels primers pobladors de les terres que avui anomenem catalanes» (11). La metodologia seguida consisteix a sumar les notícies proporcionades per l'arqueologia i les que ofereixen els textos literaris (11 i 35). Les primeres, encara que no de forma exclusiva, acompanyen la presentació de les successives èpoques de la prehistòria (18-35). A partir d'ací, la narració és pràcticament un enfilall dels fragments que els autors clàssics dedicaren a les nostres terres, en traducció catalana, agrupats en quatre seccions: *Els primers viatgers*. *La primera gent*. *Les primeres ciutats* (39-55); *Les Illes* (59-68); *La presència*

*cartaginesa i romana* (71-87); i *Els fets culturals* (91-108). Tots els capítols són completats amb diverses il·lustracions (les de la pàgina 101 presenten tres mostres d'alfabet ibèric). Trobem el text llatí i la traducció catalana de la inscripció dedicada a Publi Corneli Escipió per la ciutat de Sagunt (81). Hi ha bibliografia complementària (109-110) i una taula explicativa de paraules específiques (113-140).— J. P. E. [4443]

Adolfo J. DOMÍNGUEZ MONEDERO, *La ciudad griega de Emporion y su organización política*, dins «Archivo Español de Arqueología», 59 (1986), 3-12.

El fragment de Titus Livi dedicat a Empúries, inspirat en Cató, la doctrina d'Aristòtil sobre la ciutat i els resultats de les excavacions permeten de saber que la «Neapolis» emporitana tenia «magistratus», ultra el «demos», el qual no hauria superat els dos mil habitants i s'hauria mantingut entorn d'aquesta xifra. La ciutat no era sotmesa a Marsella. Ultra l'«oppidum» grec, n'hi havia un d'indígena. L'activitat econòmica, bàsica de la població grega, s'hauria hagut de doblar amb la defensiva de la ciutat contra els «hispani», «gens fera et bellicosa». No hauria existit un estament militar, car la defensa era obligació de tots els ciutadans capaços. Un dels magistrats vigilaria constantment l'única porta de la ciutat. L'estatut ciutadà, doncs, hauria estat democràtic.— J. P. E. [4444]

Pere P. RIPOLLÉS, *El ballazgo de monedas de Monforte (Alacant). Parte I. Monedas griegas*, dins «Acta Numismatica», 14 (1984), 59-69.

Resumida la notícia de la troballa d'un tresor format per monedes àrabs, per 19 peces gregues de l'Àsia Menor i per 102 monedes imperials romanes i una de bizantina, l'autor cataloga les dotze identificades i ofereix la transcripció de les respectives inscripcions (60-61). La majoria són de la primera meitat del segle IV p. C.— J. P. E. [4445]

Leandre VILLARONGA, *Imitaciones gál-licas de les dracmes de Rhode i Empòrion*, dins «Acta Numismatica», 16 (1986), 21-51.

Tres d'aquestes monedes imitadores d'encunyacions emporitanes tenen inscripcions, una d'ibèrica (31, E.III) i dues de gregues (30, E.I i 36, L.II).— J. P. E. [4446]

Gabriel PORCEL GOMILA, *Algunos aspectos económicos de la Prehistoria y Protohistoria mallorquina*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 42 (1986), 3-18.

Tota l'exposició es basa en dades paleontològiques, en gran part relacionades amb restes de *Myotragus Balearicus*. Només al final aplega les notícies proporcionades per les fonts clàssiques: Diodor de Sicília, Plini (en el temps entre aquests dos historiadors fou introduïda la vinya a les Illes) i Estrabó, el qual, amb l'anterior, informa d'una plaga de conills (12-14). Hi ha la bibliografia sobre el tema (16-18).— J. P. E. [4447]

Josep de la VEGA I G., *Contribució catalana a l'inventari de les probables coves santuari ibèriques*, dins «Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans», 6 (1987), 171-189.

Consten fragments de «terra sigillata» a la Cova Cassimanya, de Begues (176), a la Cova del Bolet, de Sant Quintí de Mediona (177), i a Cova del Garrofet, de Querol (178).— J. P. E. [4448]

Jordi PÉREZ I CONILL, *Prehistòria i història antiga*, dins *Sant Just*, 59-110.

L'autor informa d'una inscripció ibèrica trobada a la Penya del Moro, ací transcrita (99), i d'una de funerària romana, també transcrita (107-108). Ambdues són fotografiades en el plec de làmines del volum, núms. 10 i 11.— J. P. E. [4449]

Reiner WIEGELS, *Die Tribusinschriften des Römischen Hispanien. Ein Katalog* (Madrider Forschungen 13), Berlín, Walter de Gruyter 1985, XII i 200 pp.

Les pàgines 89-154 són dedicades a les inscripcions relatives a persones pertanyents a tribus de la Província Tarraconense, qualsevol que sigui el lloc on s'han trobat. Les poblacions dels Països Catalans representades en aquesta secció són: Aeso (Isona) (89-90), Aquae Calidae (Caldes de Malavella) (91), Auso (Vic) (94), Baetulo (Badalona) (95-96), Barcino (Barcelona) (96-98), Bocchorus (prop Alcúdia) (99), Dertosa (Tortosa) (110-111), Dianium (Dènia) (111-112), Ebusus (Eivissa) (112), Egara (Terrassa) (112), Emporiae (Empúries) (112-113), Gerunda (Girona) (114), Guiuntum (a les Balears) (115), Iesso (Guissona) (115), Ilerda (Lleida) (116) Iluro (Mataró) (116-117), Lesera (Forcall) (118-120), Liria Edetanorum (Llíria) (122-123), Mago (Maó) (124), Palma (Ciutat de Mallorca) (128-129), Pollentia (Alcúdia) (129), Saetabis (Xàtiva) (130), Saguntum (Morvedre) (130-133), Siggara (Prats del Rei) (136), Tarraco (Tarragona) (137-140), Valentia (València) (142), Vilaioiosa (145-146). Les pàgines 161-164 presenten la llista de comunitats de la Tarraconense documentades en el cos del volum.

La recensió signada per Giovanni Forni dins «Gnomon», 59 (1987), 618-633, completa dades de l'obra, per exemple, en les pàgines 621-622; 624, nota 10; 625, sobre referències a Barcino i a Tarraco; 626, sobre referències a Iluro i a Barcino; i 628, sobre el dubte relatiu a l'origen barceloní de L. Caecilius.— J. P. E. [4450-4451]

Juan José FERRER MAESTRO, *Los límites del conventus iuridicus tarraconensis y el problema de Bisgargis*, dins «*Estudis Castellonencs*», 3 (1986), 275-286.

Recordada tant la divisió romana d'Hispania com les delimitacions del «conventus Tarraconensis» (275-282), resumeix les notícies proporcionades per autors clàssics sobre Bisgargis, la seva categoria i ubicació, discuteix, amb l'ajut de tres inscripcions, la seva possible identificació amb el Forcall i arriba a la conclusió que ni Lasira és el Forcall ni Biskargis (*sic*) es trobava en la província de Castelló.— J. P. E. [4452]

Agnès PELLETIER, *Sagonte*, Iliturgi, Astapa. *Trois destins tragiques vus de Rome*, dins «*Mélanges de la Casa de Velázquez*», XXIII (1987), 107-124.

La gesta de Saguntum és coneguda gràcies a diversos historiadors antics (107, nota 1). L'autora analitza la forma com és construïda la narració de Titus Livi, en la qual la descripció dels fets bèl·lics és aparellat amb discursos que, directament o indirecta, justifiquen el capteniment romà (111). En el cas de Sagunt, l'ambaixada romana a Cartago fa de contrapès a la no intervenció de Roma a defensa de l'aliada Saguntum i per tant descarrega Roma de culpa (112-113); la mateixa heroicitat dels saguntins abandonats confirmaria la importància de Roma, per la qual s'ho val de perdre la vida (114-115), de la mateixa manera que les condicions de rendició ofertes per Anníbal manifesten la barbàrie de Cartago (119). I àdhuc el fet que el desenllaç fos presidit per la «saguntina rabies» (122) es tornaria contra Sagunt i no contra Roma, car seria un gest que el «*ius gentium*», personificat per Roma, no contempla (124).— J. P. E. [4453]

C. ARANEGUI, E. HERNÁNDEZ, M. LÓPEZ PIÑOL, A. MANTILLA, M. OLCINA, *El edificio NE del foro de Sagunto*, dins «Archivo Español de Arqueología», 59 (1986), 47-66.

El porxo de l'edifici era presidit per una inscripció, ací fotografiada. Per la seva banda, els autors reconstrueixen la que hi havia en la porta de la «cella» oriental.— J. P. E. [4454]

José CORELL, *El epitafio poético en honor de M. Acilius Fontanus (Sagunto, Valencia)*, dins «Faventia», 9/1 (1987), 97-109.

Conegut des del segle XVI, ara al Museu Arqueològic de Sagunt, l'autor en reproduïx la fotografia (98), el descriu, n'aplega la bibliografia (99-100 i 109), transcriu els dos dístics (100), analitza les particularitats del text i el tradueix (108).— J. P. E. [4455]

M. del Vilar VILÀ I BOTA, *Les termes romanes de Caldes de Malavella*, dins «Revista de Girona», XXXII (1986), 38-40.

L'article conté resum de les notícies publicades per autors diversos tant entorn a l'estació del Puig de les Ànimes (39) com entorn a la del Turó de Sant Pau (40); resum de les referències a les «Aguas Voconis» en els itineraris romans (38); transcripció d'una inscripció llatina (41) i dels segells de «terra sigillata» (41-42), ultra la bibliografia (42).— J. P. E. [4456]

Joan B. LÓPEZ I MELCION, *Referències a la Lacetània en els textos clàssics*, dins «Miscel·lània Cerverina», IV (1986), 11-22.

Presentats els autors que relataren els primers contactes entre Roma i els lacetans, i deixant de banda els que parlaren de la Lacetània ja romanitzada (15-16: Polibi, Estrabó, Titus Livi, Càius Plini Segon i Claudi Tolomeu), transcriu llurs fragments en traducció catalana, bo i diferenciant els que ofereixen referències geogràfiques (17-18) dels que narren esdeveniments històrics (19-20).— J. P. E. [4457]

*L'epigrafia romana a Catalunya. Estat de la qüestió i darreres troballes*. A cura de Marc MAYER i Isabel RODÀ, dins «Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans», 6 (1987), 192-218 i 14 reproduccions fotogràfiques.

L'article té dues parts. La primera, dedicada a exposar les novetats epigràfiques, per troballes que completen les inscripcions de dues làpides de Caldes de Montbui (194-196) i de quatre fragments de Badalona (196-197); per troballa d'un osculatori o segell de marcar pa, cristià, de Montornés del Vallès (197-198), de fragments epigràfics ratllats en la torre 35 de la muralla romana de Barcelona (199-205), de dos segells de bronze (206-207) i del retobament de la placa «IRB 218» en el magatzem del Museu Arqueològic de Barcelona (207-208), on també han estat retrobades inscripcions procedents de Valls i de Tarragona (209-211), aquesta darrera, com els segells, cristiana. La segona part presenta tres novetats bibliogràfiques (211-218).— J. P. E. [4458]

Georges FABRE, Marc MAYER, Isabel RODÀ, *Inscriptions romaines de Catalogne. II. Léri-da*, París, Diffusion De Boccard 1985, 178 pp. i LVII pàgines de reproduccions fotogràfiques.

Aquest volum segon presenta les característiques indicades en la notícia bibliogràfica del primer (cf. ATCA, VI (1987), 460, núm. 3489). La introducció recorda les notícies i els estudis dedicats a l'epigrafia de les comarques lleiditanes des del Renaixement, on

destaquen figures com Antoni Agustín i Jaume Pasqual (7-11), presenta les característiques tant materials com formals de les làpides (13-20) i es fixa en les particularitats de les inscripcions, més evidents en les d'Isona escrites en pedestal (més extenses que les d'altres poblacions i una en forma de diàleg, 20). Comparat amb el volum anterior, on no era possible, el segon presenta la novetat de l'agrupació de les inscripcions per comarques (fora de l'Alta Ribagorça i del Pallars Sobirà, on fins ara no se n'ha trobada cap, 7): catorze al Segrià (27-42), quatre a la Noguera (43-47), trenta-nou al Pallars Jussà (49-95), sis a la Val d'Aran (97-101), una a l'Alt Urgell (103-104), vuit al Solsonès (105-109), dotze a la Segarra (111-122), tres a l'Urgell (123-125) i una a les Garrigues (127-128). Hi ha, encara, sis mil·liars (129-134). Segueix un apèndix dedicat a les sis inscripcions mal atribuïdes (137-139), a les vuit que s'han de recol·locar (140-145) i a les deu falses (145-149); clouen el llibre la bibliografia (151-159) i les taules epigràfiques de noms (167), de cognoms (168), d'emperadors (168), de magistrats del poble romà (169), de la milícia (169), d'indicacions geogràfiques (169), de tribus (169), d'organització municipal (170), de religió (170), i de «col·legia» (170). La primera part s'acaba amb llistes de concordància (171-172) i amb les taules de llocs de procedència (173) i de llocs de conservació (174). La segona part del volum és dedicada a les cinquanta-set pàgines de reproduccions fotogràfiques.— J. P. E. [4459]

José CORELL VICENTE, *Inscripciones nuevas y revisadas del País Valenciano*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 421-433.

L'autor ofereix lectures, diverses de les acceptades fins ara, a tres inscripcions i en presenta dues de noves. Les correccions afecten CIL II, 4031 (423-425) d'Almassora, una de Lliria, descoberta el 1980 (426-427) i la del CIL II, 4449 (427-430) de Sinarcas. Les inscripcions noves provenen una de Lliria, on fou descoberta el 1976 (425-426), i una de València, apareguda el 1981 (431-432).— J. P. E. [4460]

J. E. RAMOS, J. WAGNER, A. FERNÁNDEZ, *El yacimiento arqueológico submarino de Ben-Afeli. Estudio de los materiales (Almazora, Castellón)*, dins «Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses», 10 (1984 [1986]), 121-158.

Hi ha marques escrites en materials diversos, esmentats en les pàgines 140-141, en el coll d'una ànfora (148-149) i en morters (150-152), ací comparades amb d'altres de semblants (153-155).— J. P. E. [4461]

Josep CORELL VICENTE, *La dedicatoria a Venus procedente de la «Muntanyeta dels Estanys» (Almenara, Castellón) y Polibio 3, 97, 6-8*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 247-260.

Les primeres pàgines recorden la troballa de la làpida i dels quatre fragments a la Muntanyeta dels Estanys, prop Almenara, el 1799, i les posicions diverses dels autors entorn la pertinença de làpida i fragments a una unitat o a diverses. L'autor formula la tesi que la inscripció «no tiene nada que ver con los cuatro fragmentos» (251), reproduïx les inscripcions en la interpretació rebuda (248-250) i en la seva (251-252). El text de Polibi que parla d'un temple d'Afrodita, distant de Sagunt uns quaranta estadis, encaixaria amb allò que les restes indiquen (254-258). Hi ha fotografies de la inscripció (259) i de tres interpretacions del fragment núm. 4 (260).— J. P. E. [4462]

Santiago DOMÉNECH MASIP, *Un aes de Valentiniano I hallado en el poblado de Tossa de Benicarló*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 15 (julio-septiembre 1986), 55-58.

Després de la notícia de l'existència d'una necròpolis, les restes de la qual es trobarien en mans de particulars, segueix la descripció de la moneda amb la corresponent inscripció i reproducció fotogràfica (55-56).— J. P. E. [4463]

Marià RIBAS I BERTRAN, *Ampliació d'una notícia sobre uns enterraments desconeguts a la Riera*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 25 (abril 1986), 51-55.

L'element que permet de datar la troballa el segle II p. C. és una llantietta posada al costat del cap en la sepultura núm. 6. Porta la marca «C. OPPI. RES», ací reproduïda (53).— J. P. E. [4464]

Ferran ARASA I GIL, *La Moleta dels Frares (el Forcall, Castelló). Consideracions entorn de la respublica Laserensis*, dins «Saguntum», 20 (1986), 165-241.

Des de Pere A. Beuter, hom coneix l'existència d'una inscripció prop Morella, notícia repetida per autors posteriors (166-169). El 1968, J. Segura i Barreda publicava una «altra» inscripció, aquesta de Morella, i també fou seguit per molts (170-172), fins que el 1976 Pau Pere Ripollès i Alegre indicà la possible identitat de les dues inscripcions i el 1977 G. Alföldy en completava la lectura i proposava d'identificar la «respublica Leserensis» amb les runes de la Moleta dels Frares. A base de les dades proporcionades per itineraris de tots els temps, l'autor confirma la identificació i en treu conseqüències, com és ara la de localitzar «Biscargis» en les comarques meridionals catalanes (237) o la de proposar l'existència de dues vies romanes entre Saragossa i la Mediterrània, una vers Sagunt, l'altra vers Tortosa, la qual tindria una variant per «Lesera» (237-238), i d'altres de caràcter secundari (238). «Lesera» hauria pertangut al «conventus Tarraconensis» (239).— J. P. E. [4465]

Josep M. FEIXAS I SANCHÓ, Dolors PARDO I CIRCUNS, *Una aportació a l'estudi de l'arqueologia bagenca: els jaciments a les Pinedes (Castellnou de Bages) i Sant Francesc (Santpedor)*, dins «Miscel·lània d'Estudis Bagencs», 5 (1987), 81-86.

Entre els objectes trobats en el primer jaciment hi ha un denari romà del 150 a.C., descrit en la pàgina 82 i reproduït en la 85. La inscripció hi és ben visible.— J. P. E. [4466]

Francesc ESTEVE I GÁLVEZ, *L'amollonament de la Via Romana al Pla de l'Arc*, dins «Estudis Castellonencs», 3 (1986), 243-274.

Resultat d'una recerca sobre la Via Romana, del Pla de l'Arc a riu de Millars, l'autor ofereix les dades relatives a la primera meitat del trajecte; l'estela ibèrica dels Fondos, amb inscripció transcrita i traduïda (246-247); el mil·liar del Mas de les Obreres, amb inscripció transcrita (248), com també les de les quatre monedes romanes trobades vora l'Arc (250), la de la làpida de Calpúrnia (250-251), les de les sis monedes trobades a la vinya d'En Manuel Gallego (254-256), la inscripció reconstruïda d'una altra procedent de baix les Forques (257), la del nou mil·liar de la Pobra [Tornesa] (258) i la d'un as de Claudiu més avall de la dita Pobra, quan el camí vell comença de baixar vers Borriol (261). Les nou darreres pàgines contenen reproduccions fotogràfiques.— J. P. E. [4467]

Rafael ARROYO ILERA, *Estudio numismático de las excavaciones en el Portus Ilicitanus - Santa Pola- (Alicante). Campañas 1982 y 1983*, dins «Saguntum», 20 (1986), 257-278.

Llista de cent vint peces, amb transcripció de les corresponents inscripcions, quan n'hi ha (260-264). Noranta-set procedeixen de troballes incontrolades, les altres són arqueològicament fiables. Van del s. III a. C. al IV p. C., amb major representació dels segles I i IV p. C. La ceca hispana més representada és la de Carthago Nova (268), les estrangeres són les de Trèveris i Arelatum (273). Les reproduccions fotogràfiques són a les pàgines 274-278.— J. P. E. [4468]

Josep CASASI GENOVER, *Excavacions a la vil·la romana de Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà). Sector 1. 1981-1983*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXVIII (1985-1986), 73-89.

Foren trobades dues monedes romanes, les inscripcions de les quals són ací transcrites (79-80). Hi havia inscripció en la panxa d'un «dolium» (87).— J. P. E. [4469]

Joan DUCH I MAS, *Restes romanes a la vall del riu Corb (la Segarra, l'Urgell, la Conca de Barberà)*, dins «Palestra Universitària», 1 (1986), 39-66.

Hi ha inscripcions, ací transcrites i explicitades, corresponents al desaparegut mil·liar de Guimerà (52-53), a «terra sigil-lata», trobada a els Palaus, de Guimerà (54), a un mosaic de les Astes, del Vilet (58) i a dues làpides sepulcral trobades a Castellselvà, de Belianes (60-61). La bibliografia distingeix els estudis, aplegant-los d'acord amb les poblacions a les quals fan referència (63-66).— J. P. E. [4470]

Eva Maria KOPPEL, *Die Römischen Skulpturen von Tarraco* (Madrider Forschungen 15), Berlin, Walter de Gruyter 1985, XII i 172 pp., 94 làmines i un plànol.

El volum comença resumint la història de la Tarraco romana, amb referència als escriptors antics que serveixen de fonts. La presentació de cada una de les tres-cents set escultures o fragments és dotada de la bibliografia corresponent (13-135). La part de la introducció destinada a esmentar els precedents, recorda els de Lluís Ponç d'Icart, d'I. Boy i el seu inèdit *Recopilación... de las antigüedades romanas... de Tarragona*, del 1713, ara a Tarragona, Museu Arqueològic Nacional; d'Enrique Flórez i d'Antonio Ponz, anteriors al 1801 (6-7). Només he sabut veure una inscripció, en el núm. 145 (101-102 i làmina 64, núm. 1).— J. P. E. [4471]

Ramon MIRAVALL, *Necròpolis, sepultures i inhumacions a Tortosa*, Tortosa, Cooperativa Gràfica Dertosa 1986, 148 pp.

Sense afany de recerca, l'autor es proposa de donar un primer pas vers la localització de jaciments i l'ordinació de materials necrològics, tant en el casc urbà com en la zona suburbana (5-6). Entre aquests materials figuren les inscripcions, algunes de les quals són ací transcrites (16-17, 24-25, 28, 100); una d'àrab és traduïda (27). En canvi, no són transcrites, ans només descrites les làpides de les diverses dependències de la catedral (43-105) i de les altres esglésies tortosines (107-120). Les darreres pàgines contenen la taula de les làpides catedralícies, aplegades de forma topogràfica (135-139) i cronològica (la primera seria del 1165) (139-141). Clouen el llibre dues pàgines de bibliografia (145-146).— J. P. E. [4472]

María José PENA, *Los magistrados monetales de Valentia*, dins «Saguntum», 20 (1986), 151-164.

Article presentat com a complement de les pàgines de l'autora, *Apuntes y observaciones sobre las primeras fundaciones romanas en Hispania*, dins «Estudios de la Antigüedad», I (1984), 49-85. El tema és relacionat amb els de la procedència dels primers magistrats valencians, de la comparació de les més antigues monedes valencianes amb les de Sagunt, i de la mateixa definició de la Valentia romana com a ciutat per a indígenes vençuts, detall poc adient al fet que Valentia, amb Saguntum i Carteia, fou una de les primeres poblacions que encunyà moneda romana a Hispània. Agrupats i analitzats un per un els sis noms personals (153-159), l'autora en dedueix l'existència d'una «élite» local valenciana de forta configuració itàlica i l'absència de qualsevol indígena. Aquest punt coincidiria amb les més antigues inscripcions d'Empúries i de Tarraco, l'onomàstica de les quals és fosca (162). Aquells magistrats serien els veterans, «qui sub Viriato dimicaverunt» o descendents seus.— J. P. E. [4473]

Leopoldo PEÑARROJA TORREJÓN, *El Valle de Uxó en el período romano*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 43-52.

Entre les restes romanes hi ha dues inscripcions llatines, ací transcrites (44).— J. P. E. [4474]

Josep M. NOLLA, Josep TARRÚS, Júlia CHINCHILLA, *La vil·la romana de Vilauba*, dins «Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles 1980-1984», Banyoles 1985, 49-98.

Les peces núms. 3, 4, 6 i 8 de l'inventari contenen sengles inscripcions llatines en «terra sigillata».— J. P. E. [4475]

F. BISTUER, *Estudi sobre un tresoret de siliques dels emperadors Honori, Gracià i Màxim Tirà*, dins «Acta Numismatica», 14 (1984), 135-138.

El conjunt, procedent de terres gironines, consta de vint-i-tres peces encunyades en la seca de Barcelona entre el 409 i el 411. Pertanyen a tres tipus, de cada un dels quals figuren ací les inscripcions.— J. P. E. [4476]

Josep CLOSA I FARRÉS, *Entorn de la darrera inscripció imperial romana a Hispània*, dins «Faventia», 8/2 (1986), 91-97.

La inscripció és a Tarragona i només Emili Morera i Llauredó subratllà el fet d'haver estat la darrera (93); ací és transcrita i completada (94). L'esment dels dos emperadors, Lleó i Antemi, permet de precisar-li la cronologia: anys 468-472.— J. P. E. [4477]

Jacqueline AMAT, *Songes et visions. L'au-delà dans la littérature latine tardive*, París, Études Augustiniennes 1985, 492 pp.

Les pàgines 280-282 són dedicades a les dues aparicions narrades dins la *Passio Fructuosi...*, una a fidels, incitant-los a respectar les restes dels màrtirs i a no dispersar-les, i l'altra, d'extracció popular, que presenta el màrtir triomfant mofant-se del jutge Emilià. Prudenci només es féu ressò de la primera, car la segona propugna la venjança, sentiment no cristià. La pàgina 283 recorda la doble aparició del màrtir, segons la *Passio Vincentii*, indicant on podia hom trobar les seves despulles. Les pàgines 371-373 esbrinen el sentit de la narració de l'ascensió dels màrtirs al cel, tema encetat justament en la *Passio Fruc-*

*tuosi...*, redactada durant el segle IV a partir d'un document contemporani. La narració de l'ascensió seria tan senzilla, que això portaria a atribuir-la a l'estrat més primitiu, car es faria ressò del desfici que la mort dels màrtirs provocava en les famílies dels funcionaris imperials.— J. P. E. [4478]

Àngel ANGLADA ANFRUNS, *El texto de Paciano en la Bibliotheca Patrum de Marguerin de la Bigne*, dins «Hom. Sáinz Rodríguez» I, 309-337.

La *Bibliotheca Sanctorum Patrum* del 1575 responia a la necessitat dels teòlegs de la Contrareforma de disposar dels textos de la tradició doctrinal cristiana. Tingué sis edicions, en cada una de les quals el text de Pacià hauria resultat pitjor (310). El copiaren José Sáenz de Aguirre, Enrique Flórez i influí en alguna lectura de Vicent Noguera i de H. Ph. Peyret i només alguna vegada molt rara en Lisandro Rubio. Exposades les característiques de les successives edicions (310-314), l'autor assenyalà les faltes que s'esmunyiren en el text de les obres de Pacià de Barcelona, amb indicació de les que es transmeteren en les edicions que depenen de la de la Bigne (315-320). Quant a l'ordre dels tractats, aquest s'apartà del [Vat.] Reg. [lat.] 331 i no tant dels manuscrits de Grenoble, [Bibliothèque Municipale], [ms.] 262 i de París, Bibliothèque Nationale [lat.] 2182, seguint Jean du Tillet (320), al qual també s'atengué en la grafia dels noms bíblics i, en general, en el text (321-322). Les darreres pàgines són ocupades per l'edició crítica de la *Epistola Paciani Episcopi Ad Simpronianum Novatianum de catholico nomine*, el text de la qual és acompanyat d'aparat crític, d'indicació de fonts bíbliques (326-333) i clarificat amb notes complementàries.— J. P. E. [4479]

Àngel ANGLADA, *Estudiant amb peu de rei Pacià Paen V, 3, 121*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», V (1986), 271-276.

L'autor defensa la lectura «...sed ecclesiam dissipauerint» en el lloc de Pacià esmentat en el títol, perquè «es fa molt difícil d'admetre una omisió del tipus 'sed omnem... dissipauerint' (272), ja que era una figura retòrica molt elegant i freqüent la repetició anafòrica del *sed*» (273). Assenyalà d'altres dificultats contra la reconstrucció proposada pel signant d'aquest resum [cf. ATCA, III (1984), 277-279] i conclou que «la restitució *ecclesiam dissipauerint* és conforme a la paleografia, a la sintaxi de Pacià, a la compositio i al ritme de la seva prosa, al lèxic del verb *dissipare*, a la tradició dels catàlegs antics de pecats que inclouen el pecat de l'heretgia» (276).— J. P. E. [4480]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Entorn del «...sed omnem... dissipauerint...» de Pacià de Barcelona*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 5 (1986), 277-280.

L'autor transcriu directament del Vat., Reg. lat. 331, tot el context del fragment discutit en el resum anterior, «de manera que en resulti ben clara la dinàmica i, amb ella, la del pensament que expressa» (277). En dedueix que el fragment discutit presenta una contraposició entre la transgressió fàctica i la només desitjada en cada un dels tres pecats principals, els d'homicidi, d'idolatria i d'adulteri, raó per la qual la reconstrucció del text discutit ha d'assegurar la doble frase de contraposició en cada un dels tres termes i, per tant, les sis oracions gramaticals, tres de principals dedicades a expressar la transgressió fàctica i tres d'adversatives destinades a expressar la transgressió només desitjada. J. P. E. [4481]

Josep AMENGUAL I BATLE, *Orígens del Cristianisme a les Balears i el seu desenvolupament fins a l'època musulmana*, Ciutat de Mallorca, Universitat de les Illes Balears 1986, 40 pp.

Resum de tesi doctoral. Es basa en la informació que proporcionen les fonts literàries, completada amb els resultats més segurs de l'arqueologia. Escriptors llatins, historiadors o geògrafs, grecs i àrabs informen de la situació de les Illes només d'esquillada (1-5). És més rica la informació proporcionada per escriptors illencs, Sever de Menorca, Consentius i Vicenç d'Eivissa. En els dos primers és perceptible la voluntat de contribuir a la formació d'un univers religiosament uniforme, «on s'havia d'acabar el lloc per als jueus i per als heretges» (7); pel darrer som informats que en el pas del segle VI al VII correu per les Illes «la més antiga propaganda que coneixem sobre el repòs dominical, sota l'influx de corrents judaïtzants (7 i 27-30). Per als temps posteriors, disposem d'informacions en la *Historia persecutionis Africanae provinciae* i en la *Notitia* que l'acompanya (23), en l'*Epistola XIII*, 48, de sant Gregori el Gran, relativa als monjos de l'illa de Cabrera (26), en la *Historia vandalorum* de sant Isidor de Sevilla (31) i en les butlles de Formós i de Romà al bisbe de Girona, Servusdei ja a finals del segle IX (34-36). Encara que integrades en la província romana Tarraconensis (31), les Illes haurien viscut dins una xarxa de múltiples relacions mediterrànies, orientades a Llevant, fins que el 903 s'inicià la primera conquesta de les Illes des de la Península (38).— J. P. E. [4482]

CONSENCI, *Correspondència amb Sant Agustí*. Vol. I. Text revisat, traducció i notes per Josep AMENGUAL I BATLE (Col·lecció Bernat Metge [Escriptors Cristians] 244), Barcelona, Fundació Bernat Metge 1987, 138 pp.

La troballa de dues lletres de l'esmentat Consentius a sant Agustí [cf. ATCA, II (1983), 397-398] ha permès per primera vegada de copsar el sentit de conjunt d'una sèrie de textos relacionats amb el citat personatge o escrits per ell. Amengual s'ha proposat d'oferir el dit conjunt format, ultra les dues lletres o *Commonitoria*, per l'*Epistula Severi, Minoricensis Episcopi*, i pel seu ressò en els *Miracula facta Uzali circa annum 420...*, per l'*Epistula 119 inter Augustinianas*, del citat Consenci, per l'*Epistula 120* i per l'*Epistula 205 Augustini ad Consentium* i pel *Contra mendacium* del mateix Agustí. Aquest primer volum, després de la introducció, ofereix edició crítica i traducció anotada de l'*Epistula Severi* (38-84) i de les tres lletres de Consentius a sant Agustí: la 119 (86-94) i els *Commonitoria* 11 (96-118) i 12 (120-133). La introducció (9-32) atribueix a Consentius la redacció de l'*Epistula Severi* (12-13), aplega les notícies deduïbles entorn d'aquest personatge, amb llista dels seus dotze títols coneguts (encara que només se n'hagin conservats quatre) (14-19) i resumeix la trajectòria textual de cada un dels textos ací publicats, tant en els manuscrits (19-29: remarquem la importància reconeguda al còdex de Vic, Museu Diocesà ms. 59 (VI), en la transmissió manuscrita de l'*Epistula 119*, 26-27) com en les edicions (29-32). La bibliografia ocupa les pàgines 33-36. Quant a l'edició del text, el llatí ocupa les pàgines de l'esquerra del lector, amb l'aparat crític al peu, i la traducció catalana, la indicació de fonts (sobretot bíbliques) i les notes explicatives, les de la dreta. És previst un segon volum amb els *Miracula...* i els tres escrits de Sant Agustí a Consentius.— J. P. E. [4483]

Suzanne TEILLET, *Des goths à la nation gotique. Les origines de l'idée de nation en Occident du Vè au VIIè siècle* (Collection d'Études Anciennes), París, Société d'Édition «Les Belles Lettres» 1984, 690 pp.

El capítol dotzè de l'obra s'intitula *La naissance de la nation wisigothique dans la Chronique de Jean de Biclar* (421-455). L'autora presenta la crònica del bisbe africà, refugiat a Constantinoble, Víctor de Tunnuna, com a precedent de la del bisbe de Girona, però

no en el sentit que li hagi servit de model de valoració política. L'Àfrica, en efecte, accepta l'Imperi d'Orient com a Imperi Romà únic i celebra les seves victòries contra el regne vàndal de l'Àfrica i el consecutiu retorn d'aquesta a l'Imperi, de fet a Bisanzi (423-426). Ja la *Chronica CaesarAugustana*, atribuïda al bisbe Màxim, tendeix a convertir la presentació de la història, de romana i universal, en nacional i particular (427-428), tendència que triomfaria en Joan de Biclara, la *Chronica* del qual fou publicada el 590. Continuació de la de l'esmentat Víctor, comença amb Justí II l'any 567 i arriba al 589, any de la conversió dels gots al catolicisme. El seu marc segueix essent l'Imperi Romà, reduït a l'Orient (429-430), però és buit de significació ideològica imperial (431), començant pel fet que l'autor se'n sent estranger (430). L'adjectiu «romanus» ja només designa l'Imperi Oriental i les seves possessions, territoris i exèrcit; aquest pot contraposar-se al dels gots i, per tant, ésser considerat enemic (432). Per contra, a partir del 579, conversió d'Hermenegild, les notícies «imperial» disminueixen i augmenten les relatives a Leovigild, a Hermenegild i a Recared (434); significativament, aquella conversió hauria estat el punt final de la lluita entre gots-arrians i hispano-romans catòlics, els quals en endavant formarien plegats la «gens Gothorum» (437-438), amb un territori concret, el de la península (439-441). La figura del rei wisigot substitueix la de l'emperador (monedes, anys de regnat, nomenclatura de sobirania, contraposició entre 'rex' i 'tyrannus') (441-446). La transposició de les prerrogatives de l'imperator Romanus al 'rex Gothorum' resultaria justificada i confirmada per la conversió al catolicisme i pel consegüent III Concili de Toledo, ocasió propícia per a la sobreposició i confusió de les figures de Nicea, de Calcedònia i de Toledo, i de les de Constantí, de Marcià i de Recared. Més encara, en eficàcia, Toledo hauria estat superior a Nicea (449). Amb aquesta apoteosi s'acaba la *Chronica* de Joan de Biclara, calc, ací, de les mateixes actes del Concili (451).— J. P. E. [4484

Gaston DUCHET-SUCHAUX, *Aspects de l'iconographie de Saint Vincent*, dins «Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France», 1986, 111-117.

El trasllat de les despulles del sant desde València a Cabo San Vicente, a Portugal, és representat en el retaule del mestre d'Estimariu, ara al Museu d'Art de Catalunya, i forma part de l'*Atlas català*, de la Bibliothèque Nationale, de París.— J. P. E. [4485

Ann MATTER, *Theological Freedom in the Carolingian Age: The Case of Claudius of Turin*, dins *La notion de liberté au Moyen Âge: Islam, Byzance, Occident* (Dumbarton Oaks Colloquia 4. Sessions des 12-15 octobre 1982), París, «Les Belles Lettres» 1985, 51-60.

Exposades les idees principals de Claudi de Torí i en particular el seu refús d'imatges divines, l'autora es pregunta per què no fou condemnat com ho fou, per exemple, Godescalc d'Orbais.— J. P. E. [4486

Paul-Irénée FRANSEN, *Description de la Collection Hiéronymienne de Florus de Lyon sur l'Apôtre*, dins «Revue Bénédictine», XCIV (1984), 195-228.

Els volums manuscrits de Lió, Bibliothèque Municipale 644 i 448, tots dos del segle IX, comentaris de sant Jeroni a Isaïes i a Jeremias, respectivament, han conservat els signes de l'ús personal de Florus de Lió, el qual hi assenyala els fragments destinats a un comentari de les lletres de sant Pau conservat a Berna, Burgerbibliothek 304, i a París, Bibliothèque Nationale, lat. 1764, i Nouv. Acq. lat. 1460. En les pàgines 197-223 són enumerats els dos-cents seixanta-cinc fragments, que formen les *Sententiae epistolarum beati Pauli apostoli a sancto Hieronymo praesbytero expositae et ex opusculis eius iuxta earum-*

*dem epistolarum ordinem decerptae*. Totes tres compilacions són seguides d'una altra: *Item sententiae epistolarum beati Pauli apostoli a sancto papa Gregorio expositae et ex opusculis eius iuxta earundem ordinem decerptae*, recopilació també atribuïble a Florus (197).— J. P. E. [4487]

Michel RUBELLIN, *Le pape et l'église de Rome vus de Lyon dans la première moitié du IX<sup>e</sup> siècle*, dins «Cahiers d'histoire», XXX (1985), 211-230.

Intent de veure com els teòlegs de Lió (els primers dels quals són Agobard i Florus) expressen el lloc i la funció del papa en l'església, a base de llurs ensenyaments relatius a l'adopcionisme, a la controvèrsia entorn de les imatges i a la predestinació. Agobard ignora les intervencions doctrinals d'Adrià I i de Lleó III en l'afer de l'adopcionisme (213), Florus la de Nicolau I en el de la predestinació (215) i l'autor del *Liber de imaginibus sanctorum* (¿Agobard, Florus o Claudi de Torí?) la d'Eugeni II en la qüestió de les imatges (216). En canvi, recorren constantment a l'Esriptura i als Pares (entre els quals es troben, certament, papes i més en particular el *Sacramentarium Romanae Ecclesiae*, 217-218). Justament en el camp litúrgic ataquen tot intent d'uniformitat i defensen el dret de cada església a la pròpia litúrgia, a condició que sigui fonamentada en l'Esriptura i en la Tradició (220-221). En les seves addicions al *Martyrologium Lugdunense anonymum*, Florus completa les notícies relatives al martiri dels bisbes de Roma, però no pas les que farien referència a llurs temps de pontificat (223). Reafirmen, doncs, i en concret Agobard, la validesa dels concilis de la Gàl·lia, encara que no hi fossin presents els legats romans o els imperials (226). L'actuació del mateix Agobard l'any 833, cara a cara amb Lluís el Piadós, no hauria estat reconeixement de supremacia romana, ans posició comparable a la de sant Cebrià (227-228).— J. P. E. [4488]

Cebrià BARAUT, *La data de l'acta de consagració de la catedral carolíngia de la Seu d'Urgell*, dins «Urgellia», 7 (1984-1985), 515-529.

Fins fa poc, hom datava la dita acta els anys 819 o 839. Darrerament hi ha hagut la hipòtesi que era de començaments del segle XI. La primera consta en el document, però aquella data contradiu la cronologia del comte Sunifred d'Urgell-Cerdanya i la del bisbe Sisebut i, per això, Pere Pujol proposà la data del 939. Però també aquesta datació té problemes: la substitució de 'anno VI' en comptes de 'XXVI' en un document tan solemne i la pràctica impossibilitat que el 28 de març del mateix any la 'domus sancte Marie Sedis Urgellensis' fos gairebé esfrondada i al cap de sis mesos ja pogués ésser solemnement consagrada (517-518). La comparació textual amb la donació de Sunifred del 840 i amb el precepte de Carles el Calb del 860 condueix a la conclusió que l'acta és posterior a aquesta data (521). D'altra banda, l'acta és anterior al 1024, perquè el dit any fou acceptada com a prova en un judici (521-522); és anterior al 951, perquè la butlla del papa Agapet II, datada aquest any, en copia fragments; és anterior a la primera meitat del segle X, perquè aleshores el bisbat d'Urgell no baixava més avall de Rialb, abans de la reconquesta de Sanauja (522-523), perquè la grafia dels noms coincideix amb la dels documents dels segles IX i X (523) i perquè l'escriptura és visigòtica amb uns incipients detalls de carolíngia (524). Seria, doncs, posterior al 860 i podria ésser el document amb el qual la Seu d'Urgell hauria defensat els seus drets a les esglésies del Pallars i de la Ribagorça contra l'intent d'Esclua de constituir-hi un bisbat. Són reproduïts en apèndix el testament del bisbe Sisebut, la donació de Sunifred i la butlla del papa Agapet II (525-529).— J. P. E. [4489]

Jacques DESCHEEMAER, *La fausse «Carte de Carlemagne» et les origines historiques de l'Andorre*, dins «Histoire et Généalogie», núm. 14 (nov.-dec. 1987), 15-50.

La *Carta Pobla*, conservada des del segle passat a la Seu d'Urgell (sembla que encara el 1763 es trobava a Andorra, 20), l'autenticitat carolíngia de la qual fou molt discutida durant la segona meitat del segle passat (18-19), és considerada per l'autor una reconstrucció realitzada a partir de documents més antics, que concedien drets d'aprisió a qui anés a repoblar les Valls. La reconstrucció hauria estat realitzada vers els anys 979-988, en el moment en el qual el comte Borrell i el bisbe de la Seu barataren a lous (el bisbe cedí al comte els que ell posseïa al Berguedà i a la Cerdanya i el comte els que ell tenia a les Valls d'Andorra, 42-45). Étienne Baluze pogué copiar el text a partir d'una altra còpia escrita per un tal Eximinius per ordre del rei aragonès Ramir el Monjo, segons que sembla; la còpia de Baluze és a París, Bibliothèque Nationale, Fonds Baluze 238 (37).— J. P. E. [4490]

Dolors CONDOMI GRATACÓS, *El Cartoral de Carlemany en el context lexicogràfic de l'Alta Edat Mitjana*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1087), 277-289.

L'esmentat *Cartoral* «és una font important i valuosa en el camp de la lexicografia» (280). L'autora ofereix mostres d'innovacions pròpies del llatí medieval, de mots clàssics, que han adquirit nou significat, de mots catalans o mig catalans i de mots catalans llatinitzats o mig llatinitzats (281) i assenyalava el fet que alguns mots del *Cartoral* hi són emprats en temps anterior al que assenyalen els diccionaris, com també d'altres aportacions lèxiques: 'camiacio', 'petre fictè', etc. (283 ss.).— J. P. E. [4491]

Josep M. SALRACH, *Esclavitud, llibertat, servitud. Evolució social del camp català*, dins «L'Avenç», núm. 93 (maig 1986), 36-45.

Assaig de reconstrucció del procés social a Catalunya els segles VIII-X, per a la comprensió del qual «no serveix de gaire fixar-se en l'anomenat protofeudalisme visigòtic i sí, en canvi, en els dos elements que són «les famílies dels *potentes*, sobreviscuts de la crisi, i la pagesia independent de les comunitats rurals» (38). En connexió amb el darrer extrem, la primera carta de població de Cardona demostra que hom donava les màximes facilitats a tota mena de marginats socials a fi d'assegurar la consistència dels nous assentaments (41, nota 5). La nombrosa documentació conservada dels segles IX i X demostra que «la batalla que seguí a curta distància de la colonització fou la del control de la terra» (39). Però «el precari equilibri entre els poders de l'aristocràcia i la força de les comunitats rurals, assolit durant l'etapa de les colonitzacions, es trencà el segle XI en profit dels primers. Fou el triomf del feudalisme o... del règim senyorial» (39). A partir del segle XII, el procés s'hauria diversificat: *senyoriis* laics o eclesiàstics, Catalunya Vella i Catalunya Nova, ultra el *senyoriu* de la casa de Barcelona, constitueixen variants. En el segle XIII seria creat «el marc legal de la condició *servil*» en constitucions de cort, costums i altres textos legals, fet que aniria acompanyat d'una gran activitat notarial (43). L'augment de dependència del segle XIII al XIV és visible en les dues fórmules de reconeixement de *senyoriu* traduïdes a la pàgina 44, una del 1129, l'altra del 1212. La documentació del segle XIV (capbreus, establiments de terres, reconeixements de dependència) són prova de la pressió senyorial per a incrementar les percepcions (45).— J. P. E. [4492]

Michel ZIMMERMANN, *El naixement de la historiografia catalana*, dins «L'Avenç», núm. 84 (juliol-agost 1985), 52-60.

Tota la historiografia catalana ha presentat el setge i la presa de Barcelona per al-Mansur com una desfeta i la documentació immediatament posterior al fet concorda, ja que convertiria l'esdeveniment en punt de referència cronològica «ab urbe destructa». L'autor analitza en aquestes pàgines el lloc i sobretot el sentit que la notícia de la destrucció de Barcelona té en els successius textos 'històrics' catalans dels segles XI i XII. En les llistes dels reis francs, destinades a facilitar la feina als notaris, en les quals, però, s'esmuny la imatge de la relació de Catalunya amb la monarquia franca, hom hi troba, excepcionalment, el record de dos fets: la reconquesta de Barcelona per Lluís el Piadós l'any 801 i la seva presa per al-Mansur el 985 (55), totes dues etapes essencials en la història del país. En els crònicons, els esdeveniments del 985 ocupen el lloc central, entorn del qual és distribuïda tota la narració, car la secció anterior és presidida per la dinastia franca, dinastia que desapareix en la segona, substituïda per les cases comtals del país. Així, en el *Chronicon Rivi-pullense alterum* i en els que en depenen (56); els *Chronicones Barcinonenses* farien un pas més: oblidarien la primera secció i començarien amb la presa de Barcelona i, per tant, amb la dinastia comtal. El *Cronicó de Sant Cugat* seria un pas intermig entre llistes i crònicons (57). La idea que la història de Catalunya comença en coincidència amb el desastre del 985 condueix els *Gesta comitum Barcinonensium* a col·locar la malifeta d'al-Mansur en temps de Jofre el Pelut (58), com si aquella hagués acorralat el país a la seva sobirania, en alliberar-lo tant de l'esglai del perill sarraí com de la dinastia franca (60).— J. P. E. [4493]

Manuel SÁNCHEZ, *L'expedició d'Al-Mansur segons les fonts àrabs*, dins «L'Avenç», núm. 84 (juliol-agost 1985), 42-45.

Traducció dels textos àrabs relatius a la presa i destrucció de Barcelona per al-Mansur l'any 985, precedits de breu presentació dels respectius autors i seguits del resum de les dades que ens aporten. Els fragments són transcrits seguint l'ordre cronològic i pertanyen a Abu Bakr Ahmad, Abu-l-Abbas Ahmad, Abu Marwan Abd al-Malik al-Kardabus al-Tawzari, Abu Abd Allah Muhammad, Lisan al-din Muhammad i al compendi històricogeogràfic d'autor anònim *Dikr bilad al-Andalus*. Molts d'aquests fragments tenen font comuna, el *Muqtabas* d'Ibn Hayyan. En síntesi, la presa del 985 fou precedida per tres expedicions; al-Mansur només atacà Barcelona quan estigué convençut que el comtat no tenia comunicació amb el regne dels francs; la presa de la ciutat s'hauria escaigut el 6 de juliol del 985; l'expedició tenia l'únic objectiu d'atacar Barcelona i l'exèrcit expedicionari comptava amb elevat nombre de poetes que n'havien de cantar les gestes; un dels elements decisius de l'exèrcit atacant foren les plaques metàl·liques de procedència hindú, amb les quals els soldats es cobrien els avantbraços; els caps del comte Borrell i de presoners cristians haurien estat llançats com a projectils a l'interior de la ciutat assetjada, la qual fou presa per les armes i no per capitulació; tres mil captives haurien format part dels trofeus de la victòria.— J. P. E. [4494]

Joan VERNET, *La ciència àrab medieval i Catalunya*, dins «Revista de Catalunya», núm. 9 (juny de 1987), 69-78.

Després d'haver enunciat que «els darrers documents àrabs descoberts» certifiquen que al-Mansur ens hauria visitat amb certa freqüència, recorda que els primers minso contactes científics entre àrabs, catalans i carolingis s'han de suposar entorn del 850-900 (70). Un segle després, el futur bisbe de Girona, Gotmar II, féu estada a Còrdova. Contemporàniament, Recemund traduïa al llatí un calendari astronòmic litúrgic, del qual han estat trobades dues altres traduccions llatines a Vic (70). L'estudi de Josep Maria Millàs

i Vallicrosa sobre el ms. 225 d'ACA/Ripoll segueix substancialment vàlid, amb poques modificacions, com és ara que el traductor al llatí fou Sunifred, diaca de Barcelona. Potser el model inacabat d'astrolabi fabricat per ells és el conservat a París, Musée de la Vilette. Aleshores a Catalunya s'inventà o es reinventà el ferro de farga i el vidre inalterable (71). Amb el segle XII reprengueren les traduccions de l'àrab, essent famosa la del *Llibre de les medicines particulars* (72). En la segona meitat del segle XIII ens trobem amb Ramon Martí i amb el seu diccionari, «gràcies al qual es pot demostrar que els hospitals, manicomis i madrasses (universitats islàmiques) entraren a la Corona d'Aragó abans que ho fessin a la de Granada» (74); i amb Ramon Llull (el qual ens informa de tot allò que veié [74 i 77], com és ara de l'ús de la brúixola, de l'astrolabi, del nocturnilabi, del quadrant, del llibre de bord, de la carta nàutica i de la 'toleta' de Marteiolo) i amb la seva combinatòria, la qual derivaria de la 'zâ'iraja' utilitzada al Nord d'Àfrica. Destaca la seva doctrina sobre els indivisibles (espai o temps) i és de dolbre que no hi aprofundís; i amb Arnau de Vilanova, el qual sembla haver conegut l'obra de l'orinòleg àrab Ibn Sirin i potser és ell Guillem d'Aragó; en posologia de medicaments hauria seguit al-Kindi (75). La seva biblioteca contenia d'altres llibres àrabs. Les *Taules astronòmiques* de Pere el Cerimoniós semblen derivar de fonts àrabs a través de les d'Alfons el Savi, com també semblen dependre de traducció castellana anterior l'adaptació i resum del *Llibre complet dels indicis de les estrelles* d'Alí Abenragel, obra de Bartomeu de Tresbéns (75). Un alfaquí de Paterna introduí a València entorn del 1450 els equatoris trigonomètrics o sexagenaris. Algunes cartes de navegar foren completades amb els noms àrabs corresponents (78).— J. P. E. [4495]

Josep Maria FONT I RIUS, *La restauració cristiana de Cardona i la seva Carta de població*, dins «Cardener», 3 (1986), 17-30.

La *Carta de població* de Cardona, reeditada repetidament des de començaments del segle passat (30-31), s'ha de col·locar en el marc més ampli de la reestructuració de la frontera en la línia Llobregat-Cardener-Segre mitjà, enfront dels dominis sarraïns (17). L'autor recorda les successives línies de defensa (Ausona-Casserres-Cardona ja el 798; Cardona-Montserrat, en temps de Jofre el Pelut, entorn 880?). L'excelsion *Carta de població* primera, atorgada per aquest, és resumida en les pàgines 19-20. Després de la destrucció d'al-Mansur, calgué refer la defensa del país. La corresponent carta de població, ara mil·lenària, «presenta una solemnitat formal, una amplitud extraordinària i una singularitat en el seu contingut jurídic que la distingeixen notòriament d'altres privilegis coetanis de repoblació i franquesa» (23), car és «estatut primari de la vida jurídica local». El tenor del text ja té regust de sobirania (23). Comparada amb la primera, la segona limitava l'amnistia penal, però ampliava el dret de resistència armada contra l'agressor (24), dret que només hauria posseït Figueres (25, nota 21), i atorgava d'altres avantatges econòmics, com són el dret a una quantitat de sal i l'alliberació de tot cens i prestació pecuniària civil. La *Carta*, de més a més, establia els principis de convivència local sota els aspectes de comandament, justícia i ordre públic. L'única autoritat acceptada havia d'ésser la del vescomte i l'autor hi endevina un intent de barrar el camí a passos incipients vers la feudalització (25-26). La justícia era presidida pel *Liber iudiciorum* i pels *Canones* (26-27). La vida comunitària civil s'expressava en un 'concilium'. El fet que s'hagi conservat el pergami original permet de saber que aquest fou escrit en full reutilitzat, per un prevere, Ranemir, «extremadament retòric i versat en el coneixement de les sagrades lletres» (29).— J. P. E. [4496]

Frederic UDINA I MARTORELL, *De la riquesa lingüística de l'Arxiu de la Corona d'Aragó: el descabellament del català als documents (segles IX-XII)*, dins «Hom. Comas», 537-543.

Recordada la riquesa documental de l'ACA, passa revista a la documentació que, començant a darreries del segle IX a presentar mots catalans, veu augmentar tal presència en els segles successius fins que a començaments del segle XIII ja es troben peces redactades íntegres en català i es multipliquen durant el regnat de Jaume I (540, amb indicació dels setze pergamins d'aquell rei redactats en la llengua esmentada). És publicada altre cop en apèndix la informació-clam de Bertran de Vilafranca adreçada a Alfons el Cast, datable, doncs, entre 1168-1196, d'ACA, *Extra-inventaris*, doc. 2609.- J. P. E. [4497

Harald ZIMMERMANN, *Papsturkunden 896-1046. Zweiter Band: 996-1046* (Veröffentlichungen der Historischen Kommission. Band IV), Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften 1985, IV i 637-1182 pp.

Aquesta segona part (cf. ATCA, V (1986), 457-458, núm. 2810) conté regist i text críticament establert de la butlla de Gregori V, donada a darrers d'abril del 998, a favor del monestir de Sant Genís i Sant Miquel de Besalú (692-694), la del mateix papa decidint entorn del cisma de Vic el 9 de maig del 998 (697-700). Les de Silvestre II a Gerbert, vescomte de Barcelona, del 13 de gener del 1001 (754-755), al bisbe de la Seu d'Urgell del maig del mateix any (759-761), al bisbe de Girona, del desembre del 1002 (767-769), a l'abat de Sant Cugat del Vallès, de la mateixa data (769-773). La de Joan XVIII al mateix, del novembre del 1007 (834-837). L'atribuïda a Sergi IV a favor del Sant Misteri d'Ivorra, datada l'any 1011, en realitat falsificació del segle XV (858-861 i 880), l'adreçada per l'esmentat papa a Cuixà el novembre del 1011 (863-868), les contemporànies de Ripoll (868-872), de Sant Martí de Canigó (874-876), d'Arles de Tec (876-879) i del capítol de la Seu d'Urgell (879). Les de Benet VIII a sant Ermengol d'Urgell, del desembre del 1012 (903-906), les del 16 de desembre del 1016 a favor de Sant Benet de Bages (954-955), de Sant Pere de la Portella (955-957) i de Montserrat (957-959), el conjunt de començaments del 1017 a favor de Sant Pere de Camprodon (962-966), de Sant Esteve de Banyoles (966-969), de Ripoll (970), la d'establiment de bisbat a Besalú, del 26 de gener del 1017 (970-972), la simultània de confirmació de privilegis de Sant Genís i Sant Miquel de Besalú (973-975), la de transformació de Sant Joan de les Abadesses en canònica (975-977), de darreries de gener del mateix any, la de confirmació del bisbat de Besalú, d'un mes més tard (978; cf. 987-988) i la d'una església-col·legiata a Girona (Sant Feliu?) del desembre del 1019 (998 i 1006), les favorables a Sant Pere de Rodes, del novembre del 1021 (1010-1011), a Sant Cugat del Vallès, del gener del 1023 (1030-1034). I les de Joan XIX a favor de la parròquia de Sant Cugat de Barcelona, del 1029-1030 (1101), de Sant Pere de Besalú, del 5 de novembre del 1029 (1102) i la de concessió del pal·li al bisbe Pere de Girona, l'abril del 1030 (1109).— J. P. E. [4498

Josep CALZADA I OLIVERAS, *El culte de sant Narcís a l'Església de Girona. Amb la traducció del 'Sermó del bisbe Oliba sobre sant Narcís'*, per Narcís COMADIRA, Girona, Bisbat [1986], 18 pp. i una làmina.

En la primera part, basant-se en la documentació immediatament posterior a l'any 1000, Calzada estableix que el culte de sant Narcís començà a Girona el segle XI i que abans no consta en documentació seriosa. Un d'aquests documents vàlids és, en canvi, el *Sermó de sant Narcís*, predicat pel bisbe Oliba abans del 1046, any en què morí (9); el text breu del qual, netejat d'interpolacions, és considerat autèntic i ací publicat en versió catalana (15-18).— J. P. E. [4499

Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Comunicació verbal entre romanç i llatí a l'època d'origens de la llengua*, dins *Festa acadèmica en homenatge als doctors Badia i Margarit, Bastardas, Carratalà i Moreu-Rey*, Barcelona, Facultat de Filologia 1986, 11-19.

Quatre fragments textuais, datables entre el 1080 i el 1095 condueixen l'autor a plantejar el problema de la supervivència de frases llatines en documents ja totalment redactats en català (15). L'autor es manifesta convençut que els il·lustrats d'aquells moments no deixaven d'entendre quelcom de llatí, perquè «hi havia una certa comunicació entre totes dues llengües...» (18).— J. P. E. [4500]

Philip D. RASICO, *El català preliterari en documents procedents de l'antic bisbat d'Urgell (segles XI-XII)*, dins «Urgellia», 7 (1984-1985), 281-305.

Reproducció, en transcripció filològica, de set textos, conservats en l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell, el primer dels quals és datat l'any 1085 i els altres en el segle XII (284-288). Les pàgines següents exposen les característiques tant fonològiques com morfosintàctiques de les paraules (289-298) i acaben amb taules d'antropònims (304-305) i de topònims (299-304).— J. P. E. [4501]

Ramon ORDEIG I MATA, *Un document relatiu a l'església romànica de Sant Andreu de Castellcir*, dins «Ausa», XII (1987), 197-201.

El document de dotació, datat el 1032 i conservat a Vic, Arxiu Capítular, calaix 6, núm. 920, ací transcrit (201-202), comparat amb d'altres, ha permès d'identificar el «castri Cervi» amb Castellcir i precisar que l'església hauria estat consagrada pel bisbe Oliba vuit dies abans de consagrar Santa Maria de Ripoll, 8 i 15 de gener del 1032, respectivament; el document fou redactat per Ponç Bofill Marc, jutge del palau comtal de Barcelona.— J. P. E. [4502]

Blanca GARÍ, «*Haec sunt rancuras...*». *Anàlisi de una querimonia catalana del segle XI*, dins «Hom. Torres Fontes», 605-612.

Resumit el concepte de «querimonia», l'autora analitza la de Ponç d'Empúries contra Gausfred II del Rosselló, conservada a Sevilla, Archivo Ducal de Medinaceli, redactada entre el 1040 i el 1074, ja publicada l'any 1960, i subratlla, des d'una perspectiva de coneixement d'una mentalitat, la vàlua de la paraula (607), el fet que la queixa-acusació s'adreça contra Gausfred II, contra el seu fill Guillemó i contra llurs súbdits, i que en cada un d'aquests punts hi ha dos camps en tensió: el de l'estructura feudal amb les conseqüents relacions i el de l'organització del parentiu (608).— J. P. E. [4503]

Gener GONZALVO I BOU, *La Pau i Treva a Catalunya origen de les Corts Catalanes*. Pròleg de Frederic UDINA I MARTORELL (Curs d'Història de Catalunya 12), Barcelona, La Magrana 1986, 156 pp.

L'objectiu de l'autor és el de «resseguir l'evolució de les assemblees de Pau i Treva a Catalunya, marcada especialment per la seva progressiva vinculació al poder laic, culminant amb la formació de les Corts durant el període decisiu de Jaume I» (11). Per això, després d'unes pàgines inicials, que recorden les raons històriques (defensa contra l'imperi de la força, conseqüència de l'atomització de l'Imperi Carolingi) i precisen els conceptes (la Pau de Déu derivava de l'obligació reial d'emparar els desvalguts; la Treva de Déu derivava de l'observança de les festes cristianes) (12-13), la part més extensa del llibre és

dedicada a la presentació i resum de les successives capitulacions de pau i treva, començant per la de Toluges 1027 (20-21) i seguint per les de Vic 1030 i 1033 (23-26), les quals podrien ésser considerades bàsiques o fundacionals. Seguirien les de Toluges II (31-32), Barcelona 1064 (32-35), Vic 1064 i 1066 (36), Girona 1068 (37-39), l'extensió de la institució al comtat de Cerdanya (42-43) i el concili provincial del 1134 (46-47). Quaranta anys més tard arribarien les primeres constitucions de Pau i Treva per a tot Catalunya, de Fondarella 1173 (53-55), amb llur extensió al comtat d'Urgell el 1187 (56-58), seguides de les de Girona 1188 (58), Barbastre i Barcelona 1192 (60), altra vegada Barcelona 1198 (62-64) i 1200 (64-66), Cervera 1202 (66-67) i Puigcerdà 1207 (67-68). Després de la desfeta de Muret, els afers de Pau i Treva són aplegats amb la «causa fidei», amb la denominació de «causa pacis et fidei» (88) i accentuen llur vinculació a l'estructura constitucional de Catalunya, car passen a ésser objecte de les successives Corts: Lleida 1214 (70-75), Vilafranca del Penedès 1218 (76-79), Tortosa 1225 (79-82) i Barcelona 1228 (82-86), assemblea recordada per Jaume I en el *Llibre dels fets* (82-86). Sant Ramon de Penyafort integrava la institució tant en la compilació de *Decretales* com en la *Summa de paenitentia* (87) i l'associava amb la «causa fidei» en el concili i en la Cort de Tarragona del 1235 (86-90). La Cort de Barcelona del 1251 i de Lleida del 1257 serien les darreres a ocupar-se'n (91-94). En tot el llarg període, les constitucions de Pau i Treva s'associaren amb el bovatge (43, 59, 67 i 84), impost destinat a fer complir l'aplicació de les garanties al bestiar gros, i amb molts *Usatges* (12. 31-35, 38, 39, 55, 68, 75, 81-82 i 90), tema al qual són dedicades les pàgines 96-110, on trobem, primer, resum de les tesis dels diversos autors sobre l'origen de les primeres compilacions i, segonament, explicació de cada un dels *Usatges* relacionats amb Pau i Treva. Els processos relatius al tema documenten les dificultats de l'aplicació, a les quals intentà de respondre Jaume Callís amb el seu *Tractatus de pace et treuga et de sono emisso* (96-97). L'apèndix primer conté el text de cinc constitucions: Toluges 1027 (117-119), Vic 1033 (119-124, amb traducció catalana), Barcelona 1131 (125-127), Fondarella 1173 (127-132) i Barcelona 1228 (132-137). L'apèndix segon ofereix regist documental de vint-i-cinc altres constitucions, des de Vic 1030 fins a Lleida 1057 (138-147). Les darreres pàgines contenen llista de fonts (148-150) i bibliografia (151-53).— J. P. E. [4504

Mireille MENTRÉ, *Représentations des villes en perspective cartographique dans des peintures antiques, tardo-antiques et médiévales, notamment mozarabes*, dins *Études Languedociennes* (Actes du 110<sup>e</sup> Congrès National des Sociétés Savantes, Montpellier 1985), Paris, Comité des Travaux Historiques et Scientifiques 1985, 399-409.

Presentació de qualche mostra de continuïtat (o de ressorgiment) probable de formes de representació entre pintura antiga, tardo-antiga i d'Alta Edat Mitjana. Els exemples d'aquesta edat són els *Beatus*, en els quals distingeix dos grups: el mossàrab, al qual pertanyeria el de la Seu d'Urgell, i els no-mossàrabs, o relacionables amb l'estil romànic, constituït pels exemplars de Girona, de Torí i el de l'abat Montaner, ara a París, Bibliothèque Nationale, lat. 8878. Els primers representen la ciutat ideal, la Jerusalem Celeste, d'acord amb esquemes d'època hel·lenística, com a ciutat perfecta. Els altres introdueixen elements que són «visualisats en tant que tels» (405).— J. P. E. [4505

Mireille MENTRÉ, *Éléments bibliques et non bibliques dans l'iconographie de la Création au XI<sup>e</sup> siècle*, dins «Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France», 1986, 125-134.

L'autora recorda el tema en il·lustracions gregues de la *Bíblia* (126-128) i l'estudia en dues de realitzades el segle XI a Catalunya: la de Ripoll (Vat. lat. 5729) i la de «Farfa»

(París, Bibliothèque Nationale, lat. 6), en concret en les representacions del caos, anomenat «abyssus», i de les dues primeres realitats que se'n destaquen, el sol i la lluna, bo i comparant-ho amb el Tapís de la Creació de la Catedral de Girona (131), com també, quant al caos, amb el volum de Tortosa, Catedral ms. 20 (130), o amb il·lustracions científiques, com les de Madrid, Biblioteca Nacional ms. 19, *Phenomena* d'Aratos (131). L'autora remarca, en conclusió, l'interès de l'esforç a visualitzar el temps i l'espai (134).— J. P. E. [4506

Yolanta ZATUSKA, *Entre texte et image; les stemmata bibliques au Sud et au Nord des Pyrénées*, dins «Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France», 1986, 142-152.

Cap al final de l'exposició, l'autora s'ocupa de la *Biblia* de Ripoll (Vat. lat. 5729) i en concret de les genealogies bíbliques col·locades en començar el Nou Testament, pertanyents al grup format per les de Floreffa i Parc (Londres, British Library, Add. 17737-8 i Add. 14788-90, respectivament), de Foigny (París, Bibliothèque Nationale, lat. 15177-15180) i de Burgos, Biblioteca Provincial (144). Tot i haver estat copiat abans, el text de Ripoll és el més breu i, per tant, o bé aquest fou completat amb el temps o el de Ripoll abreujat, essent possibles les dues hipòtesis (149). La pàgina 146 fa una referència al *Beatus* de Girona, les genealogies del qual serien del tipus 'alpha'.— J. P. E. [4507

Curt J. WITTLIN, *The Secret Geometry of the Girona Tapestry*, dins «Catalan Review», I/2 (December, 1986), 125-144 i una làmina.

La primera part descriu els elements (també els textuals, transcrits) salvats del Tapís de la Creació de la Catedral de Girona, i intenta de reconstruir el conjunt, del qual mancaria la part que representava la redempció (125-132). Després d'un resum dedicat a les construccions geomètriques en l'art medieval (132-135), aplica aquestes idees al tapís de Girona (135-137): el lloc de la creu és un centre en el qual convergeixen algunes línies misterioses, que naixen de la part del tapís dedicada a la creació; el visitant, doncs, ha de redescobrir la creu (137). Les sis figures són il·lustració de la tesi.— J. P. E. [4508

Rudolf MORGENSTERN, *Fragmentos de dirhems acuñados en Madina Mayurqa*, dins «Acta Numismatica», 14 (1984), 161-165.

Són set-cents cinquanta fragments, quinze dels quals han conservat inscripció o data. Foren encunyats la majoria a Ciutat de Mallorca i alguns a Dénia entre el 1090 i el 1113 de l'Era Cristiana. Les tres pàgines de fotografies contenen els fragments que presenten inscripcions.— J. P. E. [4509

Rudolf MORGENSTERN, *Monedas árabes de bronce y plata del Museo de Menorca*, dins «Acta Numismatica», 15 (1985), 191-196.

Es tracta d'un nombre indeterminat de peces, trobades a Menorca. Són de seques tant d'ací com orientals. Cinc foren encunyades a Madina Mayurqa i dues a Dénia entre el 1030 i el 1131. L'autor assenyala i reproduïx fotogràficament els exemplars que considera més interessants per llur raresa. Hi ha transcripció i traducció castellana d'algunes inscripcions.— J. P. E. [4510

Antonio UBIETO ARTETA, *Los esposales de la reina Petronila y la creación de la Corona de Aragón*, Saragossa, Diputación General de Aragón 1987, 120 pp.

Després d'una llarga exposició dels problemes successoris a Aragó des de Ramir I, en arribar el moment de presentar l'opció a favor del comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, la defineix un cas de «casamiento en casa», és a dir, que el reialme d'Aragó hauria restat del comte encara que hagués mort Peronella (61-63). Les noces s'haurien celebrat l'agost del 1150 (70) i Ramon/Àlfons II hauria nascut el març del 1157 (74). A partir de la pàgina 86 són transcrits i traduïts al castellà onze documents, nou dels quals són reproduïts fotogràficament i també nou procedeixen de l'ACA, un de Madrid, AHN, *Clero*. *Montearagón* i un altre d'Osca, Archivo Municipal, *San Pedro el Viejo*.— J. P. E. [4511

J. E. RUIZ DOMÉNECH, *Una mesnada feudal en tierras de Murcia en el siglo XII*, dins «Hom. Torres Fontes», 1499-1503.

Consideracions de psicologia «senioràtica» entorn del tractat de Tudellén, que el 1151 obria a Ramon Berenguer IV les portes de València i de Múrcia, i d'unes queixes de Pere de Puig-uir (*sic!* Puig-verd?), acusant el comte de no haver complert els seus compromisos en una expedició de cavallers catalans a Múrcia el 1156. Els dos documents es troben en el volum IV de la *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*.— J. P. E. [4512

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Fragments d'un glossari llatí basat en el Liber glossarum*, dins «Faventia», 9/1 (1987), 5-25.

Presentació, estudi, transcripció (10-21), aparat crític (21-24) i reproducció de dues pàgines dels tres bifolis, llegats per Manuel Trens i Ribas a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, copiats, sembla, en el tercer terç del segle XII a Catalunya (7), «segon testimoni fins al present conegut de la circulació per Catalunya del cèlebre glossari atribuït a Ansileubus» (7-8). El text conté dues-centes una glosses, corresponents a paraules que comencen amb lletres que van de la «I» a la «M» (9).— J. P. E. [4513

Joan BELLAVISTA, *La Setmana Santa en el Sacramentari de Sant Cugat del Vallès*. Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, ms. Sant Cugat 47, dins «Revista Catalana de Teologia», XI (1986), 105-117.

Anàlisi de tots i cada un dels textos que formen part dels formularis per a les misses del Diumenge de Rams a la Vetlla Pasqual, amb transcripció d'aquells que només es troben ací i indicació de la font per als altres (106-110). Una segona part indica per a cada peça la seva relació amb textos paral·lels d'altres sacramentaris (110-115), d'entre els quals destaca, entre els catalans, el de Tortosa, Arxiu de la Catedral, ms. 41 (115-116).— J. P. E. [4514

José JANINI, *El fragmento de sacramentario Ms. 22.2 de Tarragona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 59 (1986), 119-127.

El fragment és un bifoli, procedent de les Piles. En són transcrites les oracions corresponents a vuit misses (121-123) i el fragment de l'*Ordo sepulturae* (126-127). Les pàgines 124-125 ofereixen fotocòpia. El text litúrgic procediria d'algun centre perifèric dels Pirineus.— J. P. E. [4515

Josep MORAN I OCERINJÀUREGUI, *El Capbreu de Castellbisbal. Estudi filològic i lingüístic d'un text català antic*, Barcelona, Publicacions i Edicions Universitàries 1984, 82 pp.

Exclosa la datació proposada per Francesc Carreras i Candi (entre el 995 i el 1010), provinent d'una mala lectura del document 195 del *Liber Antiquitatum* IV de la Catedral

de Barcelona (13), l'autor el fa del 1189, pel fet d'ésser complement del que el precedeix en la recopilació esmentada, datat el dit any (18-19). Segueix la transcripció dels dos documents, amb la reproducció fotogràfica del segon i el corresponent aparat crític (20-24). La part principal de l'estudi és dedicada a l'anàlisi lingüística del text, dins la qual l'autor ha parat particular esment als derivats catalans d'«ipse» i d'«ille», amb llistes paral·leles d'ambdós en documentació elaborada per Pere de Corró entre el 1159 i el 1206 i en el *Cartulari de Sant Cugat del Vallès* del 1207 al 1226, amb clar predomini de la forma salada (36-40); «ille/el/lo» hauria triomfat gràcies a l'ús de la cancelleria reial (41) (ja abans ho havia fet en documents urgellencs entre el 857 i el 899, 43), cosa que condueix l'autor a proposar una hipòtesi sobre llur evolució (49). Les pàgines 60-65 exposen les construccions sintàctiques, les 67-78 el glossari i les [79]-[82] la bibliografia.— J. P. E. [4516

GUILLEM DE BERGUEDÀ, HUGUET DE MATAPLANA, GUILLEM RAMON DE GIRONELLA, *Obra poètica*. Pròleg de Martí de RIQUER. Introduccions, versió i notes a cura de Climent FORNER. Edició bilingüe (Escriptors del Berguedà 2), Berga, Edicions de l'Albí 1986, 260 pp.

Després del pròleg, Climent Forner explica l'intent de posar a l'abast del gran públic (d'ací la traducció al català modern) les obres dels escriptors que en el curs del temps ha donat el Berguedà, començant pels poetes que escrivien en provençal (13-15). D'ací la recopilació de l'obra poètica coneguda dels tres autors, cada un dels quals té la pròpia secció en aquest volum, la principal Guillem de Berguedà (19-212). Unes pàgines inicials resumeixen allò que hom ha de saber sobre ell a fi d'entendre els seus poemes, com és ara principals fets biogràfics, trets de les poesies, fama pòstuma (19-29). Les seves trenta-un poemes han estat traduïdes amb el mateix tipus de vers i de mètrica (32-157) i explicades més tècnicament una per una en secció intitolada *Notes i comentaris*, en cada una de les quals hi ha una explicació de conjunt, una taula de les característiques mètriques i una sèrie de notes a aspectes particulars (160-212). El mateix esquema es repeteix en les tres poesies d'Huguet de Mataplana (215-237) i en les dues de Guillem Ramon de Gironella (241-255), tot completat amb una pàgina de bibliografia (257) i un plec de quinze fotografies entre les pàgines 16 i 17.— J. P. E. [4517

Montserrat COTS, *Las poesías del trovador Guillem de Cabestany*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XL (1985-1986), 227-330.

Estudi, en el qual la introducció ocupa les pàgines 227-253 i l'edició dels textos les 254-320. Les restants són destinades a la bibliografia. Trobem en la introducció, primer l'aplec de les referències a Guillem de Cabestany en textos medievals (227-229) i després un resum de les aportacions i estudis entorn del poeta i de la seva obra des del segle XVI fins als nostres dies (229-239). Resumeix la tradició textual de cada poesia en els vint-i-quatre cançoners que n'han aplegades (239-241) i analitza la tècnica de versificació i les rimes. Les característiques tècniques són resumides en el quadre de la pàgina 244 i les rimes alfabèticament ordenades en les pàgines 244-246. L'anàlisi de la llengua porta a la conclusió que és provençal clàssic, sense trets catalanitzants (250). La temàtica respondria als tòpics del «fin'amors», sense innovacions (250-253). L'edició dels textos, després del títol, presenta una fitxa, en la qual consta la tradició textual de cada peça, les edicions, el text pres com a base d'aquesta, les característiques mètriques i el resum del contingut. Segueix el text publicat, completat amb l'aparat crític, amb la traducció castellana, amb notes explicatives i amb una de les famílies i de les variants de la tradició textual. L'esmentat esquema es repeteix tant en les vuit poesies considerades autèntiques, com en una

de novena (*Al plus leu q'ieu sai far chansons*) i en una estrofa (*Tant és de pretz e de valor enclausa*), entorn l'autenticitat de les quals l'autora no pren posició (308-320).— J. P. E. [4518]

Luciano ROSSI, *Il cuore, mistico pasto d'amore: dal «Lai Guirun» al «Decameron»*, dins «*Romanica Vulgaria*», VI (1982), 28-128.

Estudi només conegut per referència.— J. P. E. [4519]

Luciano ROSSI, *Per il testo delle poesie de Guillem de Cabestany: Anc mais no'm fo semblan*, dins «*Romanica Vulgaria*», VII (1983), 91-106.

Article només conegut per referència.— J. P. E. [4520]

Anna M<sup>a</sup> MUSSONS FREIXAS, *El adjetivo 'fol': Su sentido y aplicación en la lírica de los trovadores provenzales*, dins «*Anuario de Filología*», 10 (1984), 295-319.

En el curs de l'exposició, són reportats versos d'Huguet de Mataplana, en els quals 'fol' té sentit d'insult (297-298); i tres de Cerverí de Girona, el sentit dels quals és el de cosa contrària a la moral catòlica (309).— J. P. E. [4521]

Isabel de RIQUER, *Alba trobadoresca inèdita*, dins «*Studia Riquer*», II, 595-601.

L'autora estudia i edita la poesia provençal *E! Quant m'es greu quant no remir*, del ms. 7 de Barcelona, BC (*Cançoner Vega-Aguiló*), en dona l'esquema mètric, anota les particularitats lingüístiques i en defineix el caràcter literari: cançó d'absència. Suggereix que aquest poema segueix l'estrofisme de l'alba *Eras diray ço que'us dei dir* del mateix cançoner, la qual cosa li fa suposar que les dues albes són d'un mateix poeta català, que segueix la *Doctrina de compondre dictats*.— J. de P. [4522]

Jordi BRUGUERA, *El vocabulari de les «Homilies d'Organyà»*, dins «*Studia Riquer*», II, 31-55.

L'autor edita tot el vocabulari d'aquest primitiu text català, donant per a cada mot totes les citacions del text, llevat de les partícules gramaticals més freqüents (articles, proposicions); per a alguns mots dona també el context; indica els que no figuren en el *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Alcover-Moll i assenyalava amb asterisc els occitanismes del text, que l'autor ha estudiats en altre lloc.— J. de P. [4523]

*Colección de Cartas Pueblas*. CXIV. *La Barsella, prop Cervera del Maestrat*. Transcripció d'Eugeni DÍAZ MANTECA, dins «*Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*», LXIII (1987), 371-372.

El document és en realitat la concessió del lloc pel rei Alfons el Cast el 1192 a l'orde de Sant Joan de Jerusalem amb l'encàrrec de poblar-lo. Còpia coetània de l'original, base de la transcripció, es conserva a Madrid, AHN, *Ordes Militars, Montesa*, carp. 479.— J. P. E. [4524]

Paul FREEDMAN, *Una carta del papa Innocenci III a Pere de Tavertet, sacrista de Vic*, dins «*Ausa*», XII/117 (1986), 109-112.

La introducció remarca el fet que entre els *Pergamins de la cúria del castell de Torelló* ha comparegut la còpia d'una butlla d'Innocenci III, altrament desconeguda i ací publicada (112). La butlla, datada el 1199, és confirmació papal d'un benefici eclesiàstic, establert per Pere de Tavertet en la seu de Vic. L'autor aplega en la introducció les dades conegudes sobre aquest personatge i sobre la seva família.— J. P. E. [4525]

Josep MORAN I OCERINJÀUREGUI, *De la Portella a Castellví de Rosanes*, dins «Misc. Badia i Margarit», 4, 5-12.

L'autor publica altra vegada els documents 24 i 25 de la compilació de Paul Russell-Gebbet, del primer terç del segle XIII (11-12) i precisa dades biogràfiques dels personatges que hi compareixen, entre els quals trobem Benet, capellà de Valldoreix, també «criptor» de tres documents del *Cartulari de Sant Cugat del Vallès* (8). Identifica amb Castellví de Rosanes el «Castro Veteri» del document segon (8-9 i 12).— J. P. E. [4526]

Mikel de EPALZA, *Relacions dels Països Catalans amb el món musulmà*, dins «Revista de Catalunya», núm. 5 (febrer de 1987), 49-60.

Aquestes pàgines són destinades a repassar alguns dels problemes, amb els quals s'encaira l'actual estudi de la presència musulmana en els Països Catalans fins al 1609. Ja al començament són assenyalades les bibliografies recents dedicades al tema (50), completades amb la indicació d'estudis específics de cada aspecte. Dues pàgines informen dels escriptors àrabs de les nostres terres darrerament estudiats.— J. P. E. [4527]

Carmen BATLLE, *Notícies sobre la milícia cristiana en el Norte de Àfrica en la segunda mitad del siglo XIII*, dins «Hom. Torres Fontes» I, 127-137.

Aplec de notícies relatives a mercenaris catalans en el regne de Tunis, amb particular atenció als aspectes econòmics de la financiació o al de l'assortiment a càrrec de mercaders procedents de Catalunya (130). No sembla que passessin de cinc-cents homes, molts d'ells gironins o vigatans (131). Alguns són documentats pels pergamins de l'ACB, tres dels quals, inèdits fins ara, són ací transcrits. Pertanyen als anys 1260 i 1270 (135-137).— J. P. E. [4528]

Josep PALÀCIOS, *El riu. Tema i variacions*, dins «L'Espill», 23-24 (gener 1987), 107-113.

Traducció catalana de quatre fragments de tres poetes àrabs d'Alzira, cantors del Xúquer, Ibn Hafadja, Ibn Amira i Ibn al-Zaqqaq. Per la presentació sabem que l'any 1985 l'Ajuntament d'Alzira n'encarregà una edició de luxe, de cinquanta-cinc exemplars.— J. P. E. [4529]

Charles BURNETT, *El Kitâb al-Istâmâtis i un manuscrit barceloní d'obres astrològiques i astronòmiques*, dins «Llengua & Literatura», 2 (1987), 431-451.

Descripció del manuscrit 634 de la BC de Barcelona, on són copiades divuit obres o fragments, «procedents de la regió catalano-provençal» (436) aquelles de les quals hom pot determinar el lloc de composició. La segona, *De prima forma cursus planetarum*, seria obra de Rabí Abraham, el final de la qual, *De amicitia vel inimicitia planetarum* correspon a un apartat del *Kitâb...*, ací transcrit (448-451). L'autor ofereix un resum general de l'obra àrab, a base del manuscrit de París, BN., àrab, 2577, i qualque pàgina del *Liber*

*secretorum Hermetis*, de Londres, British Library, Sloane 3854 (444-448).— J. P. E. [4530

Carmen BARCELÓ, *Nuevos fondos arábigo-valencianos: la Colección Martínez-Aloy*, dins «Al-Qantara», VII (1986), 321-330.

Anàlisi dels fascicles trobats el març del 1904 a Albalat de Segart, adquirits per Josep Martínez Aloy, ara en possessió de la seva vídua, i ací descrits. Són deu unitats, quatre de les quals contenen fragments de l'*Alcorà* (323-324), dues són devocionaris, altres dues contenen prescripcions religioses i una, legislació relativa a la mort i al naixement (324); la desena és un plec de fulls diversos. En apèndix són transcrits i traduïts cinc documents o anotacions datats entre el 1477 i el 1549 (326-330).— J. P. E. [4531

Federico CORRIENTE, *De nuevo sobre la elegía árabe de Valencia*, dins «Al-Qantara», VIII (1987), 332-346.

L'autor presenta la reconstrucció del text original, la transcripció fonètica i dialectològica i la traducció castellana dels setze dístics (332-339), ací analitzats des del biaix gramatical (338-344) i creu poder-ne confirmar l'origen valencià, però dubta que siguin contemporanis de Rodrigo Díaz de Vivar (345).— J. P. E. [4532

Dolors BRAMON, *El Levante peninsular andalusí en la geografía de al-Zuhr*, dins «Al-Qantara», VI (1985), 517-524.

Presentació (517-518) de l'obra de l'Anònim d'Almeria i traducció anotada dels apartats 264-270, on trobem una descripció del litoral comprès entre Múrcia i Tortosa, primer en viatge ascendent i després de retorn. Les làmines III i IV reproduïxen els mapes de l'Albufera de València, de Juan Bta. Romero (1761) i d'Antoni Josep Cavanilles (finals del segle XVIII).— J. P. E. [4533

Ana LABARTA, Carmen BARCELÓ, *Socarrats valencianos con escritura árabe. Inventario provisional*, dins «Al-Qantara», VII (1986), 441-469.

Explicat el concepte de «socarrat», les autores apleguen les notícies relatives a llur permanència «in situ» fins a començaments del segle actual (441-445). Segueix l'inventari de trenta-nou peces, on trobem descripció material, reproducció de vint-i-un, transcripció i traducció de les inscripcions. Trenta-quatre són religioses (451-467), les altres cinc, memòria de l'acabament d'alguna construcció en la segona meitat del segle XV i primera del XVI (445-451 i 467).— J. P. E. [4534

François AMIGUES, *La ceramique domestique des ateliers mudéjares de Paterna (Valencia)*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXIII (1987), 151-172.

Aquest article té dues parts. La primera recopila dades sobre classes diverses de cànters, proporcionades per documentació arxivística de la Baixa Edat Mitjana, sobretot per la ja publicada per Marçal Olivari i Daydó el 1950, amb particular atenció a la tipologia i a la cronologia dels atuells de terrissa (152-155 i 161). La segona és destinada a l'anàlisi directa de peces diverses (156-171).— J. P. E. [4535

Pedro LÓPEZ ELUM, *Carácter plurifuncional de la «sofra»*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), 193-206.

Anàlisi de la documentació relativa el problema de si el sistema impositiu, al qual fou sotmesa per Jaume I la població musulmana de València, era més dur que el que

pesava sobre la mateixa sota sobirania musulmana. Ultra les cartes de població dels anys 1234-1254 i la documentació d'ACA i de València, ARV, l'autor té en compte la bibliografia recent i assenyalava que els noms dels impostos a càrrec dels mudèjars són tots àrabs, cosa que indica llur continuïtat (195). La «sofra», doncs, seria «un impuesto relacionado casi exclusivamente con el avituallamiento o reparación de los castillos» (205).— J. P. E. [4536]

Carmen BARCELÓ TORRES, *Minorías islámicas en el País Valenciano. Historia y dialecto*, València-Madrid, Universitat de València-Instituto Hispano Àrabe de Cultura 1984, 399 pp.

Obra només coneguda a través de la recensió, signada per Mercedes García-Arenal, d'«Al-Qantara», VI (1985), 590-592.— J. P. E. [4537]

Ana LABARTA, *La onomàstica de los moriscos valencianos*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1987, 255 pp.

Llibre només conegut per la recensió dins «Al-Qantara», VIII (1987), 512-513, signada per Manuela Marín.— J. P. E. [4538]

M<sup>a</sup> del Carmen BARCELÓ TORRES, *Poblamiento y toponomàstica de la Vall de Gallinera islàmica*, dins «Saitabi», XXXVII (1987), 115-130.

La documentació ja coneguda per bibliografia anterior (129-130) i d'altra de l'ARV, *Vària*, i de Madrid, AHN, *Osuna* (d'ací són transcrits i traduïdes tres anotacions, 127-128), permet de refer la trajectòria demogràfica del 1245 al 1609 (116-118) i en particular la toponomàstica (118-122) i l'onomàstica (126). El 1369, la Vall hauria tingut cent seixanta-tres focs i el 1574 dos-cents trenta-dos (127).— J. P. E. [4539]

M. Magdalena RIERA FRAU, *Prosopografia dels 'ulamâ' i dels 'fuqahâ' de les Illes Orientals d'Al-Andalus* (Quaderns de Ca la Gran Cristiana 8), Ciutat de Mallorca 1985, 53 pp.

Treball només conegut per la informació d'«Al-Qantara», VII (1986), 493-495.— J. P. E. [4540]

Pedro SANTONJA, *El desarme de los moriscos valencianos durante el reinado de Felipe II*, dins *Mil·lenari Benissa 1987*, Alacant, Diputació 1987, pàgines no numerades.

Fotografia de les quatre pàgines impreses de la *Real pragmàtica sanció* del 1563, ací traduïdes al castellà.— J. P. E. [4541]

Jaume RIERA I SANS, *Estudis sobre el judaisme català. Anys 1929-1969*, dins «Calls», 2 (1987), 181-207.

Jaume RIERA I SANS, *Estudis sobre el judaisme català. Anys 1970-1984*, dins «Calls», 1 (1986), 93-132.

Informació de les publicacions relatives a judaisme català aparegudes en alguna de les terres catalanes durant els anys indicats en cada un dels dos títols. Cada entrada, ultra la fitxa, porta un breu resum del contingut, al qual, en certs casos, l'autor ha afegit la pròpia valoració, sense diferència tipogràfica entre ellò que és objectiu i allò que és parer personal. El conjunt és agrupat per anys, amb numeració per a cada un d'aquests. Cada

un dels dos lliaments té la respectiva taula d'autors. És promès un tercer lliurament dedicat als estudis sobre temes de judaisme català publicats en els Països Catalans des de mitjan segle XIX al 1928.— J. P. E. [4542-4543]

David ROMANO, *La història dels jueus a Catalunya. Problemàtica i perspectives*, dins «*Revista de Catalunya*», núm. 3 (desembre 1986), 60-72.

L'autor havia intentat «de fer una breu ressenya bibliogràfica per èpoques i per zones» (72). De fet, limitada la seva atenció al principat, comtats i bisbats de Catalunya fins al 1493 (60-61), assenyala les principals aportacions al tema i llurs limitacions (manca de persones que treballin específicament en aquest camp, 65), els fons documentals encara no esgotats (62-65), divideix els recercadors en hebraïstes i llatïnistes (66-67), explica el mecanisme de formació dels antropònims jueus catalans habituals (67-69) i precisa l'actuació dels jueus de la corona catalano-aragonesa en el prèstec a interès (69-70).— J. P. E. [4544]

Norman ROTH, «*Seis edades durará el mundo*». *Temas de la polémica judía española*, dins «*La Ciudad de Dios*», CXCIX (1986), 46-65.

L'al·legoria dels set dies de la creació aplicada a les set edats del món seria d'origen cristià i dels cristians l'haurien rebuda els escriptors jueus hispànics, el primer dels quals hauria estat Abraham bar Hiia de Barcelona en el *Llibre revelador* (48-49), Una de les fonts d'Abraham hauria estat el *Sefer Yesirah* de Judà ben Barzilai, també de Barcelona. Llurs indicacions de l'any de la redempció jueva són diverses (50). Mossé ben Nahman (Nahmànides o Bonastruc de Porta), seguint-los, assenyala l'any 1358 (51-52). En la *Disputa de Tortosa* hom tornaria a tractar el tema (52). Bahyá ben Asher de Saragossa seguiria literalment Nahmànides (53). Tant aquest darrer com Salomó Adret relacionarien els períodes històrics amb el fet del llarguíssim exili, bo i insistint en el paral·lelisme entre el d'Egipte i el dels segles medievals (61-63).— J. P. E. [4545]

Simon SEROR, *Notes d'onomastique des juifs de France au Moyen Âge*, dins «*Revue des études juives*», CXLIV (1986), 315-346.

[La França, a la qual es refereix el títol, sembla ésser l'actual i no la de l'Edat Mitjana] i així, des de les primeres línies hom assenyala que entre els noms d'origen n'hi ha de catalans, exposats en les pàgines 318-320 (Bardalay, Tameny, Ferrussol). Tornen les referències catalanes en parlar del nom 'Vives' (327), 'Vital/Vidal' (328), 'Bonavida' (329), 'Caravida', 'Vives Mosse' (330) i d'altres (333, 335: mestre Adam Meyr, físic; 339-341). La bibliografia base de l'estudi és aplegada en les pàgines 343-346.— J. P. E. [4546]

Fernando DÍAZ ESTEBAN, *Catalanismos en documentos hebreos medievales*, dins «*Anuario de Filología*», 9 (1983), 69-85.

Establerta la llista de documents, en els quals es basa l'estudi (71-72), i l'equivalència entre les lletres hebrees i les catalanes (73-74), l'autor exposa les particularitats produïdes per la llengua catalana en la transcripció hebrea de topònims catalans (74-76) i les situacions diverses que podia presentar la transcripció d'antropònims (de jueus o de cristians, d'homes o de dones, de noms o de renoms o d'altres denominacions) (77-84) o d'altres paraules catalanes (84-85). També existiria qualche catalanisme en la construcció sintàctica (86).— J. P. E. [4547]

Josep-Ramon MAGDALENA NOM DE DÉU, *Etimologia no semítica de «Call»*, dins «Calls», 2 (1987), 7-16.

L'autor exposa àmpliament la seva resposta [ja coneguda dels lectors d'ATCA, IV (1985), 569, núm. 2100] a la teoria de David Romano [cf. ATCA, I (1982), 349-350, núm. 105], el qual feia derivar «call» de «qahal». Els diccionaris de les diverses llengües romàniques que coneixen «call» o paral·lels són unànimes a derivar «call» del llatí «callis» i l'autor, de més a més, aporta dos textos hebreus de Catalunya, les *Ordinacions de la clavaria de l'aljama de Cervera*, del 1455 (11), i un *Responsum* del rabí de Barcelona Nissim bar Reuben Gerondí, de mitjan segle XIV (12), els quals distingeixen clarament el «qahal», comunitat jueva, del «call», barri on viuen els jueus.— J. P. E. [4548]

Yom Tov ASSIS, *The Papal Inquisition and Aragonese Jewry in the Early Fourteenth Century*, dins «Mediaeval Studies», XLIX (1987), 391-410.

L'article es proposa d'examinar alguns aspectes de la lluita anti-jueva, protagonitzada tant pels jerarques com pel poble en el pas del segle XIV al XV. [Encara que hi manqui referència a literatura específica, que hauria completada la informació, cf. ATCA I (1982), 371, núm. 178], trobem en aquestes pàgines un repàs bibliogràfic d'allò que les publicacions anteriors permetien de saber fins ara sobre els principals centres del judaisme, tant a Catalunya i a València com a l'Aragó, en relació a les tensions entre les dues comunitats en tant que eren protagonitzades per cristians. L'apèndix documental transcriu sis documents de l'ADB, *Reg. comm.* 3 (406-410).— J. P. E. [4549]

David ROMANO, *Les «courtisans» juifs dans la couronne d'Aragon*, dins *Les Juifs dans la Méditerranée médiévale et moderne. Actes des journées d'études. Nice, 25 et 26 mai 1983 (Cahiers de la Méditerranée)*, Niça, Universitat i Centre d'Études Médiévales 1986, 79-95.

Els monarques del casal de Barcelona se servien dels jueus en medicina, en coneixement de la llengua àrab, en les finances i en l'administració i en d'altres camps, en els quals treballaven, tot i no ésser funcionaris reials. Fins al 1213 llur servei hauria anat creixent, entre el 1213 i el 1283 arribaria al grau màxim i entre els 1283 i el 1492 la pressió social i el «pogrom» del 1391 haurien causat la davallada i conduït a la desaparició.— J. P. E. [4550]

José Ramón MAGDALENA NOM DE DÉU, *Impuestos de las aljamas hebreas de Aragón entre 1399 y 1407. (Aportación documental)*, dins «Anuario de Filología», 9 (1983), 151-182.

Transcripció de les anotacions d'ACA, *Mestre racional, Reial patrimoni* reg. 1355, indicadores de les quantitats rebudes per la tresoreria reial en concepte d'impostos diversos a aljames aragoneses en el pas dels segles XIV-XV. Les anotacions són escrites en català o en aragonès i aplegades ací seguint l'ordre alfabètic de les poblacions.— J. P. E. [4551]

Pere VIDAL, *Els jueus dels antics comtats de Rosselló i Cerdanya*, dins «Calls», 2 (1987), 26-112.

Traducció catalana dels tres articles del mateix autor publicats en els volums corresponents als anys 1887 i 1888 de la «Revue des études juives». El traductor és Eduard Feliu; Jaume Riera i Sans hi ha afegit algunes notes (110-112).— J. P. E. [4552]

Jaume RIERA I SANS, *Presència de Josefus a les lletres catalanes medievals*, dins «*Studia Riquer*», II, 179-220.

L'autor comença reproduint i comentant les notícies i descripcions de manuscrits de les obres de Flavi Josep, tant en llatí com en romanç, que circularen per terres catalanes des del segle XI al XV, en total quinze, dels quals avui només se'n conserven tres, dos a Vic i un a València. Després analitza amb detall les traduccions catalanes de les obres de Josefus, conclouent que no es pot dubtar raonablement que l'infant Joan féu traduir al català el *De bello iudaico* i assenyalant malentesos, dades falses i parcials entorn de l'incunable *Antiguitats judaiques*, a propòsit del qual defensa que el verb «corregir» del colofó té el sentit de «censurar». Finalment assenjala les referències a l'historiador jueu que es poden rastrejar en obres medievals escrites en català; això li dóna ocasió de desfer errors i de rebaixar entusiasmes poc crítics, bo i reconeixent la limitació del seu treball a un àmbit lingüístic que es decanta més a la cultura popular i deixa de banda la tradició culta.— J. de P. [4553]

Enric CORTÈS MINGUILLA, *A propòsit de dos manuscrits fragmentaris hebreus apareguts de nou*, dins «*Estudios Franciscanos*», 87 (1986), 1025-1030.

Tots dos fragments, pertanyents a un únic manuscrit inicial, comparegueren a tall de coberta d'un quadern, a Barcelona, Gràcia. Contenen fragments de l'*Exode*. Un altre full pertanyia a una *Bíblia* llatina, entre les línies de la qual hi ha el text hebreu, corresponent al llibre de *Jeremias*. Fou descobert a Arenys de Mar, Arxiu Fidel Fita. El text hebreu hauria estat afegit potser un segle i mig més tard després de copiat el llatí.— J. P. E. [4554]

Dolors BRAMON, *Els jueus de Banyoles*, dins «*Quaderns del Centre d'Estudis Comarcal de Banyoles 1980-1984*», Banyoles 1985, 105-136.

Recopilació de dades conegudes per documentació ja publicada o per investigació personal, aquesta en particular realitzada en l'Arxiu Històric Comarcal d'Olot. Les dades fan referència no sols als jueus de Banyoles, ans també a la integració d'aquest grup en la col·lecta de Girona (110-111). Malgrat el testimoniatge d'un document inèdit de l'ADG, l'autora es decanta vers la negativa quant a l'existència d'un call a Banyoles (111-112), a afirmar que els jueus gaudien de més llibertat que els cristians i que Lleó de Banyoles no era de l'esmentada vila, ans de Banyuls, al Rosselló (114). Les pàgines 115-119 resumeixen dades sobre préstecs de diners, normalment de jueus a cristians. El «pogrom» del 1391 també s'hauria fet sentir a Banyoles, car hom troba en aquell moment nous conversos; el «pogrom» s'explicaria en gran part per la càrrega dels interessos dels préstecs de jueus a cristians (120-125). Les pàgines 128-130 presenten la llista de noms de jueus de Banyoles documentats fins ara.— J. P. E. [4555]

Manuel GRAU I MONSERRAT, *Aplicació de les constitucions de Benet XIII contra els jueus de Besalú*, dins «*Jornades Cisma*», 441-455.

La butlla *Etsi doctoris gentium*, presentada a Besalú a primers d'octubre del 1415, provocà l'agrupació de jueus en el call i el tancament d'aquest, fets documentats en l'Arxiu Històric Notarial d'Olot, començant per la descripció del perímetre del call, ací transcrita (443-444); l'altre efecte fou el creixement del nombre de conversos, essent ací agrupada la informació documental relativa als mateixos (447-455). Assenyalem la presència d'una *Bíblia* en hebreu, lliurada en penyora pel dot d'una núvia (454).— J. P. E. [4556]

José HINOJOSA MONTALVO, *Los judíos de Elche durante la Baja Edad Media*, dins «Hom. Torres Fontes», 791-800.

La documentació relativa als jueus il·licitans comença amb la conquesta cristiana per part de la corona catalano-aragonesa. L'autor aplega notícies posteriors, fins al «pogrom» del 1391, existents a l'ACA o a l'Arxiu Municipal d'Elx, *Manuale de consells*. El 1401 s'acabava la liquidació dels béns d'antics jueus (797). Després, ja només es troba qualque notícia escadussera, pertanyent a la segona meitat del segle XV (797-798). Resta qualque text en àrab escrit amb lletres hebrees i és documentada l'activitat d'algun copista (799).— J. P. E. [4557]

Jaume MARQUÈS I CASANOVAS, *El metge jueu Llorenç Badós a Girona*, dins «Revista de Girona», XXXII (1986), 363-366.

Recopilació de dades relatives als serveis fets pel metge esmentat tant a la reina Joana Enríquez com al futur Ferran el Catòlic durant el setge de Girona, la major part de les quals es troba en documentació datada els dies 10 i 16 de maig del 1470, conservada a l'ACA, *Canc.*, reg. 3427, i en d'altres, que no fan referència a la seva estada a Catalunya.— J. P. E. [4558]

Román PIÑA HOMS, *Las relaciones entre cristianos viejos y conversos de Mallorca en el siglo XVII*, dins «Estudis Baleàrics», IV, núm. 21 (juny 1986), 21-36.

L'autor es pregunta com explicar la discrepància dels descendents de conversos, que es tancaren en ells mateixos i no es diluïren en la societat cristiana ambiental. Recorda la bibliografia sobre el tema (23) i es basa en cinquanta-tres expedients trobats a l'ARM. Partint del 1391, refà la història de l'establiment de la inquisició hispànica, i en particular de la relacionada amb els actes de fe del 1679 i 1691, paral·lela a un augment dels prejudicis contra aquell grup irreductible durant el segle XVII (31), cosa que, però, no féu perdre totalment el clima de confiança entre uns i altres (32). La crisi del 1691 i *La fe triunfante* portà a una marginació social dels xuetes, els quals, malgrat tot, no haurien romàs aïllats, ans veurien reconeguts llurs drets per Carles III.— J. P. E. [4559]

Richard E. EMERY, *Les veuves juives de Perpignan*, dins «Provence historique», XXXVII (1987), 559-569.

Article basat en la documentació de Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, sèries 3.E.1 i 3.E.2. Escorcollats uns vuit-cents cinquanta volums de protocols notariais de Perpinyà, als quals s'han d'afegir els d'altres poblacions del Rosselló, han resultat documentades dues-centes vuitanta-cinc vídues, cinc-centes cinquanta-cinc dones casades i mil quatre-cents homes jueus. La població hebrea devia fluctuar entre les cent cinquanta i les dues-centes famílies i les vídues devien ésser entre trenta i cinquanta. En canvi, només són documentats vint-i-quatre vidus. L'autor es posa preguntes sociològiques, com la de l'edat del casament de la noia jueva, la de quants anys visqueren casades, quants anys sobrevisqueren als marits i quantes possibilitats tenien de segones nocces (561 i ss.). La supervivència al matrimoni condueix al problema de les conversions al cristianisme (565-576): s'haurien convertit dos-cents setze homes entre dos-cents cinquanta-un (=86%), però només deu entre trenta-cinc vídues (=30%) (566). Assenyalen les notícies familiars de Joseph Caspi, «un dels savis jueus més actius del seu temps» (568).— J. P. E. [4560]

Gregorio del OLMO LETE, *Una 'tabla de la ley' proveniente de Sa Pobla (Mallorca)*, dins «Anuario de Filología», 9 (1983), 183-185.

La rajola de marbre, objecte d'aquest estudi, conté un fragment del *Decàleg*, ací transcrit i traduït (184). És d'origen desconegut, però rajola i inscripció són idèntiques a un altre exemplar existent a Barcelona, ací fotografiat (185).— J. P. E. [4561]

Gabriel SECALL I GÜELL, *La comunitat hebrea de Santa Coloma de Queralt* (Institut Ramon Berenguer IV. Arqueologia i Història 59), Tarragona, Diputació Provincial 1986, 258 pp.

Enfilall de dades relatives a jueus de Santa Coloma de Queralt o d'alguna manera relacionats amb aquella vila, tant com són presents en la documentació notarial de l'esmentada població, ara a Tarragona, Arxiu Històric Provincial, *Manuale notariales*, i en particular en els seus *Libri iudaeorum*. Les dades són agrupades en aspectes generals com és ara la localització del call, la de les propietats dels jueus, i la identificació de les seves institucions en el capítol primer (17-36), tema, aquest darrer, al qual serà dedicat un capítol intitulat *La sinagoga i el seu entorn socio-religiós* (139-167), particularment interessant per a la nostra temàtica, car la sinagoga era escola (151), i perquè aplega els coneixements relatius a rabins que hi actuaren (143-149). Són també reunides en capítol les dades relatives als estralls causats per la Pesta Negra del 1348 (37-51), i als d'altra naturalesa causats tant pel «pogrom» del 1391 com per les conseqüències de la *Disputa de Tortosa* i de la butlla de Benet XIII, *Etsi doctoris gentium*, amb nombre de notícies sobre famílies de conversos (101-137). Es troben en aquest capítol algunes dades arxivístiques sobre el pas de sant Vicent Ferrer per Valls el novembre del 1410 (124) i les fórmules textuais emprades per a la dissolució de matrimoni entre part conversa i part jueva [en virtut del privilegi paulí] (117-119). El darrer capítol parla dels darrers anys de l'aljama i de l'expulsió dels jueus el 1492 (189-211), moment en el qual el darrer rabí, Vital Simeó, fundà una almoina per als pobres de la vila sense diferències de religió (207). Un capítol és dedicat a Mossé Cabrit i en particular a la documentació relativa a la seva fundació d'un hospital per a jueus pobres (cf. també 95-100) i a la seva biblioteca (53-75); un altre als metges i metgesses hebreus de la població (77-95); i un darrer a l'ús de la llengua hebrea i a les biblioteques dels esmentats jueus, on hi ha notícia dels llibres existents en dinou biblioteques privades, d'entre les quals destaquen les d'Isaac Saporta, de 25 volums (177), la de Salomó Atzarell, de 67 llibres (179-182), la ja coneguda de Mossé Cabrit, de 70 unitats (72-73 i repetició en les pàgines 183-185), i la de Gentov Bruch, de 37 (185-186). Remarquem, encara, les notícies sobre un llibre de comptes d'un draper i sastre (34-35, d'on són còpies en les pàgines 251-258 les anotacions referents a operacions comercials amb jueus) i sobre els llibres de comptes de Mossé Cabrit (62). L'apèndix documental aplega cinquantes peces de naturalesa diversa: notícies personals (2, 4, 7, 8, 9, 16, 19, 26, 27, 52), afers mercantils (1, 28, 29, 30, 31, 37, 38 i 53), propietats (5, 11, 18, 20, 21, 22, 23), donacions de béns (25, 43), honoraris professionals (15, 44), capítols matrimonials i dots (3, 6, 10, 12, 14, 34, 35, 36), testaments (17, 24, 46, 47) i inventaris de béns (13, 32, 33, 48, 49, 50, 51), i actes relacionats amb l'expulsió (39, 40, 41). Hi ha, encara dos documents relatius a l'aljama en tant que entitat social (42 i 45). El text és completat amb diversos quadres sinòptics o arbres genealògics i conté fotografies amb textos en les pàgines 64, 162, 170 i 209.— J. P. E. [4562]

David ABULAFIA, *Una comunità ebraica della Sicilia occidentale: Erice 1298-1304*, dins «Archivio Storico per la Sicilia Orientale», LXXX (1984 [1987]), 157-190. Text hebreu dins «Zion», LI (1986), 295-317, acompanyat de resum en anglès, *ibid.*, X.

Estudi basat en el manual notarial de Giovanni Maiorana, ara a Trapani, Archivio di Stato. No hi manquen els actes relatius a catalans (160) i moltes de les dades proporcionades pel volum corresponen a la defensa del tron sicilià per part de Frederic d'Aragó (163). Quant a les jueries, l'article deixa entendre una convicció subjacent, la que després de les Vespres Sicilianes la sort de les aljames de l'illa fou paral·lela de les de Catalunya (157, 161-162 i 186), cosa que no féu perdre llur pròpia personalitat a les sicilianes. Les pàgines 184-185 resumeixen la legislació del 1310 en allò que feia referència als jueus [legislació inspirada per Arnau de Vilanova]. L'any 1299 és particularment documentat un català, Bernat Andreu (172-173).— J. P. E. [4563]

Leopoldo PILES ROS, *El açoch de la aljama judaica de Valencia*, dins «Sefarad», XLV (1985), 69-130.

Estudi basat en les anotacions específiques del Mestre Racional conservades en l'ARV, *Mestre racional*, 1-119, i en d'altres fonts, cosa que permet de reconstruir les quantitats percebudes per la tresoreria reial per drets seus en el barri comercial dels jueus de València entre el 1378 i el 1512. El primer resultat és que l'azoc s'hauria refet aviat del «pogrom» del 1391, ja que els conversos continuaren llurs oficis (72). En canvi, la pressió social de la comunitat cristiana n'hauria provocat la decadència imparable a partir aproximadament del primer terç del segle XV (73-74). L'azoc era inicialment fora la jueria, però amb el temps fou ocupat tot per jueus i per això fou col·locat dins els límits de la Jueria Nova (76-77). Obradors i botigues havien de pagar cens al rei (78). L'autor manifesta el seu convenciment que «alberg», «botiga», «obrador» i «casa» són termes molt precisos en la documentació esmentada (79-81). Hi hagué conflicte de competència entre el mostassaf de la ciutat i el batlle general en qüestions d'obres (82-84) i s'hi refereixen tres documents del 1360, copiats íntegres (122-126) d'ARV, *Batlle general* 1143. Les pàgines 85-122 reproduïxen els resums de les anotacions del Mestre Racional relatives als diners procedents de l'azoc.— J. P. E. [4564]

José HINOJOSA MONTALVO, *El préstamo judío en la ciudad de Valencia en la segunda mitad del siglo XIV*, dins «Sefarad», XLV (1985), 315-339.

Recordats la definició d'usura de Francesc Eiximenis i alguns estudis recents relatius a l'economia del segle XIV i als préstecs dels jueus, així com la situació legal del préstec jueu en la corona catalano-aragonesa (315-317), l'autor resumeix la situació expansiva de la jueria de València abans del «pogrom» del 1391, quan els jueus representaven entorn d'un deu per cent de la població total de la ciutat (317-320). Basant-se en els protocols notarians de Bartomeu de la Mata (ARV, *Protocols notarians*, 2810) i en els de Pere Roca (Col·legi del Patriarca 238) i en d'altra documentació complementària, l'autor informa que el nombre de jueus que declararen realitzar préstecs legals entre el 1354 i el 1390 fou de quatre-cents vuitanta-quatre, alguns d'ells repartits en anys diversos, la llista dels quals constitueix el primer apèndix (327-333); el 1381 fou l'any més ple, amb cent cinquanta-sis declaracions jurades. Un dels qui jurà l'any 1390 fou Ishaq ben Saset Perfet, «appel·lat el rau». El nombre més elevat de prestamistes es trobava entre els sastres, amb vint-i-dos (322). Els clients eren sobretot notaris o paraires (323-324). Un dels jueus amb més activitat prestamista fou Jafuda Alatzar (325-326, amb notícies d'operacions a Torrent i a Morella). L'apèndix segon és transcripció d'un contracte redactat per Pere Roca el 1385 (334-335). El terç resumeix els contractes estipulats durant el trienni 1384-1386 davant aquest notari (337-338).— J. P. E. [4565]

Joseph SHATZMILLER, *Violence, chantage et mariage. Arles 1387*, dins «Provence historique», XXXVII (1987), 589-600.

El *Responsum* 266 d'Ishaq ben Siset Perfet, el gran rabí de València [documentat en el resum anterior], conté el seu parer entorn d'un intent de matrimoni entre Duran de Cadenet i una certa Mairena, d'Arle de Provença, la qual s'havia de casar amb Salamies Nasci, de València [també documentat en l'article del resum anterior, any 1381]. Malgrat els enganys, traïdories i violències de mestre Duran, s'imposà la veritat, perquè el desllorigador del procés fou el testimoniatge de sis jueus de Perpinyà, els quals certificaren que un dels principals testimonis presentats pel dit Duran era a Perpinyà el mateix dia que el fet objecte del testimoniatge s'esdevenia a Arle de Provença.— J. P. E. [4566]

Gabriel SECALL I GÜELL, *Aspectes socio-econòmics de la comunitat jueva de Valls a través dels Liber judeorum*, dins «Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp», 5 (1984), 123-148.

Exposició de dades proporcionades pels tres volums de *Libri iudaeorum*, ara a Tarragona, AHA, 50-280, 51-339 i 52-343, presentats en la pàgina 125. Les notícies fan referència a pagament dels tributs reials, a rabins, a metges i a d'altres oficis, i sobretot a préstecs, dades que són aplegades en quadres corresponents a cada un dels volums (128-132) i completades amb la llista de jueus forasters documentats en els mateixos llibres (133) i amb la de les seixanta-sis famílies vallenques també documentades (135-135), amb particular atenció a les de Maymó de Narbona i d'Isach Cortoví (137-139 i 147-148). Són transcrits en apèndix alguns paràgrafs de diverses *Ordinacions* de la vila (141-142) i un contracte d'aprenentatge (142); i aplegada la llista de cristians clients de jueus prestamistes (142-147).— J. P. E. [4567]

Gabriel SECALL I GÜELL, *Les famílies converses de Valls (s. XIV-XV)*, dins «Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp», núm. 11 (1987), 17-42.

La documentació de Valls, Arxiu Històric Comarcal, i de Tarragona, AHA, permet de conèixer una trentena de jueus vallenques del pas del segle XIV al XV (18-19), i disset famílies de conversos (22), de tretze de les quals són aplegades les notícies que els afecten (23-32). Així coneixem la predicació d'un jueu convers, mestre Benet, a Valls a començament del 1430 (30, nota 95). També ens consta la predicació del dominic fra Pere Cerdà el 1421 o el 1422 (*ibid.*, nota 94). Per anotacions del *Llibre de la bosseria*, ací transcrits (36-37), sabem que sant Vicent Ferrer i la seva Companyia estigueren quatre dies convidats a Valls, del 3 al 7 de febrer del 1410 (22 i 35-36).— J. P. E. [4568]

Bernard SEPTIMUS, *Hispano-Jewish Culture in Transition: the Career and Controversies of Rahmah* (Harvard Judaic Monographs 4), Cambridge (Mass.)-Londres, Harvard University Press 1982, 180 pp.

Estudi dedicat a Rammi Meir Ha-Levy (Abulafia), tradicionalista i contrari a Maimònides. En el curs de l'exposició hi ha l'episodi de la seva topada amb Nassi de Barcelona (Siset ben Isaac Benvenist), aquest favorable a les posicions intel·lectualistes de Maimònides.— J. P. E. [4569]

Josep RIBERA I FLORIT, *El poeta polemista Meshul-lam ben Shelomó de Piera*, dins «Calls», 2 (1987), 17-25.

La introducció recorda un dels punts de la controvèrsia jueva entorn la doctrina de Maimònides, la de la supervivència definitiva de tot l'home o només del seu esperit a partir del judici final, posicions defensades, respectivament, pels tradicionalistes o pels partidaris de Maimònides (17-19). Després transcriu, tradueix i anota la poesia núm. 3 del «diwan» publicat per H. Brody (20-25), en la qual defensa la doctrina tradicional de la retribució de tot l'home, intentant d'evitar que la tesi de Maimònides «portés a la disbaixa i a la corrupció de la conducta moral» (19).— J. P. E. [4570]

Josep RIBERA I FLORIT, *El poeta jueu català Meshul-lam ben Shelomó de Piera i els seus poemes laudatoris*, dins «Hom. Comas», 371-384.

Resumida la biografia i la significació de Meshul-lam, amb particular referència a la polèmica entorn de Maimònides, l'autor el presenta sobretot en tant que poeta hebreu influït tant per la mètrica com per l'estil de la poesia trobadoresca i en particular pel «trobar clus» (373-374). D'entre els cinquanta poemes fins ara publicats, l'autor es fixa en els laudatoris i en els d'amistat, les característiques dels quals exposa (375-376). Al final, ofereix la traducció catalana de *A un dels amics* (379-381) i *Al rabí Moshé ben Nahman* (381-384).— J. P. E. [4571]

Josep RIBERA I FLORIT, *Una poesia polèmica del jueu català Meshul-lam ben Shelomó de Piera*, dins «Anuario de Filología», 9 (1983), 187-193.

Pàgines continuadores de les resumides dins ATCA, V (1986), 467-468. La poesia ací traduïda (189-192) i anotada (193) és monorima i, de més a més, cada vers és dotat de rima interna. En els seixanta-cinc versos, que ací són díctics, l'autor reafirma la interpretació tradicional de la doctrina jueva contra les explicacions de Mossé ben Maimon. Els temes polèmics es presenten espontanis, sense cap lògica. No manquen les al·lusions a conceptes cabalístics.— J. P. E. [4572]

Josep RIBERA I FLORIT, *Com mantenir un secret, segons el poeta Meshul-lam ben Shelomó de Piera*, dins «Calls», 1 (1986), 7-9.

Presentació de les característiques mètriques dels nou versos que constitueixen el poema, els quals descriuen «irònicament l'actitud de qui no sap mantenir un secret, i les tristes conseqüències que comporta a qui l'hi ha confiat» (7), text hebreu dels versos (8) i traducció catalana anotada (9).— J. P. E. [4573]

Josep RIBERA I FLORIT, *Un poema laudatori dedicat al rabí Jonà ben Abraham Gerondi*, dins «Anuario de Filología», 10 (1984), 147-153.

Resumida la biografia i la posició doctrinal de Jonà (combat la calúmnia, els abusos de poder i la vida llicenciosa; fomenta el sentiment de solidaritat i les virtuts de pietat, d'humilitat i de temperància; es manté aliè a la càbala) (147-148), l'autor en transcriu l'epitafi, traduït en català (148), i presenta, resumeix (149-150), tradueix i anota la lloança necrològica que li dedicà, en cinquanta-sis díctics, Meshul-lam ben Shelomó de Piera sota el títol *Al rabí Jonà Gerondi i als seus fills* (150-153).— J. P. E. [4574]

*Rabbi Moses Nahmanides (Ramban): Exploration in his Religious and Literary Virtuosity*, a cura d'Isidore TWERSKY, Cambridge (Mass.) 1983.

Recopilació d'estudis relatius a Mossé ben Nahman, només coneguda per referència. Conté, entre d'altres, les pàgines de Bernard Septimus, 'Open Rebuke and Concealed Love': *Nahmanides and the Andalusian Tradition*, en les quals és esbrinada la posició de l'esmentat rabí en relació a Ibn Ezra, 11-34; i les de M. Idel, 'We have no Kabbalistic Tradition on this?'— J. P. E. [4575]

RAMBAN (Nachmanides), *The Law of the Eternal is Perfect*. Translated and Annotated by rabbi dr. Charles B CHAVEL, Nova York, Shilo Publishing House 1983, VII i 115 pp.

Traducció anglesa del discurs pronunciat a la sinagoga de Barcelona entorn del 1263, només coneguda a través de la presentació de «Rivista Biblica», XXXIII (1985), 261-262, segons la qual es tractaria d'una 'summula' del pensament de l'autor entorn dels grans temes que són Israel, la llei, la relació d'aquesta darrera amb la recerca filosòfica, la fe i la raó, la creació a partir del no-res i els miracles ocults.— J. P. E. [4576]

Mauro PERANI, *Senso letterale e senso cabalistico nel commento di Moshèh b. Nahman all'episodio del vitello d'oro*, dins «Henoch», VIII (1986), 39-48.

Els estudis confirmen l'adhesió de Nahmanides al sentit literal del text bíblic, seguint sovint Abraham ibn Ezra, adhesió que, en canvi, seria secundària en els cabalistes posteriors. En el marc d'una 'aggadah' prefereix amb freqüència les explicacions cabalístiques a les tradicionals. Una mostra de tal forma d'explicar seria la seva exegesi a Gen I, 2 ('tohu wa-vohu') (40-41), mostra en la qual l'exegesi literal i la cabalística s'exclouen mútuament (43). Hi ha, encara, dos altres plans exegetics, el de les simples al·lusions ('remez'), explicades a tall de símbols de tot el pla salvífic de Yahvè a favor d'Israel concentrats en fets particulars (41-42) i el pla del sentit místic o misteriós, propici a les explicacions cabalístiques. L'explicació de l'episodi del vedell d'or d'Èxode XXXII seria un cas, en el qual interpretació literal i cabalística coincidirien (43). L'autor pren com a base del seu estudi l'explicació del Salm XIX, 8, feta a la sinagoga de Barcelona potser el mateix any de la *Disputa del 1263*, explicació extractada en les pàgines 43-47, d'on resulta que en un primer moment el vedell hauria estat considerat símbol de la potència divina i que la idolatria només s'hauria introduït quan hom li volgué retre culte, sense referència a Yahvè (47-48).— J. P. E. [4577]

Mauro PERANI, *Note sull'esegesi biblica di Nahmanide*, dins «Rivista Biblica», XXXIII (1985), 229-243.

D'entrada l'autor no accepta una contraposició simplista de Mossé ben Nahman a Maimònides, de l'espíritual i el místic contra el racionalista i el filòsof, car, després de la gran síntesi del segon, s'havien imposat d'altres elements culturals: l'exegesi bíblica dels mestres de la conca del Rhin, la tendència gramatical, filològica i racional dels mestres 'espanyols', i la Càbala, particularment viva a Girona. L'autor vol presentar certs principis de l'exegesi bíblica del gironí, amb referència a la introducció al comentari a la llei. Ací Mossé ben Nahman es declara seguidor dels mestres antics (231) i es manifesta fidel deixeble de Shelomó ben Yisshaq, però crític envers Abraham ibn Ezra (232). La Thora, pel fet d'haver estat rebuda de boca de Déu, forma unitat coherent, però hauria estat escrita per Moisès en dos temps força separats. És un conjunt perfecte, constituït tant pels llibres escrits com pels ensenyaments orals de Déu a Moisès, no escrits (236). Per això, és exigint un respecte absolut al text, fins i tot en els detalls mínims i purament se-

cundaris, com és ara la forma de la grafia de les lletres (231, 235 i 238). Per això, també és possible una exigèsi en diversos plans o nivells d'intel·ligència (sentit literal, derivacions morals, exhortació a la pietat), en la qual cal respectar el nucli de la doctrina, la creació de l'univers per Déu (233), on hi ha ensenyament sobre totes les realitats de la creació (d'ací ve la valoració de la filosofia), car totes les cinquanta portes del coneixement foren obertes a Moisès, tret d'una, la del coneixement íntim de Déu (234-235). Mossé ben Nahman volgué exposar en el comentari a la llei el sentit literal d'aquesta, completat amb qualche observació grata als cabalistes, tot i que es manifesti amb molta duresa contra la pretensió d'una exegesi purament lògica i racional (238-239). En la *Disputa* va precisar la diferència entre l'adhesió a la *Bíblia* i al *Talmud*, obligada als 613 preceptes de la llei i lliure als 'midrashim'.— J. P. E. [4578]

Hans-Georg von MUTIUS, *Die Christlich-jüdische Zwangsdisputation zu Barcelona. Nach dem hebräischen Protokoll des Moses Machmanides* (Judentum und Umwelt 5), Frankfurt del Main-Berna, Verlag Peter Lang 1982, VIII i 354 pp.

Aquest llibre és la 'Habilitationsschrift' de l'autor. El volum és estructurat en una introducció, dedicada a recordar les dades prèvies (regnat de Jaume I, situació dels jueus en la corona catalano-aragonesa, dades sobre Nahmànides, Església i jueus, les dues versions de la *Disputa de Barcelona* del 1263, problemes entorn del gènere literari i advertències sobre l'obra present) (1-22). Nahmànides és presentat com a metge, poeta, exegeta (comentarí al *Pentateuc* i a *Job*) i cabalista (3-4). Del protocol cristià de la discussió, en llatí, en són recordades quatre publicacions entre el 1850 i el 1931 i quatre més de l'hebreu entre el 1681 i el 1963, ultra setze estudis entre el 1863 i el 1978, especialment ocupats en la comparació entre les dues versions [cf. també ATCA, VI (1987), 477-478, núms. 3556-3557]. L'autor constata que en l'esmentada bibliografia manca un estudi que analitzi paraula per paraula tota la versió hebrea i reflecteixi els problemes que se'n deriven (17). És justament aquest l'objectiu de la part central del volum, on són traduïdes, comentades i anotades les successives seccions d'aquell text (23-294). En els paràgrafs finals del protocol som informats que Pau Cristià i Nahmànides ja havien discutit abans a Girona, que la posició doctrinal del darrer es trobava en la línia teològica dels «mut'alizim» i que la seva vinculació amb la càbala li presentava en relació a la unitat i pluralitat de Déu i dels seus «sefiroth» problemes semblants als que ell retreia als contrincants cristians (286-290). També hi trobem la valoració que l'autor fa de la informació redactada per Mossé ben Nahman: «tractat propagandístic» (296), on seria clar el millorament de les actuacions pròpies i l'empitjorament de les dels contrincants, i on no mancarien ni contradiccions internes ni simplificacions. Les actes cristianes mereixen idèntica valoració, tot i que no hi manquin aquells elements objectius característics d'un protocol i per això l'autor les qualifica de text parcialment acta notarial i parcialment tractat contra els jueus (297-299). Les darreres pàgines resumeixen la documentació de Jaume I immediatament posterior a la *Disputa* (302-303) i s'ocupen del document que informa d'un procés inquisitorial contra Bonastruc de Porta/Nahmànides pel fet d'haver escrit un llibre amb blasfèmies contra Jesucrist (303-311); i apleguen la bibliografia sobre el tema (312-327 i 328-351).— J. P. E. [4579]

Jaume RIERA I SANS, *Les llicències reials per predicar als jueus i als sarraïns (segles XIII-XIV)*, dins «Calls», 2 (1987), 113-142.

«Text refós i ampliat de la comunicació presentada al II Congrés Internacional de Lul·lisme del 1976, no inclosa en les Actes» (127). L'autor parla dues vegades de «l'anònim *Libre*

*del Gentil e los Tres Savis*» (113 i 124), perquè la seva «forma cortesa i educada de realitzar la confrontació de les tres creences...és completament utòpica», car l'única forma de predicar a jueus i a sarraïns en territoris cristians era obtenir una concessió de qui tenia autoritat sobre una aljama (113). Tals llicències, en la corona catalano-aragonesa, prenen la forma de concessions col·lectives a clergues o a teòlegs cristians ([114]-119) o de concessions individuals, sobretot a favor de conversos, en els quals «l'impuls per a la predicació no procedia del zel per la glòria de Déu sinó de la necessitat de trobar un modus vivendi» (125-126). L'apèndix documental conté la transcripció de deu d'aquestes darreres llicències, datades entre el 1308 i el 1390, totes d'ACA, *Canc., reg.*— J. P. E. [4580]

Ora LIMOR, *The Disputation of Majorca, 1286: A Critical Edition and Introduction* (Publications of the School of Graduate Studies), vol. I-II, Jerusalem, Hebrew University of Jerusalem, Faculty of Humanities 1985, XVII i 250 i XXVII i 1118 pp.  
Tesi doctoral només coneguda per referència.— J. P. E. [4581]

*Lletra Santa concernent l'ajustament carnal de marit i muller* atribuïda a mestre MOSSÉ DE GIRONA. Traducció de l'hebreu, introducció i notes per Eduard FELIU (Estudis i assaigs 6), Barcelona, Columna 1986, 98 pp.

Dues parts ben diferenciades formen aquest llibre. La introducció recorda que la *Lletra Santa* ha estat fins fa poc atribuïda a Nahmánides o Bonastruc de Porta (10). Resumit el contingut de la *Lletra* (11-13), l'autor sintetitza els punts principals de la doctrina sobre la sexualitat en el judaisme (15-19) i, seguint Gershom Scholem, exposa allò que sembla essencial per a comprendre la càbala (10-19), amb al·lusió a la seva extensió al sud dels Pirineus (23), com també els actuals dubtes d'atribució manifestats pel citat autor, el qual també apunta vers Joseph ben Abraham Chicatella o potser Joseph d'Hamadan. La traducció es basa en el text publicat l'any 1976 per H. D. Chavel a Jerusalem (14). La *Lletra* tindria dos nivells de significat: el literal, en el qual l'autor defensaria la dignitat dels òrgans sexuals i la santedat de la unió matrimonial; i el cabalístic, d'interpretació de la unió matrimonial com a realització mística de les forces espirituals del món sobirà (10-11). En realitat, després de la tesi inicial, resumida en parlar del sentit literal, l'obra és una exposició de les condicions que el jueu perfecte ha d'assegurar a fi d'engendrar un fill mascle, que esdevingui jueu perfecte.— J. P. E. [4581]

Eduard FELIU, *Els acords de Barcelona de 1354*, dins «Calls», 2 (1987), 145-179.

Traducció catalana d'un text hebreu, editat o reeditat diverses vegades del 1851 ençà, constituït per una introducció elegíaca de cent trenta versos (147-153) i pel text dels acords relatius a accions a emprendre conjuntament per les aljames de terres cristianes a fi de defensar-se de la pressió dels pobles dins els quals vivien (153-162). Jaume Riera i Sans hi afegeix una *Guia per a una lectura comprensiva dels acords* (164-173). Les pàgines 174-179 ofereixen la transcripció de quatre documents, un d'ells de Barcelona, BC, ms. 988, i els altres tres d'ACA, dos de *Canc., reg.*, i un del *Reial Patrimoni*, dels anys 1355-1386, donant noves garanties als jueus, en particular en relació als correus reials.— J. P. E. [4583]

Ariel León FELDMAN, *La 'Resposa' (sic) de Rabi Nissim Girondi y puntos desconocidos, según los manuscritos*, dins «Anuario de Filología», 10 (1984), 89-103.

L'estudi dels manuscrits que contenen *Responso* de qui fou cap de l'escola talmúdica

de Barcelona (93), mort l'any 1376 (96), i en particular el de l'actual British Library, Add. 22.090, permet a l'autor de precisar que les esmentades *Responsa* no passen del centenar (90-92), car no poden ésser confoses amb les molt més nombroses de Salomó ben Adret; també li permet de completar el text primitiu en nombrosos punts, en els quals l'edició era defectiva (96-101) o de rectificar referències equivocades (101-103).— J. P. E. [4584

Norman ROTH, *The Arrest of the Catalan Rabbis: An Unexplained Incident in Jewish History*, dins «Sefarad», XLVII (1987), 163-172.

Yitzhak (Fritz) Baer hauria informat sobre aquell esdeveniment de forma equivocada, relacionant-lo amb el cèlebre *Procés de les bèsties*, d'Osca. L'autor, basat en lletres d'un dels arrestats, Isaac ben Sheshet, estableix que la causa foren les acusacions presentades per jueus (168). Com que manca altra informació, l'autor recorda que tant l'esmentat com Hasdai Crescas i Nissim Girondí són famosos per llurs actituds immobilitats, cosa que els podia haver creat enemistats. Els fets haurien succeït no el 1367 (166), ans el 1370 (169).— J. P. E. [4585

Tamar M. RUDAVSKY, *Divine Omniscience in Gersonides and Crescas*, dins *L'Homme*, 458-464.

Contra Levi ben Gerson, el qual solucionava per l'indeterminisme el problema de l'omnisciència de Déu, Hasdai Crescas, ultra qualificar la solució de «depravació teològica», reafirmà el determinisme teològic. Per a ell, la realitat existent fa impossible qualsevol altra i, per tant, allò que existeix, necessàriament ha d'existir (459). La llibertat, doncs, seria inútil (460). D'altra banda, aplicada la doctrina a la ciència de Déu, Crescas retreu a Gerson que no salva la simplicitat de Déu en acceptar plans diversos de coneixement; que admet en Déu limitació i ignorància; i que la seva doctrina és desastrosa per a la profecia. Gerson, en efecte, limitava el coneixement de Déu a les essències universals, restant indeterminat si passaven a l'existència i, per tant, negava que Déu conegués les realitats concretes. Crescas, però, no acaba d'explicar com les coses passen de la possibilitat abstracta a la realitat existencial i sembla admetre la coexistència dels dos plans; tampoc no acaba d'explicar la llibertat, que redueix a «sentir-se lliure» (463-464).— J. P. E. [4586

Jaume RIERA I SANS, *El baptisme de Rabí Ishaq ben Saset Perfet*, dins «Calls», 1 (1986), 43-52.

La documentació d'ACA confirma que l'esmentat rau de València rebé el baptisme amb motiu del «pogrom» del 1391, al qual, de més a més, fou remesa la pena de mort, tal com consta en el document de l'infant Martí, futur Martí l'Humà, d'ACA, *Canc.*, reg. 2093, ací transcrit (50-51). L'autor n'explica les particularitats redaccionals (45-47) i exposa una hipòtesi explicativa del conjunt dels fets protagonitzats en aquell moment per l'esmentat personatge.— J. P. E. [4587

Eduard FELIU, *Profiat Duran: Al tebí ka-avotekha*, dins «Calls», 1 (1986), 53-77.

La introducció, resumides les dades biogràfiques, exposa les qualitats de la seva gramàtica hebrea, *Ma'asé Efod*, recorda altres de les seves obres, la llista de les quals és a les pàgines 63-64, i presenta la lletra del 1393-1394 adreçada a David Bonet Bonjorn, criticant per raons doctrinals la seva decisió de romandre cristià, sobretot pel fet de desautoritzar allò que havien cregut els seus pares. A diferència d'editors anteriors, Feliu creu

que la lletra no fou coneguda dels cristians (59); també subratlla el paral·lelisme amb aquella que Saltell Bonafós envià a Astruc Rimoc/Francesc de Sant Jordi en ocasió semblant poc després de la conversió d'aquest el 1414, raó per la qual es pregunta si la de Profiat Duran no tenia el mateix destinatari (60). La *Lletra d'Isaac ben Moisès ha-Leví per altre nom Profiat Duran* és publicada ací traduïda al català (66-73), acompanyada de notes (74-77). A les pàgines 64-65 és aplegada bibliografia sobre l'autor jueu.— J. P. E. [4588]

Maurice KRIEGL, *Sur le sens d'un silence: les réactions juives devant le Grand Schisme*, dins «Jornades Cisma», 97-105.

En general, durant el Cisma d'Occident, els jueus no prengueren posició a favor de cap de les obediències i els papes de totes dues seguiren la política tradicional de protecció a les comunitats jueves de les respectives capitals. Benet XIII, en canvi, propicià una política nova envers els jueus, pel fet que el papat s'alineà amb els desigs populars antimites dins un clima d'espera mil·lenarista exasperada (103). El fet frapant, però, és que les cròniques jueves disculpen el papa i carreguen les culpes en sant Vicent Ferrer, potser perquè preferien avalar la versió, segons la qual el pontificat no havia canviat mai de política en relació als jueus, atreient-se així la potència de l'església de Roma a fi de poder-s'hi continuar arrecerant amb eficàcia (104).— J. P. E. [4589]

Gregorio del OLMO LETE, *Pedro Pons, semitista catalán del siglo XVIII*, dins «Hom. Comas», 347-369.

Aplegades les poques notícies relatives al framenor Pere Pons (347-349), l'autor presenta i analitza les diverses parts de la gramàtica hebrea i caldea, conservada manuscrita a Barcelona, BU., ms. 298 (349-362), i les característiques del diccionari hebreu comparat, de la mateixa biblioteca, ms. 1840 (363-266), amb particular atenció a les fonts (366-369). La valoració global el presenta «como un erudito enciclopedista al corriente de los conocimientos y obras que sobre el mismo [camp] circulaban en Europa» (369).— J. P. E. [4590]

[Gregorio] del OLMO LETE, *Vocabularios hebreos del siglo XVIII en bibliotecas de Barcelona*, dins «Calls», 1 (1986), 79-91.

Els volums manuscrits 1047 de la BU i els 1185/3 i 1186 de la BC de Barcelona, contenen diversos vocabularis hebreu-llatí i llatí-hebreu, de cada un dels quals són indicades tant les característiques aparents de la còpia com les objectives del contingut, àdhuc amb transcripció de fragments de mostra. L'autor valora en particular els vocabularis hebreu-llatí i llatí-hebreu conservats en el ms. 1185/3 de la BC, que qualifica de «instrumento válido y digno de aprendizaje y consulta de la lengua hebrea, de acuerdo con el nivel lingüístico de la época» (89) i acaba la seva exposició dient que «la docena larga de obras gramaticales y lexicográficas que se conservan inéditas en bibliotecas barcelonesas, pertenecientes todas al siglo XVIII, da ya de por sí una idea de la intensa dedicación de aquellos eruditos» (89), els quals, de més a més, segueixen encoberts per l'anonimat.— J. P. E. [4591]

L. Díez MERINO, *Relaciones de la lengua catalana con la hebrea*, dins «Hom. Comas», 105-119.

L'article, inicialment resum de les teories de l'antic professor del seminari de Solsona, Marià Grandia i Fígols (105-112), conté una secció intitolada *Vocablos catalanes en docu-*

*mentos hebreos*, la qual s'ocupa tant de textos escrits en català amb caràcters hebreus, ací transcrits i transliterats (113-116), com de paraules catalanes dins documents hebreus, tots del pas del segle XIV al XV. La llista d'aquestes darreres ocupa les pàgines 114-115 i és extreta de *Responso* diversos d'Ishaq ben Saset Perfet.— J. P. E. [4592]

Ramón FERRER NAVARRO, *La repoblación del Reino de Valencia vista a través del «Libre del Repartiment»*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 64 (1986), 63-84.

La reconquesta del País Valencià, a partir de Borriana, durà del 1233 al 1245 (66) i les donacions del *Llibre del repartiment* van del 1234 al 1252 (66-67), distribuïdes en vint-i-una comarques (67-68), amb el màxim de donacions els anys 1237-1239 (mil sis-centes vint-i-set) i 1248-1249 (mil trenta-nou), moments, respectivament, de la conquesta i del control de la primera rebel·lió sarraïna (69). Els beneficiaris, la procedència dels quals és coneguda, foren senyors o repobladors de les terres reials; els primers foren cent-un, dels quals quaranta-sis aragonesos i vint-i-sis catalans; els segons, prenent per base el 53 % de dades de Xàtiva, cinquanta-sis foren aragonesos i trenta-un catalans (82-83).— J. P. E. [4593]

M<sup>a</sup> Desamparados CABANES PECOURT, *Escribanos y notarios en el «Repartiment» de Valencia*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 287-304.

L'article ofereix la llista dels notaris que resultaren afavorits amb donacions documentades en el *Llibre del repartiment del regne de València*. Els beneficiaris són aplegats en grups d'escrivans de cancelleria reial (vuit [però Guillem i Guillemó potser són idèntics; fins i tot desapareixen el mateix any], 288-293), escrivans eventuais de cancelleria (tres, 293-295), tres homònims de notaris reials (295-296), escrivans senyorials (quatre, 296-298) i altres escrivans professionals (dotze [però segurament només onze, car sembla estrany que una dona fos notari], 296-298). De la trentena d'afavorits, només sis o set restarien a València (301).— J. P. E. [4594]

Virginia M<sup>a</sup> CUÑAT CISCAR, *Para un catálogo del «signum tabellionis» de la Corona de Aragón: algunos notarios de las ciudades de Valencia y Alzira del siglo XIII*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 343-357.

Reproducció d'onze «signa» conservats a Madrid, AHN, *Clerecia, Bernats, carpetes* 3360, 3362, 3363 i 3365 (345-348). Les pàgines 349-357 contenen cinquanta-set registres d'altres tants documents, també d'altres fonts (ACA, ARV), d'alguna forma relacionats amb els dits onze notaris.— J. P. E. [4595]

Augusto QUINTANA PRIETO, *La documentación pontificia de Innocencio IV (1243-1254)* (Monumenta Hispaniae Vaticana. Registros VII), Roma, Instituto Español de Historia Eclesiástica 1987, 950 pp. en dos volums.

Recopilació de 1045 documents, gairebé tots transcrits «in extenso» i la immensa majoria conservats en l'Archivio Segreto Vaticano, *Reg. Vat.* 21-23. Els següents foren adreçats a persones o a institucions dels Països Catalans: 1243 VII 4, encarregant el metropolità de Tarragona de revisar l'elecció de bisbe feta pel capítol de Barcelona (núm. 2, pp. 23-24; [en endavant separaré per / les xifres relatives al número d'ordre del document en l'actual recopilació, de les corresponents a les pàgines]); 1243 VII 14, encarregant a Pere

Albert d'intervenir en la qüestió dels límits entre Tarragona i Toledo (3/24); 1243 VIII 4, confirmant l'exempció de les clarisses de Barcelona (4/25-26, amb transcripció del document del 29 III 1239 del bisbe de Barcelona); 1243 IX 2, recomanant fra Ramon de Penyafort al rei de Navarra (6/27); 1243 IX 3, encomanant també al bisbe de Lleida la revisió de l'elecció de bisbe feta pel capítol de Barcelona (7/28); 1243 X 3, encomanant al bisbe de Vic i a l'abat de Ripoll de revisar el nombre de canongies de la Seu d'Urgell (11/31-32); 1243 XI 16, encarregant els abats de Sant Esteve de Banyoles i de Santa Maria d'Amer d'examinar i d'aprovar l'elecció d'abat de Sant Pere de Besalú (24/45-46); 1243 XII 3, encomanant a Vidal de Canyelles un afer en el bisbat de Pamplona (25/46-47); 1243 XII 4, encarregant el metropolità de Tarragona d'intervenir en un plet entre canonges de Girona (27/48-50); 1243 XII 5, dispensant d'il·legitimitat Berenguer ça Pera, de Barcelona (29/51); 1244 I 18, comunicant el nomenament de Berenguer de Torres a canonge de Barcelona (34/54-55); 1244 II 5, confirmant concessions a l'església de València (38/59); 1244 II 24, ajornant la provisió de la cambreria de Tarragona (39/59); 1244 III 4, concedint a Bernat des Vilar de retenir la rectoria de Badalona amb una canongia de València (45/67); 1244 V 19, exhortant Jaume I a respectar l'exempció clerical i a jurar fidelitat a l'església davant el metropolità de Tarragona, i encarregant aquest d'examinar l'elecció d'abat de Sant Victorià, Lleida (54 i 55/76-78); 1244 VI 1-3, afavorint amb quatre butlles les clarisses de Barcelona (59-62/80-82); 1244 VIII 2, recomanant a Jaume I el genovès Oberto da Volta (75/90); 1244 IX 29, remerciant a Jaume I el seu oferiment i accedint a trobar-se amb ell (76/90-91); 1244 XII 13, recomanant les clarisses de Barcelona al bisbe de la ciutat (78/92); 1244 XII 3, encarregant els abats de Sant Joan de les Abadesses i de Camprodon d'executar la sentència d'heretgia contra Ramon de Mallol i esposa Helena (79/92-93); 1244 XII 18, recomanant les clarisses al poble i a les autoritats de Barcelona (81/95-96); 1245 I 7, concedint a les clarisses de Barcelona facultat de celebrar la litúrgia en temps d'interdit (85/97-98); 1245 I 8, repetint la recomanació de les clarisses al bisbe de Barcelona (87/98-99); 1245 I 9, convocant Jaume I al concili de Lió (88/99-100); 1245 I 25, exhortant Jaume I a emprendre una croada a Terra Santa (94/104-106); 1245 II 14, atorgant a l'ardiaca de Barcelona, [?] de Montcada, facultat de sumar un altre benifet als dos que ja posseïa (103/119); 1245 II 16, remerciant a Jaume I per l'ambaixada d'Hug de Fontcalquer (104/120); 1245 III 7, encarregant al metropolità de Tarragona una provisió al bisbat de Pamplona (113/125-126); 1245 IV 1, atorgant protecció pontificia a Santa Eulàlia (la Mercè) de Barcelona (118/131-133); 1245 IV 5, confirmant el nombre de canongies de Mallorca (119/133); 1245 IV 30, prometent a Jaume I que farà tot el possible per a recuperar els diners robats a la reina Violant en venir d'Hongria (122/134-135); 1245 VI 24, confirmant l'elecció del sagristà de Vic, Pèire de Cavaret, a bisbe d'Oloron (128/146-147); 1245 VII 5, declarant que les clarisses de Barcelona només són obligades als tres vots religiosos (129/147-148); 1245 VI 6, informant el bisbe d'Elna haver concedit a Jaume I de nomenar un canonge en vuit catedrals dels seus dominis (130/148-149); 1245 VII 10, tres butlles atorgant privilegis a professors i a alumnes del planejat estudi de València (132-134/155-157); 1245 VII 10, establint que el bisbe d'Elna només sigui sotmès a visitadors papals determinats (135/157); 1245 VII 10, assuauint en certs detalls la regla de les clarisses de Barcelona (136/157-158); 1245 VII 14, concedint a Jaume I que es pugui confessar amb l'abat de Poblet (137/159); 1245 VII 17, encarregant al bisbe de Lleida d'assegurar als fills de Jaume I i de Violant d'Hongria el regne de Mallorca i d'altres possibles terres conquerides als sarraïns, d'acord amb els capítols matrimonials aprovats per Gregori IX (139/166); 1245 VII 5, exhortant la reina Violant i el rei Jaume I a no tenir tractes amb Frederic Barba-roja (140 i 141/166-169); 1245 VII 23, recomanant al rei el bisbe i el bisbat de Barcelona (142/169-170); 1245 VII 23, confirmant a les clarisses l'exempció concedida pel bisbe de Barcelona (143/170-173);

1245 VIII 18, recomanant al metropolità de Tarragona de protegir els framenors (156-158/184-185); 1245 VIII 20, atorgant a Jaume I que jueus i musulmans conversos conservin llurs béns (159/186); 1245 VIII 25, assuaujant certs detalls de la regla a les clarisses de Barcelona (164/189-190); 1245 IX 1, recomanant l'arquebisbe de Narbona a Jaume I (171/194-195); 1245 IX 13, confirmant la donació de Museros, València, feta per Jaume I a l'orde de Santiago (203/207-208); 1245 IX 20, recordant al metropolità i sufraganis de Tarragona l'obligació de tractar bé els membres de l'orde de Santiago (214/249-250); 1245 IX 30, afavorint amb tres butlles les clarisses de Barcelona (221-223/257-259); 1245 X 1, recomanant al metropolità i sufraganis de Tarragona d'afavorir Benifassà (226/261-262); 1245 X 14, atorgant al provincial dels framenors facultat d'absoldre les clarisses de Barcelona (230/264-265); 1245 XI 3, demanant a Jaume I protecció per a l'església de Mallorca i concedint a aquesta un privilegi de visita, dues butlles (238-239/271-272; 1245 XI 7 i 8, encarregant al metropolità de Tarragona i al bisbe de Lleida sengles intervencions al bisbat de Pamplona, dues butlles (241-242/273-275); 1245 XI 11, dues butlles fent concessions a Jaume I (243-244/275-276); 1245 XII 16, encarregant condicionalment l'abat de la Reial d'unir Eivissa al bisbat de Mallorca (246/279); 1245 XI 18 i XII 16 i 20, tres butlles, fent diverses concessions al metropolità de Tarragona, a l'ardiaca de Lleida/Terranova, a mestre Mateu i al bisbe i clerecia de Mallorca (247-249/280-281); 1246 I 13, recomanant a tots els fidels els germans de Santa Eulàlia (la Mercè) de Barcelona (251/282); 1246 I 24, recomanant a Jaume I d'ajornar el matrimoni de l'infant Alfons amb Beatriu de Provença (252/282-283); 1246 III 18, aprovant el desig de croada de Jaume I (257/285-286); 1246 IV 3, recomanant a Jaume I el bisbe de Magalona (268/292-293); 1246 IV 16 i 22, concedint a Jaume I dispensa de consanguinitat per al matrimoni de dos fills seus i exhortant-lo a no aliar-se amb Frederic Barba-roja (270-271/294-295); 1246 V 23, confirmant al priorat de Bell-lloc (Girona) la propietat del pati, on és construïda l'església (276/298-299); 1246 VI 9, confirmant al mateix priorat la regla de Sant Agustí (282/302); 1246 VI 22, renyant Jaume I pel càstig infligit al bisbe de Girona, Berenguer de Castellbisbal (285/205-207); 1246 VII 13, encarregant l'abat de la Reial d'intervenir en l'afer dels béns alienats de l'església de Mallorca (290/311); 1246 VII 19, informant el comte d'Empúries de certs punts relatius a la seva ambaixada al rei de Tunis, dues butlles (292-293/311-312); 1242 IX 1, concedint a l'església de València mitja dècima en algunes parròquies (299/315); 1246 IX 17, exhortant el metropolità de Tarragona a protegir els framenors (302/317); 1246 IX 22, comunicant a Jaume I d'haver encarregat d'absoldre'l del sacrilegi comès en castigar el bisbe de Girona, Berenguer de Castellbisbal (304/319-320); 1246 IX 24, encarregant l'abat de Sant Quirze, de Girona, d'intervenir en el problema entre el capítol d'Elna i l'arquebisbe de Narbona entorn del subsidi per a l'Imperi d'Orient (306/321-322); 1246 IX 25, exhimint de subsidis els ordes de la Trinitat i dels Captius (307/322); 1246 X 3, confirmant protecció papal a Sant Salvador de Breda, amb drets i privilegis (308/322-326); 1246 X 7, afavorint Poblet amb quatre butlles (312-315/330-332); 1246 X 20, atorgant exempcions a la seu de València (329/338); 1246 X 23, recomanant a Jaume I el bisbe de Marrocs (322/338); 1246 XI 15, presentant al rei Jaume I un missatger papal encarregat de parlar de Frederic Barba-roja (336/349); 1246 XI 24, exhortant el bisbe de Mallorca a permetre als genovesos de construir una església a honor de sant Llorenç (338/350); 1246 XII 23, atorgant indulgències als qui visitin la seu de Barcelona la diada de Santa Eulàlia (345/354); 1247 I 13, confirmant a l'antic càtar, Jaspert de Barberà (?), la reconciliació atorgada pel bisbe d'Elna i per fra Ramon de Penyaforat (348/358-359); 1247 I 21, recomanant als reis Jaume I i Violant un missatger papal (349-350/359-360); 1247 III 1, encarregant fra Ramon de Penyaforat d'informar-se de com morí el comte de Tolosa (358/364-365); 1247 IV 9, recomanant al rei Jaume l'església de Sogorb (381/377-388); 1247 IV 12, establint que l'església de

Sogorb sigui governada pel bisbe d'Albarrassí (382/378-379); 1247 IV 24, atorgant privilegi de proximitat de justícia a Sant Victorià, Lleida (389/390-391); 1247 IV 29, concedint una prebostia de la seu al bisbe de Barcelona (390/391); 1247 IV 30, assenyalant àrbitres en el plet entre el rei Jaume i el mestre del Temple, Guillem de Cardona (391/391-392); 1247 IV 30, confirmant el matrimoni del baró de Torrent (Girona) (392/393); 1247 V 4, confirmant que el capítol de Roda elegeixi bisbe amb el capítol de Lleida (393/393-394); 1247 V 18, repetint al rei Jaume la petició de protegir la seu de Sogorb (411/404-405); 1247 V 27, dispensant el xantre de Girona, Ermengol de Cervià, d'haver portat armes (416-407); 1247 VI 4, encarregant el metropolità de Tarragona i el bisbe de Lleida de fer complir la sentència papal contra el rei de Navarra (420/410); 1247 VII 13, encarregant el bisbe i el capítol de Girona que adrecin i confirmin l'elecció d'abat de Sant Pere de Galligants (434/419); 1247 VII 23, comunicant al bisbe de Barcelona la sentència papal sobre jurisdicció episcopal en possessions de Sant Cugat del Vallès, amb altre exemplar per a l'abat de Sant Cugat (435-436/420-423); 1247 VII 23, encarregant al metropolità de Tarragona i als bisbes de Girona i de Vic de fer complir la sentència anterior (437/423-424); 1247 VIII 21, concedint indulgències als qui facin almoïna a les clarisses de Barcelona (445/437); 1247 IX 16, confirmant la decisió del metropolità de Tarragona que vinculava algunes esglésies a la mensa episcopal d'Osca (449/443); 1247 X 10, encarregant al bisbe d'Elna de presidir o de fer l'elecció d'abat de Montearagón (459/453); 1247 X 14, excusant-se al rei Jaume I de no haver-li pogut concedir allò que li demanava (460/454); 1247 XI 22, encomanant amb dues butlles al bisbe, al prior i al sagristà de Tortosa, de resoldre friccions entre templers i senyors seculars (465-466/458-459); 1247 XI 29, confirmant el prior de Sant Vicent Màrtir de València (467/459); 1247 XII 21, encomanant al metropolità de Tarragona de protegir el monestir de Rueda (469/460-461); 1247 XII 24, encarregant el metropolità de Tarragona, fra Ramon de Penyafort i fra Miquel [de Fabra] d'elegir bisbe de Lleida (470/461-462); 1248 III 14, exhortant el rei, els templers i els hospitalers a no permetre que Mallorca i Eivissa es repoblin de sarraïns (491/476); 1248 III 15 i 16, atorgant béns i confirmant sentència favorable a la família de Guiu i de Gonçal de Trevis, de Tarragona (492-493/476-477); 1248 III 16 i 18, afavorint amb dues butlles la construcció de Santa Caterina de Barcelona (494-495/477-478); 1248 III 20 i 21, confirmant al bisbe de Mallorca la seva donació a la seu i atorgant que mercaders puguin transportar certs productes a països de sarraïns (496-497/478-479); 1248 III 22, concedint al capellà de Barcelona, Arnau des Cloquer, permís d'anar a la cúria romana, malgrat l'excomunió del bisbe de Barcelona (498/479-480); 1248 IV 1, nou butlles, confirmant al bisbe de Mallorca concessions anteriors i sotmetent el bisbat directament a la Santa Seu (501-509/481-485); 1248 IV 2 i 6, insistint al metropolità de Tarragona que no exigeixi als Hospitalers el subsidi per a l'Imperi d'Orient (510 i 513/485-488); 1248 IV 4, 5 i 9, quatre butlles, insistint que el rei d'Hongria pagui el dot a la reina Violant, muller de Jaume I (511-512 i 515-516/486-490); 1248 IV 10, exhortant Jaume I a fer restituir al bisbat de Sogorb allò que li pertoca (517/491); 1248 V 25, facultant el bisbe de Lleida a reconciliar els heretges del seu bisbat (526/495-496); 1248 VII 4 i 7, concedint a Jaume I dues butlles relatives als matrimonis del primogènit i de la filla Constança (536-537/504-505); 1248 IX 5, concedint a les clarisses de Barcelona que ningú no les pugui obligar a rebre cap novícia (540/505-506); 1248 IX 15, atorgant indulgències als qui ajudin les clarisses de Barcelona (543/508-509); 1248 IX 22, encarregant tres dominicans d'informar-se de les novetats introduïdes per l'abat d'Ager (545/510-511); 1248 X 1, col·locant el capítol de Tarragona sota protecció papal (546/511); 1248 X 6 i 20, prohibint l'arquebisbe i els inquisidors de Narbona d'actuar en súbdits de Jaume I i manant-los d'actuar a Elna i a Montpeller per mitjà de dominicans súbdits seus (547, 553-554/511-512, 515-516); 1248 X 20, 22 i 26 i XI 13, ajudant Jaume I a ven-

cer els sarraïns valencians sublevats (557-559 i 571/518-520 i 527-528); 1248 XII 7, facultant el metropolità de Tarragona a publicar censures contra el rei de Navarra (562/521-522); 1249 I 25, atorgant dispensa matrimonial a Constança, filla de Jaume I (569-570/526-527); 1249 II 26, confirmant la fundació del bisbe i del sagristà de Barcelona per a l'adquisició de llibres i d'objectes de culte (576/531); 1249 V 12, remerciant Jaume I per l'hospitalitat oferta al bisbe de Pamplona (580/534-535); 1249 VII 5, atorgant a les clarisses de Barcelona facultat de posseir béns, tant mobles com immobles, tret senyorijs feudals (586/540); 1249 XI 9, exhortant els fidels de la província tarraconense a ajudar els templers a construir llur església de Barcelona (596/546-547); 1250 I 3, concedint ús de bàcul a l'abat de Sant Victorià, de Lleida (608/551-552); 1250 III 18, manifestant a Jaume I i a Violant el seu sentiment pel mal que algú els fa i exhortant els templers a ajudar el rei, amb dues butlles complementàries (614-616 i 619-620/558-560 i 562-563); 1250 III 22, exhortant Jaume I a protegir la reina Violant (618/561-562); 1250 IV 30 i V 14, confirmant al bisbe de Mallorca les concessions anteriors (625, 626 i 629/564-566); 1250 VIII 25, encarregant al cambrer de Tarragona la solució d'un afer a Barbastre i a Osca (652/585-586); 1250 IX 28, concedint llibertat d'enterrament al convent de clarisses de Barcelona (671/609-610); 1250, confirmant propietats i privilegis al monestir de Sant Pere de Besalú (688/621-622); 1251 II 11, facultant rei i reina a escollir sepultura (692-693/624-625); 1251 II 17, concedint vicari al sagristà de Girona (695/626); 1251 II 18, recomanant mestre Guerau d'Hongria a Jaume I i a Violant (696-697/626-628); 1251 II 18, fent dues concessions al rector d'Eivissa (698-699/628); 1251 II 21, exhortant Jaume I a comportar-se a tall de bon marit (700/629); 1251 II 20, comissionant al bisbe de Barcelona la concessió d'una dispensa matrimonial (701/629-630); 1251 III 5, excusant-se davant la reina d'intervenir en l'assignació del regne de València als seus fills (705/632); 1251 III 7, encomanant al prior de la Mercè i a Bernat de Pereres la solució d'un plet entre Sant Joan de les Abadesses i Ripoll (707/633-634); 1251 III 20, atorgant a Berenguer de Ribot, de Girona, facultat de posseir un segon benifet (713/639); 1251 IV 1, encarregant al metropolità de Tarragona la defensa de les clarisses de Barcelona (716/640-641); 1251 V 30, concedint dispensa d'impediment matrimonial als infants Pere i Sança (720/643); 1251 VI 1, demanant a Jaume I que faci restituir al genovès Pandulfo Dava els béns que hom li prengué a la Palomera (722/644); 1251 XII 13 i 32, tres butlles, confirmant els drets de la seu de València i anul·lant el jurament fet pel metropolità de Tarragona en el moment de la conquesta (730/648-649); 1252 I 4, comissionant el bisbe de Girona a concedir casa a Girona al monestir de Benifassà (731/649); 1252 I 13, II 27 i IV 29, dispensant d'il·legimitat Benet de Rocabertí (733, 746, 761/650, 657, 665-666); 1252 I 18, exhortant el rei a restituir la tercera part dels delmes rebuts (734/650); 1252 II 1, facultant el bisbe de València a absoldre Jaume I del compliment d'una prometença (736 i 738/651-653); 1252 II 12, exhortant el capítol de Tarragona a elegir arquebisbe i encarregant l'arquebisbe de Narbona, l'abat de Fontfreda i el bisbe d'Elna d'examinar l'elecció (739-740/653-654); 1252 III 15, encarregant fra Ramon de Penyafort i el provincial de framenors d'informar-se entorn d'acusacions fetes contra el bisbe d'Urgell (757/662-663); 1252 V 5, encarregant l'ardiaca de Barcelona de donar possessió a Berenguer de Ribot d'un benifet a Girona (764/667-668); 1252 VI 22, confirmant la dotació de Sant Pere de Besalú del 977 i l'aprovació papal del 979, ací reproduïdes (773-774/681-687); 1252 VIII 16, 28 i X 10, rebent Sant Pere de Besalú sots protecció papal, confirmant-li propietats i encarregant l'abat d'examinar i d'aprovar l'elecció de l'abat de Sant Joan de les Abadesses (791, 793 i 805/698-702 i 710); 1252 XI 22, facultant el metropolità de Tarragona a restablir a les esglésies les concessions de delmes o de propietats eclesiàstiques (816/717); el 27, a absoldre els qui havien comerciat amb sarraïns (818/723-724); el 29, els clogues amb més d'un benifet (820/724); el XII 2, a prorejar beneficis (823/727) i a prendre decisions relatives a la cate-

dral (824-825/728-729); i el 18, a disposar durant un any dels fruits dels benifets vacants a fi de pagar deutes de l'antecessor (829/732-733); 1253 II 9, encarregant fra Ramon de Penyaforat d'examinar l'elecció de l'abat de Tavèrnoles (853/750); 1253 IV 13, confirmant drets de Benifassà a Girona (889/788-789); 1253 V 5, facultant a endeutar-se el procurador Hospitaler, mestre de Vallmoll (892-893/792-793); 1253 V 10, ampliant al metropolità de Tarragona el termini per a pagar un deute (895/794); 1253 V 19, encomanant al guardià i a framenors de Girona d'examinar l'elecció de l'abat de Sant Pere de Besalú (897/975); 1253 V 26, encarregant el bisbe de Girona de facultar Benifassà a establir tres granges en pobles diversos (898, 796); 1253 VIII 25, encarregant a fra Ramon de Penyaforat l'acceptació de la renúncia de l'abat de Ripoll (916/806-807); 1253 X 1 i 31, facultant el bisbe d'Urgell a endeutar-se (923 i 927/813 i 816); 1254 IV 3, concedint al metropolità de Tarragona la imposició en concili provincial d'una taxa per a la defensa de les esglésies (944/829-830); 1254 IV 21, comunicant als metropolitans de Tarragona i de Narbona que ha demanat inquisidors als dominics de Barcelona, de Lleida i de Perpinyà (950/834-835); 1254 IV 22, encomanant a l'abat de Besalú de conferir un benifet en atenció al rei (951/835-836); 1254 V 8, encomanant als framenors de Tarragona d'ampliar al metropolità el termini per a tornar un deute (953/836-837); 1254 V 26, declarant invàlides les operacions econòmiques, en què intervingué l'heretge Ezzelino de Romano (959/840); 1254 VII 7, concedint dispensa d'impediment matrimonial a dos nobles del bisbat d'Urgell (980/860-861); 1254 VII 15, confirmant al bisbe de Vic el dret d'encunyar moneda (986/865); 1254 IX 9, 17 i 22, facultant confessor i assegurant protecció papal a Jaume I, quatre butlles (1030, 1035, 1037-1038/904-908); 1254 IX 9, concedint excepció al bisbe i capítol de Mallorca per al temps d'interdicte (1031/904); 1254 IX 15, exhortant el monestir de Ripoll a vendre pati als dominicans de Barcelona (1034/905-906); 1254 XI 2, encarregant l'abat de Sant Feliu de Girona a donar a Berenguer de Bellvé possessió d'una canongia a Barcelona (1042/912-913). Remarquem que les còpies dels dos documents antics de Besalú fan constar que els originals dels anys 977 i 979 eren escrits en paper (681 i 684).— J. P. E. [4596]

Josep HERNANDO, *Un tractat anònim «Adversus iudaeos» en català*, dins «Estudios Franciscanos», 87 (1986), 1013-1024.

Presentació de la temàtica de confrontació doctrinal (1013-1016) i transcripció del fragment conservat a Barcelona, BC ms. 271 (1016-1024). Sembla digne d'ésser esmentat el fet que els fragments bíblics citats en el text també són en català.— J. P. E. [4597]

Pier Francesco FUMAGALLI, *I trattati medievali 'Adversus Iudaeos', il 'Pugio Fidei' ed il suo influsso sulla concezione cristiana dell'ebraismo*, dins «La Scuola Cattolica», CXIII (1985), 522-545.

L'actual esforç a analitzar els tractats medievals *Adversus iudaeos* i llur influx al llarg dels segles pot ajudar a vèncer les dificultats que obstaculitzen el camí de la recíproca confiança entre cristians i jueus (522-523). La visió de conjunt dels tractats *Adversus iudaeos* és presentada, primer, seguint l'esquema quaternari d'A. Funkenstein, dins el qual trobem esmentat Ramon Llull en relació als tractats basats en la raó (324), com també a aquells que accepten d'emprar el *Talmud* i d'altres fonts hebrees (325); seguint, després, el gènere literari del diàleg, on és resumida la *Disputa* barcelonina del 1263 i, sobretot, les seves conseqüències en relació al *Talmud*, més comprensives per part del rei, més dures per part del papa Climent IV i de fra Pau Cristià (527-528). La secció s'acaba amb l'episodi dels missioners dominicans, negant-se a donar raons positives de la fe cristiana

a Miramolí, rei de Tunis, que les demanava per convertir-se (528). La segona part (529-533), després de recordar les institucions de diàleg entre cristianisme, judaisme i mahometisme sorgides en Països Catalans en la segona meitat del segle XIII, d'on nasqué el *Pugio fidei*, analitza les variants d'estructura de cada una de les tres parts i arriba a la conclusió que el manuscrit més pròxim a l'original és el de París, Sainte Geneviève 1045, amb el resultat que els dos capítols darrers són clarament afegits al projecte primitiu. El *Pugio fidei* fou «ben presto copiato, imitato e plagiato, non senza gravi riduzioni e deformazioni della prospettiva originaria» (533). Una mostra es trobaria al ms. de Carpentras, Inguimbertaine 153, text incomplet d'una obra en tres parts (536), de la qual són conservats en l'esmentat volum els capítols 96-123 (534-536) i ací transcrit el text del capítol 96. Deu citacions dels seus capítols 79-80 són del *Pugio fidei* (538). El segle, durant el qual el *Pugio* tingué més influència, fou el XIV (540), sense oblidar el XV (539); després, «l'opera cadde nell'oblio» (540). D'altra banda, els posteriors subratllaren una de les dues tendències presents en el *Pugio*: la que valora el *Talmud* i la que el desqualifica (542-543).— J. P. E. [4598

Robert CHAZAND, *From friar Paul to friar Raymond: the Development of innovative Missionizing Argumentation*, dins «Harvard Theological Review», 76 (1983), 289-306.

En les dècades centrals del segle XIII, els conductors del cristianisme passaren de la croada a la confrontació intel·lectual i empraren una nova base, la que els textos rabínic oferien a la prova del missatge cristià (290). L'introduïdor d'aquesta novetat en la confrontació amb els jueus fou Pau Cristià, qui en féu la prova en la *Disputa* de Barcelona del 1263, en la qual, per a Nahmànides, allò que es trobava en joc era la veritat del judaisme. Aquest no es considera derrotat i aquell cregué que l'experiència havia resultat positiva (290-291): calia un aplec més complet de textos rabínic i una metodologia més acurada. L'encarregat d'assegurar aquests dos objectius fou Ramon Martí, el qual complí l'encàrrec sobretot en el *Pugio fidei*, demostració de la serietat del planteig cristià. L'autor es proposa indicar les innovacions introduïdes entre la *Disputa* del 1263 i la publicació del *Pugio* el 1278 (191-192). Hi ha, primer, un procés quantitatiu, pel fet que el segon no es limita a afirmar la vinguda del Messias, amb la conseqüència de l'abolició de la llei jueva, ans elabora tota una síntesi teològica i filosòfica, i perquè s'encara amb el problema de la validesa o de la invalidesa de la tradició talmúdica, en la qual distingeix (i així s'acosta a Nahmànides) entre perenne i caduc (292-294). També hi hagué progrés en la forma d'argumentar, tal com l'autor exposa resumint la de Pau Cristià (294-296) i la de Ramon Martí (296-299) relativa a Gen XLIX, 10, punt en el qual aquest distingeix dues línies rabíniques d'interpretació i és molt més atent a reportar el sentit de les afirmacions jueves. La maduració també és constatable en la combinació de proves bíbliques i rabíniques, car Martí estudia i refusa textos adduïts per Pau Cristià en el sentit de vincular cronològicament destrucció del temple i vinguda del Messias (300-303), i proposa la doctrina tradicional dels sis mil·lenaris de la història de Roma en relació amb la vinguda del Messias (304-306). Així s'omplien els buits que la *Disputa* del 1263 havia fet descobrir (306).— J. P. E. [4599

Adolfo ROBLES SIERRA, *Fray Ramon Martí de Subirats y el diálogo misional en el siglo XIII* (Semblanzas 3), Caleruega, Editorial OPE 1986, 88 pp.

La primera part del llibret recorda tant els orígens de l'«Ordo Praedicatorum» com els primers anys dels dominicans a Catalunya, presidits per la figura de Miquel de Fabra, ja preocupat pel contacte amb àrabs i jueus i conscient de la necessitat d'aprendre llurs llengües (13-24). La segona comença amb el conegut fragment de Llull relatiu al fracàs en la conversió del rei de Tunis, que tothom aplica a Ramon Martí, i que és ocasió d'esta-

blir la tesi de l'autor: «...el apostolado de Ramon Martí..., no tuvo el poco éxito misional que se desprende de la página de Raimundo Lulio. La comprobación cobrará luz a lo largo de estas páginas» (26-27). Aplega, a continuació, totes les dades biogràfiques que es poden deduir tant de les obres de Ramon Martí com de documentació contemporània, d'entre la qual destaquen les actes dels capítols dominicans (26-36), a base de les quals reconstrueix la vida del personatge entre el 1220 i el 1284 (36-43). La tercera presenta primer les obres autèntiques: *Explanatio symboli apostolorum*, *Capistrum iudaeorum*, *Pugio fidei*, la segona de les quals segueix inèdita, amb promesa de l'autor de publicar-la prest (47-48); i a continuació les atribuïdes: *Vocabulista in arabico*, *De erroribus philosophorum*, *Quadruplex reprobatio* (al final, però, accepta la tesi de Josep Hernando i la col·loca entre les autèntiques, 85-86 [cf. ATCA, V (1986), 471, núm. 2855]), etc. (48-49). Tota l'obra respon als mètodes missionals dels primers dominicans i per això és plantejat el problema del mètode missioner i en aquest sentit l'autor considera poc encertada la contraposició Ramon Lull-Ramon Martí, si hom la redueix a «conversió per la raó» o «conversió per l'autoritat» (51); remarca, per contra, el respecte i l'atenció al «veí» pel fet de basquejar-se a aprendre'n la llengua (62-56) i l'exigència que la fe no resulti imposada, ans lliurement acceptada (55-58). El resultat és el diàleg, el qual, en relació als jueus, en l'ambient de la *Disputa* del 1263, es concretà en el *Capistrum* i en el *Pugio*, amb exigència de recurs als originals hebreus (60-62); en relació als sarraïns, en l'*Explanatio* i en les altres obres, on la polèmica d'algun fragment (64) no fa oblidar el diàleg ni la seva evolució (66-68); en relació als gentils, ofereix indicacions la primera part del *Pugio* (68-70). L'apartat sisè resumeix el problema de les relacions entre el *Pugio* i la *Summa contra gentes* de Tomàs d'Aquino, on caldria un coneixement més precís de les etapes redaccionals del *Pugio* i de si la primera no era posterior al 1267 (75). L'apartat setè resumeix l'influx dels escrits de Ramon Martí en els segles posteriors, bo i indicant les edicions del *Pugio* entre el 1518 i el 1650 (79-81). Les dues darreres pàgines apleguen bibliografia sobre el tema escrita en castellà entre el 1969 i el 1985 (87-88).— J. P. E. [4600

A[ngel] CORTARRABÍA, *Fuentes árabes del 'Pugio fidei' de Ramon Martí: Algazel (1085-1111)*, dins «La Ciencia Tomista», CXII (1985), 581-596.

Ramon Martí és el personatge més destacat dels 'Studia linguarum' dominicans (582); ell emprà directament i abundantment les fonts àrabs amb l'objectiu d'encarar-se amb els filòsofs amb llurs mateixes raons. Un cas és Algatzell, les obres del qual conegué directament i així cospà el sentit purament expositiu del pensament d'altri del *Maqasid al-falásifa*; els seus textos es troben de forma gairebé exclusiva en la primera part del *Pugio fidei*, la filosòfica (583-584). *Al-Munqidh min al-Dalâ* (*Liber qui eripit ab errore*) hauria proporcionat a Ramon Martí la caracterització religiosa dels diversos grups humans (religió natural o bé religió revelada, amb tres grups en cada una: epicuris, naturals que no creuen en la supervivència i filòsofs que hi creuen; i jueus, cristians i sarraïns) (584-586), com també la doctrina sobre la classificació de les ciències (587) i la crítica als errors dels filòsofs (588). És aquest el títol d'una altra obra d'Algatzell, *Tahafût al-falásifa (Liber praecipitii vel Ruina philosophorum)*, d'on Martí rep raons per a refutar les teories de l'organicitat de l'ànima humana, de l'eternitat del món i de la no-resurrecció dels cossos (588-594). Hi ha breus referències al *Mizân al-amal (Statera factorum)* (594), i al *Mishkât al-anwâr (Lampas luminum)* (594-595), al *Kitâb al maqasid al-asna sharh asmâ Allâh al-husna (Liber de nominibus Dei)*, i a dues obres no identificades: *Probatorium* i *Epistola ad amicum* (595-596). L'*Explanatio symboli apostolorum* esmenta tres obres d'Algatzell (596).— J. P. E. [4601

Joaquim CHORÃO LAVAJO, *The Apologetic Method of Raymond Martí according to the Problematic of Raymond Lull*, dins «Islamochristiana», 11 (1985 = *Holiness in Islam and Christianity*), 155-176.

L'autor pretén d'exposar objectivament el mètode lul·lià per a la conversió dels infidels i de confrontar-lo amb el de Ramon Martí, que és el dominicà (156). Recordada la confiança de Ramon Lull en la seva art de conversió i els seus esforços per a fer-la acceptar (156-158), l'autor se centra en l'episodi del frare (Ramon Martí) i del rei de Tunis, Miramolí, explicat per Lull en cinc llibres entre el 1283 i el 1320, *Blanquerna*, *Disputatio fidei et intellectus*, *Convenientia fidei et intellectus*, *Liber de fine* i *Liber de acquisitione Terrae Sanctae*, els fragments dels quals són reproduïts en les pàgines finals, 174-176; el del darrer, completat amb els altres, és traduït a l'anglès (159-160) i confirmada la seva historicitat (161-162). Vist per Lull, l'episodi té aspectes positius i negatius. És positiu el coneixement de l'àrab i de l'Alcorà (163); és negatiu el fet que el camí dominicà no desemboqués en la conversió, cosa que Lull es rabeja a recordar, perquè hi veu una carta a favor del seu mètode alternatiu (166). Però documentació oficial contemporània parla d'èxits missioners de Martí (165) i, per tant, la crítica de Lull que «només era positiu, sense raons necessàries», seria falsa (167) i l'*Expositio symboli apostolorum* en forniria la prova en proposar el misteri de la Trinitat de forma diversa a fidels i a infidels. D'altra banda, el fet que Lull repeteixi la història el 1310, després dels seus fracassos del 1291 a Tunis i del 1306 a Bugia «surpasses the limits of common sense if not of moral honesty» (169). Així es manifestaria la vella aversió de Lull envers els dominicans, perquè no haurien acceptada la seva Art (169-170). L'episodi entre Ramon Martí i Miramolí hauria passat entre el 1249 i el 1277 (170).— J. P. E. [4602]

Luis VÁZQUEZ, *Tres actitudes ante los cautivos del siglo XIII, con María al fondo*, «Estudios», XLI (1985), 9-17.

Reproducció d'una *Cantiga* d'Alfons el Savi, d'un capítol del *Llibre dels fets* de Jaume I (12-14) i del pròleg de les *Constitucions dels Pares antics del orde de la verge Maria de la Mercè*, del 1272 (14-17, amb reproducció fotogràfica d'una còpia manuscrita del segle XV, 15).— J. P. E. [4603]

Albert G. HAUF, *Més sobre la intencionalitat dels textos historiogràfics catalans medievals*, dins *Medieval and Renaissance Studies in Honour of Robert Brian Tate*, Oxford, The Dolphin Book 1986, 47-61.

L'autor intenta de definir la intenció de nou obres històriques catalanes medievals a base de les declaracions dels respectius pròlegs o d'altres parts de cada llibre. Hi hauria un comú denominador per als *Gesta comitum Barcinonensium*, el *Llibre dels fets* de Jaume I i les *Cròniques* de Bernat Desclot, de Ramon Muntaner, de Pere el Cerimoniós i de Sant Joan de la Penya: la glorificació de la dinastia barcelonesa, amb detalls propis per a cada obra. Els *Gesta* remarcarien la generositat comtal envers Ripoll, els dos reis haurien subratllat la pròpia aportació a l'herència del casal de Barcelona, Desclot la de Pere el Gran, Muntaner la necessitat de mantenir concordes les branques de la casa: Catalunya-Aragó, Mallorca i Sicília. Les *Històries i conquestes...* de Pere Tòmic subratllarien l'aportació dels Pinós-Matapiana i la de la noblesa catalana en general en les gestes dels reis en aquell moment, en què la noblesa perdia pes social; per això, el *Recort* de Gabriel Turell, que plagia l'anterior, només és original en enaltir ciutats i ciutadans. *La fi del comte d'Urgell* atacaria ciutats i ciutadans per llur capteniment culpable en el Compromís de Casp, d'on hauria vingut la guerra del 1460.— J. P. E. [4604]

Stefano ASPERTI, *Il re e la storia. Proposta per una nuova lettura del Libro dels Feys de Jaume I*, dins «Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte», 7 (1983), 275-296.

Traducció catalana de Roger Alier dins «Randa», núm. 18 (1985), 5-24.

És per a tothom indiscutible la importància del *Llibre dels fets* en la literatura catalana. Ha estat, en canvi, discutida la paternitat de l'obra. La crítica recent reafirma l'atribució a Jaume I i la dependència de la versió llatina envers el text català i no al revés. La comparació de les narracions de Desclot i del *Llibre dels fets* relatives a la batalla de Portopí i al setge de Ciutat de Mallorca mena a comprendre que, tant com aquell és cronista objectiu, aquest expressa la participació del rei en els fets incompletament narrats o les reaccions que li produïen, més encara la forma com els fets són narrats «apareix clarament destinada a subratllar constantment la presència de Jaume I» (8); per això, un dels components més fascinants i interessants del *Llibre* és constituït per les descripcions d'estats d'ànim i de moments angoixosos (8) i per les brevíssimes anotacions ambientals suscitadores d'impressions i de sentiments en el rei, com és ara l'episodi de l'oreneta de Boriària (10). Per això, el *Llibre* ha d'ésser vist no pas com a obra estructurada fins al darrer detall, ans com a narració que segueix el fil d'una memòria selectiva d'esdeveniments caracteritzats per la presència del rei; per això, el text català és més autèntic que el llatí, normalitzat (10-11). Quin és el principi ordenador de l'obra? No pas el de presentar una crònica (denominació impròpia del llibre). La resposta és en el proleg, personalment supervisat per Jaume I: el *Llibre* ha d'assegurar el futur record de les obres d'un rei cristià (13) i per això té per model ideològic la imatge programàticament limitada del rei cavaller, campió de Déu i de la fe, model de príncep cristià (15); per això, també, les narracions del *Llibre* recorden allò que, per les seves circumstàncies singulars, va adquirir vàlua psicològica nova i s'imprimí en la memòria del rei (18). La unitat de protagonista unifica els elements més disperss, unitat que no procediria de la figura idealitzada del «prínceps», ans de la realitat viscuda de l'home-rei, amb coratge, defalliment i angoixa, amb magnanimitat i generositat de cavaller i alhora amb fredor i càlcul polític de governant (21). El realisme és allò que diferencia el *Llibre* d'obres franceses paral·leles, com la *Histoire de Guillaume le Maréchal*, on predomina la projecció de l'individu en l'univers de la novel·la cavalleresca d'aventures (23). «Només la consciència del propi paper històric i social féu possible la redacció del *Llibre dels feys*..., només tenint en compte que Jaume I és un rei, i un rei que es pensa a si mateix, podem justificar l'existència d'una forma narrativa semblant» (24).— J. P. E.

[4605]

M<sup>a</sup> Luisa CABANES CATALÁ, *Documentación del siglo XIII en relación con la Conquista*, dins *Jaime I. Conquista y repoblación del Reino de Valencia*. IV Curso de Historia y de Cultura Valenciana, Gandia 1986, 9-26.

La documentació anterior a la conquesta de València fou publicada el 1951 per Miquel Gual Camarena (10). La relativa a la mateixa conquesta és constituïda pel *Llibre dels fets*, on no mancarien alteracions cronològiques (12), per la documentació pròpiament dita, en la qual els elements interessants per a la història es trobarien tant en la titulació com en el cos del document i en la datació (14-17), i en els segells amb llurs inscripcions (17-18). La relativa a la repoblació és constituïda pels *Llibres del repartiment* (de València, de Vila-real, d'Oriola) o per documentació equivalent, com és el cas d'Elx (19-21). L'organització posterior és coneguda pels *Furs del Regne de València*, per les ordinations, per les cartes de població i pels privilegis (22).— J. P. E.

[4606]

Josep MARTÍ I MONTOLIU, *Castells, torres i nuclis de població del Regne de València a la Crònica de Jaume I*, dins «Estudis Castellonencs», 3 (1986), 381-408.

Aplec de les referències textuais a cada una de les poblacions valencianes esmentades en el *Llibre dels fets* de Jaume I, ordenades en seguici alfabètic (385-399). La pàgina 400 conté la taula alfabètica dels indrets esmentats sense indicacions significatives. Les pàgines següents ofereixen en seqüència cronològica les frases relatives a estructures urbanístiques, a creació de nous nuclis de població (401-404) i a elements constructius (401-404). Trobem a la pàgina 407 el mapa amb la localització de totes les poblacions esmentades.— J. P. E. [4607]

José CAMARENA MAHIQUES, *Reconquista y repoblación en la comarca de Gandía, dins Jaime I. Conquista y repoblación del Reino de Valencia*. IV Curso de Historia y de Cultura Valenciana, Gandia 1986, 109-127.

Després de les pàgines introductòries, que reconstrueixen la situació sota els sarraïns i la creada per la «razzia» de Rodrigo Díaz de Vivar, el *Llibre dels fets* permet de conèixer detalls de la conquesta de la Ribera del Xúquer (114-116) i el *Llibre del repartiment* les línies generals de les noves concessions en els termes de Bairèn, de Palma i de Borró (117-122), cosa que porta l'autor a la conclusió que «en la zona costera que se extiende entre Cullera y Dénia un 84% de los nuevos pobladores debían proceder de tierras catalanas...y que un 16% serían de procedencia aragonesa o navarra» (124).— J. P. E. [4608]

J. M. PÉREZ-PRENDES Y MUÑOZ DE ARRACO, *Consideraciones sobre las cartas pueblas y repoblación del Reino de Valencia*, dins *Jaime I. Conquista y repoblación del Reino de Valencia*. IV Curso de Historia y de Cultura Valenciana, Gandia 1986, 47-63.

Més d'un centenar de cartes de població valencianes, ja publicades (llur llista és a les pàgines 60-62), permeten d'afirmar que s'hi reflecteixen els furs de Sepúlveda, els costums de Barcelona, el fur de Lleida i sobretot el règim de Saragossa i el *Costum* de València (48). El fur fronterer de Sepúlveda fou aplicat a Morella i a Vilamalefa (48-49), els costums de Barcelona a Moncòfar (49), el fur de Lleida a les poblacions de senyoriu eclesiàstic de l'actual província de Castelló (49-52). El fur d'Aragó imperà a Eixèrica i a la baronia d'Arenós, en l'Alcalatèn i en algunes poblacions de la Plana i de l'Horta (54-55). Els senyors eren partidaris dels furs aragonesos perquè enfortien llur poder i la corona del *Costum* de València, perquè afavoria la igualtat dels súbdits i la immediatesa de la jurisdicció reial damunt ells (56-58). El *Costum* valencià s'hauria estès mitjançant les noves cartes de població (53).— J. P. E. [4609]

Carlos de AYALA MARTÍNEZ, *Jaime I y la sublevación mudéjar-granadina de 1264*, dins «Hom. Torres Fontes», 93-107.

Objectiu d'aquestes pàgines és el d'aportar «algún dato que pueda ser añadido al estudiado tema de la colaboración aragonesa en la neutralización del conflicto» (94). L'autor té en compte el *Llibre dels fets*, recull documentals ja publicats i documentació inèdita d'ACA, d'on es dedueix, per exemple, que a fi d'evitar l'extensió del conflicte, Jaume I féu aquells anys concessions significatives als moros dels seus regnes (94, nota 6). L'ajut a Castella tingué tres concrecions: estol per a controlar la mar (97-99), reforç de la defensa del regne de València (99-101) i intervenció efectiva a Múrcia, conduïda per l'heretge de la corona, futur Pere el Gran (101-102). D'acord amb els capítols 411-430 del *Llibre dels fets*, l'autor reconeix «una actitud radicalmente distinta por parte de Aragón y por

parte de Castilla en relación al tratamiento del sector poblacional mudéjar. Una actitud que, en el caso de Aragón, provocaba adhesión entre los sublevados y que en el de Castilla motivaba repulsa» (104), cosa que explica l'interès dels sarraïns a estar sota sobirania de Jaume I. La seva política a Múrcia hauria estat més dura (105-106).— J. P. E. [4610

Teresa CALDERS I ARTÍS, *La llegenda de Barlaam i Josafat a Catalunya*, dins «Hom. Comas», 77-85.

Resumida la trajectòria i els corresponents problemes de la narració biogràfica de Buda des de l'Índia a l'Orient Mitjà (sant Joan Damascè) a Grècia i a l'Occident llatí (77-80), l'autora recorda que la llegenda entrà a Catalunya per dos camins, el de la reelaboració llatina, fidelment respectada en les traduccions catalanes del *Flos sanctorum* o *Llegenda àuria*, i el de la traducció hebrea del barceloní Abraham ben Samuel Ibn Hasday, el qual hi desfermà la seva capacitat creativa, afegint capítols finals als vint-i-nou de l'obra (84). En les pàgines 81-83, l'autora recorda exemplars manuscrits i edicions antigues del *Flos sanctorum* en català, que contenen la referida llegenda, i les narracions paral·leles d'algunes de la *Llegenda...* en el *Llibre de les bèsties* i en el *Blanquerna* de Ramon Llull (85).— J. P. E. [4611

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Unas ordenanzas sobre las notarias leridanas del 1281*, dins «Ilerda», XLVII (1986), 375-378.

A diferència d'Aragó i de València, on el notariat era objecte de normes unitàries, a Catalunya la normativa era local i així les *Consuetudines Ilerdenses* dedicaven alguns capítols als notaris el 1228. El 1281, Pere el Gran dictà normes complementàries, sobretot de naturalesa econòmica, les quals permeten de saber que els setze notaris actuaven en grups de quatre, en quatre punts de la ciutat; alhora precisaven alguns punts de la redacció i calendació dels instruments. L'*Ordinatio super scribaniis Ilerde* és d'ACA, *Canc.*, reg. 49 i és transcrita en les pàgines 377-378.— J. P. E. [4612

Josep TRENCHS I ÓDENA, *Correos y troters de Pedro el Grande: unas nuevas ordenanzas de la casa real*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 15-24.

Les tres noves ordinacions precisen les obligacions dels troters (16; text llatí en la pàgina 24, d'ACA, *Canc.*, reg. 43). Són acompanyades de la llista dels dinou «troters de la casa del rei». L'autor aplega notícies sobre troters en els registres de cancelleria del mateix regnat, que puguen a quaranta-quatre (17-21), ultra vuit de reservats al lloc on es trobés la cancelleria, seguint el rei (21-22) i cinc sarraïns. Hi havia, encara, els troters secrets i els equiparables a ambaixadors (22). El darrer apartat recull les notícies relatives al vestit i al calçat que la casa reial els pagava (23-24).— J. P. E. [4613

Anna M. BALAGUER, *Reconsideració de l'amonetatge del comtat d'Empúries en base a un tipus inèdit atribuït a Ponç Hug III (1230-1269)*, dins «Acta Numismatica», 14 (1984), 191-214.

Revisió global de les atribucions i cronologia de les monedes encunyades pels successius comtes d'Empúries del 1040 al 1313. Són cinc òbols i set diners, inventariats en les pàgines 211-214 i fotografiats en la 213. Tant en l'inventari com en les fotografies consten les respectives inscripcions.— J. P. E. [4614

Anna Maria BALAGUER, *El diner heràldic del comtat d'Empúries*, dins «Acta Numismatica», 15 (1985), 197-201.

En l'article anterior, l'autora havia restat dubtosa en atribuir a Ponç Hug III una moneda fragmentària, perquè no la podia confrontar amb cap de sencera; havent-ne aparegut una, estableix la comparació amb el resultat de confirmar que ambdues pertanyen a Ponç Hug III (1269-1276). La inscripció és a la pàgina 198 i la fotografia en la 199.— J. P. E. [4615]

M. CRUSAFONT I SABATER, *Dos tipus monetaris inèdits del Comtat d'Empúries*, dins «Acta Numismatica», 16 (1986), 143-148.

Un d'ells és un òbol de billó de Ponç Hug IV (1277-1313) i l'altre un diner, sembla atribuïble al successor, Ponç Hug V o Malgaulí (1313-1321). Les inscripcions són transcrites en les pàgines 144 i 146, les reproduccions fotogràfiques són a la pàgina 145.— J. P. E. [4616]

M. CRUSAFONT I SABATER, Joan MONTANÈS, *Moneda inèdita de Cubells (s. XIII)*, dins «Acta Numismatica», 14 (1984), 215-222.

L'aparició d'aquesta moneda ha posat la pregunta de si aquella vila tenia dret d'emissió. La resposta ha vingut de la concessió de Jaume II, conservada a l'ACA, *Canc., reg.* 197, del 1299 o 1300, donant facultat d'encunyar pugeses de bronze amb curs legal a Lleida i veïnat, document fotocopiats en la pàgina 221 i transcrit en la 222 [però el document no fou datat a Sanatija, ans «Cesarauguste», a Saragossa]. La inscripció és en la pàgina 220.— J. P. E. [4617]

Pilar OSTOS, *Génesis y proceso de elaboración de los documentos de los condes de Pallars (1288-1327)*, dins «Urgellia», 7 (1984-1985), 335-379.

Exposició de les successives fases d'elaboració dels documents emanats de la cúria comtal de Pallars, actualment dispersos a Barcelona, ACA, *Canc. reial*, ACB, *Notari Bernat Vilarrúbia*, Seu d'Urgell, Arxiu capitular, *Pergamins*, Sevilla, Archivo Ducal de Medinaceli, *Pallars* i Barcelona, BC, mss. 425 i 426 (337-338). El punt central és l'«actio» constitutiva de dret, la qual, però, pot ésser completada per multitud de circumstàncies, expressades en el document: petició o instància, consentiment, consell, raons en pro i en contra (338-347). La segona part de l'estudi s'ocupa de la «conscriptio» del document i de les seves variants (per «iussio/mandatum» o «rogatio/requisitio») i concomitàncies (copiant formularis, 352, manant d'escriure, registrant), fins a arribar a la signatura, dues de les quals són reproduïdes (357-358), i a la sigil·lació (359-363). L'apèndix ofereix transcripció de dotze documents, datats entre el 1289 i el 1321 (365-379).— J. P. E. [4618]

Luis GARCÍA BALLESTER, *Arnau de Vilanova (c. 1240-1311) y la reforma de los estudios médicos en Montpellier (1309): El Hipócrates Latino y la introducción del nuevo Galeno*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinam Scientiarumque Historiam Illustrandam», 2 (1982), 97-158.

A Bolonya, a París i a Montpellier la introducció de llibres concrets de Galè féu avançar la medicina en el darrer quart del segle XIII. L'autor es proposa d'estudiar el protagonisme d'Arnau de Vilanova en l'esmentat avenç de l'estudi de Montpellier, confirmat per la butlla de Climent V del 1309 (98). Aquell «nou Galè» és format per unes trenta-cinc

obres. Un primer apartat descriu la tradició mèdica escrita a Montpeller abans d'Arnau (99-109). El segon s'intitula *Els pressupòsits epistemològics sobre els quals Arnau planteja el recurs a Hipòcrates i al nou Galè*. Arnau veia en el darrer un mestre en l'art de l'aplicació encertada de les substàncies guaridores al cos humà malalt i l'ajudava a vèncer els «empírics», que no creien en l'existència de tal art (109-112). També hi contribuï Hipòcrates, del qual Arnau hauria comentat part de la *Articella*, alguns *Aphorismi* i hauria citat d'altres llibres, però no hauria traduït ni el *Regimen acutorum* ni el *Liber de lege* (112-119). Amb l'apartat IV arribem al punt central de l'estudi. Les referències a obres de Galè en escrits d'Arnau i l'inventari de llibres de la seva biblioteca permeten d'afirmar que conegué, almenys, quaranta-sis obres galèniques (121-126). En les lliçons universitàries comentà el *De regimine acutorum*, el *Tegni* (però els comentaris arnaldians s'han perdut), el *De morbo et accidente*, el *De mala complexionem diversa* i el *De ingenio sanitatis* (també perduts) entre el 1288 i el 1297 (127-137), sense que hi manqués polèmica antiaveroïsta (136-137). Traduí el *De rigore, tremore, ictigatione et spasmo* i el *De interioribus* (137-140). Les pàgines següents informen de la posició d'Arnau davant altres autors àrabs d'obres mèdiques (141-145). La participació d'Arnau en el replanteig de l'ensenyament de la medicina a Montpeller és reconeguda per les butlles de Climent V del 1309 (145-146). Els coneixements anatòmics no es basaven en pràctiques de dissecció, ans eren referències llibresques, també a dues obres de Galè, *De usu partium* i *De anatomicis administrationibus*, la segona de les quals almenys Arnau no hauria conegut directament (154 i 156). Però aquest galenisme dificultaria a Montpeller l'acceptació dels principis d'observació i d'experimentació assumits a Bolonya (157-158).— J. P. E. [4619]

Cosimo REHO, *L'ideale cognoscitivo dell'uomo 'spirituale' secondo Arnaldo da Villanova (1238-1311)*, dins «Estudios Franciscanos», 87 (1986), 993-1012.

Arnau de Vilanova tindria en comú amb Alà de Lille la valoració del sentit al·lègic de l'escriptura; amb Guillem de Saint Amour la idea que la vida del religiós és incompatible amb l'estudi científic; amb fra Pèire Joan la valoració de la contemplació com a font del coneixement cristià, encara que divergeixin en la integració de la ciència humana en dit coneixement. El mateix estudi que Arnau, en tant que metge, fa de la natura seria enfocada en perspectiva escatològica, car el *Contra calculum* presenta la malaltia individual en tant que participació en l'envelliment del macrocosmos (1006) i la «regeneratio» com a mitjà de conservar la joventut (1007); ací s'empeltaria l'alquímia (1007-1008). D'ací la importància de l'ànima en l'antropologia d'Arnau, com també la de la introspecció psicològica (1008-1009). La lluita personal del cristià per acostar-se a Déu amplia la seva significació a tota la humanitat en un moment de trànsit de l'Edat del Fill a la de l'Esperit; així es comprèn la importància de la previsió dels temps finals (1010-1011).— J. P. E. [4620]

Annie CAZENAVE, *L'ange du 6<sup>e</sup> sceau. Le renouvellement du monde selon les spirituels languadociens*, dins *L'Homme*, 893-902.

Resum de la trajectòria de les idees joaquimites i d'algunes de llurs aplicacions (contraposició entre dos tipus de teologia, supervivència de profetisme durant el segle XIII, aplicació de l'esquema joaquimita al fet franciscà) des de Joaquim de Fiore a Gerardo da Borgo San Donnino, a Pèire Joan, a Arnau de Vilanova, la *Lliçó de Narbona* del qual participaria de la idea que l'Església oficial només és aparença (900), i als beguins rossellonesos, que simplifiquen Joaquim a l'hora de personificar els tres estats (obres corporals, estudi de l'Esceptura, contemplació). Arnau de Vilanova seria la personificació d'una teologia que, refusada a París, s'imposaria en la Mediterrània (901).— J. P. E. [4621]

Paul VERDEYEN, *Le procès d'inquisition contre Marguerite Porète et Guiard de Cressonesart (1309-1310)*, dins «Revue d'Histoire Ecclésiastique», 81 (1986), 47-94.

Presentació dels processos d'inquisició enantats a París, coneguts a través de sis de llurs peces, conservades a París, Archives Nationales, Leyette J.428, ací transcrites. Destaca per a nosaltres la declaració de Guiard (66-67), [dos elements de la qual, la imitació de sant Joan Baptista (66 i 76, núm. 11) i el cinturó de pell (67) posen en relació el procés de Guiard amb el darrer tractat del volum d'obres religioses d'Arnau de Vilanova, Vat. lat. 3824, que, en publicar-lo, vaig intitular justament *De zona pellicea*, dins «Revista Catalana de Teologia», I (1976), 508-512. Aquest tractat podria haver convençut Guiard a canviar de capteniment i a respondre dels seus actes davant l'inquisidor, després d'un any i mig de resistència passiva, 65-57. S'en deduiria que el *De zona pellicea* seria del 1308].— J. P. E. [4622

Nicola TERRANOVA, *Chi era Arnaldo da Villanova*, dins «Studi Montalbanesi. Collana di ricerche storiche», 1 (1983), 3-36.

Narració biogràfica, que, ultra adduir alguna font gairebé contemporània, com la de Giovanni Villani (26, nota 41), posa particular atenció a les relacions d'Arnau de Vilanova amb l'illa de Sicília, des del moment en què a Vilafranca del Penedès assisteix Pere el Gran en la seva darrera malaltia i és testimoni de la darrera voluntat reial de restituir l'illa als posseïdors anteriors a les Vespres Sicilianes (7); després trobem llargs extrets de la *Interpretatio de visionibus in somnis regum Iacobi et Friderici* (17-20), un resum de les *Ordinationes Regni Siciliae* del 1310 (20-21) i considerable atenció als serveis polítics fets a Frederic de Sicília (13, 15-16 i 21-27). Les darreres pàgines, partint d'una frase de la dita *Interpretatio...*, parlen de les possibles relacions entre Arnau de Vilanova i Montalbano Elicona, començant per refusar aquella versió tardana, segons la qual mestre Arnau seria sepultat en l'església del palau reial de l'esmentada vila (27-29), no, però, d'altres formes de relació [més explicades en l'article següent].— J. P. E. [4623

Cino P. TERRANOVA, *Il Castello di Montalbano Elicona nell'età di Federico d'Aragona*, dins «Studi Montalbanesi. Collana di ricerche storiche», 1 (1983), 37-61.

Estudi arqueològic de les restes del palau reial de Montalbano Elicona, del qual es dedueix que l'edifici fou refet en temps de Frederic de Sicília i que aquella reforma anà presidida per una voluntat d'acostar i d'obrir l'edifici a la població, convertint el «Castell» inaccessible en «casa del rei», seguint idees programàtiques que l'autor atribueix a Arnau de Vilanova (60-61). L'estudi és completat amb dinou plans o fotografies. [En un article posterior, Filippo Todaro, *Contributo alla storia della Capella reale*, dins «Studi Montalbanesi», 2 (1984), 47-59, precisa que les estructures bàsiques de la capella reial serien anteriors a la dita reforma].— J. P. E. [4624-4625

Miquel BATLLORI, *Algunes pervivències d'Arnau de Vilanova fins a la Revolució Francesa*, dins «Revista de Catalunya», núm. 13 (novembre 1987), 64-72.

L'article s'ocupa d'algunes pervivències que Arnau de Vilanova comparteix amb d'altres comentaristes de Joaquim de Flore entorn al «suposat regne mil·lenari de l'Esperit Sant, que havia de coronar tota la vida de l'Església» (64). En aquesta línia es trobaria

el portuguès Antonio Vieira, en el qual confluirien influxos tant de Joan de Roca Talhada com de l'Encobert valencià de les Germanies (66-67). Cada un assenyalava en nissaga diversa el rei dels temps finals, Arnau en la casa de Barcelona, amb predilecció per Frederic de Sicília (68-69). Després de Vieira, vindrien alguns autors jansenistes del segle XVIII (71).— J. P. E. [4626]

Ana TRÍAS TEIXIDOR, *Sobre un pretendido* Segon libre del Regiment de Sanitat atribuïdo a Arnau de Vilanova, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinæ Scientiarumque Historiam Illustrandam», 3 (1983), 281-287.

El pretès *Segon llibre*,,,, publicat per Martí de Riquer l'any 1949, a base del text conservat en l'actual ms. de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1829 (284-285), també es trobaria a la Biblioteca Vaticana, Barb. lat. 211 (285-286) i seria traducció d'un *Liber de sanitate a magistro Johanne de Toletocompositus*, del qual són conegudes nou còpies (282-284), set de les quals repeteixen l'atribució a Johannes de Toletto, a la qual se suma l'autora (286).— J. P. E. [4627]

E. GUTWIRTH, *Judeo-spanish Fragments from Cairo*, dins «Anuario de Filología», 9 (1983), 219-223.

Entre els fragments conservats a Cambridge, University Library, Cairo Genizah Taylor Schechter Collection, la peça catalogada amb la signatura TS Ar. 44.210 conté un *Receptario ke ordenó el diskreto sabio Arnau de Vill(anov)a* (220).— J. P. E. [4628]

Josep PERARNAU I ESPELT, *L'exemplar del De mysterio cymbalorum d'Arnau de Vilanova ofert a Bonifaci VIII*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VI (1987), 299-303.

Descripció del volum manuscrit de Roma, Biblioteca Corsiniana (Accademia dei Lincei), 40. E. 3, on són transcrits tant el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* com les cartes que n'acompanyaren la tramesa a diversos destinataris. L'anàlisi de la materialitat del volum i la del text condueixen a la conclusió que aquest és anterior al del Vat. lat. 3824 i que el volum era destinat al papa.— J. P. E. [4629]

Francesco SANTI, *Per lo studio di Arnau de Vilanova: Nota sul manoscritto C 279 della Biblioteca Marucelliana di Firenze*, dins «Estudios Franciscanos», 87 (1986), 967-978.

Presentació i descripció del volum esmentat, que conté una còpia de l'*Expositio super Apocalypsi*, publicada sota el nom d'Arnau de Vilanova. Potser procedia de Sicília i a través de Roma hauria arribat a Florència, on potser fou venut a començaments del segle XV (973) i on certament fou venut l'any 1772. El seu text és pròxim al del Vat., Ottob. lat. 536 (976-977). Les notes marginals, atribuïbles a cinc mans (972), demostren que aquell text fou llegit amb atenció a Itàlia fins al segle XVI (978). Sembla ésser bessó del C 276, el qual conté el *Commentum in Actus Apostolorum* de fra Pèire Joan.— J. P. E. [4630]

Juan A. PANIAGUA, *Las Medicationis Parabolae del Maestro Arnau de Vilanova: consideraciones en torno a la elaboración de su texto crítico*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinæ Scientiarumque Historiam Illustrandam», 2 (1982), 75-96.

Les *Parabolae* són l'obra mèdica més estesa d'Arnau de Vilanova. Les pàgines 76-78 presenten la llista de les quaranta una còpies manuscrites dels segles XIV i XV, dels cinc

«excerpta» i de les tres edicions fetes entre el 1501 i el 1514. L'obra és una col·lecció d'aforismes inicialment sense títol, el qual seria posteriorment introduït i tindria versions diverses (78-80), igual com el colofó (80-82). La col·lecció consta de tres-cents quaranta-una «paràboles», que els manuscrits distribueixen en vuit «doctrines» i les edicions en set (80). Les introductòries tenen caràcter general, les centrals resumeixen la doctrina sobre malalties senzilles o compostes, sobre aquelles que alteren els òrgans i sobre les ferides i plagues (86) i les darreres donen consells per a la convalescència, la conservació de l'estat de salut i les implicacions cristianes (86). L'autor en conclou que la tradició manuscrita ens ha transmès el text arnaldí amb fidelitat i sense modificacions considerables (87). Una gran part d'aquesta tradició (vint dels quaranta-un manuscrits) associa d'una manera o altra, en la seva totalitat o en part, un aplec de vint-i-quatre aforismes relatius a malalties en les articulacions dels peus, és a dir, les *Medicationis parabola*e amb els *Aphorismi de ingeniis nocivis, curativis et praeservativis morborum, speciales corporis partes respicientes* (87.90). La comparació de còpies manuscrites porta a considerar que la de Girona, Arxiu Capitular, ms. 75, és la millor (92) i així s'hi basa l'edició crítica dels vint aforismes de la «doctrina prima» (94-96).— J. P. E. [4631

*Obres de Ramon Llull. Volum I. Doctrina pueril. Libre de l'orde de cavalleria. Libre de clerecia. Art de confessió.* Edició facsímil. Ciutat de Mallorca, Miquel Font editor 1986, XIV, XLII i 476 pp.

L'edició reproduïda és la publicada el 1906 a Ciutat de Mallorca com a volum primer de les *Obres doctrinals del illuminat doctor mestre Ramon Llull* a cura de M[ateu] Obrador i Bennàssar. Contenia les obres indicades en el títol. El *Libre de l'orde de cavalleria* era «seguit d'una antiga versió francesa» (249-291) i n'era no seguit sinó acompanyat el *Libre de clerecia* (de fet, *Liber clericorum*, en llatí) (295-386). Després dels textos vénen *Mostres de traduccions*: el pròleg i el capítol terç de la *Doctrina pueril* en provençal (413-416), en llatí (416-418), en una variant mallorquina (419-421) i en traducció castellana (421-423); el pròleg del *Libre de l'orde de cavalleria* en traducció castellana (424-427); i el pròleg i el capítol segon de la segona part de l'*Art de confessió* (427-429). Ve encara altra secció intitulada *Textes manuscrits i estampats* de les obres publicades en aquest volum (430-448), l'explicació dels criteris de transcripció i de puntuació (449-452) i finalment les notes i comentaris (453-468). És propi d'aquesta edició facsímil la nota preliminar signada per Jordi Gayà i Estelrich, amb notícies sobre les col·leccions d'obres de Ramon Llull publicades del segle XVI ençà (VII-XII).— J. P. E. [4632

*Vie de Raymond Lulle. Vita coetanea beati Raymundi Lulli.* Texte traduit et annoté par Ramon SUGRANYES DE FRANCH, dins *Raymond Lulle*, 93-116.

Traducció francesa del text crític de la *Vita*, publicat per Hermogenes Harada dins les *Raimundi Lulli Opera latina*, VIII, 1980 [cf. ATCA. III (1984), 280-283], completat amb una quarantena de notes, moltes d'elles destinades a aclarir punts biogràfics.— J. P. E. [4633

Lola BADIA, Anthony BONNER, *Cronologia de Ramon Llull*, dins «Randa», 19 (1986), 199-201.

Pàgines semblants a les resumides dins ATCA, IV (1985), 572-572, núm. 2112.— J. P. E. [4634

Joan MIRALLES, Cosme AGUILÓ, *Cap a la localització de l'alqueria de Ramon Llull (paròquia de Castellitx)*, dins «Misc. Badia i Margarit 5», 157-169.

Hi ha hagut intents diversos d'identificar «la sua casa», no molt allunyada del Puig de Randa. Partint dels terminals d'una possessió, un dels quals confrontava «cum alqueria, que fuit Raymundi Lulli, quondam», del 1437, completada amb dades de naturalesa diversa (documentals, toponímiques i geogràfiques), entre les quals destaca el fet que els Llull consten habitants de Castellitx durant els segles XIV i XV (165-166), els autors proposen d'identificar aquella casa amb l'actual possessió de Pola (cf. 161), de Castellitx/Algaida, propietat que havia pertangut als Templers.— J. P. E. [4635]

Anthony BONNER, *L'aprenentatge intel·lectual de Ramon Llull*, dins «Studia Riquer», 11-20.

L'autor es proposa desemboirar l'època de la formació intel·lectual de Ramon Llull, amb la qual cosa replanteja el sentit del consell de sant Ramon de Penyafort a Llull de no anar a París sinó a Mallorca, interpretant-lo com una invitació a dedicar-se de ple als problemes missionals mediterranis. Interpreta després el fet que Ramon Llull no s'integrés en el col·legi dominicà de llengües orientals de Mallorca com una crítica lul·liana al fet que els dominicans rebutjaven la recerca de raons necessàries per a provar la veritat de la religió cristiana. Pel que fa a l'esclau que Ramon Llull va comprar-se perquè li ensenyés la llengua àrab, Bonner infirma la suposició que fos mallorquí, adduint que a partir del 1263 Mallorca deixa d'ésser un mercat exportador i esdevé mercat importador d'esclaus; amb aquesta dada es fa versemblant la hipòtesi que Llull s'hagués pogut procurar un esclau més aviat instruït.— J. de P. [4636]

Angel CORTABARRIA, *Connaissance de l'Islam chez Raymond Lulle et Raymond Martin O.P. Parallèle*, dins *Lulle d'Oc*, 33-55.

Troben exposats primer els trets comuns (34-41) i després els particulars (41-51). Els primers són l'estudi de l'àrab, on hi ha un resum històric dels «Studia linguarum» dominicans; la formació intel·lectual amb vistes a la confrontació amb els musulmans; i el sentit actiu, també de l'estudi, amb diversitat de metodologies, tal com demostra l'episodi de Ramon Martí, narrat repetidament per Llull, en el qual aquell es negà a donar raons positives de la fe cristiana; i també la posició davant la croada, canviat del no a un cert sí en Llull (39-41). Els trets particulars fan referència als plans més profunds de l'obra respectiva. Llull escriu o tradueix en àrab obres de temàtica religiosa àmplia; Ramon Martí tracta temàtica religiosa per als dominicans (41-43). En el camp dels textos i del vocabulari àrabs, Martí és superior; fora d'Algatzell i de l'Alcorà, hom no sap quins autors inspiren Llull (i de vegades l'influx rau en la inspiració, en el sentit de Déu o en l'expressió imatjada); Martí, en canvi, cita els autors, les obres i els fragments sovint de forma textual (46-47). El coneixement de l'Islam en Llull es basa en fonts orals, molt importants per a ell, car li permeten de donar «une image assez complète» de l'Islam (49), i menys en fonts escrites, al contrari de Ramon Martí, que coneix filòsofs, recopiladors d'hadits i d'altres autors, ultra les conviccions dels musulmans. Tots dos tenen en poca estima la figura de Mahoma i subratllen les promeses espirituals del paradís, al costat de les sensuais (50-51).— J. P. E. [4637]

Charles LOHR, *Ramon Llull: «christianus arabicus»*, dins «Randa», 19 (1986), 7-34.

Traducció de l'article resumit dins ATCA, IV (1985), 574-575, núm. 2118.— J. P. E. [4638]

Charles LOHR, *Arabische Einflüsse in der neuen Logik Lulls*, dins *Raymond Lulle*, 71-91.

Revisió abreujada de l'article acabat d'esmentar, que hom pot trobar resumit en el lloc indicat en el número precedent.— J. P. E. [4639]

Dominique URVOY, *Sur les origines des figures de l'«Art» lullien*, dins *Lulle d'Oc*, 249-259.

Hom havia començat d'acceptar, sense discutir-la, l'opinió que les figures de l'art lul·liana tenen origen àrab, origen que es concretava en la «zâ'iraja» d'al-Sabt. Després d'haver recordat la seva impressió que Llull només parla de relacions amb obres àrabs quan s'adreça a cristians i que quan s'adreça a sarraïns no en diu res, potser perquè aquests ja poden reconèixer les pròpies doctrines (250), l'autor analitza la figura de cercles concèntrics fixes (251) que forma part del llibre de màgia *Shams al-ma'arif al-kubrâ* d'Ahmad b. 'Ali al-Buni, destinada a conèixer les propietats dels talismans (253), en la qual Urvoy troba «molts elements que... ens encaminen vers l'Art de Llull» (254); també els diversos tipus de «zâ'iraja», sobretot les seves formes més elaborades com la d'al-Sabt i reconeix que ens trobem encara més prop, car en les formes més elevades «ha ascendit a la categoria de màquina de pensar» (256). Això no obstant, i tenint sobretot en compte que les figures lul·lianes són al servei d'una teologia totalment cristiana, l'autor creu que l'art lul·liana «versemblantment no és pas la transposició d'aquesta o d'aquella figura esotèrica àrab, ans el resultat de la reflexió del nostre pensador entorn de diversos nivells d'elaboració de l'esquema concèntric i de la seva prolongació, el repartiment per 'cases' (256); hauria estat més important «la fe de Llull en un mètode racional, accessible a qualsevol persona de bona voluntat» (257).— J. P. E. [4640]

Mario SATZ, *Raymond Lulle et la Kabbale dans l'Espagne du XIII siècle*, dins *Raymond Lulle*, 59-69.

Alguns dels més coneguts autors cabalistes jueus foren poc o molt anteriors o contemporanis de Llull i d'algun d'ells, Abraham Abulafia, l'autor es pregunta si no es trobarien personalment amb Llull en terres d'Itàlia o en cort romana (167). De més a més, l'autor assenyala punts concrets, en els quals hi ha paral·lelisme, començant per la metodologia de la memòria (59), on, però, la semblança només és aparent, perquè la càbala seria una exploració íntima, Llull, en canvi, es trobaria «a mig camí entre el cant i l'especulació, entre la melodia i les matemàtiques» (60), perquè el pensament de la càbala era endògen, el de Llull exògen (61), i produeix una primera impressió d'incoherent i d'excèntric, ni que només fos per la fractura de la conversió (61-62); en *Arbre de ciència* no hauria fet res més que continuar per òsmosi la morfologia arbòria de la càbala (62) i l'*Arbre exemplifical*, en concret, tindria un precedent en el *Michné Tora* de Maimònides (64). La teoria de l'«affatus» podria ésser un altre punt de contacte (65-66) i sobretot el convenciment que el pitjor enemic del savi és la dualitat del coneixement sense amor (68).— J. P. E. [4641]

Armand LLINARÈS, *Raymond Lulle à Montpellier. La refonte du «Grand Art»*, dins *Lulle d'Oc*, 17-32.

Del 1274 al 1287, Ramon Llull hauria viscut bàsicament a Montpeller i l'autor dubta que hagués anat a Mallorca, ni per muntar el monestir de Miramar el 1276 (23). El 1289 hi tornaria (24) i hi revisaria l'art, superant el dualisme entre l'esquema quaternari dels elements i el ternari dels correlatius, que dificultava la comprensió de l'art primitiva (*Ars demonstrativa*) i formulava una versió totalment ternària, ja definitiva (*Ars inventiva veri-*

tatis) (26-28). Encara hi faria tres estades més els anys 1303-1305, 1308-1309 i 1312 (29-31).—  
J. P. E. [4642

Jocelyn N. HILLGARTH, *Date de la rencontre de Lulle et d'Arnaud de Villeneuve à Marseille*, dins *Lulle d'Oc*, 69-70.

Es reafirma amb Heinrich Finke, a diferència de Miquel Batllori, que la trobada fou el 1308, bo i afirmant que «ils étaient d'accord pour promouvoir la croisade» (70).—  
J. P. E. [4643

Ruedi IMBACH, *Lulle face aux Averroïstes parisiens*, dins *Lulle d'Oc*, 261-282.

Estudi estructurat en quatre passos. El primer reconstrueix la progressiva compareixença de l'averroïsta en les obres lul·lianes de la darrera estada a París els anys 1309-1311. Arribat a París amb la intenció de fer-hi aprovar l'art, Llull es trobà amb doctrines per a ell inacceptables, com és ara la de la possibilitat de demostrar filosòficament l'eternitat del món o la de la doble veritat, diversa en filosofia i en teologia. Primer esmenta les doctrines (264), després les atribueix a «aliqui novi philosophi» o a «quidam» (265); el desembre del 1310 compareix el mot «averroïsta» (266) i un mes després ataca l'«heretge Averroï» (268). El segon vol dibuixar el retrat-robot d'aquest averroïsta, tal com el veia Llull: la contraposició ha crescut amb el pas dels mesos i en acabar el 1310 s'intensificà; per força hi havia de veure la negació pura i simple del propi pensament entorn de la coincidència dels camps del saber (271); prohibir l'averroïisme entra en la llista de peticions bàsiques en les quals Llull veu el sentit de la pròpia existència i activitat (271). El tercer pas esbrina les fonts, la primera de les quals sembla un catàleg anònim *De erroribus Averrois et Aristotelis*, acollit en el *Liber de syllogismis contradictoriis* (273) i en d'altres, i després d'altres llistes d'errors. Disposà d'altres fonts, car és cert que Barthelemy de Bruges i Jean de Jandun ensenyaren doctrines que Llull atribueix al seu adversari (275); el començament del mestratge de Jean de Jandun podria explicar l'enduriment constatat en acabar l'any 1310. Una tesi es repeteix en totes les llistes d'errors averroïstes: «Quod Deus non sit infiniti vigoris». En el quart pas, l'autor estudia el sentit que li atribueix Llull i el que tenia en el context de la doctrina cosmològica dels filòsofs, per als quals «vigor» era la «virtus activa immediata motus» (277) i la negació de la tal «virtus» és feta en un context que parla de Déu en tant que «causa finalis» (278). Llull entengué una negació pura i simple de la potència infinita de Déu en tant que «causa efficiens» (278-279).—  
J. P. E. [4644

Bartolomé NADAL MONCADAS, *Estudio médico legal de los restos óseos atribuidos al beato Ramón Llull (1235-1316)*, Palma de Mallorca 1987, 152 pp.

Resultat dels estudis efectuats per l'autor en les despulles conservades en el sepulcre destinat a Ramon Llull a Sant Francesc de Mallorca. L'autor integra les actes d'inhumacions anteriors i la del 1611 ocupa les pàgines 29-32. Després de l'exposició relativa a cada part de les despulles, l'autor formula les seves conclusions, les quals són també agrupades en les pàgines 145-146. El resultat global dona que les esmentades despulles pertanyen a un mascle de raça blanca, d'ètnia assentada a la Mediterrània Occidental, Nord de Catalunya, de poca força muscular als braços i normal a les cames, de 161'72 cm d'alçària, de biòtip pícnic prim, el qual tenia en morir entre els 81 i els 83 anys, de molt bon metabolisme ossi, de grup sanguini ABO. El crani presenta una osteïti situada a la zona esquerra del frontal, produïda almenys cinc anys abans de morir, la qual no es pot descartar que fos d'origen traumàtic. Les despulles tenen entre 500 i 1000 anys.— J. P. E. [4645

Pierre-André SIGAL, *Raymond Lulle et l'éducation des enfants d'après la Doctrina Pueril*, dins *Lulle d'Oc*, 117-139.

Tot l'article compara constantment la doctrina lul·liana amb la de teòrics medievals de la formació d'infants. El llibre és adreçat a les capes elevades de la societat (118). L'autor es concentra en el capítol 91, on Llull indica com s'ha d'educar un infant, començant per definir l'educació (121) i aplicant-la tant al cos com a l'ànima (120). L'educació ha d'actuar en continuïtat, no en contradicció, amb la naturalesa (122), de la mateixa manera que l'educació del noi ha d'esser continuació de la de l'infant (123). Entre els autors del segle XIII, només Llull distingeix entre les etapes de la lactància i de la infància anterior al set anys; i distingeix l'aspecte medicinal i dietètic del pedagògic, amb un concepte base: l'atenció a la calor natural (124-129). A partir dels set anys, el punt bàsic és el de la formació de l'ànima i en ella la de les tres potències, de memòria, enteniment i voluntat, amb una certa precedència temporal de les dues primeres. Les idees bàsiques per a la dita formació són: a base de l'exemple, cal crear hàbits bons (131); el cos s'ha d'acostumar a treballar; s'ha d'evitar tot allò que podria desencaminar l'infant (ací ja no es fia de la naturalesa?) (131-132); cal insistir en l'aprenentatge de les potències de l'ànima (132-133); i és important d'aprendre un ofici manual (133-134).— J. P. E. [4646

Armand LLINARÈS, *Le travail manuel et les arts mécaniques chez Raymond Lulle*, dins *Lulle d'Oc*, 169-189.

La introducció aplega fragments de diversos llibres lul·lians, que proporcionen una primera idea d'allò que el mestre pensava sobre el tema. Les pàgines següents ofereixen un aplec dels paràgrafs que Llull dedica a cada un dels oficis en el *Llibre de contemplació* (171-174), en *Doctrina pueril* (175-176), en la síntesi de l'*Arbre de ciència* (177-182), en el *Llibre d'home* (183-184) i en l'*Ars generalis ultima* (185). El comerç i la navegació s'enduen les preferències de Llull, igual com en un altre pla l'agricultura. Propugna que l'aprenentatge sigui teòric i pràctic i que els menestrals enriquits, que ja no necessiten treballar per viure, s'ocupin del servei al bé comú de la ciutat (186-187).— J. P. E. [4647

Martí AURELLI CARDONA, *Chevaliers et chevalerie chez Raymond Lulle*, dins *Lulle d'Oc*, 141-168.

L'objectiu de l'article és el de presentar una anàlisi del codi cavalleresc i de la utopia social en la qual Llull l'emmarca. El fet que el *Llibre de l'orde de cavalleria* fos el primer manual complet a exposar la significació de la vida cavalleresca explica l'èxit que tingué (145). Una primera part dibuixa el capteniment del cavaller, centrat en la noblesa de coratge (147: qualitat compartida pel cavall, 154), d'on es dedueixen un seguit de qualitats pròpies d'un ideal fortament cristianitzat (149), concretaes en cada un dels elements del ritus d'adobament (150-156). Llull parla de la cavalleria com d'un «ordo» o funció social en la societat cristiana jerarquitzada, al costat dels altres dos de treballadors i de pregadors (157-158), constantment comparat amb la clerecia, amb drets i deures específics: defensa de la fe, de la pau social i dels desvalguts (159-160; sense oblidar la lluita, sobretot apostòlica, per la Terra Santa, 165); un «ordo» que es podria convertir en casta endògama (161). Però com que la realitat és lluny d'aquest ideal, Llull fa una dura crítica dels mals cavallers en el capítol CXII del *Llibre de contemplació* (163-164).— J. P. E. [4648

Anthony BONNER, *La data de Blanquerna*, dins «Estudios Lulianos», 26 (1986), 143-147.

L'autor enumera tretze punts de l'obra, possibles indicadors cronològics, la majoria

dels quals fan coincidir l'elaboració del *Blanquerna* amb el primer cicle de l'art lul·liana (ca. 1274-ca. 1283). L'autor s'associa als qui consideren que la renúncia de papa Blanquerna no depèn de la de Celestí V [cf. ATCA, I (1982), 12-13], pensa que el «rei desheretat» del llibre IV, cap. 92, no ha d'ésser Jaume II de Mallorca el 1285 i que el 1283 podia saber que el capítol general dominicà primer vinent seria el de Bolonya 1285. Per això, col·loca la data de la redacció del *Blanquerna* l'any 1283 (147).— J. P. E. [4649]

Rudolf BRUMMER, *La importància de la novel·la Blanquerna de Ramon Llull en les literatures europees de l'edat mitjana*, dins «Randa», 19 (1986), 137-141.

Després de passar revista als «romans» de les literatures romàniques, en les quals els protagonistes són en general nobles, l'autor subratlla que *Blanquerna* és plantejat com a romanç en ambient burgès i que en el curs de la narració entren elements de totes les classes socials i de totes les situacions, cosa que porta a la conclusió que una de les característiques que eleven el *Blanquerna* molt per damunt les altres és el seu realisme, tot i que de vegades fa la impressió d'ésser una mica utòpica.— J. P. E. [4650]

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *El Libre d'amic e amat. Reflexions entorn de Ramon Llull i la seva obra literària*, dins «Randa», 19 (1986), 111-135.

Traducció d'una conferència pronunciada el març del 1984 a la Universitat Autònoma de Barcelona. Recordada la tradició textual del *Llibre d'amic i amat*, tant en català com en altres llengües, i havent valorat les edicions catalanes del *Blanquerna*, del qual el *Llibre...* forma part (112-116), recorda el sentit del romanç esmentat (116-118), dins el qual té una funció de llibre independent, explicable per aquella imitació de la manera dels sufís, d'expressar «paraules d'amor e exemples abreujats, que donen a home gran devoció» (121); creu que fou redactat abans del 1274 (123) i es pregunta si és possible de trobar el fil d'Ariadna d'aquest laberint de sentències (123), cosa que l'autor intenta pel camí d'una estructura numèrica, de la qual exposa els dos exemples de la *Vita coaetanea* i del *Desconhort* (125-127), bo i recordant que les obres medievals, àdhuc les literàries, eren rígidament estructurades entorn d'una idea, centre mental i real d'un llibre (127-128). Assenyala l'any i els seus dies com a principi ordinador, dubtant, però, de si es tracta del solar o del lunar, i mitjançant l'anàlisi dels divuit primers versos del *Llibre*, ofereix una mostra de llur ritme ternari (130-135). [L'article conté una afirmació apodíctica: «*Blanquerna* i no pas *Blanquerna*. Partint dels textos, la qüestió és indiscutible. El nom de l'eremita és *Blaquerna*. Tots els manuscrits més antics, sense excepció, escriuen *Blaquerna...*»] (116). Una prova feta en un exemplar que s'ha de col·locar sense cap dubte en el grup dels manuscrits més antics del text català, el ms. de Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Hisp. [Cat.] 67, ff. 1-4, ha donat el resultat següent: f. 1r repeteix la paraula sis vegades, en les línies 3, 4-5, 5, 10, 13 i 14; f. 1v, quatre, en les 1, 8, 15 i 28; f. 2r, només en la línia 22; f. 2v només en la línia 13; f. 3r, quatre, en les línies 1, 8, 15 i 28; f. 3v, sis, en les línies 5, 7, 8, 9, 10-11 i 12-13; f. 4r, quatre, en les 2, 5, 11-12 i 23; i f. 4v, sis, en les 8, 17, 21, 23 (bis) i 26. Totes trenta-una vegades escriuen clarament «*blanquerna*», trenta amb la primera «-n» ben explícita; una, f. 3v, lín.12-13, a fi de no invadir el marge, escriu abreujadament «*bla-*» amb línia d'abreviació damunt la «-a-», cosa que fa altra vegada «*blan-*»].— J. P. E. [4651]

Josep M. LLOMPART, *La narrativa a les Illes Balears*, dins «Escriptors Balears», 17-37. El creador és Ramon Llull, sobretot en *Blanquerna*, romanç ni que sigui amb finalitat

apostòlica, utopia d'organització del món i de la societat cristiana, on no manca una certa crítica social ni l'aventura. Resumida la trama de la narració, encaminada a mostrar la perfecció tant en l'estat matrimonial com en el jeràrquic de l'església, l'autor en subratlla l'estructura narrativa unitària i la humanitat dels personatges (Aloma sobretot), tret de Blanquerna, «una imatge excessivament absoluta d'home perfecte, perquè pugui tenir dimensió humana» (19). Els trets autobiogràfics arriben al cop genial quan l'autor s'autoretrata en Ramon lo foll i en el seu idioma líric fet d'«eximplis», idioma que prossegueix en el *Felix de les meravelles*, tot i que l'estructura novel·lesca sigui més primitiva i rudimentària, tot i contenir una «nouvelle» magnífica, el *Llibre de les bèsties*. Guillem Torroella en la *Faula féu* una recreació mediterrània d'un mite del Nord en narració viva, àgil i brillant, sobretot en descriure el jardí fantàstic que envolta el palau d'Artús. Resta la pregunta de si és narració en clau política, a favor del pretendent Jaume II de Mallorca. En un món que s'ensorra, Anselm Turmeda és mirall del seu temps i alhora enigma, atès que intentà d'ésser fra Anselm i Abdallah tot d'una peça. És la contrafigura de Ramon Llull, amb el qual, però, té en comú el do de l'expressió literària, car, tot i ésser descarat plagiar, es demostrà escriptor de tremp i àdhuc altament original, capaç de donar vida a materials que li arriben ensopits, com ho demostra la *Disputa de l'ase* (22).— J. P. E. [4652

Armand LLINARÉS, *L'Arbre de Science de Raymond Lulle*, dins *Raymond Lulle*, 29-57.

Explicació de l'estructura orgànica dels setze llibres de l'*Arbre de ciència*, en els quals el coneixement va pujant per tots els graus de la realitat, primer de la del món humà i després de la realitat cristiana, desembocant en una reflexió sobre la mateixa raó de l'estructura. «L'*Arbre de ciència* és una jerarquia de coneixements que passa dels graus del món físic als del món humà considerat en la seva generalitat fisiològica, psicològica i moral, i en la seva particularitat social. Aquesta jerarquia segueix elevant-se per esglaons de l'organització de la cristiandat fins a Déu, creador de totes les coses» (49).— J. P. E. [4653

*Divi Raymundi Lulli martyris doctorisque divinitus illustrati Libellus de fine, in quo traditur modus et doctrina, quo possunt omnes infideles ad fidei catholicae veritatem breviter reduci et Terra Sancta e manibus infidelium recuperari. Nunc de novo correctus et notis marginalibus ac indice ornatus*, Petra (Mallorca) 1986, 4, 8 i 136 pp.

Reproducció anastàtica de l'edició mallorquina del *Liber de fine*, Ciutat de Mallorca 1665, realitzada amb motiu del 680<sup>e</sup> aniversari de la seva composició, del 350<sup>e</sup> del Col·legi de la Sapiència, del 320<sup>e</sup> de l'edició del mateix llibre i del cinquè centenari de la impremta a Mallorca.— J. P. E. [4654

Ramon LLULL, *Disputa del clergue Pere i de Ramon, el fantàstic*. Traducció i justificació fervorosa de Lola BADIA, Barcelona (Bellaterra) 1985, 164 pp.

La justificació escrita per l'autora ocupa les minipàgines 11-91; la traducció, de la 93 a la 164 ha estat realitzada a base de l'edició llatina, publicada per Max Müller l'any 1935 dins «Wissenschaft und Weisheit». Tret d'alguns fragments copiats per Nicolau de Cusa a París, a base d'un exemplar manuscrit perdut, la tradició textual del *Phantasticus* es redueix a l'edició parisina del 1499, a cura de Lefèbvre d'Étapes, interessat en Llull, malgrat el llatí d'aquest, perquè el podia presentar com a «model de devoció per als cristians» (36). La comparació entre els fragments copiats per Nicolau de Cusa i els corresponents de l'edició de d'Étapes, permet d'afirmar que aquest introduí poques correccions en el text. En el de Llull hi ressona l'aleshores recent controvèrsia amb els averroistes

parisencs (41-53: remarquem que aquestes pàgines inclouen un conjunt d'elements autobiogràfics esparsos en els escrits lul·lians datats a París els anys 1309-1311; cf. també 97). La discussió amb el clergue Pere, diversa de l'antiaverroista, però virulent (57), gira entorn dels fonaments ètics del respectiu comportament (58) i s'estructura entorn de cinc punts: la fantasia, les quatre causes de l'ésser, l'honor, la delectació i l'ordre (60). Llull seria somia-truites, perquè basaria la seva existència en figuracions quimèriques (69). Tal com era d'esperar en aquell moment, el xoc entre un home que per damunt de tot volia fer carrera i Ramon Llull havia d'implicar la temàtica de la pobresa (75; cf. 120-121) o la relativa a la donació de Constantí (84; cf. 156-157) o la de la missió entre els infidels (85-88; cf. 157-159). En la traducció, l'autora indica que ha procurat un text que s'entengui, evitant arcaïsmes (94).— J. P. E. [4655]

Lola BADIA, *Estudi del Phantasticus de Ramon Llull*, dins «Estudios Lulianos», 26 (1986), 5-21.

«Reimpresió, amb alguns retocs, de la introducció» (5) de l'escrit acabat de resumir.— J. P. E. [4656]

Raimondo LULLO, *Il libro del gentile e dei tre savi*, a cura di Massimo CANDELLERO, Torino, Gribaudi 1986, 259 pp.

La introducció és dedicada a presentar al públic italià les característiques generals de l'empresa espiritual de Ramon, col·locant el *Llibre del gentil* en el conjunt de l'obra lul·liana. Estudia la seva relació amb la cultura àrab i jueva, bo i subratllant la serena objectivitat amb la qual són presentades les respectives doctrines. Segueix una cronologia detallada de la vida i la traducció íntegra del text. Desconex la recent traducció d'Anthony Bonner (1985), la qual li podia haver servit a evitar qualche imprecisió bibliogràfica en relació als manuscrits. En la traducció és possible d'observar que de vegades segueix el text català, de vegades el llatí i d'altres encara el francès, sense haver precisat el criteri aplicat en la traducció. En aquest sentit cal indicar que al final és introduïda aquella frase, segons la qual el llibre hauria estat novament traduït «de l'àrab en llengua llatina, en romanç i en hebreu» (255), expressió només present en la traducció francesa.— F. S. [4657]

Ramon LULL, *Buch vom Heiden und den drei Weisen*, dins «Lull-Herder», 34-74.

Traducció alemanya de part del pròleg i d'alguns capítols dels llibres segon, terç i quart del *Llibre del gentil i dels tres savis* a partir del text català de les *Obres essencials*. La traducció alemanya és obra de Xosé M. i Elisabeth Schaible i en alguns fragments d'Erika Lorenz.— J. P. E. [4658]

Charles LOHR, *Ramon Lull und der Dialog zwischen den Religionen*, dins «Lull-Herder», 20-25.

Conduït pel seu somni que tot el món fos cristià, Llull emprà com a mètode el diàleg, forma en la qual escriví sis obres de confrontació doctrinal (21-22), la primera de les quals fou el *Gentil*, ací resumit (22-23). Justifica la tria, a la qual fa referència el resum anterior, dient que han estat escollits aquells capítols, en els quals el savi jueu, el musulmà i el cristià exposen, respectivament, la doctrina bàsica de la pròpia creença (23). El mètode d'explicació, però, és idèntic en els tres casos, el lul·lià d'afirmar real en Déu allò que és exigit pel principi que en Déu les qualitats es troben en grau màxim i en grau màxim d'integració entre elles (24).— J. P. E. [4659]

Raimundo PANIKKAR, *Einführung. Religiöse Eintracht als Ziel*, dins «Lull-Herder», 10-18.

L'autor col·loca el *Gentil* en «l'Espanya» de les tres religions (11) i afirma que és tan doctrinal com destinat a influir en la pràctica d'harmonitzar els tres móns espirituals de la Baixa Edat Mitjana. El llibre és ple d'esperit ecumènic, en el sentit de presentar la confrontació religiosa no pas com una batalla entre enemics, ans com una conversa entre amics, car la religió ha de servir per a concordar les diversitats. Per a aquest objectiu, Llull indica que la força bàsica és la intel·ligència i assenyala les regles del joc: la confrontació és exigència humana bàsica i no passatemp; el marc ha d'ésser agradable, el camp realment neutral i l'objectiu, la concòrdia, no significa victòria; cal començar amb el reconeixement de les pròpies culpes; l'altre ha d'ésser realment respectat, encara que hom el consideri errat; no basta discutir, cal proposar-se un objectiu comú, com ara seria la pau; cal estar al resultat, ni que aquest es limiti a confirmar els punts essencials.— J. P. E. [4660]

Hermann HERDER, *Der Dialog als Aufgabe des Verlegers*, dins «Lull-Herder», 76-88.

Paral·lisme entre les perspectives universalment dialogants de Ramon Llull en el *Llibre del Gentil* i les preocupacions d'un editor d'abast internacional, preocupat pels camins de trobament entre les diverses religions, no limitades a les tres tradicionals entorn de la Mediterrània, sobretot després de la declaració *Nostra aetate* del Concili Vaticà II. No manquen en aquestes pàgines una referència a la institució de Miramar i a institucions actuals per al diàleg.— J. P. E. [4661]

Raimondo LULLO, *Il libro delle bestie*, a cura di Loretta FRATTALE (Narciso di Novecento 23), Palermo, Edizioni Novecento 1987, 116 pp.

Traducció italiana d'aquella part del *Fèlix* citada en el títol, enriquida amb il·lustracions tretes del bestiari d'Oxford. En la introducció, l'autora ofereix algunes notícies sobre les «epopeies animalesques i bestiàries», sobretot en la tradició occidental de llengua llatina (amb objectius científics i místico-teològics) i en les llengües romàniques (amb temàtica més clarament encaminada a finalitats didàctico-morals) (7-17). En aquest marc és col·locada, amb tota la seva originalitat, l'obra lul·liana, ací llegida tenint en compte la temàtica del *Roman de Renart* (17-32).— F. S. [4662]

Raymond LULLE, *Arbre des exemples. Fables et proverbes philosophiques*. Traduit en français moderne par Armand LLINARÈS, Paris 1986.

Publicació només coneguda per referència.— J. P. E.

[4663]

Ramon LLULL, *Die Kunst, sich in Gott zu verlieben*. Ausgewählt, übertragen und erläutert von Erika LORENZ (Herderbücherei. Texte zum Nachdenken 44), Friburg de Brisgòvia, Herder 1985, 128 pp.

El llibret és format per tres parts ben diferenciades. La primera és un resum de la vida de Ramon Llull, on no manca qualche pinzellada poètica, resum basat en la *Vita coaetanea*, de la qual és traduït algun fragment (9-34). Les tres darreres pàgines assenyalen algun dels moments més importants de la història del lul·lisme i de la de l'antilul·lisme. La part central és destinada a una antologia de fragments lul·lians de longitud desigual: catotze del *Llibre de contemplació en Déu*, deu del *Blanquerna*, nou del *Llibre de meravelles*, quatre del *Llibre dels àngels*, dos tant del *Llibre d'oració* com de *Medicina de pecat* i un

del *Llibre del gentil i dels tres savis* i del *Llibre de l'orde de cavalleria*. Hi ha també vint-i-tres versos del *Llibre d'amic i amat* i quatre de l'*Arbre de filosofia d'amor*. Hi ha, encara, la traducció alemanya del *Cant de Ramon* en vers (35-118). El comú denominador és l'ànima que contempla Déu. Les darreres pàgines presenten una síntesi de la doctrina lul·liana: cal distingir entre el revestiment i el contingut i la seva dinàmica. Punt de partida: l'essència trinitària de Déu, bondat absoluta que es comunica. D'ací, les dignitats divines, rebudes de tradició teològica cristiana, i les «raons necessàries». La novetat consisteix en l'aplicació de les dignitats, dinàmicament, a tots els camps del saber amb la metodologia dels correlatius. La diferència entre Déu i la realitat creada rau en el fet que les dignitats són en Déu absolutament identificades en simplicitat infinita i en sortir de Déu es diferencien i es multipliquen. El mitjà de presentar aquesta doctrina són les figures de l'art lul·liana (119-125). Segueix una bibliografia bàsica (126-127).— J. P. E. [4664

Anthony BONNER, *Modificacions al catàleg d'obres de Ramon Llull*, dins «Estudios Lulianos», 26 (1986), 81-92.

*Doctrina pueril* seria anterior a la fundació de Miramar i la seva cosmologia més acotada a la del *Llibre de contemplació* que a la dels *Libri principiorum* (82). Les *Quaestiones per artem demonstrativam seu inventivam solubiles* encara no donen per definitiu el nombre de nou dignitats i la doctrina sobre el «chaos» és veïna a la del *Compendium seu commentum Artis demonstrativae*, del 1288-1289, i per això s'ha de col·locar entre aquest i l'*Ars inventiva veritatis* del 1290 (83-84). El *Llibre d'Anticrist* proposa setze dignitats i cita l'*Art abreujada d'atrobàr veritat* i, per tant, pertany al primer cicle de l'art (84-85). La *Investigatio mixtionum generalium* és clarament datada l'any 1298 a París (85). El *Cant de Ramon* seria del 1300, seguint Josep Romeu i Figueras [cf. ATCA, V (1986), 474-475, núm. 2965]. La *Lectura artis quae intitulatur Brevis Practica Tabulae Generalis* seria datada a Gènova el primer de febrer del 1308 [en el qual cas, una de dues, o no és datada pel còmput de l'Encarnació o, en realitat, era del 1309, amb la conseqüència que en aquesta data l'autor s'hauria trobat a Gènova] i seria, almenys, contemporània de l'*Ars generalis ultima*, de la qual reporta una frase al peu de la lletra (85-88). Acceptant les indicacions d'ATCA, II (1983), 160-162, creu que la *Lectura compendiosa super Artem inveniendi veritatem* equival, en realitat, a tres obres: *Ars compendiosa inveniendi veritatem*, *Lectura compendiosa super artem inveniendi veritatem* i *De definitionibus principiorum*, aquesta darrera espúria (88-89). Creu que han d'ésser acceptades com a lul·lianes la *Lectura super tertiam figuram Tabulae generalis* (89-90) i la *Carta als savis jueus de Barcelona* (90-91), no, en canvi, el *Liber ad memoriam confirmandam* (91-92). Al final hi ha la llista de les obres ordenades segons aquesta nova proposta de cronologia (92).— J. P. E. [4665

Ramon SUGRANYES DE FRANCH, *Raymond Lulle écrivain. Les romans*, dins *Lulle d'Oc*, 77-101.

L'aspecte literari de l'obra lul·liana només ha atret l'atenció dels estudiosos com a conseqüència del romanticisme europeu i per tant des de la segona meitat del segle XIX (79-80). Definida la literatura com l'encaix íntim entre significant i significat (80), l'autor limita les seves afirmacions a l'obra catalana de Llull, en la qual, tret dels neologismes i cultismes, tindriem una riquesa lèxica d'entorn 7.000 paraules, col·locades en una sintaxi àgil, sense por a les complexitats de la subordinació d'oracions (83), on no manquen els tòpics de l'època, però tampoc les expressions al·legòriques, les dites populars, els «eximilis» i apologies (84), amb formulacions de gèneres literaris diversos, des de la contemplació íntima i la mística fins al romanç, passant per les obres de controvèrsia, d'apologètica,

les didàctiques i la poesia (86-88). Les seccions següents són dedicades a resumir el *Blanquerna* (88-93: l'abdicació de Blanquerna no sols no depèn de la de Celestí V, ans potser la d'aquest de la narrada per Llull, que el visità abans del «rifiuto»), el *Llibre de meravelles* (94-97), més pessimista que l'anterior, però potser el més literari i aquell en el qual són perceptibles més influències; i l'*Arbre de filosofia d'amor*, el més lul·lià dels llibres de Llull, resultat de la combinació dels següents quatre elements: efusió lírica, procediments artístics, simbolisme, al·legoria i metàfora, tot unificat en el foc de l'amor de Déu (97-100).— J. P. E. [4666

Pere RAMÍREZ I MOLAS, *Raymond Lulle écrivain. Les écrits mineurs*, dins *Lulle d'Oc*, 103-115.

Pàgines dedicades als contes i a les faules dins l'obra lul·liana, on pot haver-hi d'altres valors, com, per exemple, els elements autobiogràfics sota el tòpic del «locus amoenus» del pròleg de l'*Arbre de ciència*, ací traduït al francès (104-105), en el qual el llimoner, a l'ombra del qual enraonen l'ermità i Ramon, es converteix d'objecte agradable en pal de paller de tota l'estructura del llibre, destinat a explicar la significació de les arrels, del tronc, de les branques, de les flors i dels fruits de la ciència (i així, el «locus amoenus» emmarca un diàleg i aquest emmarca una obra filosòfica, 107). L'autor es limita a analitzar breument, començant per traduir-les, dues contalles de l'*Arbre de ciència*: la de l'aire descontent del foc (108-109) i la de la rata que vivia amb sa filla en un forat (110-111), on trobem una informació sobre la naturalesa material, una observació del comportament humà i un ensenyament ètic (111-112); ensenyament que és ofert de forma més abreujada en els proverbis amb nucli narratiu (112-113).— J. P. E. [4667

Rudolf BRUMMER, *Die Vitia principalia als allegorische Gestalten bei einigen Autoren des XIII. Jahrhunderts: Huon de Méry, Rutebeuf, Ramon Llull, Bono Giamboni*, dins «Estudis Romànics», XIX (1984-1986), 185-195.

A fi de tenir una idea dels pressupòsits històrico-literaris de les al·legories medievals, que personifiquen els vicis o pecats capitals o principals, cal conèixer els precedents en la personificació de conceptes negatius i la doctrina sobre el nombre de pecats capitals. La personificació ja es troba en Virgili i es repeteix en Prudenci. La tradició dels Pares cristians orientals parlava de vuit pecats capitals, però l'occident assumí el septenari de Gregori el Gran (186-187). De Llull és analitzat el capítol 354 del *Llibre de contemplació en Déu*, on els vicis, simbolitzats en bèsties, lluiten, com en Prudenci, amb les virtuts, ací personificades en regines. Quant a la caracterització dels vicis, Llull es troba en la línia de Gregori el Gran (191). En la lluita vencen les regines, però una bèstia, que Brummer identifica amb supèrbia, només pot ésser vençuda amb l'ajut d'una de les tres donzelles que assistien a la batalla.— J. P. E. [4668

Kurt FLASCH, *Das philosophische Denken im Mittelalter. Vom Augustin zu Machiavelli* (Universal-Bibliothek 8342). Stuttgart, Philip Reclam jr. 1986, 720 pp.

Un dels apartats del manual, el 36, és dedicat a Ramon Llull (381-394). En la línia de fra Pèire Joan i de Roger Bacon, Llull pretén una ciència útil. Després d'afirmar que és una figura imprescindible per a entendre el pas de l'Edat Mitjana a la Moderna (influx en Giordano Bruno, en Nicolau de Cusa, en René Descartes, en Wilhelm Leibniz i en Gotthold Lessing) i de recordar la dificultat d'arribar a una síntesi del pensament lul·lià, l'autor exposa un exemple, en el qual es pot veure l'abast de les seves innovacions: en

comte de definir l'home «animal rationale», el defineix «animal homi[n]ificans»: l'ésser humà s'ha de manifestar en el fet d'actuar en tant que home (383). Tal filosofia es forjà no pas en el centre (París), ans en terra de frontera cristiano-musulmana, amb la vista posada en la triple finalitat formulada en la *Vita coetanea* i expressada en una obra escrita, en la qual es poden distingir quatre etapes: la primerenca, la de les setze dignitats, la de les nou i els darrers vuit anys (387). L'autor redueix a sis punts la significació filosòfica de Llull: la recerca constant d'un mètode aplicable a totes les ciències, presidit per la seva utilitat i per la seva perfectibilitat; l'elaboració d'una filosofia bàsica, en la qual lògica i metafísica s'unifiquin a partir del fet que Déu i la realitat inferior són constituïts per «dignitats»; la formulació d'una tècnica combinatòria de «dignitats» al servei de la dita lògica-metafísica i dels dos principals articles de la fe; l'elevació de nivell de la categoria de relació, car la mateixa estructura de tot ésser és formada pels tres correlatius; l'encaminament de tot el sistema a la convicció racional dels articles de la fe, pel fet que la constitució correlativa de la realitat, aplicada a Déu, és la Trinitat, tal com Llull intentà de convèncer-ne els savis musulmans de Tunis el 1292; i l'aplicació de tot el sistema no sols a la teologia i a la mística, ans també a la natura, per mitjà dels principis correlatius.— J. P. E. [4669]

Josep Maria RUIZ SIMON, *De la naturalesa com a mescla a l'art de mesclar (sobre la fonamentació cosmològica de les arts lul·lianes)* dins «Randa», 19 (1986), 69-99.

Dins el marc del simbolisme còsmic o de la concepció simbòlica de la realitat sensible, base teòrica del pensament de Llull, l'estudi es proposa de presentar la relació entre el dit simbolisme de base i les diverses formes d'art diacrònicament successives. En la fase preartística, dominada pel simbolisme, despunta un precedent de la figura A de l'*Ars compendiosa* i sobretot la convicció que l'estructura esglonada de l'ésser s'imposa en la lògica del raonament (causa final i primera intenció) (70-72). En la primera etapa de la fase quaternària és subratllat el paral·lelisme entre l'estructura de la realitat material i la del coneixement: així com cada cosa material és resultat de la diversa combinació dels quatre elements i la salut de l'home és resultat de llur combinació encertada, la veritat és el resultat de la combinació justa de les diverses significacions. El tema bàsic és el d'esbrinar com «S» (ànima racional) usa bé de «T» (significacions) (72-76); la segona etapa continua bàsicament l'anterior, però també evoluciona, evolució expressada pel *Liber Chaos* i pel *Liber exponens figuram elementalem artis demonstrativae*. En el primer es distancia de l'aristotelisme i s'acosta a l'escola franciscana, acceptant la doctrina de la pluralitat de les formes, que ell vincula a l'agustiniana de les «rationes seminales» (80). El substrat de la realitat sensible o caos seria format per l'agregació de la matèria i forma dels quatre elements, cosa que dona la matèria primera i la forma universal, d'on deriven tots els éssers pels tres passos o graus del caos: raons seminals en aquest, primers individus de cada espècie i individus successors (81-82). En les raons seminals o «semina causalia» són compresos, en la línia dinàmica d'Avincebró, tots els elements que expliquen la configuració i l'actuació d'un ésser: predicables, predicaments o categories, principis lul·lians relatius i formes naturals, substancials o accidentals (82). Així s'explica que els principis ontològics siguin també principis cognoscitius i que el sentit dinàmic de la realitat es tradueixi en els correlatius (83). En el *Liber exponens figuram elementalem* compareixen les «dignitats» a l'interior de la teoria elemental, en el sentit que cada un dels elements que coneixem és constituït per un combinat de dignitats diverses, que expliquen la configuració concreta d'un ésser (84-85). En el *Compendium seu commentum artis demonstrativae*, les dignitats substitueixen els elements en l'explicació de qualsevol ésser i per això desapareix la figura elemental (85-87), posició reafirmada en les *Quaestiones per artem*

*demonstrativam seu inventivam solubiles*: les dignitats divines i les seves semblances creades expliquen la primera entitat vegetativa, que ha substituït el caos (87-88). La característica de la fase ternària és exposada mitjançant l'extens fragment de l'*Art amativa, De simplicitat e composició* (88-90). Continuant la doctrina de les dignitats, ja coneguda, es dibuixa una explicació de la realitat basada en doble analogia: de proporcionalitat entre tots els plans de la realitat, i d'atribució, base d'una nova física i d'una nova metafísica, les quals, amb la nova lògica, s'allunyen de l'aristotelisme, en virtut de «la transformació del raonament deductiu de la lògica aristotèlica, merament formal, en un raonament material basat en el simbolisme de les creatures i ordenat en funció de la causa final de la creació (Déu), amb vista a la qual tot, i dins aquest tot l'ànima racional, es troba ordenat» (91). La monadologia de Llull, influïda per Avincebró i per Escot Eriúgena i relacionada amb els representants de l'agustinisme científic de la segona meitat del segle XIII (94-95), desenvolupa els temes de l'origen del múltiple a partir de l'Un i de la constitució de la substància extensa o del substrat de la realitat corporal, per un camí que després explicitarà Nicolau de Cusa, el de la «complicatio» d'elements simples i el de l'«explicatio», que dóna origen a la multiplicitat (97).— J. P. E. [4670]

Charles LOHR, *Les fondements de la logique nouvelle de Raymond Lulle*, dins *Lulle d'Oc*, 233-248.

Visió global de la lògica interna de les diverses doctrines lul·lianes bàsiques. Els valors de l'ésser (dignitats) es troben en Déu i en tota la realitat existent en tres graus: positiu, comparatiu, superlatiu, aquest propi de Déu (235-236). Tot l'ésser i tot ésser és essencialment actiu, activitat que essencialment comporta tres elements: actiu, acció, receptor (correlatiu), en Déu també ad intra (237). «Com que els principis correlatius són intrínsecs a tota activitat, se'n dedueix que no sols són idèntics ésser i acció, ans també ésser i relació» (239). Aplicada a Déu la doctrina dels correlatius porta a la Trinitat i encara en grau òptim; Déu, doncs, serà «optimans». «La realització de la perfecció de l'univers exigeix la unió del creador i de la seva creatura» en persona única: la doctrina de l'Encarnació (242, 247). Ultra l'activitat de Déu «ad intra» hi ha la «ad extra», recapitulada en l'home, microcosmos, i en la seva capacitat cognoscitiva, no creadora, però «apropiadora» de la realitat (243); l'home té, doncs, capacitat d'«apropiar-se» d'ell mateix per coneixement i encara més per la voluntat, potències en l'activitat de les quals es torna a realitzar a l'interior de l'home la trilogia dels correlatius (245-246).— J. P. E. [4671]

Anthony BONNER, *L'Art de Ramon Llull com a sistema lògic*, dins «Randa», 19 (1986), 35-56.

Al centre de tota l'obra lul·liana hi ha l'«art», comú denominador de tots els aspectes de la dita obra, car sots tota temàtica hi ha l'objectiu de donar estructures paradigmàtiques a ciències, que en aquell moment eren empíriques, com és ara la medicina. L'«art» era un «paradigma de paradigmes» (35-36). Per això, cal integrar l'art en qualsevol presentació de l'obra lul·liana (37). Forjada en el curs de tota una vida, l'«art» incorpora la lògica, però no s'hi identifica, car aquesta és segona intenció i l'«art» pertany a la primera (38) i és destinada a la conversió dels infidels, a base de l'anàlisi de la realitat, platònicament identificada en els plans lògic i ontològic, cosa que determina els seus quatre elements: l'ésser una lògica ontològica, sensible a la intensitat, necessitada de combinacions, presentadora d'una estructura de tota la realitat (38-41). Segueix l'explicació de les figures lul·lianes en la primera formulació de l'«art», reproduïdes en tres làmines [la primera és cap per avall; i en el curs de l'exposició l'autor es refereix a d'altres làmines, no fàcilment

identificables]; l'explicació avança d'acord amb les quatre primeres distincions de l'*Art demonstrativa*, amb la intenció que el lector «hagi pogut entreveure el funcionament de l'art lul·liana com a sistema lògic» (54) de combinació de conceptes, més ben dit: «tenim combinacions de combinacions de combinacions. O, dit d'una altra manera, estem treballant a la intersecció de tres estructures combinatories» (50). Però aquesta primera versió se simplificaria en l'*Ars generalis ultima* i en l'*Art breu*, «on les figures són reduïdes de 12 a 4. L'alfabet, reduït de 23 a 9 lletres i ja no emprat a l'interior del discurs mateix de l'art (suprimint així el seu aspecte algebriac), només s'utilitzarà per a articular els mecanismes combinatoris de l'art (que ara són corresponentment més complicats)» (55).— J. P. E. [4672]

Lluís SALA-MOLINS, *La flama del foc en la làntea o l'eficiència del no fer*, dins «Randa», 19 (1986), 101-109.

Traducció del francès d'unes pàgines publicades l'any 1974 dins el llibre de l'autor *La philosophie de l'amour chez Raymond Lulle*.— J. P. E. [4673]

Walter W. ARTUS, *Ramon Llull's Epistemological Realism*, dins «Estudios Lulianos», 26 (1986), 129-141.

Tot i mancar en Llull un tractat exclusivament dedicat al problema del coneixement, hom pot reconstruir la seva actitud epistemològica conscientment crítica. Primer, no fou escèptica, ans afirmadora de la finalitat cognoscitiva de l'enteniment humà (130). Per això, tots posseïm amb certa nombre de veritats, començant per la d'existir, cosa confirmada pels actes dels sentits (131). El camp del coneixement cert s'estén vora del subjecte, gràcies a l'experiència (131-132). La raó també ens permet de conèixer, més enllà de nosaltres i del camp de l'experiència sensible, realitats espirituals, particularment el Primer Ésser, sense, però, indicar que la raó humana compregui exhaustivament tota veritat o que creï la veritat dins la nostra ment (132). Ni l'enteniment diví no és la mateixa realitat objectiva coneguda (133), i així Llull afirma la diferència entre l'ordre de l'ésser i el del conèixer (134), cosa que explica els nostres diversos tipus de coneixement. A diferència de George Berkeley, per a Llull «esse» no és «percipi», ans aquest és vàlid en la mesura que coincideix amb aquell (135). Un element significatiu del realisme lul·lià és que, quan percebem sensitivament, rebem informació sobre coses reals del món, i així Llull es diferencia de René Descartes i de John Locke (136). Només en els «entia phantastica» s'identifiquen objecte representat i representació, no en els reals (137). La presència de la realitat externa en la potència cognoscitiva no és immediata, ans mitjançant «similitudines» (138). L'enteniment és un pla més profund de coneixement, en relació al qual, Llull, com sant Tomàs d'Aquino, pot ésser definit «a moderate intellectual realist» (139). El coneixement intel·lectual és alimentat pels sentits, però no n'és específicament distint i superior, perquè és realment espiritual i capaç de preguntar-se sobre l'ésser de les coses i sobre llurs causes (139-140). Les diverses potències cognoscitives (sentits, imaginació, intel·ligència) influeixen les unes en les altres (140).— J. P. E. [4674]

Joan TUSQUETS, *Com respon Ramon Llull a l'agnosticisme modern*, dins «Estudios Franciscanos», 87 (1986), 893-913.

Article dedicat a exposar les respostes que Llull donaria a les objeccions del modern agnosticisme (893). Respondria a l'agnosticisme kantian que a través de la imatge l'enteniment assolix un coneixement immediat de l'objecte (95) i que, en conseqüència, la raó

no és empresonada en l'esfera de l'experiència, ans s'ha de preguntar d'on li ve l'entitat a l'objecte (896). A l'evolucionisme hegel·lià, segons el qual l'ésser infinit i el no-res coincideixen negativament perquè no són definibles, oposaria que, certament, no el pot circumscriure, però el pot designar i en pot afirmar l'ésser i àdhuc pot designar Déu com l'únic que pot vèncer el no-res (896-898). Quant a les objeccions científiques dels darrers segles, Llull no hi pogué respondre, perquè el codi cultural era divers i perquè ell no disposava de les dades d'ara (898-901). A l'agnosticisme semàntic (901-905), segons el qual el terme «Déu» no significa res i les proves de l'existència de Déu no demostren res (906), respon Llull dient que «Déu» equival a «vencedor del no-res» i que les proves es poden reduir a aquestes: l'existència d'éssers postula la d'un ésser que no ha començat, ésser que anomenem Déu i que no és el món (907-908). A l'objecció ètica de l'existència del mal (908-909), contraposaria que aquest no és el millor món possible, que és fet per a glòria de Déu i que tal finalitat es realitzaria de la millor manera possible amb l'encarnació del Verb, congruència que pot ésser demostrada amb raons necessàries (909-912).—  
J. P. E. [4675]

Walter W. ARTUS, *Ramon Llull's Concept of Creation*, dins «Estudios Lulianos», 26 (1986), 23-68.

Llull presenta i explica la creació de manera poc filosòfica. El tema és constantment repensat, de les primeres obres a les darreres, per la necessitat de confrontació amb les dues posicions de filòsofs àrabs: l'emanantisme d'Avicenna i l'eternisme d'Averrois, i per la importància del tema dins el sistema lul·lià, a tall de doctrina demostrable amb raons necessàries. L'autor voldria exposar els punts bàsics de la doctrina lul·liana sobre la creació a fi d'aclearir el sentit del sintagma «creació del món» (26). Cap filòsof grec no exposà la dita doctrina, ni Plató, ni Aristòtil, ni Plotí (27-32). Per contra, Ramon Llull refusa l'eternitat del món, perquè seria contrària al Primer Ésser (33), com també exclou que sigui «increat ab aeterno» (34-35) o que existeixi «ab aeterno» essent creat (35-36), perquè, a diferència dels àrabs, Llull no necessita el món perquè Déu sigui actiu, car ho és en virtut de la seva vida trinitària (37-38). Per això no accepta, a diferència de Tomàs d'Aquino, la possibilitat que el món sigui creat i etern alhora (39-40). L'eternitat és prerrogativa divina i no pot ésser participada per altri (41). Tot això és coherent amb la fe cristiana (43). Amb el món començà el temps. La diferència entre món-temps i Déu desemboca en el concepte de transcendència (44), cosa que fa impossible la confusió en totes direccions (45-46). La relació d'exemplaritat és comparable a la realitat física d'un segell i a la seva empremta, a la persona i a la seva figura en l'espill (48-49). Abans, doncs, que l'univers comencés d'existir, només existia Déu (50) i tampoc no existia cap matèria primera (51). Per això, «no res» s'ha d'entendre per negació o no existència de qualsevol mena de realitat, tot i la dificultat de concebre-ho amb la intel·ligència, naturalment capacitada a treballar amb conceptes positius (52-54). Només la infinita potència de Déu és capaç de crear (55), cap més ésser, ni l'home (56). L'afirmació de la infinita realitat de Déu i del seu infinit poder, en contraposició als averroistes, fou objecte de dos llibres lul·lians, *Liber de ente infinito* i *Liber de possibili et impossibili* (58), en els quals subratlla, a tall de darrera paraula, la perfecció de les potències divines de voluntat, poder i saviesa, a les quals ni el «no res» no pot resistir (59-61); en virtut d'elles, Déu és creador «stricto sensu» (61). Déu és causa eficient única, tot l'univers efecte (62) i la seva acció fou totalment lliure (63). En darrera instància, la intrínseca necessitat d'actuació de l'ésser diví es realitza en el seu interior amb actes que constitueixen la Divina Trinitat (65-66).—  
J. P. E. [4676]

Michela PEREIRA, *El concepte de natura en el context de les obres científiques de Ramon Llull*, dins «Randa», 19 (1986), 57-67.

Tot i que les obres en les quals Llull s'ocupà de la natura siguin poques, l'atenció al tema per part de l'escola lul·lista ha estat considerable i la importància històrica de l'alquímia col·locada sota la protecció de Llull ho confirmaria (58-59). Darrerament, Frances A. Yates i Robert D. F. Pring-Mill haurien reivindicat la centralitat de les concepcions astrològiques i cosmològiques de Llull (59) i l'autora insisteix en les línies indicades per Yates (60). Llull hauria qualificat de nova la seva aportació i ho era pel fet d'intentar «una extrema 'racionalització' de disciplines considerades fins aleshores prevalentment com a temes de recerca empírica» (60), planteig possible a partir del pressupòsit «que tots els nivells de la realitat es corresponen i corresponen, per tant, en darrera anàlisi a l'estructura de l'univers exemplaritzada en el dinamisme de la divinitat» (60). Per això, el «saber» en medicina transcendeix la utilitat guardadora i es converteix en mirall que revela, metafòricament, els secrets divins i en astrologia en coneixement de les relacions entre el món celestial i el món humà. Darrera hi ha un concepte de «natura» poc explicitat per Llull. En el *Liber novus physicorum*, del 1310, la natura i els seus principis són quelcom d'exclusivament racional, concreció dels principis absoluts en el món creatural, nivell operatiu, intrínsec i extrínsec, de les «dignitats» i dels principis relatius (61-62). Les característiques aristotèliques de «natura» tornen a ésser trobades per Llull no a partir de l'experiència, ans en tant que aplicació dels principis generals de l'«ars» (62) i, per tant, és un dels «subjectes», als quals es pot aplicar, analògicament, la figura A, en virtut de «contracció/concreció», dinàmica i activa, perquè és resultat de la composició de tots els correlatius dels principis absoluts i dels relatius i dels principis absoluts i dels relatius els uns amb els altres, cosa que explica els accidents (bonitas-magna) (62-63). L'*Arbre de ciència* es troba en la mateixa línia, no, en canvi, el *Liber chaos*, el qual explica la constitució de la natura material mitjançant la dosificació dels quatre elements (64-65). Els alquimistes més profunds haurien actuat fascinats per la definitiva formulació lul·liana, ja que els assenyalava el camí de replasmar la creació (66).— J. P. E. [4677

Hélène MERLE, «Et sic dissolutum est Chaos». *Monographie sur le mythe et la notion de Chaos, héritage de l'Antiquité au Moyen Âge*, dins *L'Art des confins. Mélanges offerts à Maurice de Gandillac* publicats sota la direcció de Annie CAZENAVE, Jean-François LYOTARD. París, Presses Universitaires de France 1985, 83-91.

L'autora ressegueix l'influx del mite grec del caos en el pensament cristià occidental i dins aquest marc dedica les darreres pàgines a Ramon Llull (383-386). No sols és tema del *Liber chaos*, ans encara ocupa un lloc bàsic en *Arbre de ciència*. El concepte de caos es pot balancejar entre el món sublunar, en el qual es barregen els quatre elements, i la pura negació de l'acció, pol oposat de la pura acció de Déu. En la lluita entre els dos pols, Déu triomfa, però la tensió entre la inèrcia vers el no-res i la reafirmació de l'ésser per obra de Déu és fonamental en tota creatura, segons la doctrina lul·liana. En el pla físic, el caos seria el resultat o suma de matèria primera i de forma primera, suma que comporta els quatre elements en acció i barreja, ultra predicables, predicaments i llavors causals (384). El caos és, doncs, «subjectum» i essència, on les estructures racionals assequen la dinamicitat i les llavors causals l'impuls vers l'ésser perfecte. El caos és el tronc elemental de l'*Arbre de ciència*, però en el *Liber chaos* és l'esfera plena que engloba els quatre elements. El caos de Llull és cristianitzat, aristotèlic en molts aspectes i expressat de vegades amb terminologia de regust alquímic (385), terminologia emprada també per musulmans i jueus contemporanis (386, nota 72).— J. P. E. [4678

Armand LLINARÈS, *Variations de Lulle sur l'astrologie*, «Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge», 53 (1986), 55-109.

La posició de Llull davant l'astrologia hauria tingut quatre etapes: refús d'astrologia, d'auguris i de presagis; intent de substituir l'astrologia per una *Art de predestinació*; intent d'elaborar una astrologia revisada, corregida i emmarcada en els principis de l'*Art general*; i nou refús de l'astrologia i retorn a l'art de predestinació (56). L'hostilitat primitiva es manifesta en el *Llibre de contemplació*, cap. 15 i 230, i s'explica pel fet que seria contrària a l'omnipotència divina (57-60). La *Doctrina pueril* repeteix la mateixa posició (60-63). També en el *Llibre de contemplació* trobem l'intent d'explicar la predestinació mitjançant la síntesi de les qualitats de Déu i de les potències de l'home (63-68), resumida en una primitiva combinatòria de deu i deu conceptes i lletres (69; nova versió, 71; i encara intent de simplificar, 72) i així la figura de la predestinació entrarà en l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem* i serà la figura X, també integrada en l'*Art demostrativa*, on la predestinació és un postulat del «Deus semper maior», car, altrament, seria «minor» (74-75). Amb l'*Arbre de ciència* s'enceta una nova etapa, la de col·locar l'astrologia en el «quadri-vium» (76), però amb l'intent d'assignar-li els principis de l'art lul·liana (78), de les arrels a les flors i als fruits, igual que les altres realitats exposades sota la figura de l'arbre (78-86). I així arriba el *Tractat d'astronomia*, tractat teòric, que vol substituir els principis antics pels de l'Art (87). Principis antics són els signes del Zodíac i les planetes (87-89), els nous són els principis absoluts i els relatius de l'art lul·lià (88-90), cosa que es traduirà en la recerca de les qualitats predominants en els principis tradicionals i permetrà de fer les preguntes i respostes de les regles lul·lianes (91-95); l'ànima del cel és la força motriu que el fa voltar contínuament (96). Els nous principis no sols permeten totes les aplicacions i derivacions, ans encara en donen la raó (97-100) i, de més a més, no s'equivoquen sobre els problemes teològics (102-103). El 1304, Llull tornaria a l'arbre de predestinació en el *Liber de praedestinatione et libero arbitrio* i encara el 1310 repetiria la doctrina en el *De praedestinatione et praescientia* (107-108).— J. P. E. [4679]

Walter W. ARTUS, *Man as Center and End of the World within the Thought of Ramon Llull*, dins *L'Homme*, 396-405.

Dos llibres lul·lians són dedicats exclusivament al tema: *Llibre d'ànima racional* i *Llibre d'home*. Aquesta és una realitat essencialment unificada, però de naturalesa substancialment composta de cos i d'esperit, evitant tant les concepcions monístiques extremes com l'accidentalitat de Plató i de René Descartes. La seva relació amb els altres éssers el converteix en pont entre els dos móns espiritual i material (397) i el col·loca en relació amb els éssers de cada un d'ells. Amb els corporals, perquè participa de tots els plans, des de l'elementatiu a l'imaginatiu (398). L'home és tal perquè l'ànima forma una unitat substancial amb el cos i així «participa amb més criatures que qualsevol altra substància» (399). Per això es troba al centre de l'univers en sentit quantitatiu i entitatiu (400), pel qual han de passar totes les criatures a fi d'assolir la seva fi (401), car en l'home el reconeixement de Déu per part de la realitat material és conscient i lliurement acceptat (403-404). D'ací ve la gravetat de no conduir la realitat material al seu fi en Déu (405).— J. P. E. [4680]

Rosanna CANTAVELLA, *La dona als textos de Ramon Llull*, dins «Estudios Lulianos», 26 (1986), 93-97.

Amb Armand Llinarès, l'autora considera que Llull, en general, valora més la dona d'allò que era normal en els tònics contemporanis, però que se'n distància pel fet de considerar que els tipus femenins no tenen en Llull abast general (94-95). Aloma i Natana

no són «exemplars», tot i ésser «plenament actives, valentes i combatives, quan cal» (96). Les al·legories en forma femenina es podrien limitar a haver estat per a Llull un mitjà més «per amenitzar el seu discurs teòric» (96). En síntesi, Ramon Llull comparteix alguns tòpics, però en contradiu d'altres (l'enveja, l'avarícia i la passivitat femenines) «i, sobretot, la volubilitat femenina, explicada com la rebel·lió d'un ésser oprimint» (97).—  
J. P. E. [4681]

Armand LLINARÈS, *La femme chez Raymond Lulle*, dins *La femme dans la pensée espagnole*, París 1983, 23-37.

Exposició només coneguda per referència.— J. P. E.

[4682]

Armand LLINARÈS, *Amor carnal i amor espiritual en Ramon Llull*, dins «Llengua i Literatura», 1 (1986), 9-29.

Traducció catalana d'original francès. La biografia de Llull hauria estat un desplaçament de la follia de luxúria a la d'esgotar-se per Crist (9-11). L'article exposa primer la doctrina lul·liana sobre l'amor carnal (11-21), a base de fragments textuals extrets sobretot del *Llibre de contemplació* i de *L'Arbre de ciència*, i després la relativa a l'amor espiritual (21-28), en la qual la procedència dels textos és més variada, destacant els provinents del *Blanquerna*, és a dir del *Llibre d'amic i amat*. En la primera part passa revista a l'influx que cada potència de l'home té en l'abrivada luxuriosa, a les conseqüències que aquesta té tant en la vida de l'home com en la de la dona i a situacions de temptació i de luxúria, a les quals són exposats homes i dones dels diversos estaments, amb observacions com aquesta: «La llibertat de la dona resulta, en Llull, més àmplia que la de l'home» (18), tot, però, emmarcat en una argumentació «a contrario» a favor de l'orde de religió (20). En la segona part, recordada la concentració de totes les gràcies en Nostra Dona Madona Santa Maria (22-24), hom desemboca en l'amor a la Mare de Déu i a Déu fet home pel camí del cor (*Llibre d'amic i amat*) i pel camí de l'esperit (*Art de contemplació*), camins corresponents a les darreres parts del *Blanquerna* (25).— J. P. E. [4683]

Eusebio COLOMER, *Die Vorgeschichte des Motivs vom Frieden im Glauben bei Raimund Llull*, dins «Mitteilungen und Forschungsbeiträge der Cusanus-Gesellschaft», 16 (1984) = *Der Friede unter den Religionen nach Nikolaus von Kues*. Akten des Symposions in Trier vom 13. bis 15. Oktober 1982), 82-112.

L'article vol rastrejar la pre-història en Ramon Llull del tema «Pau entre les creences», al qual Nicolau de Cusa dedicà el *De pace fidei*. Comença repassant algunes de les publicacions de confrontació entre el cristianisme, el judaisme i l'Islam, anteriors a Llull: Pedro Alfonso (82), Jehuda ha-Levi (83-84: podria ésser un precedent del *Llibre del gentil i dels tres savis*) i Pere Abelard (84-86: la seva tesi que les diferències entre les religions han d'ésser superades per la filosofia i que el cristianisme és la religió que sintetitza tots els valors són precedents de Llull). Un segle més tard arriben les discussions, primera a París el 1240 i després a Barcelona el 1263, amb la diferència que aquesta no s'acabà cremant llibres hebreus. Ramon Martí passa de l'agustinisme de l'*Explanatio symboli apotolorum* al tomisme del *Pugio fidei*, que es limita a defensar els «praeambula fidei», encara que el coneixement que té de les fonts jueves li permet de presentar la fe cristiana com un bé que el jueu ja posseïa sense adonar-se'n (87-88). Nicolau d'Amiens, però, i sobretot Roger Bacon, tan pròxim a Llull, continuen proposant mètodes de convicció (89-90). Llull, des del primer moment, segueix per aquest camí assenyalant que la constitució triàdica de la realitat és camí que porta al Déu, «quo maius nihil cogitari potest» i, essent

actiu, a la Trinitat i a l'Encarnació (92-94). Segueix un resum del *Llibre del Gentil* (95-98), els valors humans del qual haurien desaparegut en la *Disputatio Raymundi christiani et Hamar sarraceni*, del 1308 (101-102), a través d'una evolució, en la qual trobem el *Liber tartari et christiani*, el *Liber de quinque sapientibus* i les peticions als successius papes posteriors al 1292, incitant a la croada per a la recuperació de Terra Santa (103), evolució que l'autor explica per l'impacte produït per la pèrdua de Sant Joan d'Acre el 1291 (104). Això no obstant, la doctrina de Llull hauria influït en el *De pace fidei* de Nicolau de Cusa.— J. P. E. [4684

Sebastián GARCÍAS PALOU, *Ramon Llull en la historia del ecumenismo*, Barcelona, Editorial Herder 1986, 404 pp.

El llibre és construït de forma que tot el text ocupa les 218 primeres pàgines, després de les quals segueixen totes les de notes, aquestes amb numeració pròpia per a cada un dels tretze capítols, ultra la introducció i l'epíleg. L'objectiu de l'obra és exposat així: «investigación sobre los aspectos más originales de la empresa del 'procurador de los infieles', concebida para lograr la unidad de todos los cristianos. Y esa investigación, realizada durante años, es el estudio que llena las páginas del presente libro» (15). I la investigació ha conduït l'autor a afirmar la concordança entre Ramon Llull i Tomàs d'Aquino en allò que mira la capacitat racional del cristià a solucionar les objeccions contràries als dogmes cristians. Aquesta seria la doctrina subjacent a les «rationes necessariae» de Llull, el qual «no incurrió en el error de convertir en prueba positiva la negativa del dogma cristiano» (148: el subratllat és de l'autor). És particularment afí a la nostra temàtica el capítol III, destinat a presentar les obres i els opuscles lul·lians, en els quals Llull parla dels orientals separats de Roma: el *Liber de Sancto Spiritu*, dedicat totalment al tema, ultra una colla d'altres, en els quals aquest és tocat parcialment: *Doctrina pueril*, memorials o peticions a Nicolau IV, a Celestí V, a Bonifaci VIII i a Climent V, *Tractatus de modo convertendi infideles*, *Disputació de cinc savis*, *Art de fer e sobre qüestions*, el *Liber de fine* i el *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* (35-77). L'exposició dels raonaments repetits en les obres esmentades és acompanyada d'uns capítols biogràfics que expliquen el descobriment del tema per Llull entorn del 1281, després d'una dotzena d'anys totalment dedicats a l'estudi de l'Islam (27), o els dos viatges a l'Orient cristià (78-97). Els altres capítols, de naturalesa doctrinal, incideixen des d'aspectes diversos en la tesi central de l'obra, com són els mitjans d'acostament propugnats per Llull (predicació i diàleg, 113-131) o la validesa de les raons necessàries (149-159) per a superar una divisió, en la qual ell només veia la qüestió del «Filioque», però no la del primat romà (98-112). Les pàgines 283-295 contenen bibliografia sobre el tema.— J. P. E. [4685

Ramon SUGRANYES, *Raymond Lulle: philosophe et missionnaire*, dins *Raymond Lulle*, 9-27.

D'entre els molts caires importants que Llull ofereix, l'autor estudia la seva activitat missional. Fou apòstol i teoritzador de les missions. En la seva obra hom trobaria una teologia i una metodologia de les missions: comença pel refús a la violència (11) i engloba tota la seva vida tant l'activa com la d'escriptor, fracassos i satisfaccions com la del concili de Viena (16). La seva figura de missioner és la d'un amic sincer dels infidels (17), cordolgut de llur possible condemnaió eterna i convençut que llur pas al cristianisme ha d'ésser resultat de la proposta del missatge cristià i del respecte a llur llibertat (17-18). La metodologia és resultant lògica: estudi de la creença de les altres religions, coneixement de la llengua, formació de missioners, tècnica de confrontació i, si l'infidel refusa el diàleg, obligar-li per força (18). Seguint la indicació de sant Ramon de Penyafort, el filòsof ha format a Mallorca el seu pensament, essencialment llatí, recobert de mètodes de raonament àrab (19-20). Aquesta filosofia parteix de les dignitats divines, doctrina proposada i acceptada com a terreny comú en la confrontació doctrinal (21-22: la il·lumina-

ció de Randa hauria consistit a veure que els musulmans no es podien negar a entrar en aquest camp de confrontació, car coincidiria amb llur «kalâm»); de seguida vindrien la insistència que les dignitats són actives cap dintre d'elles mateixes, per tant, en Déu «ad intra» (els correlatius), activitat que ha d'ésser expressada amb formes verbals adequades (nomenclatura lul·liana específica) i totes les possibilitats de la qual només poden ésser descobertes per la mecànica de la combinatòria (23-25).— J. P. E. [4686]

Anthony BONNER, *Der neue Weg Ramon Lulls*, dins «Lull-Herder», 26-31.

El camí vell, en relació al qual el de Llull seria nou, és el dels dominicans, i en particular el de les seves escoles d'hebreu i d'àrab i el de les disputes teològiques com la de Barcelona del 1263 o d'obres com el *Pugio fidei* de Ramon Martí. Llull no entraria en discussions hermenèutiques ni es limitaria a demostrar la manca de credibilitat de les altres dues religions monoteistes. La seva novetat seria la suma de quatre elements: la base filosòfica i teològica comuna a les tres religions (Déu i els seus atributs, creació, constitució del món segons la tradició aristotèlica); no atacar la religió del contrari, ans intentar de demostrar la cristiana; demostració consistent en la presentació de proves dels articles de la fe cristiana, en particular dels de la Trinitat i de l'Encarnació. El punt crític eren els musulmans, car en ells els aspectes religiosos resultaven enfortits per la immensa potència política i geogràfica. L'estructura del *Gentil* reflecteix els postulats «artístics» de l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*, hauria estat llibre d'estudi a Miramar i hauria mantingut l'interès de les generacions futures com potser cap altra obra de Llull.— J. P. E. [4687]

Giuseppe RIZZARDI, *L'evangelizzazione dell'Islam secondo Raimondo Lullo*, dins «Studi Francescani» (Firenze), 84 (1987), 217-232.

L'autor precisa el seu objectiu: exposat el «status quaestionis» del debat actual sobre les problemàtiques lul·lianes, col·locar el pensament «islàmic» de Ramon Llull en el marc d'evolució dialèctica de la controvèrsia cristiano-islàmica dels segles XII-XIV (218). El marc seria determinat per l'influx agustinian i pel musulmà, preponderant el primer; pel cristocentrisme de Duns Escot; per l'opció a favor de les «rationes necessariae» i per l'opció bàsicament contrària a la croada, encara que amb desplaçaments (218-222). Dos fragments, traduïts a l'italià, del *De acquisitione Terrae Sanctae* i *De fine*, relatius a la presentació racional de la fe als musulmans, condueixen l'autor al tema de les «raons necessàries», en el qual segueix Bartomeu Salvà, segons el qual «si può stabilire una giusta equazione tra le affermazioni del Vaticano I, nella costituzione *De fide catholica*, e quelle di Lullo» (226). Pel que fa a la relació del pensament lul·lià en el marc de la controvèrsia cristiano-islàmica i a la seva doble direcció teològico-especulativa i teològico-missionera, Llull esquivava l'equívoc de considerar l'Islam com una franja herètica del cristianisme (228-229), però, en canvi, no acaba de superar la croada en tant que camí d'evangelització (229). Si no s'il·lusiona per la semblança de certs elements doctrinals comuns, com Guillem de Tripoli, tampoc no es limita a proposar els dogmes cristians i a demanar fe com Ramon Martí; no demana de renegar de l'Islam i de Mahoma, com Joan de Gal·les, en *De origine et fine Mahumeti et de quadruplici reprobatione eius*, Strasburg 1515 i Colònia 1551 (229-230), ans proposa un camí positiu d'acostament «al limite della comprensione del mistero» (230), conscient que el darrer pas és un salt qualitatiu (230). Una limitació és la importància que hi té la «ratio», idèntica davant qualsevol religió no cristiana (231), i així, el pas de la unitat a la trinitat de Déu no es fa a partir de la doctrina islàmica, ans de la raó; passa el mateix amb la cristologia. Per això, cal donar aquest darrer pas de coneixement i valoració interna de la realitat de l'altre.— J. P. E. [4688]

Vicente SERVERA, *Utopie et histoire. Les postulats théoriques de la praxis missionnaire*, dins *Lulle d'Oc*, 191-229.

L'autor no accepta que utopia equivalgui a quimera, car pot significar anticipació d'un estadi futur (anagoria) o alternativa de la situació present (al·legoria) (193-196). Conseqüentment, l'article té dues parts, la primera dedicada a l'al·legoria evangèlica (198-211), on s'exposa la crítica de l'Església actual mitjançant la seva confrontació amb la primitiva o apostòlica, a base de *Doctrina pueril* (secció *De les tres ligs*) (199), en una dialèctica de confrontació entre original (utopia) i còpia (criticable) (200-207); la segona part, guiada pel principi lul·lià del «dimittere credere pro intelligere», dibuixa unes etapes d'història espiritual de la humanitat que van de l'època del gentil (220-222), a la del creient (222-223) i a la del filòsof (223-225), amb referència a la qual caldria comprendre el seu refús de l'apologètica tomista aplicada per Ramon Martí (214-216), però també la reafirmació de la racionalitat en la confrontació amb els averroistes (217-219), car Llull està convençut que el màxim grau de racionalitat és prerrogativa del dogma cristià. Servera parla en aquest context «d'un racionalisme singular, tàcticament orientat», d'un «racionalisme circumstancial, que obeeia a les condicions històriques de la praxis missionera tant com a les conviccions filosòfiques de l'autor» (219).— J. P. E. [4689]

Louis BOISSET, *Un témoignage sur Lulle en 1356. Jean de Roquetaillade*, dins *Lulle d'Oc*, 70-74.

Publica i tradueix al francès un fragment del *Liber ostensor* de Joan de Rocatalhada, dedicat a explicar un oracle, segons el qual Minerva revelaria la seva art, cosa que s'hauria realitzat en Ramon Llull. El fragment manuscrit és fotografiat abans de la pàgina 257.— J. P. E. [4690]

Armand LLINARÈS, *Remarques sur d'anciennes traductions françaises manuscrites d'oeuvres de Raymond Lulle*, dins «*Studia Riquer*» I, 549-563.

L'autor recensionia les antigues traduccions franceses manuscrites d'obres de Ramon Llull, del segle XIII al XVII, referint-se especialment a les que existeixen en biblioteques de França: *Livre de l'ordre de chevalerie* (onze manuscrits), *Doctrine d'enfant* (un manuscrit francès, tres manuscrits provençals i un incunable francès), *Livre du gentil et des trois sages* (un manuscrit), *Le clerc* (= *Liber clericorum*) (un manuscrit), *Traicté de la Physique de l'illuminé Docteur Raymond Lulle* (= *Liber novus physicorum*) (un manuscrit), *Livre de l'entendement* (un manuscrit), *Le Phantasticque* (un manuscrit) i *Arbre des sciences* (un manuscrit).— J. de P. [4691]

Jocelyn N. HILLGARTH, *Le rayonnement de Lulle dans le royaume de Majorque, illustré par ses manuscrits et ses livres*, dins *Lulle d'Oc*, 57-68.

Les dades d'aquestes pàgines es limiten a l'illa de Mallorca i es basen en el treball de l'autor *Lectors i llibres a Mallorca cristiana del 1229 al 1550*, encara inèdit, on són aplegats, ultra els catàlegs de les biblioteques conventuals, més de nou-cents de particulars. Els llibres emprats pels mallorquins de la Baixa Edat Mitjana eren la *Bíblia*, llibres litúrgics i de pietat popular. Els autors personals més estesos són Bartolo di Sassoferrato i en segon lloc Ramon Llull, amb 204 exemplars (58). Aquesta presència és perceptible després de la Sentència definitiva del 1419, senyal que abans tals llibres no eren consignats. Les cases religioses no en tenien, amb les dues excepcions de la cartoixa de Valldemossa i les monges de Puig de Pollença (60); en canvi és considerable la seva presència

entre els ermitans, amb tres col·leccions conegudes (60-61). No cal dir que la major concentració és en les escoles lul·lianes dels diversos mestres (61-63). De les vuitanta-tres col·leccions, on es troben obres lul·lianes, trenta-una eren de clergues i cinquanta-dues de seglars. Els llibres més repetits són d'una banda *l'Arbre de ciència* (64: tretze presències), de l'altra, *Blanquerna*, *Doctrina pueril* i *Contemplació* (65: entre vuit i deu presències).— J. P. E. [4692]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Indicacions esparses sobre lul·lisme a Itàlia abans del 1450*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», V (1986), 296-302.

S'haurien trobat a Itàlia ja en temps de Llull els volums de Roma, Biblioteca Nazionale, Fondo Vittorio Emanuele 244; de Fermo, Biblioteca Comunale 4 CA 1/19, del qual és transcrit un llarg fragment de tema espiritual i litúrgic, afegit durant la primera meitat del segle XIV (297-298); i el de Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 18446. Els volums d'aquesta mateixa biblioteca, Clm. 10551, i de Viena, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Vind. 5168 i 5169, són escrits de mà idèntica, la del prevere Bartolomeo, fill de Nicolò Barbieri. La seva activitat es relacionaria amb l'estada de Joan Bulons a Pàdua el 1433 (300-301). La Biblioteca Statale de Lucca posseeix dos manuscrits d'obres lul·lianes, un d'ells clarament posterior a l'estada acabada d'esmentar, el ms. 1072: l'altre sembla procedir de terres catalanes (301-302).— J. P. E. [4693]

Francesco SANTI, *Osservazioni sul manoscritto 1001 della Biblioteca Riccardiana di Firenze, per la storia del lul·lismo nelle regioni meridionali dell'impero nel secolo XIV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», V (1986), 231-267.

Les primeres pàgines resumeixen les aportacions anteriors relatives al lul·lisme en la Itàlia del Nord o en les regions meridionals de l'Imperi abans del 1430 i el replanteig del tema en les nostres pàgines (231-239) [cf. ATCA II (1983), 123-170 i III (1984), 59-191], de les quals són continuació les que ens ocupen, car aporten, primer, la descripció del ms. 1001 de Florència, Biblioteca Riccardiana, copiat per Nicolaus Mukkenwald, de Prússia, al monestir de la Cervara, prop Gènova, el 1417, essent prior fra Beltramo de Correnti (239-240), cosa que porta l'autor a aplegar notícies sobre la Cervara, priorat que consta vinculat a la família Spínola, de Gènova, en la casa dels quals Ramon Llull deixà en testament l'encàrrec d'aplegar una col·lecció de les seves obres, i alhora propulsor d'una congregació benedictina, que s'uniria a la de Santa Giustina, de Pàdua, extrems confirmats pel ms. Vat., *Urb. lat.* 597 (241-248). Al començament del volum florentí hi ha dos textos lul·lians, segurament d'autor italià (262), la *Loyca discipuli Raymond Lulli* i les *Novae et compendiosae introductiones logicae*. La primera seria «una specie di estratto della *Summa logicae* de Guglielmo Ockham» (254-255) i hauria estat escrita a darreries del segle XIV. Les *Novae introductiones*, en canvi, depenen més de les *Summulae logicae* de Pere Hispà (259-263) i serien de la tercera dècada del mateix segle. Però no es pot descartar la hipòtesi que corresponguessin, respectivament, als primers anys posteriors a la mort de Ramon Llull, presidits per un cert afany de normalització doctrinal lul·liana, i als de l'eclosió del lul·lisme (264).— J. P. E. [4694]

Rudolf HAUBST, *Les études sur manuscrits entreprises par Nicolas de Cues dans sa jeunesse, en 1428, à Paris*, dins *L'art des confins. Mélanges offerts à Maurice de Gandillac* publicats sous la direction de Annie CAZENAVE, Jean-François LYOTARD, Paris, Presses Universitaires de France 1985, 83-91.

El lector pot veure el resum publicat dins ATCA, I (1982), 363, núm. 148.— J. P. E. [4695

August BOVER i FONT, *Alguns aspectes de la contemplació lul·liana i l'«Spill de la vida religiosa»*, dins «Hom. Comas», 71-76.

L'autor defensa que el *Spill...* té deutes lul·lians i n'assenyala tres: la donzella cogitació, la funció de la qual és la d'extreure de la memòria l'objecte que, contemplat, ha de conduir a l'amor i al desig de Déu (72-73); l'aplicació metòdica i ordenada de les tres potències de l'ànima a la contemplació (73-75), punt en el qual és exposada, de banda lul·liana, la doctrina de les tres potències constitutives de l'ànima i de l'altra l'afirmació [encaixable amb la doctrina de Llull?] que «tant com [algú] té major fe tant és millor contemplatiu» (74); i les dues maneres de contemplar, «per conferiment que fa cogitació ab la ànima» entre la realitat visible i la invisible, i «ymaginant coses que sab que són estades» [però cap de les dues mostres lul·lianes adduïdes no correspon al camí de la imaginació] (75-76).— J. P. E. [4696

Víctor GARCÍA DE LA CONCHA, *Un Arte memorativa castellana*, dins *Serta Philologica F. Lázaro Carreter*, Madrid, Edicions Cátedra 1983, 187-197.

Després de breu presentació del volum ms. 1.763 de Salamanca, Biblioteca Universitària (187), segueix el resum de cada una de les parts conservades del *De arte memorativa*, clarament lul·liana. La primera part del tractat s'ha perdut, la segona és de les deu regles (189), la terça dels nou subjectes, encara que hi manqui el de la sensitiva (190-191). Els tres apartats precedents formen la part teòrica del tractat. La segona és pràctica, car ofereix suggeriments o fórmules que ajudin la memòria en camps diversos del pensament o de la filosofia (Déu i la creatura, ens real i intencional, gèneres i espècies, movent i mobilitat, unitat-pluralitat, abstracte-concret, intensitat-extensitat, semblances-dessemblances, generació-corrupció) (195-196). Tot el tractat desemboca en el *Desconorte de la memoria*, consideració moralitzadora sobre el bon o el mal ús de la memòria, de l'enteniment i de la voluntat (196-197). L'autor considera que la facultat més elevada de les tres és l'enteniment (191-193). L'autor de l'article, per la seva banda, atribueix el tractat a autor italià. [Estic convençut que aquest és l'*Art memorativa* del balear Bernat Garí, escrita a València l'any 1338, perduda en l'original català des de l'incendi de la Biblioteca Nazionale de Torí el 1904, i ara finalment retrobada en una traducció, ni que sigui incompleta. Em reservo d'oferir les raons en ocasió que espero pròxima].— J. P. E. [4697

José Joaquín SATORRE, *La novela moral de Gracián (conclusión)*, dins «Estudios Lulianos», 26 (1986), 165-261.

Les pàgines 165-224 contenen la part final del text, que el lector ja coneix [cf. ATCA, II (1983), 500, núm. 794; IV (1985), 581, núm. 2136]. Aquests darrers capítols són dedicats a criticar els abusos tant de l'administració municipal (tot un capítol, el desè, fa referència a Sevilla, 172-189) com de la real. Si la referència a un *Libro de plaziente catadura* (220-222) remetés, en realitat, al perdut *Llibre de plasant visió*, tindriem en les pàgines 219-220 un seguit de notícies sobre el contingut del tal llibre lul·lià. Un altre detall digne d'esment és el fet que Gracián és acompanyat de Còrdova a Sevilla per un home «de la Orden de la Tercera Regla» de sant Francesc (171, línia 10) i l'altre fet que, durant tota la seva estada a Sevilla ell hauria posat en la casa dels terciaris (172, línia 30-189, línia 8). El text és completat amb vint-i-cinc pàgines de notes explicatives (224-248), moltes de les quals són destinades a assenyalar els llibres lul·lians, que han servit de font a la

narració castellana, llibres que són agrupats en la pàgina 249. Les pàgines 250-251 contenen la taula de noms propis.— J. P. E. [4698]

Jordi GAYÀ, *El «Ars notativa» de Pere Joan Llobet*, dins «Estudios Lulianos», 26 (1986), 149-164.

En la primera meitat del segle XVI, l'Escola Lul·liana de Barcelona féu néixer el lul·lisme acadèmic mallorquí. Un dels mestres barcelonins, que passaren a Mallorca fou Pere Joan Llobet, del qual són ací resumides les dades biogràfiques (150-152). Autor d'obres diverses (152), només s'ha conservat d'ell amb certesa l'*Ars notativa* a Ciutat de Mallorca, Biblioteca Pública, ms. 1049, sense que sigui possible d'afirmar amb certesa que també sigui d'ell la *Metaphysica* que acompanya l'*Ars* esmentada en el mateix volum (153), tot i que doctrinalment són dos textos coherents (154). L'*Ars notativa* representaria una lògica lul·liana dels conceptes, acostada al nominalisme, tot i que, almenys a tall d'hipòtesi, hom es pot preguntar si l'obra «se alinea con una cierta reacció ante el nominalismo» (157). La transcripció del text ocupa les pàgines 158-164.— J. P. E. [4699]

Giacomo PACE, *La «Civitas Caltagyroni»: un'antica raffigurazione di essa nell'opera di un «legum studens» del secolo XVI*, dins «Quaderni Catanesi di Studi Classici e Medievali», VIII (1986), 527-534.

La xilografia, amb un esbós de Caltagirone, hauria estat emprada dues vegades en edicions venecianes del 1503 i del 1507, juliol 15. Aquesta darrera era l'edició de les *Quaestiones dubitabiles super quatuor libros sententiarum cum Quaestionibus solutis Magistri Thomae Attrebatensis*, de Ramon Llull, impreses per Giovanni Tacuino «ex auctoris exemplari» (533). La xilografia és reproduïda en la pàgina 532 i explicada en les pàgines inicials de l'article.— J. P. E. [4700]

Michela PEREIRA, *Bernardo Lavinheta e la diffusione del Lullismo a Parigi dei primi anni del '500*, dins «Interpres. Rivista di Studi Quattrocenteschi», V (1983-1984 [1985]), 242-265.

El lul·lisme s'estengué per París durant el segle XIV, però s'hi eclipsà a començaments del XV (243). En començar el segle XVI, Jacques Lefèvre d'Étaples hi redescobrí el lul·lisme, però només en el seu biaix espiritual, conseqüència de Santa Giustina de Pàdua (243-244). L'interès pel lul·lisme en tant que art és obra de Charles de Bouvelles i de Bernat de Lavinheta. La seva *Explanatio...* del 1523 seria «la primera enciclopedia lulliana vera e propria» (245), reeditada el 1612 per J. H. Alsted (244-245). Havia explicat l'*Ars* a París entorn del 1515 (245-246). Era del Bearn, conventual franciscà (246), amb llarga estada al convent de Sant Bonaventura de Lió (247), encara que potser format a Tolosa (248). A París, curà l'edició de quatre tractats lul·lians el 1516 i de dos a Lió (250). Les pàgines 252-259 contenen un excurs dedicat a Jaume Janer i a Alfonso de Proaza. A diferència d'aquests dos, Lavinheta s'interessa molt més per l'aspecte enciclopèdic que pel sistemàtic i així és l'anella entre Llull i Leibniz (260-262); dóna importància a la filosofia natural lul·liana, vista com a «exemplar» per a la teologia (263); l'interès s'estén a la medicina i a l'astronomia, fins al lllindar de l'alquímia (264).— J. P. E. [4701]

*El Pontificio Colegio Luliano de Nuestra Señora de la Sapiencia*, Ciutat de Mallorca 1985, 72 pp.

Opuscle commemoratiu dels tres-cents cinquanta anys de la fundació del Col·legi de la Sapiència per Bartomeu Lluïll, la biografia del qual és resumida, com també les principals vicissituds del col·legi. És reproduïda la butlla fundacional d'Urbà VIII, del 1629 (55-62), i l'article de Miguel Alcover Sureda, *Origen, naturaleza y valor pedagógico de un colegio luliano*, anterior al 1936. Les pàgines 45-50 contenen la llista dels col·legials de la Sapiència, per anys d'ingrés, del 1635 al 1970.— J. P. E. [4702]

Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Datos sobre el antilulismo del dominico fray Martín Serra († 1715)*, dins «Hom. García Pastor», 63-77.

L'enduriment de la lluita entre lul·listes i antilul·listes a darreries del segle XVII [cf. ATCA, VI (1987), 497, núm. 3625], es concretà, d'una banda, en el càstig a l'aleshores estudiant Baltasar Calafat, exiliat un quant temps a Roma (64-65), i de l'altra en una guerra d'anònims, el més punyent dels quals era la *Confutació ridícula de un miracle ridícul...* No fou difícil a les autoritats de tots els camps de saber que el seu autor era el dominicà Martí Serra (66-67), cosa que l'obligà a renunciar «de grat» a la seva càtedra i, de més a més, provocà la marginació del seu convent. En conseqüència, els superiors l'exiliaren (69-70) i ell a Itàlia continuà les seves gestions i escrits antilul·lians, d'entre els quals destaquen en el pla teològic l'*Elenchus auctorum qui de Lullio non in favorem censuerunt* (71) i en el pla popular *La gallina orba, qui serca las mantidas y maliciades de una porrogia loliana...* (76), resposta a les *Disertaciones históricas del culto immemorial del B. Raymundo Lulio* de Jaume Custurer. L'article reproduceix set portades de publicacions contemporànies i dues pàgines de l'*Officium gloriosissimi et beatissimi martyris magistri Raymundi Lulli...*, editat per Alfonso de Proaza a València el 1506.— J. P. E. [4703]

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *Erhard-Wolfram Platzeck (1903-1985). Cuarenta y cinco años de investigación luliana*, dins «Estudios Lulianos», 26 (1986), 69-79; traducció catalana dins «Randa», 19 (1986), 142-152.

Narració biogràfica, en la qual destaca l'interès pels temes lul·lians, iniciat al començament de la dècada dels quaranta, resultat de la seva dedicació a l'estudi de la lògica. A l'interior de la narració, trobem resums de les successives aportacions de Platzeck a punts fonamentals del lul·lisme, com és ara la combinatòria (144-145), fins a arribar a la visió global en els dos volums del *Raimund Lull...* dels anys 1962-1964 (72-74 i 146-148), completada després mitjançant estudis comparatius concrets (amb el platonisme, amb Nicolau de Cusa, amb Gottfried Wilhelm Leibniz). La gran aportació hauria estat la d'obligar a revisar els judicis negatius de C. Prantl en relació a la lògica lul·liana i la de demostrar que l'obra de Lluïll ha d'ésser considerada en la seva globalitat, essent insuficient el d'algun dels seus aspectes parcials. En canvi, Platzeck hauria distingit de manera insatisfactòria l'anàlisi sistemàtico-filosòfica de la històrica, hauria menysvalorat la teoria dels correlatius i no hauria estat prou atent a les causes de l'evolució de l'*Art*. [Essent ja tots dos difunts, crec que he de consignar la notícia que em donà el dr. Josep Vives i Gatell, en contar-me que l'atenció de Platzeck envers Lluïll l'hauria encaminada ell en respondre a una pregunta de l'alemany que s'interessava per autors «espanyols» de lògica].— J. P. E. [4704]

Sebastián GARCÍAS PALOU, *El cincuentenario de la «Maioricensis Schola Lullistica»*, dins «Estudios Lulianos», 25 (1985), 3-9.

Narració de l'origen i de les primeres actuacions, tant anteriors com posteriors a la

guerra del 1936-1939, i en particular de les realitzades durant els anys, en el quals l'autor fou rector de la referida «Schola» des de 1956.— J. P. E. [4705]

Francesco SANTI, *Die Dreissig Jahre des Raimundus-Lullus-Institut (Freiburg i. Br., 17-19 febbraio 1987)*, dins «Studi Medievali», XXVIII (1987), 503-508.

Notícia de les jornades celebrades amb motiu dels trenta anys del «Raimundus-Lullus-Institut» de la Facultat de Teologia de Friburg de Brisgòvia i resum de les comunicacions que hi foren llegides.— J. P. E. [4706]

Enric SULLÀ, *Carles Riba i l'escola poètica mallorquina*, dins «Randa», 18 (1985), 139-155.

Transcripció del text de la lliçó pronunciada per Carles Riba a la Universitat de Madrid el 18 d'abril del 1953. El primer paràgraf és dedicat a Ramon Llull, del qual és subratllat el domini de la llengua, «de una harmonía, un vigor, una dulzura, una ductilidad supremas; sobre todo, de una abundancia en el estilo... sus ondulantes, generosas, sargas de ellos [qualificatiuus], su habilidad para sostener con ellos el ritmo y la emoción de la frase» (142).— J. P. E. [4707]

Antoni-Lluc FERRER, *Don Quijote, I, XII: la traducció i les Observaciones de Jaume Pujol*, dins «Randa», 20 (1986), 207-229.

El volum, en el qual s'han conservat els textos objecte d'aquest estudi, pertanyia, «fa una quinzena d'anys» a la biblioteca del Col·legi de la Sapiència, de Ciutat de Mallorca, i contenia una còpia de Ramon Llull, *Hores de Nostra Dona* i una altra de Tomàs Carerras i Artau, *Programa del tercer curso especial sobre concepciones éticas en España. Ramon Llull* (208).— J. P. E. [4708]

Carles GARRIGA, *Notes sobre una publicació a Barcelona de l'edició comentada d'uns epigrames falsos copiats en les sis últimes pàgines d'un manuscrit lul·lià (sic)*, dins «Hom. Comas». 167-176.

Els epigrames són de Pere Coromines, publicats el 1967 a Barcelona sots el títol *Les termes de Meleagros*, i són una mostra de la inventiva d'un escriptor entorn dels manuscrits lul·lians de la Biblioteca del Seminari de Magúncia.— J. P. E. [4709]

*Índex dels volums I-XXV d'«Estudios Lulianos»*, dins «Estudios Lulianos», XXV (1985), 11-34.

Llista numerada i ordenada alfabèticament, seguint l'ordre dels cognoms dels autors, dels tres-cents nou estudis publicats en els vint-i-cinc primers volums de la revista.— J. P. E. [4710]

*Bibliografia lul·lística*, dins «Estudios Lulianos», 26 (1986), 99-128 i 269-286.

Listes de quaranta-vuit i vint-i-nou indicacions bibliogràfiques, relatives a Ramon Llull i al lul·lisme, a les quals segueixen trenta-sis comentaris amb valoració personal dels estudis recensionats.— J. P. E. [4711]

Anthony BONNER, Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, Lola BADIA, [[ocelyn] N. HILLGARTH, Michela PEREIRA, Michel SENNELART, *Table ronde: Les éditions et les recherches lulliennes en 1986*, dins *Lulle d'Oc*, 285-306.

Exposició de la situació actual dels treballs o estudis de tema lul·lià, subdividida en els epígrafs següents: l'edició de les *Raimundi Lulli Opera Latina*, amb indicació d'allò que ja contenien o contindrien els volums XIV-XVIII de la col·lecció (286-291, Domínguez Reboiras); els estudis lul·lians a Catalunya (291-295, Lola Badia); investigacions recents sobre història del lul·lisme (295-297, Jocelyn N. Hillgarth); la tradició alquímica pseudo-lul·liana (297-299, Michela Pereira): proposta pragmàtica de comunicació lul·liana (300-301, Michel Sennelart); i la lògica en l'art de Ramon Llull (302-305, Anthony Bonner).— J. P. E. [4712]

Frederic RAURELL, *Reivindicació de l'obra de Llull*, dins «Estudios Franciscanos», 88 (1987), 167-169.

El número monogràfic de «Randa», 19 (1986 = Lògica, ciència i literatura en l'obra de Ramon Llull), els estudis del qual han estat resumits en números precedents d'aquesta mateixa secció [núms. 4634, 4638, 4650-1, 4670, 4672-3, 4677 i 4704, ultra la recensió dedicada a la bibliografia aplegada per Marcel Salleras i Carolà, en la secció de «Recensions» d'aquest volum], no sols seria una contribució al coneixement de Llull ans també una forma de polèmica «enfront de les diverses obres de creació literària que darrerament s'han servit del text de Ramon Llull com a gran pretext» i una «defensa de Ramon Llull contra l'envestida de la fabulació ideològica» (168).— J. P. E. [4713]

José MARTÍ MAYOR, *Nuevos documentos para la historia de la orden franciscana seglar en Cataluña*, dins «Archivo Ibero-Americano», 47 (1987), 213-218.

Presentació i transcripció (aquesta de Josefina Font) de dues lletres de Jaume II, datades els anys 1299 i 1305, relatives a Bernat Fuster [senior] i a Guerau Pere la primera i al darrer, [relacionat amb Arnau de Vilanova], la segona. En totes dues, tots dos són qualificats «de tertio ordine beati Francisci» i el primer document és el més antic relatiu al terç orde franciscà a Catalunya i als personatges esmentats.— J. P. E. [4714]

*Visita pastoral del 1304 (Argentona i Mataró)*. Transcripció de Maria Mercè COSTA, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», XIX (març 1985), 33-34.

El text ací transcrit i publicat per la seva riquesa onomàstica prové de l'ADB, *Visitationum* I, f. 14.— J. P. E. [4715]

F. DOMINGO SELLART, *Diners barcelonins de Jaume II*, dins «Acta Numismatica», 16 (1986), 149-158.

Les dinou peces presentades en aquestes pàgines pertanyen a encunyacions que van del 1309 enllà. Les inscripcions són a les pàgines 155 i 158 i les fotografies en les 156-157. Són documentades.— J. P. E. [4716]

Margalida BERNAT I ROCA, *L'obratge de la llana i els «Capítols» del rei Sanxo. Una hipòtesi de treball*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 42 (1986), 63-77. L'autora dona notícia d'haver trobat en l'ARM, *Reial Audiència i Governació. Gremis*,

caixa 6, lligall 3, del 1612, llargs extrets d'uns *Capítols fets sobre l'obratge dels draps*, que potsen són els *Capítols antics*, esmentats en uns de l'any 1400 (64). Consten redactats per Bernat Bertran i Bernat Umbert (65), autors també d'un *Ordinament dels tintorers de Mallorca*, del mateix arxiu, AH LR 98-1644/1679 (65, nota 19). Les ordinations precisen la qualitat de les primeres matèries, les característiques dels telers i de les peces obrades (66-68), el control, càstig i destrucció de les peces fraudulents (70-73), les funcions de les diverses persones a l'interior de l'ofici (73-75), dret i condicions per a obrir obrador de drap (75-76). La pàgina 77 aplega la llista de les persones esmentades en els capítols.— J. P. E. [4717]

Francisco de MOXÓ, *Prelados de la casa de Luna en los albores del siglo XIV*, dins «Hispania Sacra», XXXVII (1985), 95-153.

Les pàgines expositives (95-120) narren les vicissituds de la carrera eclesiàstica d'Eiximèn de Luna, arquebisbe de Tarragona el 1317 (97-109 i 113-120) i de la del seu parent i successor en la seu de Saragossa, Pedro López de Luna (109-112). Però tant en el nomenament d'aquest a abat de Montearagón, com en el del primer a metropolità de Tarragona, calgué vèncer la voluntat de Jaume II d'obtenir aquelles prebendes per al seu fill Joan d'Aragó, cosa que implicà moviments de tota mena, ací exposats a base sobretot dels fons d'ACA, del qual procedeixen vint-i-sis dels trenta-tres documents publicats complets en l'apèndix documental, entre els quals destaquen la carta de Joan Borgunyó a Jaume II, datada a Burdeus el 9 de novembre del 1306 (132-134) i la de Vidal de Vilanova del juliol del 1317, escrita en català i conservada a Saragossa, Archivo de la Diputación Provincial, lligall 744 (152-153), en la qual consta que Joan XXII destinà a Joan d'Aragó cinc mil lliures «per llibres e per vexella d'argent» (152). Remarquem la presència d'Eiximèn de Luna en els actes fundacionals de l'Estudi General de Lleida (106) i el fet que, en el moment de la partició de territoris entre les províncies eclesiàstiques de Tarragona i Saragossa, el bisbat de València restà a Tarragona «propter conformitatem ydiomatis et nationis ac etiam vicinitatis» (118, nota 120).— J. P. E. [4718]

Agustín RUBIO VELA, *Don Juan Manuel, Valencia y el comercio con Castilla en la primera mitad del siglo XIV*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 391-415.

Les relacions de Don Juan Manuel amb València tenen interès històric i biogràfic. L'autor resumeix les notícies relatives a estades de l'escriptor a València entre el 1303 i el 1336, en una de les quals es casà a Xàtiva amb la princesa Constança, filla de Jaume II l'abril del 1312 (393). Per la seva condició de senyor d'un territori veí, tractà amb el consell de la ciutat de València, i s'ha conservat la carta anterior a la darrera estada, demanant a la ciutat ajut en la seva lluita contra el rei de Castella (395); amb motiu de la Guerra de la Unió, la ciutat demanaria ajut d'avituallament al noble (396-397), de la mateixa manera que el 1341 l'infant també n'havia demanat en ocasió de fuga d'uns sarraïns, que havien assassinat cristians (397-398); la major part de la documentació, però, és de naturalesa econòmica i comercial i manifesta l'interès de noble i de ciutat a mantenir bones relacions, cosa de vegades difícil per la situació política general tant de la corona catalana-aragonesa com de la castellana (401-404). En apèndix són transcrits íntegres deu documents, un de l'ACV, pergami 1838, certificant el dia de naixement de l'infant a base d'una anotació en el calendari inicial del breviari de la parròquia d'Elx (407), i els nou restants de l'AMV, *Manual de consells A-1* (407-415).— J. P. E. [4719]

Barry TAYLOR, *Don Jaime de Jérica y el público de El conde Lucanor*, dins «Revista de Filología Española», LXVI (1986), 39-58.

La primera part de l'article reconstrueix les grans etapes de la biografia de Jaume III d'Eixèrica (40-44), a base d'ACA, d'ARV i d'ACV. El pròleg de la segona part de *El conde Lucanor* de l'infant Juan Manuel afirma que aquest hi escriví sentències més obscures a petició del dit Jaume, perquè potser no es podien comparar amb allò que proporcionaven els poetes provençals i que era normal en els ambients de la cort de Barcelona (46). També és possible que es tractés d'un tòpic (51). En canvi, no seria convencional la petició del mateix Juan Manuel al seu cunyat Joan d'Aragó en el sentit de corregir els errors que pogués trobar en el llibre (49).— J. P. E. [4720]

Oriol VERGÉS, J. M. RAMON, *Ramon Muntaner. Laventura medieval per la Mediterrània* (Biblioteca de la classe 17), Barcelona, Editorial Graó de Serveis Pedagògics 1986, 64 pp.

Narració centrada en el marc, en el qual transcorregué la vida d'En Ramon Muntaner, el de l'expansió catalana per la Mediterrània, narració en part realitzada servint-se de fragments de la seva *Crònica*. L'apèndix aplega set fragments textuais relatius al tema que serveix de marc (45-49). Al final (58-61) hi ha llista de mots amb llur explicació. Tot el fascicle té finalitat didàctica.— J. P. E. [4721]

Germà COLON, *Els «Murtats» encara*, dins «Caplletra», 1 (1986), 15-19.

Confirmació de la tesi de l'autor [ja coneguda dels lectors d'ATCA, I (1982), 369-370, núm. 171]. La proporcionen, d'una banda, l'Arxiu Municipal de Vila-real, *Claveria de Jacme Martorell*, 214, on trobem la frase: «...un juheu qui dien mortat...» (16) i de l'altra el capítol *Quod a murtatis est cavendum* del pseudo-Burchardus, *Directorium ad passagium faciendum*, segons el qual els «murtats» són híbrids de grec i de turc, exclusivament dedicats a la guerra (17-18).— J. P. E. [4722]

Alberto VÁRVARO, *Il testo storiografico come opera letteraria: Ramon Muntaner*, dins «Symposium Riquer», 403-415.

Tema de l'estudi és «el com i el perquè un llibre d'història esdevé o és considerat obra literària» (403), tema concretat a la *Crònica* d'En Ramon Muntaner. L'autor precisa les dues preguntes bàsiques del seu estudi, la de si Muntaner reconta simplement els fets o té un fil conductor, i la de com és constituïda, en el marc general, la narració de les gestes de Roger de Flor. La resposta a la primera és que Muntaner narra per als prínceps de la casa de Barcelona les gestes que, de la concepció de Jaume I a la coronació d'Alfons el Benigne, indiquen que la mà de Déu s'és complaguda a realitzar aventures i meravelles a través dels successius reis de la raguèlia, beneïda en la concepció miraculosa del rei Jaume I (404-407). La biografia de Roger de Flor demostraria que tals meravelles són realitzades també per aquells que actuen en connexió amb el casal de Barcelona, en els quals es reproduïxen gestes paral·leles a les de la Guerra de Troia (407-411).— J. P. E. [4723]

Lola BADIA, *Verdad y literatura en las crónicas medievales catalanas; Ramon Muntaner*, dins «Dispositio», X (1985), 29-44.

Hi ha poca bibliografia «de la naturalesa literària de la historiografia catalana medieval» (29). Els estudis anteriors han proporcionat un punt sòlid, el que «los textos de Jai-

me I, de Desclot y de Muntaner son muestras literarias de una sorprendente originalidad», fins al punt que el *Tirant lo Blanc* i el *Curial e Güelfa* arrelen en el model literari creat pels cronistes (30). La narració de Muntaner és resultat de l'emoció que li produí la vivència d'una aventura sense parió (33), que per a ell fou heroica i a glòria del casal de Barcelona (34). Aquest seria el substrat dels capítols 134-144. Roger de Flor personificaria l'heroi de tradició trobadoresca, el qual, en arribar a la plenitud de la vida, es posà al servei del dit casal en la persona de Frederic de Sicília (35). Miquel Paleòleg és l'antiheroi, que mata l'heroi i posa fi a la narració pròpiament dita (37), la qual prossegueix explicant allò que Muntaner féu a fi de trobar deslloridorador a aquell garbuix de la Companyia Catalana vagant per l'Orient (37-38). En un altre camp, la reacció de Muntaner davant realitats que l'obligaven a pensar en la Grècia clàssica «se situa al extremo de la ignorancia de la tradición clásica en las letras catalanas medievales» (39), ben lluny, no sols de Joan Roís de Corella, ans també del *Curial* (39-41).— J. P. E. [4724]

Ramondo MUNTANER, Bernardo D'ESCLOT (sic), *Cronache catalane del secolo XIII e XIV*. Traduzione di Filippo MOISÈ. Introduzione di Leonardo SCIASCIA, Palermo, Sallerio editore 1984, XII i 680 pp.

El traductor, encara ara poc conegut [cf. la notícia següent], publicà per primera vegada el seu treball el 1844, prenent per base una edició de París del 1840. Ara aquella traducció és reproduïda i completada amb set pàgines de notes (629-637) de naturalesa filològica o històrica.— J. P. E. [4725]

Giuseppe GRILLI, *La Crònica de Ramon Muntaner en la historiografia italiana*, dins «L'Es-pill», núm. 25 (octubre 1987), 27-34.

En general, la historiografia italiana només hauria posat atenció a les fonts catalanes en tant que base per al coneixement de la història sarda o de la siciliana (28). En temps del «Risorgimento» influí, de més a més, l'interès a conèixer la presència catalana a Sicília i a Nàpols pel seu caràcter gibel·lí, paral·lel del personificat per la casa de Savoia (29). De fet, la *Crònica* d'En Muntaner fou publicada almenys tres vegades: dues a Sicília, els anys 1844 [cf. la nota anterior] i 1865 i a Nàpols el 1878, en edició incompleta, però bilingüe (30, nota 8). L'autor es pregunta «si condicions de context cultural i polític han operat efectivament sobre les fonts catalanes... forçant-ne el text amb finalitats immediates...» (29) i analitza els capítols 32-35 de la *Crònica*, relatius a «Les Vespres sicilianes» (30) i en particular el 32, on són exposats els precedents de la intervenció en aquella gesta, amb clara contraposició entre la raguèlia imperial i la dels Anjou (31). Res d'estrany que les dues posicions tinguessin un pes divers en la versió que en donà Filippo Moisé, gibel·lina, i en la de Cesare Cantú, més pròxima al güelfisme (32-33).— J. P. E. [4726]

Cecilia TASCA, *Le influenze pisane nella produzione epigrafica sarda e catalana del XIV secolo*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXV (1986 = Studi storici in onore di Giovanni Todde), 61-80.

Una lletra de l'any 1327 dels consellers de Barcelona al bisbe Ponç de Gualba, conservada a l'AHCB, *Llibre del consell*, suggerint que l'ara de l'altar major de la Seu fos obra de Barcelona pel mateix mestre pisà que esculpia el sepulcre de santa Eulàlia (75), és ocasió de transcriure el cenotafi del sepulcre (72, nota 49) i el semblant del de Francesc de Santa Coloma (73, nota 50). Les làmines 7 i 8 reproduïxen el sepulcre i un particular de la inscripció.— J. P. E. [4727]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *La marca de Bernat Melhac, la corona catalano-aragonesa i el Llenguadoc (1327-1336)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 16 (1986), 227-238.

Definida la «marca» (impunitat pel fet de rescabalar-se d'un dany rebut d'un estranger, apropiant-se de béns de connacionals d'aquest) (227-228), l'autora, basada en l'ACA, *Canc.*, reg., 485 i 522, recorda l'episodi i les gestions diplomàtiques entre Jaume II i Alfons el Benigne, d'una banda, i la casa de França, de l'altra, amb resum dels capítols tramesos a l'ambaixador a París sobre l'afer (231) i del parer elaborat conjuntament pels consellers de Barcelona i pels jurats de València (232-235). La composició entre Barcelona i València sobre l'afer es conserva a Barcelona, AHCB, *Llibre del consell*, XII.- J. P. E. [4728

Jaime SASTRE MOLL, *El primer libro de fábrica y sacristía de la Seo de Mallorca (1327-1345)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 43 (1987), 45-58.

La Seu de Mallorca hauria estat construïda per iniciativa reial entre el 1300 i el 1330 (45-46). A iniciativa del capítol, prosseguiren les obres d'acondicionament, conegudes pel *Liber operum cathedralium et ecclesie 1327 ad 1339*, de l'Arxiu Capitular de Mallorca, núm. 1701. Les seves anotacions, de vegades transcrits en nota (47-53) i reduïdes a quadre sinòptic (56-57), permeten a l'autor de resseguir les successives obres realitzades a la Seu. La de més empenta sembla que fou el cor (49-50). Les anotacions parlen de vuit llibres, entre litúrgics i de comptes, però també documenten la presència del *Libre en lo qual és escrita la preson de Maylorches en latín o en plan* o *Crònica* de Pere Marsili, copiat el 1331 (53). La bibliografia és aplegada en la darrera pàgina (58)— J. P. E. [4729

Rafael CONDE DELGADO DE MOLINA, *Ordenanzas sobre las tasas de las escribanías de las curias vicarial y bairar de Cagliari y Sassari*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXV (1986 = Studi storici in onore di Giovanni Todde), 81-90.

Les *Taxes de les escrivanies de les corts del veguer i del batlle de Càller*, del 1331, són a l'ACA, *Canc.*, reg. 512, ací transcrites. La presentació explica la funció del veguer i la del batlle i les característiques de l'ordinació present, en llengua catalana.— J. P. E. [4730

Felipe MATEU Y LLOPIS, *Salmi del profeta Davide nella numismatica sarda da Giacomo II d'Aragona a Carlo Emanuele IV di Savoia (1327-1802)*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXV (1986 = Studi storici in onore di Giovanni Todde), 135-144.

Al revés de les monedes més valuoses foren encunyades qualche volta frases dels salms, que encaixaven amb el moment històric. En monedes de Jaume II es troba la frase «Fortitudo mea et laus mea Dominus», repetida en les d'Alfons el Benigne, de Pere el Cerimoniós i dels seus fills (136). Els Trastamara catalans no l'empraren fins que Ferran el Catòlic introduí «Inimicos eius induam confusione» (139), lema repetit encara en el segle XVIII pels reis de la casa de Savoia (144).— J. P. E. [4731

Horacio SANTIAGO OTERO, *Guido de Monte Roterio. Nuevos manuscritos del «Manipulus curatorum»*, dins «Hom. Sáinz Rodríguez», I, 15-20.

L'autor afegeix trenta-dos exemplars manuscrits a la llista de més de cent-vuitanta publicada fa poc [cf. ATCA II (1983), 508-509, núm. 827]. Figuren entre els nous exemplars els de Barcelona, Arxiu Capitular de la Catedral; de Girona, Arxiu Capitular, 61; i de Vic, Museu Episcopal, 237, ultra el perdut de Tortosa, Arxiu Capitular.— J. P. E. [4732

Stefano ASPERTI, «*Flamenca*» e dintorni. *Considerazioni sui rapporti fra Occitania e Catalogna nel XIV secolo*, dins «*Cultura Neolatina*», XLV (1985), 59-103.

Els poetes de l'època del Cerimoniós són coneguts pels cançoners Vega-Aguiló (Barcelona, BC, ms. 7 i 8). El seu parió, el *Cançoner Aguiló* (Ciutat de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana), fou l'únic a compilar poesia narrativa, didàctica i al·legòrica amb l'ara repartit entre París, BN esp. 487 i Carpentràs, Bibliothèque Inguimbertaine, ms. 377. La importància del *Cançoner Aguiló* és quantitativa i qualitativa, car hi ha els principals poetes de la segona meitat del segle XIV i conté, de més a més, composicions o fragments afegits en els espais en blanc, un dels quals són vuit versos del *Roman de Flamenca* (63). El fragment demostra que aquell romanç s'estengué, tant en l'espai com en el temps, més d'allò que permetria de deduir l'únic manuscrit en el qual s'ha conservat, el de Carcassona (66), i obliga a replantejar el problema de les relacions literàries entre les dues vessants dels Pirineus en el segle XIV, moment que per a Catalunya és mitjancer entre l'època dels trobadors i la de la plena personalitat catalana entorn del Consistori de Barcelona (69). La continuïtat entre lírica provençal i catalana és assumida abans d'Ausiàs Marc, extrem confirmat i precisat pel cançoner de Barcelona, BC, ms. 146 (71), recopilació de pocs autors prestigiosos, representats per peces importants (73), destinada a fundar una nova escola poètica (74). La comparació d'aquest aplec amb el de Vega-Aguiló confirma que el primer obeeï a un objectiu clar, mentre el segon és rebost de materials inconnexos (75-76), el primer, «monument», el segon, «document» (75), entre d'altres coses, d'haver-se ja realitzat la ruptura amb l'Escola de Tolosa (76). La relació manifestada pels Cançoners no era l'única a existir entre Occitània i Catalunya (77). El *Cançoneret de Ripoll* encara hauria acceptat uns pressupòsits comuns vagues, però també s'hauria encaminat vers formes autònomes de tradició lírica (79-85). L'esment del *Cançoneret* proporciona ocasió de repassar peces de gèneres literaris diversos, que demostren la pervivència d'un àmbit cultural provençal des de Catalunya al Piemont, alhora que l'anàlisi dels volums de Carpentràs i de París, aplecs de tot allò que el copista trobava al seu abast, demostra que són, igual com els seus paral·lels, «documenti impressionanti e quasi angosciati di una civiltà letteraria in lingua d'oc attaccata disperatamente ai propri testi» (96). L'autor dedueix de tot el precedent que Catalunya no fou merament passiva, conclusió confirmada pel fet que diversos textos occitans foren adaptats a partir de textos catalans (98-100) i al final subratlla el paper d'Avinyó com a punt de confluència, pel fet d'haver estat seu papal fins al 1377 (101-102 [ací, però, cal rectificar l'autor, car en allò que afecta les nostres terres, Avinyó fou capital eclesiàstica fins a la nit entre l'onze i el dotze de març del 1403, on encara restà un destacament de catalans fins al 22 de novembre del 1411]).- J. P. E. [4733

Manuel ROMERO TALLAFIGO, *La cancelleria del Condado de Prades (1341-1358)*, dins «*Kanzleien*», 637-658.

Els anys estudiats són els de l'infant, futur fra Pere d'Aragó. La documentació estudiada és la de Sevilla, Archivo Ducal de Medinaceli, secció Prades, ordenada de forma semblant a la reial, les sèries de la qual per als dits anys són indicades en la pàgina 641 i sumàriament explicades en la següent. A diferència, però, de la cancelleria reial, ací el funcionari principal no s'anomena «canceller», ans «notari»; era doctor en lleis i responsable no sols de tot el relatiu a l'elaboració i expedició de documents, ans també d'examinar els candidats a notaris per al senyoriu del comte (646) i de vetllar per l'arxiu; sota ell actuen escrivans de mandat i d'altres ajudants. L'anàlisi de cinquanta-sis mostres de documentació diversa permet de presentar un quadre dels elements més constants i dels més esporàdics d'aquelles peces (652-655). Els formularis documentals són els de la can-

celleria reial (656), detall que ha permès de classificar els documents en sotscrits i no sotscrits, essent els primers els estructuralment més complets. Les *Epistolae* confirmen l'influx de les *Artes dictandi* i l'existència d'escoles específiques en els Països Catalans, car semblen també vigents en l'escripció comtal de Prades (567-568).— J. P. E. [4734

M. CRUSAFONT I SABATER, *Jaume III de Mallorca (1324-1343), veritable creador del florí català*, dins «Acta Numismatica», 15 (1985), 203-217.

Les primeres pàgines informen de les novetats numismàtiques de Catalunya, tant en troballes com en publicacions (203-206). Una novetat important és la peça apareguda a Viena, ara de localització desconeguda, però objecte d'estudi a base de fotografies. Descrita, amb les dues inscripcions (207), és atribuïda a Jaume III de Mallorca, encunyada a Perpinyà segurament el 1341, emissió que fou una de les causes de la guerra amb Pere el Cerimoniós, car per conveni la moneda havia d'ésser la de la corona catalano-aragonesa. Les conclusions de l'autor són confirmades pel procés contemporani enantat per Pere el Cerimoniós entorn les encunyacions de florins perpinyanesos, on hi ha descripció del florí d'or, coincident amb la moneda ací estudiada (216-217).— J. P. E. [4735

Josep PLANA I BORRÁS, *La llei de la plata a l'Edat Mitjana*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 16 (1986), 369-390.

El *Manual de compres e de vendes del viatge a Xipra*, del 1343, conservat a l'ACB, *Extravagants*, conté paràgrafs, transcrits en el curs de l'article, relatius a operacions de venda de plata a la ceca de Famagusta, paràgrafs que permeten de conèixer tant les subunitats, que hom distingia, fins a vuit, en un marc de plata (370-371 i 385), com la fórmula per a determinar la llei i, en conseqüència, el preu de l'argent, objecte central de l'estudi, el qual és completat amb vuit quadres (385-390).— J. P. E. [4736

Gabriel LLOMPART, *La presunta conspiración mallorquina de Miquel Rutllan contra Pedro IV de Aragón (1343)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 42 (1986), 79-110.

L'ACA, *Audiència. Processos* 115-18, conserva el realitzat a càrrec d'En Miquel Rutllan per lesa majestat contra Pere el Cerimoniós després de la conquesta de Mallorca. Aplegades les notícies relatives a la persona de Rutllan (81-94), segueix la llista dels cent-quatre testimonis que intervingueren en el procés (84-86), les principals dates cronològiques sobre el mateix (86-88) i la llista de capítols, en els quals basaren les respectives actuacions tant el fiscal com el defensor (88-90). Resumides les informacions proporcionades per alguns testimonis, on són respectades les frases que el procés conserva en català (90-94), és transcrita íntegra la declaració del propi Rutllan (104-110). Els testimoniatges foren deposats entre el setembre del 1343 i el març del 1344.— J. P. E. [4737

Carmen CRESPO NOGUERA, *El sello en las cancellerías medievales españolas según las Partidas de Alfonso el Sabio y las Ordenanzas de Pedro IV*, dins «Archives et Bibliothèques de Belgique», LVIII (1987 = Miscellanea Andrée Scufflaire), 45-66.

En les pàgines 50 i següents trobem resumides les *Ordinacions* de Pere el Cerimoniós, relatives al segellatge i al butllatge de la documentació reial, amb indicació de precedents en la cancelleria dels comtes i dels reis anteriors, sobretot a partir de Jaume II. Les figures 6-13 corresponen a segells diversos del Cerimoniós, en els quals hom pot veure les respectives inscripcions.— J. P. E. [4738

Aquilino IGLESIA FERREIROS, *Una traducció catalana de la segona Partida*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), 265-278.

El manuscrit 942 de Barcelona, BC, conté una traducció catalana de la segona *Partida* d'Alfons el Savi. L'autor distingeix tres mans en la còpia: la que escriví el text, la que copià les rúbriques i la que afegí certes notes de remissió (265). Després de la transcripció de la *Taula* (267-268), es fixa en l'equivalència o en la diferència entre els epígrafs d'aquesta i els del cos de l'obra (269-275). Les diferències estructurals no afecten el contingut, amb només dues excepcions (275), que l'autor relaciona amb un manuscrit de El Escorial, no indicat (276).— J. P. E. [4739]

Jesús MASSIP I FONOLLOSA, *Un manuscrit de les Costums de Tortosa retrobat a Mallorca*, dins «Revista de Llengua i Dret», núm. 7 (juny 1986), 61-68.

Notícia de la troballa d'un exemplar (l'assenyalat amb la lletra C en l'estudi que l'autor ha fet de la gestació de les *Costums* esmentades [cf. ATCA, IV (1985), 459-460]) de les *Costums de Tortosa* a la Biblioteca Bartomeu March de Ciutat de Mallorca, estudi de les seves característiques, identificació del seu text com el corresponent al temps de la plena jurisdicció reial damunt la ciutat (després del 1294) i de l'exemplar com el que temps enrera havia pertangut a Antonio Almunia de Próxita y León encara l'any 1934 (64). La còpia seria de la primera meitat del segle XIV i tindria afegitons escrits del 1370 ençà (67).— J. P. E. [4740]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Què és la «Cigonina»?*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VI (1987), 304-306.

Dues anotacions d'obres pertanyents a la biblioteca papal de Benet XIII i a la de Calixt III permeten de saber que el llibre del bisbe de Tortosa i de Lleida, Jaume Sitjó (1341-1348), conegut amb el títol de la *Cigonina*, no era una obra de màgia, ans un comentari *In IV Decretalium*.— J. P. E. [4741]

Raimondo TURTIAS, *L'attività del collettore pontificio a Sassari nel 1353-1355*, dins *Gli Statuti Saresi. Economia, società, istituzioni a Sassari nel medioevo e nell'età moderna*. Atti del convegno di studi (Sassari, 12-14 maggio 1983), Càller, Edes 1986, 253-273.

Informació de les vicissituds a través de les quals la Cambra Apostòlica obtingué els seus béns d'entre els relictos de Bartomeu Jalmar, arquebisbe de Torres i col·lector apostòlic, mort abans de retre comptes a la dita Cambra. La documentació és a Ciutat del Vaticà, Archivio Segreto Vaticano, *Collett.* 211.— J. P. E. [4742]

Paul H. FREEDMAN, *Catalan Lawyers and the Origins of Serfdom*, dins «Mediaeval Studies», XLVIII (1986), 288-314.

L'article intenta de descobrir l'influx que el descobriment del Dret Romà durant la Baixa Edat Mitjana tingué en la situació dels pagesos catalans de remença (289). La feina dels nostres juristes fou la de fer coincidir Dret Romà i Dret Consuetudinari durant el segle XIII (291-292). La primera dificultat fou la de fer encaixar la realitat d'home de remença amb la neta divisió del Dret Romà, per al qual l'home o és lliure o és esclau. A Europa, hom emprà el concepte de «colonus» (293), a Catalunya el de «rusticus», home certament lliure, però sense dret reconegut a recórrer contra els maltractes del senyor (294-295), i Pere Albert hauria estat el primer jurista a usar la denominació d'«homo soli-

«dus», lligat a una terra (296), equivalent al concepte romà d'«adscriptitius» (298). Si les denominacions esmentades subratllaven allò que era comú a l'home de remença i al serf, «emphyteuta» en subratllava la llibertat, amb la corresponent capacitat de pactar (298-299). Hom emprava, encara, d'altres termes (300). La situació de «remença» es concretava en els «mals usos», el primer dels quals era la vinculació a un senyoriu i la manca de drets davant certes decisions senyoriales («ius malectrandi») (303). Els intents dels juristes de defensar els drets senyoriales sobre els remences es feren ressò de la teoria de la manca de col·laboració dels pagesos en els primers temps de la lluita contra l'Islam (304-308). En apèndix hi ha llista dels textos legals i dels autors juristes que han tractat el tema (310-312) i són transcrits fragments del manuscrit d'El Escorial d.ÍI.18, d'autor anònim (313), de Bertran de Ceva (313-314) i de Joan de Socarrats (314).— J. P. E. [4743]

Enrique M. GUERRA HUERTAS, Matilde GUERRA HUERTAS, *La paz dentro de la comunidad internacional en el pensamiento político pancatalán medieval*, dins *Fundamentos culturales de la paz en Europa*. Editores Joaquín FERNÁNDEZ CREHUET, Manuel J. PELÁEZ ALBENDEA. Vol. III. *Raíces y aspectos inhistóricos, filosófico-políticos y sociológico-sanitarios*, III, Barcelona, Promociones Publicaciones Universitarias 1987, 807-842.

Objectiu d'aquestes pàgines és el d'indagar su concepto en autores medievales» (807) «delimitados por la realidad histórica pancatalana» (809). Una primera part fa referències globals a l'influx agustinian i al seu interior al del tomisme (810-817). Segueix una secció dedicada al «pensamiento canonizado» de Ramon de Penyafort i de Vicent Ferrer; per al primer, «la paz es posible porque existe la doble unidad, la de quienes la buscan, que coinciden en esta búsqueda y, dentro del sujeto, de los apetitos que apetezen un mismo objeto» (818); per al segon «todo el mundo es la casa de Dios. En consecuencia, en tal casa debe reinar la paz» (820). Llull ens hauria deixat la utopia del *Blanquerna*: «la consecución de un mundo en paz es el fin último de toda la utopía» (824): equilibri de les potències o facultats de l'home, coordinació unitària dels dos poders sota el papa, llengua universal única, el llatí (825-828). En el teòcrata Eiximenis trobem la idea de «la complementariedad de los poderes sobrenatural y humano en el único poder pontificio medieval» (832), en la línia de la *Unam Sanctam* de Bonifaci VIII (832-833). La pau autèntica seria primer equilibri personal, després, en cas de no existir tal equilibri, cal que el poder públic l'asseguri socialment amb la seva autoritat, que de vegades haurà d'ésser tolerant (836-838). Les condicions de guerra justa són exposades mitjançant la transcripció del capítol 658 del *Dotzè del crestià* (840-841).— J. P. E. [4744]

Lola BADIA, *La filosofía natural de Guillem de Conches en català*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XL (1985-1986), 137-169.

L'autora es proposa «de desempolsar la vella traducció catalana de la segona *Summa* didàctica del mestre chartrià i de posar sobre la taula algunes dades i algunes reflexions...» (138). La versió catalana del *Dragmaticon philosophiae* s'ha conservat en dos manuscrits de París, BN, esp. 225 i 473 (140) i no sembla anterior a mitjan segle XIV (141), més encara, seria contemporània d'Eiximenis i de Bernat Metge (147). Recordada la còpia llatina de Tortosa, Biblioteca de la Seu, ms. 144, del s. XII (141), l'autora subratlla l'interès «científic» de l'obra, conservat fins al segle XV (142-143) i es pregunta si fou font de Ramon Llull, bo i constatant que existeix un cert aire de família entre els dos, aire que arriba a textos neoplàtonics, com són els comentaris al *Timeu* de Calcidi, i que cal replantejar la línia entre Joan Escot Eriúgena i Llull (144). Són transcrits el text català del pròleg (148-150)

i el dels folis 10-29 del ms. 225 de París (151-167), completat per un aparat de correccions (167-169).— J. P. E. [4745]

Josep Maria MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Fragment de diàleg entre el duc i el filòsof*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 5 (1986), 281-285.

Presentació del bifoli o full que conté fragments, copiats en la primera meitat del segle XIV (282) [de la versió catalana presentada en el resum anterior, raó per la qual cal corregir la data de la traducció, allí assenyalada]. Els paràgrafs complets corresponen als que, també en l'anterior, ocupen les pàgines 166-167. El bifoli pertany a l'ADG i servia de coberta a un llibre de testaments. [Vegeu en aquest volum la nota del mateix autor, *Un altre fragment de Guillem de Conques en català*].— J. P. E. [4746]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Fragment d'una traducció catalana medieval dels Moralia in Iob de sant Gregori el Gran*, dins «Faventia», 7/2 (1985), 35-51.

L'autor notifica que l'Arxiu Diocesà de Barcelona posseeix un foli de pergamí (el 24) procedent de la coberta d'un *Manuale instrumentorum* dels segles XVI-XVII (37), foli ací estudiat tant sota el biaix codicològic (37-38) com sota el paleogràfic (38-39), amb el resultat de col·locar la còpia en la segona meitat del segle XIV. El text, ací transcrit, és traducció molt lliure dels *Moralia in Iob*, llibre IV, cap. XXXV, 3, fins al llibre V, cap. I. 15 (41-44). Les darreres pàgines reproduïxen els diversos tipus de lletra (44-49) i les dues cares del foli (50-51).— J. P. E. [4747]

Antonio CEBALLOS ATIENZA, *La argumentación teológico-bíblica en la «Biblia parva» de San Pedro Pascual*, dins «Estudios Bíblicos», 42 (1984), 89-136.

Després d'un resum bio-bibliogràfic, l'autor distribueix els quaranta-dos títols del *Llibre del bisbe de Jaén* en nou apartats i resumeix, gairebé de forma esquemàtica, la doctrina del *Llibre...* relativa als temes successivament tractats. El conjunt contindria la substància de la *Biblia* i seria un excel·lent catecisme bíblic (135), amb abundància de citacions de l'Esclatúra (quatre-centes vint-i-set). L'argumentació i l'exegesi serien les normals en l'Edat Mitjana, molt atentes a la doctrina dels Pares de l'Església (135-136).— J. P. E. [4748]

Guiseppe MELONI, *Casteldoria: processo per una resa*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXV (1986 = Studi storici in onore di Giovanni Todde), 101-114.

Casteldoria sembla que fou conquerit l'any 1353. Un document d'ACA, *Reial Audiència 127/19* permet de conèixer uns tractats entre representants reials, els quals foren empresonats per partidaris dels Arborea. El procés és resumit en regest (107-112).— J. P. E. [4749]

J[osé] TRENCHS ÓDENA, M[aría] L[uz] MANDIGORRA, *La capilla de Pedro el Ceremonioso (1356): sus libros*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 581-607.

L'inventari de la capella reial del 1356, publicat en part per Antoni Rubió i Lluch, és ara transcrit íntegre d'ACA, *Mestre rac.*(sic) [Reial Patrimoni, reg. de Pere des Bosc, III], (585-601), bo i assenyalant en la introducció que els quinze volums litúrgics allí consignats pertanyen a un tipus de llibre procedent de segles anteriors i apropiat a una «élite» cultural i econòmica (582-583). L'inventari és completat amb quinze anotacions tre-

tes del mateix arxiu, *Canc., reg.*, o *Mestre racional*, pertanyents als anys 1324 [sic en pàgina 602; ha d'ésser 1342]-1353, relatives a llibres litúrgics de la capella, en les quals consten un copista (Llorenç lo Roy, 606) i un il·luminador (Ramon Destorrent, 607).— J. P. E. [4750

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 445-508.

La primera part de l'article és narració dels problemes derivats de la difícil herència deixada per Alfons el Benigne a favor dels seus fills i d'Elionor de Castella, en detriment de l'hereu de la corona, Pere el Cerimoniós; de la implicació dels reis de Castella, en particular de Pere el Cruel, en l'afer; i de la resposta que hom els donà en la cort catalano-aragonesa. La segona és aplec i transcripció de vint-i-tres documents, tots d'ACA, *Canc., pergamins, cartes reials i registres*, relatius als fets esmentats. Assenyalem resums de memorials en les pàgines 453 i 464-465.— J. P. E. [4751

Vicente FORCADA MARTÍ, «*L'Hostal d'En Verdú*», dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 561-563.

La *Crònica* de Pere el Cerimoniós conté dues referències topogràfiques al dit hostal, en les quals coincideixen dues dades: trobar-se en el camí entre Sant Mateu i Almassora i al peu d'una muntanya des de la qual hom pot fer senyal de foc, visible de València. Tal punt és identificat gràcies al pla del segle XVI, *Termes de la vila de Castelló de la Plana y comunitat de Fadrell*, amb el que darrerament era anomenat «Venta del Pigós», prop Borriol.— J. P. E. [4752

Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, *Pedro IV y los musulmanes. Maniobras diplomáticas del «Ceremonioso»*. (Años 1357-1358), dins «Revista de Historia. Jerónimo Zurita», 53-54 (1986), 37-42.

A fi de defensar-se de Pedro el Cruel, de Castella, en la «Guerra dels dos Peres», el Cerimoniós intentà d'atraure's tant el rei del Marroc (Abu-Iman) com el de Granada a través d'una missatgeria, la documentació relativa a la qual, ací resumida, es conserva a l'ACA, *Canc. reg.* 1379.— J. P. E. [4753

Jaume CODINA, Sabí PERIS, *Ordinacions de Girona de l'any 1358*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXVIII (1985-1986), 191-209.

Transcripció del text, conservat en l'Arxiu Històric Municipal de Sant Feliu de Guíxols, precedit de la carta amb la qual el batlle de Girona trametia còpia intitolada *Aquests són los bants, los qual(s) ordinaren e faeren cridar los honrats jurats de la ciutat de Girona...*, la majoria dels quals eren encaminats a evitar violències o escàndol públic.— J. P. E. [4754

*Urbain V (1362-1370). Lettres communes analysées d'après les registres dits d'Avignon et du Vatican. Tome XI. Table de noms de personnes et de lieux. L-Z*, par Anne-Marie HAYEZ, Janine MATHIEU, Marie-France YVAN (Lettres communes des papes du XIV siècle. 3 série, V), Roma, École Française 1986, IV i 568 pp.

Segona i darrera parts de la taula, ja presentada dins ATCA, VI (1987), 501, núm. 3639, elaborades amb les mateixes característiques, però potser amb una certa major atenció

a les grafies catalanes dels topònims llatins. Una de les particularitats de la segona meitat que ens ocupa és la de concentrar al final dels noms començats per «S» els topònims, en els quals figuren noms de sants (391-430), raó per la qual hom pot trobar en aquestes pàgines, entre d'altres, referències als sis «Sant Feliu» nostres. Són nombroses les indicacions de documents relatius a noms de poblacions poc grans, com és ara Sant Cebrià de Lledó (1), la Guàrdia dels Prats (2), Llampaiés, Llençà (4), la Llerona (25), la Pobla de Lillet (30), Llíria (35), Llagostera (37), Maçanet de la Selva (83) o Meià (92). I continuen essent considerables els espais dedicats a les referències a ciutats episcopals: Mallorca (65), Sogorb (349-350), Tarragona (437), la Seu d'Urgell (490-491), València (498-499) i Vic (514-515). No manquen els grans monestirs, com Poblet (261) o Ripoll (306). Assenyalem un document relatiu a fr. Joan de Fornells, framenor lector en teologia (65).— J. P. E. [4755]

Xavier TERRADO I PABLO, *Una font per a l'estudi del lèxic medieval: els Llibres de mostres medievals*, dins «Misc. Badia i Margarit» 5, 183-192.

Presentació dels *Llibres de mostres de cavalls*, existents a Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni*, reg. 2497-2501. Aquestes pàgines contenen la llista de les expressions, amb les quals són descrits els pelatges dels cavalls en el primer dels registres esmentats, corresponent als anys 1363-1364. Les mostres foren realitzades a Barcelona, Saragossa, Borriana, Vila-real, València, Exea i Perpinyà, i cada denominació és completada amb la de la població, a la qual correspon. La llista alfabètica ocupa les pàgines 187-192.— J. P. E. [4756]

Montserrat VILLAS I CHALAMANCH, «*Les malmonjades*»: aproximació al seu origen, dins «Ateneu. Revista de Cultura», núm. 10 (1987), 55-56 i 32.

Transcrita *La malmonjada del Cançoneret de Ripoll*, l'autora reproduceix el *Planctus monialis*, dedicat al mateix tema durant el segle XII, dos segles abans que la poesia ripolesa.— J. P. E. [4757]

Stefano ASPERTI, *Baccinetti e berrovriere: Problemi di lessico e di datazione nel «Blandin de Cornoalba»*, dins «Studia Riquer» I, 11-35.

Deixant oberta la discussió sobre l'origen català o occità del *Roman de Blandin de Cornoalba* e de *Guilbot Ardit de Miramar*, l'autor estudia la presència dels mots «bacinet» i «beroyer» en el text, per tal d'aventurar una datació precisa de l'obra. Gràcies a l'estudi filològic i iconogràfic comparatiu, arriba a la conclusió que l'obra i l'únic manuscrit que la transmet han hagut d'ésser escrits entre el tercer i el darrer quart del segle XIV. L'autor corregeix així d'altres estimacions i remarca el caràcter d'obra perifèrica del *Blandin*, desvinculada d'una tradició literària precisa.— J. de P. [4758]

Francisco M. GIMENO BLAY, M. Teresa PALASÍ FAS, *Del negocio y del amor: el diario del mercader Pere Seriol (1371)*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 37-55.

L'ARV, *Vària*. *Llibres* 484 és un quadern de deu folis, en el qual Pere Seriol apuntà tant dades econòmiques com vivències personals, aquestes darreres relacionades amb el casament d'Antoni Granada amb Na Miqueleta, filla de Pere d'Artés i de la seva muller, Caterina. El text, ací transcrit, ocupa les pàgines 44-55. En el seu intent de confegir qualque estrofa, en la qual expressar el seu desconhort per la pèrdua de Na Miqueleta, Pere Seriol s'anomenava «lo beguï per amor» (45 i 51).— J. P. E. [4759]

*Colección de Cartas Pueblas. CXIII. Altura*, transcripció d'Eugeni DíAZ MANTECA, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 183-186.

Transcripció de la còpia realitzada l'any 1592, ara a Madrid, Archivo Histórico Nacional, *Clerecia. Vall de Crist*, carpeta 466, doc. 8. L'original era del 1372, redactat en català, amb motiu que el dit lloc «no ha molt de temps passat ésser novament poblat de christians, lo qual solie ésser poblat de moros» (183).— J. P. E. [4760]

Antoni RIERA MELIS i col·laboradors (M. BECERRA, A. CURTO, B. GÓMEZ, J. R. JULIÀ i P. TUTUSAUS), *La societat catalana baixmedieval davant els sismes. I: Els terratrèmols de 1373*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 16 (1986), 251-306.

Precisats els fons arxivístics, que hom s'havia proposat de buidar, pertanyents a sèries diverses d'ACA (253), hom resumeix allò que era possible de deduir de les investigacions d'Eduard Fontseré i de Josep Iglésies (253-258). Segueix una descripció del marc general del país després de la Pesta Negra i de les seves conseqüències, amb les tensions socials pageses, la guerra amb Castella, la revolta dels Arborea a Sardenya, el darrer intent de Jaume IV de Mallorca i amb una profunda crisi econòmica, tant municipal com reial (258-266). Consten estremiments de terra a Tortosa el 2 de març del 1373 (266-267), a Castell-lleó de la Val d'Aran (267-269), a Albalat del Cinca, on el terratrèmol colpejà un poble ja malmès per les companyies blanques (269-276), al Palau Reial de la Suda de Lleida (276-278: aparellament d'una finestra), a Santa Clara de Barcelona (278-282), al castell del Gurb (282-285); i un corrent d'aigua a Montcorbau i Vila (Val d'Aran) (285-286). Les pàgines següents sintetitzen les dades ja conegudes amb les ofertes per la nova documentació (286-293), amb quadre sinòptic de l'activitat sísmica a Catalunya el 1272 (294) i transcripció de quinze documents contemporanis (299-306), d'ACA, fora de tres de l'Arxiu Municipal de Tortosa, *Clavaria 1372-1373* (300-301).— J. P. E. [4761]

Montserrat CASAS I NADAL, *La casa i els béns de Berenguer Sespluga, rector de Cardona († 1375)*, dins «Cardener», III (1986), 85-100.

Font principal de l'article és el testament, ara a ACA, *Cardona*, protocol 544, completat amb les dades relatives al personatge i al seu càrrec, procedents de documentació inèdita diversa (85-89). L'anàlisi del testament es fixa sobretot en les deixes i en llur import monetari (89-92) i l'inventari de béns permet de resseguir les estances de la casa i llur parament, d'entre el qual destaquen els catorze volums (98-99), ultra una *Bíblia*, destinada a restar sempre a Sant Miquel de Cardona (90). Subratllem el fet que en l'inventari esmentat semblen per primera vegada documentades unes ulleres en Països Catalans (97, nota 34).— J. P. E. [4762]

Görg-Geerd ARENTZEN, *Imago Mundi Cartographica. Studien zur Bildlichkeit mittelalterlicher Welt- und Ökumenekarten unter besonderer Berücksichtigung des Zusammenwirkens von Text und Bild* (Münstersche Mittelalter-Schriften, 53), Munic, Wilhelm Fink Verlag 1984, 376 pp i 99 reproduccions fotogràfiques.

Les pàgines 291-295 són dedicades a l'*Atlas català* del 1375, un fragment del qual és reproduït en la fotografia 59. Es trobaria en la línia del portolà dels germans Pizigano. En sentit transversal (Est-Oest) abasta tota l'«Ökumene» i en reafirma la rodonesa. Per a Europa, la indicació de les posicions marineres és «detallada i rica» (292), però per a les zones desconegudes hom es limita a proporcionar informació genèrica relacionada

amb figures històriques o mítiques representatives o amb «armes» dels respectius sobirans. Aquesta darrera informació també és vàlida per a Europa. Per això, l'*Atlas* participa de les dues tradicions, la de la topografia precisa i la de la imaginària. La reproducció núm. 61 és una fotografia completa [però cap per avall] del portolà català de Mòdena.— J. P. E. [4763]

Javier ARGENTÉ VIDAL, *El registro 9824 del A. R. V.: Estudio codicológico*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 223-236.

El registre esmentat en el títol prové de l'arxiu ducal de Gandia i sots enquadrernació única conté sis peces comptables de percepció de drets senyorials o altres, de final del segle XIV i començaments del XV. Ací és descrita tant l'enquadrernació (224-225) com la materialitat de cada una de les sis unitats, amb particular atenció a les marques del paper.— J. P. E. [4764]

Javier ARGENTÉ VIDAL, *Un libro de cuentas de las morerías del condado de Dénia (1379)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 285-341.

Publicació de la primera de les sis peces conegudes pel resum anterior. La introducció explica la disposició de les pàgines d'un llibre comptable (288), després de la qual ve la transcripció del *Compte ver de mi Berenguer Torres, de l'any MCCCLXXIX* (290-321) i les taules tant d'antropònims (322-327) com de topònims (327-329). [L'autor afirma haver seguit en la transcripció les normes d'«Els Nostres Clàssics»; però caldria confirmar que realment tal col·lecció admetria, per exemple: «Pos en mà reebuda...» (291) en comptes de: «Pos en ma reebuda...» («ma» no és ací substantiu, ans l'adjectiu possessiu «mon/ma»; o «E aui carta pública...» (294, línia 1, sintagma repetit, per exemple, en el pas de la pàgina 297-298, frase que en aquests i en els altres casos, en els quals es pugui trobar, cal transcriure: «E à-n'i carta pública...» (I n'hi ha document públic...)].— J. P. E. [4765]

Isabel BES, *El procés contra Isabel Cornell*, dins «L'Espill», núm. 23-24 (gener 1987), 83-94.

La introducció informa de l'existència a l'ACA, *Processos*, 117 4b, d'un rotllo en pergamí continent les declaracions de dues esclaves i dos criats sobre relacions il·lícites d'Isabel Cornell, declaracions que són transcrits a partir de la pàgina 88; i assenyala les notícies que aporta per al coneixement d'una família noble, a la qual pertanyia Pero Maça (85).— J. P. E. [4766]

Carmelo E. TAVILLA, *Tracce dell'insegnamento giuridico a Montpellier. Il ms. München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 3889*, dins «Quaderni Catanesi di Studi Classici e Medievali», VIII (1986), 213-224.

L'esmentat volum havia pertangut a Joan Forn l'any 1385 (312, nota 2). D'ell són les anotacions més nombroses, algunes de les quals fan relació a institucions jurídiques de Catalunya i àdhuc a les *Constitucions de Catalunya* (216, nota 25, amb referència al f. 173 per a les esmentades *Constitucions*), al Rosselló i al Conflent (216, nota 22) o a la situació sota els reis de Mallorca (216, nota 24).— J. P. E. [4767]

Arjo VANDERJAGT, *Remarks on the Context of Nicholas Eymerich's Correctorius Correctorii*, dins *L'Homme*, 286-295.

Resumits el *De miseria conditionis humanae* de Lotario da Segni (Innocent III), conegut com a *Correctorius* (289-290: l'home és una creatura baixa pel fet de trobar-se en el pla de la matèria) i la biografia d'Eimeric (291-292), l'autor presenta el *Correctorius correctorii*, títol típic del segle XIII i no tant del XIV, escrit a fi d'arrabassar als «lul·listes» una justificació molt important de llur dualisme i «espiritualisme» (292). Per això, Eimeric s'hi contraposa a la doctrina que «l'home és la part més baixa de la creació i que la condició de l'home no és millor que la dels animals» (293), bo i recordant que, en crear l'home, Déu el constituí rei de tota la creació i per tant superior a ella, que l'home i no les bèsties és dotat de raó i que l'home és imatge i no sols petjada de la Trinitat per la memòria, l'enteniment i la voluntat, car totes tres facultats pertanyen a l'home i no només la intel·ligència (293-294). El raonament d'Eimeric es basa exclusivament en la *Bíblia* i en Agustí; els humanistes aportaran tota mena d'arguments (294).— J. P. E. [4768]

Jaume de PUIG I OLIVER, Josep PERARNAU I ESPELT, *La «Informatio brevis et metrica» de Nicolau Eimeric sobre el Cisma*, dins «Jornades Cisma», 205-223.

La *Informatio* s'és conservada en dos manuscrits de París, BN., lat. 1464 (205-207) i lat. 11475 (207-217), ací descrits. L'escrit és un «rythmus» destinat a la propaganda a favor de Climent VII, expressat en forma de versos lleonins, ací críticament editats (221-223).— J. P. E. [4769]

Agostino BORROMEIO, *A proposito del Directorium inquisitorum di Nicolas Eymerich e delle sue edizioni cinquecentesche*, dins «Critica Storica», XX (1983), 499-547.

L'article té tres parts. La primera resumeix les notícies relatives a Nicolau Eimeric (500-507), amb particular atenció tant a les edicions (500-501) com a l'estructura doctrinal del *Directorium inquisitorum* (505-507). La segona part és exposició del treball de l'aragonès Francisco Peña, format en la Universitat de València (508), a completar una obra del segle XIV, anterior, per tant, a les inquisicions espanyola, portuguesa i romana i al tràngol de la Reforma, treball concretat en les dues edicions romanes del *Directorium...* del 1578 i del 1585, realitzades a base de l'edició de Barcelona del 1503, completada aquesta mitjançant el recurs a quatre manuscrits (508-524). La darrera part és una valoració molt crítica de la traducció francesa publicada a cura de Lluís Sala i Molins el 1978 (524-547).— J. P. E. [4770]

Alfonso MIRTO, *Un inedito del seicento sull'inquisizione*, dins «Nouvelles de la Republique des Lettres» (1986), 99-138.

*Per proceder nelle cause del Santo Uffizio*, de Florència, BN, Fondo Nazionale II. IV. 459, és text del segle XVII, ací reproduït (103-138). Les seves fonts principals són Nicolau Eimeric i Francisco Peña (101, 105, etc.).— J. P. E. [4771]

Núria SALES, *Lluís Sala-Molins: Del Manual dels inquisidors al Code noir de 1685*, dins «Revista de Catalunya», núm. 12 (octubre 1987), 84-85.

Presentació i comentari de tres llibres d'En Lluís Sala i Molins: *Le Manuel des inquisiteurs* del 1978, el *Dictionnaire des inquisiteurs* del 1981, i *Le Code noir ou le Calvaire de Canaan*. Hom subratlla la continuïtat de la trajectòria inquisitorial a partir d'Eimeric.— J. P. E. [4772]

Josep MIRALLES I SALES, *Un manuscrit del temps de sant Vicent Ferrer*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 8 (octubre-diciembre 1984), 77-82; i núm. 14 (abril-junio 1986), 17-22.

Donada la notícia de la troballa d'un quadern de disset pàgines en l'Arxiu Municipal de la Cènia, l'autor considera que és contemporani de sant Vicent Ferrer, encara que no es decideix a atribuir-li els tres sermons, que hi són copiats. El primer, *Sermó per al dia de Pasqua*, ocupa les pàgines 78-82 del primer article i la nota final indica que és anotació d'un oient d'una peça que no fou dita completa. El segon, *Sermó per al dia de Santa Maria Magdalena*, ocupa les pàgines 17-18 del segon article i el terç, *Sermó per al dia de Sant Jeroni*, les 18, 20-22 també del segon. [La base cronològica per a la datació, els 1.300 anys de captiveri dels jueus, no sembla permetre d'anar més enllà d'entorn del 1378 (79). D'altra banda, la referència a l'episcopus Jacobus, in hac urbe...» (20), segurament s'ha d'entendre de Jaume d'Aragó, bisbe de València aquells mateixos anys (1369-1396); d'on es pot deduir que el segon sermó hauria estat predicat a València en temps del bisbe esmentat, segurament abans que fos nomenat cardenal].— J. P. E. [4773]

Josep Maria MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *La Corona d'Aragó als registres d'Urbà VI*, dins «Jornades Cisma», 457-463.

L'Arxiu Secret Vaticà només ha conservat quatre registres d'Urbà VI. L'autor presenta i transcriu els sis documents relatius als territoris de la Corona catalano-aragonesa, del 1378 al 1388, quatre dels quals són vinculats a l'ambaixada encomanada a Francesco Ugucione d'Urbino el 1382.— J. P. E. [4774]

Àngel FÀBREGA I GRAU, *Els «Privilegis pontificis» del temps del Cisma a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, dins «Jornades Cisma», 411-427.

Presentada la sèrie de *Privilegia Pontificum*, amb dos centenars de documents en pergamí, del 1161 al 1966, l'autor recorda que els anteriors al 1548 foren copiats durant el segle XVI en el volum *Privilegia Summorum Pontificum* i recopilats altra vegada a començaments del segle XVIII sota el títol de *Privilegiorum Pontificum* (412). Quaranta-cinc pertanyen al temps del Cisma d'Occident, el contingut dels quals és ací resumit en regist (414-427).— J. P. E. [4775]

Miquel BATLLORI, *Repercussions culturals i sòcio-religioses del Cisma d'Occident en les terres de la corona catalano-aragonesa*, dins «Jornades Cisma», 74-82.

Jordi Rubió i Balaguer havia assenyalat l'interès a aprofundir el coneixement de les relacions entre Cisma d'Occident i cultura escrita a casa nostra. L'autor, seguint-lo, es limita a assenyalat els punts que li semblen cabdals, bo i afegint qualque al·lusió a trets sòcio-religiosos en el tombant dels segles XIV-XV a Catalunya. Bernat Metge i Joan Fernández de Heredia, personificació de l'humanisme pre-renaixentista, veieren llur obra afectada pel cisma, el primer sobretot, en el qual augmentaren els dubtes filosòfico-teològics. Això no obstant, no hauria augmentat la immoralitat, ans només la llibertat de manifestarla. Per la seva relació amb Coluccio Salutati, el segon hauria contribuït a formular el programa historiogràfic del primer Renaixement. El Cisma hauria accentuat el regalisme de la cort reial i propiciat el naixement d'una literatura teològico-canònica de controvèrsia. S'enfortiren les tendències espirituals-profètiques (fra Pere d'Aragó, Anselm Turmeda, sant Vicent Ferrer, Joan Eixemeno i Francesc Eiximenis) (76-77), el lul·lisme i també l'antilul·lisme de Jean Gerson i de Nicolau Eimeric, el qual dóna notícia del culte de Ramon Llull com a màrtir (77-78) i, en general, el pessimisme (77).— J. P. E. [4776]

Giampaolo MELE, *I cantori della cappella di Giovanni I il Cacciatore re d'Aragona (anni 1379- 1396)*, dins «Anuario Musical», 41 (1986), 63-104.

L'article té una primera part, en la qual l'autor sintetitza les notícies ja conegudes sobre les afeccions musicals del rei esmentat, el qual arribà a musicar «virolay o rondell o ballada en francès» (78); i una segona, on són aplegades les notícies tretes d'ACA, *Canc.*, *reg.* i *Reial Patrimoni*, relatives a cada un dels músics o cantors de la capella reial (79-95). Les darreres pàgines són dedicades a informar de l'organització de la capella musical de Joan I (95-100) i de les seves característiques artístiques, influïdes per la capella papal d'Avinyó (100-104). Joan I estava orgullós de la missa cantada diària de la seva capella (100).— J. P. E. [4777]

Pilar Díez de REVENGA, *Consideraciones acerca de la lengua «oficial» de los concejos (Murcia-Oribuela, 1380-1390)*, dins «Hom. Torres Fontes», 387-395.

Estudi basat en la correspondència intercanviada entre les dues ciutats, conservada en els respectius Arxius Municipals, *Actes capitulars* (389-390). Les lletres del consell d'Oriola són totes escrites en català, les de Múrcia en castellà, ambdues destinades a ésser complementades per les explicacions verbals dels missatgers, que les lliuraven. Les còpies d'Oriola de les lletres murcianes tendeixen a resultar contaminades amb trets catalans (ll- per l-; ny- per nn-; o «mensatgero») (393). L'estructura redaccional, en canvi, seguia en tots dos llocs esquema idèntic (394).— J. P. E. [4778]

Jesús MASSIP, *Dues lletres del bisbe de Mallorca als procuradors de la ciutat de Tortosa a favor de Climent VII (1387)*, dins «Jornades Cisma», 115-118 i dues làmines.

Presentació, transcripció i fotocòpia de les dues cartes, de Tortosa, Arxiu Municipal, C. Mallorca 15 i 16, en les quals, després del reconeixement de Climent VII per Joan I de Catalunya-Aragó, el bisbe de Mallorca (Pere Cima?) es manifesta satisfet de les informacions proporcionades per Pero de Luna i retracta les manifestacions anteriors a favor d'Urbà VI.— J. P. E. [4779]

Emilio MITRE FERNÁNDEZ, *Las relaciones castellano-aragonesas al ascenso al trono de Enrique III*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), 307.

Pere el Cerimoniós manifesta en la *Crònica* que canvià d'actitud envers el rei de Castella, en morir el seu enemic Pedro el Cruel i pujar al tron el seu gendre Juan I. En morir aquest l'any 1390, la documentació d'ACA permet de saber que l'ambaixada d'En Guerau de Queralt era destinada a reforçar la pau entre els dos reialmes i a crear en la cort castellana un nucli favorable als interessos de la casa de Barcelona (304-305).— J. P. E. [4780]

Alexandre OLIVAR, *El missal de Galceran de Vilanova, bisbe d'Urgell*, dins «Urgellia», 7 (1984-1985), 489-498.

El *Missal* ha atret fins ara més l'atenció dels estudiosos de l'art que la dels de la litúrgia (489-490). Aquest aspecte, en canvi, destaca ja en el títol, car és «secundum usum ecclesie Urgellensis» i, per tant, presenta l'estat del dit missal particular entorn del 1390, particularitats que ja són visibles en el calendari, on els sants urgellencs es troben en companyia d'altres de venerats en la Catalunya contemporània (491). Per això, seria interessant de comparar-lo amb d'altres dels Països Catalans (492) i l'autor estableix tal comparació en set punts amb el *Missale* d'Urgell imprès l'any 1536 i amb l'*Ordinarium*, també d'Urgell,

imprès el 1548 (493-497), amb transcripció de fragments. L'autor arriba a la conclusió que, si el calendari és local, els textos demostren «un cert procediment eclèctic» (498).— J. P. E. [4781]

Albert VIVES, *La il·luminació pictòrica del missal de Galceran de Vilanova*, dins «Urgèlia», 7 (1984-1985), 499-513.

L'article comença proporcionant notícies relatives a la composició material del missal esmentat i a la seva il·lustració, tot fent constar que «fins ara no ha estat possible d'esbrinar la identitat dels cal·lígrafs i miniaturistes que el van compondre» (499). L'autor distingeix tres categories de caplletres il·luminades: les petites, les mitjanes i les capitals majors, enumera (501) i explica els elements representatius d'aquestes setze (501-513), dotze de les quals són reproduïdes a color i a tota pàgina en les làmines finals del volum.— J. P. E. [4782]

Jill WEBSTER, *Una família de mercaderes. Los Examenis*, dins «Archivo Ibero-Americano», 47 (1987), 63-78.

Complement de les pàgines resumides dins ATCA, I (1982), 378, núms. 202-203 [i sotmeses a comprovació en el mateix volum 202-205]. Quant a la grafia del cognom, l'autora afirma que «en el mismo documento y refiriéndose a la misma persona, se encuentra escrito de las siguientes maneras: De Xamins, D'Examins, Examenis, Eximeneç, Eiximennis» (63) i que «la forma más frecuente es la forma latinizada (sic) «Xamins» o «De Xamins» (63-64). Hipotitza que la «família Examenis tuvo su origen en Murcia [quan encara era mora] y que se trasladó a Mallorca cuando Jaime I la conquistó» (65). Les pàgines 64-72 se centren en un Jaspert Examenis, sobreec del rei, «escuderos de linaje, o sea, gente de la baja nobleza» (66), un fill del qual, Francesc, fou ferit mortalment «por el camino público de Santa Coloma de Gramonet (sic)», tal vez en el transcurso de sus intereses comerciales como vendedor de tejidos» [realment, havia d'ésser un noble molt baix, que es dedicà a fer de marxant de draps] (70). Però després de tantes peripècies, resulta que l'escriptor fr. Francesc Eiximennis «no aparece en este esquema genealógico» (73) i que és gairebé impossible «clarificar las relaciones exactas entre la familia de Jaspert Examenis y la de fr. Francesc» (74). Això no obstant, l'autora arriba a «una conclusió muy tentadora, dada la falta de documentación sobre el caso» (75), la de declarar fra Francesc Eiximennis fill (pòstum, 77) del marxant de draps assassinat l'any 1327 (75). Acaba satisfeta d'«haber clarificado lo que creemos ser el origen familiar de fr. Francesc Eiximennis» (77).— J. P. E. [4783]

David J. VIERA, *Obras atribuidas a Francesc Eiximennis en el Manuscrito 15-49 de la Biblioteca Capitular de Zaragoza*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 181-184.

El referit contindria quatre fragments, tres dels quals serien extrets d'Eiximennis. L'encapçalat amb l'epígraf *Reverendus patriarcha Jerosolimitani (sic) et magister Franciscus Eximennis in primo libro voluminis quem nomavit (sic) lo Christia ponit subscripta* és part del cap. 369 del *Primer del crestià* i és ací transcrit (183-184). L'*Opus de laude creatoris, pape Benedicto XIII* és part del *Psalterium laudatorium*. I *Les conjuracions qui's fan sobre los endemoniats e sobre les endemoniades* pertany al *Llibre dels àngels*, llibre IV, cap. XLIV. [Remarquem la coincidència que aquest capítol fou traduït a l'aragonès, tot fa suposar que per algú relacionat amb Saragossa, que el volum en el qual fou copiada la traducció

pertangué al saragossà Martín d'Alpartil i que ara es troba a Copenhague, Kongelige Bibliotek, Ny kgl.S., ms. 2921, 4<sup>o</sup>, tal com hom pot veure dins ATCA, IV (1985), 187-212].— J. P. E. [4784

David J. VIERA, *Más sobre manuscritos, incunables y ediciones raras de la obra de Francesc Eiximenis*, «Archivo Ibero-Americano», 47 (1987), 57-62.

La primera part intenta de completar les notícies relatives a manuscrits passats o encara existents d'obres eiximenianes, que l'autor havia ofert en les pàgines resumides dins ATCA, I (1982), 382, núm. 212. Les noves procedeixen de Vic, de València (Catedral i Convent dels Dominicans), Salamanca, Munic i de diversos fons de fotocòpies dels Estats Units d'Amèrica [però manquen tant les notícies donades dins ATCA, I (1982), 209-213, com les d'ibid., IV (1985), 187-212]. Quant als incunables [cf. ATCA, I (1982), 382, núm. 214], la troballa de sis en la Biblioteca de la Universitat de la Colúmbia Britànica (Vancouver) i el moviment d'altres, permet de precisar localització i signatura d'exemplars del *Primer* i del *Dotzè del crestià*, de la *Doctrina compendiosa*, del *Llibre dels àngels* (en català, en tres edicions castellanes, en la francesa i en la flamenca), de la *Scala Dei*, de les edicions valenciana i barcelonina del *Confessionale*, de la traducció castellana de la *Vita Christi*, del *Psalterium laudatorium* i del *Pastorale* (59-62).— J. P. E. [4785

Curt WITTLIN, *Models i fonts per a l'estructura del «Dotzè» de Francesc Eiximenis*, dins «Quart Col·loqui», 103-120.

Incidint en el problema de les fonts d'Eiximenis, l'autor estableix la tesi que «per poder afirmar que una obra està inspirada en una altra, crec que cal demostrar coincidències en sèries senceres de citacions i en l'estructura global dels llibres comparats» (104). Sobre aquesta base, compara amb el *Dotzè* el *De regimine principum* de sant Tomàs d'Aquino i de Tolomeu de Lucca (104-105) i el *De eruditione principum*, atribuït a Guillem Perald (106-107), amb resultat negatiu. Creu, en canvi, que el *De eruditione filiorum regaliū* de Vicenç de Beauvais influï en els capítols 349-353 del dit *Dotzè* (107-109). La negativa torna en estudiar la possible dependència envers el *De regimine principum* de Gil de Roma, amb una precisió, però: tant aquest com Vicenç i Eiximenis dependrien del *Polycraticus* de Joan de Salisbury (109-111). En Joan de Gal·les, en canvi, Eiximenis hauria trobat un model de comportament, «dient no a la metafísica i lògica abstracta i sí a la teologia moral empírica i humanitària» (112). I així, els capítols 19 i 20 del *Regiment de la cosa pública* semblen talment traduïts dels capítols inicials del *Breviloquium*, amb paral·lelisme que s'estén a autors i a obres citades, a temes tractats i àdhuc a equivocacions (111-113); i els capítols 21-24 no sols dependrien del *Communiloquium* del mateix autor, ans encara Wittlin es pregunta si aquesta obra no inspirà l'esquema general del *Dotzè*, amb resposta negativa (113-117). La conclusió subratlla «la gran originalitat i independència estructural de l'obra del nostre autor, tot i el seu caràcter compilatori» (117). L'article s'acaba amb algunes consideracions globals sobre el treball d'elaboració de *Lo crestià*, que és confrontat amb el seguit per Ramon Llull (117-120).— J.P.E. [4786

David J. VIERA, *El concepte de «caritas» en el cinquè tractat del Llibre de les dones*, dins «Revista Catalana de Teologia», XII (1986), 87-103.

En un llibre esmentat, Eiximenis dedica vint-i-cinc capítols a tractar de la caritat i no és estrany, car aquell llibre seria «un tractat o una sèrie de tractats morals i didàctics a fi de remarcar la doctrina de la caritat, basada i fonamentada en Agustí» (88). Definició

i idees bàsiques en relació a la caritat són les d'Agustí. La font hauria estat l'*Enchiridion ad Laurentium de fide, spe et caritate* i d'altres. L'autor assenyala el paral·lelisme entre Eiximenis i Agustí, fixant-se en els capítols 120 (91-92), 134 (93-94), 138 (94-97) i 124 (98-99) del *Llibre de les dones*.— J. P. E. [4787]

Albert G. HAUF I VALLS, *Les Allegationes de fra Francesc Eiximenis, OFM, sobre la jurisdicció i el poder temporal de l'Església*, dins «Misc. Romeu i Figueras» II, 5-33.

La introducció col·loca en la línia de la més estricta teocràcia pontificia la doctrina relativa a la relació entre els poders espiritual i temporal, exposada per Eiximenis en el *Primer del cristià* [cf. ATCA, VI (1987), 359-362], de la qual doctrina són exposició sintètica i aplicació a un cas concret les *Allegationes...ad probandum quod Ecclesia Christi sive praelati eiusdem habeant de iure temporalem iurisdictionem*, conservades a Salamanca, BU, ms. 1861. El text de les *Allegationes* té tres parts. La primera exposa les bases doctrinals (11-25), la segona les aplica al cas concret de quina és la jurisdicció que ha d'entendre de la malifeta d'un clergue (25-29). Les pàgines 30-32 contenen les conclusions en forma de consells. El text d'Eiximenis no sols és acompanyat amb les indicacions crítiques adients, ans també amb referència o transcripció de textos del *Decretum* de Gracià o de les posteriors *Decretales*, d'altres teòlegs o escriptors medievals, d'entre els quals destaca Alexandre d'Alès, i de diversos llibres d'Eiximenis. [Alguna falta s'ha esmunyit en l'edició del text llatí: «iungit» per «ungit» (21, lín. 16, i 22, nota 20, lín. 4); «regnum iusticiam» per «regnum, iusticiam» (21, lín. 20); «Expeditis» per «Ex predictis» (25, lín. 9); «intencionem» per «intentum» (28, lín. 8 i nota 32). I el text incomplet de la pàgina 32, línia 1, no ha de dir «Bene...», ans «Unde Chrysostomus: *Navicula Petri...*»].— J. P. E. [4788]

David J. VIERA, *Els miracles de Maria en l'obra catalana de Francesc Eiximenis*, dins «Quart Col·loqui», 121-130.

En el *Llibre de les dones*, en el *Llibre dels àngels* i en el *De vita Christi*, trobem un conjunt de deu narracions de miracles marians. Resumits i analitzats (122-127), l'autor arriba a la conclusió que, a diferència de les narracions populars, ostentacions de poder sobre-natural, les narracions d'Eiximenis subratllen la gravetat del pecat i la dificultat del perdó (127) i que la intervenció de Maria obeeix una ordre del Fill (129). Fora d'algun cas concret (128), no és clara la font de la qual depenen les narracions miracleres marianes d'Eiximenis (128-129).— J. P. E. [4789]

Soledad VILA, *La ciudad en Eiximenis. Un proyecto teórico de urbanismo en el siglo XIV*, València, Diputació Provincial 1984, 158 pp.

L'autora comença la seva obra afirmant que, malgrat l'abundosa bibliografia, Eiximenis només ha estat estudiat de forma parcial i, de vegades, desencertada, car hom no hi ha vist la intuïció de l'Humanisme (19). Per això, l'autora, basada en aquell coneixement de les obres d'Eiximenis i de la corresponent bibliografia que indiquen les pàgines 145-152 i 152-157, respectivament, i en un domini de la llengua catalana com el que demostra la traducció de la frase «Deu, encara, cascú de la comunitat ésser fort voluntari...» en «Dios encarga a cada miembro de la comunidad ser lo más voluntarioso...» (80), declara que «me he sentido obligada a reflexionar, aunque haya sido brevemente, sobre las fuerzas dinámicas que integran la mentalidad del humanismo en el Reino valenciano» (17), reflexió que ha conduït al resultat següent: hereu d'una riquesa, en la qual es trobarien agustinisme (25-26), lul·lisme (26-29) i tradició clàssica (29-30: aquesta, entre d'altres, se-

ria demostrada per les citacions al *Comuniloquio* d'un tal «Cándido» [nom fins ara desconegut de Joan de Gal·les —nom i atribució repetides en la pàgina 82—] i arrelat en la teologia cristiana (33-44), més encara, en una visió de la història presidida per les tres edats del món (48), a l'interior de la qual Eiximenis espera que «ans de la fi del món, la misericòrdia de Déu farà aquesta gràcia a la terra: que aquesta cosa pública de present se regirà a semblança de aquella gloriosa comunitat de paradís», (41), el gironí seria, en realitat, epicentre del passat i del futur (57), amb la diferència, però, que si els elements tradicionals de la seva doctrina es manifesten esclerotitzats (106), els que li aporta la percepció directa de la realitat esdevenen creadors: així, per exemple, pel principi, segons el qual la ciutat ha d'ésser en funció de l'alegria o de la satisfacció del viure (60-61), que ha de passar d'ésser espill de la ciutat celestial a lloc avinent per a la vida humana (67), és més vista com a «ciutat-estat» que com a «cos de Crist» (72-73), on és reconeguda la importància del comerç (76) i on els espais religiosos i els profans són separats i només es comuniquen a través dels ordes mendicants (107-109). Per això, l'urbanisme posterior es trobaria en la línia d'Eiximenis, com és ara Leone Alberti, el qual el 1485 repetiria l'exigència de bellesa (112-113). La d'Eiximenis seria la «ciutat humanística perfecta» i la seva reflexió teòrica la més madura del seu temps (120).— J. P. E. [4790]

Jacques STIENNON, *La lactation de Saint Bernard: un document supplémentaire d'origine catalane*, dins «Mélanges à la mémoire du père Anselme Dimier», II. *Histoire cistercienne*. 3. *Ordre, moines*, Arbois, Pupillin 1984, 399-400.

Per camins diversos, alguns historiadors de l'art han arribat a la conclusió que el tema prové de Catalunya i de les Illes Balears. El vers «Sant Bernat ho recompta», del *Llibre de bons amonestaments* confirmaria que aquella llegenda de la lactació de sant Bernat per la Verge Maria procedeix dels nostres països [però sembla que allò que sant Bernat reconta en el vers esmentat és que al jorn del judici la Mare de Déu mostrarà al Jutge universal els pits amb els quals l'alletà, a fi de moure'l a misericòrdia].— J. P. E. [4791]

Jordi PARRAMON I BLASCO, *Les primeres estrofes sàfiques en llengua vulgar (Representació de l'Assumpció del segle XIV)*, dins «Misc. Badia i Margarit» 7, 5-11.

Tot i haver estat repetidament publicades les vuit estrofes que hom canta en la *Representació de l'Assumpció de Madona Santa Maria* després de soterrat el cos de Maria (10-11), l'autor seria el primer a indicar que es tracta d'estrofes sàfiques, bo i assenyalant llurs característiques en l'accentuació dels versos (9).— J. P. E. [4792]

Antonio LUPIS, Saverio PANUNZIO, «*La pistola a Tolomeu emperador d'Egipte*» en la *tradició venatòria medieval romànica i l'estructura epistolar del gènere venatori*, dins «Misc. Badia i Margarit» 7, 13-53.

L'*Epistula de diversis generibus falconum sive accipitrum et de infirmitatibus et medicinis eorum*, conservada en dues còpies llatines, una de catalana (París, BN, espagn. 212), una de francesa i una d'italiana fragmentària, presenta en les diverses còpies variants ja en la configuració global de l'obra, visibles en la sinopsi de les pàgines 24-27. El text català, del pas del segle XIV al XV, té característiques molt acusades: la introducció ja és una «epístola» completa, que els traductors llatins haurien adreçat a Tolomeu, emperador d'Egipte (22); el cos de l'obra és dividit per set epígrafs temàtics, la distribució de les receptes segueix una seqüència diversa de la llatina (els autors es pregunten si seria un «receptari obert»); alguns dels set blocs són exclusius del text català, totalment o parcial (23). L'edició catalana ocupa les pàgines 33-40 i la seva anàlisi es fixa primer en la grafia del

text i després en la llengua (41), que tot portaria a col·locar en l'àrea del català oriental, qui sap si a les Illes (43-44). Certes paraules o grafies poden enriquir el *Diccionari català, valencià, balear* d'Alcover-Moll (44). [Dubtes de lectura: p. 34 (5.5): «lexa l'us» < «lexa lus» = «deixa'ls»; p. 36 (23.1): «menut», p. 37 (36.6): «menue», p. 37 (37): «menue», p. 38 (37.2): «menue»: no serà en tots quatre casos «menuc» = «mengi»? P. 36 (33.4): «trernola» < «tremola»; p. 36 (35.5) < (33.5)].— J. P. E. [4793]

Pedro M. CÁTEDRA, *Acerca del sermón político en la España medieval. (A propósito del discurso de Martín el Humano en las Cortes de Zaragoza de 1398)*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XL (1985-1986), 17-47.

La introducció conté referències al *Sermó* integrat en la *Crònica* de Ramon Muntaner, «arenga y amonestamiento militar en pro de la conquista de Cerdeña» (19) i a Felip de Malla; i sobretot un paral·lelisme entre Robert d'Anjou, «re da sermone» a Nàpols, i Pere el Cerimoniós (21), pel fet que en tots dos conflueixen franciscanisme, certes idees polítiques derivades d'aquest i interessos culturals de regust classicista (21), paral·lelisme que no es podria estendre a Castella (23-24), però sí, en canvi, al fet que tots dos eren molt sensibles a formar la recopilació de llurs discursos polítics (26). Consta l'existència de la del Cerimoniós, com també que Martí l'Humà se'n serví (27). Tres són els discursos polítics conservats d'aquest rei, dos d'ells en aragonès. L'anàlisi de les peces confirma que foren elaborats d'acord amb la preceptiva del sermó contemporani, essent-hi, però, particularment abundants les citacions dels clàssics (31). La de Valeri Màxim en tots tres sermons, llegida tal vegada en la traducció d'Antoni Canals (33), condueix l'autor a preguntar-se per la intervenció d'aquest, de Bernat Metge i de Guillem Ponç en la redacció dels tres discursos (35-36). La proposició del rei ocupa les pàgines 39-43 i la resposta de l'arquebisbe de Saragossa les 43-47.— J. P. E. [4794]

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *San Vicente Ferrer: su misión en Mallorca (1413-1414)*, dins «Boletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 43 (1987), 71-84.

Ultra el resum de notícies relatives a l'estada de mestre Vicent a l'illa, bo i subratllant la significació del fet que la predicació en la part forana comencés per Valldemossa, on cartoixos i jeronis eren puntal de Benet XIII (75), aquestes pàgines ofereixen la transcripció d'entrades i de despeses del convent de Sant Domènec de Ciutat de Mallorca amb motiu de les predicacions del mestre en l'hort del convent, d'ADM, MSL/175, *Liber primus scriptus ante et retro...* (81-84).— J. P. E. [4795]

Josep PERARNAU I ESPELT, *L'antic mss. 279 de la catedral de València, amb sermons de sant Vicenç Ferrer, perdut durant la guerra del 1936-1939. Intent de reconstrucció*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», X (1982-1984 [1986]), 29-44.

El manuscrit esmentat desaparegué, sembla, en els primers temps de la Guerra Civil. Però Josep Sanchis i Sivera, que publicava els sermons conservats en la catedral de València en la col·lecció «Els Nostres Clàssics», havia establert la llista de les peces contingudes en aquell volum i n'havia feta una primera transcripció. La llista dels cinquanta-quatre sermons és ací transcrita, amb indicació d'allò que se n'ha salvat en la transcripció esmentada o en publicacions diverses (33-37). Els quaranta primers foren predicats a Saragossa fins al 23 de desembre del 1414; els altres catorze, a València des del 19 de desembre del 1412 (38-40). En apèndix trobem inventari dels sermons d'aquest volum conservats en les transcripcions de Josep Sanchis i Sivera, quinze dels cinquanta-quatre (41-44).— J. P. E. [4796]

J. M. SOBRER, *Les veus de sant Vicent Ferrer*, dins «Quart Col·loqui», 173-182.

Examen de la mecànica retòrica dels sermons de sant Vicent Ferrer (173) o de la mecànica seductiva dels sermons, partint del pressupòsit que entendre és reconèixer unes veus que preexisteixen en la nostra ment, en la nostra memòria o en el nostre inconscient i que, examinant les veus que ressonen en els sermons de sant Vicent Ferrer, trobarem la clau del seu èxit (174-175). La teoria és aplicada a la *Quaresma del 1413* (175) i en concret a cinc petits fragments. El joc de text/antitext (propòsit de Déu i ortodòxia de la comunitat/contraposició rebel del Maligne o del pecador) portaria a «deixar-se seduir per la dinàmica del text i de la glossa i fondre's en l'ortodòxia col·lectiva» (182).— J. P. E. [4797]

Adolfo ROBLES SIERRA, *Correspondencia de San Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XVII (1987), 173-216.

Les pàgines inicials recorden els intents anteriors, realitzats des del segle XVII (173-176), la bibliografia dels quals és aplegada en la pàgina 178. Les lletres ací transcrits són quaranta-vuit i van del 1384 al 1417. Per la segona coneixem l'existència d'un volum de sermons del mateix autor, en el qual hi havia una carta-pròleg de dedicatòria a l'infant Martí, futur Martí l'Humà; volum que hauria estat recopilat entorn de l'any 1386. En apèndix són publicats dos textos, un d'ells d'autenticitat dubtosa, i l'altre amb notícia d'una carta del consell de València a mestre Vicent durant el Compromís de Casp (215-216).— J. P. E. [4798]

Mauricio BEUCHOT, *Un antecesor de Frege: Vicente Ferrer (s. XIV) y la estructura proposicional*, dins «Escritos del Vedat», XVI (1986), 389-397.

El tema concret ací estudiat és l'estructura predicativa o la proposició atòmica en un moment de la lògica medieval i en Gottlob Frege. Vicent Ferrer exclouria implícitament les frases referencials com a subjectes i del seu text es podria deduir que el quantificador resultaria absorbit pel predicat. Per a Vicent Ferrer només el subjecte té suposició o referència i el predicat té apel·lació i, encara, caràcter d'expressió sincategoremàtica, d'on es pot deduir que el quantificador no pertany al subjecte, sinó al predicat (394-395). L'«apel·lació» consisteix a assenyalar que existeix en realitat allò que el terme (predicat) significa (396).— J. P. E. [4799]

Ramón ARNAU-GARCÍA, *San Vicente Ferrer y las eclesiologías del Cisma* (Facultad de Teología San Vicente Ferrer. Series Valentina XX), València 1987, 188 pp.

La doctrina sobre l'Església fou en sant Vicent Ferrer un tema important, car determinà la seva posició tant al començament com al final del Cisma d'Occident, en totes dues ocasions amb fort impacte social, essent segurament major o almenys més conflictiu l'impacte de la seva presa de posició a l'acabament, amb motiu de la sostracció d'obediència a Benet XIII, proclamada en nom del rei Ferran d'Antequera i defensada en el cèlebre sermó del «Palau dels reis de Mallorca» de Perpinyà del 6 de gener del 1416. Una altra presa de posició essent contraposades (una és totalment a favor del papa d'Avinyó, l'altra li és contrària), l'autor es planteja la pregunta de si mestre Vicent canvià de teologia entre el *Tractatus de moderno Ecclesiae Schismate*, amb el qual defensà la primera posició, i el sermó de Perpinyà o els dels anys darrers. La resposta de l'autor és que mestre Vicent aplicà a la situació, en la qual s'havia arribat a trobar Benet XIII en el pas del 1415 al 1416, la mateixa doctrina que havia aplicat als començos del Cisma. La doctrina,

explícitament formulada en el *De moderno...*, és que la «ecclesia romana est papa cum cardinalibus» i que, per tant, si manquen els cardenals no hi hauria església romana. En conseqüència, la versió donada per la reina Margarida de Prades, en la lletra amb la qual explicava al seu oncle Lluís de Prades, bisbe de Mallorca i tresorer de Benet XIII, que a Perpinyà s'hauria reafirmat la legitimitat papal de Benet XIII i només se li hauria sotreta l'obediència, no seria atendible, car mestre Vicent no podia deixar de considerar il·legítim un papa que s'havia quedat sense cardenals. De més a més, el llibre conté informació sobre l'impacte de certes idees d'«spirituals» en el sant Vicent Ferrer autor del *Tractatus de vita spirituali*, i de la interpretació joaquimita de la història en les previsions i proclamacions escatològiques del «praedicator finis mundi».— J. P. E. [4800]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Sobre l'eclesiologia de sant Vicent Ferrer. A propòsit del llibre de Ramon Arnau i Garcia*, dins «Revista Catalana de Teologia», XII (1987), 427-435.

Sintetitzada la tesi del volum acabat de resumir, l'autor d'aquesta nota fa tres remarques: la recerca entorn dels sermons de sant Vicent Ferrer ha arribat a estrats textuais més primitius i complets que els textos coneguts fins ara, estrats que no són esbrinats per l'autor del llibre, quan proporcionen textos que demostren una evolució en el pensament teològic de mestre Vicent Ferrer; segona, tota la documentació entorn de la proclamació de sostracció d'obediència feta a Perpinyà pels Reis del 1416 deixa ben clar que no es discuteix ni es dubta de la legitimitat de Benet XIII, i que només se suspèn l'acceptació de possibles decisions jurídiques seves, a fi d'associar-se els de la seva obediència amb els de les altres obediències en el concili de Constança; i que mestre Vicent, influït per posicions espirituals i proclamador d'expectatives escatològiques per a «tost, tost e ben tost», no fou joaquimita, perquè mai no acceptà una teologia de la història dividida en les tres edats corresponents a les tres persones de la Trinitat.— J. P. E. [4801]

Frans HENDRICKX, *De Middelderlandse handschriften van het Ruusbroecgenootschap te Antwerpen*, dins «Miscellanea Neerlandica. Opstellen voor dr. Jan Deschamps ter Gelegenheid van sun zeventigste Verjaardag», I, Luvaina, Peeters 1987, 63-103.

El ms. Neerl. 22, d'Anvers, Biblioteca de la Societat-Ruusbroec, conté una oració de sant Vicent Ferrer sota el títol *Een schoen ghebet vanden zueten naem ihesus ende heuet gemaect een edel doctoer geheyten Vincencius* (85).— J. P. E. [4802]

Curt WITTLIN, *El padre Juan Meyer de Zurich, traductor y divulgador de la «Vita sancti Vincentii Ferrerii» de Ranzano*, dins «Escritos del Vedat», XVI (1986), 217-233.

L'autor exposa l'interès, amb el qual Hans Meyer s'informava sobre mestre Vicent Ferrer, car féu copiar el cos del procés de canonització, ara a Basilea, Universitätsbibliothek ms. E.III.12, ff. 59-108, i redactà alguna breu biografia del sant, com la conservada en el *Liber illustrium virorum de ordine praedicatorum*, obra que ell mateix traduí a l'alemany, com també hi traduí la *Vita sancti Vincentii Ferrerii*, de Pietro Ranzano, conservada a Colmar, Bibliothèque Municipale, ms. CPC 280. D'ell i de sant Antoní de Florència begué Georg Epp, *Liber de viris illustribus ordinis praedicatorum*, com també H. Schedel, *Liber chronicarum*. Les dues biografies de Meyer, la d'Epp i la de Schedel, són transcrites en apèndix (219-223).— J. P. E. [4803]

Natividad NEBOT CALPE, *Poemas del Marqués de Santillana dedicados a los valencianos Jordi de Sant Jordi i san Vicente Ferrer*, dins «Anales de la Academia Valenciana de Cultura», núm. 63 (1978-1985), 107-123.

Recordada la presència d'Iñigo López de Mendoza en la cort de Ferran d'Antequera i en la del seu successor, ací i a Nàpols (108-110), on conegué i valorà molt tant Jordi de Sant Jordi com Ausiàs Marc (111), imità del primer la *Passió d'Amor* en la *Querella de Amor* i li dedicà la *Coronación de mossèn Jordi*, tribut pòstum; a mestre Vicent, ja abans d'ésser canonitzat, la *Canonización...*; en totes predomina l'al·legoria (111-112). La *Coronación...* és constituïda per vint-i-quatre cobles d'art menor, on és narrat el fet que Homer, Virgili i Lucà demanen i obtenen de Venus que coroni el poeta (113-117, amb reproducció de nombre de versos); la *Canonización...* té vint-i-vuit estrofes idèntiques a les anteriors, ara descrivint una rècula d'àngels i sants de la cort celestial, fins que la visió arriba al tron de Déu i un àngel manifesta la voluntat divina que mestre Vicent sigui glorificat (118-123, també amb reproducció de fragments).— J. P. E. [4804]

Francisco de MOXÓ Y MONTOLIU, *El papa Luna: un imposible empeño. Estudio político económico*. I-II, Saragossa, Editorial Librería General 1986, 102 i 94 pp.

Narració dels esdeveniments i anàlisi de les situacions econòmiques i polítiques que presidiren el capteniment de la casa reial de Barcelona en la seva relació amb el papat i amb el Cisma d'Occident durant el segle XIV, tema objecte del primer opuscle; i dels que determinaren el desenllaç del comportament esmentat després del Compromís de Casp, la sentència del qual l'autor atribueix en particular a l'influx de mestre Vicent Ferrer (II, 42). Esmentem l'aplec bibliogràfic, que ocupa les pàgines 67-86.— J. P. E. [4805-4806]

Eufemià FORT I COGUL, *El futur bisbe de Barcelona, Simó Salvador, i el Cisma. Les ambaixades de Benet XIII als seus rivals*, dins «Jornades Cisma», 429-440.

Narració biogràfica de les actuacions d'aquell personatge, servidor de Benet XIII, basada principalment en la *Chronica* de Martín d'Alpartil i en qualche document complementari tant de l'Arxiu Secret Vaticà com de l'ACA o de la Biblioteca Apostòlica Vaticana.— J. P. E. [4807]

Josep BAUCCELLS I REIG, *Sobre la gènesi, la datació i la transmissió dels tractats de Benet XIII entorn del tema del Cisma*, dins «Jornades Cisma», 347-381.

L'ACB ha permès de conèixer obres de Benet XIII fins ara desconegudes i noves còpies, en manuscrits fins ara desconeguts, d'obres ja conegudes de Pedro de Luna [cf. ATCA, V (1986), 346-349]. Aquestes pàgines apleguen les observacions relatives a les vicissituds tant de l'elaboració com de la còpia de tres d'aquells tractats: el *Tractatus de subscismate* (*Quia, ut audio*), la darrera part del qual cresqué fins a esdevenir obra independent, el *De concilio generali* (349); la primera secció, que passà de quatre a cinc qüestions, hauria estat redactada en el pas del 1398 al 1399 i completada amb afegitons diversos fins al febrer del 1401 (350-352); les qüestions 6, 7 i 15 haurien estat redactades abans de la fugida del Palau Papal d'Avinyó pel març del 1403 (353-354); les 12 i 15 en temps posterior, i les altres previstes no foren escrites (354). Tot plegat despistà els copistes fins al punt que hom hagué de redactar un pla de l'obra completa en full escadusser (354-356 i 368-369). Quant al *De concilio generali*, l'autor corregeix Franz Ehrle, datant-lo entorn del 1408, abans del concili de Perpinyà (358), a tall de coronament del *Quia, ut audio*, preparació de l'esmentat concili. El text no arribà a ésser complet (359-360), car l'article vuitè havia

d'ésser completat amb vint-i-cinc qüestions, sembla mai no escrites (360). El *De novo subsismate (Quia nonnulli)* va contra el concili de Pisa i fou escrit a Barcelona el 1409, amb afegitons del 1411 (361). Les variacions textuals constatables en els exemplars de l'ACB demostren que l'autor sotmeté aquells textos a revisió constant (362-363). Hom en dedueix que aquells llibres responien a necessitats urgents, extrem confirmat per la forma com foren copiats i aplegats en volum (diversitat de copistes àdhuc en una mateixa pàgina, pàgines en blanc entre parts d'un text seguit i entre el final d'un plec i el començ del següent, aspecte il·lustrat en el quadre de la pàgina 365). Alguns dels volums foren encobertats contemporàniament amb un full de pergami reaprofitat, la majoria, però, circularen descobertats i ho foren en temps posterior (366). Ultra el primer, còpia del full escadusser ja esmentat, l'article és completat amb set apèndixs, dedicats a indicar les qüestions de què consten les diverses còpies del *De subsismate* (369-370), els afegits, més o menys extensos, que presenten les còpies barcelonines dels tres tractats (370-378) i la descripció tant de la composició material com de la diversitat de copistes en els còdexs 128-129, 133-134, 143 i 146 de l'ACB i dels documents del fons *Cisma d'Occident*, paper 363 i 1349, del mateix arxiu (378-381).— J. P. E. [4808

Josep PERARNAU I ESPELT, *Alguns volums manuscrits de la Biblioteca Vaticana relatiu a Benet XIII*, dins «Jornades Cisma», 479-530.

Presentació, descripció i inventari dels escrits relacionats amb Benet XIII, en particular dels dels anys en què aquest estigué en terres catalanes del 1409 al 1423, conservats en els volums manuscrits Vat. lat. 3934, 4003, 4904, 7110; Barb. lat. 870, 871, 873, 874, 875, 876; i Pal. lat. 701. Alguns dels textos són transcrits complets: *Haec sunt puncta formata per dominum nostrum papam* (481), acords presos en consell papal a Tarragona (484-485); *Impositio novi subsidii anno 1414* (486-487), decisions de Benet XIII dels anys 1412-1413 (488-489), *Conclusiones receptae per dominum regem Aragonum cum consilio suo in Perpiniano* (507-508), *Tractatus editus contra congregationem Pisanam* (511-513), *Summula quaestionum de schismate* (517-527) i *De ratione agendi ad extinctionem schismatis* (528-529).— J. P. E. [4809

Francesco Cesare CASULA, *Ricerche archivistiche sulla battaglia di Sanluri nel 1409*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXV (1986 = Studi in onore di Giovanni Todde), 123-133.

Reproduïda la narració de Jerónimo Zurita (124), l'intent de reconstrucció es basa en la documentació d'ACA i, en particular per als preparatius, en el *Memorial de ço que de manament del dit senyor Rey deu fer en França mossèn Bernat de Vilarig, ambaixador seu* (127-130), memorial que seria una mostra «prevaricatrice della verità storica» (126-127); per a la batalla, en dues lletres de Martí l'Humà, d'ACA, *Canc.*, reg. 2163 i 2252, ací transcrits (131-132).— J. P. E. [4810

Josep PERARNAU, *El Cisma d'Occident i el Compromís de Casp*, dins «Jornades Cisma», 55-71.

L'autor es proposa de donar resposta a la pregunta de «si la situació concreta del Cisma d'Occident i la seva incidència en el nostre país durant els anys de l'interregne posterior a la mort de Martí l'Humà (1410-1412) influí en la solució dinàstica fins al punt que hom pugui afirmar que, si no hagués existit la situació concreta de Cisma incidint en el nostre país, la solució del problema successori hauria estat diferent» (55), bo i aportant documentació fins ara no presa en consideració en tractar del tema. Per això,

són transcrits i explicats dinou fragments de Barcelona, ACB, *Cisma d'Occident*; ADB, *Gratiarum*; ACA, *Cartes reials diplomàtiques*; i de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, *Vat. lat.*, 4003 i *Barb. lat.* 874 (57-63). Planteja, tot seguit, pel fet d'haver observat certes anomalies, si hom no féu desaparèixer documentació relativa al compromís de Casp (63-65). I indica els tres desplaçaments de la instància que havia de determinar la persona, a la qual havien d'ésser reconeguts els drets successoris: parlament de tots els regnes i terres, tres parlaments dels tres estats peninsulars, i nou compromissaris, solució, aquesta darrera, que coincidia amb la que Benet XIII propugnava per a l'acabament del Cisma «per viam iustitiae vel compromissi» (66-69).— J. P. E. [4811]

Agnus MACKAY, *Don Fernando de Antequera y la Virgen Santa María*, dins «Hom. Torres Fontes», 949-965.

Aplec d'estrofes d'Alfonso Álvares de Villasandino, anteriors i posteriors a la sentència de Casp, procedents del *Cancionero de Baena*, i de fragments de parts fins fa poc inèdites de la *Crònica de Juan II d'Álvar García de Santa María*, relatius a les festes de la coronació a Saragossa el 1414 i de la simbologia mariana que presidí certes representacions, en una de les quals intervingué mossèn Borra (952).— J. P. E. [4812]

Antoni BORRÀS I FELIU, *Lactuació de Benet XIII al compromís de Casp*, dins «Jornades Cisma», 389-402.

La documentació contemporània dels fets i la bibliografia actual permeten a l'autor d'explicar la seva tesi: l'actuació de Benet XIII en el problema de la successió dels anys 1410-1412 el convertí en catalitzador de les diverses influències, actuació encaminada a «mantenir ben agafats en la seva obediència els regnes peninsulars» (392). Col·locant-se inicialment a favor de Frederic d'Aragó, descartava Jaume d'Urgell i Lluís d'Anjou. Després, en veure inviable la causa de Frederic, es decantà a favor de Ferran d'Antequera (392-393). Una sèrie de fets (com és ara l'assassinat de l'arquebisbe de Saragossa) feren més difícil la candidatura de Jaume d'Urgell i, d'altra banda, les successives comissions que desembocarien en els nou compromissaris eren formades amb persones favorables al d'Antequera. La possibilitat d'intervenció militar francesa a favor de Lluís d'Anjou, amb la consegüent possibilitat de reconeixement del papa elegit pel concili de Pisa (397), precipità la decisió de Casp (400-401).— J. P. E. [4813]

Josep PERARNAU I ESPELT, *La conxorxa entre Ferran d'Antequera i Benet XIII un any abans de la sentència de Casp*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», V (1986), 286-295.

Transcripció de la carta de Ferran d'Antequera a Lope de Olmedo, trobada a Guadalupe, Archivo del Monasterio, legajo 9, potser datable dels darrers dies de juny del 1411 (291), en la qual aquell demanava que aquest procurés un capteniment de Benet XIII en l'afer de la successió reial encara més favorable al d'Antequera en tres punts: nomenament d'arquebisbe de Saragossa a favor del nebot de Benet XIII, també Pedro de Luna; afavorir els bisbes partidaris i destorbar els desfavorables al d'Antequera en el Parlament General, que havia de fer la declaració de la persona, que posseïa els drets successoris; i retenir l'ambaixador castellà en cort papal fins a la sentència successòria (292). En contrapartida, l'infant oferia tropes i capità castellà per a trencar el setge del palau papal d'Avinyó (293).— J. P. E. [4814]

Miquel ADLERT NOGUEROL, *El compromís de Casp, qüestió jurídica*, València 1984, 272 pp.

L'autor qualifica així el seu llibre: «...no es una obra d'investigació històrica per als erudits, sinó d'explicació per a divulgació entre el poble valencià, de la realitat, ben antiga, de que forma el poble d'una terra de pròpia i forta personalitat» (14). Així, es basa en documentació ja coneguda, ací estudiada sota el punt de vista jurídic (15-16, 28, 29), car el de la successió de Martí l'Humà era un problema patrimonial de dret civil, solucionat en virtut de normes de dret romà i en concret en virtut de les *Novellae* de Justinià, per via de compromís (29). Alguns apartats del llibre són particularment rics en fragments textuais, com és ara les pàgines 43-48 (declaracions anteriors al compromís, segons les quals la successió havia d'ésser determinada per justícia).— J. P. E. [4815]

Enrique TAULET RODRÍGUEZ-LUESO, *El Laudo del Compromiso de Caspe*, dins «Anales del Centro de Cultura Valenciana», núm. 63 (1978-1985), 265-297.

La bibliografia aplegada (291-297), d'entre la qual destaquen tretze títols publicats entre el 1912 i el 1971 (268), condueix l'autor a afirmar que la resolució final no fou pròpiament una sentència, sinó un «laudo, que es la decisió o acuerdo que dictan los árbitros o arbitradores» (283), ací traduït en castellà (283-284). Aquella decisió «ha provocado las más contradictorias opiniones y tampoco hay unanimidad en el aspecto propiamente jurídico del orden de suceder» (288), algunes de les quals opinions són ací exposades (285-289). L'autor afirma que hom complí totes les formalitats de dret i que la declaració fou dictada de bona fe (290-291).— J. P. E. [4816]

Josep CLIMENT PARCET, *El otro obispo Climent*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 185-210.

L'aplec de notícies d'aquest article demostra que la grafia del cognom del «bisbe Sape-ra» era «Climent» (189-191). Al final hi ha transcripció de dos documents d'ACA, *Canc.*, reg. 943 i 1278, pel primer dels quals són ara coneguts els seus pares i el fet que la seva mare li deixava en testament una casa a València, parròquia de Sant Martí, prop el Cantó de les Salines. L'autor declara quin és el seu tema central: demostrar que era de Torreblanca, basat en el fet que en carta del 10 de març del 1410, ja publicada per Sebastià Puig i Puig, hom li recorda haver emmurat «lo loch vostre de Torre blanca» (193) i l'autor comenta que «una razón muy especial tuvo que tener para amurarlar una pequeña población como Torreblanca... la de ser su lugar de origen...» i que aquest és el sentit de «loch vostre». [Caldria descartar que Torreblanca fos senyoriu del bisbe de Tortosa o més en concret de Francesc Climent; si fos senyoriu seu seria «loch vostre»; les muralles tenien «una razón muy especial» justament aquells anys: la d'evitar que es repetís el robatori de les hòsties consagrades de Torreblanca, malifeta realitzada l'any 1398 per una «razzia» marina de sarraïns, cosa que commogué tot el país. Cf. ATCA, I (1982), 397, núm. 264].— J. P. E. [4817]

Miguel LLOP CATALÀ, *Proceso contra D. Pedro de Moncada (1416). Apuntes y comentarios sobre el uso de «aemprius»*, dins «Escritos del Vedat», XVII (1987), 217-252.

Les actes del procés es conserven en l'AMV, sèrie vv, vol. 15. Una part, *Actes fets ans de reintegració*, és transcrita al final (249-252). La part no transcrita és resumida (218-220). El conflicte és entre un senyor territorial i els seus drets sobre els béns del seu senyoriu, d'una banda, i el dret d'ús, reconegut per Jaume I i integrat en els *Furs*, de béns produïts per la naturalesa (228), sobre el qual hi havia hagut d'altres processos durant el segle XIV (245-248), però també confirmacions reials i una *Sentència executòria dels emprius de la*

*ciutat de València*, dictada el 1403 per Martí l'Humà (224-226). El conflicte incidia tant en les tensions valencianes de començaments del segle XV (220-224) com en les existents entre les diverses classes socials (229-235) i especialment entre nobles i ciutat de València (235-242). Els *Sermons* de sant Vicent Ferrer contribueixen a precisar les condicions i les reaccions dels diversos estrats socials contemporanis (238 i 241).— J. P. E. [4818

M<sup>a</sup> Dolors FARRENY I SASTRE, *Notes d'interès lingüístic en set processos de crims medievals (Lleida, s. XV)*, dins «Revista de Llengua i Dret», núm. 7 (juny de 1986), 47-59.

Set fascicles de Lleida, Arxiu de la Paeria, *Llibres de crims*, on són consignades les actuacions en altres tants processos del 1402 al 1453, han estat escorcollats per l'autora en recerca d'expressions o de mots que són novetat i són transcrits per ordre alfabètic (49-52), com també ho són aquells que vénen a reforçar mots o expressions ja conegudes (52-56); les darreres pàgines transcriuen fórmules jurídiques (56-59: encapçalaments amb datació, presentació del tribunal, fórmules d'interrogatori i fórmules de sentència).— J. P. E. [4819

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *El Sínode de Lleida del 1418*, dins «Jornades Cisma», 465-478.

Les obediències a Benet XIII i a Martí V s'enfrontaren convertint el Sínode de Lleida del 1418 en camp de batalla. La millor font per al coneixement de les seves interioritats són les informacions que Dalmau de Raset (477-478, pàgines on Gabriel Roura li ha aplegat les dades biogràfiques) adreçà al seu capítol de Girona, per ell allí representat, aplegades i conservades en l'ACG, *Llibre d'En Calçada*, ja utilitzades en recopilacions anteriors. L'autor completa algun punt amb documentació d'ACA, d'on transcriu fragments d'un memorial per a un ambaixador reial (470, de *Canc.*, reg. 2666), car Alfons dit el Magnànim s'hi volia fer pagar un subsidi de tres-cents mil florins en concepte de serveis fets a l'Església en l'acabament del Cisma (471).— J. P. E. [4820

Eugenio DÍAZ MANTECA, *El «Libro de poblaciones» de la orden de Santa María de Montesa (1234-1429)* (Història i Documents), Castelló de la Plana, Diputació de Castelló 1987, 490 pp.

Tesi de llicenciatura. Presentació i transcripció del ms. 542-C de Madrid, AHN, *Órdenes militares*, on hi ha tres altres llibres manuscrits, cinc col·leccions diplomàtiques i tres blocs de documents en sengles pergamins (18). La documentació de l'orde ha estat completada amb la d'ACA, *Canc.*, reg. 336-338, i amb sis lligalls de l'ARV, [*Clerecia?*], entre el 880 i el 896 (18-19). La bibliografia ocupa les pàgines 19-27. Recordades les dades principals relatives a l'orde de Montesa (31-37), és descrit el volum esmentat (41-43) i reconstruït el seu itinerari de Cervera del Maestrat a Madrid, on ja havia estat abans del 1790 i tornaria el 1886 (43-45). Gran part fou escrita per Antoni López entre el 1417 i el 1420, però hi intervingueren altres onze copistes, la lletra dels quals, gòtica o humanística, és reproduïda i analitzada en les pàgines 109-136. Els documents copiats són cent trenta-dos, redactats per vuitanta-nou notaris (81-95), de cinquanta-set dels quals són reproduïts els «signa» (96-105). El bloc més nombrós és constituït per les quaranta-tres cartes de població (60-61). En divuit fou usada la llengua catalana, en un l'aragonesa, en tots els altres el llatí (79-80). Les pàgines 139-166 contenen els registres de cada un dels documents i a partir de la 172 comença la transcripció del text amb el de les taules (172-179). El text dels cent vint-i-dos documents ocupa les pàgines 179-450. Hi ha taula de topònims (451-457) i d'antropònims (459-487).— J. P. E. [4821

Eugeni DÍAZ MANTECA, *El llibre dels privilegis de l'Orde de Sant Jordi d'Alfama, de l'Arxiu del Regne de València*, dins «Estudis Castellonencs», 3 (1986), 95-154.

L'Orde de Sant Jordi d'Alfama fou creada el 1201 per Pere el Catòlic i protegida pels successors, particularment per Pere el Cerimoniós. El 1400 s'unia a la de Montesa. La casa principal era entre Vandellòs i Amerlla de Mar. Amb la conquesta de Borriana s'encetà la presència de l'orde en terres valencianes (100). El 1324, l'església prioral era traslladada a València (101). La col·laboració en la campanya de Sardenya del 1355 tingué la compensació d'un establiment a l'Alguer (103), a Càller i a Uta (104); el 1373 arribarien noves donacions a l'Aragó, vora el Moncayo (105). Malgrat el favor reial, fou inevitable la integració a Montesa (107-109), també la de la documentació, a la qual pertanyia el volum de l'ARV, *Clerecia*, llibre 1538, ací analitzat en els seus deu quaderns (110-112), escrit per sis mans entre els segles XIV i XVII. L'autor publica registres dels vint-i-nou documents (112-117), transcrits en les pàgines següents (117-154); en destaquen els *Capítols de la confraria de Sant Jordi de València* (145-147) i els *Capítols que'l senyor rey En Pere de bona memòria féu per a la Orde del benaventurat baró e cavaller gloriós Sant Georgii*, del 1201 (147-151).— J. P. E. [4822]

Imma PUIG I ALEU, *La concepció de la visita pastoral del bisbe Andreu Bertran a la diòcesi de Girona (1420-1423) en el context reformista de l'església occidental al s. XV*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1987), 143-157.

Les actes de la visita pastoral esmentada es troben a Girona, ADG, P 16-18. L'analisi demostra que la visita seguia un esquema precís, reconstruït en les pàgines 145-146, que l'autora compara i troba semblant al de Jean Charlier de Gerson (148), d'on dedueix que Andreu Bertran compartia preocupacions pre-reformistes contemporànies (151). En apèndix són transcrits les dues actes corresponents a la *Parrochialis ecclesia beatae Mariae de la Sala* (152-154) i a la *Ecclesia parrochialis sancti Cipriani dez Ledó* (154-157). En tots dos casos consta l'estat material d'algun dels respectius llibres litúrgics.— J. P. E. [4823]

Vicent GARCIA EDO, «*La sentència dels 5 jutges*». *De la jurisdicció i altres drets de la vila d'Onda, 3-1-1421*, dins «Estudis Castellonencs», 3 (1986), 409-448.

Es tracta de la sentència que determinà quines causes havien d'ésser portades al tribunal reial i quines al de l'orde de Montesa, d'Onda. Ja fou publicada a València el 1597 en la impremta de Joan Navarro; ultra els exemplars salvats d'aquesta edició, són conegudes altres quatre còpies manuscrites de l'original perdut (412-413). La part expositiva és rica en notícies sobre diversos fons arxivístics, com és ara «molts llibres judicials de la vila d'Onda» (429, núm 23), «una gran carta feta en lo castell de Montessa» (434, núm. 72), «al·legacions en dos querns de paper» (436, núm. 93), «un gros procés» (ibid., núm. 97), o «un llibre o memorial continuat o produït en procés de calonies o bans» (437, núm. 103), ultra la documentació normal, vint-i-tres peces de la qual són resumides en registre (417-420), i la que fou conseqüència de la declaració, amb altres tretze (423-425). La transcripció de la sentència, basada en la còpia d'ARV, *Canc. reial*, reg. 641, ocupa les pàgines 425-448.— J. P. E. [4824]

Josep SERRANO I CALDERÓ, *La biblioteca papal de Peníscola després de Benet XIII (1423-1429)*, dins «Jornades Cisma», 547-589.

Recordats els inventaris existents de la Biblioteca Papal d'Avinyó i de Peníscola (547), l'autor presenta els grans apartats del dreçat després de mort Benet XIII, l'eclésiàstic i

el clàssic (548-550), ara a Barcelona, BC, ms. 233. Transcriu frases de l'inventari que fan referència a qualitats artístiques d'alguns volums (551-552) i a miniatures (552-553) i estudia amb més detall les anotacions marginals tant del ms. 233 com del 235 (aquest contindria els llibres del cardenal penisclà, Eiximèn Dahe, 554-556), en les quals consta el destí dels volums alienats per conceptes diversos els anys 1424-1429: per donació o paga (557-561) o per venda (561-566), cosa que li permet d'assenyalar els que restaren en la Biblioteca Papal (566-567). Com que molts d'aquests darrers anaren de Peníscola a Tolosa i a la BN de París (567-570), dedica les primeres pàgines a proporcionar notícies, sobretot relatives a miniatures, dels volums d'aquesta biblioteca, *lat.*, 59, 156, 61, 87, 91, 139, 255, 359, 460, 617, 360, 402, 498, 142 i 312 (571-588).— J. P. E. [4825]

Jordi de SANT JORDI, *En mal poder/En mal poders*. Traducció de Juan Ramon MASOLIVER, edició y prólogo de Martín de Riquer. Edició bilingüe (Colección Marca Hispánica), Barcelona, Edicions del Mall 1987, 103 pp.

Edició bilingüe de les poesies de Jordi de Sant Jordi segons el text establert per Martí de Riquer i Lola Badia, amb una curta introducció biogràfica i crítica redactada pel professor de Riquer.— J. de P. [4826]

Josep PUJOL, *Sobre els «Stramps» de Jordi de Sant Jordi*, dins «Misc. Romeu i Figueras» II, 223-252.

Comparada amb la de poetes contemporanis seus, l'obra poètica de Jordi de Sant Jordi presenta més variació temàtica i de dicció, tendint a recursos pròxims als del «trobar ric» (223-224). L'autor intenta d'analitzar-ne el text «des d'una perspectiva que doni compte de tots aquests aspectes (rimes, motius temàtics, imatges), que il·lumini alguns espais poc atesos i que... permeti de veure'l no pas com un cas aïllat, sinó com la manifestació d'una tendència en Jordi de Sant Jordi i en la lírica catalana del seu temps» (225). Reproduït el text de la cançó IX, *Stramps* (226-227), és analitzat des del biaix mètric, bo i remarcant que en les paraules-rima predomina la recerca de la riquesa fònica a base de tancar la síl·laba tònica amb una consonant i de començar la següent amb grups de dues consonants (227-228) i que usa els anomenats «rims de fènix» per Jaume Marc (229). Aquestes característiques van associades a alguna mena de singularitat, en aquest cas la de la dama cantada, la reina Margarida de Prades (230). L'autor ressegueix la lògica interna que enllaça els successius versos, bo i assenyalant les figures o expressions que hi són emprades i la seva presència en d'altres poetes catalans, occitans, francesos o italians. «L'eficàcia del poema rau, precisament, en l'equilibri aconseguit entre l'elogi de la dama i la manifestació, a voltes tenyida d'una subtil introspecció, dels sentiments amorosos del poeta, sublimats en el seu orgull d'amador desinteressat» (231), entre els quals sentiments hi ha el de la «singularitat del dolor de l'enamorat, que sobrepuja tots els altres amadors» (243), desembocant en «l'afirmació d'un amor que no té altre límit que la mort» (247). En la tornada, aquest amor és simbolitzat en el balaix, fomentador de casta amor i d'harmonia (248).— J. P. E. [4827]

Lluís CABRÉ, «*Los enuigs*» de Jordi de Sant Jordi i l'adaptació del lai líric a la poesia catalana medieval, dins «Misc. Romeu i Figueras» I, 183-206.

Estudi de la XVII cançó de Jordi de Sant Jordi, expressada en formes de lai líric, importat a Catalunya no gaires anys abans per Andreu Febrer, a la innovació del qual són dedicades les primeres pàgines de l'article (184-194). Les que formen el segon apartat, inti-

tulat *La tradició trobadoresca*, recorden que el lai s'emparenta amb dos altres gèneres: el desacord i l'estampida, el primer dels quals, definit en la *Doctrina de compondre dictats* (196), arribà, a través dels provençals, a Jordi de Sant Jordi, Pere Torroella, Martí Garcia i Joan Berenguer de Masdovelles, després d'haver estat usat per Cerverí de Girona (197), i prengué peculiaritats diferencials: «tirada a la regularització isostròfica i a la reducció progressiva del nombre de cobles, i un colorit de *trobar ric* evident» (199). La cançó XVII seria «una llarga enumeració d'enuigs menors... encapçalats i closos per un que sembla dominant... el produït per un món contradictori... dominat per Fortuna, regidora injusta...» (202-203). Les particularitats tant de versificació com de doctrina s'explicarien en Jordi de Sant Jordi per la seva voluntat de construcció retòrica i per la preocupació ètica (203-204), mostrant el desacord entre el jo i el món (205).— J. P. E. [4828]

Rudolf BRUMMER, *Un passatge de la Divina Commedia de Dante en dues traduccions catalanes*, dins «Misc. Romeu i Figueras» I, 133-141.

El passatge és constituït pels versos 52-72 del cant X de l'*Inferno*, ací transcrits tant en l'original com en les traduccions catalanes d'Andreu Febrer i de Josep M. de Sagarra (135-136). Comparades amb detall les dues versions i l'original, l'autor arriba a la conclusió que la de Febrer és fidelíssima, però una mica inhàbil i de vegades servil. En els vint-i-un versos es permet una sola parafrasi (vers 53) (140).— J. P. E. [4829]

Josepa CORTÈS ESCRIVÀ, Vicent PONS ALÒS, *Una clau criptogràfica d'Alfons el Magnànim per a la guerra amb Castella (1429)*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 25-36.

El full, reproduït fotogràficament en la pàgina 36, s'ha conservat a València, Col·legi del Patriarca, Biblioteca-Arxiu Hispano Maiansà, 677. La clau sembla haver estat emprada en la guerra d'Alfons, dit el Magnànim, contra el seu parent, el rei de Castella l'any 1429. Els signes i llurs equivalents són expressats en les pàgines 31-33 i els relatius a les lletres són comparats amb els de claus posteriors, d'ací o de fora (34-35).— J. P. E. [4830]

Anna M. CORNAGLIOTTI, *Els sirventesos de Domenico Cavalca en la traducció catalana de Pere Busquets*, dins «Misc. Badia i Margarit» 7, 85-102.

Cada una de les parts del *Libro dell'ira o della pazienza* és al final resumida en un sirventès. La traducció catalana només conté els corresponents a les dues primeres parts, conservades totes dues a Barcelona, BC, mss. 475 i 1707 (87-88). L'autora assenyala els punts, en els quals la traducció catalana s'aparta del text italià (88-91), transcriu críticament els dos sirventesos (81-95) i 95-99) i aporta les mostres textuais, en què es basa la preferència del text ofert pel primer dels manuscrits esmentats (100-101). Assenyala, al final, les diferències mètriques entre l'original i la traducció i conclou que no és possible «emetre un judici gaire positiu sobre la vàlua poètica i estilística d'aquests sirventesos» (102).— J. P. E. [4831]

Tomàs MARTÍNEZ, *Una aproximació a les traduccions peninsulars de les Epistulae ad Lucillum. La doble traducció catalana*, dins «Llengua & Literatura», 1 (1986), 111-149.

Les primeres pàgines són dedicades a recordar la significació de les *Litterae ad Lucillum* en l'Occident europeu medieval (111-114). La vulgarització catalana procediria d'una traducció francesa (115). Resumides les notícies sobre la presència de les *Litterae* als Països Catalans en el pas del segle XIV al XV (117-120), l'autor recorda, primer, que hi ha

una altra traducció catalana de les lletres de Sèneca, feta directament del llatí durant el segle XV (119), fet atribuïble no tant a un canvi de gust com a una nova «valoració dels textos, que indefectiblement duu també a un nou tractament a l'hora de traduir-los» (212, nota 29). De la vulgarització a partir del francès en són conservades quatre còpies, més o menys completes (Montserrat 933; Londres, British Library, Burney 252; París, BN, esp. 7; i Vic, Biblioteca Episcopal 186) i un florilegi-reducció a Saragossa, Biblioteca Universitària 28 (122). El text de la segona epístola de la versió completa i el de la reducció, comparats (123-124), permeten d'afirmar que aquest es limita a extreure les sentències morals d'aquell (125). La traducció directa del llatí té el testimoniatge de tres còpies: Madrid, BN, ms. 9.152 (127-128), 9.562 (128-129) i Saragossa, BU, 21 (129-130) i és caracteritzada per tres detalls: es limita a les vint-i-nou primeres lletres, té introducció o pròleg propi i elimina salutacions i comiats (131-134). L'original llatí hauria estat «un text de la família «y» (igual, al capdevall, que la franco-catalana), i més concretament de la família «delta», amb algunes interferències dels textos de les dues altres grans famílies, «p» i «alfa» (136). L'anàlisi de les tècniques de traducció (137-144) porta a la conclusió que aquesta «ultrapassa en valor totes les traduccions peninsulars de les *Epistolae*... i que presenta el mèrit de saber conjugar el text català anterior i el llatí» (145). L'apèndix conté el text llatí de la segona carta, la traducció catalana directa (147-148) i el paràgraf que Antoni Canals dedica a aquesta lletra en el pròleg de la traducció de la *Carta de sant Bernat a sa germana* (148-149).— J. P. E. [4832]

Rafael CHIRIBAY CALVO, *Algunos apuntes para el conocimiento del Palacio Arzobispal de Zaragoza*, dins «Aragonia Sacra», I (1986), 29-51.

Al final de l'estudi (50-51) són recopiats fragments del testament de Dalmau de Mur, datat l'any 1454.— J. P. E. [4833]

Josep CLOSA I FARRÉS, *La versió catalana inèdita dels Disticha Catonis de la Biblioteca Colombina de Sevilla. Transcripció i comentari*, dins «Anuario de Filología», 9 (1983), 9-33.

Després de les traduccions catalanes dels *Disticha Catonis* publicades per Pròsper de Bofarull a base d'ACA, Sant Cugat del Vallès, i per Gabriel Llabrés i Quintana, a base de l'exemplar dels barons d'Escriche, arriba aquest intent de transcripció, basat en l'exemplar de la Biblioteca Colombina de Sevilla, 5-5-5. La comparació entre els tres textos dona que aquests «responen a tres tradicions diferents» (11), essent el més complet el de la Colombina i el més fragmentari el de Sant Cugat (12). La transcripció ocupa les pàgines 12-32 i és completada amb una vintena de notes (32-33).— J. P. E. [4834]

Josep CLOSA I FARRÉS, *Entorn d'una traducció catalana inèdita dels «Disticha Catonis»*, dins «Hom. Comas», 87-93.

Presentació de la traducció catalana dels *Disticha Catonis*, conservada a Sevilla, Biblioteca Colombina 5-5-5, ff. 11-25, obra d'autor anònim capaç d'escriure ben correctament i àdhuc d'introduir modificacions de caire cristià en l'obra llatina. L'autor en transcriu dos fragments, un del pròleg al segon llibre (91-92) i un de la introducció general (92-93) i promet «la transcripció completa en una data no llunyana» (93) [vegeu resum anterior].— J. P. E. [4835]

Lluïsa ESTEVE, Laura RIPOLL, *Assaig de bibliografia ausiasmarquiana*, dins «Llengua & Literatura», 2 (1987), 453-484.

Recull bibliogràfic format per dues-centes sis entrades, que van cronològicament del 1539 al 1986. Les fitxes són agrupades en edicions completes i antologies, cronològicament ordenades, i en estudis, disposats d'acord amb la llista alfabètica del primer cognom dels autors. Les dues pàgines finals ofereixen, respectivament, índexs temàtic i cronològic.— J. P. E. [4836]

*Ausiàs March i l'amor*. Antologia poètica actualitzada per Maria-Lluïsa PAZOS I NOGUEIRA (Lectures Moby Dick 25), Barcelona, Ediciones Juan Granica 1986, 192 pp.

Selecció de disset poemes, transcrits en llur tenor original i en una reelaboració actual, completats amb notes explicatives i amb breu resum de cada poema, a tall de comentari (41-162). Aquesta part central del llibre és precedida d'una presentació signada per Lluís Busquets i Grabulosa, el qual defineix l'objectiu del treball com a «línia intermèdia que, sense renunciar a l'oferiment textual dels seus poemes, en presentés i actualitzés una tria en una llengua més acostada a la sensibilitat d'avui» (6) i resumeix biografia (6-14), fonts i bibliografia de l'obra poètica d'Ausiàs Marc (15-20). L'editora signa un assaig sobre *El sentit de l'amor en Ausiàs March* (27-40), en el qual, després de remarcar el fet d'ésser el primer poeta que escriu en català (28) i de recordar la influència en la literatura castellana, de Garcilaso de la Vega a Francisco de Quevedo (29), defineix la seva poesia, no anecdòtica ans categòrica, com una recerca de l'essencial humà, «el sentiment d'amor en l'home, amb tots els seus matisos» (31), des del seu grau rudimentari (l'instint animal), passant per aquell amor que engloba les dues parts del compost humà i intentant d'arribar a la cima de l'amor immortal (31-32). Ausiàs seria el primer poeta conceptista després del Dant (35) i hauria seguit un camí que va de l'afecció a l'abstracció (36). «Si el poeta viu en reviere, de la vivència al poema pot intervenir un món i un bagatge intel·lectual. I Ausiàs March fa d'un innegable gra de sorra emotiu un sorral daurat, inèdit i insuperable» (37). Tots els estats anímics de l'amant, de la desesperança a la resignació, del turment al deliri, han trobat cabuda en els seus versos (38). «L'estil verbal és l'altra cara de la moneda:... patètic i sec, aspre i subtil...» (38), estil, del qual sembla desterrat l'adjectiu i on ocupa el primer lloc el verb i el segon el substantiu (39). Al final del llibre, tres apèndixs proposen, respectivament, un comentari filològic al poema LI (164-166), de l'editora; un comentari literari del poema XXIX (167-169) i un comentari comparatiu entre el poema XII de Gilibert de Pròixida, el XIV de Jordi de Sant Jordi i el XIII d'Ausiàs Marc (169-186), del presentador.— J. P. E. [4837]

Anton M. ESPADALER, *Sobre el poema XXIII d'Ausiàs March*, dins «Hom. Comas», 121-131.

Resumida la teoria de L. P. A. Maignon [cf. ATCA, III (1984), 400, núm. 1572], l'autor sotmet a anàlisi les diverses referències marquianes als trobadors, cosa que el porta a la conclusió que en el poema XIII aquests són «forçosament contemporanis seus» (125). Com tants d'ells, Marc construeix un «poema d'elogi cortesà i, per tant, descriptiu, i en el qual el més natural... és dir de qui s'està parlant» i, en conseqüència, «com era d'esperar, diu el nom de la dama» (126), dama convertida en imatge, objecte de la devoció del poeta (127), davant la qual resta embadalit, com un infant davant un bell retaule (128) i, fent un pas més, endevina que Déu l'ha feta d'aquella «bona pasta» reservada a les «singulars dones» (128-129). Pasta, doncs, que contra allò que pensa Marie-Claire Zimmermann [cf. ATCA, II (1983), 534-535, núm. 903] no es refereix a l'alimentació, ans a la representació (129).— J. P. E. [4838]

Marie-Claire ZIMMERMANN, *Els «Cants de mort» en l'obra d'Ausiàs March: el fracàs poètic i la desmitificació de l'escriptura*, dins «Misc. Badia i Margarit» 6, 299-327.

La poesia catalana dels segles XII-XV presentava la mort com a realitat primordial de cada home, a la qual la poesia responia amb el «plant» (299-300). En alguns casos, la mort era cantada en ella mateixa i presentada com a personatge al·legoritzat. Per a Ausiàs Marc, la mort no és fet capital, ans pressentiment de l'anul·lació del «jo», independentment d'allò que ell creu o vulgui creure (300-301). L'anàlisi del cant 197 a [Antoni Tallander, àlies] mossèn Borra, serveix d'introducció al tema, però no és un «plant» (302); el personatge és viu i no és exalçat, ans descrit amb realisme extrem: «vostra carn és ja fem» (303). Els sis *Cants de mort* es troben en discontinuïtat amb els altres cent vint-i-dos poemes de Marc i també s'allunyen de Dant i de Petrarca i dels plants catalans i europeus dels segles XII-XV, construint un sistema poètic molt particular, caracteritzat per la desaparició de molts tòpics i sobretot per la interrogació única en el XV europeu, sobre la validesa de l'escriptura poètica de cara a la mort (306). Hom desconeix qui era la dama en ells cantada, perquè ella és presentada pel «Tu» absent per sempre (306-308); per això canten «la impossible unió dels amants després de la mort» (308). Ausiàs reelabora el tema medieval del «Ubi sunt», pel fet de desconèixer la ubicació de l'estimada morta (310-311). El mateix record es redueix al nucli essencial del «Tu» i només pren forma concreta en la memòria de la mort de l'estimada (313-315) i tradueix la seva desaparició amb les mateixes estructures poemàtiques (316), extrem confirmat mitjançant l'anàlisi de pronoms, de verbs i de vocatius en els sis poemes estudiats (317-319), amb el resultat que el diàleg amb el «Tu» és substituït per un discurs sobre el «Tu» i que la «vida mental del Jo és el centre real de la creació literària en els *Cants*» (319). Però «el buit deixat per la mort del «Tu»» (321) conduiria el «Jo» al desèsser (322). Per això, les figures i metàfores tradicionals no serveixen «pel sentiment de la inadequació entre l'escriure i el viure, per la consciència de la vanitat en l'escriptura de cara a l'única realitat que és la mort» (326). En síntesi, els *Cants de mort* són «una exaltació del que fou i del que és (o sigui, de l'existència), una execració del que serà (la inevitable mort com a pèrdua de l'existència), i, amb la desmitificació de la mort, la imposició del fracàs de l'escriptura» (327).—  
J. P. E. [4839]

Marie-Claire ZIMMERMANN, *L'esparsa a l'obra d'Ausiàs March: un esquema bàsic de la poetització*, dins «Misc. Romeu i Figueras» II, 397-417.

L'autora comença examinant l'esparsa en els predecessors i en els contemporanis d'Ausiàs. En Cerverí de Girona només seria «un joc, un divertiment, una estructura que suscita plaer» (398). Les cinc de Gilabert de Pròixida només parlen d'amor (399). Les dues de Pere Marc són de caràcter satíric i moral. L'única de Jordi de Sant Jordi és moralitzant (399-400). L'esparsa és, doncs, minoritària i demostració d'habilitat. Ausiàs n'ha deixades sis (401), que no s'han de confondre amb les demandes, resposta ni tensó (401-402). Llurs imatges «revelen les obsessions marquianes de sempre» (402-403), com és ara el mite del mariner perdut en la mar, la del riu de mort, la de les tribulacions del malalt o la de l'amor. L'estructura també és semblant, car en totes hi ha una part destinada a la comparació o comparant i una a la realitat comparada o comparat (404). La relació entre els dos elements condueix al descobriment d'un desequilibri, que és la raó, el motor del poema (405). Segueixen les anàlisis de les comparacions expressades en cada una de les sis esparses: en la cançó XXIX el poeta es comportarà com un brau vençut preparant la revenja (406-408); en la LXXXI trobem la desesperança del naufrag que no pot arribar per poc al lloc segur (408-410); en la LXXXII és la manca de valiment davant Fortuna i Cas (410-411); en la LXXXIII és el malalt sense força de tenir-se dret (411-413); en la LXXX,

de dotze versos i no de vuit com les anteriors, és el criat que servint Amor no sols no n'ha rebut res, ans hi ha perduts bous i esquelles (413-415); i en la LXXXVI, de deu versos, es compara a qui passa un riu de mort i encara troba el moment curt (415-416). «L'estructura de l'esparsa consisteix en la creació de la imatge o de les imatges fins a l'obtenció de la ruptura» (417).— J. P. E. [4840]

Teresa M. VILARÓS-SOLER, *Ausiàs March, poeta solitari*, dins «Quart Col·loqui», 143-155.

L'obra poètica d'Ausiàs Marc no es pot identificar ni amb la medieval ni amb la renaixentista, perquè redueix els problemes humans al «seu» problema, vist amb to pessimista (143-144). No hi ha res, en tal pessimisme, de sentiment col·lectiu, ans és tot conseqüència de l'auto-anàlisi, que condemna el poeta a la soledat. La seva relació amb l'exterior es realitza únicament de fora a dins. Va a la recerca d'una veritat que, si existeix, s'ha de trobar en el propi interior (144). Però tota l'obra traspuja escepticisme en relació a tal troballa i això produeix el típic neguit marquià (145). La voluntat d'aïllament és expressada en el poema CIV, ferotge crítica social (146), de la qual ell resta fora. Marc és una illa, en un món estranger a les seves sensibilitats, tal com manifesta el cant LXXXVI (147-148). Per això, es capfica pensant en ell mateix i experimenta la sensació exacerbada de l'angoixa vital, tal com expressa el poema XXVIII (148-149). Això no obstant, no para de cercar la conciliació entre raó i voluntat, com en el cant C (149), cosa mai no assolida, segons que declara el cant IX (149-150), raó per la qual s'adreça a Déu com a darrera esperança en el *Cant espiritual* (150-151). Altre camí de síntesi seria l'amor, però l'autora creu que «substituint «amor» i «amada» per «coneixement» en la poesia d'Ausiàs March, aquesta adquireix plena significació» (151), car la seva poesia, àdhuc l'amorosa, és reflexió sobre ell mateix i no comunicació d'ell i l'altre (152). Entre dues èpoques, «independent i solitari, va escriure per comprendre el seu problema humà i existencial i per això se'ns presenta com un autor original» (155).— J. P. E. [4841]

Elisabeth RHODES PRIMAVERA, *Ausiàs March: Imatges d'un llarg viatge*, dins «Quart Col·loqui», 157-171.

Destaquen en la poesia de Marc les imatges marines i els mots relacionats amb moviment i viatge, vers la mort. Els primers poemes utilitzen les imatges de «via», «camí» i «carrer» (158), ni que es tracti d'un camí equivocat, el de l'amor carnal debatent-se amb l'espiritual. A partir del cant LX predomina la sensació de paràlisi espiritual, perquè tots els vents bufen cobejança (160-163). Del poema LXXXIX al CXXVIII, els vents menarien el poeta a la seva destrucció (164); en aquest tràngol, només hi ha una cosa estable: la voluntat divina (165); l'amor de caritat seria la meta a atènyer, però el poeta ni ho intenta (166). El darrer poema reconduïx al començament del viatge. Inacabable recerca, fruit d'opció voluntariosa (169). A través de les imatges de viatge, Marc afirma la importància de lluitar contra la debilitat de la voluntat. No el preocupa el lloc on va ni aquell d'on ha sortit, sinó el seu viatge.— J. P. E. [4842]

Martí de RIQUER, *El cavaller Bernat de Vilarig, amic d'Ausiàs March, lector de Bernat Metge i admirat per Joanot Martorell*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XL (1986), 205-226.

Els epistolars cavallerescos, conservats a Madrid, BN., mss. 7.909, 7.811 i 18.444, completats amb documentació d'ACA, *Canc.*, reg. 3266 i sobretot 3272, permeten a l'autor de reconstruir els epistolars del desafiament entre Bernat de Vilarig i Gómez de Figueras.

roa, que havia de tenir lloc a Granada, la preparació i conseqüències del qual són exposades mitjançant llargs fragments textuais contemporanis (206-222); i els corresponents a l'altre desafiament del mateix Vilarig contra Joanot Galceran de la Serra, fragments del qual passaren al peu de la lletra als capítols 154, 149 i 146 del *Tirant lo Blanc* (223-224); en un dels fragments ací transcrits Vilarig esmenta *Lo somni* de Bernat Metge (226). Compareixen d'esquitllada Ausiàs Marc, en tant que procurador de Bernat de Vilarig (211), i Joan Roís de Corella, en qualitat de regent la governació de València (224). Vilarig seria l'autor d'unes *Ordenacions retòriques i poètiques* (226).— J. P. E. [4843]

M. Rosa MARGALEF, «*Vigència inexhaurible d'Ausiàs March*»: *March cantat per Raimon*, dins «L'Espill», núm. 23-24 (gener 1987), 61-81.

Informació de dades i dates d'aquella activitat del cantautor Ramon Pelegero (Raimon) que té per objecte poemes d'Ausiàs Marc, amb particular atenció als problemes que sorgiren en musicar dits textos: de mètrica i de cesura, de fonètica i d'evolució de la llengua (63). Motius com la bellesa de certes imatges, la perfecció d'algunes expressions, l'aspror i la profunditat de la problemàtica exposada, la sintonia d'autor i de cantautor i la facilitat per a la música, serien les raons que explicarien l'elecció dels deu poemes fins ara musicats (66), de cada un dels quals són exposades les característiques que Raimon subratlla (68-79). El treball de Raimon incidiria en la hipòtesi d'Anton Espadaler de reordenar els poemes marquiens en dos grans cicles pel fet que figurarien entre els musicats per Raimon els que clouen els dos cicles esmentats (65).— J. P. E. [4844]

Purificació RIBES, *Edició anglesa d'Ausiàs March*, dins «L'Espill», núm. 25 (octubre 1987), 122-124.

Informació sobre l'intent de l'Institut Shakespeare de València, que ha comportat «la recerca del material necessari per a un estudi filològic detingut» (122) dels poemes marquiens, l'elaboració de «maquetes per a l'estudi filològic, semblants a les que serveixen per a l'estudi de les obres de Shakespeare» (122-123), de «notes semàntiques i textuais» preparatòries (123) i d'un «glossari de camps semàntics centrals a la seva poesia» (123). Hom ha seguit en la traducció el criteri de «respondre a la màxima equivalència en l'aspecte formal i semàntic» (123). El resultat és la traducció anglesa de vint-i-quatre poemes (124).— J. P. E. [4845]

Mario PICCAT, *El «planh» per la caiguda de Constantinoble*, dins «Misc. Badia i Margarit», 7, 55-84.

El *Planh* transcrit ací (62-74) amb aparat crític (74-80), s'ha conservat en tres còpies manuscrites de Saragossa, Biblioteca Universitària, ms. 184; de Barcelona, Biblioteca de la Universitat, ms. 54; i de Barcelona, BC, ms. 482 (58-59), ultra una còpia vuitcentista del manuscrit de Saragossa, ara a Barcelona, BC, *Diversorum* 165 (60, nota 16). L'autor posseïa un coneixement potser directe de les esglésies de Constantinoble i de llur riquesa en relíquies (81), cosa que diferencia el seu *Planh* d'altres composicions. Escrit entre el juny i el setembre del 1453, el seu autor no seria Francesc Ferrer (60). La còpia de Saragossa seria la preferible.— J. P. E. [4846]

M<sup>a</sup> Luz MANDIGORRA LLAVATA, *La escritura humanística en Valencia. Su introducción y difusión en el siglo XV*, dins «Estudis Castellonencs», 3 (1986), 5-94.

L'estudi inicial (7-57) col·loca aquestes pàgines en el marc més ampli d'un treball sobre introducció, difusió i utilització de l'escriptura humanística a València. La part escollida és la de l'escriptura usual i el material analitzat són els llibres de comptes dels quatre hospitals regits per la ciutat: d'En Clapers, dels Beguins, de Sant Llàtzer i de la Reina, tots de l'AMV (8). Resumida la versió que autors diversos han donat al tema de la introducció de l'esmentat tipus de lletra en la corona catalano-aragonesa (12-16) i sobretot en la Cancelleria Reial i en els documents de notaris (16-18), i partint del fet que el tipus precedent en la lletra usual era l'escriptura gòtica cursiva i híbrida (22), l'autora es pregunta si en l'àrea catalana no assistim en els primers anys del segle XV a la recerca d'un tipus nou, on predominés «una mayor claridad y regularización del trazado con el fin de imprimir un superior grado de fluidez en los procesos de escritura y lectura» (23 [cf. ATCA, II (1983), 142]), novetat paleogràfica que relaciona amb l'humanisme català (23-25), amb el suggeriment de distingir dos períodes en el nostre humanisme: l'autòcton i l'influint per la lletra i pel contingut de l'humanisme italià, cosa que porta a un excursus dedicat al tema (25-28), però també a la conclusió que el procés de formació de la nostra lletra humanística és paral·lel a l'italià (30). Aquest entraria per camins diversos, entre els quals el dels mercaders italians ací (33). Les escriptures libràries haurien seguit una trajectòria semblant, amb l'estadi intermedi dels tipus semigòtics (34). La documentació presa per base de l'estudi permet de precisar les etapes de l'evolució en la Cancelleria Reial (37-40), en els escrivans del racional de la ciutat que escrivien la documentació estudiada (els anys crítics se situarien en la dècada del 1440, 45), en la clerecia, que trigà uns deu anys més (48-49) i en els grups socials urbans, en els quals la humanística no triomfà abans del 1475 entre els menestrals i en la dècada anterior entre els mercaders (55-56). La segona part de l'estudi analitza les vint mostres triades a tall d'exemple (58-64), en transcriu els textos (65-74) i reproduïx fotogràficament les vint pàgines (75-94).— J. P. E. [4847

M<sup>a</sup> Luz MANDIGORRA, *Aproximación a la cultura gráfica de los boticarios a finales de la Edad Media*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 57-70.

L'estudi de l'escriptura, en tant que fenomen cultural identificable a través del significat, té més validesa quan és realitzat sobre bases pertanyents a classe social idèntica i temps contemporani. La comparació de cinc albarans, escrits entre el 1456 i el 1495, permet d'afirmar que el pas del tipus gòtic de lletra a l'humanístic es realitzà a València entorn del 1460 i que amb el curs del temps augmentà tant la qualitat de la lletra com la de la llengua (64), cosa, aquesta darrera, que no es pot afirmar dels albarans escrits pels especiers (66). La comparació dels albarans, ací reproduïts, condueix l'autora a «suponer la existencia de un mecanismo de enseñanza gráfica endogámico-profesional» (69).— J. P. E. [4848

M<sup>a</sup> Luisa CABANES CATALÁ, *Unos «Anales valencianos» anónimos* dins «Anales de la Academia Valenciana de Cultura», núm. 63 (1978-1985), 125-145.

L'autora dóna la notícia que a València, Col·legi del Patriarca, *Biblioteca-Arxiu Hispano-Maiansià*, vol. 694, s'ha conservat la còpia feta el 1755 d'uns annals escrits durant el segle XV i els diferencia dels conservats en l'Arxiu de la Província Dominicana, ms. 83.B (127). Analitza la composició material del volum i de cada un dels seus quaderns (131-133), presenta mostra del tipus de lletra (134) i l'esquema general de l'obra, entroncada amb l'origen de Catalunya (136-137), i dreça la llista dels fets localitzats a València (139-145), on haurien estat escrits els dits *Annals* (129-130).— J. P. E. [4849

Germà COLON, *Filologia, etimologia i fantasia*. \*atovar en el «Curial e Güelfa», dins «Misc. Romeu i Figueras» I, 327-244.

Els tres successius editors han llegit «atouaua», «atonava» i «atovava» una paraula del llibre I, cap. 45 de la dita novel·la (328-329). Essent únic el manuscrit, ara a Madrid, BN, 9.750, l'autor es decantaria per «atonava», sense tancar la possibilitat d'«atouaua» (330). Ni l'un ni l'altre verb, però, no són altrament documentats i l'autor es manifesta crític amb la suposició de Joan Coromines, el qual «va decretar un bon dia de 1936 que l'aragonès *atobar* era pres del català i aquesta opinió l'ha mantinguda inalterada fins avui» (333). Les pàgines següents exposen les raons de l'autor (333-343).— J. P. E. [4850]

Germà COLON, *Ladverbi ausades en el Curial e Güelfa*, dins Germà COLON, *Problemes de llengua a València i als seus voltants*, (Col·lecció Honoris Causa 1), València, Servei de Publicacions de la Universitat 1987, 55-60.

Aplega textos d'autors valencians clàssics, que usen l'esmentat adverbi (= a fe, certament) i, criticant Joan Coromines que el considera d'àmbit general, l'autor afirma que mai no s'ha trobat a les Illes, que al Principat no s'ha documentat amb total certesa i que «els testimonis segurs de *ausades* a la primera meitat del segle XV sols són valencians» (59).— J. P. E. [4851]

Charles J. MERRILL, *Isolda, Güelfa, Susanna i els ancians*, dins «Quart Col·loqui», 131-141.

Article de tesi. Els llibres de cavalleria no són apologia d'un amor alternatiu a la caritat cristiana, ans productes de la cultura cristiana i catòlica de llurs autors, amb el mateix fons ideològic i finalitat espiritual que trobem en obres més netament religioses (131), car moltes vegades el text que hi ha darrera d'aquelles narracions no és altre que la *Bíblia* (132). La contalla del *Tristany*, relativa a l'amor entre aquest i Isolda, i la de *Curial i Güelfa*, relativa a aquests dos (133-134), serien paral·leles de la de Susanna en el llibre bíblic de *Daniel*. El punt de connexió entre les tres històries és el paper dels acusadors (135) i, en general, tals narracions serien un «contrafactum» del relat bíblic (140).— J. P. E. [4852]

Joan BASTARDAS, *El suïcidi literari de Camar. Una nota sobre el primer humanisme català en la novel·la «Curial e Güelfa»*, dins «Misc. Badia i Margarit» 6, 255-263.

Resumit l'episodi de la captivitat d'En Curial/Joan a Tunis i de l'amor que fa néixer en la pubilla Camar (256-257), amb referència explícita a l'*Eneida* de Virgili i en particular a la figura de Dido, que els enamorats haurien llegit plegats, l'autor subratlla l'influx que l'esmentada lectura en comú té en el naixement de la relació (257), també pel fet que per a l'home del Renaixement tal lectura elevava el lector, traient-lo del vulgar, ací en concret Camar, la qual així esdevenia digna d'En Curial/Joan (258). Sobretot, però, hi ha en l'autor el disseny de subratllar que també al Nord d'Àfrica són de casa els ensenyaments dels clàssics llatins: la fortalesa d'esperit de Cató (259), la qual, apres a seguida per Camar, es concretarà en una fidelitat que aparellarà aquesta amb Dido, menant-la al suïcidi davant la impossibilitat d'esdevenir muller d'En Curial/Joan (260-261) i en farà model de fidelitat més esclatant que l'antiga, car mai no haurà estat infidel. Aquesta hauria estat la literatura cara als catalans de mitjan segle XV (262).— J. P. E. [4853]

Lola BADIA, *La segona visió mitològica de Curial: notes per a una interpretació de l'andònim català del segle XV Curial e Güelfa*, dins «Misc. Badia i Margarit» 7, 266-292.

Recordades les «valuosos observacions» de Lluís Nicolau d'Olwer (266), és reproduït el text al·legòric que presenta les set arts liberals en la cort del déu de la ciència (268-270).

La visió és localitzada a París, després dels episodis de Grècia i de Tunis, un cop el protagonista ha recuperada la fortalesa moral, que l'aparella a Eneas, i es dedica a l'estudi de les arts liberals (270-273). L'autora posa la seva atenció en els elements mitològics del fragment (272). El déu de la ciència és anomenat «Baco, fill de Sèmel» almenys quatre vegades en el *Curial* (273-275), però el seu patronatge sobre les arts liberals seria «una confusió, qui sap si volguda o simplement explicable per ignorància o malentès» (275), car tal patrocini correspon a Mercuri (275-277), cosa que porta a pensar en una confusió entre Bacus i Mercuri, procedent del fet que Curial cisellaria «una mitologia nova, amb la qual vol expressar la doble capacitat del seu heroi en poesia i en filosofia» (277), potser recolzada en el fet que la geografia isidoriana del Parnàs el descriuria amb dos turons, el de Cirra, dedicat a Apol·lò, i el de Nissa, a Liber o Bacus (278). La corona de les set arts liberals amb llurs filloles, a París, correspondria al descobriment de la ciència per Curial, després que a Grècia havia descobert la poesia, ara ja junyides a la virtut moral (279-280). L'autor es podria haver inspirat en Giovanni Boccaccio (280) o en l'*Horloge de Sapience* (281) i, en línia cristiana, valora les «Arts» no sols en tant que coneixement intel·lectual, ans com a ideal de vida (283), línia reafirmada en els elements representatius de cada «art» i en els autors que acompanyen l'escena (284-287), «sense cap especial sensibilitat envers la crítica filològica». Hèrcules i Hèctor representarien l'heroi literari i el moral i aquest darrer seria «símbol del retorn del protagonista al camí recte de la virtut» (289). Tot plegat es podria resumir en l'intent de construir una moral laica i moderna (291). [L'autora assenyala aquestes i d'altres observacions relatives als coneixements literaris de l'autor de *Curial i Güelfa* en la recensió al llibre d'Anton Espadaler, *Una reina per a Curial*, Barcelona, Quaderns Crema 1985, publicada dins «Els Marges», núm. 34 (maig del 1986), 117-120].— J. P. E. [4854]

Maria Luisa INDINI, Vincenzo MINERVINI, *La società dei conviti nelle letterature fra quattro e cinquecento*, dins «Studia Riquer» I, 501-547.

En el context d'un estudi entorn dels testimonis literaris sobre els banquets en l'època assenyalada, els autors fan diverses referències i reproduïen textos del *Tirant lo Blanc*, *Curial e Güelfa*, de la traducció catalana del mestre Robert de Nola, de Francesc Eiximenis, de Jaume Roig, de Bernat Metge i de la versió catalana del *Llibre de Sidrac* i de Pere Torroella.— J. de P. [4855]

M<sup>a</sup> Desamparados CABANES PECOURT, *La diplomática y la literatura valenciana: Tirant lo Blanch*, dins «Anales de la Academia Valenciana de Cultura», núm. 63 (1978-1985), 83-105.

Presentació i transcripció de peces, pertanyents a gèneres literaris diversos, incloses per Joanot Martorell en la narració novel·lada: quatre lletres de batalla (84-89), albarans (89-92), un guiatge (94), dues lletres de creença (94-96), una crida, que l'autora compara amb altra del 1470, d'ARV, *Reial* 621 (96-99), dos testaments (100-104) i una lletra de recomanació (104-105).— J. P. E. [4856]

Maria CONCA, *Sobre la semiòtica dels refranys*, dins «Misc. Romeu i Figueras» I, 345-355.

El primer apartat de l'article s'intitula *La funció textual d'alguns refranys en el Tirant* (345-350). En la recreació de la realitat total, que és la novel·la de Joanot Martorell, hi entren les dites populars i l'autora exposa llur integració en el relat a base dels exemples dels capítols CIX (346-348) i CXXIII (348-350). Essent una concentració de saviesa po-

pular, el fet d'al·legar-los equival a demostrar de forma apodíctica allò que pretén qui els al·lega. El segon apartat exposa la funció lírica dels refranys en l'exemple de *La flor d'enamorats*, la qual consisteix a funcionar a tall d'extracte darrer del sentit del poema i a participar directament de la semiosi poemàtica (354).— J. P. E. [4857]

Joan PERERA I PARRAMÓN, *Contribució a l'estudi de les preposicions en el Tirant lo Blanch (primera part)*, dins «Llengua & Literatura», 1 (1986), 51-109.

L'article presenta «els resultats d'un estudi descriptiu dels usos de les preposicions *a*, *ab* i *en* en el *Tirant lo Blanch* realitzat a partir d'un material elaborat informàticament» (51). Contra la tesi que «gairebé tots els filòlegs estan d'acord a afirmar que l'ús de la preposició *a* davant el complement directe de persona és poc freqüent en la llengua medieval» (55), l'autor constata que «del recompte realitzat dels complements directes de persona que apareixen en el *Tirant* resulta que n'hi ha tants de preposicionals com de simples» (57). L'autor aporta exemples de diverses col·locacions del complement en relació al verb i estableix que «porta sempre preposició en la construcció »l'un a l'altre«; gairebé sempre en els casos d'estructures paral·leles amb un primer element prenominal, en les comparacions i «quan ja està d'abans enunciat per mitjà d'un pronom»; són tants a tants els casos amb preposició i sense quan el subjecte va postposat al verb i es troba en contacte amb el complement directe» (63). Analitzades diverses hipòtesis entorn del complement directe (63-72), el resultat és que hi ha preposició: gairebé sempre davant complement directe, expressat per pronom personal tònic, per pronom interrogatiu o per nom propi de persona; tot i les excepcions, és predominant la preposició davant nom de divinitat o de sant o dels mots «tots» i «negú»; és predominant la manca de preposició quan el mot inicial del complement directe és un quantitatiu, un pronom relatiu o un sintagma nominal indeterminat o precedit d'article; només en excepcions hi ha preposició davant els indefinits «algun, altre, un i tota, davant un numeral o un demostratiu» (72-73). Quant a construccions del tipus «per sarraïns a preïcar», reportats tots els casos del *Tirant* (76-78), resumeix les interpretacions de Joan Coromines, de Joan Martí i de Joan Bastardas i s'alinea amb les del darrer (78-82), considerant-les arcaïsmes. Quant a la construcció «al»/«en» + infinitiu amb valor temporal, després de constatar «una manca greu d'estudis històrics sobre aquesta qüestió» (83) i de reportar els passos del *Tirant* (84-86), arriba al resultat que «en» normalment introdueix un infinitiu simple, encara que alguna vegada (quatre contra quaranta-dues) és compost; «al» només és usat amb infinitiu simple; l'infinitiu següent «en» és transitiu, té complement directe i, ultra el sentit temporal, en té de causal; l'infinitiu següent «al» és intransitiu, no té complement directe i té només valor temporal (86-87). Quant a alternances i interferències de les preposicions *a*, *ab* i *en*, reportats els diversos casos (89-98), l'autor constata que les idees de direcció i de situació són expressades, en general, indistintament per *a* i *en*, amb clara superioritat quantitativa d'*en*; i que quan el lloc és expressat per nom de persona o pronom personal tònic, «*a* indica direcció, *ab* proximitat, companyia, i *en* situació en l'interior de la persona» (98). Són finalment estudiades aquestes preposicions quan regeixen complement indirecte (99-105) i en d'altres situacions (105-109).— J. P. E. [4858]

Curt WITTLIN, *Especulacions psico-analítiques sobre la sexualitat en el Tirant lo Blanch*, dins «Llengua & Literatura», 1 (1986), 31-49.

L'anàlisi de sis episodis de la novel·la, en els quals trobem que en cinc ocasions Tirant prefereix oferir una núvia als amics que retenir-la per a ell (32-33); la constatació que «Tirant acabarà la seva vida entre homes i que Carmesina morirà oficialment verge» (39);

la discussió entre l'emperadriu i Carmesina, en la qual la primera manifesta que en l'home ella prefereix ardiment i la segona saviesa (una saviesa, que equivaldria a abstinència de relacions sexuals, 41); la Vidua intervenint o projectant la seva ombra en les relacions de Tirant i Carmesina, tot condueix l'autor a formular «la posició heurística segons la qual també d'altres detalls de la novel·la tenen valor autobiogràfic» (47) i a preguntar-se si «enamorar-se d'una dona objectivada i deïficada per fer-se estimar per ella, fer durar el galanteig per la fascinació del ritual i per poder gaudir encara més del fracàs final... era també la [vida] de Tirant i la de Martorell?» (49).— J. P. E. [4859]

Curt J. WITTLIN, *Grupos de sinónimos y fórmulas multinominales en la antigua traducción castellana del «Tirant lo Blanch»*, dins «Studia Riquer» II, 467-483.

L'autor estudia el fenomen dels diferents tipus d'expressions multinominals en el *Tirant lo Blanc* i en la seva traducció castellana, apareguda a Valladolid el 1511, fixant-se primer en els casos, en què un mot català és traduït per dos mots castellans i després en el cas contrari. L'autor arriba a la conclusió que les expressions multinominals constitueixen només un element menor de l'estil del *Tirant*, però, en canvi, permeten diferenciar molt bé els procediments lingüístics de Martorell i els de Galba, acostant-se els d'aquest últim a la retòrica corelliana.— J. de P. [4860]

Jesús-Francesc MASSIP, *Notes sobre l'evolució de l'espai escènic medieval als Països Catalans*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 5-6 (1984-1985), 129-159.

Quant a l'espai escènic, la representació ha evolucionat en relació a dues variants: a) sense o amb cadafal senzill o múltiple; i b) col·locació dins o fora del temple i en el primer cas amb o sense accés de fidels. Les tres representacions de Santa Maria de l'Estany (*Visitatio Sepulchri*, *Officium Pastorum* i Assumpció de la Mare de Déu) eren exclusives per a la comunitat religiosa i l'acció era entre l'altar major i el cor (135-137). La presència del poble comporta el cadafal. L'exemple és la *Passió* de Cervera en el text del 1534, una de les vuit o nou versions de la *Passió* conservades en els Països Catalans, on, encara que tot el temple i voltants és espai escènic, hom munta cinc cadafals (137-140). La *Representació de l'Assumpció de madona Santa Maria* a Tarragona era realitzada en la Plaça de la Font, on ha estat redescobert el circ romà: l'autor proposa una redistribució de l'escenari múltiple horitzontal, tenint en compte la «jerarquització» simbòlica del lloc en la mentalitat de l'Edat Mitjana (140-146). La *Consuetud del judici* (o *del jurí*), documentada durant els segles XVI a la Seu de Mallorca, es limitava a l'interior i requeria dos cadafals (146-147). Les representacions de l'Assumpció, tant de València com d'Elx, segueixen a l'interior del temple, però presenten un element completament nou, el de la verticalitat, amb la introducció del «deus ex machina» de la tragèdia grega, sense perdre la multiplicitat d'espais horitzontals. L'enginy vertical, documentat en coronacions i en entrades reials des de la de Martí l'Humà, és anomenat «magrana» des de l'entrada de Felip III a Barcelona el 1599 (151). «En els drames assumpcionistes de València i Elx la complexitat espacial ha arribat al seu punt més madur i elaborat. L'escenari vertical es conjuga harmoniosament en l'horitzontalitat dramàtica» (157).— J. P. E. [4861]

Jesús-Francesc MASSIP, *La maquinària aèria del Misteri d'Elx en el context escenotècnic medieval*, dins «Misc. Romeu i Figueras» II, 73-97.

L'estudi interressa indirectament el nostre tema, en tant que element que acompanya el *Misteri de l'Assumpció de la Mare de Déu*, representat a Elx. En canvi, incideixen plena-

ment en ell els molts fragments relatius a elements de representacions més o menys teatrals, eclesiàstiques o civils, transcrits d'edicions ja realitzades o directament de fons arxivístics, d'entre els quals destaca Elx, Arxiu Històric Municipal, *Llibres de Cabildos*, Tortosa, Arxiu Municipal, *Llibres de claveria* (86-87). Indiquem també els fragments de la *Crònica de Juan II d'Álvar García de Santa María*, relatius a la coronació de Ferran d'Aragó a Saragossa (9-81).— J. P. E. [4862]

Dominique [LAVERDINE] DE COURCELLES, *Els cossos dels sants en els càntics catalans del final de l'Edat Mitjana*, dins «Misc. Romeu i Figueras» I, 377-393.

Traducció al català de les pàgines ja conegudes dels lectors d'ATCA, VI (1987), 523, núm. 3713.— J. P. E. [4863]

Dominique LAVERDINE DE COURCELLES, *De la louange collective à l'angoisse du salut individuel: Étude du ms. 3 de la Bibliothèque de Catalogne à Barcelone*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXII (1986), 111-129.

Presentat el manuscrit, el qual conté vint-i-quatre cobles, divuit de les quals són goigs o s'hi assemblen, amb un nombre d'estrofes en cada un d'ells, que va d'onze a dinou, l'autora afirma que seria el recull més antic de goigs que s'ha conservat (el volum és de mitjan segle XV). De Gregori Maians i Siscar hauria passat a la Biblioteca de Pere Salvà i a la Biblioteca de Catalunya. L'autora en subratlla el fet d'ésser cants i, per tant, expressió musical manifestada socialment (114-115), de respondre als models de santetat propugnats per l'orde dominicà (116-117), en els quals la lloança ha d'ésser contrapagada amb la protecció del sant (118-119), protecció espiritual d'imitació de les seves accions virtuoses i protecció de consol en les més diverses necessitats de la vida (122-125), de manera que tot desemboqui en la glòria celestial (127-129).— J. P. E. [4864]

Vicent-Pau SERRA I FORTUÑO, *La formulació estròfica dels goigs valencians. (Anàlisi corresponent a una mostra de 229 textos de la província de Castelló)*, dins *Santuaris, ermites i eremites*, 129-140.

L'autor ens diu que el seu aplec és «resultat tant d'un treball d'arxiu com de camp, ja que molts d'ells sols es conserven mecanografiats o manuscrits a les diferents parròquies» (131). Vuitanta-set són de tema marià, vint-i-sis dedicats a Jesucrist, cent-cinc hagiogràfics i onze escadussers. Trenta-tres són en català i cent noranta-sis en castellà. L'autor n'estudia la composició en tornada inicial, retronxa, cobla i tornada final. D'acord amb la consonància dels versos de la tornada inicial, l'autor agrupa els goigs castellanencs en tres tipus (I: abba; II: abab; III: -a-a), cada un dels quals presenta diverses variants, ací il·lustrades amb exemples textuais. Ja durant el segle XVII hi ha alguna mostra de goigs en castellà en pobles de parla catalana (Sant Mateu) (138).— J. P. E. [4865]

Michele JACOBIELLO, *Veneza e l'avvento di Alfonso il Magnanimo al Regno di Napoli*, dins «Atti dell'Accademia Pontaniana», XXXIV (1985 [1986]), 107-127.

Recordats els avantatges comercials i polítics de l'empresa i malgrat el ridícul de Ponzà, el rei Alfons s'establí al Regne el 1443. La reconstrucció del Castell Nou fou pariona de la represa econòmica: Nàpols desbancà Barcelona al centre d'una àrea econòmica i de transports, que ocupava tota la Mediterrània occidental (110). Per contra, una nova taxa de l'un per cent començava de gravar totes les operacions d'estrangers (113). Els més

afectats foren els mercaders venecians. Venècia, Archivio di Stato, *Senato mare* i d'altres sèries, permeten de conèixer les gestions diplomàtiques, les raons jurídiques, les ofertes de diner contra l'esmentat impost. D'altra banda, Nàpols fou la base des d'on s'estengué l'influx catalano-aragonès pels Balcans i en particular a Albània, convertida en protectorat, cosa que féu créixer la suspicàcia de Venècia (115) i repercutí en la política d'aliances entre els estats d'Itàlia en general i, amb el temps, es concretà en un pacte de col·laboració entre Nàpols i Venècia, d'una banda, però també entre Florència, Milà i França, de l'altra (122), pacte que, per camins força torts, esdevindria la Lliga Italiana del 1454 (126).— J. P. E. [4866

Laurentii VALLE, *De professione religiosorum* edidit Mariarosa CORTESI (Thesaurus Mundi. Bibliotheca Scriptorum Latinorum Mediae et Recentioris Aetatis 25), Pàdua, Antenore 1986, CVIII i 110 pp.

En el moment, en el qual Alfons dit el Magnànim, d'acord amb Filippo Maria Visconti, empenia la política que el convertiria definitivament en rei de Nàpols i continuava el joc ambigu entre Eugeni IV i el concili de Basilea, l'any 1435, entrava al seu servei, en qualitat de secretari, Lorenzo Valla, el qual posaria la ploma a disposició de la política gibel·lina del nou amo, cosa que li proporcionaria ocasions de polèmica i àdhuc un procés inquisitorial. És normal que aquests esdeveniments repercutissin en les relacions amb d'altres membres de la cancelleria reial, entre els quals destaca Joan Serra [cf. ATCA, IV (1985), 444-447], destinatari d'una *Epistola* del Valla, de temàtica pròxima al *De professione religiosorum* (XIX i 3, nota a la línia 1), tant que la datació del llibre (1441) és relacionada amb la de la lletra (aquesta, anterior i citada en el tractat, seria de l'agost del 1440, XXVI-XXVII). El mateix Joan Serra és explícitament recordat en el text del Valla (10). D'altres catalans contemporanis són esmentats en la introducció: l'almoïner i ambaixador a Basilea, Bernat Serra (XVI, XXV), Guillem Ramon de Montcada (XXI), Tristany de Queralt (XXIX), Roderic de Mur (XXIX), Joan Gerart (XXX), Francesc Martorell (LXV) i el bisbe de Lleida, Joan Garcia, al qual Valla dedicà la seva traducció llatina del discurs de Demòstenes, *Pro Ctesiphonte* (làmina 4, 2). La temàtica (superioritat o no de la vida dels religiosos en comparació amb la dels seglars) és mostra de les preocupacions doctrinals vives en l'ambient de la cort esmentada.— J. P. E. [4867

Laurentii VALLAE, *Epistolae*. Ediderunt Ottavio BESOMI, Mariangela REGOLIOSI (Thesaurus Mundi 24), Pàdua, Antenore 1984, 430 pp.

Tres de les lletres són adreçades a personatges nostres: la núm. 9 a Joan Olzina el 1438 (164-169); la núm. 13 a Joan Serra el 1440 (193-209); i la núm. 27 al rei Alfons (258-262). Tots tres són, de més a més, abundantment citats en el curs del llibre, tal com hom pot veure en els llocs corresponents de la taula de persones. Trobem, encara, esment de l'ambaixada de Berenguer Mercader a Milà (170; cf. 160), de Matias Mercader (332), d'Arnau Fonolleda (20 i 171), de Cosme de Montserrat (339), de Bernat i de Galceran de Requesens (277) i, no cal dir, d'Alfons de Borja-Calixt III.— J. P. E. [4868

Ottavio BESOMI, *Un testimone descrittus dei «Gesta Ferdinandi Regis Aragonum» del Valla*, dins *Lorenzo Valla e l'Umanesimo Italiano*. Atti del Convegno Internazionale di Studi Umanistici (Parma, 18-19 ottobre 1984), a cura di Ottavio BESOMI e Mariangela REGOLIOSI (Medioevo e Umanesimo 59), Pàdua, Antenore 1986, 75-76.

Descripció del volum de Roma, Archivio Doria Pamphili, ms. 69.48.8, còpia de l'edició dels *Gesta...*, a cura de Simon de Colines l'any 1521.— J. P. E. [4869

Giacomo FERRAÛ, *La concezione storiografica del Valla: I «Gesta Ferdinandi regis Aragonum»*, dins *Lorenzo Valla e l'Umanesimo Italiano*. Atti del Convegno Internazionale di Studi Umanistici (Parma, 18-19 ottobre 1984), a cura di Ottavio BESOMI e Mariangela REGOLIOSI (Medioevo e Umanesimo 59), Pàdua, Antenore 1986, 265-310.

L'autor comença recordant la valoració diversa que l'obra ha tingut per part de diferents crítics, negativa per als catalans, i la que Valla fa entre historiadors, poetes i filòsofs (267-270), jerarquia que respon a la major o menor incitació a la «virtus/valor» de cada un dels tres gèneres literaris esmentats, i que requereix en l'historiador fortes valors morals d'informació i d'honestedat, punt aquest clarificat mitjançant la polèmica entre Valla i Bartolomeo Facio (273-279). Ja la citada polèmica es concretava en noms nostres (Martí l'Humà, 274; Antoni Tallander o mossèn Borra, 276; Bernat de Cabrera, 277; o, més en general, els arxius de Catalunya, 278), però el punt, en el qual Valla aplicava els seus principis historiogràfics és el de la reconstrucció de les gestes de Ferran d'Antequera. Valla es basava en fonts d'arxiu (286-288) i en testimonis orals (són identificables l'esmentat mossèn Borra, Joan d'Íxar, Ramon de Perellós), àdhuc «catalanistes» com és ara l'episodi de la rendició del comte d'Urgell (288-290). Ell, però, escrivia fent d'altaveu de la nova dinastia tant en la defensa de la declaració de Casp (291-292) com en l'exposició de les grans línies polítiques del regnat de Ferran (294-297). Tot desemboca en el «clímax» narratiu en l'episodi de Joan Fivaller, en el qual justament el rei no resulta ben parat (303-306). I ací Valla fou atacat per Facio i pel Panormità, els quals acapararien el favor del rei Alfons.— J. P. E. [4870]

Alan RYDER, *El reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo* (Estudios Universitarios 18), València, Edicions Alfons el Magnànim 1987, 462 pp.

Traducció castellana, sense modificacions, de l'obra publicada a Oxford l'any 1976.— J. P. E. [4871]

Marie HOLBAN, *Nouveaux aperçus sur l'iconographie du ms. fr. 24461 de la Bibliothèque Nationale: les portraits de François Ier et de sa famille*, dins «Bulletin de la Société de l'Histoire de l'Art Français», 1984 [1986], 15-30.

El f. 139 de l'esmentat manuscrit conté una còpia de la més bella de les tres medalles fetes per Antonio Pisano, Pisanello, dedicades a Alfons dit el Magnànim, reproduïda aquella en la pàgina 16 amb les corresponents inscripcions.— J. P. E. [4872]

Jacques MONFRIN, *À propos de la bibliothèque d'Eugène IV*, dins «Mélanges de l'École Française d'Athènes et de Rome. Moyen Âge. Temps Modernes», 99 (1987), 101-121.

Edició de la llista dels *Libri qui non reperiuntur inferius descripti sunt, videlicet*, de l'ASV, Collett. 469B, on consten els llibres que mancaven a la biblioteca d'Eugeni IV, alguns dels quals perquè eren prestats, un d'ells a Alfons Borja, el futur Calixt III, el 13 d'octubre del 1444 (118). El llibre era un *Registrum et Repertorium certarum litterarum et privilegiorum ecclesiasticorum* (121).— J. P. E. [4873]

Jaume AUFERILL, *La «Sort» d'Antoni Vallmanya i el cercle literari de Valldonzella*, dins «Studia Riquer» I, 37-77.

L'autor estudia el cercle per al qual escriu Antoni Vallmanya, el del convent cistercenc de les monges de Valldonzella entre el 1454 i el 1486, amb silencis importants dins aquest període de temps. També estudia la transmissió manuscrita de les vint-i-quatre poesies conegudes de Vallmanya, precisa la data de les composicions i llur ordre cronològic intern. Després estudia la *Sort*, remarcant-ne la filiació literària ausiasmarquiana i vagament petrarquesca, i l'interès de les notes en prosa del mateix autor, on dóna informació de cada una de les heroïnes citades, indicant-ne la font bibliogràfica, la qual cosa permet de conèixer, almenys en part, la biblioteca de Vallmanya. Finalment, edita el poema *Sort*, de 224 versos, repartits en trenta estrofes. Transcriu també les notes bibliogràfiques i dóna alguna nota crítica. Són nombroses les notes de l'autor de l'article al text editat, destinades a esbrinar qui són les monges citades en la poesia i a verificar les fonts bibliogràfiques esmentades en les notes de Vallmanya. En apèndix són donats els primers versos de cada poesia en el corresponent manuscrit. En un segon quadre es recullen les rúbriques, les notes marginals, els senyals i l'estructura dels poemes.— J. de P. [4874

Martí de RIQUER, Lola BADIA, *Les poesies de Ramon Boter i l'herència d'Ausiàs March*, dins «Misc. Romeu i Figueras» II, 253-293.

Ramon Boter és pràcticament desconegut. Degué viure en els regnats d'Alfons el Magnànim i de Joan II de Catalunya-Aragó. Se n'han conservat set cançons a París, BN, esp. 225, entre les quals hi ha copiada una *Sparça de Mossèn Ausiàs March*. Els autors es proposen detectar i valorar els modes com Boter imità Marc i així resseguir l'influx d'aquest en la nostra literatura. Els textos són escrits en català oriental, sense pràcticament rössec de llengua d'oc. Els tres-cents vint-i-quatre versos són gairebé tots decasíl·labs clàssics i, a grans trets, recorden els de Jordi de Sant Jordi (258). La temàtica es mou entre els dos pols de la «laudatio» de la dama i de la reflexió sobre la naturalesa de l'amor i els aspectes psicològics i ètics de l'enamorament, amb referències normals a la *Bíblia*, a la mitologia clàssica i a la literatura italiana del Tres-cents, segurament de segona mà, tot dins la més rigorosa observança de l'amor cortès (258-259), on, però, la dama-àngel va essent damasanta, digna de magnificacions litúrgiques o paralitúrgiques marianes (260). La forma d'expressió té tirada a les comparacions virtuoses (261). L'influx d'Ausiàs Marc és perceptible en l'ús de qualche expressió encunyada per Ausiàs o en el d'elements poètics com el del senyal, o en el d'imatges o en l'evocació d'una interioritat psíquica tormentada, o en el del grau superlatiu en les lloances a l'estimada, en els excessos en l'abandonament al dolor, en la fascinació pel tema del suïcidi o en un curiós científisme escolàstic (262), ultra els elements propis de cada una de les cançons (263-268), transcrits i anotades a continuació (268-286). Els quatre apèndixs exposen, respectivament, els esquemes mètrics, les rimes, el contingut temàtic i els noms propis de les cançons (286-293).— J. P. E. [4875

Joan VILARET I MONFORT, *L'òbol del Rosselló de Joan II*, dins «Acta Numismatica», 14 (1984), 223-225.

La peça seria important per la seva raresa. La inscripció i la fotografia són a la pàgina 224. Seria dels anys 1458-1463.— J. P. E. [4876

Derek W. LOMAX, *Un poema polític de 1462*, dins «Hom. Torres Fontes», 891-899.

Indicat el contingut del volum de Copenhagen, Det kongelige Bibliotek, Gl. kgl. S., ms. 432 (891-892), l'autor transcriu la poesia castellana que ocupa els ff. 4v-5v (897-899), en la qual un autor anònim avisava Enrique IV de Castella a no fiar-se dels catalans ni

de Catalunya, en el moment en què aquests li oferien d'ésser «senyor del Principat» el 1462.— J. P. E. [4877]

Bernard DOUMERC, *Les venitiens en Catalogne pendant la guerre civile (1464-1470)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 5-6 (1984-1985), 243-254.

En general, els italians dominaren el comerç català durant el segle XV. L'Archivio di Stato de Venècia, *Miscellanea Gregolin*, busta 10, conserva les missives trameses des de Catalunya i en particular des de Tortosa pels germans Benedetto i Silvestro Zion als seus corresponsals venecians. No manquen les notícies sobre «quella povra cità e paese» en guerra contra el «signore re», en general formulades des d'una posició favorable a Joan II. Però, tal com és de suposar, les notícies són sobretot relatives als preus i a les perspectives de mercat de la mel i de les avellanes, del safrà i de la llana; i així sabem que un quintar de mel valia 23 lliures el 1463 i 33 el 1469 (249) i que el corall passà de sis lliures el quintar nou l'any 1467 a vuit el 1469 o que l'antinomi (cofoll) saltà de 22 el 1467 a 29 el 1470 (253). Hi ha moltes altres notícies relatives a la conjuntura comercial creada per la guerra, com és ara el creixement de fabricació de roba a Tortosa, alternativa a la de Barcelona, o als blanquets de Solsona o de Sant Llorenç dels Piteus (251-252). La importància del comerç venecià cresqué gràcies a la situació bèl·lica entre Catalunya i Gènova i gràcies a la importància d'intermediaris de la personalitat d'un Fantini Dandolo, que havia negociat l'important conveni del 1425 (244).— J. P. E. [4878]

[Josep] M. PONS I GURI, *Catalunya en els comentaris d'Enea Silvio Piccolomini*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1987), 161-178.

Resumida la relació entre Joan II de Catalunya-Aragó i Catalunya els anys 1461-1463, i recordades les gestions de la Generalitat de Catalunya en cort romana, l'autor tradueix i anota els sis capítols dels *Commentarii...*, relatius a Catalunya a base de l'edició vaticana del 1984 [cf. ATCA, V (1986), 502, núm. 2944].— J. P. E. [4879]

Rosanna CANTAVELLA, *Els verbs amb afix velar i palatal a l'Espill*, dins «Misc. Badia i Margarit» 4, 13-26.

L'autora prossegueix l'estudi, una part del qual ja ens és coneguda [cf. ATCA, (1987), 517-518, núm. 3692]. Es tracta ara d'oferir «una descripció morfològica de certs grups de verbs que apareixen dins l'obra de Jaume Roig», aquells que «presenten el radical acompanyat d'un afix velar sonor (-G), velar sord (-C) i palatal sonor (-J)» (13). L'autora analitza cada una de les possibilitats i sintetitza les fórmules de l'*Espill* en els quadres de conjugació de les pàgines 16-18.— J. P. E. [4880]

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Dos poemes del cançoner català de Pere Torroella*, dins «Hom. Comas», 397-414.

L'article comença aplegant les dades biogràfiques conegudes de Pere Torroella (397-399) i resumint les característiques de la seva producció literària, en prosa o en vers (400-401). L'autor es fixa en dues composicions poètiques, ja publicades. *Enamorats los qui, per ben amar*, ací transcrita (402-404), és analitzada primer des d'un punt de vista formal: lai líric estròfic, format de cinc cobles idèntiques quant a l'estructura, cosa que el distingeix del descort i del lai precedent, asimètrics. Cada cobla té disset versos, i són completades amb una tornada o fi de nou (405). Cada cobla és formada de nou versos llargs i nou de curts,

decasíl·labs els primers, quadrisíl·labs els segons; les rimes són fàcils. Segueix l'anàlisi de les idees i de llur dinàmica, «reflexió de l'autor, llarga i detallada, intel·lectualitzada i força escolàstica, estilísticament complexa i de difícil sentit, sobre el comportament dels mals amadors» (405): les mentides dels falsos amadors fan que els lleials no siguin creguts, raó per la qual el poeta intenta de convèncer la dama dels signes d'autèntica amor que ell li presenta (406-408). La cançó *Vós m'aveu fet i podeu fer de mi*, també transcrita (409-410), és analitzada com l'anterior. Cinquanta versos de la forma clàssica 4+6, tots ells ben escandits (410), agrupats en cinc cobles de nou versos i tornada de cinc, cobla molt usada pels trobadors, poc, en canvi, per la poesia catalana medieval, fora de Torroella (411). La dinàmica conceptual: des del primer moment d'ésser, l'amador és per a la dama i, per tant, tot el seu actuar és privat de llibertat; la resposta de la dama li és, per tant, indispensable per a viure, ni que sigui fingida (412-413). L'influx d'Ausiàs és perceptible en alguns moments (414).— J. P. E. [4881]

Peter COCOZZELLA, *Los poemas inéditos de Pere Torroella en el «Cançoner llemosí» (The Hispanic Society of America, mss. B 2281)*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XL (1985-1986), 171-204.

Presentació, anàlisi i transcripció de set poesies catalanes de Pere Torroella, fins ara desconegudes, perquè només s'han conservat en el volum indicat en el títol o perquè no havia estat possible d'atribuir-les-hi i així no figuren en l'edició feta per Pere Bach i Rita el 1930, que no tingué accés a aquell volum (173-174). Una de les set, la *Cobla sparsa*, també es troba a Sevilla, Biblioteca Colombina (174). L'atribució és explícita en dos casos en el manuscrit (175) i per als altres es basa en l'observació que en el volum les poesies són copiades per blocs i que així com les del primer pertanyen a Ausiàs Marc, tant si són atribuïdes com si no, «es lógico pensar que, en el segundo grupo, todas las composiciones, atribuidas o no, pertenecen al mismo autor, es decir, a Pere Torroella» (177). Sis de les set són de tema amorós, cinc de les quals elaborades amb recursos mètrics, temàtics i retòrics d'origen castellà i una segueix plenament la línia catalana. La setena és de tema religiós, dedicada a la Verge Maria (181). Segueix una anàlisi de les característiques mètriques i poètiques de cada una de les peces, la qual porta a la conclusió següent: «nos revela su tratamiento ingenioso de elementos heredados de dos contracorrientes literarias: a) las venas »preciosista« y »conceptista«, inherentes en la poesía castellano-catalana posterior a Ausiàs Marc; b) los motivos misceláneos propios de la literatura mariana» (196). La transcripció de les set poesies ocupa les pàg. 198-204.— J. P. E. [4882]

Peter COCOZZELLA, *Pere Torroella: Pan-Hispanic poet of the catalan pre-renaissance*, dins «Hispanofila» XXIX (1986), 1-14.

Francesc Carròs Pardo de la Casta hauria escrit algun poema en castellà, com a mostra d'exotisme, de novetat i d'erudició (3) i així es trobava en un «para-bilingüisme» (4). La personificació del bilingüisme seria Pere Torroella. Cavaller, cortesà i diplomàtic (4-5), lloct per Giovanni Pontano, fou, de resultes del *Maldezir de mujeres*, considerat la personificació de l'antifeminisme (5-6) i atacat en conseqüència, segurament perquè la seva personalitat despuntava damunt la d'altres autors misògins. *Tant mon voler* demostra que l'autor és sensible als influxos de les llengües veïnes (francès, provençal, castellà) i a les diverses possibilitats tècniques de les mateixes (6-7), en adaptar, per exemple, al català la «copla de arte mayor» castellana (8). El seu bilingüisme, en darrera instància, seria el resultat de la fascinació exercida pel «Brave New World» pan-hispànic, d'acord amb l'opció política d'acostar-se a Joan II després de mort Carles de Viana, i amb les possibilitats

somniades en la igualtat de les dues corones de Ferran i d'Isabel (8-9). Al final, les mostres de predomini del castellà en Torroella serien paral·leles a la situació política unitària (9-10). L'autor anuncia la pròxima publicació de poemes inèdits del ms. B.2281 de la Hispanic Society de Nova York (8) [Vegeu resum anterior].— J. P. E. [4883]

Thomas FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471-1527)* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 63), Tübinga, Max Niemeyer Verlag 1986, X i 562 pp.

La tercera part del llibre (259-455) conté la taula alfabètica d'aquells curials, amb quel·que indicació biogràfica, bibliogràfica o arxivística. Hi figuren els següents concitadans nostres: Arnau de Puigdorfila (270), Andreu Vives (281), Antoni de Codó (285), Antoni Ferragut (285), Ausiàs Despuig (292-293), Bartomeu Martí (298), Bartomeu Regàs (299), Bartomeu Vallescar (300), Berenguer Serra (303), Francesc Dusay (321), Ferrer Nicolau de Gualbes (324), Francesc de Borja (326), dos Francesc Cabanyas (327), Francesc Cardador (327), Francesc Climent (328), Francesc Gacet (329), Francesc Lloris (331), Guillem Puigdorfila (335), Gabriel Carbonell (336), Gaspar de Pertusa (338), Gaspar Pou, Gaspar Torrella (339), Guillem Caçador, Guillem Ramon de Centelles (342), Jeroni Bertran de Roís (346), Jeroni Pau (349), Jeroni Torrella (350), Jaume Casanova, Jaume Caçador (354), Jaume Fiella (355), Jaume Ortiz (356), Jaume Serra (359), Joan Artés (362), dos Joan de Borja (364), Joan de Cardona (367), Joan Carròs (368), Joan de Cortadellas (371), Joan Geronès (374), Joan Llorenç (377), Joan Llopis (378), Joan Marrades (378), Lluç Geronès (374), Lluís de Pròixida (401), Miquel Remolí (409), Pere Altissén (424), Pere Bertran (425), Pere de Borges, Pere Borja (425), Pere Ferris (427), Pere Llompart (429), Pere Vallescar (433), Felip Joan (435), dos Roderic de Borja [diversos d'Alexandre VI] (439), Sadurní Girona (441), Simó Benet Girona (444), Esperandéu Espanyol (445).— J. P. E. [4884]

Alvaro SANTAMARÍA, *Consideraciones sobre la Universidad Luliana de Mallorca*, dins «Hom. Torres Fontes», 1547-1562.

L'Estudi General Lul·lià, creat el 1483, només fou confirmat per Climent X el 1663 i per tant només a partir d'aleshores tingueren validesa oficial els seus títols. Resumits els estatuts (1548-1553), l'autor recorda que tradueixen l'esquema medieval i en particular la normativa de l'Estudi General de Lleida, però amb modificacions «más confesionales, más recelosas, más autoritarias» (1554), car es perderen tant l'autonomia jurídica com l'administrativa (1555); el bisbe de Mallorca fou canceller nat, quan a Lleida era d'elecció reial; les càtedres majors eren vitalícies, a Lleida anyals; el rector era elegit pels jurats de la ciutat, a Lleida pels estudiants; els *Estatuts* del 1691 ignoraven el fur acadèmic; els estudiants eren obligats a professió de fe i a actes religiosos i exhortats a practicar les llengües llatina i castellana (1555-1557). Les pàgines 1557-1559 contenen la llista de les institucions pedagògiques illenques reconegudes per l'estudi (1557-1559) i les trenta-quatre universitats que mútuament es reconeixien els títols. Amb la crisi del lul·lisme de la segona meitat del segle XVIII, deixaria caure el qualificatiu de «lul·liana» (1560). L'expulsió dels jesuïtes capolaria l'escola suarista. En arribar el segle XIX restaven el tomisme i l'escotisme.— J. P. E. [4885]

Josep CHABÀS, Antoni ROCA, *El «Lunari» de Bernat de Granollachs. Alguns aspectes de l'astronomia a la Catalunya del Quatre-cents* (Fundació Salvador Vives Casajuana 91), Barcelona 1985, 190 pp.

El *Lunari* és ací fotogràficament reproduït a base de l'exemplar publicat entorn del 1485, conservat a Barcelona, BC (111-178). Després de les aportacions bibliològiques de Josep M. Madurell i Marimon i de Jordi Rubió i Balaguer (apèndix segon, 105-108) i de les relatives a la història familiar realitzades per Carme Batlle i Gallart (28-38), els autors s'encaren amb el contingut astronòmic del *Lunari*. El primer capítol exposa analíticament les diverses classes de dades proporcionades per l'obra, bàsicament seixanta-sis taules, corresponents a altres tants anys, amb dades sobre els successius moviments de la lluna (12-16), i les que el saragossà Andrés de Li afegí a partir del 1492 sota el títol de *Reportori dels temps* o d'altres de posteriors (17-22). Segueixen pàgines dedicades a resseguir la petjada que el *Lunari* ha deixat en repertoris bibliogràfics o en d'altres obres generals, on és fàcil de trobar errors i inexactituds, com és ara la confusió entre *Lunari* i *Reportori* (23-28). George Sarton establí l'any 1937 la llista dels autors de ciència més editats en l'època dels incunables, amb el resultat que Arnau de Vilanova ocupava el lloc quart, Joan Jacme el novè i Bernat de Granollachs l'onzè (41); si, però, haguessin estat comptabilitzades les edicions conjuntes de *Lunari* i *Reportori*, aquelles edicions incunables haurien pujat de 34 a 40 i Granollachs al sisè lloc (42), sobretot si les edicions incunables fossin 41 o 42. Afegint-hi les posteriors a l'any 1500, les edicions arribaren a noranta, inventariades en l'apèndix primer (91-104), la darrera de les quals és del 1582: trenta-set en llatí, vint-i-dues en castellà, vint-i-una en italià, set en català i tres en portuguès (42-45), en disset ciutats conegudes (47). Ara se'n coneixen cent-nou exemplars, esparsos per Europa Occidental i pels Estats Units (47-50). La presència d'exemplars del *Lunari* en inventaris «post mortem» permet de saber que els seus lectors eren «nobles, ciutadans, mercaders, notaris, cavallers, donzells, preveres» (54). Els exemplars impresos haurien sumat més de cinquanta mil (54-56). Figura entre els precedents, el *lunari* català del segle XV, conservat a València (57-59), el qual, a diferència del de Granollachs, es basa en un model recurrent del moviment de la lluna, el cicle de Mató, de dinou anys. En canvi, Granollachs pogué ésser influït pel jueu occità Levi ben Gerson (62-63), però no sembla que pogués conèixer l'obra del salmantí, Abraham Zacut (63-65). El capítol cinquè analitza amb els mitjans científics actuals la correcció de les dades, les quals poden resistir la comparació amb les que es poden obtenir ara amb «qualsevol almanac astronòmic modern» (69), perquè la tradició de base ptolemaica havia arribat a molt bones aproximacions en la previsió del moviment de la lluna. Aquesta precisió, obtinguda a partir d'un model desconegut, fa molt dubtosa l'atribució a Granollachs d'una obra sense data ni lloc d'impressió, composta per dinou calendacions entre el 1501 i el 1519, atribució feta per Marià Aguiló (73). Tampoc no hi ha explicació teòrica de les bases per a la previsió d'eclipsis, trentanou de lluna i trenta-un de sol des del meridià de Barcelona (74), però l'anàlisi de les dades, ultra la conclusió que preveïé algun eclipsi solar no visible a Barcelona (77), també permet de treure la que «la previsió d'eclipsis feta per Granollachs es basa en un model lunar, del qual podem afirmar que no es justifica mitjançant cicles recurrents» (79). Les prediccions d'eclipsis del *Lunari* són, en quant al marge d'error, del tot comparables amb les que proporcionaven els astrònoms precopernicans més especialitzats (82). Per tant, els càlculs de Granollachs foren fets amb serietat i rigor; i encara que divers, el seu model lunar era tan ajustat com el model del moviment de la lluna dels millors astrònoms contemporanis (84). La previsió de l'eclipsi solar del 18 d'abril del 1539 és comparada amb la constatació d'un dietarista mallorquí contemporani (89). Les pàgines 179-187 són dedicades a la bibliografia.— J. P. E.

[4886

Eva SERRA I PUIG, *El 500è. aniversari de la Sentència de Guadalupe: els usos polítics d'una commemoració*, dins «Revista de Girona», XXXII (1986), 428-431.

La transcripció de fragments de la *Sentència...*, en virtut dels quals el rei castigava els qui haguessin comesos crims durant la lluita, condueix l'autora a la tesi que «si el 1486 és un mite, no ho és per allò que s'estipulà a Guadalupe, sinó... pel nivell reivindicatiu, per la capacitat de la lluita i per la competència d'organització» de la pagesia (431).— J. P. E. [4887]

Carles MARFÀ I RIERA, *La sentència arbitral de Guadalupe (1486)*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 25 (1986), 2-3.

Resum tant del problema remença com de la preparació i del contingut de la dita sentència.— J. P. E. [4888]

Gabriel LLOMPART, *El llibre català a la casa mallorquina durant l'Edat Mitjana i el Renaixement*, dins «Escriptors balears», 9-15.

Tal com diu l'autor al començament d'aquestes pàgines, ell ofereix ací un resum dels seus articles, els quals són ja coneguts dels lectors d'ATCA, I (1982), 301-303; II (1983), 451, núm. 602; i IV (1985), 626-627, núm. 2279.— J. P. E. [4889]

*V Centenari de la Impremta en el Regne de Mallorca 1485-1985. Sa Llonja. Desembre 1985-Gener 1986. Catàleg*, [Ciutat de Mallorca 1985], 48 pp.

La introducció, recordats els inicis de la impremta a Europa i a la Península Ibèrica, resumeix els seus primers passos a Mallorca des d'entorn del 1480 al 1488 i després del 1540. Són pàgines de Llorenç Pérez i Martínez (5-8). Segueix la llista dels impressors a les Illes Balears fins a les acaballes del segle XIX (a Menorca s'establí el 1750) (9-12) i el catàleg de les peces exposades, la primera de les quals és el llibre de Jean Charlier de Gerson, *Tractatus de regulis mandatorum*, estampat a Valldemossa el 1485. Fins al núm. 62 del catàleg i els núms. 66 i 102 pertanyen al període d'ATCA. Ultra la fitxa explicativa, cada peça és il·lustrada amb una fotografia, en general de la portada.— J. P. E. [4890]

Antonio GARCÍA Y GARCÍA, *Ediciones incunables de la «Stella Clericorum»*, dins «Hom. Sáinz Rodríguez» I, 57-65.

Encara que ni una de les seixanta-una edicions anteriors al 1501, ací indicades, no procedeix de cap dels Països Catalans, una d'elles, la de Deventer 1494, és comparada amb la de Barcelona 1559 (58, nota 5), el text de la qual és una tercera part més extens.— J. P. E. [4891]

Antonio ODRIOZOLA, *Alegrías y tristezas de la investigación sobre impresiones españolas de los siglos XV y XVI*, dins «Hom. Sáinz Rodríguez» I, 67-91.

L'article és bàsicament dedicat a edicions incunables castellanies i en particular salmantines. Però conté la llista de breviaris impresos abans del 1491. S'haurien salvat exemplars dels de Lleida 1479, tres; de Tarragona, c. 1485, dos; de la Seu d'Urgell 1487, un; de Mallorca 1488, només fulls de proves; i de València 1489, un. Hi hauria notícia, però no restes ni mostres, dels de Vic 1482 i Girona 1487 (75).— J. P. E. [4892]

Jaume CIRERA I PRIM, *Un desconegut contracte per a imprimir llibres a Mallorca de 1488*, dins «Hom. García Pastor», 135-136.

L'ARM, *Protocolos. Tomàs Pelegrí*, vol. 641, conté el contracte entre Francesc de Santcliment, mercader de Tortosa, i Joan Alemany, «magister stampe librorum», contracte destinat a «imprimere libros» que el primer digués, amb els tipus que el segon havia d'entrellistir fins a Pasqua d'aquell any [el text ací transcrit diu totes dues vegades «m cccc lv iij»].— J. P. E. [4893]

Juan ARRIZABALAGA, *Lluís Alcanyís y su Regiment de la pestilència (Valencia, ca. 1490)*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam», 3 (1983), 29-54.

Lluís Alcanyís, de família de conversos, examinador de metges de la ciutat de València, mestre lector en l'estudi de cirurgia i mestre de medicina en els primers anys universitaris de l'Estudi General de la mateixa ciutat (31), participà en les *Trobes en labors de la Verge Maria* del 1474, i escriví el *Regiment preservatiu e curatiu de la pestilència*, opuscle publicat per Nicolau Spindeler entorn del 1490 (34-35), del qual només són coneguts dos exemplars, reproduïts almenys cinc vegades (36). L'escrit era adreçat a la burgesia local valenciana (38) i, definida la pestilència i el seu origen (permissió divina, influx celestial, verí), n'assenyala el règim preservatiu, mitjançant un estil de vida cristiana i l'ús correcte de les «sex res non naturales» (44-50), a les quals s'han d'afegir els mitjans profilàctics imposats per l'empirisme clínic (45). Dues referències a «la scola nostra» porten l'autor a creure que es tracta d'un grup de professionals que aplicaven criteris científics similars (45-46). També els antidòts contribueixen a la preservació (49-50). El tractament dels empestats inclou les corresponents «res non naturales», ambientals o alimentícies, els remeis farmacèutics, inclosos els destinats a combatre els cucs i, en darrera instància, les intervencions quirúrgiques, diverses per a «bubons o vèrtoles» o per a «àntrechs, carvoncles e altres pústules o exidures malignes» (51-52). El text s'acaba amb una oració contra la pestilència (53); [el «Benmesne» de les autoritats no identificades, no serà Abenmesue? (39)].— J. P. E. [4894]

Joan VENY, [*Patit tractat sobre lo regiment en temps de hepidèmie*] (segle XV). Edició i estudi lingüístic, dins «Hom. Comas», 545-567.

El *Patit tractat...* es conserva a la Biblioteca Vaticana, Vat. lat. 4797. Antoni de Bastero en féu una breu descripció, ací reproduïda (545), el qual també transcriví el tractat; aquella còpia és ara a Barcelona BU, ms. 239, d'on el publicà Norbert Font i Sagué l'any 1908. L'autor considera que el text vaticà és còpia del segle XV d'obra anterior i que no es pot atribuir a Arnau de Vilanova, malgrat l'afirmació del títol. El *Patit tractat...* és ací transcrit paleogràficament (561-566) i estudiat tant en les seves característiques fonètiques com en les morfològiques i sintàctiques. El glossari (553-560) aplica a cada mot les observacions fruit de l'estudi. El text és acompanyat de notes crítiques.— J. P. E. [4895]

Filena PATRONI GRIFFI, *Le supellettili di casa di un mercante catalano a Napoli a fine quattrocento*, dins «Studi Storici Meridionali», V (1985), 199-201.

Transcripció del rebut, amb el qual Jaume Valls reconeixia haver-se fet càrrec de diversos paraments de casa, propietat de Jaume Llibià, de Girona, dipositats al monestir benedictí dels sants Severino e Sossio, a Nàpols. Hi havia, entre d'altres coses, dues caixes plenes de «scripture» i una de «fasciata de jallo e russo» (200). El document és a Nàpols, Archivio di Stato, *Monasteri soppressi*.— J. P. E. [4896]

Anna Maria Compagna PERRONE CAPANO, *La «Summa» di Lupo di Specchio e le sue fonti*, dins «Studia Riquer» I, 451-468.

L'autora estudia la *Summa dei re di Napoli e Sicilia e dei re d'Aragona*, de Lupo di Specchio i identifica algunes de les fonts que cita: *Cronaca de Partenope*, *Crònica de San Juan de la Peña*, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, a part d'influències de Giovanni Boccaccio, Francesco Petrarca, la *Bíblia* i fonts orals individuades.— J. de P. [4897]

Francesco GALEOTA, *Canzoniere ed Epistolario (dal Cod. XVII. 1 della Biblioteca Nazionale di Napoli)*, a cura di Giovanni Battista BRONZINI, dins «Archivio Storico per le Provincie Napolitane», CIX (1986), 17-157.

El Galeota, cortesà dels reis aragonesos de Nàpols de la segona mietat del segle XV (20-21), viatjà a Catalunya i per això trobem entre les seves composicions uns versos intruïts *Venendo da Varselona, ad un cavaliere che venia prima in Napoli* (43) i una lletra *Epistola facta in Catalogna a la sua Afmata* (129-130).— J. P. E. [4898]

Martí de RIQUER, *El poeta Joan de Sant Climent*, dins «Hom. Comas», 385-396.

L'autor considera que el mateix poeta és autor d'una de les peces de les *Trobes en labors de la Verge Maria* i d'un plany conservat en el cançoner del marquès de Barberà, ací transcrits amb notes crítiques (386-387 i 389-391). Totes dues composicions són, de més a més, estudiades, la primera des del punt de vista de la rima, tres dels mots de la qual, «arma», «verga» i «cambra» eren emprats en una sextina d'Arnaut Daniel; i la segona, cantant la volubilitat de Fortuna, visible en els casos de Lluís Marc i del saragossà Jimeno Gordo, aquest ben documentat, és explicada a base de les informacions de Jerónimo Zurita sobre aquest segon, mentre el primer encara no ha pogut ésser documentat.— J. P. E. [4899]

Gabriel LLOMPART, *Sobre la Iconografía del «Titulus Triumphalis». El Calvario y la Virgen del pie de la cruz de Pollensa (Mallorca)*, dins «Revista de Dialectología y Tradiciones Populares», XLI (1986), 151-161.

Estudi de la imatge del Sant Crist que presideix la capella del Calvari de Pollença. Documentada l'erecció de la imatge l'any 1488 per documents conservats en l'Arxiu Municipal de la dita població, ací transcrits (160-161), l'autor publica les inscripcions catalana i llatina del sòcol (152) i observa que l'INRI és explicitat. Recorda d'altres textos ja coneguts, en els quals compareix l'esmentat «titulus triumphalis», àdhuc en les cobertes de manuals notariais, en inscripcions de campanes i en una pàgina de *Les set astacions*, de Francesc Prats, ací transcrita (157). L'article és completat amb set làmines.— J. P. E. [4900]

Lola BADIA, *Per la presència d'Ovidi en l'Edat Mitjana Catalana amb notes sobre les traduccions de les Heroides i de les Metamorfosis al vulgar*, dins «Studia Riquer» I, 79-109.

L'autora assenyala la presència d'Ovidi en les lletres catalanes medievals des del segle XII al XV, fixant-se especialment en el *Compendi* de Jaume Domènech, que per les referències ovidianes depèn del *Speculum historiale* de Vicenç de Beauvais, i en Francesc Eiximenis, del qual demostra que incorpora textos dels *remedia amoris* a les seves obres. Estudia després la traducció anònima al català de les *Heroides*, conservada en la BN de París, esp. 583, i la traducció de les *Metamorfosis* de Francesc Alegre, on, ultra donar un resum cenyit de la bibliografia anterior sobre Alegre, assenyala el que ja es pot considerar un

guany de la crítica (la influència de Giovanni Boccaccio en les al·legories d'Alegre), i allò que encara no és aclarit, és a dir, si a més de la influència de Boccaccio, va rebre la de Giovanni del Virgilio, o bé si per explicar algunes referències de la seva obra, cal acudir a obres d'autors hispànics. Edita finalment els folis 160-161 de l'incunable del 1494, que conté els comentaris d'Alegre als versos 1-380 del llibre II de les *Metamorfosis* ovidianes.— J. de P. [4901]

Mariàngela VILALLONGA, *Característiques de la llengua poètica de Jeroni Pau*, dins «Faventia», 7/2 (1985), 53-59.

Presentació dels tipus de mots, que Jeroni Pau emprà en les seves composicions. La llengua vol ésser llatí clàssic, amb predisposició a usar paraules del llatí cristià (54). L'autora assenyala a continuació alguns mots només usats en prosa (54-55), els d'ús rar (55-56), els propis de la literatura cristiana (56-57), els típics de la temàtica amorosa, els hel·lenismes i els noms mitològics (57-58).— J. P. E. [4902]

Mariàngela VILALLONGA, *Notes morfosintàctiques sobre la poesia de Jeroni Pau*, dins «Faventia», 8/2 (1986), 85-90.

«Estudi succint dels usos i pocs abusos de Pau en matèria gramatical» (85), amb la conclusió que aquell autor era portat pel «desig d'imitar els poetes clàssics a ulls clucs i amb un interès capaç de fer-li assimilar els més mínims detalls» (90). Només una falta («flexisse» per «fregisse», i encara potser atribuïble al copista [però no es podria tractar del verb «flecto» en comptes de «frango»?]); els altres detalls són variants inadmissibles, com és ara la final en «-m» o en «-n» en l'acusatiu singular de mots grecs, «nil/nihil», «dixere/dixerunt», «pericla/pericula» (87), o l'ús de temps i modes diversos en frases coordinades entre elles o juxtaposades» (88), l'elisió d'un o dos elements en una frase, alguna construcció «ad sensum» i l'ús repetit de l'anàstrofe com a recurs sintàctic (89).— J. P. E. [4903]

Mariàngela VILALLONGA, *Uns llibres de la biblioteca de Jeroni Pau*, dins «Studia Riquer» II, 221-234.

L'autora transcriu la nota de Pere Miquel Carbonell conservada a Girona, Arxiu Capitular, ms. 69, relativa als llibres que Jeroni Pau havia deixat en dipòsit i que després li va donar, i la nota en la qual Carbonell parla d'un Ausoni imprès, que Jeroni Pau havia oblidat i que li fou tramès posteriorment per Carbonell. Analitza després la influència d'aquestes obres en els escrits de Jeroni Pau, més aviat escassa. Intenta endevinar, a través d'autors citats en obres de Jeroni Pau, els «aliqui uilicissimi pretii libelli in papyro» esmentats a la nota de Carbonell, i proposa diversos autors clàssics. Els intents d'identificar alguns dels llibres de Jeroni Pau amb manuscrits conservats ara en biblioteques catalanes no donen cap resultat.— J. de P. [4904]

Eulàlia DURAN, *Dues novel·les desconegudes del canonge valencià Jordi Centelles (vers 1500)*, dins «Els Marges», núm. 37 (1987), 21-38.

Fill extraconjugat del comte d'Oliva, Francesc Gilabert de Centelles, destinat a la carrera eclesiàstica, cortesà d'Alexandre VI, traduï al català el *De dictis et factis Alphonsi regis*, d'Antonio Beccadelli, «il Panormita» i fou habitual dels certàmens valencians entre el 1454 i el 1486. Afegí dues anècdotes a les consignades pel Panormità, ací transcrites

de Barcelona, BC, ms. 1715, comú denominador de les quals és l'intent d'exalçar el sentit de justícia del rei Alfons, dit el Magnànim (24). En tots dos casos, les protagonistes són dones casades (24-25), totes dues convençudes de la justícia reial, de la qual també haurien estat beneficiàries (26). El tema de la segona és paral·lel al d'una cançó popular estesa per tota Itàlia, *La bella Cecilia*, i també es podria haver inspirat parcialment en una de les novel·les de *Il novellino* o en una de Giovanni Sercambi, *Novelle* (26-28). Després d'haver-se preguntat qui podia ésser el jutge Lucha Capaccio (28-30), les pàgines 31 ss. ressegueixen el tema del magistrat deshonest i el de la sentència exemplar, en literats europeus moderns.— J. P. E. [4905]

Albert G. HAUF I VALLS, *La «Vita Christi» de sor Isabel de Villena y la tradición de las «Vitae Christi» medievales*, dins «*Studia Riquer*», II, 105-164.

L'autor analitza la *Vita Christi* d'Isabel de Villena, subratllant-ne el caràcter de llibre que segueix el mètode franciscà de meditar, el seu feminisme i les seves fonts. En aquest darrer aspecte, Hauf estableix que Villena va conèixer gairebé amb certesa la *Vita Christi* d'Eiximenis i la segona part de la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia; que depèn també de les franciscanes *Meditationes de vita Christi*. Hauf s'entreté a mostrar com l'abadessa de la Trinitat és original, en saber reelaborar una matèria tractada durant segles, amb consciència literària reflexa i un procés d'identificació amb els personatges, molt acostat a l'esperit d'Ubertino da Casale.— J. de P. [4906]

Isabel de VILLENA, *Protagonistes femenines a la «Vita Christi»*. Introducció de Rosanna CANTAVELLA. Transcripció de Lluïsa PARRA. Selecció d'ambdues (Clàssiques catalanes 15), Barcelona laSal, edicions de les dones 1987, XXXII i 184 pp.

Resumides les poques dades biogràfiques d'Isabel de Villena i recordat el caràcter de l'obra (una *Vida de Jesús* explicada com si passés en la circumstància i en l'estrat social de l'autora i encara vista amb ulls femenins), recorda que depèn tant de les *Meditationes vitae Christi* del pseudo-Bonaventura com de la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia (X), s'associa als crítics que havien remarcat les qualitats femenines d'atenció als detalls casolans i de càrrega emotiva, bo i afegint que tals característiques són «deliberadament» femenines (XIX), extrem confirmat pel feminisme del llibre, entès, en el cas de Villena, com a intent de «demostrar el valor moral de la dona, criatura de Déu com l'home, no instrument del diable» (XX), subratllant els passatges evangèlics que mostren la fermesa femenina, sobretot la fidelitat del col·lectiu de les dones en el moment de la Passió (XXII), reconciliant Eva i Maria (XXIII-XXIV). És possible que l'autora conegués i contestés l'*Espill* de Jaume Roig (XXV-XXVII). D'entre els dos-cents noranta-un de l'obra, el cos del volum (3-180) és transcripció dels quaranta-cinc capítols, «en què l'autora reflecteix més palesament les intencions femenines i feministes de la seua obra» (XXVIII). [Una nota de lectura: «mia» de la pàgina 7, línia 5, no serà l'abreviatura tradicional de «misericòrdia»?].— J. P. E. [4907]

Joan ROÍS DE CORELLA, *Psalteri*. Introducció, transcripció i actualització a cura de Joan A. LÓPEZ I QUILES i Vicent RIBES I PALMERO (Biblioteca Serra d'Or), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1985, 272 pp.

La intenció dels editors ha estat la «d'incrementar el coneixement de la nostra literatura clàssica» i la que un text de Corella sigui conegut i usat pel seu poble (6). Resumits els coneixements relatius a la biografia (7-23) i a l'obra de Joan Roís de Corella (13-24),

les pàgines dedicades al salteri recorden les característiques de les traduccions corellianes: fidelitat als originals i recerca d'expressió literària, amb el resultat que «ofereix una magnífica síntesi d'ambdues fidelitats» (25). Resta encara inexplicada la intervenció de la inquisició contra el saltiri corellà, intervenció que acabà amb la decisió de fer desaparèixer els exemplars de l'edició, salvant-ne dos (27). La traducció hauria estat fidel a la *Vulgata*, amb afegitons o interpretacions adients a la tradició cristiana d'interpretació bíblica, i escrita amb el llenguatge propi dels escriptors de l'època, on no manquen, però, els arcaïsmes (29). El text ací transcrit (35-149) és el salvat en l'exemplar de l'edició de Venècia 1490, a la qual manca un foli, suplert pel que hom col·locà al final de la transcripció realitzada el 1882 (30, nota 75), conservada a València, BU, ms. 664. Aquest fragment complementari pertany a l'acabament del salm 103 i al començament del 104 (114-115). Característica de la present edició és la repetició del text del salteri en la llengua contemporània (151-254).— J. P. E. [4908]

Eduard J. VERGER, «*La sepultura*» de Roís de Corella, amb una postil·la, dins «Misc. Romeu i Figueras» II, 357-365.

*La sepultura* és excepció dins la manca d'atenció a l'obra de Joan Roís de Corella i l'autor comença reproduint-ne el text, tret directament de València, BU, ms. 728 (359-360). Materialment, la nova edició presenta «la diferent distribució de les cometes indicadores de l'estil directe amb què l'autor hi fa intervenir... alguna veu distinta de la seua. Aparentment, una minúcia. Aquest petit detall tindrà, però, conseqüències insospitades a l'hora d'establir el sentit del discurs...» (360). Els versos 17-25 són el «mot», del qual parlen els versos 16 i 27 (361-362). D'altra banda, el poema és narració d'un esdeveniment i alhora missatge que el poeta adreça a la seva enamorada (362). El narrador parla d'un fet que no coneix i el seu relat consisteix a contar com se n'assabentarà (364), car la història narrada és futura, posterior a la mort tant del poeta com de l'enamorada, i hi corresponen les accions expressades amb verbs en futur des del present del narrador. En canvi, els espectadors empren el pretèrit i per llurs expressions l'autor ja difunt sabrà que només per honestat la dama, Elionor de Flors, no li manifestà tot el seu amor (364-365).— J. P. E. [4909]

Juan GIL, *Alejandro, el nudo gordiano y Fernando el Católico*, dins «Habis», 16 (1985), 229-242.

El 1948 P. Aguado Bleye començà de revisar el sentit de la divisa i dels símbols dels Reis Catòlics. El «Tanto monta» seria resum de la frase que Quintus Curci posà en boca d'Alexandre el Gran en tallar amb un cop d'espasa el nus gordià, escena a la qual també farien referència les cordes partides i esfilagarsades (230-232). Era simbolisme propi de Ferran el Catòlic i concentrava en ell esperances i profecies d'emular Alexandre el Gran, envaint victoriosos l'Àsia i esdevenint rei de Jerusalem. Eren missatges repetits amb motiu de l'entronització d'Alexandre VI (232-233); el 1495 ho repetia Jaume Ferrer de Blanes (234-235) i així es concentraven en Ferran tant les reminiscències clàssiques com les il·lusions evangelitzadores i les expectatives escatològiques. La *Història* de Quintus Curci havia estat publicada el 1481 a Barcelona en traducció de Lluís de Fenollet (236). Ja Joan Margarit hauria exalçat tant Alexandre com denigrat Hèrcules, personificació «castellana» (240). Divisa i símbols veurien llur significació capgirada a mans dels intel·lectuals àulics castellans.— J. P. E. [4910]

Alain MILHOU, *Colón y su mentalidad mesiánica en el ambiente franciscanista español* (Cuadernos colombinos IX), Valladolid, Publicaciones de la Casa-Museo de Colón y Seminario Americanista 1983, 474 pp.

Estudi només conegut per referència. Entre les influències «espirituals» esmenta les de Ramon Llull i d'Arnau de Vilanova, de Joan de Rocatalhada i de Francesc Eiximenis.— J. P. E. [4911]

Miguel BATLLORI, *Humanismo y Renacimiento. Estudios hispano-europeos* (Ariel Historia), Barcelona, Editorial Ariel 1987, XIV i 198 i (6) pp.

Aplec d'articles, el primer dels quals, *El pensamiento renacentista en España y Portugal (1-51)*, conté dos apartats que cauen en el nostre tema: *El humanismo catalano-aragonés del siglo XIV al XVI* (3-11) i *El humanismo europeo de Juan Luis Vives* (22-26, aquest darrer de Ricardo García Villoslada) (és traducció d'unes pàgines publicades el 1964 en italià en la *Grande Antologia Filosofica*). *El catalán, lengua de corte en Roma durante los pontificados de Calixto III y Alejandro VI* és traducció del català, ja conegut dels nostres lectors [cf. ATCA, IV (1985), 616, núm. 2248] (61-72). *Cataluña y América. Precedentes, descubrimiento y período colombino* (72-99). *Las obras de Luis Vives en los colegios jesuíticos europeos del siglo XVI* (125-149) són molt recents i el lector en trobarà resum en les actuals «Notícies bibliogràfiques», núms. 4132 i 4920.— J. P. E. [4912]

Lluís CERVERÓ, *La literatura con a font històrica. L'agençament personal en la València del segle XVI*, dins «L'Espill», núm. 25 (octubre 1987), 35-42.

Aplec de les referències relatives a l'agençament personal (neteja i embelliment) trobades en la literatura escrita a València, en català o en castellà, en el segle que va del 1490 al 1590. Els autors més esmentats són Lluís Millà, Joan Timoneda, Jaume Gassull i Joan Ferrandis d'Herèdia, ultra obres anònimes com el *Col·loqui de dames*. L'article forma part d'un treball d'abast més extens sobre els aspectes sanitaris de la societat cincentista (36).— J. P. E. [4913]

Enric MOLINÉ, *La visita canònica de l'oficialitat d'Agramunt, de l'any 1515*, dins «Urgellia», 7 (1984-1985), 443-488.

Les actes de visita pastoral a l'oficialat d'Agramunt són les més antigues de les conservades en l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell. Hi destaca la minuciosa informació dels detalls de les dotze poblacions visitades en allò que era relacionat amb llurs esglésies. Les pàgines introductòries recorden els respectius focs segons el fogatge del 1515, d'ACA, *Reial Patrimoni A-401* (443) i sintetitzen les notícies proporcionades per les actes, d'entre les quals destaca el fet que aquell any, tretze dels vint-i-cinc missals i onze dels dinou ordinaris registrats eren d'estampa. És encara més digna d'ésser remarcada la notícia que l'església de la Donzell posseïa «dos [missals] de stampa, nous, hu del bisbat d'Urgell e l'altre romà» (456 i 473), car fins ara era desconeguda una edició del *Missale Ecclesiae Urgellensis* anterior al 1515. El text de les notes ocupa les pàgines 462-488 i és redactat en català, exceptuats els encapçalaments formularis llatins.— J. P. E. [4914]

Jozef IJSEWIJN, *La fortuna del Filelfo nei Paesi Bassi*, dins *Francesco Filelfo nel quinto centenario della morte* (Medioevo e Umanesimo 58), Pàdua, Antenore 1986, 529-550.

Un dels elements de la fortuna fou la *Praelectio in Convivia Philelphi* de Joan Lluís

Vives, tot i que el més versemblant és que l'exposició oral fos feta a París el maig del 1520. L'observació de les successives edicions del text ara conservades porta a adonar-se que el publicat el 1537 a Colònia dins una edició dels *Convivia* de Filelfo és més breu (una tercera part) que el de les *Opera Omnia* de Vives, Basilea 1555 (543), després reproduïda per Gregori Maians, València 1782-1790. Ací és editat críticament el text complet, acompanyat de notes (546-549).— J. P. E. [4915]

Constant MATHEEUSSEN, *De omstreden datering van een Leuvense Martens-Druk: J. L. Vives' Opuscula varia*, dins *Liber amicorum Leon Voet*. Onder redactie van Dr. Francine de NAVE, Anvers 1985, 285-301.

L'edició, sobre la data de la qual hom ha discutit i de la qual són coneguts vuit exemplars, set dels quals en biblioteques europees, sortí a Luvaina, impremta de Teodoric Marten, sense indicació d'any i per això els entesos han discutit entre el 1519 i el 1521 (286). Els *Opuscula varia* són en realitat quinze. La consideració de les dates, en les quals cada un d'aquests escrits fou redactat condueix a la conclusió que el conjunt fou imprès després de l'abril del 1519 i que ja era a la venda abans del 26 de maig del 1520, data en la qual Thomas More esmenta el conjunt. Per això, sembla que l'edició s'ha de col·locar en la segona meitat del 1519.— J. P. E. [4916]

[Josef] IJSEWIJN, *Vives' Jugendwerke neu datiert*, dins «Wolfenbütteler Renaissance Mitteilungen», XI (1987), 58-59.

Enrique González y González, en la seva tesi presentada a la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, *Juan Luis Vives y la transición a la filosofía moderna. Un replanteamiento del problema*, 1984, basant-se en un nou exemplar de *Ioannis Ludovici Vives Valentini philosophi Opera*, Lió, Guilhem Huyon, octubre del 1514, descobert a Utrecht, Biblioteca de la Universitat (l'únic exemplar conegut fins ara, el de Munic, Bayerische Staatsbibliothek, es perdé durant la guerra del 1939 al 1945), revisa la datació de les obres juvenívoles de Vives. *Christi Clypei Descriptio* ja hauria estat imprès el 1514; la redacció original de la *Veritas Fucata I* hauria estat escrita a París; la *Praelectio in Convivia Philelphi* també hauria estat escrita a París entre els darrers dies de març del 1513 i la tardor del 1514, el text lionès de la qual pertanyeria a la seva redacció més extensa. Alguna de les seves variants permetrien de confirmar l'existència d'una edició dels *Diversa opuscula* feta a Basilea el 1538.— J. P. E. [4917]

Enrique RIVERA DE VENTOSA, *El agustinismo de Juan Luis Vives*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», XIII (1986), 99-111.

L'autor intenta «penetrar hasta donde llega el agustinismo viviano» (99) i es pregunta si «acrece J. L. Vives la síntesis agustiniana o asume tan sólo aspectos parciales y secundarios de la misma?» (100). Sense ésser el seu autor preferit (són Aristòtil i Ciceró), admira en ell l'honestedat intel·lectual i coincideix en la interpretació cristiana de l'*Égloga IV* de Virgili (100-101). Més enllà, l'autor cerca resposta a la seva pregunta en tres punts. El primer és el de la interioritat subjectiva o anàlisi de la consciència. Entre les *Confessions* i el *De anima et vita* hi ha coincidències, sense que hom pugui parlar d'influx (103). N'hi ha, en canvi, en el fet d'acceptar com a dotat de la màxima evidència el «si fallor, sum» (104). El segon és l'itinerari que va primer a la interioritat i d'allí a la transcendència. Vives hauria seguit Agustí en la interioritat, però no en el salt a la transcendència. Ben al revés, hauria acostat massa el corporeisme dels estoics i la teoria escolàstica de

l'origen del coneixement científic, no s'hauria aventurat a l'interior de la teoria de les idees platòniques i no hauria percebut la diferència entre temps cronològic i temps viscut i sentit (105-107). El terç és la teologia de la història. Més que sant Agustí, hauria seguit sant Pau en afirmar la possibilitat de salvació dels qui no coneixen Crist i el fet de salvació per a qui, en la situació anterior, compleixi el resum de tots els manaments, que és l'amor a Déu i al proïsme. Quant a la duració de la història, seguí Lactanci i Agustí (107-110).— J. P. E. [4918

M<sup>a</sup> Pilar MANERO SOROLLA, *La imagen poética y las retóricas renacentistas en Italia y España*, dins «Anuario de Filología», 10 (1984), 185-207.

En les línies inicials de l'article, l'autora afirma que les preceptives literàries de l'època s'ocupen de la metàfora, però no de la imatge poètica. Joan Lluís Vives, en la tradició de Ciceró i de Quintil·lià, distingeix diverses classes de metàfores. Joan Lorenzo Palmireno distingeix entre imatge i paràbola, essent aquesta més explicada. Pere Joan Nunyes segueix també Ciceró i Quintil·lià (200-201).— J. P. E. [4919

Miguel BATLLORI, *Las obras de Luis Vives en los colegios jesuíticos europeos del siglo XVI*, dins Miguel BATLLORI, *Humanismo y Renacimiento. Estudios hispano-europeos* (Ariel Historia), Barcelona, Editorial Ariel 1987, 125-149.

La trobada personal d'Ignasi de Loiola amb Joan Lluís Vives a Bruges el 1529 deixà en el primer dubtes entorn de la plena confirmat del segon amb totes les decisions de l'Església, fet que, unit a la necessitat de Loiola de distanciar-se tant com fos possible de posicions sospitoses a la Inquisició després d'haver estat objecte de vuit processos de diversos tribunals de la fe (129), explicaria la desconfiança d'Ignasi en relació als llibres didàctics de Vives, mai no admesos en el Col·legi Romà, encara que, per manca de millors, eren tolerats en els col·legis fora Roma, fins que, en el decenni del 1570 al 1580 obres doctrinals de Vives entrarien en els *Indices librorum prohibitorum* i les pedagògiques i gramaticals serien prohibides en els col·legis de la Companyia de Jesús pel general Éverard Lardinois, «Mercurià» (144-145), tot i que en alguns punts la *Ratio Studiorum* de la Companyia coincidís amb postulats pedagògics de Vives (importància del joc per als infants; exercici de la memòria, acceptació dels autors clàssics no cristians, ensenyament simultani de les llengües llatina i grega, equilibri de fons i de forma tant en retòrica com en lògica, 147-148). En canvi, Vives donava importància al fet que l'ensenyament comencés per la llengua pròpia, punt en el qual no fou seguit per la *Ratio* (147).— J. P. E. [4920

José J. LABRADOR, C. Àngel ZORITA, Ralph DiFRANCO, *Ms. 617 of Madrid, Biblioteca de Palacio: A Forgotten Cancionero*, dins «Manuscripta», XXX (1986), 91-102.

Presentació del volum (91-95) i recopilació de les notícies que sobre ell han donat els autors de 1851 ençà (95-101). Entre els seus cinc-cents vint-i-set poemes n'hi ha de Joan Bosca i d'Ausiàs Marc.— J. P. E. [4921

Enric MIRAMBELL I BELLOC, *Incidència ultrapirenaica en la producció del llibre gironí*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1987), 307-321.

Entre les primeres produccions tipogràfiques gironines hi ha temàtica cavalleresca d'origen francès. Després, els intents d'edició dels llibres litúrgics del bisbat, desembocaren

en la publicació del *Missale Ecclesiae Gerundensis*, a Lió el 1546 (312). Són ací resumits els successius contractes per a les dites edicions litúrgiques, en general infructuosos (309-311), i transcrits els dos acords del 15 de març del 1526 per a l'edició de cinc-cents missals (317-319) i de cinc-cents seixanta-cinc breviaris (319-321), de Girona, AHP, *Protocols notariats*, Girona 1, vol. 592. Després són resumides les notícies relatives a la impremta de Jeroni Palol, de la segona meitat del segle XVII (312), que, en començar el segle XVIII, desembocà en la de Gabriel Bro, de Rodés d'Occitània, en la impremta del qual es publicà el 1793 el primer periòdic gironí, «La Gazeta de Gerona» (314).— J. P. E. [4922

Emili BEÜT I BELENGUER, *La pirateria en les costes valencianes*, dins «Crònica XV Asamble», 125-135.

Ultra les notícies proporcionades per Gaspar Escolano o per Francisco Diago o per historiadors locals, l'autor assenjala un *Memorial de lo que cumple que su Mgd. mande proveer para la fortificación del Reyno de Valencia*, de Giovanni Bta. Antonelli, del 1562, ara a Simancas, Archivo General, *Estado*, lligall 141, i un altre de Vespasiano Gonzaga Colonna (*ibid.*, *Guerra Antigua*, lligall 79), el qual també féu publicar diverses crides.— J. P. E. [4923

Empar FELIPO I ORTS, *La població universitària de València durant el segle XVI (1526-1580)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 4 (1986), 347-356.

Proseguint els seus estudis sobre la història de la Universitat de València en el segle XVI [cf. ATCA, IV (1985), 617-618, núms. 2254-2255; V (1986), 515, núm. 2981] i a base, sobretot, dels *Llibres titulats de graus conferits per l'Estudi General*, conservats en l'AMV, l'autora ha comptat 1462 graduats en Arts (el 52'6%), 572 en Medicina (el 20'6%), 308 en Teologia (l'11'1%), 227 en Dret Canònic (el 8'2%) i 207 en Dret Civil (el 7'5%) (348). El quadre primer presenta els graus assolits, distingint-los per anys, per facultat i encara per batxillerat i doctorat (349-350). El nombre de doctors és superior al de batxillers en els dos drets. Els anys 1543, 1549, 1561 i 1569 les graduacions disminuïren, segurament per les dificultats a atorgar moratòries en el pagament de les taxes; el 1567 fou el de la màxima (352). La Ciutat ajudava els estudiants pobres amb quantitats en metàl·lic o ajornant el cobrament dels drets de graduació (353-354). Els estudiants procedents del Regne de València constituïen el grup més nombrós, fora de les facultats de Medicina i dels dos Drets, on la majoria eren castellans. Seguien els aragonesos, els catalans i els illencs (354).— J. P. E. [4924

Jordán GALLEGU SALVADORES, Amparo FELIPO ORTS, *Grados concedidos por la Universidad de Valencia entre 1562 y 1580*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 60 (1987), 5-155.

Continuació dels estudis indicats en el resum anterior. Les dades d'aquest provenen de l'AMV, *Llibres de graus del Estudi General*, vols. 12-28, i del *Llibre de col·lació de graus en teologia*, de València, BU, 19-58. La Universitat era presidida per les *Constitucions del 1561*, poc o molt modificades per les *Constitucions del 1563*, que establien les condicions prèvies a la graduació: matriculació i matèries d'estudi i les normes i exigències relatives als exàmens de grau, d'on naixerien els *Llibres de graus* de cada facultat: de Teologia el 1562, de Filosofia el 1578, de Medicina el 1669 i de Dret el 1683 (14-15). Però les *Constitucions del 1563* també reglamentaven sobre els examinadors, en set articles, ací transcrits (15-16), que cada facultat concretava. A Filosofia calien dos cursos per al batxillerat i tres

per al doctorat i tot el relatiu a les formalitats d'exàmens era encomanat a un Prior (17-18); la llista dels trenta-sis examinadors coneguts ocupa les pàgines 19-21. Medicina exigia tres cursos per al batxillerat, ultra mig any de pràctiques; l'examen de grau era davant tot l'equip d'examinadors, la llista dels quals és a les pàgines 22-23, i els quals havien d'informar el rector sobre l'aptitud d'un candidat per a seguir fins al doctorat (21-22). En Lleis i Cànon sembla que no hi hagué canvis i per això només consten els 28 examinadors (24-26). Teologia ha deixat més documentació que les altres, començant per l'acta de l'establiment de la nova normativa (26-27); pel *Llibre de col·lació de graus en teologia* es coneixen els noms dels priors (27) i els dels examinadors (vint-i-sis: 27-29), l'exigència de quatre cursos, ultra el batxillerat en Arts (29). [Segueix informació sobre els anys 1562-1580, que coneixem pel resum anterior]. A partir de la pàgina 34 comencen les llistes dels graduats, amb indicació de noms, procedència, data i tribunal examinador. Els batxillers en arts van del núm. 1074 al 1884 (34-80), els mestres, del 1885 al 1935 (81-83). Els batxillers en medicina del 1936 al 2155 (84-100: hi ha un bis, a la 97); els doctors, del 2156 al 2292 (101-111). Els batxillers en dret civil, del 2293 al 2309 (111-112) i els doctors, del 2310 al 2392 (112-120). Els batxillers en dret canònic, del 2393 al 2412 (121-122) i els doctors, del 2413 al 2540 (122-135). Els batxillers en teologia, del 2541 al 2741 (135-150) i els doctors, del 2742 al 2795 (150-154).— J. P. E. [4925]

José Luis IZQUIERDO VIDAL, *Homero en las bibliotecas valencianas. Del Renacimiento a la Ilustración*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 123-136.

Nou biblioteques o fons bibliogràfics de la ciutat de València posseeixen obres d'Homer publicades durant els segles XV-XVIII. La introducció, ultra resumir notícies sobre l'empenta dels estudis clàssics a Espanya durant el segle XVI, s'encara amb el fet que en els fons esmentats no hi ha cap edició d'Homer del segle XVII i es pregunta si la causa fou el fet de no encaixar amb l'esperit del Barroc, perquè la multiplicació d'escoles havia rebaixat llur nivell, per la contrareforma o per la pobresa, que augmentà a Europa després de l'expulsió dels moriscos, i creu que tot influí (126-127). El recompte d'exemplars assenyala un manuscrit de la Biblioteca Universitària, el 1.104, un incunable de la mateixa biblioteca, el núm. 179, setze exemplars publicats durant el segle XVI (132-134) i vint-i-tres del segle XVIII (134-136). Assenyalam la notícia de catàlegs de biblioteques valencianes d'aquells segles en les pàgines 127 i 128 i la de l'absència d'edicions del segle XVII d'obres de Plató i de Sòfocles (127).— J. P. E. [4926]

Núria SALES DE BOHIGAS, *Naturals i alienígenes: un cop d'ull a algunes naturalitzacions dels segles XV a XVIII*, dins «Studia Riquer» I, 675-705.

Estudiant el concepte jurídic i les vicissituds històriques de la naturalització, l'autora reproduïx vint-i-nou sol·licituds adreçades a les corts de 1542, 1599 i 1701-1702, i conclou que en el període estudiat la condició de natural era un precedent i gairebé un equivalent de la nacionalitat personal dels nostres temps.— J. de P. [4927]

F. Javier CAMPOS Y FERNÁNDEZ DE SEVILLA, *Bibliografía sobre Santo Tomás de Villanueva*, dins «La Ciudad de Dios», 199 (1986), 513-542.

La llista bibliogràfica, alfabèticament ordenada, es limita a «las obras de mayor envergadura». Ultra les publicacions relatives a l'antic arquebisbe de València (517-537), hi ha una secció dedicada a les seves obres, manuscrites (538-540) o impreses (540-542).— J. P. E. [4928]

Arturo LLIN CHÁFER, *Presencia de San Agustín en Santo Tomás de Villanueva*, dins «La Ciudad de Dios», 199 (1986), 367-391.

La part biogràfica de l'article dedica un apartat a l'actuació de Tomàs de Vilanova a València en qualitat d'arquebisbe, del 1544 al 1555 (371-374), en el qual algunes de les afirmacions són basades en declaracions de contemporanis per al procés de glorificació, conservat a l'Archivio Segreto Vaticano, *Ritus*, ms. 2362. En canvi, l'estudi relatiu als sermons, no especifica els pronunciats a València. Agustí és el pare de l'Església més citat (375), però la doctrina expressada correspon als anys anteriors a l'anada de Tomàs de Vilanova a València (379-380).— J. P. E. [4929]

Jesús M. de BUJANDA, Francis M. HIGMAN, James K. FARGE avec l'assistance de René DAVIGNON et Ela STANEK, *Index de l'Université de Paris 1544, 1545, 1547, 1549, 1551, 1556* (Index de livres interdits I), Sherbrooke i Ginebra, Université i Librairie Droz 1985, 672 pp.

Jesús M. de BUJANDA avec l'assistance de René DAVIGNON et Ela STANEK, *Index de l'Université de Louvain 1546, 1550, 1558* (Index de livres interdits II), Sherbrooke i Ginebra, Université i Librairie Droz 1986, 588 pp.

Jesús M. de BUJANDA avec l'assistance de René DAVIGNON et Ela STANEK, *Index de Venise 1549. Venise et Milan 1554* (Index de livres interdits III), Sherbrooke i Ginebra, Université i Librairie Droz 1987, 528 pp.

Jesús M. de BUJANDA avec l'assistance de René DAVIGNON et Ela STANEK, *Index de l'Inquisition Espagnole 1551, 1554, 1559* (Index de livres interdits V), Sherbrooke i Ginebra, Université i Librairie Droz 1984, 800 pp.

El primer volum no conté res que caigui en el nostre tema.

El segon només la *Bononia* de Frederic Furió i Ceriol (311).

El tercer assenyala que el *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric és una de les fonts principals de l'índex del 1554 (99) i per això és reproduït el text de les qüestions 23-30, corresponent a cinc pàgines de l'edició d'aquell llibre feta a Barcelona el 1503 (100-104). En conseqüència, hi trobem les dotze obres d'Arnau de Vilanova sota el nom d'«Arnaldus de Monte Averni» (222-225), les dues del menorquí Bartomeu Genovès (226/58), les de Claudi de Torí (246/107), de l'infant fra Pere d'Aragó (338/471), de Pere Oller (339/474), de Pere de Luna (339/475) i els vint títols de Ramon Llull (349-351, repetits en 374-375).

El cinquè torna a assenyalar la font d'Eimeric (32); recorda intervencions inquisitorials relacionades amb llibres a València i a Barcelona (54 i 57), en particular amb els de Ramon Llull (113) o amb el *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer (197) o amb els de sant Francesc de Borja (199). El volum recorda que figuraven en l'índex del 1551 el *Gamaliel* (251/65), *La revelació del benaventurat apòstol sanct Pau* (255/70), el *Cordial de l'ànima* (256); que en el del 1559 també hi havia Claudi de Torí, *In Genesis*, *In libros Regum* (354-355), Frederic Furió i Ceriol, *Bononia* (359/169), Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum* (408-409), Bartolomeo Castello, *Diàleg de l'amor de Déu* (473/470), Ramon de Sibiuda i Pierre Dorland, *Despertador del alma* (473/471), Benet Vila, *Arpa de David* (485-486), Flàvius Josep, *Antiguitats judaiques* (459/516), Pedro Ximénez de Prexano, *Llum de la vida cristiana* (506-507), Ramon de Sibiuda, Pierre Dorland, Juan de Cazalla, *Lumbre del alma* (511-512), Francesc de Borja, *Espejo de las obras del cristiano* (520-522), Clemente Sánchez de Vercial, *Sagramental* (539/582), Miquel Pérez, *Vida e verger de la verge Maria* (548), Ramon de Sibiuda, Pierre Dorland, *Violeta del ánima* (551-552). Les pàgines 611-615 contenen reproducció fotostàtica dels *Catalogi librorum prohibitorum*, València 1551.— J. P. E. [4930-4933]

Antoni BORRÁS I FELIU, *Orígens del Col·legi de Sant Martí de la Companyia de Jesús a Girona (1551-1583) segons la documentació de l'Arxiu General de l'Orde a Roma*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1987), 179-193.

La inèdita *Historia de la provincia de Aragón...*, de Gabriel Álvarez, de Sant Cugat del Vallès, Arxiu de Catalunya de la Companyia de Jesús, la documentació de l'«Archivum Romanum Societatis Iesu», del qual procedeix el *Memorial dels actes se envien a Roma per lo negoci del Col·legi de la Companyia de Girona*, publicat en apèndix (190-193), i on segueix inèdita una llarga narració del *Principio y progreso del presente Colegio de Girona*, F. G. Arag. 23 (183, nota 15), són les bases d'aquest capítol de la Contrareforma a Girona, els protagonistes de la qual foren el bisbe Benet de Tocco i els Agullana, i les víctimes la comunitat de Sant Martí Sacosta.— J. P. E. [4934]

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Les dames cantades per Pere Serafí en els seus poemes catalans*, dins «Studia Riquer», 155-183.

L'autor estudia breument la vida de Pere Serafí i la seva activitat literària i passa de seguida a examinar els dinou sonets acróstics dedicats a dames diverses, ací identificades i caracteritzades: Aldonça i Maria de Cardona, Agnès, Beatriu i Isabel de Senesterra, Àngela i Agustina Sorribes, Isabel Camps, Anna Bellafilla, Anna Ferrera, Maria de Boixadors, Isabel d'Aguilar, Isabel de Lanuza, Isabel de Sentmenat, Isabel Sapila, Caterina Sabana, Anna Taquina i Àngela Gleu.— J. de P. [4935]

August BOVER I FONT, *A propòsit de la cançó de croada de Pere Serafí*, dins «Studia Riquer» II, 21-29.

L'autor estudia l'ambient històric i literari del temps de Pere Serafí i en conclou que la política mediterrània de Carles I i la presa de Constantinoble pels turcs el 1453, com a fets principals, van determinar la revitalització de l'esperit de croada en la societat i així s'explicaria que el sonet de Serafí, ací reproduït, *Exortant a tots los faels cristians a recuperar la Terra Sancta*, tingué estrident actualitat en la Barcelona del seu temps, fardada de galeres que es preparaven a donar la batalla al turc.— J. de P. [4936]

Pere SERAFÍ, *Antologia poètica*. Estudi introductor i edició i glossari d'August BOVER I FONT (El Garbell 24), Barcelona, Edicions 62 1987, 160 pp.

La introducció (5-21), l'antologia pròpiament dita (23-147) i els apèndixs (149-160) constitueixen el llibre. La introducció, aplegades les notícies biogràfiques d'un immigrant sembla de Grècia, que conjugava pintura i poesia, assenyala els influxos d'Ausiàs Marc, de Boscà i àdhuc de Giovanni Boccaccio, però sobretot, a través dels dos primers o potser directa, de Francesco Petrarca, i recorda que ultra l'obra catalana editada l'any 1565, Pere Serafí era autor d'una *Arte poética en romance castellano* i d'un volum de composicions poètiques en castellà, aquests dos llibres potser mai no editats (8-9). De les cent seixanta-quatre poesies catalanes publicades en la recopilació del 1565, l'antologia present n'ha triat seixanta-cinc, a les quals ha afegit la dedicatòria en prosa *A mon senyor Jerònim Galceran Seràpio de Sorribes* (145-146), un sonet per al mateix (147) i el *Sonet a la immortalitat de mossèn Ausiàs March, poeta català* (148). Completen la recopilació un glossari (149-151) i uns suggeriments de treball (153-154), ultra la taula general.— J. P. E. [4937]

Cándido FLORES SELLÉS, *Antonio Agustín y las Novelas de Justiniano: una frustrada edición*, dins «Proceedings of the Sixth International Congress of Medieval Canon Law. Berkeley, California, 28 July-2 August 1980». Edited by Stephan KUTTNER and Kenneth PENNINGTON (Monumenta Iuris Canonici. Series C. Subsidia Vol 7), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 1985, 55-68.

Entre el 1541 i el 1543, Antoni Agustín havia estudiat a Florència les *Novellae* de Justinià en el cod. LXXX.4 de la Biblioteca Mediceo-Laurentiana; a Venècia, l'actual cod. Marcianus gr. 79, amb el qual confrontà, anotant-la, l'edició del 1531, notes conservades a El Escorial, ms. gr. «phi»-1-17 i imprès 82-VI-4. Aquestes i d'altres troballes l'impulsaren a preparar durant el curs 1543-1544 una edició *De legibus et senatusconsultis*, una explicació del dret pontifici i una edició enriquida i depurada de les *Novellae*. Les successives promocions en la carrera personal li impediren d'acabar-ho i mentrestant d'altres publicaven, ocupant-li el terreny. Només el 1567, ja bisbe de Lleida, pogué publicar allò que encara constituïa novetat: constitucions gregues del còdex florentí amb l'*Epitome Iuliani* i la traducció llatina feta per ell mateix (61). No publicava, en canvi, dos escrits romanos inèdits a Copenhague, Universitat, Col·lecció Arnamagneana 813; traducció llatina de *Novellae* conservades en el còdex de la Marciana (62-63); i textos desestimats en la recopilació de les mateixes *Novellae*, amb resums de nou d'elles i amb trenta-nou *formae Praefectoriae*, tot traduït per ell al llatí i anotat (64-67).— J. P. E. [4938]

Montserrat PALAU, *Lluís Pons d'Icart i la vila de Torredembarra*, dins «Centre d'Estudis Sinibald de Mas. Recull de treballs. 3», Torredembarra 1986, 25-38.

Aquestes pàgines tenen el doble objectiu d'exposar el parentiu d'aquell autor amb els senyors de Torredembarra i l'explicació que dóna sobre el possible origen del nom del poble. El seu avi matern comprà el senyoriu de Torredembarra el 1523. L'origen del nom «Barra» seria el mateix que el de l'Arc de «Barà».— J. P. E. [4939]

Manuel Jaume MASSÓ I CARBALLIDO, *Notes per a una biografia de Lluís Pons d'Icart (1518/20-1578)*, dins «Treballs Canongins 1985», la Canonja (Tarragona) 1986, 63-102.

L'autor comença reivindicant la grafia «Pons d'Icart» en els cognoms de l'escriptor tarragoní (68). Segueixen hipòtesis sobre data i casa del seu naixement (69-70) i un aplec de notícies sobre «Pons» tarragonins (70), més extens en allò que es refereix als pares i a l'avi matern de Lluís (70-74), a la muller i en particular al sogre, Joan de Vallbona, afecionat a les troballes de restes romanes de Tarragona i autor de versos en italià (75-78). Moltes noies de la família feren cap a Vallbona de les Monges, d'on una, Jerònia Ponç d'Icard seria abadessa (79-81). L'autor es decanta a considerar Lleida el lloc on Ponç d'Icard estudià dret civil (81-83). A Tarragona es dedicà a l'advocacia, posseï qualque propietat agrícolica i, socialment, no passà de donzell a cavaller (84-85), mantingué una curiositat constant envers la història i l'arqueologia i es relacionà amb estudiosos com Pere Joan Nunyes i sobretot amb Antoni Agustín (85-88), el qual l'ajudaria en la publicació a Lleida del *Libro de las grandezas de Tarragona* el 1572, del qual s'han conservat tant l'autògraf català com el castellà (89-91); restaren inèdits el *Catálogo dels Archebisbes que són estats de la Metropolitana església y antiquíssima ciutat de Tarragona...*, publicat el 1854, (91-92) i els *Epigrammata Antiquae Urbis Tarraconensis*, obra conservada en tres manuscrits, Barcelona, BC, ms. 1179, El Escorial T.III.24 i Wolfenbüttel ms.3231, de la qual copiaren Ambrosio de Morales i Antoine de Poggio (92-97). No semblaria obra substantiva el *De praenominibus, cognominibus et nominibus romanorum magistratum* (sic! «magistratuuum») i no sembla haver-se conservat la poesia *In laudem sanctae Theclae* (99).— J. P. E. [4940]

Antonio VIRDIS, *Per una storia delle fonti del diritto canonico sardo. Inedito Sinodale Algherese del 1567-70*, dins «Archivio Storico Sardo di Sassari», 10 (1984), 191-325.  
Publicació només coneguda per referència.— J. P. E. [4941]

Antonio VIRDIS, *Il II sinodo algherese del vescovo Frago (1572)*, dins «Archivio Storico Sardo di Sassari», 11 (1985), 161-253.  
Publicació només coneguda per referència. És transcripció de l'original, conservat a l'Alguer, Arxiu Capítular. Aquestes constitucions foren estampades a Càller l'any 1573.— J. P. E. [4942]

Vicente VILAR HUESO, *Notas marginales de san Juan de Ribera al libro de Ester*, dins «Hom. Rodilla», 73-93.  
Transcripció de les notes marginals al *Llibre d'Ester* dels volums V 18 (74), i V 19 (75-90), de València, Col·legi del Patriarca, Biblioteca.— J. P. E. [4943]

Antonio VILAPLANA MOLINA, *La liturgia del Concilio de Trento en las Constituciones de la capilla y colegio de Corpus Christi*, dins «Hom. Rodilla», 65-72.  
La intenció de sant Joan de Ribera hauria estat la de «fundar una Capilla en la que el Culto Divino se celebre y aparezca... en su estado químicamente puro, o con las menos adherencias de lo que hoy llamaríamos actividades pastorales» (67), tesi que l'autor il·lustra a base de diversos capítols de les *Constitutiones*, tant de la capella (67-68) com del mateix col·legi (69-71).— J. P. E. [4944]

Ignacio VALLS PALLARÉS, *Índice del Libro de la dispensa de la casa del Illmo. señor don Juan de Ribera, patriarca de Antiochía y arzobispo de Valencia, mi sor.*, dins «Hom. Rodilla», 95-123.  
Presentació de les cinquanta-nou carpetes, en cada una de les quals hi ha sis o més quaderns, on eren assentades les despeses ordinàries de tota la casa de Joan de Ribera. La col·lecció és a València, Col·legi del Patriarca. Ací és transcrit el títol de cada quadern, amb qualque indicació escadussera complementària.— J. P. E. [4945]

Llorenç ALCINA, *Un prevere preocupat per la renovació eclesial: Bartomeu Lluïll*, dins «Comunicació», 40-41 (setembre-desembre 1985), 23-33.  
Acabats els estudis a Sant Francesc de Mallorca, Bartomeu Lluïll fou comissionat a Roma per a promoure la Causa Pia lul·liana. Fou testimoni dels esforços de sant Josep de Calassanç en l'educació popular i de la significació del Col·legi Romà fundat per sant Ignasi de Loiola el 1551 (24-25). Informà de les gestions romanes amb lletres freqüents. Tornà a Mallorca en plena ebullició i tensions de Contrareforma, que impulsà en totes direccions i en particular per mitjà de quatre obres: els col·legis de la Sapiència i de les Minyones, el santuari del Lluc i el col·legi de Cura, a Randa; el primer per a la formació de futurs sacerdots, el segon per a noies òrfanes; Cura ja era col·legi lul·lià des del segle XV (28-31). Les *Constitucions del Col·legi de la Sapiència* tingueren presents les del Col·legi de la Presentació, obra de sant Tomàs de Vilanova a València (31-32), L'inventari de la seva biblioteca demostra que era atent a les novetats del seu temps (33).— J. P. E. [4946]

Eugeni DÍAZ MANTECA, *Un còdex notable del monestir de Santa Maria de Benifassà a l'Arxiu Històric Nacional (1.126-B)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 57-108.

Present a Benifassà fins a la Guerra del Francès, arribat a Madrid després de llarga odissea (Eivissa, Mallorca, Benifassà, Castelló), l'actual volum de Madrid, AHN, *Códices* 1.126-B, acompanyat de dos d'altres de la mateixa sèrie, núms. 79-B i 533-B (60, nota 9), és recopilació de documents, la majoria dels quals són de naturalesa econòmica (61-62), realitzada durant la segona meitat del segle XVI pel tortosí Miquel Joan Gisbert, autor també dels *Llibre de memòries*, *Llibre de misses i aniversaris* i *Llibre de la fundació i dotació del monestir* (63-64). Les pàgines 65-108 contenen els registres, cronològicament disposats, dels cent setanta-sis documents.— J. P. E. [4947]

Gabriel BELTRAN, *Juan de Jesús Roca (1544-1614), primer carmelita descalzo catalán*, dins «Monte Carmelo», 94 (1986), 7-54.

Reconstrucció biogràfica d'un dels primers adeptes de la reforma carmelitana, home de confiança de santa Teresa de Jesús, basada en documentació contemporània, molta de la qual, sobretot la procedent d'arxius de Catalunya, és inèdita i és ací sovint textualment transcrita. Remarquem la pàgina relativa als seus estudis a Barcelona (9), les dedicades a la seva activitat de fundador de la província carmelitana descalça de Catalunya, on cal subratllar la seva opció que els convents establissin contractes amb els respectius comuns, encarregant-se de l'ensenyament de la doctrina i de graus superiors (24-31 i 41-49, en particular 29-31), cosa que hom troba a Tàrraga, Mataró, Perpinyà, Lleida, Tortosa i Girona, com també el manament d'emprar la llengua catalana (42). Les pàgines 49-53 presenten la llista dels seus escrits coneguts, conservats o no, d'entre els quals destaca el *Memorial* a Felip II sobre l'ensenyament en les zones rurals de Catalunya, del 1590 (51), i les obres llatines conservades a Barcelona, BU, mss 1.316 i 1.838.— J. P. E. [4948]

M. Josefa ARNALL JUAN, *Aportación de los Carmelitas Descalzos a la Cultura Catalana*, dins «El Monte Carmelo», 94 (1986), 55-108.

Recordats els orígens dels Descalços a Catalunya (55-57), els dos protectors inicials, Josep Dalmau i Josep Jeroni Besora (58-60) i els priors del convent de Sant Josep del 1586 al 1835 (60-76), l'autora resumeix les publicacions relatives a la biblioteca, de la qual s'han conservat tres inventaris, un del segle XVIII i dos del XIX, ara a Barcelona, BU, mss. 1.359, 1.360 i 1.361, amb 7.480 volums, dels quals s'han conservat 2.016. La biblioteca completa tenia 533 volums de filosofia, 3.382 de religió, 756 de ciències socials i dret, 177 de filologia i lingüística, 160 de ciències pures, 158 d'aplicades, 38 de belles arts, 178 de retòrica i literatura, 60 de geografia, 548 biografies i 920 d'història. Els fons arxivístics són a l'ACA, *Clevecia* (76-81). Les pàgines següents resumeixen notícies sobre l'«Oficina de la lletra», transformada en «Reial fàbrica de la lletra» (82-85), de la qual reberen tipus diverses impremtes de Catalunya i de Mallorca (83). A partir de la pàgina 89 trobem notícies bio-bibliogràfiques relatives a escriptors que visqueren en el convent, començant pels historiadors: Segimon Pujol (de l'Esperit Sant), Joan Blanch i Mur (de Sant Josep) (89-91), seguits dels místics: Joan Roca (de Jesús), Antoni de Sant Matias, Bartomeu de la Nativitat, Segimon de l'Esperit Sant, Joan de Sant Josep i Dionís de la Concepció (93-97). A través d'arquitectes i d'escultors (100-102), hom arriba als escriptors en general: Dionís de la Creu, Pere de Sant Joan, Josep de Jesús Maria, Ramon del Carmel, Josep Martorell (de Jesús Maria), Jacint Bosenillas (de Sant Josep), Ramon Adern Calbis (de Sant Josep), Ignasi de l'Esperit Sant, Onofre Robert Furtó (de la Purificació) i Francesc Baró Amorós (del Santíssim Sagrament) (103-107).— J. P. E. [4949]

M. Josefa ARNALL JUAN, *Obras de la biblioteca de San José, de los Carmelitas Descalzos de Barcelona editadas en Cataluña (siglos XVI-XX)*, dins «Monte Carmelo», 94 (1986), 229-271.

Llista alfabètica dels 536 volums impresos a Catalunya i a Mallorca del 1501 al 1835, propietat primer de la llibreria del convent de Sant Josep de Barcelona i ara de la BU. Quatre-cents seixanta-cinc d'aquell total foren publicats a Barcelona, quinze a Perpinyà, catorze a Tarragona, deu a Lleida, nou a Girona i a Ciutat de Mallorca, sis a Cervera, quatre a Vic i dos a Tortosa (230). Assenyalen que l'autora ha aplegat en nota la bibliografia relativa a la història de la impremta en les ciutats esmentades (231-233); també subratlla la presència d'obres d'autors catalans i en llengua catalana (235-237). La llista dels llibres és completada per taules de llocs d'impressió i d'impressors cronològicament diferenciats.— J. P. E. [4950]

Ana LABARTA, *Textos para el estudio de la terapéutica entre los moriscos valencianos*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam», I (1981), 275-310.

La part central de l'estudi consisteix en la presentació, transcripció i traducció castellana anotada de set fragments de textos àrabs relatius a medicina. Els dos primers (278-294) procedeixen d'un petit volum, propietat de Francesc de Paula Momblanch, trobat a Muro d'Alcoi; els núms. 3-5 s'han conservat en procés inquisitorial, ara a Madrid, AHN, *Inquisición*, lligall 551 (295-298); els núms. 6 i 7 són, com el núm. 3 i 4, receptes (299-303), del mateix fons, lligall 549. La introducció transcriu una notícia relativa a la formació d'un metge morisc, conservada en el darrer lligall (276). Els apèndixs contenen referències als moriscs actius en medicina, documentats en processos inquisitorials (304-305) i vocabulari de mots catalans esmentats en els set fragments estudiats (306-309).— J. P. E. [4951]

Carme BARCELÓ TORRES, *El Pseudo-arabista Escolano*, dins «Caplletra», 1 (1986), 5-13.

L'autora recorda la valoració que Julián Ribera féu de les informacions aràbigues integrades per Gaspar Escolano en les seves *Décadas...*, reproduïx el fragment que conté la transcripció en caràcters llatins i la traducció castellana de les dues inscripcions àrabs de la torre de Cocentaina a Xàtiva, que tetrotradueix a l'àrab (6). I, ateses les fonts fins ara conegudes de l'obra esmentada (6-7), l'autora ofereix dues llistes: la primera dels arabismes aplegats pel cronista, amb l'equivalència assenyalada pel mateix (7-11), la segona d'aquells, dels quals també oferí equivalent, dins una llarga corrua integrada en el llibre I, capítol terç (11-12). L'autora arriba a la conclusió que Escolano no coneixia l'àrab ni disposà de cap informador morisc, ans que copià d'alguna altra obra (12-13).— J. P. E. [4952]

Emili CASANOVA, «Els mestres de València» de Guerau de Montmajor, dins «Studia Riquer» II, 57-83.

L'autor ha volgut donar una edició crítica de la sàtira de Montmajor, destacant-ne els valors lingüístics. Resumeix allò que han dit d'altres sobre la vida i obra de Gaspar Guerau (o Grau) de Montmajor, recensionen les versions que han arribat fins a nosaltres de la sàtira, i conjectura que fou escrita entre 1586 i 1590. Després del text, Casanova dona a) un apartat crític i de notes, destinades en la seva major part a identificar personatges; b) notes lingüístiques entorn de fonètica, morfologia i lèxic; i c) un glossari de mots d'interès lexicogràfic particular i de difícil comprensió.— J. de P. [4953]

Ferran OLUCHA MONTINS, *Colección de Cartas Pueblas. CXI. De Benicasim i Montornés*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 37-41.

Transcripció de la carta de poblament, datada el 22 de setembre del 1593, conservada a l'Arxiu Municipal de Castelló, *Protocol de Marc Arrufat*, escrita en llengua catalana.— J. P. E. [4954]

Andrés GALLEGO BARNES, *Plan de estudios filosóficos de Pedro Juan Núñez*, dins «Actas del III Seminario de Historia de la Filosofía Española. Salamanca, del 27 de septiembre al 1º de octubre de 1982» (Acta Salmanticensia. Filosofía y Letras 150), Salamanca, Universidad 1983, 395-405.

Després del resum biogràfic (395-396) ve la notícia que Nunyes publicà el 1594 a Barcelona el *De studio philosophico*, on proposava un curs d'assignatures i una metodologia d'ensenyament i d'aprenentatge (396-397), on insisteix en cinc punts: la disposició de l'alumne, la preparació del professor, l'elecció de les matèries a ensenyar, l'ordre o seqüència entre elles, el mètode d'ensenyament i els exercicis escolars. Es pressuposa que els llibres estudiats són els d'Aristòtil. Les disciplines filosòfiques només s'haurien d'ensenyar a qui dominés la Gramàtica i la Retòrica i les Matemàtiques (398). Quant a la temàtica, està segur que les *Quaestiones* escolars són autèntica plaga, lamenta la poca atenció a la filosofia natural i a la metafísica (399-400). El mètode ha de consistir a assenyalar el sentit global d'un text dins un llibre, a subratllar la connexió de temes i a emprar el llenguatge adequat (401). Proposa, finalment, una mostra, en explicar el primer capítol del *Peri Hermeneias* (402-404).— J. P. E. [4955]

Gabriel LLOMPART, *Jerónimo Garau. Un humanista posttridentino, a través de sus libros*, dins «Hom. Garcia Pastor», 39-61.

De l'inventari de béns «post mortem», l'autor en publica la part relativa als set-cents dotze volums de la seva biblioteca (47-61), precedida d'un resum biogràfic de Garau (1531-1607) i d'algunes consideracions sobre les característiques de la biblioteca, en la qual es reflecteixen dos trets: la influència dels anys d'estada a Itàlia (1555 ss.) i el fet de pertànyer a la generació que es formà abans o durant el concili de Trento i després se n'apropià les directrius. Una cinquantena d'aquells volums eren en català o feien referència a temàtica catalana.— J. P. E. [4956]

G. CENOZ I DEL ÀGUILA, F. HUERTA I VIÑAS, *La «Consueta del Fill Pròdich», peça núm. 13 del ms. 1139 de la Biblioteca de Catalunya*, dins «Misc. Romeu i Figueras» I, 259-288.

Copiat el volum l'any 1599, les obres que conté es troben en continuïtat amb el teatre català medieval, un i altre vinculats a la litúrgia, sobretot en els cicles d'Advent-Nadal i Quaresma-Pasqua (260-263). El text de la *Consueta* és fidel a la narració evangèlica, amb dues mínimes variants: el mal camí del fill prové de temptació de vanitat i l'amo dels porcs és el diable (264-265). El text, doncs, predomina sobre l'escena i les dues variacions li donen «un to únic de simbolisme al·legòric, a mig camí entre el teatre antic i el renaixentista», to que no compareixeria en cap altra peça contemporània (266). Llucifer, servit per Vanitat, es contraposa el Pare i aquesta contraposició dona a la peça gran profunditat al·legòrica (266-267). De més a més, els breus afegitons al text evangèlic (diàleg entre el fill hereu i el pare, 267; reflexions dels criats, 268) exalcen les qualitats del pare. Les indicacions escèniques es limiten al moviment dels personatges (269) amb referències a la casa del pare i a la possessió, on treballen els jornalers (269-270). Al final, hom represen-

tava un convit, sense que consti que els personatges mengessin (270-271). Les indicacions relatives al capteniment dels personatges són escasses i es limiten al pare i al fill pròdig (271) i només n'hi ha una sobre una peça a cantar, *Almae laudes* (271-272). El llenguatge seria el d'un sermó escenificat, amb freqüents casos de fonètica mallorquina. El text, ací transcrit i anotat (274-288), consta de trescents vint versos.— J. P. E. [4957]

Carles DUARTE, Ramon TORRENTS, *Notes sobre documents administratius dels segles XVI i XVII*, dins «Revista de Llengua i Dret», núm. 7 (juliol 1986), 7-11.

Anàlisi dels elements susceptibles d'ésser reincorporats en el llenguatge administratiu, trobats en la documentació següent: *Ordinacions de la universitat... de Sabadell*, *Llibre del mostassaf de Mallorca*, *Llibre dels mostassafs de Juneda*, *Ordinacions e nou redreç... del Studi General de la Ciutat de Barcelona*, *Pràctica forma e nou stil de celebrar Corts Generals en Catalunya*, *Justificació de la pretensió del Molt Illustre Consistori...* (de Barcelona), i *Llibre d'establiment... de la vila de Peníscola*. Hom fa la constatació general d'una «vacil·lació ben expressiva, tant en la designació de conceptes nous com antics, que trobem sota mots, locucions o perífrasis no pròpiament catalans» (7). Això no obstant, els autors creuen assumibles el sufix «-or», determinacions de temps, usos de la preposició «de», relatiu «de/per què», «atès» i diverses locucions terminològiques.— J. P. E. [4958]

Ernest BELENGUER I CEBRIÀ, *La legislació político-judicial de les Corts de 1599 a Catalunya*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 7 (1987), 9-29.

Aquella cort de Catalunya fou la darrera normal de la dinastia dels Habsburgs i el darrer pas d'uns intents de completar la constitució del país. La documentació es troba a l'ACA, Reg. N 1.045 i es poden resumir els esforços dels representants dels tres braços en dues direccions: primera a una més neta i ràpida administració de justícia (10-14), també per als pobres (19); i segona a un control efectiu dels representants del poder reial, fent «obligatòria una visita periòdica, que afectés absolutament tots els oficials a Catalunya que tinguessin jurisdicció reial» (14), encomanada a visitador natural de la corona catalano-aragonesa. Hi hagué, encara, intents de limitar la intervenció dels representants de la corona en decisions d'importància política, com eren les insaculacions tant de la Diputació del General com de la Ciutat de Barcelona (22), o en la taxació de béns per a l'ús de l'exèrcit (25). El cors seguia essent un gran problema en tota la costa i ací hom volia veure l'eficàcia del poder reial (26-27).— J. P. E. [4959]

Albert ROSSICH, *El rector de Vallfogona i Girona*, dins «Revista de Girona», XXXII (1986), 163-166.

Amb motiu de la beatificació d'Ignasi de Loiola, els gironins Jaume i Martí d'Agullana empengueren la preparació de festes adients, entre les quals destacaven un concurs literari i un torneig de cavallers. El segon premi era destinat a una glossa poètica a una quinteta, proposada pel jurat. Quinteta i romanç foren publicats el 1611 a Barcelona, sota nom de Gaspar Orient. L'autor restitueix el romanç a Vicenç Garcia i reproduïx la quinteta i tres fragments de la glossa. El mateix rector, durant el temps en què fou secretari del bisbe de Girona, predicà en aquella seu l'oració fúnebre de Felip III, editada a Barcelona el 1622.— J. P. E. [4960]

Kenneth BROWN, *Un cançonner de poesies catalanes del segle XVII inèdit i oblidat: el ms. D.47 de la Boston Public Library (EUA)*, dins «Quart Col·loqui», 183-218.

Procedent de la biblioteca d'Henry Huth, el volum fou adquirit el 1912 per la Biblioteca de Boston. Conté obres de Vicenç Garcia, de Francesc Fontanella i de Bonaventura Gualbes (185). Les del primer no dependen de l'edició del 1703 (186). Les del segon són còpies de textos més fiables que les del ms. 172 de Barcelona, BC (187-188). Les del terç fan saltar de disset a cinquanta-sis les seves poesies conegudes (188-189). El conjunt seria una de les recopilacions de Pere Serra i Postius, desconeguda fins ara (189-190); ell mateix en fou el copista (191-195). El volum té 1003 pàgines. Exposades algunes de les seves característiques, segueix la llista de les 254 peces (203-218). El volum fou copiat a Barcelona poc abans del 1714 (195-200).— J. P. E. [4961]

Ferran ZURRIAGA I AGUSTÍ, *Introducció a l'estudi de la Carta Pobla de la Vall d'Olocau, Marines i Gàtova*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 223-233.

La carta de poblament és del 1611, després de l'expulsió dels moriscs, conservada a Ciutat de Mallorca (Son Berga), Arxiu Zaforteza (DN 123-Sèrie Vilaraguts). La transcripció ocupa les pàgines 227-233. En la pàgina 225 hi ha tres llistes dels respectius cognoms dels caps de casa de la Vall els anys 1611, 1646 (aquests coneguts per ARV, *Generalitat*, lligall 4.827-4.829-*Veïnats del regne de València*) i 1600 (del dit arxiu senyorial de Mallorca). Només tres famílies es mantingueren a la Vall durant aquells anys.— J. P. E. [4962]

*Colección de Cartas Pueblas. CXII. Montanejos 1612*, a cura d'Antonio POVEDA AYORA, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 347-374.

De la carta de poblament establerta després de l'expulsió dels moriscs, redactada a Montanejos en llengua catalana, se'n conserven quatre còpies, procedents de l'ARV, *Manaments i empaves* 1700, llibre 3, mà 35. La transcripció d'aquestes pàgines presenta les variants de les altres (348-353) i és completada amb l'escriptura de vassallatge i d'homeatge, conservada a Montanejos, Arxiu Municipal, també en català (354-355). A continuació, l'autor aplega notícies relatives a la història de Montanejos (356-364) i sintetiza les característiques del règim senyorial deduïbles dels dos documents ací publicats.— J. P. E. [4963]

Amparo FELIPO ORTS, *Algunos datos sobre la Facultad de Artes de la Universidad de Valencia (1621-1634)*, dins «Saitabi», XXXVI (1986), 235-245.

Resumida l'evolució de la Facultat d'Arts valenciana en el segle XVI (236), segueix la distribució de matèries filosòfiques (lògica, física i metafísica, sobretot) en les *Constitucions* del 1611 (237-238, amb transcripció de fragments). Filosofia moral i matemàtiques eren assignatures per als qui aspiraven al títol de mestre (237-239). Hi ha un apartat dedicat als qui foren nomenats professors, amb indicació de llurs obres impreses, les quals, però, foren prohibides en tant que llibres de text (243).— J. P. E. [4964]

Amparo FELIPO ORTS, *Nuevas noticias sobre la problemática de la concesión de grados en la Universidad de Valencia (1621-1634)*, dins «Escritos del Vedat», XVI (1986), 313-369.

Les *Constitucions del 1611* acabaren de reglamentar la concessió de graus acadèmics. Explicat el desplaçament de les proves en cada una de les quatre facultats (314-316) i el

repartiment de les taxes corresponents a cada grau tant en Arts com en les Facultats majors (317-318), és exposada la normativa sobre examinadors promulgada els anys 1561 i 1563. Aquests formaven un col·legi, presidit per un prior (són coneguts els de teologia, 319-320). Els examinadors de cada facultat són ordenats alfabèticament en les pàgines 321-324. Els aspirants a graus són coneguts amb certesa pels *Llibres de graus* de l'AMV, més fiables que els *Llibres del priorat*, de València, Arxiu de la Universitat (325), d'on resulta que els graduats de la Universitat de València foren durant aquells anys 389 a Arts, 358 a Medicina, 158 a Teologia, 131 a Dret Canònic i 36 a Dret Civil (326-327), essent l'any més abundant el de 1632, amb 114 graduats (328). La majoria eren valencians i, després d'aquests, seguien per ordre numèric els naturals del regne de Castella, d'Aragó, de Catalunya i de Mallorca (333-337). En tots aquells anys, només quaranta-set foren nobles (337), però, en canvi, dos-cents un pogueren ajornar el pagament de les taxes de grau (338). Les pàgines 338-369 contenen llista nominal de graduats de cada facultat.— J. P. E. [4965]

Laureano ROBLES, *El estudio de la filosofía en la Universidad de Valencia durante el siglo XVII*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 63 (1978-1985), 155-178.

Els estudiants universitaris pertanyien a cercles socials reduïts d'alta clerecia i de famílies riques. Els professors eren diferents dels examinadors. El *Llibre del priorat* i els *Llibres de matricula* permeten de saber el nombre de graduats i alguna vegada el total d'alumnes durant la centúria (158-160), amb un màxim de 638 el 1677. Atesos els professors, la facultat fou netament eclesiàstica (161) i la renovació vindria pel camí de professors d'altres grups socials. Les successives *Constitucions* permeten de conèixer tant els horaris de classes (162-163) com la distribució de matèries durant els tres anys d'Arts i els textos preceptuats per a alguns temes (164-169, amb quadre sinòptic: 170). Les Matemàtiques i l'Ètica eren explicades en un quart curs per a qui aspirés al magisteri (172). La vida universitària comportava exercicis de conclusions i «reparacions» (174). Gaspar Navarro deixà la llista dels llibres de filosofia existents en la biblioteca: seixanta-tres obres pertanyents a quaranta-sis autors; hi mancaven els grans autors clàssics de l'antigor i encara més els del segle XVI (176-178).— J. P. E. [4966]

José DELGADO GARCÍA, *Dos hijos de la provincia dominicana de Aragón, misioneros del Japón: fr. Juan de la Badia y el beato Domingo Castellet*, dins «Escritos del Vedat», XVI (1986), 253-311.

Nascuts, respectivament, a Morvedre i a Esparreguera entorn del 1580 i del 1592, és ací reconstruïda la vida de tots dos, la del segon a base de biografies contemporànies de Diego Aduarte (270), i és publicada la *Memoria* del primer sobre el viatge missioner al Japó, escrita entorn del 1606 i conservada a Manila, Archivo de la Provincia del Santo Rosario (260-268); i del segon, la *Carta al P. Fr. Diego Collado, su vicario provincial* (281-291), del 1623. La part relativa a Castellet és especialment rica en fragments d'altres cartes d'ell mateix (293-294); 303-304) o d'altri, en particular d'Aduarte.— J. P. E. [4967]

José DELGADO GARCÍA, *Beato P. Fr. Luis Bertran Exarch, O. P., misionero y mártir del Japón (1596-1627)*, dins «Escritos del Vedat», XVII (1987), 259-275.

Reconstrucció biogràfica d'aquest dominicà barceloní, basada en les notícies proporcionades per Diego Aduarte, *Relación de los mártires en Japón 1626-1628*, en les *Cosas*

*varias... de Gaspar Vicens*, manuscrites a Barcelona, BU, ms. 1.010 i en d'altres fonts. És reproduïda d'Aduarte la carta del 6 d'agost del 1626, escrita en la presó d'Omura al superior de l'orde (270-271).— J. P. E. [4968]

Joan MASI VIVES, *Miquel Ferrando de la Càrcel i el Vigilant despertador*, dins «Llengua & Literatura», 1 (1986), 179-236.

Destriats Ferrando de Càrcel, poeta mort el 1594, i Miquel Ferrando de la Càrcel, mort el 1652 (180-181), l'autor atribueix al darrer el *Tractat de vicis*, Barcelona 1625 (181, nota 5) i el *Vigilant despertador*, el manuscrit del qual ha estat localitzat en la Societat Arqueològica Lul·liana (179). Fou algutzir reial en època de bandolerisme, raó per la qual és ben documentat en l'ARM, *Reial Audiència*, cosa que permet de reconstruir-li la biografia (183-193). Descrit el volum de l'Arqueològica (193-194), hom en resumeix el pròleg, on consta el doble objectiu de l'obra: prosseguir en vers els sermons dels jesuïtes i dignificar literàriament la llengua mallorquina (195-196); presenta els divuit sonets preliminars, escrits per set poetes (un d'ells, Antoni Verí i Dameto n'escriu dotze), dels quals només un era conegut, Dídac Dezclapés, pel seu *Canto épico* en castellà. Aquests i els ja coneguts desmenteixen l'afirmació d'Albert Rossich, segons la qual, fora d'excepcions, en temps del Barroc a les Illes la literatura culta hauria estat escrita en castellà (198-199). El *Vigilant despertador*, poema didàctico-moral, consta de dos pròlegs, d'una invocació i de dinou cants, destinats a exposar virtuts cristianes i a blasmar vicis contraris. Els versos que ens han arribat són 5584 (200-201) i contenen una «presència aclaparadora de referències llibresques» (202), de la *Bíblia*, dels Pares cristians antics fins a Sant Bernat, dels autors clàssics i de juristes com Paulo de Castro (202-204). L'altra font és l'observació directa de la realitat, on, ultra el tòpic de la malignitat del temps, trobem referències explícites a les bandositats dels Canamunt i Canavall, dels Nyerros i dels Cadells, i a conseqüències molt concretes, com és ara el fet de no mantenir el secret de les deliberacions dels consells (205-209). Precedents serien el *Llibre de bons amonestaments*, d'Anselm Turmeda, l'*Obra del menyspreu del món*, de Francesc d'Olesa, amb els quals també coincideix en la voluntat de divulgació religiosa; hom assenyala ressons de Jorge Manrique, de Luis de León, o de sant Joan de la Creu (209-212). «En conjunt, l'autor assoleix l'objectiu d'escriure una obra didàctica, de lectura fàcil, plena de frases sentencioses» (213), manta vegada transcripció de dites populars (213-215). És innovador i variat en la mètrica, on predominen les 860 quintetes, ja anacròniques, sense que manquin fórmules innovadores (215-218). El *Tractat dels vicis* és de temàtica paral·lela, però més breu: 1120 versos. En l'exposició de les obres hi ha abundants mostres textuals. L'apèndix documental és constituït de set textos, tots de l'ARM, tres de *Reial Audiència*, CR XVI, 445, tres de les *Miscel·lànies Pasqual* i el testament del poeta, de *Notaris*, Ll 235. Els sis primers són fragments de processos, en els quals per raons diverses es trobà implicat Miquel Ferrando de la Càrcel (223-235).— J. P. E. [4969]

Jaume RIERA I SANS, *La invenció literària de sant Pere Pasqual*, dins «Caplletra», 1 (1986), 45-60.

Objectiu de l'autor és el de demostrar «crec que amb arguments convincents, que sant Pere Pasqual, valencià, mercedari, bisbe de Jaén i màrtir, no ha existit mai; més ben dit, que el suposat sant és fruit de la invenció d'un falsari del segle XVII; i, correlativament, que les obres que li són atribuïdes no són seves, naturalment, i, a més, no tenen res de valencianes» (46). L'atribució de *La destrucció de Jerusalem* seria obra de Pedro Armengol Valenzuela el 1905 (47-48), basada en el fet que en una edició incunable formaria volum

amb d'altres escrits que hom ja li atribuïa. La del *Llibre de Gamaliel* i la de les *Històries i contemplacions* es basaria en una hipòtesi de Francesc Pérez Bayer davant el fet que els dos textos seguien el *Llibre del bisbe de Jaén* en el Vat. Reg. lat. 2.056 (49). L'esmentat Valenzuela hauria passat de la hipòtesi a l'afirmació (50) i, encara més, s'hauria inventat una falsa rúbrica d'atribució (50-51). El *Llibre del bisbe de Jaén*, conservat en onze manuscrits i en una edició incunable (51), i la *Disputa del bisbe de Jaén contra los jueus sobre la fe catòlica*, és conservada en un sol manuscrit (52) i tant podria ésser que una derivés de l'altre com que «un mateix autor compongués paral·lelament i simultàniament la *Disputa* i el catecisme» (53). Però cap dels manuscrits no identifica el bisbe de Jaén amb el valencià Pere Pasqual o l'atribució és afegida en els segles XVII o XVIII; tampoc cap dels inventaris de biblioteques anteriors al 1492 (54-55). Tampoc no es troba cap personatge documentat en la primitiva història de la Mercè, tant en l'escripta modernament (55) com en l'anterior al 1629 (56), en la qual, onze anys després de desconèixer tal escriptor mercedari, Pedro de San Cecilio publicava *Historia de la vida y martirio de don fray Pedro de Valencia, obispo de Jaén, de la orden de Nuestra Señora de la Merced...*, al qual, ja abans, hom atribuïa la *Impugnación de la secta de Mahoma*, del 1300 (57) i hauria estat el fra Pere Pasqual, company mercedari de sant Pere Nolasc des del dia de la fundació de l'orde (58). A partir d'aquest moment, l'orde hauria patrocinat l'atribució a Pere Pasqual del *Llibre del bisbe de Jaén*, arribant a falsificar «la portadella de l'exemplar incunable» (60).— J. P. E. [4970]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Dos poemes de l'any 1633 en honor del Sant Misteri de Cervera*, dins «Misc. Vallverdú», 405-433.

Explicada la realitat del Sant Misteri de Cervera i recordada la festa amb motiu de la inauguració de la capella pròpia el 1633, l'autor presenta i transcriu els dos fulletons publicats en aquesta darrera ocasió. El primer, de Gaspar Altisén, *Carta que escriu G. A., natural de la Figuerosa, a un amic seu, que li demane li escrigue la història del Sant Misteri...*, Barcelona, Esteve Lliberós 1633 (412-419); el segon, de Jeroni Seugon, *Verdadera relatió de la miraculosa història del Sant Misteri...*, Barcelona, Pere Lacavalleria 1633 (423-430); aquest darrer autor sembla ésser Rafael Nogués (432). Les portades són respectivament reproduïdes en les pàgines 420 i 430. La llengua del primer, pintor, és més popular, la del segon més acadèmica (433).— J. P. E. [4971]

M<sup>a</sup> Josepa ARNALL I JUAN, *Inventaris de béns mobles de l'abat de Sant Pere de Rodes de l'any 1633*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1987), 211-229.

Les dues relacions de béns, ací transcrites (218-226), es troben a Girona, Arxiu Històric Provincial, *Protocolos notariales*, vol. 1312, i es tracta de dos inventaris de béns retornats per un segrestador reial al majordom de l'abat. Són objectes pertanyents al parament d'una casa, les notícies dels quals són agrupades en la introducció (215-218). S'hi troba un cert nombre de llibres, manuscrits i impresos, no especificats (220) i «cinc llibres grans» (225). Les pàgines finals expliquen el sentit dels mots que designen atuell, estris i eines dels inventaris (226-229).— J. P. E. [4972]

Lázaro IRIARTE, *Espiritualidad litúrgica de la beata María Ángela Astorch*, dins «Estudios Franciscanos», 87 (1986), 915-946.

El punt que més destaca en Maria Ángela Astorc és la vinculació entre alta contemplació i vida litúrgica. Ella hauria estat la «mística del Breviari». En aquestes pàgines, l'autor

enfila i comenta textos autobiogràfics d'aquella caputxina barcelonesa, relatius a la comprensió de la llengua llatina, a la recitació de l'ofici litúrgic (917-921) i a vivències vinculades a certs moments (921-924) o a certs textos (927-933). Les pàgines 933-941 desgranen experiències viscudes en festes específiques. Les darreres pàgines continuen l'enfilall de textos en relació als salms (942-944) i a l'eucaristia (944-945).— J. P. E. [4973]

Gabriel LLOMPART, *Nostra Dona Santa Maria de Lluc (Mallorca). El proceso diocesano de 1642 sobre el origen de la imagen y sus milagros. Aspectos históricos, legendarios e iconográficos*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 60 (1987), 239-280.

La primera part de l'article (240-253) és resum històric de Lluc des de mitjan segle XIII, amb còpia dels *Set Goigs* de darrerries del segle XIV (248-249) i notícia de la fundació dels «col·legials» i de llurs estudis (252). Després del concili de Trento, a fi de determinar les bases del culte, l'autoritat eclesiàstica encarregà el procés informatiu del 1642, on foren recollides totes les notícies relatives a l'antiguitat del santuari i del culte i a gràcies rebudes. Més tard es basaria en aquesta font el *Llibre de la invenció i miracles de la prodigiosa figura de Nostra Senyora de Lluc* de Rafael Busquets, Ciutat de Mallorca 1684. A la descripció de les variants iconogràfiques (256-260), segueix un apartat per als *Goigs* del segle XVII (260-262), un altre per als «retaulons» o ex-vots, amb transcripció dels dotze descrits en el *Procés* (264-268), un tercer resumint alguns dels miracles (268-273) i el dedicat a l'anàlisi dels gravats, representant la Mare de Déu de Lluc, deu dels quals són anteriors al segle XIX, datats entre el 1580 i el 1790 (274-277). Una pintura realitzada a Roma el 1729-1731 conté inscripció, ací reproduïda (279).— J. P. E. [4974]

Josep F. LÓPEZ BONET, *Vindicació de les virtuts de l'aiguardent (1642-1643)*, dins «Estudis Balearics», IV, núm. 20 (març 1986), 37-43.

La introducció exposa les successives prohibicions reials de fabricar, vendre i beure aiguardent durant el segle XVII i començaments del XVIII, arribant el 1620 a vedar-lo àdhuc com a element medicinal; i alhora la situació fàctica de seguir usant-lo, com ho demostra el fet que les autoritats de Ciutat volien finançar qualche talla carregant-li impostos, cosa que succeí l'any 1626. Però, essent clandestí, els jurats tractaren l'any 1642 de fer aplicar la prohibició, notícia que provocà la reacció i un memorial a favor seu, presentat pels síndics de part forana, ara a l'ARM, AH 1253, ací transcrit (41-43).— J. P. E. [4975]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Documents sobre conspiracions pro-franceses al bisbat de Girona, 1653-1661*, dins «Estudios Franciscanos», 87 (1986), 979-992.

Presentació i transcripció de cinc documents, integrats en processos del Tribunal del Breu, conservats a Girona, ADG, U 305, relatius a espionatge i a propaganda pro-francesa abans de la Pau dels Pirineus. Pel primer coneixem l'existència de «papers i libel·los infamatoris» contra Felip IV de Castella (982); pel darrer, detalls, potser textuals, d'un sermó predicat a Blanes (990-992). Les pàgines 980-982 ofereixen breu resum dels cinc processos, als quals pertanyen els fragments ací publicats.— J. P. E. [4976]

Aureli FERRANDO MURIA, *Un «altre» inventari de Castelló del 1664*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 53-63.

Inventari dels béns «post mortem» d'un llaurador pobre, Jaume Bosch, conservat a

Castelló, Arxiu Municipal, *Protocolos de Jaume Cases*, ací transcrit (53-56). Hi figurava una caixeta vella amb «diferents actes y llibres de memòries y albarans» d'una herència (55).— J. P. E. [4977]

Emili GIRALT I RAVENTÓS, *Familia, afers i patrimoni de Jaume Cortada, mercader de Barcelona, baró de Maldà*, dins «Estudis d'Història Agrària», 6 (1986), 271-318.

Les sèries de protocols notarials de mitjan segle XVII de Barcelona, AHP, completes amb d'altres notícies d'ACA, *Reial Audiència* (280-281), permeten de reconstruir tant la soca familiar com la biografia i negoci del primer dels Cortada, que fou baró de Maldà, per compra efectuada el 1667 (285). D'entre la documentació destaca, primer, el testament (273-277), ric en notícies familiars i econòmiques. Aquestes, les pròpies d'un home emprenedor, que ha saltat de la menestralia a la mercaderia i, pel camí d'aquesta, a la política (fou parlamentari per la ciutat de Barcelona en negociar la rendició a Joan d'Àustria i després home de confiança d'aquest). Al costat de les activitats mercantívoles tradicionals (279-287) fou capdavanter de la ruta de Barcelona vers l'Atlàntic (288-289). També destaca l'inventari dels béns de Barcelona (290-294) i de la rodalia, entre els quals sobresurt la torre d'Espplugues, perquè emmarcà moltes hores de la vida de Rafael d'Àmat i de Cortada, el rebesnét baró de Maldà, autor del *Calaix de sastre* (295). La casa de Barcelona tenia una estança «ahont se escriuen y copian las cartas» (290) i un estudi, on hi havia sis llibres estampats i «una sort de llibres de devoció y de històrias» (290, nota 104); també hi havia un *Speculo o Capbreu de las vendas*, que percebia el personatge (290, nota 102). Entre els servidors de la família figurava un mestre, que vivia a la casa de Barcelona (274). Dos apèndixs resumeixen, al final, el patrimoni de Jaume Cortada i les terres que comprà (317-318).— J. P. E. [4978]

M. Josefa ARNALL, Gabriel BERTRAN, *Itinerario a Indias, Barcelona-Méjico-Barcelona por el padre Isidro de la Asunción 1673-1679*, dins «El Monte Carmelo», 94 (1986), 141-227.

Isidre Rossell (de l'Assumpció) fou nomenat visitador de la província de Mèxic, començà el viatge el 2 de maig del 1673 i n'escriví la narració en castellà, inèdita fins ara a Barcelona, BU, ms. 514, ací transcrita i parcialment anotada a partir de la pàgina 147. Remarquem la descripció del cambril de Montserrat (147-148) i les referències a persones o a coses de Catalunya en les pàgines 188, 194-195, 211-214, 219, 221-222, 223 i 226.— J. P. E. [4979]

Eduardo BLASCO FERRER, *Il catalano di Alghero nei secoli XVI e XVII*, dins «Medioevo Romano», IX (1984), 267-292.

Hom pot veure el resum d'ATCA, V (1986), 535-536, núm. 3046.— J. P. E. [4980]

Laureano ROBLES, *Visita canónica de Severo Auter, O. P., al convento de Santo Domingo de Palma (1678)*, dins «Escritos del Vedat», XVI (1986), 371-387.

Resum biogràfic d'Auter, nat a Puigcerdà el 1635-1636, ara completable pel fet d'haver-se recuperat a València, BU, els volums I i IV de Josep Teixidor, *Necrologio del Real Convento de Predicadores de Valencia*. Són els mss. 931 i 933 de la dita biblioteca. Afegim-hi les notícies sobre el *De divina praedestinatione et reprobatione* i els *Sermons*, inèdits a Barcelona, BU, mss. 1583 i 1096, respectivament (374-377). Les *Constitutiones Synodales* de Girona 1689 foren publicades allí el 1691 i les de Tortosa 1687 i 1696, a Barcelona el darrer dels anys esmentats, on també ho foren el *Discurso panegírico*, 1680, i la *Oración fúnebre*, 1696 (377-379). Morí la vetlla de Nadal del 1700. Les *Ordinaciones...para el Convento de Predicadores el Real de Mallorca*, del 1678, ocupen les pàgines 385-387.— J. P. E. [4981]

Daniel SALA GINER, *Los «Sermones varios» del Colegio de San Pablo en la biblioteca del Instituto de Bachillerato «Luis Vives» de Valencia. (Contribución al estudio de la predicación en la Valencia del siglo XVII)*, dins «Anales Valencinos», XII (1986), 79-117.

La biblioteca de l'actual Institut de Segon Ensenyament «Lluís Vives» posseeix vint volums facticis, procedents de l'antic Col·legi dels Jesuïtes, on són aplegades unes tres-centes peces, en general sermons, publicats entre el 1608 i el 1734. Hi són molt ben representats tant els autors com els impressors valencians. A partir de la pàgina 86 trobem indicació d'autor i de títol de cada una de les peces de cada volum. En general, els textos són intitulsats en castellà, amb algunes excepcions en llengua llatina o catalana (aquesta només en el vol. 8, núm. 19). Assenyalam un exemplar manuscrit repetit de Joan Cabaner, *Reyes de Aragón*, sembla escrit a Poblet (vol. 15, núm. 27; vol. 20, núm. 11). Les darreres pàgines de l'article reproduïxen una portada i un gravat (115-116).— J. P. E. [4982]

Andreu DOMINGO, *El discurs eclesiàstic sobre la mort: els sermons funeraris*, dins «L'Avenç», núm. 78 (gener 1985), 72-75.

La BC, *Fulletons Bonsoms*, posseeix quaranta sermons funeraris publicats a Catalunya entre els anys 1599 i 1701, sis dels quals són en llengua catalana (74). L'autor hi assenyalà tres temes: la vanitat-desengany del món, el pecat i la resurrecció. Dedicà la seva atenció al primer, ja que és el més ric en símbols i metàfores i també pel fet d'ésser discurs ocasionat per la mort de personatges importants. La realitat del món present hi és presentada com a vana i fictícia, la realitat veritable és en el més enllà i la mort és el límit entre les dues. La mort és el punt, a partir del qual s'acompleix plenament el desig humà d'igualtat i la demostració més palpable n'és el cadàver. El discurs sobre la mort era adreçat a persones de la «bona societat» (el mateix fet d'imprimir-se confirma que el seu públic sabia de lletra i entenia el castellà). La intenció prioritària de tal discurs hauria estat el de confirmar l'estratificació de les classes socials; l'altre «seria impulsar o mantenir el nivell de donacions pietoses i fundacions de misses» (74).— J. P. E. [4983]

Pedro M. CÀTEDRA, *Sobre literatura popular del segle XVII. (Impresos d'Antoni Lacavallera)*, dins «Misc. Romeu i Figueras» I, 241-257.

Presentació i descripció de les nou peces aplegades en el volum propietat d'Adolfo G. López, de València, conegudes dels lectors d'ATCA, VI (1987), 535, núm. 3751.— J. P. E. [4984]

Joan FLORENSA I PARÉS, *L'ensenyament al Col·legi Escolapi de Mojà (1683-1692)*, dins «Sineses Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. 8-9-10 de març», *Comunicacions*, Lleida 1984, 200-210.

Més que els aspectes pedagògics, són conegudes les vicissituds de l'economia d'aquell col·legi, basada en fundacions privades i en una promesa d'ajut del municipi, la qual, però, no arribà. Els primers escolapis foren napolitans i s'adaptaren al país. Eren tres, un per a cada una de les aules (primeres lletres, gramàtica, retòrica; Mojà només tenia abans dos mestres de gramàtica) i llur preparació era més intensa en ciències i matemàtiques. La darrera part de l'article exposa la metodologia aplicada en cada una de les classes. Per a l'estudi de la gramàtica es valgueren de la gramàtica de l'italià P. Apa. Entre les preocupacions dels primers moments hi havia la de preparar escolapis catalans i la de formar una biblioteca. L'horari escolar seria el normal en les escoles de l'orde.— J. P. E. [4985]

Joan ARMANGUÉ I HERRERO, *L'ús del català a les actes notarials de la «Tappa di insinuazione» de Lanusei (Sardenya) durant els segles XVII i XVIII*, dins «Misc. Badia i Margarit» 7, 103-124.

L'establiment de les «Tappe di insinuazione» o departaments arxivístics notarials, creats el 1738 per Carlo Emanuele de Savoia en el Regne de Sardenya, és el punt final de l'ús de la llengua catalana per part dels notaris sards. Entre el 1632 i el 1700 (105-109), les actes eren redactades en català, no arribant a l'u per cent les redactades en castellà, aquestes, documents de gent lletrada, relacions amb l'autoritat eclesiàstica o actes per a l'estranger (106). Els anys 1701-1707, als protocols del notari Joan Pere Caredda (Càller, Arxiviò di Stato, *Atti notarili legati. Tappa di insinuazione di Lanusei*), tot segueix igual, potser amb cert augment de la tendència aristocràtica vers el castellà. Amb l'arxiduc Carles d'Àustria, aquesta esdevé la llengua de l'autoritat civil i de les relacions amb ella des del 1714. El 1718, la conquesta de l'illa per les tropes de Felip V accentua la castellanització, car la imposició del paper segellat obligava a treure còpies en llengua castellana (116-117). En aquest moment, el notari que sempre havia redactat les seves anotacions en català, entre el 1720 i el 1724 es manifesta bilingüe; el 1724 passa totalment al castellà (118). «El català fou la llengua habitual del notariat durant tot el període en què Sardenya va pertànyer a la Corona d'Aragó», cosa que obliga a revisar certes afirmacions tradicionals (119); i «seran països estrangers els que provocaran el canvi al castellà» (120). Són publicats en apèndix sis documents redactats en les diverses llengües emprades per l'esmentat notari (121-124).— J. P. E. [4986]

Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Ínfimes notes gramaticals a una cabdal cançó popular*, dins «Mis. Romeu i Figueras» I, 67-80.

El text de la cançó (*El comte Arnau*), ací reproduït (77-80) d'acord amb la versió publicada per Aureli Capmany l'any 1903, és sotmès per l'autor a unes «consideracions gramaticals» (68). La primera és que la rima en «a» pot haver influït a l'hora d'escollir formes verbals acabades en «au» i no en «eu» («donau», «dau»), quan fora de rima hi ha formes en «eu». Paraules que d'antuvi podrien semblar castellanismes són en realitat solucions exigides pel nombre de síl·labes: «lo» per «això», «vostres criades» per «les vostres criades», etc. L'influx de la mètrica en la construcció de la frase és també perceptible en els pronoms personals àtons, tema que proporciona a l'autor ocasió de remarcar la diferència entre el datiu plural masculí («pagueu-los la soldada» = als mossos) i el femení («no tinc dot per dar-les» = a les filles). La darrera observació fa referència a la concordança del participi passat amb el seu antecedent, quan aquest és pronom àton («les heu guanyades»: les = les penes).— J. P. E. [4987]

August BOVER I FONT, *La natura capgirada: «El desembre congelat» i les nadales de Francesc Fontanella*, dins «Misc. Romeu i Figueras» I, 101-131.

La cançó només es troba al Principat. La melodia és aplicació d'una cançó de taverna francesa, *Quand la Mer Rouge apparut*, trànsit que ja s'havia realitzat a França en esdevenir melodia de la nadala *Quand Dieu nacquit à Noël*. D'altres han assenyalat altres coincidències musicals. Reproduït el text (103-105), l'autor n'assenyala la presentació dels capgiraments de la naturalesa, produïts pel naixement del Fill de Déu (el desembre substituït per l'abril o el maig, la nit en la qual el sol esclata, la verge-mare). El tema del capgirament de la natura és un dels més aplicats en les nadales de Francesc Fontanella (108), tal com demostren les onze aplegades en el volum de Barcelona, BC, manuscrits 27, 80 i 172, ací transcrites (119-131), amb el resultat que, a diferència de la música, la temàtica

d'El desembre congelat s'emmarca en la poesia contemporània de Catalunya (111) i és comuna a d'altres literatures peninsulars.— J. P. E. [4988]

James S. AMELANG, *The Education of Josep Faust de Potau (1700-1711)*, dins «Bulletin of Hispanic Studies», LXIII (1986), 257-264.

Alumne del Col·legi de Cordelles entre el 1695 i el 1701, després de cursar-hi filosofia començà un aprenentatge privat de matemàtiques sota Francesc Francí, conegut per la *Llibreta de comptes* començada l'any 1700. El 1704 començava un *Libro de diferentes poesías*. Tots dos exemplars són a Barcelona AHCB, ms. A-30 i A-32. Aprengué, de més a més, dansa i llegí moltes obres de teatre. Entre el 1700 i el 1711 llegí molta literatura religiosa i d'història contemporània, fins a cent set obres, cinc de les quals en llengua catalana (259), la llista completa de les quals s'ha conservat en el primer dels volums esmentats, ací copiada (259-263). És document únic per al coneixement dels hàbits de lectura de la classe barcelonina elevada, car la font normal són les llistes dels llibres venuts pels llibreters.— J. P. E. [4989]

María José del RÍO BARREDO, *Censura inquisitorial y teatro de 1707 a 1819*, dins «Hispania Sacra», XXXVIII (1986), 279-330.

Ultra alguna referència particular a *Las misas de san Vicente Ferrer* (287) o a problemes de Barcelona entorn d'una *Pasión y Muerte de Jesucristo* [qui sap si la catalana que es representava a Vic i que trobarem més avall] (293), figuren en el catàleg d'obres censurades les següents: Fernando de Zárate, *El alcalde de Mairena*, Barcelona 1786 (321); François de Bacular d'Arnaud, *Eufemia o el triunfo de la Religión*, Barcelona, abans del 1796 (321); i *Los amantes desgraciados*, Barcelona 1792 (322); *Passió y Mort de Cristo Senyor Nostre* de l'Hospital de Vic (322); Tomás Añobre y Corregal, *Princesa, ramera y mártir, Santa Afra*, València 1761 (326); i Antonio de Zamora, *El lucero de Madrid*, València 1765 (328).— J. P. E. [4990]

Fernando BONEU COMPANYYS, María del Carmen LLABERÍA AZCÓN, *Correspondencia del duque de Orleans con el rey Felipe V. (Bosquejo histórico y transcripción de la correspondencia sostenida con motivo de las campañas de la Guerra de Sucesión desde varias poblaciones leridanas)*, dins «Ilerda», XLVII (1986), 233-292.

La primera part és resum de les vicissituds bèl·liques de la Guerra de Successió des del 1705 al 1708, en la qual els esdeveniments realitzats en les comarques de Lleida són col·locats en el marc de la Península Ibèrica i vistos sota el biaix de l'estratègia militar, a tall d'introducció a les sis lletres datades el 1707 i a les nou del 1708, conservades a Madrid, AHN, *Estado*, lligall 2454, i ací transcrites (267-284) en francès. Les quinze cartes informen de la campanya en les comarques lleidetanen i una és reproduïda en fotografia (272-273). Ultra aquest primer apèndix és transcrita com a segon la *Capitulació que demane la Ciutat, bisbe, capítol y clero de Leyda a la magestat del senyor Carles tercer...*, en virtut de la qual la ciutat es lliurà a l'arxiduc Carles d'Àustria el 23 de setembre del 1705, també conservada a Madrid, AHN, *Estado*, lligall 8701 (285-291, amb reproducció fotogràfica de la pàgina inicial, després de la 288 de l'article). L'apèndix tercer extracta fragments de lletres diverses i reproduïx íntegra la de l'arquebisbe de Saragossa, sis dies abans de la capitulació de Lleida, amb notícies dels reforços que de l'Aragó eren enviats a defensar Lleida per al rei Felip V, del mateix arxíu i fons, lligall 264-44.— J. P. E. [4991]

Isabel de los MOZOS TOUYA, *Tres cuestiones jurídicas vinculadas a Macanaz*, dins «Cuadernos de Investigación Histórica», núm. 11 (1987), 37-51.

El tercer dels problemes és el de l'abolició dels furs d'Aragó, València, Mallorca i Catalunya i llur substitució per la Nova Planta. L'autora aplega les disposicions legals promulgades entre el 1707 i el 1716; remarca el significat unificador d'aquelles decisions; creu que la intervenció de Rafael Melchor de Macanaz en l'abolició dels furs d'Aragó i de València només pogué ésser indirecta; i que ell propugnava la conservació d'aquelles lleis que eren millors que les de Castella o que afavorien més les regalies; que l'Audiència de València fos constituïda per quatre ministres castellans i quatre de valencians; i que les lleis valencianes respectades per la Nova Planta fossin aplegades en unes *Ordenanzas de Valencia*.— J. P. E. [4992]

Luis GIL FERNÁNDEZ, *La España de Felipe V vista por el deán Martí*, dins «Hom. Sáinz Rodríguez» III, 279-330.

Manuel Martí i Saragossa fou sempre partidari de Felip V. Però les atrocitats dels vencedors el convertiren en crític del Borbó, cosa que el féu caure en desgràcia i li barrà el pas als càrrecs que pretenia, com és ara el de bibliotecari reial (283-285). Les seves cartes, llatines o castellanes, fragments de les quals són ací transcrits, no sols narren aquell procés, ans encara la visió que Martí tenia de la Corona de Castella (286) i, en general, de la situació de la cultura espanyola, qualificada per la ignorància (287), fruit de la vanitat, de la inèrcia i del desinterès (187-190). Les arrels de la dita situació serien el predomini de les institucions eclesiàstiques (ordes religiosos, inquisició) i l'absència de protecció per part de les classes superiors (290). En l'exposició d'aquests conceptes, hom pot seguir en fragments de Martí el seu judici entorn del fet que la inquisició li exporgà la biblioteca (292), entorn d'una lectura de Terenci a la Universitat de València (293-294), de l'exclusiva dels jesuïtes a obrir classes de gramàtica a València (295) i de les conseqüències de tot el conjunt en forma d'autocensura, tant política (283-285) com eclesiàstica (296-299).— J. P. E. [4993]

Luis GIL FERNÁNDEZ, *Estudios de humanismo y tradición clásica*, Madrid, Universidad Complutense 1984.

Recopilació només coneguda per referència. La seva part quarta aplega exclusivament textos del degà Manuel Martí. Hom hi troba: *Apuntes autobiográficos*; *Notae in Theocrytum*; *Animadversiones in Homerum*; i *Una epístola inédita*.— J. P. E. [4994]

Francesc FERRER I GIRONÈS, *La persecució política de la llengua catalana. Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui* (Cultura Catalana Contemporània XVII), Barcelona, Edicions 62 1985, 316 pp.

Els dos primers capítols d'aquest volum recauen en el nostre tema. El primer s'intitula *Inicis de la persecució legal* i explica, resumeix i transcriu parcialment o íntegra les resolucions, tant de l'Estat espanyol com del francès, que començaven d'ofegar la llengua catalana, bandejant-la progressivament dels diversos camps de la vida pública (9-32), amb reproducció en làmina de l'edicta de Lluís XIV prohibint l'ús del català en els documents oficials, del 1700. El segon capítol, sota el títol *L'estat il·lustrat (1760-1808)*, ens permet d'assistir a la intensificació i extensió de l'esmentada política de l'Estat espanyol a tota mena d'ensenyament i als llibres comercials i en l'estat francès a la proclamació revolucionària que calia imposar, per unificat, la llengua francesa i fer la vida impossible a tots els «patois» (33-59).— J. P. E. [4995]

J. PRADELLS, *Notas sobre los orígenes de la Biblioteca Nacional: las bibliotecas del arzobispo de Valencia Antonio Folch de Cardona*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Revista de Historia Moderna», 4 (1984 = *Libros, libreros y lectores*), 149-187.

Estudi només conegut per referència. Antoni Folch de Cardona fou austriacista declarat. Felip V li incautà els llibres, que foren destinats a iniciar la Biblioteca Nacional de Madrid.— J. P. E. [4996]

Jordi LLEONART, Josep M. CAMARASA, *La pesca a Catalunya el 1722 segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera* (Estudis marítims 1), Barcelona, Museu Marítim (Diputació) 1987, 127 pp.

Els autors editen en facsímil i en transcripció la *Reponse aux memoires qu'on a envoyé à Barcelone a lean Salvador apoticaire, et correspondant de l'Academie Royale des Sciences de París, sur les Pesches qui se font aux Cotes de Catalogne, auxquels il repond, et envoye les desseins necessaires*, ms. 432 del Musée National d'Histoire Naturelle de París, demanada per Antoine de Jussieu a Joan Salvador i Riera (1683-1725). Els editors estudien breument l'autor i les seves relacions amb científics d'arreu d'Europa; el manuscrit, bo i relacionant-lo amb la pesca dels primers anys del segle XVIII; les arts de pescar, que Salvador esmenta; i el catàleg de cent quaranta-dues espècies de peixos que figuren en el manuscrit. Els editors enfoquen el tema des del punt de vista de la història de les ciències naturals, i així mai no discuteixen problemes de tipus filològic. Són també reproduïts els sis dibuixos que Joan Salvador afegí al text. El llibre conté, de més a més, d'altres il·lustracions, la majoria procedents del *Diccionario Histórico de los Artes de Pesca nacional*, d'A. Sañez Reguard (Madrid, Ibarra 1791-1795, 5 vols.). L'obra de Joan Salvador, escrita el 1722, és el document monogràfic sobre la pesca a Catalunya més antic dels que es coneixen fins avui.— J. de P. [4997]

Amadeu J. SOBERANAS, *Apunts per a una biografia de Josep Romaguera*, dins «Hom. Comas», 447-456.

«Dades seleccionades, encara que eixutes... perquè serveixin per a fer un dia la seva biografia» de Josep Romaguera, c. 1642-1723 (447). Les notícies, procedents dels ACB, ADB, BC (*Fulletons Bonsoms*) i de l'epitafi inèdit de Pere Serra i Postius, ací transcrit de Barcelona, BC, ms. 197 (455-456), són disposades de forma cronològica, amb particular atenció als exemplars de les seves obres, sobretot sermons i edictes o dictàmens jurídics (449-453).— J. P. E. [4998]

Víctor NAVARRO BROTONS, *El Compendium Philosophicum (1721) de Tosca y la introducción en España de la ciencia y la filosofía modernas*, dins *La Ilustración*, 51-70.

Sis anys després d'haver aparegut el darrer volum del *Compendio Mathematico* (1707-1715), sortia el primer del *Compendium Philosophicum*, que en tindria cinc, en tres parts i onze tractats, vuit dels quals dedicats a la problemàtica «física». És eclèctic. La matèria seria composta d'àtoms, tal com deia Gassendi, però els àtoms no serien divisibles fins a l'infinit ni auto-motors (55). Quant a l'espai, segueix la distinció escolàstica entre espai extern i intern (58). Només admet buit entre els àtoms (60-61). La doctrina sobre el temps és pariona a la relativa a l'espai (61). El seu concepte metafísic de «moviment» és escolàstic (62): el físic o local és definit trànsit del mòbil d'un lloc a l'altre i porta l'autor a fixar-se més en el xoc dels cossos, on analitza en particular nou casos (64-65), el moviment compost de dos o més de rectilinis (65) i el moviment circular. Fa recurs

sovint a la llei de la inèrcia, però en el darrer tema evita la confusió entre moviment circular i inercial, confusió encara present en Galileu. Les conviccions atomistes influeixen en la doctrina sobre les propietats de la matèria (compressió i dilatació, gravetat), fenòmens que intenta d'explicar per llurs raons mecàniques (66), participant, però, de la confusió que en aquest camp regnava abans d'Isaac Newton (67). L'influx cartesià és predominant en l'explicació del fenomen de la llum. La temperatura seria el moviment vibratori de les partícules dels cossos (68). En les explicacions cosmològiques, sobre una base en gran part tradicional, es troben elements cartesianes (teoria dels vòrtexs per a explicar la trajectòria circular dels astres) i de Tycho Brahe (sistema astronòmic) (69). En síntesi, el *Compendium* seria una mostra de la progressiva renovació de l'ensenyament de la filosofia natural a Europa des de la segona meitat del segle XVII sota l'influx de Descartes i de la física pre-newtoniana (70).— J. P. E. [4999]

Miguel TRÍAS SAGNIER, *Jurisdicción de la Audiencia de Cataluña tras el Decreto de Nueva Planta*, dins «Revista Jurídica de Catalunya», LXXXV (1986), 113-132.

L'esmentat decret llevà la sobirania de la Reial Audiència, sotmetent-la al Consell de Castella. A base del text del decret i de la documentació posterior, conservada a l'ACA, *Reial Audiència i Acordades*, l'autor exposa tant les novetats estructurals de la mateixa Audiència (401) i el territori, en el qual era competent, com les causes (406-408) i persones, a les quals s'estenia la seva jurisdicció, atesa l'existència de grups aforats (eclesiàstics, nobles i militars, estudiants i alguns professionals, 404-406), la seva competència en primera i en segona instància (409-413) i la possibilitat d'apel·lació, tant a l'interior de la mateixa Audiència com al Consell de Castella (414-417).— J. P. E. [5000]

J. NEU-ALTENHEIMER, B. SCHLIEBEN-LANGE, *Provençal i català. Dos punts de vista diferents dels provençalistes i catalanistes al segle XVIII*, dins «Misc. Badia i Margarit» 5, 193-212.

L'article exposa els llocs comuns dels provençalistes francesos i després el punt de vista dels filòlegs catalans del segle XVIII sobre la relació entre el provençal i el català. Els mateixos autors resumeixen en aquests dos punts les tesis dels provençals i dels francesos: «la semblança o, encara més, la identitat entre el provençal i el català; la prioritat històrica del provençal en el cas de formulació d'una hipòtesi històrica —al·legant que el provençal hauria estat introduït a Catalunya» (199). Aquesta segona tesi s'hauria reforçat en reaccionar contra la tesi de Bastero, fins al punt de sostenir que el català no derivaria del llatí, sinó de la llengua romana o romànica, és a dir, el provençal (198-199). Els catalans, en canvi (Antoni Bastero, Antoni de Capmany i de Montpalau, Pere Màrtir Anglès, Josep Ullastra, Pau Ballot i Torres) defensen que el català deriva directament del llatí i no del llemosí i suposen la introducció del català al sud de França pels comtes de Barcelona, fet que hauria contribuït al perfeccionament del provençal (205). Enfront de la Revolució Francesa, protesten que hom consideri el català un «patois» i se senten esperonats a dotar-lo de gramàtica normativa (206-208).— J. P. E. [5001]

Alfredo FAUS PRIETO, *Aspectos geográficos en la obra de Antonio Bordázar de Artazu, impresor erudito valenciano del siglo XVIII*, dins «Saitabi», XXXVII (1987), 267-288.

Impressor per raguèlia, de la generació dels «novatores», erudit autodidacta, relacionat amb Manuel Martí, amb Joan Bta. Coratjà, amb Tomàs Vicent Tosca i amb Gregori Maians i Siscar, deixà dos volums d'un *Diccionario facultativo*; publicà la *Puntual rela-*

*ción de la avenida del río Turia...*, del 1731. La seva obra escrita és a València, Col·legi del Corpus Christi, *Biblioteca-Arxiu Hispano-Maiansiana*; no hi figura obra geogràfica específica, però l'atenció al tema fou constant, sobretot a la cartografia (269-270). Treballà quatre anys a posar al dia el pla de València de Tosca i l'any 1744 treballava en el de la Vall de Crist (270). Ultra Tosca, el seu inspirador és Claude François Milliet Dechaies, el valencià Vicent del Olmo i Pedro Hurtado de Mendoza (271). El sistema de ciències matemàtiques en el qual integra la geografia i les altres idees és en general el de les publicacions contemporànies o anteriors (276).— J. P. E. [5002

Josep BERNABEU MESTRE, *La renovación de la medicina en España, a propósito de la polémica en torno a la utilización de medicamentos químicos. «Parecer galénico-chymico sobre el antinomio», de J. Bta. Travalón, Elche, 1733, dins La Ilustración, 83-92.*

L'antinomi fou un dels elements de la lluita entre la medicina galènica i els seus principis artístics racionals, i la moderna, basada en l'experimentació i en la química. Ací és resumit l'opuscle de Joan Baptista Travalon (87-90), el qual admet l'ús mèdic de l'element conflictiu (l'antinomi) només en circumstàncies extraordinàries, que enumera en nombre de quinze. L'exposició és teòrica (91). La pàgina 92 presenta una taula dels autors citats en el *Parecer...*— J. P. E. [5003

Josep MASSOT I MUNTANER, *Agustí Eura i la seva «Descripció de la muntanya i santuari de Montserrat», dins «Misc. Romeu i Figueras» II, 99-126.*

Les dades biogràfiques conegudes fins ara són completades amb les que proporciona la informació prèvia a la seva elevació a l'episcopat (100-105). Recordades les obres escrites en català o en llatí, la major part inèdites (mss. 871 i 881-885 de la Biblioteca Universitària de Barcelona) (105-109), l'autor segueix Modest Prats en atribuir a Eura la *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català* (108-109), llengua en la qual també hauria escrit algunes poesies (109) i a la qual hauria dedicada una *Arte poética catalana*, potser no conservada. En vers és la *Descripció de la muntanya...*, atribuïda amb més o menys convenciment a Agustí Eura (110-114), atribució que l'autor confirma de forma apodíctica, per les «semblances mútues» entre la *Descripció...* i la *Oración panegyrica que al más soberano culto de...Mont-Serrat consagró la nació catalana...*, predicada a Madrid el 1734 (116), ja que, tot i ésser peces de gènere literari divers, «desenvolupen les mateixes idees i les expressen sovint amb les mateixes paraules» (122) i depenen de font idèntica, *La perla de Catalunya* de Gregorio de Argaiz. L'atribució és confirmada pel contemporani i company d'Acadèmia, Pere Serra i Postius, cosa que, de més a més, permet de datar la composició de la *Descripció...*entre el 1734 i el 1737 (123-124).— J. P. E. [5004

Manuel FERRER LLUCH, *El valenciano contrastado con el catalán en un diálogo seriojocoso*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», (octubre-diciembre 1987), 65-72.

Notícia d'haver estat trobada a l'Arxiu Arxiprestal de Morella una peça de més de trenta mil versos intitulada *Pensil celeste de flores*, escrita per Carles Gassulla d'Ursino en els primers decennis del segle XVIII. Les mostres del diàleg entre els personatges (un català, un valencià, un aragonès i un castellà) fan pensar en uns *Pastorets*, en els quals després d'haver-se mofat els uns dels altres amb un llenguatge no sols popular ans que subratlla les variants i diferències entre un català extremadament oriental i un d'occidental, tot arriba a la pau davant l'establia de Betlem. La presentació conté transcripcions de versos i àdhuc d'estrofes.— J. P. E. [5005

Gregorio del OLMO LETE, *La obra del semitista catalán Pere Màrtir Anglès, O. P. (1681-1754)*, dins «Estudis Romànics», XVIII (1981-1983 [1986]), 243-253.

Objectiu de l'autor en aquestes pàgines és «presentar sumariamente unos manuscritos inéditos que testimonian la preocupación por la filología semítica en la Barcelona del siglo XVIII» (253). Els dits manuscrits es conserven a Barcelona BU, procedents de la del convent de Santa Caterina. Les obres que contenen foren escrites entre el 1739 i el 1752. La primera, *Migdal Babel. Turris Babel...*, conté tres gramàtiques: d'àrab, de siríac i d'arameu, essent la segona la més interessant, ni que només fos per haver estat la primera que hom escriví en l'estat espanyol i tractar el siríac com a realitat lingüística i ortogràfica diversa de l'arameu (246). És el ms. 318. El mateix any 1739 Anglès escrivia l'*Hortus florum hebraicorum...*, vocabulari doble, hebreu-llatí i llatí-hebreu; aquest segon, organitzat com a diccionari de sinònims, fou peoner d'una realització lexicogràfica recent (249-250). És el ms. 731. El 1752 acabava un diccionari arameu-llatí. És el ms. 730 (250-251). El 1743 havia finalitzat la *Sylva vocum chaldaicarum, syriacarum et samaritanarum...*, on el vocabulari entre la llengua respectiva i el llatí és completat amb un índex de paraules llatines, que remetien a les pàgines on es troben (251-252). És el ms. 474. Encara copiarà en llengua aramea l'*Evangelii de Sant Mateu* (ms. 350), en realitat text siríac, escrit en caràcters quadrats (252-253).— J. P. E. [5006

Luis Díez MERINO, *¿Un evangelio arameo de Mateo en la Universidad de Barcelona? (Manuscrito BUB n.º 350)*, dins «Anuario de Filología», 10 (1984), 65-88.

Recordat el treball de Pere Màrtir Anglès, bibliotecari de Santa Caterina de Barcelona en la primera meitat del segle XVIII, són ofertes algunes notícies sobre el ms. 350 de la Biblioteca Universitària de Barcelona (66) i estudiant el *Ketaba de-qadisa Evangeliiyan de-Matei*, transcripció en caràcters arameus d'una versió siríaca de Sant Mateu (66). Anglès considerava que Jesús de Nazaret parlava en caldeu i que l'*Evangelii de Mateu* fou escrit en la mateixa llengua (67), tal com diu en el pròleg, ací transcrit (68). L'autor no ha pogut precisar quina fou la font del text transcrit per Anglès, però constata que usà els signes de puntuació normals a l'Occident. Les pàgines 72-83 contenen la transcripció de tres capítols de l'esmentat evangeli i les 84-87 una sinopsi comparativa entre mots del text d'Anglès i els corresponents de tres edicions.— J. P. E. [5007

Gregorio del OLMO LETE, *Una sintaxis hebrea del siglo XVIII*, dins «Anuario de Filología», 10 (1984), 127-146.

La gramàtica hebrea del ms. 1837 de la BU de Barcelona és, en la morfologia, reproducció manuscrita de la de Joannes Reuchlin, amb alguna variant (128-129). La novetat consisteix en la sintaxi, normalment desconeguda en les gramàtiques hebrees (129-142). És còpia almenys del segle XVIII, procedeix de Sant Josep de Barcelona, i fins ara l'únic element de localització són els exemples en llengua castellana. No se'n coneix l'autor ni en quines fonts s'inspirà (146).— J. P. E. [5008

Pau MORA, *El pare Antoni Ramon Pasqual, abat de la Real de Mallorca i primer historiador del monestir. De Notitia Monasterii Regalensis a Breve historia*, dins «Comunicació», núms. 40-41 (setembre-desembre 1985), 35-46.

Les dues obres es conserven manuscrites a la biblioteca de la Real. L'impuls inicial vingué de les preguntes adreçades per l'abat general del Císter el 1735. La recerca de dades coincidirà amb el tràngol que pretenia separar Pasqual de la seva càtedra en la Universitat

Lul·liana (38-39). El resultat fou la *Notitia* del 1738, conservada autògrafa (39-40). Responia a un qüestionari d'almenys vint-i-cinc punts (hom els havia reduïts a sis en l'enquesta enviada a Poblet). En la resposta, com si es tractés d'admonició o advertiment, Pasqual subratllava la munificència dels qui havien dotat la casa (43), la seva particular relació amb els reis i amb Ramon Llull. El resultat fou una exposició desapassionada, imparcial i, de vegades, dura (44). Jaume Finestres utilitzà la *Notitia* en la seva *Historia de Poblet* (45). Complert l'encàrrec, seguí l'atenció al tema, demostrada per les anotacions marginals al primer escrit, cosa que desembocà en la *Breve historia*, basada no sols en documentació de la Real, ans també en la del Reial Patrimoni i en la de la Seu de Mallorca (45).— J. P. E. [5009]

Romà PIÑA HOMS, *El magisteri de Juníper Serra a la Universitat de Mallorca*, dins «Comunicació», núm. 37-38 (març-juny 1985), 19-23.

Ultra la notícia que fou lector de teologia escotista a la Universitat Lul·liana de Mallorca i la d'haver-se conservat «quatre textos manuscrits, pertanyents al gènere d'apuntes de classe» (19), dos dels quals a Ciutat de Mallorca, Biblioteca Pública Provincial, i un almenys a la de la Congregació de Sant Felip Neri, ací són ofertes dades sobre les seves primeres actuacions universitàries (20) i és resumida la situació de la universitat entre el 1743 i el 1749 i en particular de la Facultat de Teologia (22-23).— J. P. E. [5010]

Vicent-Pau SERRA I FORTUÑO, *Els goigs a la Mare de Déu de l'Avellà. Catí (Els Ports)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 17 (enero-marzo 1987), 75-82.

El text, ja imprès a mitjan segle XVIII i ací reproduït (78-80), és conservat en sis còpies. Oferiria «una interessant versió dels 'goigs terrenals' de la Verge Maria, tipus emprat al segle XV» (76). Són formats per tornada inicial, tornada final i sis octaves, esquema que es troba en quatre altres goigs valencians (77). Ací són assenyalades les variants de sis còpies (80-82).— J. P. E. [5011]

Jaume PASTOR FLUIXÀ, *Fr. Jacinto Segura (1668-1751): el «Norte Crítico» y las polémicas con Sales* (Publicaciones de la Caja de Ahorros Provincial 137), Alacant 1986, 232 pp.

El llibre és dividit en dues meitats, gairebé idèntiques: la dedicada a la presentació del personatge i dels seus escrits polèmics (13-114) i la destinada a reproduir vuitanta-una cartes de Segura a Gregori Maians i Siscar (117-226), conservades a València, Col·legi del Patriarca, *Biblioteca Arxiu Hispano-Maiansiana*, 36. Reconstruïda la trajectòria vital de Segura a base de les fonts de l'orde dominicà, amb particular atenció a l'activitat professional a Oriola i a València (27-34), a partir de la pàgina 37 són indicades les successives publicacions del mateix Segura (cf. 21), en particular el *Norte crítico*, del 1733, manual en el qual són resumides les exigències crítiques per a una reconstrucció fidedigna del passat, sense, però, que l'autor s'atreveixi a treure les conseqüències lògiques dels principis a l'hora d'aplicar-los a certs apòcrifs (57) ni als falsos cronicons, mantinguts per la raó de «la pureza de la Historia Eclesiástica de España» (60). La part més important, però, és la dedicada a exposar les polèmiques minucioses que contraposaren Segura amb el valencià Agustí de Sales (79 ss.; cf. 19-21) i amb els autors del «Diario de los Literatos de España» (87 ss.), polèmica coneguda no sols pels escrits de les dues parts, ans també per les cartes ací publicades, car són centrades, gairebé de forma exclusiva, en les referides polèmiques. Només en qualque ocasió trobem notícia relativa a la biblioteca de Sant Domènec de València en la primera meitat del segle XVIII (153-154 i 204) o sobre importa-

ció de llibres italians i francesos a València (170-171), sobre l'atribució de certa frase a Sant Gregori el Gran (157) i contra el general de l'orde dominicà (207-208 [el general sembla ésser Tomàs Ripoll]). Assenyalen la notícia que el 23 de març del 1739 caigué una gran nevada a València i als seus voltants (179). A mesura que avancen en el temps, les lletres s'ocupen més dels llibres o d'altres escrits que cada un dels autors va publicant.— J. P. E. [5012]

Gregori MAYANS Y SISCAR, *Obras completas. III. Retórica*. Edición preparada por Antonio MESTRE SANCHIS. Prólogo de Jesús GUTIÉRREZ (Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva 13), Oliva-València 1984, XXVI i 660 pp.

La importància de la teoria retòrica per a Maians no és sols visible en les obres que li són dedicades, síntesi de clàssics tant antics com moderns, ans també en d'altres, on estableix el principi que la perfecció d'un llibre és resultat de «buena invención, devida disposición y lenguaje proporcionado al asunto» (XI). Distingeix entre retòrica, art d'embellir el discurs, i oratòria, síntesi basada en el domini dels més variats coneixements (XII), distinció, però, que després desapareixeria, car la retòrica seria definida «art de convèncer», definició que té repercussió política, car persuadir correspon a la democràcia i agradar a l'absolutisme (XIII-XIV). Encara que tingué precedents immediats, Maians sembla ignorar-los (XV-XVII). En insistir en els models clàssics, Maians s'ha convertit, després de Nicolás Antonio, en el gran impulsor de la història literària (XVIII), tot encaminat a la perfecció del discurs (XIX). Els models clàssics en prosa i en vers, tan abundants en la *Retòrica*, demostren les preferències, però també els obllits (Góngora, Ercilla, Francisco de Aldana) (XXI). Antoni de Capmany, en canvi, sembla insensible al mèrit de Maians (XXIV-XXV). El cos del llibre reproduceix la *Rhetorica*, edició de València 1757.— J. P. E. [5013]

Gregori MAYANS Y SISCAR, *Obras completas. IV. Regalismo y jurisprudencia*. Edición preparada por Antonio MESTRE SANCHIS (Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva 14), Oliva-València 1985, XXIV i 588 pp.

Mestre explica en la introducció els treballs realitzats per Maians al servei de Blas Jovert, alguns dels quals aquest publicà amb nom seu, entorn del concordat del 1737 i després entorn del de 1753. La tesi de Maians era que les facultats reials en camp eclesiàstic (el dret de patronat, per exemple) no procedien de concessió graciosa de la Santa Seu, ans de l'antiga legislació i costum ja vigent en temps del gots i sancionada pels concilis nacionals (XIV-XV). Els escrits publicats en aquest volum són: *Informe sobre la Iglesia de Calatayud* (1-24), *Respuesta al Nuncio Apostólico* (25-96), *Examen del Concordato del 1737* (97-157), *Informe canónico-legal* (159-216), *Observaciones al Concordato de 1753* (217-469), *Carta al Arzobispo Andrés Mayoral* (471-494), *Carta a José Berni* (495-512), *Advertencias a D. Miguel Sánchez* (513-535) i *Idea de un diccionario universal en la jurisprudencia civil* (537-585).— J. P. E. [5014]

Gregori MAYANS Y SISCAR, *Obras completas. V. Ensayos y varia*. Edición preparada por Antonio MESTRE SANCHIS (Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva 15), Oliva-València 1986, XX i 492 pp.

La introducció presenta les tres parts de l'aplec. La primera recull quatre assajos, començant per la *Carta al pavorde Calatayud*, defensa de l'autonomia de la ciència física, filològica i històrica moderna en relació a l'escolàstica i en particular a la física d'Aristòtil

(VII-VIII). La *Idea de la gramática latina*, exposició de raons de la posterior *Gramática latina* (VIII-IX). La *Vida de Virgilio*, pròleg a una incompleta traducció castellana de tota l'obra de Virgili (IX-X); i *Arte de pintar*, fidel al text i a l'ortografia de l'autor (X-XII). La segona secció engloba pròlegs i censures de llibres fins a un total de quaranta-set peces (XII-XVIII i 261-373). La tercera comprèn els onze escrits de Maians publicats sota noms diversos (XVIII-XIX i 377-411). El volum és completat amb una taula de persones dels cinc toms, realitzada per Salvador Cardona i Josep Castell (415-482). Les darreres pàgines contenen la taula general dels cinc volums d'obres castellanques de Maians (484-488).— J. P. E. [5015]

Gregori MAYANS Y SISCAR. *Epistolario*. VII. *Mayans y Martínez Pingarrón, 1. Historia cultural de la Real Biblioteca*. Transcripción, estudio preliminar y notas por Antonio MESTRE SANCHIS (Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva 16), València 1987, 630 pp.

La introducció exposa les interioritats de la política i de les relacions personals entorn de la Biblioteca Reial a través de les cartes que alguns dels protagonistes de la institució esmentada enviaren a Maians. Cauen en el nostre camp les informacions relatives al fracàs del nomenament de Manuel Martí a director d'aquella biblioteca (13), les que fan referència al nomenament de Maians a un dels càrrecs de la mateixa i a les seves relacions amb els altres personatges (15-18 i 21-24), les que s'ocupen de la publicació de la *Biblioteca Hispana* de Nicolás Antonio (38) o a la del *Diálogo de las medallas* d'Antoni Agustín (59) o els judicis de Maians sobre escriptors coetanis (65 ss). El cos del volum conté el text anotat de 458 cartes creuades entre els dos personatges indicats en el títol, datades entre el 1739 i el 1756 (77-614), procedents de València, Col·legi del Patriarca, *Biblioteca Arxii Hispano-Maiansiana*. Les pàgines 615-625 contenen la taula de noms.— J. P. E. [5016]

Liliane M<sup>a</sup> DAHLMANN, *Cartas escritas entre Don Gregorio Mayans y la familia Medina Sidonia. Años 1739-48*, dins «Revista de Literatura», XLIX (1985), 575-592.

L'intent de publicar la *Censura de las historias fabulosas* de Nicolás Antonio, inscrit en el marc més general d'elaborar una història crítica sòlida, topà amb els defensors de les llegendes tradicionals, políticament més rendibles. Tomàs Ferrandis [de Mesa], personalment afectat per aquell intent, insultà Maians: «asno que rebuzna» i encara coses més personals (577). L'Archivo Ducal de Medina Sidonia, a Sevilla, conserva la correspondència entre Maians, la duquessa mare i el duc de Medina Sidonia, antic deixeble de Maians, entorn d'aquell episodi. Una selecció, que inclou setze lletres de Maians i cinc bitllets de la duquessa, és ací publicada «in extenso» (579-592).— J. P. E. [5017]

Antonio BENLLOCH POVEDA, *Historia y Derecho: la Historia en el razonamiento jurídico de Gregorio Mayans y Siscar (1699-1781)*, dins *La Ilustración*, 333-349.

Si durant l'època imperial romana el dret s'havia de mantenir incontaminat de qualsevol element fàctic o adjacent, comentaris inclosos, l'existència d'una doble sobirania derivada del fet cristià i la d'un nou dret, el canònic, comporta la problemàtica relativa al fur mixt, com és ara la del Patronat Reial en relació a l'església, els límits del qual depenen de la documentació emanada en els segles successius i conservada en els arxius (337); o la que mira el costum, en tant que font de dret (339). Maians no sols formulà els dits principis, ans encara els aplicà al problema del Patronat Reial, posat en dubte per Benet XIV (343), i arribà a la fórmula «unidad en lo dogmático, libertad en lo jurídi-

co» (349), sempre, però, que les fonts més vàlides recolzin tal particularitat (345-348).— J. P. E. [5018]

M<sup>a</sup> Luisa CABANES CATALÁ, *Los sistemas de datación medieval en el prólogo las obras* (sic) *del marqués de Mondéjar*, dins *La Ilustración*, 175-188.

Resum de les explicacions dedicades per Gregori Maians i Siscar al tema dels successius sistemes de datació de documents en el *Pròleg* esmentat en el títol.— J. P. E. [5019]

Pierre BIDART, *Le projet d'État-Nation espagnol au XVIII<sup>e</sup> siècle et le différend linguistique castillan-basque*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXIII (1987), 387-407.

També en el segle XVIII hi havia desequilibris entre el centre i la perifèria de l'Estat Espanyol i l'obra de Francesc Romà i Rossell, d'Antoni de Capmany de Montpalau i de Gregori Maians i Siscar ho confirma. En relació al problema de quina hauria estat la llengua més primitiva d'Espanya, Maians s'expressava dins *Orígenes de la lengua española* del 1737 (394). Impugnava la tesi de l'antiguitat i de la universalitat del basc en l'Espanya primitiva (395), car la o les llengües anteriors a la romanització haurien desaparegut (396) i després cap llengua no seria tan pròxima al llatí com el castellà; el basc seria una entitat residual, desfigurada per alteracions i préstecs (397). Li contestà Manuel de Larramendi amb una sèrie de contra-tesis (403-405).— J. P. E. [5020]

Vicente LEÓN NAVARRO, *Luis de Granada y la tradición erasmista en Valencia* (siglo XVIII). Prólogo de Antonio MESTRE SANCHIS. Alacant, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert 1986, XII i 292 pp.

El primer capítol és destinat a recordar la significació de Luis de Granada, i en particular el fet d'ésser «hereu» de sant Joan d'Àvila i d'Erasme de Rotterdam (1-32). Immediatament salta a Gregori Maians i Siscar, el qual, gràcies a la *Bibliotheca Hispana Nova* de Nicolás Antonio (33), s'adonà de la importància del de Granada sobretot com a mestre d'una predicació que havia de desterrar la barroca. Maians formulà l'alternativa primer en la *Oración que exhorta a seguir la verdadera elocuencia española* del 1727 (35-37) i sobretot en *El orador cristiano* del 1733, destinat a restablir l'eficàcia de la predicació (39), criticant la barroca (40) i sobretot exposant tant els requisits del predicador, sense els quals els bisbes no haurien de permetre de predicar (41-42), com les característiques del discurs, calcades de les que proposa Luis de Granada en la *Rhetorica ecclesiastica*, tot encaminat a un cristianisme més íntim i exigent (45). L'obra i l'any assenyalen un canvi de direcció entre els eclesiàstics valencians i l'autor ressegueix aquest influx en Josep Climent i Avinent (48-64), en Felip Bertran (64-82), en Asenci Sales (96-104), en fra Antoni Andrés (91-93) i en Francesc Guijarro (93-96). Una segona generació de valencians, influïts per les idees de Gregori Maians, per les de Luis de Granada i per les d'altres grans mestres castellans del segle XVI, és la presidida per les figures de Vicent Blasco (106-115), de Joan Bta. Muñoz (115-132) i de fra Lluís de Galiana (132-138), l'actuació dels quals és contemporània del regnat de Carles III. En ells, l'esperit divers del del Barroc es manifesta en l'exigència d'adequar formació i predicació, professió de cristianisme i vida segons l'evangeli, instrucció del poble i rigorisme moral i en la contraposició a les qüestions inútils, al probabilisme i als jesuïtes que el personificaven; tots demanaven la traducció de la *Biblia* en la llengua del poble. En derivà una política de publicacions d'obres autòctones de la línia esmentada i dels clàssics castellans, francesos i italians rigoristes (105-138). Aquest fou el programa dels pontificats de Felip Bertran a Salamanca (140-161), de Josep

Climent a Barcelona (161-176), imitats per Francesc Armanyà (176-179) i per Feliu Amat (180-181). És natural que els mateixos principis presidissin les constitucions dels Col·legis o Seminaris creats o reformats després de l'expulsió dels jesuïtes, entre els quals són esmentats els d'Oriola (224-226), de Sogorb (238) i de Barcelona (243-246). Antoni de Capmany s'hauria sumat a aquesta trajectòria (211-212).— J. P. E. [5021]

François LÓPEZ, *Un monument à la gloire de Mayáns: l'édition de sa correspondance et de ses oeuvres*, dins «Bulletin Hispanique», LXXXVIII (1986), 439-444.

Presentació de les publicacions d'Antoni Mestre i Sanchis relatives a Gregori Maians i Siscar, primer estudiant el seu pensament i després editant els sis volums de l'*Epistolario* de Maians i després els cinc volums de les seves *Obras Completas* en castellà. López admira el treball de Mestre i judica que el coneixement de Maians i dels homes que treballaren en la seva línia ha documentat un grup d'estudiosos de categoria europea abans pràcticament desconeguts.— J. P. E. [5022]

*Testamento dell'arcivescovo di Reggio Calabria Damiano Palou Valenziano (1751)*, dins «Bollettino Calabrese di Cultura e Bibliografia», II (1985), 25-28.

Transcripció, realitzada per Franco Masino, de fragments del testament de Damià Palou, [de Gandia], conservat a Reggio Emilia, Archivio di Stato, *Miscell. et Coll.* 5/II. Algun dels fragments fa referència a lletres de llibres d'aquell arquebisbe.— J. P. E. [5023]

Dolors RICART I SAMPIETRO, *El discurs eclesiàstic al voltant del món femení a la Catalunya del segle XVIII*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 241-244.

Resum de tesi de llicenciatura. Les fonts utilitzades són de tipus «normatiu», com és ara els catecismes, les doctrines cristianes, els tractats de confessors, les teologies morals, els tractats sobre els sagraments; de tipus «pastoral», com és ara els sermonaris, els llibres de meditació o les cartes pastorals; i els escrits d'«opinió» dedicats monogràficament a algun tema (família, estat de vida); també en aquesta literatura és perceptible el pas del Barroc a la Il·lustració (242). L'autora resumeix la temàtica destinada a configurar la vida de la dona en les seves successives edats i possibles estats, bo i subratllant que «la noia apareix greument discriminada i allunyada de l'accés al món del saber» i el màxim que li és concedit és saber de llegir, no d'escriure (243).— J. P. E. [5024]

Adolfo DOMÍNGUEZ MOLTÓ, *El P. Tomás Serrano (Un humanista del siglo XVIII)* (Publicaciones de la Caja de Ahorros Provincial 130), Alacant 1986, 190 pp.

El llibre té tres grans temes: el biogràfic de Tomàs Serrano, basat sobretot en la vida que n'escriuí el també jesuïta Miquel Garcia, ultra les fonts normals de la Companyia de Jesús; el de les seves relacions amb Gregori Maians i Siscar, conegudes per la correspondència conservada a València, Col·legi del Patriarca, *Biblioteca Hispano Maiansiana*, de la qual són transcrits molts i llargs fragments (37-65); i les mateixes obres de Serrano, en els capítols dedicats a presentar-les. Els resultats del seu magisteri de retòrica a València consten en les respectives publicacions dels certàmens de final de curs, els anys 1744-1748 (25-36), que han d'ésser completats amb els discursos d'obertura del curs de l'estudi, encomanats a ell cinc vegades consecutives aquells mateixos anys (113-121). Des del 1749 ensenyà filosofia a Gandia, situació que li feu avinent de restablir la pau amb Maians

i d'aprofitar-se de la seva biblioteca (54-65). L'expulsió dels jesuïtes conduí Serrano en un primer moment a Còrsega, on procurà de proseguir la seva dedicació a l'estudi i a l'ensenyament (75-90), i després a Ferrara, on participà en l'enfrontament protagonitzat pels jesuïtes de la província d'Aragó amb els intel·lectuals italians, enfrontament que provocà les grans obres d'aquells autors defensant aspectes diversos de la cultura espanyola, ultra l'intent de Joan Andrés i Morell d'oferir una visió global de totes les literatures. Serrano, a més d'escriure versos, reivindicà els antics escriptors llatins d'Hispania, en controvèrsia amb Girolamo Tiraboschi (151-175). Les darreres pàgines reporten judicis publicats amb motiu de la seva mort l'any 1784 (177-178). Recordarem que entre les seves obres (181-188) hi ha la crònica de les festes valencianes del 1755 en ocasió del tercer centenari de la canonització de sant Vicent Ferrer, on no manquen composicions escrites en català (121-125). J. P. E. [5025]

Josep M. BERNADAS, *Informes de bisbes de diòcesis catalanes i aragoneses presentant candidats a prebendes indïanes (1756)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 59 (1956), 129-155.

La presentació subratlla que dels cent quaranta-vuit proposats, cent trenta-un tenien títol de doctor, trenta-vuit dels quals obtingut a Cervera i quinze a Gandia (130). Seixantatres eren graduats en teologia, vint-i-dos en dret canònic i tretze «in utroque» (131-132). Set dels vuit autors, bisbes dels vuit bisbats del Principat, no eren catalans (132-133). El text de les propostes és reproduït en les pàgines 136-151 i les cartes que les acompanyaven en les 152-153. La taula alfabètica dels cent quaranta-vuit proposats omple les pàgines 154-155. Cada proposta conté les principals dades biogràfiques i la caracterització del proposat. El text és de Sevilla, Archivo General de Indias, *Indiferente General*, lligall 2.297. Subratllem que en les presentacions del bisbe de Solsona figuren alguns catedràtics de la Universitat de Cervera (140-142).— J. P. E. [5026]

Tomàs AMORÓS, *Mallorca 1740-1800. Memòries d'un impressor*. A cura de Carme SIMÓ (Biblioteca Marian Aguiló 4), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983, 152 pp.

El text de Tomàs Amorós consisteix en un conjunt d'anotacions agrupades seguint els anys que van del 1740 al 1800. Moltes d'elles tenen particular relació amb el nostre tema. Així, per exemple, les notícies relatives a petites o a grans baralles entorn del lul·lisme van del 1749 al 1799 i es troben a les pàgines 46, 47, 49, 51, 52, 69, 70, 71, 72, 74, 76, 78, 83-87 i 109. Cal precisar que Amorós no dissimula la seva tirada anti-lul·lista. L'altre bloc que proporciona nombre de notícies és el relatiu a l'Estudi General, ja que l'expulsió i substitució dels jesuïtes repercutí en les escoles, tal com hom pot veure en les informacions de les pàgines 56-58, 60-62, 64, 67-68, 71 i 90; completem-ho amb les notícies sobre les escoles fundades per la Sociedad Económica de Amigos del País en les pàgines 85, 91, 104. Amorós no oblida de consignar les successives prohibicions de la llengua catalana: d'ensenyar, el 1768 (55), d'emprar-la en la predicació i en el catecisme (62) l'any 1773. Afegim la notícia de la creació d'escola per a al·lotes el 1773 (62). Amorós era impressor i per això no manquen informacions sobre impremtes i edicions: 62, 63, 68 i 107. La introducció, a més de presentar breument autor i obra, estudia en particular les característiques de la llengua escrita per Tomàs Amorós i Cerdà (1735-1800). Subratllem la dada segons la qual l'editora té comptabilitzats cinquanta-sis noticiaris mallorquins dels segles XIV-XVIII (8, nota 11). Després del text, trobem en el llibre l'aparat crític

(113-129), un glossari de mots (131-137), la bibliografia (139) i l'índex onomàstic (141-149).— J. P. E. [5027]

Antonio LAFUENTE, José Luis PESET, *Las Academias Militares y la inversión en ciencia en la España Ilustrada*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinæ Scientiarumque Historiam Illustrandam», 2 (1982), 193-209.

L'apèndix proporciona informació en forma de fitxa sobre l'Academia de Matemàtiques de Barcelona (Cuerpo de Ingenieros) (204), sobre l'altra Academia de Matemáticas de Barcelona (Cuerpo de Artillería) (206) i sobre l'Academia Militar de Barcelona (208), a les quals hi ha qualque referència en l'exposició inicial.— J. P. E. [5028]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *El tema del «pagès» en els romanços catalans*, dins «Misc. Vallverdú», 473-500.

Definit el «romanso» com a forma de literatura popular viva fins a començaments del segle XX (476-477), l'autor presenta un inventari dels que ha pogut trobar a Barcelona, BC i AHCB, i a Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, dos dels quals foren impresos abans d'acabar el segle XVIII: *Nova i llastimosa relació dels treballs i de la misèria...*, i *Acte de contrició i memorial de penes, dels treballs i de la misèria...*, tots dos impresos el 1754, essent respectivament primera i segona part d'una obra total (477-478). Tots dos són de la BC. Llur funció era la d'escampar la notícia d'una calamitat i explicar, de retop, fenòmens com l'encariment del pa o l'abundància de captaires procedents de la comarca colpida.— J. P. E. [5029]

François LÓPEZ, *Sobre la imprenta y la librería en Valencia en el siglo XVIII*, dins *La Ilustración*, 209-221.

Després d'haver recordat en què consistiren les jornades de control de les impremtes i de les llibreries valencianes els dies 8 i 9 de febrer del 1757 (209-212), de les quals hom dedueix l'existència de nou impremtes i de quinze llibreters, ultra algunes parades, es refereix al problema de la impressió de llibres per a la recitació de l'ofici diví, al qual Antoni Bordazar dedicà la seva *Plantificación de la imprenta de el rezo sagrado...*, València 1732, del qual són transcrits considerables fragments relatius al paper, als caràcters o tipus de lletra (214-216), projecte que, si s'hagués realitzat, hauria donat gran volada a la impremta valenciana. En canvi, fou impresa a València, entre el 1790 i el 1793, la primera edició en castellà de la *Bíblia* en la versió de Felipe Scío de San Miguel. L'autor compara la vitalitat editora de ciutats perifèriques com Barcelona i València amb el centralisme parisenç, que anihilà un centre editorial tan important com Lió (218). Les darreres pàgines ofereixen un conjunt de notícies sobre el llibreter Joan Antoni Mallès, procedent del Delfinat (219-220).— J. P. E. [5030]

Cayetano MAS GALVAÑ, *Un aspecto de la influencia valenciana en la renovación de los estudios: José Pérez y la reforma del Seminario de San Fulgencio de Murcia*, dins *La Ilustración*, 151-173.

Alumne de l'estudi de València entre el 1744 i el 1751 i catedràtic de filosofia tomista el 1757, preferí la línia de Vicent Tosca, la fonamentació matemàtica i una incipient observació de la naturalesa a l'austeritat d'Aristòtil (152-153). Aquesta etapa valenciana, ja coneguda pels estudis de Joan Florensa, fou seguida d'una temporada a Madrid, on for-

mà part del grup patrocinat per Francesc Pérez i Bayer, on obtingué l'ardiaconat de Chinchilla en el bisbat de Cartagena (154-157). El 1772 fou nomenat rector del Seminari de Múrcia, on intentà d'introduir les idees dels il·lustrats i fou blanc de l'atac sobretot dels dominicans, amb denúncies a la Inquisició, en les quals no mancava el retret de defensar idees de Quesnel i de Jansení (169).— J. P. E. [5031]

Josep CLOSA FARRÉS, *Pompeya y Herculano en las letras hispánicas*, dins «Anuario de Filología», 10 (1984), 1-26.

El descobriment arqueològic de Pompeia i d'Ercolano a mitjan segle XVIII tingué repercussió múltiple en la pintura, en la poesia i en l'erudició. En trobem ressò en correspondència de Josep Finestres a Gregori Maians i Siscar ja l'any 1759, amb referència a dos volums portats per Francesc Pérez Bayer (9-11); el jesuïta alacantí Pere Montengon faria observacions directes entorn de les peces descobertes en *Sobre el modo y costumbre de los antiguos en dorar las estatuas y metales* (11-14); Josep Miquel i Francesc Daniel hi feien referència en les lloances pòstumes de la Universitat de Cervera a Carles III (20-23).— J. P. E. [5032]

Francisco MARCA, *Crónica de la Provincia Franciscana de Cataluña. Parte segunda. Introducción e índices de José MARTÍ MAYOR* (Crónicas Franciscanas de España 22), Madrid 1987, XXII i 590 pp.

Aplegades les poques notícies del mestratge de Francesc Marca a Tarragona, primer a l'Estudi General, després al convent, és recordat el seu nomenament de cronista de la Província Franciscana el 1743. El 1746 ja havia escrit una *Descripción de las cosas memorables de nuestra provincia* limitada als esdeveniments del segle XVI. El 1759 ja tenia enllestida la part de la *Crónica*, ara reeditada (X), la qual fou impresa el 1764. L'autor morí el 1771. Es conserven d'ell a Barcelona, Arxiu de la Província Franciscana, els apunts de tot un *Cursus Philosophiae* dictat el 1725 i el 1727. La seva font principal per a la *Crónica* fou l'Arxiu de la Província, aleshores conservat a Sant Francesc de Barcelona; n'usà d'altres, com és ara l'ACA (XI-XII). La *Crónica* s'ocupa bàsicament de l'origen i de les vicissituds de la reforma o observança franciscana de Catalunya fins al 1759 (XIV-XV). La pàgina XX conté un mapa dels convents, la XXI la llista completa dels mateixos i les 569-588 l'índex de persones. Les pàgines 1-566 són reproducció fotogràfica de l'edició del 1764.— J. P. E. [5033]

Estrella RIBES TRAYER, *La formación de una historia de Porta-Coeli*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 195-210.

Josep Pastor, cartoix d'aquella casa, escriví el 1766 *De rebus monasterii Porta (sic) Coeli*. La part genèrica, relativa a la formació i fonts de l'obra, és coneguda dels lectors d'ATCA, VI (1987), 540, núm. 3766. La part pròpia de Porta Coeli és rica sobretot a partir del 1700 (204-210), amb notícies relatives a la biblioteca, de 698 volums (207), i a la Guerra de Successió.— J. P. E. [5034]

Philip D. RASICO, *A Nineteenth-Century Traveler's Notes on the Minorcan Dialect and Customs of St. Augustine, Florida*, dins «Catalan Review», I/2 (December, 1986), 89-100.

Recordat l'èxode de menorquins a Florida el 1768 i llur assentament a San Agustín, l'autor resumeix la troballa d'aquell grup el 1843 per William Cullen Bryant i reproduceix

la seva transcripció del *Deixem lo dol* i de la *Cançó de les formatjades* (94-97), bo i assenyalant-ne les particularitats menorquines (98-99).— J. P. E. [5035]

Dolors CONDOM I GRATACÓS, *Pere Bes i Labet, un gironí singular del segle XVIII*, dins «Revista de Girona», XXXIII (1987), 492-497.

Presentació de les dues edicions gironines, traduccions castellanes realitzades per Pere Bes, de l'*Epistola ad Pisones* d'Horaci i del *Bucolicarum libri* de Virgili, publicades respectivament el 1768 i el 1771. El darrer llibre contenia qualche poesia llatina de l'autor, com és ara *In obitum vatis Jacobi Vanierii ecloga* (496). Les dades biogràfiques relatives a Bes acaben en plena joventut, car sembla que marxà de Girona, entre d'altres raons, perquè fou blanc de l'enveja d'altres lletraferits. En tant que llatinista, l'autora el qualifica d'arrelat en el tecnicisme rutinari escolàstic i gramatical, tot i no mancar-li esperit crític (495); en tant que poeta, els seus versos serien «peces mediocres, purs entreteniments literaris o exercicis poètics escolars» (496). També li són conegudes una octava i una quarteta en castellà, ací transcrites (497).— J. P. E. [5036]

Emili CASANOVA, *La relació de les festes de Bunyol de 1769 de Bartomeu Tormo*, dins «Misc. Romeu i Figueras» I, 207-221.

Presentat Bartomeu Tormo, enumera les vuit obres seves conegudes fins ara (208-209), a les quals s'ha d'afegir la *Relació de les festes que à fet la vila de Buñol per la dedicació de la nova Església...*, conservada a València, BU, ms. 744 i ací transcrita (211-221). Peça de pocs mèrits literaris, és document interessant per a la història de la llengua i per a la de la vida social de Bunyol (210).— J. P. E. [5037]

Enric SOLER I GODÉS, *Els cronistes (sic) de València, Agustí Sales i Alcalà*, dins «Crònica XV Asambleta», 461-463.

Resum de la biografia (1707-1774), indicació bibliogràfica de tres de les seves obres publicades (aquestes haurien estat una vintena) i d'onze de manuscrites «existents a la biblioteca de Cruïlles i de la Universitat» (463).— J. P. E. [5038]

Marià RIBAS I BERTRAN, *La casa Abadal de Mataró; impressors i gravadors. Notes d'art popular*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 26 (juliol 1986), 28-36.

Aplec de notícies sobre la trajectòria dels Abadal, de Moià a Manresa i d'allí a Mataró, i reconstrucció de llur assentament familiar en aquesta ciutat en els vint darrers anys del segle XVIII, a base dels llibres sacramentals de Santa Maria, conservats en el Museu Arxiu. La segona part de l'article exposa la trajectòria general de l'activitat impressora dels Abadal mataronins, sense precisar dates. Hí ha vuit reproduccions no datades, però algunes podrien pertànyer al segle XVIII.— J. P. E. [5039]

Francesc COSTA I OLLER, *Els Abadal: Orígens de la impremta a Mataró*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 26 (juliol 1986), 37-40.

Explicita alguna de les notícies esmentades en l'article precedent i en particular alguna de relativa a l'activitat impressora dels primers anys d'estada a Mataró, car el 1795 Joan Abadal obtingué permís d'imprimir reials cèdules i ordres per als llocs del correigment de Mataró.— J. P. E. [5040]

Jesús PRADELLS NADAL, *Valencianos en el Real Gabinete de Historia Natural*, dins *La Ilustración*, 93-108.

L'article exposa les notícies biogràfiques relacionades amb aquell Reial Gabinet dels dos germans Joan Baptista i Marià Bru de Ramon, de Joan Palafox i Rovira i de Tomàs de Vilanova Muñoz i Entraigües. El primer és autor de l'obra en dos volums, *Colección de láminas que representan los animales y monstruos del Real Gabinete...*, Madrid 1784-1786 (96). El segon formà una col·lecció de peixos dissecats a València, la llista dels quals també aplega els noms catalans (98); les pàgines següents contenen fragments de judicis desfavorables sobre la seva capacitat de treballar bé (100-104). Són ben diferents del judicis relatiu a Palafox (106). Tomàs de Vilanova Muñoz i Entraigües fou membre de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona el 1795, però les seves obres es publicaren ja en el segle XIX (197). La documentació de base és a Madrid, Archivo del Museo de Ciencias Naturales.— J. P. E. [5041]

José MARTÍ Y MAYOR, *Las misiones del Oriente Peruano y el P. Narciso Girbau y Barceló, O. F. M.*, dins «Archivo Ibero-Americano», XLVI (1986), 865-883.

Narració biogràfica basada en la recopilació conservada a Barcelona, BU, ms. 306, obra d'Antoni Baylina, i en el *Llibre de filiacions*, de la mateixa ciutat, Arxiu de la Província Franciscana de Catalunya. Girbau havia arribat a Ocopa (Perú) el 1785 i el 1790 era encarregat d'una missió exploratòria de la navegabilitat del riu Ucayali i de la situació del lloc de Manos. L'expedició fou narrada per ell mateix en un *Diario*, publicat en el «Mercurio del Perú» des del 22 de setembre del 1791 (875), del qual es feren ressò *El Viajero Universal* i *El Mercurio Español* (876). Un segon encàrrec el conduí l'any 1794 a realitzar i a escriure *Reconocimiento de los ríos Ucayali y Pachitea*, amb el corresponent mapa (880). Una tercera expedició, anterior al 1799, el portà a explorar la vall de Santa Ana al nord de Cuzco (880).— J. P. E. [5042]

Julia BELTRÁN ESCRIG, *Aportaciones de D. José Climent a la enseñanza y beneficencia castellanenses: de 1751 a 1778. Documentos notariales de 1776 y 1778*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 95-102.

Les pàgines inicials resumeixen les relacions documentades entre Josep Climent i Avinent i l'ajuntament de Castelló, més consistents a partir del 1775, en què Climent s'establí en la vila i es concentrà en el Col·legi d'Infants Orfes. Ací són transcrits dos documents de Castelló, Arxiu de Protocols Notarials, 251, en virtut dels quals són redotades dues escoles de la parròquia de Sant Bartomeu de València; i 253, és atorgat un capital de renda a les terciàries dominicanes de Barcelona, que els permetés de dedicar-se més a l'educació de noies.— J. P. E. [5043]

Maria Jesús GIMENO SANFELIU, *La casa de enseñanza «Isabel Ferrer»*, dins «Estudios Castellonenses», 3 (1986), 469-484.

Descripció de la Casa d'Ensenyança per a noies inaugurada per Isabel Ferrer i Giner a Castelló el 1778, confirmada pel rei el 1786 i beneficiària del testament de la fundadora, ací transcrit (473-483), de Castelló, Arxiu Històric de Protocols, vol. 267.— J. P. E. [5044]

Jordi MONÉS PUJOL-BUSQUETS, *Les dades escolars del Principat al Cens de Floridablanca, 1787. Reflexions metodològiques sobre l'educació des del vessant quantitatiu a la societat*

*catalana de finals del segle XVIII*, dins «Sisenes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, 8-9-10 març». *Comunicacions*, Lleida 1984, 76-91.

L'autor parteix de la premissa que els treballs quantitativs o de geografia i sociologia de l'educació són imprescindibles per a conèixer la realitat educativa d'una època (76). Per això, ofereix les xifres d'estudiants presents en el *Cens de Floridablanca* per corregiments (77 i 81) i en cada una de les poblacions de més de mil cinc-cents habitants (78-80), ultra els seminaris tridentins o conciliaris (80), amb particular atenció a la ciutat de Balaguer (81) i més encara a Sant Joan de les Abadesses (82-83). Pel que fa a la metodologia, propugna l'elaboració de mapes escolars i la col·laboració interdisciplinària, amb vistes a donar resposta als temes següents: relació entre població i escolarització, comparació amb èpoques més ben conegudes, escolarització femenina, formació professional, proporció entre nivell de lectura i d'escriptura i grau de professionalització (85).— J. P. E. [5045

Miquel PUIG, *Reglaments d'escoles de primeres lletres a Catalunya (1787-1801)*, dins *Escola i Estat*, 231-247.

Pàgines, en les quals són sintetitzats els aspectes d'organització escolar en escoles de Catalunya a darreries del segle XVIII, coneguts gràcies a tres mètodes-reglament i a un reglament per a l'ensenyança de llegir, d'escriure i de comptar: el mètode escrit per Joan Pau Ballot per a l'Hospici de Barcelona l'any 1787, el *Mètode uniforme* de les Escoles Pies i el del gremi de mestres i el reglament de l'escola establerta per la Sociedad Económica de Amigos del País a Tarragona, escrit per Francesc Armanyà. Les tres darreres institucions tenen en comú el fet d'inspirar-se i manta vegada copiar llurs mètodes del que escriví per als escolaps de Castella Felipe Scío de San Miguel. El primer es limitava a donar normes per a l'ensenyament de la lectura, de l'escriptura i de l'ortografia (233-239); aquesta institució també es diferenciava en els horaris d'escola, ja que aquests eren complementaris de la jornada laboral destinada a aprendre un ofici. Les pàgines 239-243 són destinades a exposar els paral·lelismes en la distribució d'ensenyances i de temps en les altres tres escoles, en les quals el normal eren tres hores de dedicació al matí i tres a l'horabaixa (hi ha quadre de distribució del temps en la pàgina 241 i organigrama de matèries a ensenyar en les 242-243).— J. P. E. [5046

Joaquim MONCLÚS I ESTEBAN, *El Cens del comte de Floridablanca de 1787 (part de la Franja de Ponent, comarques del Matarranya i de la Terra Alta)*, dins «Recerques», 18 (1986), 205-222.

A diferència de la part principal relativa a Catalunya, els folis amb les dades de la Franja de Ponent no es troben en la Biblioteca del Palau Reial de Madrid ans en la de la Reial Acadèmia de la Història, ms. 9/6.259. Les dades corresponen als mesos d'octubre i de novembre del 1786. Ací són transcrites les corresponents a la Terra Alta en les pàgines 219-221 i el resum de cada una en les 221-222.— J. P. E. [5047

José M. SABATÉ BOSCH, *Noticia sobre la Sociedad Económica de Amigos del País, de Tarragona. Nuevas aportaciones: Actividades y premios entre 1787 y 1790*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 6 (1986), 181-194.

El full de convocatòria dels premis de la Sociedad per al 1787, trobat a l'AHA de Tarragona, i ací reproduït (186-188), permet no sols d'ampliar les notícies que hom en tenia fins ara, ans de precisar les direccions a les quals s'encaminava l'actuació de la dita societat: perfeccionament en la fabricació de terrissa i pisa, formació i treball femení,

formació i treball masculí, producció tèxtil (182-183). La «Gaceta de Madrid» informà tant de la concessió d'aquells premis com dels corresponents als anys següents (185). Les pàgines 189-194 contenen dos quadres i nou gràfiques, on són relacionades les dades relatives als premis del 1787.— J. P. E. [5048]

Ramón BALDAQUÍ ESCANDELL, *La reforma de la predicació en los Ilustrados valencianos: Leonardo Soler de Cornellà*, dins *La Ilustración*, 197-206.

Resum biogràfic de Lleonard Soler de Cornellà i Ros de Ursinos (Elx 1736-Oriola 1796) (198-200), autor dels sis volums del *Aparato de eloqüència para los sagrados oradores...*, València 1788-1790, obra destinada a formular una teoria de l'oratória, sobretot de la sagrada, i a analitzar models, des de Ciceró a l'autor, del qual són transcrits dues peces, *Sermón de la obstinación* i *Sermón de la limosna* (en els volums IV i VI, respectivament) (201, nota 11). Un dels models que proposa a la imitació és Pere Joan Perpinyà i l'obra teòrica més recomanada el *Compendio Retórico* de Miquel Àngel Serra. L'oratória sagrada s'ha d'alimentar de la pedrera de la Història Sagrada (203). Soler de Cornellà és més un humanista que un reformador de la predicació (204), més acostat als jesuïtes, dels quals havia estat deixeble, que als il·lustrats filojansenistes (205).— J. P. E. [5049]

Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, *Roda de Tèr en el segle XVIII. Resposta de la vila al qüestionari de Francisco de Zamora (1789)*, dins «Ausa», XII/116 (1986), 21-31.

La introducció subratlla l'aspecte de riquesa industrial, iniciada el 1734, amb trenta-nou telers de llana el 1789 i un conjunt de menestrals que representaven el 40'8% de la població (21-22). El text de la resposta, signada per Joan Mas, és transcrit de Madrid, Biblioteca del Palau Reial, ms. 2436, i és l'únic conservat de la comarca d'Osona. Una de les notícies que proporciona és la que en la població només hi havia un mestre de primeres lletres, pagat per la vila (31).— J. P. E. [5050]

Francesc LAFARGA, *Masson de Morvilliers i el seu article sobre Barcelona a l'Encyclopédie méthodique*, dins «Hom. Comas», 193-201.

Les tres pàgines introductòries resumeixen la bona acceptació inicial de l'*Encyclopédie méthodique* per part dels il·lustrats espanyols i el rebombori que suscità l'article *Espagne*. En aquest context es col·loca la carta de Mariano Berlón, *Defensa de Barcelona contra la descripció poco exacta y verídica...*, descripció escrita per Nicolas Masson de Morvilliers en el volum dedicat a geografia moderna dins l'enciclopèdia esmentada. La *Defensa...* fou publicada en el «Memorial Literario» del juny de 1787 i la seva transcripció anotada ocupa ací les pàgines 196-201.— J. P. E. [5051]

Ana M<sup>a</sup> SÁNCHEZ DÍAZ, *Una empresa il·lustrada en la España de Carlos IV «El Viaje (sic) literario a las Iglesias de España»*, dins «Carthaginensia», II (1986), 101-111.

Presentació (101-104) i transcripció (105-111) d'onze cartes de Joaquim Llorenç Villanueva relatives al treball que el seu germà Jaume havia començat de realitzar en els arxius capitulars de València, de Sogorb i de Tarragona, treball que ell convertia en els primers volums del *Viaje literario...* i en dos volums de l'obra principal *Collectio documentorum ad Ecclesiasticam Hispaniae Historiam pertinentium*; i a les dificultats econòmiques que amenaçaven la continuïtat dels dos projectes. Les cartes són a Madrid, AHN, *Consejos suprimidos*, lligall 11.317.— J. P. E. [5052]

Ana M<sup>a</sup> SÁNCHEZ DÍAZ, *Los orígenes de «El viaje (sic) literario a las Iglesias de España»: Informe de Jaime Villanueva*, dins «Carthaginensia», III (1987), 241-261.

Continuació de l'article resumit en la notícia precedent. Ací l'autora presenta i transcriu la *Noticia del viaje literario a las Iglesias de España, emprendido de orden del rey en el año 1802*, de Madrid, AHN, *Consejos suprimidos*, lligall 11.317/2, on som informats de les característiques del treball en arxius dels Països Catalans, de la seva cronologia i dels viatges realitzats entre el 20 d'octubre del 1802 i el gener del 1808, completats amb el fet a les Illes Balears des del 10 d'octubre del 1813 al 29 de març del 1814 (252-255). Resumit el contingut dels volums ja coneguts (256-258), l'autora assenyala els altres materials que Villanueva es procurà i que permeten de conèixer el contingut literari d'alguns dels nostres fons en començar el segle XIX (258-260).— J. P. E. [5053]

Enric MOREU-REY, *La francesament d'un dietarista antifrancès: Rafel d'Amat i de Cortada, baró de Maldà*, dins «Anuario de Filología», 9 (1983), 301-327.

Dibuixat el baró com a retrògrada, l'autor espigola del *Calaix de sastre* algunes anotacions relatives a notícies i a rumors entorn de la Revolució Francesa i de la Guerra Gran (303-312) i després algunes frases de desqualificació als francesos o gavatxos, especialment derivades de l'expansió dels ideals i de les modes de la Revolució, que el baró ataca perquè els considera virus de desordre i de sedició social i política i d'impietat i dissolució de costums (312-319). Això no obstant, les seves anotacions són farcides no sols de castellanismes (319) ans també de gal·licismes, ací documentats en formació alfabètica (319-327).— J. P. E. [5054]

Guillermo OLAGÜE DE ROS, *La obra quirúrgica de Francisco Canivell y Vila (1721-1797)*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinam Scientiarumque Historiam Illustrandam», 4 (1984), 151-173.

Aplec de notícies biogràfiques del barceloní Francesc Canivell i Vila, membre de l'escola de Pere Virgili, bibliotecari i professor del Reial Col·legi de Cirurgia de Cadis (152-157), autor de *Tratado de vendages y apósitos*, publicat el 1763 a Barcelona i reproduït amb poques variants nou altres vegades fins al 1821. Rebé molta influència de manuals francesos, cosa que no li impedí d'ésser llibre de text en diversos col·legis de cirurgia ni d'ésser considerat un clàssic (157-166); i del *Tratado de heridas de armas de fuego*, editat a Cadis el 1789, influït per l'obra d'Henry-François Le Dran, i atent als problemes teòrics com són la repercussió de la ferida en el flux vital, la importància de l'ambient o la conveniència d'intervenir de forma quirúrgica. L'existència de llibres similars, entre d'altres el de Francesc Puig, explicaria que aquesta segona obra no hagués tingut tant d'èxit com la primera (166-172). Les dues darreres pàgines apleguen la corresponent bibliografia.— J. P. E. [5055]

Pere E. BARREDA i EDO, *Munera exercere sua: Recull biogràfic en memòria d'un benassalenc il·lustre: el Doctor Cristòfol Fabregat i Forés (1734-1809)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 367-370.

Aquest metge publicà a València els anys 1775, 1776 i 1786, respectivament: *Discurso médico-práctico de socorrer y revocar a sus sentidos a los ahogados, ahorcados, helados y sofocados; Apéndice médico-moral sobre la necesidad y obligación de bautizar los fetos abortivos que aparecen muertos y de hacer la operación cesárea; i Disertación médico-quirúrgica en que se demuestra la virtud portentosa del extracto de la cicuta que se usa en el reino de Valen-*

cia. Deixà inèdit i s'ha perdut *Virtuts medicinals de l'aigua de la Font Segura de Benazal*, però l'autor aplega allò que digueren d'aquest llibre els qui el conegueren durant el segle XIX.— J. P. E. [5056]

Jorge NAVARRO, *La transició de la medicina il·lustrada a la romàntica a través de la obra de Félix Miquel*, dins *La Il·lustración*, 71-81.

Encara que l'actuació i l'obra escrita de Feliu Miquel i Micó (1754-1824) caiguin en gran part fora dels nostres termenals, trobem en l'article la seva biografia (74-77) i bibliografia anterior al 1801 (77), emmarcada en la reforma de la Universitat de València del 1786, que representà algunes passes de desvinculació de la ciutat i de l'església de València i de vinculació directa al govern central (73), i que en medicina representava la superació de Galè i de la seva art sistemàtica per l'observació, concretada en la nova càtedra de Clínica (74-75). Assenyallem la indicació que a través de Francesc Salvà i Campillo la «Alte Wiener Schule» hauria influït en el Reial Estudi de Medicina Clínica de Barcelona (79). Les pàgines 80-81 són destinades a indicar fonts i bibliografia.— J. P. E. [5057]

Pere MOLAS I RIBALTA, *Tres textos econòmics sobre la Catalunya il·lustrada*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna» 7 (1987), 147-161.

Els tres textos són: una memòria de Francesc Gaudenci Puig a Carles III d'entorn del 1760, proposant fórmules d'augmentar les entrades fiscals de l'estat; l'escrit és a l'Archivo Campomanes, 20, 2bis (147-153). El segon és de Joan de Casamajor: el seu *Discurso sobre la amortización y su práctica en Cataluña* és exposició del règim senyorial a Catalunya amb coneixement dels autors juristes catalans clàssics (154-155); es troba en el mateix arxiu. El tercer, *Memoria sobre el estado actual de la agricultura e industria*, fou escrit per Jacobo María de Espinosa y Cantabrana durant el temps en què fou fiscal a Barcelona (156-159).— J. P. E. [5058]

Mario MARTÍNEZ GOMIS, *La actitud regalista de Campomanes en la reforma universitaria: el proyecto de transformación de la Universidad de Orihuela en Colegio de Lenguas, Artes y Teología*, dins *La Il·lustración*, 299-331.

La primera part resumeix la situació, sobretot l'estructural, de l'estudi d'Oriola en la segona meitat del segle XVII, a mans del col·legi de Dominicans, del capítol de la catedral i del consell de la ciutat, amb responsabilitats econòmiques a càrrec del primer i del darrer. La confirmació reial detava del 1655. Després, la corona limitaria les seves intervencions a l'arbitratge en el marc de les normes fundacionals, normalment establertes per concessió reial, i pels estatuts elaborats sota l'autoritat del bisbe Lluís Crespí de Borja (302-303). Després de la guerra de Successió, el rei confiscaria les rendes a tall de represàlia de guerra (311) fins al 1749. Però una picabaralla tendent a enxiquir la presència del consell de la ciutat en els claustres d'elecció de catedràtics desencadenà un recurs al Consejo de Castilla i la intervenció reial que suprimí la facultat de medicina (310-315). En aquell moment, el parer de Pedro Rodríguez de Campomanes havia estat radical: supressió de l'Estudi d'Oriola, innecessari perquè de juristes ja n'hi havia prou, perquè Oriola ja tenia Seminari per a la formació de la pròpia clerecia i perquè el col·legi dominicà satisfia les necessitats de l'orde (316-320). En el pla alternatiu de Campomanes continuaven els estudis de llengua llatina (i grega i hebrea), de filosofia i de teologia, amb assignatures i textos indicats des del centre de l'Estat (321-327). L'autor creu possible que

Campomanes s'hagués inspirat en Gregori Maians i Siscar, *Idea del nuevo método... en la enseñanza de las universidades de España* o en la «reforma antitomista» de la Universitat de València, 1769 (base bíblica, teologia expositiva, coneixement dels diversos autors, rigorisme moral) (327-329).— J. P. E. [5059]

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *El inquisidor Jaime Fàbregas Bauçà (1715-1785) (Notas biográficas)*, dins «Estudis Baleàrics», IV/21 (juny 1986), 9-20.

Reconstrucció biogràfica, basada en dades de l'ADM i en particular en el testament del 1782 (12-17). Transcripció del nomenament de jutge ordinari per a les causes de fe a favor de fr. Joan Homar, franciscà, del mateix arxiu, *Libro primero de registros de toda especie de títulos...*, f. 57 (19-20).— J. P. E. [5060]

Antoni QUINTANA I MARÍ, *Un científic il·lustrat del segle XVIII, benefactor de Valls. Anton de Martí i Franquès*, dins «Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp», 9 (1985), 45-62.

Resum biogràfic del personatge, amb particularitats remarcables, com són la indicació de l'estrat social al qual pertanyia i amb el qual més es relacionà (46), l'autodidactisme de Martí, propiciat pel fet de la seva excel·lent posició econòmica, detall que també explica la seva biblioteca (48-50). El fet d'ésser el primer productor de cànem del Principat li permeté de realitzar en les seves plantacions els experiments sobre la fecundació sexual de les plantes i de publicar l'any 1791 *Experimentos y observaciones sobre los sexos y fecundación de las plantas* (50), teoria aplicada amb resultats econòmicament satisfactoris en els garrofers, empeltant amb peus mascles algunes plantes. La dedicació a les anàlisis de l'aire per determinar-ne la riquesa en oxígen havia fruitat un any abans en *Sobre la cantidad del aire vital...*, d'on són reproduïts fragments (54), memòria que tingué abast internacional (55). L'any 1799 és documentada la seva xarxa particular d'observacions meteorològiques (55-56). La Guerra Gran primer i la del Francès després influïren fortament en la trajectòria científica de Martí.— J. P. E. [5061]

Maria Cinta FONOLLOSA I MARINÉ, Pilar MATAS I POVEDANO, Dolors PÉREZ I VALMAÑA, Xavier RIBAS I VILANOVA, Ramon VILA I DESPUJOL, Lluís VIRÓS I PUJOLÀ, *Castellanització i decadència de la llengua a la comarca del Bages. Un estudi dels protocols notariais (1790-1820)*, dins «Revista de Llengua i Dret», núm.7 (juny del 1986), 185-207.

Les primeres pàgines recorden les disposicions oficials més estridents contra l'ús de la llengua catalana després del *Decret de Nova Planta* (186-187) i fan una síntesi de les posicions contraposades entre els escriptors del segle XVIII (188-189). Els notaris eren integrats en la realitat popular, catalana per continuïtat biològica, i encara en el reglament del 1862 els és exigít d'entendre i de parlar en «el dialecto particular» (193); els manresans escriuen en un nivell de llengua ben presentable (195). L'estudi de cinc d'entre els més de dos-cents manuals de protocols notariais conservats a Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat, corresponents als anys indicats en el títol, dóna el resultat que «un 80% de totes les escriptures» foren redactades en llengua catalana, essent les procures el document, en el qual la castellana és més freqüent (200). Hi ha quatre quadres: d'ús de la llengua en les diverses classes d'escriptures (198), per part dels diversos notaris (200), de taxa d'alfabetització en general (203) i per capes socials i oficis (204-207).— J. P. E. [5062]

Juan RIERA PALMERO, *Nota sobre Antonio Cibot y la cátedra de Física Experimental de Barcelona (un proyecto de 1807)*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam», 2 (1982), 357-362.

L'article conté notícies sobre la seva formació abans d'acabar el segle XVIII, en documentació de Simancas, Archivo General, *Guerra Moderna*, lligalls 6562 i 6678, d'on són transcrits fragments en les pàgines 358-359. Catedràtic del Col·legi de Cirurgia de Barcelona, hi hauria llegida la memòria *Trismus traumático* el dia 11 de juny del 1799 (359).— J. P. E. [5063]

Francesc RIERA MONTSERRAT, *El bisbe Bernat Nadal i els xuetes (1795-1818)*, dins *La Inquisició*, 39-42.

Aquestes pàgines són ocupades a documentar la intervenció extraoficial d'aquell personatge en el plet entre la família Net i el xueta Domènec Cortès entorn de la propietat de Son Vic. El document principal és una carta del 4 de juny del 1800, acompanyada d'unes rimes (40) i de fragments del testament de Cortès (41).— J. P. E. [5064]

Adolfo DOMÍNGUEZ MOLTÓ, *Vicente Olcina, fabulista. Luis Olcina, misionero* (Publicacions de la Caja de Ahorros Provincial 113), Alacant 1984, 182 pp.

D'acord amb el títol, el llibre té dues parts. Tots dos germans foren jesuïtes, nascuts a Gorga. Les notícies familiars i biogràfiques tenen particular interès quan es tracta del viatge vers l'exili, car Vicent Olcina n'escriu una *Festiva relación de los trágicos sucesos acaecidos a los jesuitas de la provincia de Aragón...*, de la qual només s'han conservat fragments, ja que el manuscrit cremà l'any 1936 (37-50). A l'exili escriví un llibre de faules, publicat l'any 1800 a València, *Documentos morales contenidos en varias fábulas...* (la portada és reproduïda en la pàgina 66), dues de les quals són copiades en les pàgines 54-56 i tretze en les dedicades a antologia (65-83); les cinc primeres són escrites en versió doble, una d'elles valenciana, cosa que permet a l'autor de presentar Olcina com el primer faulista en llengua catalana (57, nota 3). La biografia del germà menor, Lluís, permet de conèixer el regim intern dels estudiants al Col·legi de Sant Pau o dels jesuïtes de València (89-92). Ja membre de la Companyia de Jesús, demanà d'anar a les reduccions del Paraguai, d'on el tragué l'expulsió, la qual el conduí a Itàlia al costat del seu germà (119-137). Són publicats en apèndix *Historia natural y recuerdos de las misiones del Gran Chaco* (142-154) i el fragment dedicat al joc en la *Explicación de las principales obligaciones de un cristiano...* (155-179). Una llista d'obres de cada un dels dos germans es troba, respectivament, en les pàgines 61-63 i 139-140.— J. P. E. [5065]

Juan RICO GIMÉNEZ, *Compromiso reformador y crisis patriótica: los afrancesados de las Juntas de Defensa*, dins *La Ilustración*, 435-445.

L'article exposa el capteniment de Joan Sempere i Guarinos durant els anys 1808-1812, raó per la qual es troba fora del nostre camp, però recorda les seves publicacions del segle XVIII: *Ensayo de una biblioteca de los mejores escritos de... Carlos III* (437), *Historia del Lujo* i *Memoria sobre la renta de población del reino de Granada* (441).— J. P. E. [5066]

Ramon VILA I DESPUJOL, Lluís VIRÓS I PUJOLÀ, *Virtuts i limitacions en la història contemporània de la* (sic) *Monumenta Historica*, dins «Miscel·lània d'Estudis Bagencs», 5 (1987), 65-80.

Els *Monumenta Historica Civitatis Minorisae* són una obra en cinc volums, publicats del 1921 al 1925 per Joaquim Sarret i Arbós, on l'autor recopilà les dades que li permetia de conèixer el seu domini dels fons arxivístics de Manresa sobre la història de la ciutat en general, sobre la Guerra de la Independència, sobre la indústria, el comerç i els gremis manresans, sobre manifestacions col·lectives de religiositat, esglésies i convents, i sobre l'estructura social i política de la ciutat. Els volums presentats en aquestes pàgines es limiten a documentació del segle XIX amb qualche avanç del segle XVIII (Guerra del Francès, avanç dels gremis cap a la posta, 68). A la pàgina 76 hi ha copiada la frase inicial o invocació, que encapçalava «tots» els registres de l'administració pública, «fins els de comptabilitat» (76).— J. P. E. [5067]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, Montserrat CASAS I NADAL, *Epistolari d'una monja solsonina al voltant del 1800*, dins «Misc. Vallverdú», 435-462.

Presentació de Raimunda Bertran i Codina i de la seva família, i transcripció de les dotze cartes seves, escrites a Mataró des del 1797 al 1831, conservades en l'arxiu familiar de Can Vendrell, de Su. Les dues primeres pertanyen al nostre període. Són familiars i contenen notícies sobre les repercussions a Mataró i a Catalunya dels esdeveniments bèl·lics contemporanis.— J. P. E. [5068]

Carmen HERRERO ALBIÑANA, *La disolución del mundo romano en el pensamiento historiográfico del P. Masdeu*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), 3-12.

Exposició de les valoracions que Joan Francesc Masdeu i de Montero fa dels successius emperadors i de llur política en la *Historia crítica de España y de la cultura española*, especialment en el volum VII: «Masdeu no realiza un estudio aislado y metódico de la decadencia romana y sus causas; pero las observaciones que formula en los distintos momentos políticos a lo largo del siglo IV, revelan un clarísimo concepto sobre aquel proceso» (6). El judici de Masdeu és determinat per allò que el personatge del qual eventualment es parla representà per al territori de la futura Espanya i per a la religió cristiana. I així, per exemple, critica Constantí pel fet de no haver reconstruïda la unitat política, però no reconeix a Julià l'Apòstata el mèrit d'haver-la assolida (6-7). Per això, el gran emperador hauria estat Teodosi (7). Després, també per raons econòmiques, s'accentuaria l'esfrondament interior de l'imperi (9) i el moviment dels «bagaudes», particularment fort a Tarragona, en seria la manifestació més vistosa (10). La decadència de l'Imperi no hauria estat causada per la religió cristiana, car aquesta seria l'hereva que salvaria els valors romans en l'Europa medieval i cristiana (12-13).— J. P. E. [5069]

Pere GRASES, *La personalitat del revolucionari mallorquí Joan Maria Picornell*, dins «Revista de Catalunya», núm. 12 (octubre 1987), 69-83.

Joan Marià Picornell, nat a Ciutat de Mallorca el 1759, s'aproprià les idees revolucionàries i intentà una proclamació de la república el 1796 (70-71). En quatre llibres, publicats a Madrid entre el 1785 i el 1790 (72), exposava el seu concepte d'educació. Bandejat a terres americanes, publicà clandestinament a Guadalupe el 1797 l'opuscle *Derechos del hombre y del ciudadano*, acompanyats de la cançó *Carmañola americana*, de *Canción americana* i de *Máximas americanas*, que sintetitzaven els principis de la Revolució Francesa (77-79). L'opuscle fou reeditat sis vegades fins al 1848. Influí en les constitucions de Venècia i de Colòmbia posteriors al 1810 (80-81).— J. P. E. [5070]

Luis BARBASTRO GIL, *Revolución liberal y reacción (1808-1833). Protagonismo ideológico del clero en la sociedad valenciana* (Publicaciones de la Caja de Ahorros Provincial 140), Alacant 1987, XX i 338 pp.

El tema del llibre cau fora del nostre camp, però el primer capítol resumeix la situació evolutiva de la Universitat de València d'acord amb els desigs de la Il·lustració (8-10); la de la Universitat d'Oriola en mans dels dominicans, la qual era limitada a filosofia, teologia i dret, perdudes les càtedres de medicina (25-31); i la dels seminaris de València, creat els darrers anys del segle XVIII (38), d'Oriola (43-44) i de Sogorb, els estudis del qual eren reconeguts per la Universitat de València (52-53).— J. P. E. [5071

#### IV. ESTUDIS SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

##### ALEMANYA I ÀUSTRIA

Georg KREUZER, *Eine übersehene Handschrift mit Konstanzer Konzilspredigten*, dins «Annuarium Historiae Conciliorum», 18 (1986), 272-280.

El manuscrit de Berlín, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Cod. lat. fol. 860, conté als ff. 239-242 el sermó d'Antoni Caixal, pronunciat el 30 d'abril del 1413 davant el concili de Constança (277).— J. P. E. [5072

José SIMÓN DÍAZ, *Seis rarísimas ediciones del siglo XVI conservadas en la Oesterreichische Staatsbibliothek de Viena*, dins «Revista de Literatura», XLVIII (1986), 435-439.

Entre les sis, trobem un exemplar de cada una d'aquestes dues obres de Gaspar Loarte, *Consuelo de afligidos...*, València, Joan Navarro 1578, edició dedicada al patriarca Joan de Ribera; i *Delli rimedii contra (!) i gravissimi peccati della bastemmia e della carne...*, Venècia, Appresso i Gioliti 1589.— J. P. E. [5073

Hermann HAUKE, *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Clm 28 111-28 254* (Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Monacensis. Tomus IV, pars 7), Wiesbaden, Otto Harrassowitz 1986, XVI i 276 pp.

El ms. 28 139 conté un *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer, pars II, cap. I-X (47).— J. P. E. [5074

Günther GLAUCHE, *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Clm 28 255-28 460* (Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Monacensis. Tomus IV, pars 8), Wiesbaden, Otto Harrassowitz 1984, XVI i 372 pp.

El ms. 28 344 conté extrets de dues obres de Claudi de Torí, *Commentarius in libros regum* i *Quaestiones super libros regum* (127-128), com també de l'*Expositio super Canticum Cantorum* de Just d'Urgell (129); el 28 312, la *Summa de matrimonio* de sant Ramon de Penyafort, seguida d'un *Apparatus ad summulam de Summa Raymundi* i d'unes *Quaestiones super Summam Raymundi* (91-92); també conté el *De civili dominio clericorum*, de Joan de Palomar (92); el 28 264 té el *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer en exemplar de l'edició incunable d'Augsburg 1481 (28); en el 28 394 hi ha extrets del *De vita spirituali* de sant Vicent Ferrer (214).— J. P. E. [5075

Ingeborg NESKE, *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Clm 28 615a-28 786* (Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Monacensis. Tomus IV, pars 10), Wiesbaden, Otto Harrassowitz 1984, XVI i 210 pp. Trobem en aquest volum només unes qüestions entorn de la *Summa de Paenitentia* de sant Ramon de Penyafort, en el ms. 28 628a (22).— J. P. E. [5076]

#### ALGÍMIA D'ALMONACID

Francisco J. GUERRERO CAROT, *Algimia de Almonacid: su fondo histórico*, dins «Estudios Castellonencs», 3 (1986), 215-242.

Les pàgines inicials (217-220) apleguen algunes notes històriques relatives a la població. Segueix regest dels quaranta-vuit documents anteriors al segle XIX, el primer dels quals és datat el 1610 (era població de moriscs), amb la carta de poblament (221-229). Dos són en llengua catalana. Un del 1777 fa referència a una cinquantena de mestres de minyons del bisbat de Sogorb (227).— J. P. E. [5077]

#### ALTURA

Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *Catálogo del Archivo Histórico Municipal de Altura (1251-1832)* (Arxius Valencians 7), València, Conselleria de Cultura 1987, 88 pp.

Presentació en forma de regest de tots els fons actuals d'aquell arxiu històric, molts dels quals són en català. Nou pertanyen a l'ordinació del govern municipal (21-22), setant-cinc a patrimoni i censals (22-31), sis són llibres de comptes (31-32) i tretze èpoques (32-34). L'administració de justícia compta amb nou unitats (34-35) i altres nou pertanyen a fogatges i atermenaments (35-36). Setze són documents particulars (36-38). Hom hi troba documentació relativa a Giner Rabaça (22, núm. 14), a Bonifaci Ferrer (25-26, núm. 37), a un il·luminador de llibres, Simó Llobregat (26, núm. 41) i, encara el 1555, un manuscrit litúrgic acabat de copiar per Cristóbal Ramírez (33, núm. 102). La lletra humanística compareix el 1478 (27, núm. 46). Al final hi ha làmines dedicades a reproduccions fotogràfiques (39-46). El volum s'acaba amb taules onomàstica i toponímica (47-76) i de pergamins en successió cronològica (77-83).— J. P. E. [5078]

Francisco José GUERRERO CAROT, *Fondos documentales de la Cartuja de Vall de Crist en los archivos municipales de Altura y Segorbe*, dins *Vall de Crist*, 179-184.

La desamortització del 1835 provocà dispersió de documents i per això setze de la cartoiça anaren a l'arxiu municipal de la veïna població d'Altura, ací resumits (180-183) i un al de Sogorb, també resumit (184). Som, de més a més, informats de l'existència d'uns *Capítols i ordinacions de la universitat i vila d'Altura* (180).— J. P. E. [5079]

#### ARTÀ

Felicitas CABELLO PÉREZ, M<sup>a</sup> José MASSOT RAMIS DE AYREFLOR, *Breu estudi d'uns documents sobre els Cònsols del Mar, que es troben a l'Arxiu Municipal d'Artà*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 43 (1987), 195-198.

Presentació del lligall 2.172 de l'Arxiu Municipal d'Artà, plet vist davant la Cúria del Consolat del Mar l'any 1533, adjunts al qual hi ha còpia de sis privilegis reials, a favor

de la cúria esmentada, datats entre el 1379 i el 1437, ací reduïts a regist. Alguns d'aquests documents eren coneguts d'En Josep M. Quadrado i de N'Antoni de Capmany de Montpalau.— J. P. E. [5080]

## BANYOLES

Lluís CONSTANS, Josep Maria MARQUÈS i PLANAGUMÀ, *L'arxiu del monestir de Banyoles*, dins «Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles 1980-1984», Banyoles 1986, 9-25.

La introducció conté un aplec de notícies relatives al conjunt documental del monestir de Sant Esteve de Banyoles i a la seva localització des del segle XV. Dispersat de resultes de la desamortització, ara se'n troben restes en diversos indrets, començant per Banyoles mateix: arxiu de la Casa Missió (14-17) i tres de particulars (18); ACA, *Monacals. Hisenda*, amb abundància de capbreus (18-22); ADG (22); Montserrat, Arxiu del monestir (22-24); i Vic, Arxiu del Museu Episcopal (24-25).— J. P. E. [5081]

## BARCELONA

Jesús ALTURO, *Manuscrits i documents en escriptura beneventana conservats a Catalunya*, dins «Studi Medievali», XXVIII (1987), 349-380 i deu reproduccions fotogràfiques.

Es tracta de tres fragments (ACA, fragment 33; Arxiu de la Catedral de Girona, fragment s./n.; Montserrat, guardes del ms. 983); de dos palimpsests (Tortosa, Catedral, ms. 122; ACA, Ripoll 103) i un document (Vic, Arxiu de la Catedral, calaix 37). Cada una de les peces és analitzada sota els aspectes codicològic, paleogràfic i de contingut. El text del primer correspon a un comentari llatí anònim dels *Aforismes* d'Hipòcrates, ací transcrit (357-360). El segon és un receptari (363-366). El terç pertany a l'homilia 30 de l'homiliari carolingi de Liverani (369-371). El primer palimpsest es troba en els folis 1-47 del manuscrit esmentat i contindria un *Liber prophetarum* bíblic (371-373); l'altre, els folis 175-206 (373-375). El document conté còpia de les dues butlles de Joan XIII elevat Vic a seu arquebisbal (375-380).— J. P. E. [5082]

Oriol VALLS i SUBIRÀ, *La conservació del paper*. Memòria llegida per l'acadèmic electe, senyor Oriol Valls i Subirà a l'acte de la seva recepció el dia 23 de maig de 1985, dins «Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona», XLVI/5 (1985), 123-151.

L'autor tradueix i publica sencer el nomenament de Pere Passeya a conservador de l'Arxiu Reial de Barcelona, signat per Pere el Cerimoniós el 1347 (126-127). N'hi hauria còpies contemporànies tant a l'ACA com a l'ACB.— J. P. E. [5083]

José TRENCHS, Rafael CONDE, *La cancellería de los condes de Urgel (s. XIII-XV)*, dins «Kanzleien», 559-579.

La documentació eixida d'aquella cancelleria es troba a l'ACA, *Canc.*, reg. de Jaume II i d'Alfons el Benigne, i entre els pergamins dels mateixos regnats; a l'Arxiu Comarcal de Balaguer, *Pergamins, Llibre de privilegis* i *Cartorial de privilegis*; Arxiu de la Catedral de la Seu d'Urgell, *Pergamins, Liber dotalium Ecclesiae Urgellensis, Capbreu de l'obra de Santa Maria* i *Cartulari de Tavèrnoles*; i Barcelona, BC, sobretot el ms. 941, de Jaume

Caresmar, *Compendi de tots los instruments antichs i moderns... de Sant Pere d'Ager* (560-561). Aquesta documentació permet de resumir les notícies relatives als escrivans i a les modalitats de redacció i registració de documents dels successius comtes fins al 1413. En temps d'Ermengol VI, 1119-1154, els formularis «de Ripoll» haurien estat substituïts pels de «Sant Cugat» (566). També són transcrites les inscripcions dels successius segells. Entre les pàgines 572-573 hi ha una làmina, en la qual és reproduïda la fotografia d'un privilegi urgellenc del 1346, on és visible la indicació de «Registrata» i el segell, de l'Arxiu Comarcal de Balaguer. Les pàgines 577-579 apleguen la bibliografia.— J. P. E. [5084]

Vicente GARCÍA EDO, *Blasco de Alagón*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 383-420.

La documentació ja publicada i d'altra d'inèdita, conservada a l'ACA, *Sástago. Pergamins i a Pergamins de Jaume I*, set dels quals són reproduïts íntegres (413-420), permeten una nova reconstrucció biogràfica d'aquell noble aragonès, mort entorn del 1240, possessor d'extens senyoriu al Nord-Oest del País Valencià (411).— J. P. E. [5085]

Balbino VELASCO, *Documentos del siglo XIII sobre los carmelitas en España*, dins «Carmelus», 33 (1986), 108-123.

Recopilació de vint documents transcrits sencers. La majoria procedeixen d'ACA, *Canc.*, *reg.*, i van de l'any 1278 al 1298. Fan referència a moments fundacionals o inicials de les cases carmelitanes de Lleida (núm. 2), València (núms. 3, 4, 8, 9, 19 i 20), Tàrraga (núm. 14), Peralada (núm. 15), Ciutat de Mallorca (16), Barcelona (núm. 17) i Montblanc (núm. 18). Els números 12 i 13 tenen abast general per a tots els regnes i terres de la corona.— J. P. E. [5086]

Juan-Manuel del ESTAL, *Nuevos datos sobre la capitulación y conquista aragonesa de Lorca*, dins «Hom. Torres Fontes», 431-464.

Presentació (431-440) i transcripció (441-464) de dinou documents, tots d'ACA, *Canc.*, *reg.* 293 (quinze), 332 (dos), 118 (un) i 198 (un), datats entre el 17 de desembre del 1300 i el 21 de gener del 1301, gràcies als quals és establerta la cronologia de la capitulació de Lorca.— J. P. E. [5087]

Jill R. WEBSTER, *L'art gòtic i els framenors segons alguns documents de Barcelona i de Vic*, dins «Ausa», XII (1987), 203-208.

Presentació i resum d'alguns documents de Barcelona, ACA, i de Vic, Cúria Fumada, *Testaments* d'anys diversos, d'on resultaria que Ferrer Bassa hauria pintat i cobrat de la casa reial un retaule per a l'església de Sant Francesc de Terol, amb la «història de sant Lluís» [d'Anjou] (205); que Bernat Gunter hauria treballat a Daroca en la il·luminació d'una *Biblia* reial entorn del 1315 (206); i d'altres detalls vinculats a deixes testamentàries.— J. P. E. [5088]

Marco TANGHERONI, *Di alcuni ritrovati capitoli della «Carta de logu» cagliaritana: prima notizia*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXV (1986 = Studi Storici in onore di Giovanni Todde), 35-50.

La notícia és que a l'ACA, *Canc.*, *Papers per a incorporar*, caixa 3, es troba el quadern

intitulat *Questa si è carta di luogo in el giudicato di Kallari in su l'isula di Sardinia per lo re d'Aragona*, en realitat extret de setze capítols de la *Carta de Logu* (41), segurament del 1324 (43). L'autor recorda la doctrina d'investigadors successius del segle actual entorn de l'abolició total o no de la legislació pisana a partir de la presència de la Casa de Barcelona (36-40). Els capítols trobats conduïxen a pensar que no hi hagué «ne derivazioni rigide, ne creazioni ex novo. Ma, anche, neppure un'immobile unità di fondo...» (47).— J. P. E. [5089]

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *El «Manual de Cort» de García Sánchez de Campos, juez de Teruel (1411-1412)*, dins «Saitabi», XXXVII (1987), 95-113.

Es tracta de dos volums, adquirits el 1973 per a l'ACA, ara a *Diversos. Varia 24*, vol. 16 i 17. Ací és presentat el primer, un dels assentaments del qual és relatiu a un forassenyat de Sarrión, que havia d'ésser conduït a l'Hospital d'Innocents, de València (103).— J. P. E. [5090]

Biagio SAITTA, *Catania nei documenti dell'Archivio della Corona d'Aragona*, dins «Quaderni Catanesi di Studi Classici e Medievali», VIII (1986), 447-522.

Els anys crítics del Cisma d'Occident foren particularment confusos per a Sicília, que, en tres anys passaria, almenys oficialment, de l'obediència al papa romà (Gregori XII) a la de Benet XIII, a la sostracció d'obediència i al reconeixement de Martí V, situació a la qual s'ha d'afegir la constant intervenció reial, demostrada pels cinquanta-un documents dels anys 1416-1451, ací transcrits «in extenso» (465-522). L'ur gran majoria fa referència als successius bisbes de Catània. Tots són de *Canc.*, reg. 2801-2899.— J. P. E. [5091]

Esteban SARASA SÁNCHEZ, *Los aragoneses y el Cisma de Occidente en el reinado de Fernando I*, dins «Jornades Cisma», 233-240.

Pàgines destinades a exposar «lo que pensaron los aragoneses... al ver presionada no sólo su postura frente al Cisma, sino, incluso, su escrupulo moral respecto a la obediencia a uno u otro papa según los volubles designios de sus príncipes» (233), amb motiu del desplaçament des de la màxima parcialitat a favor de Benet XIII fins a l'extrem contrari de la sostracció d'obediència i a l'acceptació del concili de Constança; la base és sobretot la documentació d'ACA i en particular les *Cartes Reials Diplomàtiques. Ferran I*, moltes d'elles inèdites.— J. P. E. [5092]

Jesús-Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Datos para el estudio de la cancellería de los príncipes que disputaron la corona a Juan II de Aragón*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 5-6 (1984-1985), 225-241.

Després de la victòria del 1470, Joan II de Catalunya-Aragó manà que es conservessin els registres i altra documentació dels seus contrincants, cosa que també s'aplicà a la de la Generalitat de Catalunya i a la de la ciutat de Barcelona. A l'ACA són nou els registres d'Enric IV de Castella, vint-i-tres els de Pere de Portugal i vint-i-vuit els de Renat d'Anjou (228), corresponents a les diverses sèries normals de la cancelleria reial. Ni que sigui amb dificultat, a través d'ells hom pot conèixer el funcionament dels organismes dependents de l'autoritat reial (231), en línies generals l'assenyalada per les *Ordinacions de cort* de Pere el Cerimoniós, el prestigi del qual pujà a gran altura per aquesta raó entre cortesans com Pere Miquel Carbonell (231). Destaca la figura del canceller Cosme de Montser-

rat, bisbe de Vic, el qual, com a conseqüència de l'opció contrària a Joan II, perdé el bisbat a favor de Joan de Margarit (233-234). Igual com Montserrat, la major part dels funcionaris procedien del grup que es formà entorn de Carles de Viana, ultra els estrangers que portà cada sobirà.— J. P. E. [5093]

María Isabel FALCÓN PÉREZ, *El gremio de boneteros zaragozanos a fines de la Edad Media*, dins «Hom Torres Fontes», 465-476.

L'any 1492 els fabricants de capells de Saragossa, fins aleshores agrupats en la confraria de «Santa Maria del Roser», reinstauraven la confraria «de Nuestra Señora del Rosario» i Ferran II en confirmava les ordinacions el 1506, amb un document conservat dins ACA, *Canc.*, reg. i ací transcrit (470-476).— J. P. E. [5094]

Atanasio SINUÉS RUIZ (†), Antonio UBIETO ARTETA, *El Patrimonio Real en Aragón durante la Edad Media. Índice de los documentos consignados en el Liber Patrimonii Regii Aragoniae del Archivo de la Corona de Aragón*, Saragossa, Anúbar Ediciones 1986, 382 pp.

L'any 1582 Felip II ordenà l'elaboració d'un índex geogràfic dels fons del Reial Patrimoni en els estats de la corona catalano-aragonesa (13). L'obra fou realitzada per Francesc Maymó, Jeroni Manegat (substituint per Lluís Sanç) i per Gaspar Gil Polo (substituint pel seu fill Julià). Sota el títol de *Liber Patrimonii Regii*, el treball consta de nou volums, integrats en la secció del Reial Patrimoni de l'ACA. El relatiu a l'Aragó és publicat en aquest llibre traduït al castellà (27-320), seguint l'ordre alfabètic de les localitats interessades i el cronològic a l'interior de cada localitat quan per a aquesta hi ha més d'un instrument, amb referències als registres del mateix arxiu on es troben els documents «in extenso». El cos del volum és precedit per una introducció, en la qual són expressades les notícies relatives als autors (13-15), les característiques tant del treball de Sinués (16-18) com les de la intervenció d'Ubieto (5-9) i l'interès de les dades proporcionades pels registres (21-26). El volum és completat amb índex de llocs (323-353), de persones (354-373) i dels documents extractats (374-379).— J. P. E. [5095]

Christine LANGÉ, *L'immigration française en Aragon au XVIè siècle et dans la première moitié du XVIIIè*, dins «Positions des thèses soutenues par les élèves de la promotion de 1987», París, École des Chartes 1987, 139-141.

Un dels fons arxivístics, en els quals es basa la tesi, és l'ACA, *Consell d'Aragó*.— J. P. E. [5096]

Anscari M. MUNDÓ, *Entorn dels papirs de la catedral de Barcelona*, dins «Miscel·lània papirologica Ramon Roca-Puig en el seu setantè aniversari», a cura de Sebastià JANE-RAS (Fundació Salvador Vives Casajuana 100), Barcelona 1987, 221-223.

Refeta la història de la tapa primitiva del còdex 120 de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, de començaments del segle XIX fins al 1927, en què foren destriats els diversos components del farciment, l'autor presenta la llista de les quatre unitats de pergami i de les tres de paper que n'isqueren, totes conservades a Barcelona, menys una de les de pergami, a la Biblioteca Vaticana, Vat. lat. 14175.— J. P. E. [5097]

Anna PÉREZ I CASTILLO, *El balanç econòmic de la cúria de Benet XIII l'agost de 1405*, dins «Jornades Cisma», 531-545.

Presentació i transcripció del *Rotulus compotorum Thesaurariae mensis augusti* de l'any 1405, conservat a l'ACB, *Cisma d'Occident*, perg. 499. Les eixides pujaren 9.153 florins de cambra, 4 sous i 10 diners, amb un dèficit de 1.905 florins, 11 sous i 8 diners. Les pàgines 543-545 contenen la taula alfabètica de persones i de llocs citats.— J. P. E. [5098]

Salvador MISSER, *Significativa recuperació d'uns llibres de la biblioteca de Santa Caterina, després de cent cinquanta anys*, dins «Revista Catalana de Teologia», XII (1987), 217-222.

Notícia d'haver estat retornats a l'Església un centenar de volums, vuitanta dels quals procedirien de l'antic convent dominicà de Santa Caterina, una vintena dels col·legis jesuïtes de Betlem i Cordelles, i els restants de quatre o cinc altres convents de Barcelona, anteriors a la desamortització (219), tots manuscrits, fora de nou impresos (dos dels quals incunables). Pel tema són dues obres de metodologia teològica, quatre de teologia fonamental, dotze de Sagrada Escripura, vint-i-set de teologia dogmàtica, vint de teologia moral, catorze de filosofia, dos tractats d'estilística i un de discursos, deu obres de teologia espiritual, tres de temes eclesiològics, quatre de dret canònic, dues de dret civil i natural, dues de litúrgia i quatre de ciències naturals (221-222).— J. P. E. [5099]

Arturo BERNAL PALACIOS, *Repertorios del Comentario de Innocencio IV a las Decretales de Gregorio IX*, dins «Escritos del Vedat», XVII (1987), 143-172.

Un dels exemplars estudiats en l'article és el *Repertorium breve super dictis Innocentii* (164-172) de Barcelona, BU, ms. 284, l'anàlisi del qual, limitada a les citacions, permet de veure que el seu autor tenia una predilecció especial a esmentar Giovanni d'Andrea (Ioannes Andreae), cosa que Bernal s'explicaria si l'autor fos Giovanni Calderini, gendre d'Andrea (171).— J. P. E. [5100]

José M. BLECUA, *Otros poemas del «Romancero de Barcelona»*, dins «Hom. Comas», 55-70.

El manuscrit de Barcelona, BU 125, copiat per almenys dos copistes catalans, de la materialitat del qual són ofertes ací algunes dades, conté vint-i-set poemes no assenyalats per R. Foulché-Delbosc (55-56). Catorze són transcrits per l'autor, amb anotacions crítiques (57-70). Un d'ells és català, *Bella en tot lo que pot ser* (69-70). Correspondrien als anys 1580-1600 (56).— J. P. E. [5101]

Klaus REINHARDT, *Juan Gallo, OP (†1575) und seine Betrachtung über den Psalm 41 (42)*, dins «Hom. Sáinz Rodríguez», I, 93-110.

Una de les còpies d'aquesta meditació es troba a Barcelona, BU, ms. 183 (101), còpia seguida per la de la *Exposició de aquelles palabras del salmo 106: Et statuit procellam eius...*, que l'autor atribueix al mateix Gallo (99).— J. P. E. [5102]

Josefina MATEU IBARS, *Manuscritos teológicos en la Biblioteca Provincial y Universitaria de Barcelona: del Barroco a la Ilustración*, dins «Hispania Sacra», XXXVII (1985), 329-376.

Llista, subdividida per temes, d'aquells manuscrits, el contingut dels quals pertany a alguna ciència eclesiàstica, escrits o copiats durant els segles XVII i XVIII. L'autora ex-

posa en la introducció allò que tals volums permeten de conèixer dels diversos ordes religiosos. Dels cinc-cents vuitanta-set volums, més de dos-cents contenen peces d'oratori sagrada. No manquen en les diverses seccions obres inèdites d'autors coneguts, com és ara Agustí Eura, *Apologia pro sanctis Patribus et Doctoribus Ecclesiae*, en cinc volums; o Pere Gil, *Commentaria in Summam Theologicam Divi Thomae*, en un volum (336). S'han conservat índexs de les biblioteques dels caputxins (389) i dels carmelitans (370).— J. P. E. [5103]

Agustí ESTRADER I CORCO, Núria FULLÀ I BOHIGAS, *Catàleg de la biblioteca de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1986, 355 pp.

La Reial Acadèmia ja tenia la seva biblioteca els darrers anys del segle XVIII, car el 1801 es creà el càrrec de bibliotecari. Malgrat l'incendi provocat per revolucionaris l'any 1820 en la seva seu, ha tingut cura d'aplegar una col·lecció bibliogràfica, en la qual figuren 978 exemplars d'edicions anteriors al segle XIX, ací descrits. No sols hi ha llibres de medicina, naturalment els més nombrosos, ans també d'altres matèries, com és ara l'*Admonitio atque hortatio legatorum sedis apostolicae ad Patres in Concilio Tridentino...*, Venècia 1546 (30, núm. 42). Hi ha set exemplars incunables (17-19). Els autors catalans representats són: Arnau de Vilanova, Jaume Segarra, Onofre Pau, Joan Rafael Moix, Joan Francesc Rossell, Jacint Andreu, Matias Domingo i Ramon, Joan Alós, Joan Carles Amat, Tomàs Vilanova Muñoz i Poyanos, Cristòfor de Boleda, Tomàs Vicent Tosca, Josep Fornós, Jaume Menós i de Llena, Domènec Vidal, Josep Arnau, Jaume Bonells, Manuel Martí, Gaspar Vidal, Lluís Nicolau i Vergara, Josep Català i Centelles, Francesc Puig, Francesc Canivell, Francesc Rubio, Francesc Pons, Francesc Salvà i Campillo, Francesc Santpons i Roca, Lluís Prats, Josep Pasqual, Lleonard Galli i Camps, Josep Masdevall i Terrades, Gaspar Balaguer, Josep Antoni Capdevila i Alvià, Lluçia Puigdollers, Vicenç Vinayma, Josep Antoni Savall i Valdejuli, Joan Broquetas, Vicenç Mitjavila i Fisonell, Domènec Vidal, Antoni de Martí i Franquès, Baltasar Manuel Boldó, Josep Canet i Pons, Francesc Carbonell i Bravo, Antoni Josep Cavanilles, Jaume Bonells, Pere Tenas, Josep Antoni Sabater i Anglada, les obres dels quals són a l'abast de la mà gràcies a l'*Index alfabètic d'autors, d'obres i de títols* (305-331), on també poden ésser trobades les publicacions oficials de l'Estudi de Barcelona, de la Generalitat de Catalunya, de l'Hospital, de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts, del Reial Col·legi de Cirurgia, del Col·legi d'Apo-tecaris i de l'Acadèmia Médico-Pràctica de Barcelona i de l'Estudi de València, ultra les reials ordres relatives a salut pública de Catalunya. Hi ha, encara, taula alfabètica d'impressors, de llibreters i d'editors (333-341), de llocs de publicació (343-349) i l'alfabètica de matèries (351-355).— J. P. E. [5104]

Àngels JUBERT I GIMBERNAT, *Sobre els incunables de l'Ateneu Barcelonès*, dins «Ateneu. Revista de Cultura», núm. 8 (1986), 126.

Herència d'En Miquel Victorià Amer, l'Ateneu Barcelonès posseeix disset incunables. Ací és donada notícia de l'existència d'un exemplar de Daniel Sisó, *Grammaticale compendium*, del 1490, imprès sense nom de lloc ni de tipògraf. Sisó era de Fraga i tenia el càrrec de mestre major de l'estudi de gramàtica de Montsó.— J. P. E. [5105]

Francesc BONASTRE I BERTRAN, *Inventari dels manuscrits musicals (Ms. M.) de la Biblioteca de Catalunya*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», X (1982-1984 [1986]), 7-26.

Indicació de cada una de les peces que es troben en els volums 382-394 (8-18) i 398-400 (20-26) de la sèrie manuscrits musicals de la biblioteca indicada en el títol.— J. P. E. [5106]

M<sup>a</sup> Carmen GÓMEZ MUNTANÉ, *El manuscrito M 971 de la Biblioteca de Catalunya (Misa de Barcelona)*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», X (1982-1984 [1986]), 159-290.

«El nombre de esta misa deriva de la ciudad donde se conserva» (178). L'estudi introductori dedica algunes pàgines a exposar la situació de la música en la cort de Barcelona del 1394 al 1410 (164-170) a base de documentació d'ACA, *Canc., Reg.*, en gran part transcrita en l'apèndix segon (196-212), documentació que també serveix per a establir la llista i qualque caracterització dels músics al servei de Martí l'Humà (184-196). La transcripció de la missa ocupa les pàgines 215-283.— J. P. E. [5107]

Cecília BURGAYA, *Retrobament d'uns textos perduts del Jardinet d'orats*, dins «Misc. Badia i Margarit» 6, 293-298.

Després de la notícia que l'arxiu de còpies fotogràfiques de manuscrits i d'incunables aplegades per Ramon Miquel i Planas ha ingressat a la Biblioteca de Catalunya, amb indicació dels fons manuscrits, als quals pertanyien, l'autora amplia la informació relativa a les fotografies corresponents al manuscrit amb obres de Francesc Eiximenis i d'altres conservat a l'arxiu de Santa Maria del Mar fins al juliol del 1936 (294) i a les corresponents als folis 265-278 del manuscrit 151 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, on hom troba obres diverses de Romeu Lull en català, italià i castellà, i respostes de poetes catalans adreçades a ell (296). Al final, transcripció de tres estrofes castellanès, destinades al duc de Calàbria (298).— J. P. E. [5108]

José M. MARTÍ BONET, *Archivos consulares de los Estados Pontificios y del Reino de Nápoles y Sicilia custodiados en el Archivo Diocesano de Barcelona (a. 1764-1873)*, dins «Anthologica Annua», 33 (1986), 365-458.

Les restes de la documentació dels antics consolsats dels Estats Pontificis i del Regne de les Dues Sicílies a Barcelona ingressà a l'ADB el 14 de juny del 1909. Després de la presentació de les diverses sèries pertanyents a cada un dels dos consolsats (367-371), se'guix qualque mostra de llur contingut, com és ara la narració d'un cors de naus turques per les costes de Peníscola i de Torreblanca el juliol del 1777 (374). En la presentació global del contingut dels diversos lligalls, trobem la de l'únic del segle XVIII que pertany al consolat pontifici (394), les de set de corresponents al consolat de les Dues Sicílies (397-401) i les de cinc d'altres, un d'ells pertanyent al vice-consolat de Vinaròs (444) i quatre d'afers relacionats amb marineria (447-449).— J. P. E. [5109]

#### BENASSAL

Pere-Enric BARREDA I EDO, *L'Arxiu Parroquial de Benassal (III). Tresor*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 13 (enero-marzo 1986), 75-89.

Continuació dels dos articles resumits dins ATCA, VI (1987), 549-550, núm. 3803-3804. L'actual és constituït per quaranta-nou descripcions d'altres tants objectes, alguns dels quals tenen inscripcions, ací transcrites. El resum cinquantè és descripció de l'exemplar incunable (Michael Wensler, Basilea 1491) d'Armandus de Bellovisu, *Compendium difficultium terminorum theologiae, philosophiae atque logicae* (87-88), conservat en l'esmentat arxiu.— J. P. E. [5110]

## BERGA

Rosa SERRA I ROTÉS, *Els arxius de les masies del Berguedà*, dins «Joves Historiadors», 123-132.

Després d'una sintètica informació del treball realitzat en el camp assenyalat pel títol (catalogació de deu arxius familiars durant els anys 1982-1983 en la part baixa del Berguedà), segueix la llista dels quinze capítols en els quals és distribuïda la documentació específica i les subdivisions de cada un d'ells. Remarquem, de més a més, que en algun cas s'ha conservat en l'arxiu familiar tot o part d'un arxiu parroquial o municipal. Una de les seccions habituals és la de biblioteca (131-132).— J. P. E. [5111

## BETXÍ

José Eugenio VARONA GIL, *Inventario del archivo histórico parroquial de Betsí*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXII (1986), 161-179.

Població de moriscs fins a les Germanies, parròquia de cristians nous després, repoblada de cristians vells el 1611, amb un nombre de cases que va de 176 l'any 1510 a 320 el 1794, ha conservat l'arxiu amb seqüència documental completa (165), sense que hi manquin notícies sobre la vida del mateix arxiu (166, nota 34). La descripció de les diverses sèries ocupa les pàgines de la segona part de l'article, diferenciades en sacramentals (168-173), govern i acció pastoral (173-174), *Status animarum* (174-175), institucions (175), culte parroquial (176), administració (176-177), documentació notarial (178) i variada (178-179).— J. P. E. [5112

## CIUTAT DE MALLORCA

Antonio MUT CALAFELL, *El fondo documental de la Inquisición del Archivo del Reino de Mallorca*, dins «Estudios Baleàrics», IV/21 (juny 1986), 3-8.

Notícia que l'ARM posseeix 154 llibres, dos lligalls i diversos expedients o plets de la Inquisició, esparso en seccions diverses; exposició de les vicissituds, per les quals passà el fons esmentat durant el segle XIX.— J. P. E. [5113

Antonio MUT CALAFELL, *Recetas mallorquinas de tinta y de goma glasa, de los siglos XV a XVIII*, dins «Hom. García Pastor», 11-37.

Recopilació de les fórmules per a fer tinta trobades en l'ARM i d'una per a fer glasa, trobada en el mateix lloc. En la introducció, l'autor recorda d'altres receptes incloses en llibres de tipus divers dels segles XVI-XIX, on figura la publicada per Onofre Pou en el *Thesaurus puerilis* (15-16), fórmula coneguda en temps posteriors tant a Catalunya com a València (16, nota 10). Informa dels articles publicats sobre el tema en terres catalanes entre l'any 1931 i 1984 (18-19), recorda allò que Josep de Mora i Catà, marquès de Llió, escriví l'any 1756 sobre la «materia o licor e instrumentos con que se escribía» (20) i exposa i transcriu (i tradueix al castellà, quan s'escau) set fórmules per a fer tinta (una del segle XV, dues del XVII i quatre del XVIII) (21-28), n'exposa els elements comuns (galles, vidriol, goma aràbiga) i els propis de cada una (28-29) i acaba amb la recepta catalana per a la goma anomenada glasa (34-36).— J. P. E. [5114

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Tipología documental de las series de registros del Archivo Diocesano de Mallorca*, dins «Hom. García Pastor», 119-134.

Informació de cada una de les sèries de l'ADM, amb el títol actual de cada una i la llista de títols que ha tingut a través del temps, data en la qual comença i acaba i explicació del contingut. Les sèries són: *Registra collationum*, des del 1348, 130 volums; *Liber communis curiae*, de 1364, 32 volums; *Registra ordinationum*, de 1377, 21 volums; *Concessos matrimoniales*, de 1420, amb 267 volums; *Registra sententiarum*, de 1505, 43 volums; *Registra mandatorum*, de 1514, 55 volums; *Registra provisionum*, de 1525, 42 volums; *Registra ministeriorum*, de 1565, 4 volums; *Registra decretorum*, de 1596, 32 volums; *Registra informationum*, de 1674, 5 volums; *Llicències ministerials*, de 1672, 31 volums; *Dispenses matrimoniales*, de 1680, 12 volums; *Fugues matrimoniales*, de 1686, 24 volums; *Registra homagiorum*, de 1462, 4 volums; *Registra litterarum iustitiae*, de 1374, 44 volums; *Diari del bisbe*, de 1778, 17 volums; *Execució de breus*, de 1717, 12 volums; *Registre d'exploració de voluntat*, de 1678, 6 volums; *Junta de l'Estat Eclesiàstic*, de 1714, 4 volums; i *Visites Pastorals*, de 1562, 48 volums. El contingut d'algunes sèries és clar, però d'altres tenen camp i límits dubtosos. L'autor transcriu en apèndix la provisió del vicari general separant l'any 1717 la documentació de la Santa Seu dels llibres de *Communium* i creant la sèrie d'*Execució de breus*; i el document del mateix any introduint una reordenació global de l'ADM (131-134).- J. P. E. [5115]

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, José Alfredo VIDAL RETTICH, *El archivo de la cartuja de Jesús Nazareno de Valldemossa (Mallorca). S. XVII*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 59 (1986), 157-221.

L'arxiu anterior a l'exclaustració es trobava en la cel·la prioral, repartits els seus fons en 41 caixes. Entorn del 1660, hom redactà en català un índex alfabètic dels temes, als quals responien aquells documents, conservat a Ciutat de Mallorca, ADM, G.F./11 (159), ací transcrit (180-218). Els autors agrupen aquella documentació en unitats temàtiques (160-170), assenyalen quins documents formaven part de cada un dels calaixos (171-179) i indiquen quina de l'esmentada documentació es troba en l'ARM (219-220) i quina en l'ADM (220-221).- J. P. E. [5116]

#### CIUTAT DEL VATICÀ

Giulio BATTELLI, *Il calendario barcellonese del codice Ottoboniano 3058*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), 341-356.

L'autor centra la seva atenció en els sis primers folis del ms. Vat., *Ottob. lat.*, 3058. Tot i no ésser numerats, no foren afegits al cos del volum, *Usatici Barchinone et Constitutiones Catalonie*, ans són primitius (342). El volum fou copiat després del 1323 (343), abans del 1333 (346), destinat a algú relacionat amb un tribunal (345), fou usat fins a darreries del segle XV (347) i tret de Catalunya per Pere de Marca (347-348), passà després a la biblioteca de Cristina de Suècia, on ja era el 1655, a Alexandre VIII, a l'Arxiu Vaticà, al baró Philipp von Stosch i finalment a la sèrie actual de la Biblioteca Vaticana (348). Després de la reproducció de la pàgina corresponent al mes de juliol (350), ve la transcripció de tot el calendari (351-356).- J. P. E. [5117]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Nous fons de la Biblioteca Vaticana sobre el Cisma d'Occident i Catalunya (amb excepció de l'època de Benet XIII)*, dins «Jornades Cisma», 145-203.

L'autor deplora que manta vegada la Biblioteca Vaticana hagi resultat eclipsada en tant que font d'informació pel veí Archivio Segreto Vaticano. Per això, recordades dues publicacions documentals recents (145-146, nota 2 i 3), presenta globalment i ofereix regest de les notícies relatives al nostre país (d'algunes de les quals reproduceix el text complet) trobades en els volums Vat. lat. 6330 (148-153), Vat. lat. 6772 (153-156), Barb. lat. 2121 (156-170) i Vat. lat. 6952 (171-182). La segona part de l'article és destinada a la transcripció de quatre textos: les declaracions d'Ennec de Vallterra (183-190) i de Guillem Morer (190-196) entorn a l'elecció d'Urbà VI; el fragment inicial d'un dictamen relatiu a l'intent d'Alfons dit el Magnànim de sotmetre el papa Martí V a les prescripcions del decret «Frequens» del concili de Constança (196-197) i el sermó final del Cisma d'Occident, pronunciat per Bernat de Roserge a Sant Mateu el 15 d'agost del 1429 (198-203).— J. P. E. [5118

*A Catalogue of Canon and Roman Law Manuscripts in the Vatican Library.* Compiled in the Institute of Medieval Canon Law under the direction of Stephan KUTTNER with the aid of the Deutsches Historisches Institut, Rom, under the direction of Reinhard ELZE. Volume I. *Codices Vaticani Latini 541-2299* (Studi e Testi 322), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 1986, XXXIV i 334. Volume II. *Codices Vaticani Latini 2300-2746* (Studi e Testi 328), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 1987, XXX i 368 pp.

El Vat. lat. 1290 conté còpia d'Adam Alderspacensis, *Summa Raymundi versificata* (43). Els Vat. lat. 1335 i 1336 porten tots dos els *Acta processus contra Petrum de Luna in concilio Constantiensi* (66-67). El Vat. lat. 1380 reporta una *Expositio arboris consanguinitatis* i una *Expositio arboris affinitatis*, molt probablement de sant Ramon de Penyafort (158-159). El Vat. lat. 1381 procedeix de Perpinyà (160-162). El Vat. lat. 1382 té els dos textos ja coneguts del Vat. lat. 1380 (162-163), que es repeteixen en el Vat. lat. 1383 (165) i en el Vat. lat. 1390 (177). El Vat. lat. 1453, finalment, conté dues obres de Guiu Terrena, *Commentaria in Decretum* i *Repertorium commentariorum in Decretum* (259-260).

Trobem en el segon volum: els Vat. lat. 2300 (1-2) i 2301 (3-4) tenen les dues *Summa* de sant Ramon de Penyafort, el segon amb l'*Apparatus* de Guillem de Rennes i amb *Additiones* d'altres autors. El Vat. lat. 2302, les mateixes dues *Summa* i l'*Apparatus* (5-6). Els Vat. lat. 2303, 2304 i 2305 contenen tots tres la *Tabula Summae Raymundi* de Joan de Friburg (8-10). Els Vat. lat. 2311 i 2646 haurien pertangut al bisbe de la Seu d'Urgell Guillem de Montcada (16-17). El Vat. lat. 2343, ff. 83-84 porta la *Summula de reprobatione instrumentorum* de Ponç de Lleida (45) i el *Breviarium Iuris Canonici* de Pere de Lleida (112-113). Els Vat. lat. 2550 i 2551 eren de Francesc Doll (?) i serviren per a pagar un deute a fr. Benet Octal (?), de Sant Cugat del Vallès (125-126). El Vat. lat. 2640 conté el *Tractatus de conservatione memoriae* d'Arnau de Vilanova (212). El Vat. lat. 2642 conté el *Tractatus de iure emphyteutico* de Dalmau Saera (de Area) (221). El Vat. lat. 2660 porta el *Ritus magnaee curiae de executione instrumentorum cum commento*, de Frederic d'Aragó, rei de Sicília (245). El Vat. lat. 2665, ff. 135-137, porta extrets del concili de Constança relatiu a Pedro de Luna (257). El Vat. lat. 2672 contindria alguna nota autògrafa de Nicolau Eimeric (263-264). El Vat. lat. 2674, les dues *Summa* de sant Ramon de Penyafort (265). El Vat. lat. 2691 ofereix nova còpia del *Breviarium Iuris Canonici* de Pere de Lleida (292) i la *Nota de electionibus disputatis* de Berengarius Catalanus (293). El Vat. lat. 2693, tot ell copiat en l'Estudi General de Lleida, en part escrit per Pere de Vilarrasa, del qual són la *Quaestio de compromisso seu de arbitris* i l'*Oratio doctoratus in laudem iuris*, també porta una *Repetitio* d'Alfons de Borja, datada el 8 de gener del 1416 (295-297). El Vat. lat. 2708 té les dues *Summa* de sant Ramon de Penyafort (309). En l'apèndix,

amb referència al Vat. lat. 727, trobem notícia d'una carta de Bonifaci VIII a Jaume II, sobre el «negotium Siciliae» (328-329), i amb referència al Vat. lat. 1058, la *Summa Raymundi versificata* d'Adam d'Altersbach (338).— J. P. E. [5119]

*Bibliotheca Palatina*. Katalog zur Ausstellung vom 8. Juli bis 2. November 1986. Heiliggeistkirche Heidelberg. *Textband*. Herausgegeben von Elmar MITTLER in Zusammenarbeit mit Walter BERSCHIN, Jürgen MIETHKE, Gottfried SEEBASS, Vera TROST, Nielfried WERNER, (Heidelberger Bibliotheksschriften 23), Heidelberg, Edition Braus 1986, XVI i 552 pp.

*Bibliotheca Palatina*. Katalog zur Ausstellung vom 8. Juli bis 2. November 1986. Heiliggeistkirche Heidelberg. *Bildband*. Herausgegeben von Elmar MITTLER in Zusammenarbeit mit Vera TROST, Marcus WEIS (Heidelberger Bibliotheksschriften 24), Heidelberg, Edition Braus 1986, VI pp. i 319 reproduccions fotogràfiques.

Figurava en l'exposició el volum Vat., Pal lat. 1818, còpia del *Speculum medicinae* d'Arnau de Vilanova, al qual és dedicada una explicació de les característiques generals del seu sistema mèdic en les pàgines 62-63 del volum primer i la reproducció de dues pàgines del manuscrit en el segon (B 10.1/1 i B 10.1/2).— J. P. E. [5120]

Mario BUONOCORE, *Bibliografia dei fondi manoscritti della Biblioteca Vaticana (1968-1980)* (Studi e Testi 318 i 319), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 1986, XLVIII i 1416 pp. en dos volums.

L'autor precisa que la seva recopilació es limita als estudis trobats en el miler llarg de publicacions periòdiques que entren a la Biblioteca Apostòlica Vaticana, corresponents als anys indicats en el títol. D'altra banda, els títols aplegats són agrupats seguint l'ordre alfabètic de les diverses sèries de la secció de manuscrits de la biblioteca esmentada. He pogut individuar títols d'estudis que es refereixen a temes nostres: Antoni Agustín, Barb. lat. 860 (134), Vat. lat. 4104 (1144), Vat. lat. 4889-4891 (1165) i Vat. lat. 4913 (1166); la *Fiammetta* en català, Barb. lat. 3921 (156), Barb. lat. 3955 (157), Chig. L. V. 172 (328) i Urb. lat. 1394 i 1442 (760); Guiu Terrena, Borgh. 39 (220), Vat. lat. 901 (1009) i Vat. lat. 1453 (1037); Ramon Llull, Chig. A. IV. 105 (299), Chig. E. IV. 118 (309), Pal. lat. 984 (532), Reg. lat. 1289 (630), Ottob. lat. 405 (419), Ottob. lat. 845 (430), Ottob. lat. 1278 (439), Vat. lat. 986 (1012), Vat. lat. 3069 (1093), Vat. lat. 6197 (1204), Vat. lat. 8174 (1238), Vat. lat. 9232, Vat. lat. 9443 (1256); Còdex de Ripoll amb la *Logica maior* de William Ockham, Chig. E. IV. 99 (308), Chig. E. VII. 221 (312), Ottob. lat. 2074 (459), Vat. lat. 947-953 (1010-1011) i Reg. lat. 270 (651); Joan de Palomar, Ottob. lat. 32 (401-402), Ottob. lat. 129 (405), Pal. lat. 596 i 601 (521), Reg. lat. 365 (606); Joan Jeroni Nadal, Ottob. lat. 92 (404); Vicent Justinià Antist, Ottob. lat. 597 (424); *Leges Palatinae* de Mallorca, Ottob. lat. 3058 (471); Claudi de Torí, Reg. lat. 98 (588), Vat. lat. 5771 i 5775 (1192) i Vat. lat. 9530 i 9546 (1256); Florus de Lió, Reg. lat. 194 (593); Nicolau Conill, Reg. lat. 220 (594), Reg. lat. 232 (595), Reg. lat. 312 (600), Reg. lat. 317 (602), Reg. lat. 327-329 (603), Reg. lat. 344 i 361 (605) i Reg. lat. 365, 374 i 382 (606); Pacià de Barcelona, Reg. lat. 331 (603); Ramon de Penyafort, Reg. lat. 980 (621), Vat. lat. 1367 (1032), Vat. lat. 1380, 1383 i 1390 (1034); *Llibre de Sidrach*, Reg. lat. 1141 i 1255 (626), Vat. lat. 4793 (1161), Vat. lat. 5272 (1179); Text català relatiu a la reina de Saba, Reg. lat. 2056 (650); Arnau de Vilanova, Ross. 753 (665), Vat. lat. 3284 (1108), Vat. lat. 3819 i 3824 (1126-1127), *Quaestiones Urgellenses*, Vat. lat. 288 (983); Joan d'Aragó, Vat. lat. 782 (1003), Vat. lat. 1288 (1025), Vat. lat. 4007 (1142); Ms. 1010 de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Vat. lat. 1699 (1047) i Vat. lat. 3452 (1117); Antoni Andreu, Vat. lat. 3130 (1095); Nicolau Eime-

ric, Vat. lat. 3978 (1140); Jaume Roig, Vat. lat. 4806 (1162); Berenguer de Pal[az]ol, Vat. lat. 5001 (1172); Joan Lluís Vives, Vat. lat. 6199 (1204); Miquel Bartomeu Salon, Vat. lat. 7183 (1219); cod. 2 de Barcelona, Arxiu Capitular de la Catedral, segona part, Vat. lat. 10497 (1269); Anselm Turmeda, Vat. lat. 14009 (1304); Charles de Bouvelles-Nicolau de Pax, Vat. lat. 10275 (1266). De més a més, el Reg. lat. 498 fou estudiat en relació als sermons de sant Cesari d'Arle conservats a l'Arxiu Capitular de Vic (610); el Vat. lat. 589, en relació als Luculentius del mateix arxiu (996); els Reg. lat. 592 (614) i Vat. lat. 76 (978), en relació a les pintures murals de Sant Quirze de Pedret; i el Vat. lat. 1202, en relació a les vinculacions entre Cluny i la pintura mural catalana (1022).— J. P. E. [5121

## CÀLLER

Ignazio LAI, *Farmacopea e farmacoterapia nella Sardegna seicentesca*, dins «Studi Sardi», XXVII (1986-1987), 315-347.

L'Archivio di Stato de Càller, *Antico Archivio Regio*, vol. P.16, conté una *Lista de las medicinas necessàries per curar ferits (322-333)*; *Medicines que se han de aparellar a requesta de la Règia Cort (323-328)*; i una sèrie de llistes de productes, de les quals la d'*Emplas-tres* i la de *Diversos* són en català (381).— J. P. E. [5122

## CASTELLÓ DE LA PLANA

Víctor Manuel MÍNGUEZ CORNELLES, *El archivo del Desierto de las Palmas: libros de emblemas, de fiestas, alegóricos...*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIII (1987), 357-365.

El convent del Desert de les Palmes no sofrí ni la desamortització del 1835 ni la guerra del 1936-1939, cosa que converteix la seva biblioteca en cas gairebé únic. L'autor s'ha fixat en els llibres de festes, en els repertoris de gravats, en els itineraris místics i en llibres d'emblemes, en particular en aquests. N'hi ha tres: Diego López, *Declaración magistral de los emblemas de Alciato...*, València 1655; Francesc Garau, *El sabio instruido de la naturaleza...*, parts primera i terça, Barcelona 1691 i 1700; D[iego de] Saavedra Fajardo, *Idea de un príncipe político christiano...* Els llibres de festes són: *Fiestas seculares* (de la canonització de sant Vicent Ferrer el 1755), València 1762; Lleonard Ferrer, *Astronómica y curiosa descripción del mundo superior e inferior*, València 1677; i *Series Chronológicas*, Roma 1730 (360-361). Dos llibres utilitzen l'ajut pedagògic del gravat: *Idea vitae teresianae iconibus symbolicis expressa*, Anvers, de començaments del segle XVIII; i *Cinco palabras del apóstol san Pablo...*, Nàpols 1680 i València 1723 (362-363). Les pàgines 364-365 contenen cinc reproduccions.— J. P. E. [5123

## LA COMA

Manuel RIU, Manuel SAGRET, *Les «torres» o masies fortificades de la Vall de Lord*, dins *Castells*, 201-215.

Assenyaem la notícia que l'arxiu parroquial de la Coma posseeix un lligall, el 13, on es conserva documentació relativa a l'església i casa de Sant Andreu del Pujol del Racó, del 1332 al 1818, i que el primer d'aquells documents és un capbreu (215, nota 7).— J. P. E. [5124

## ESPANYA

Eugenio DÍAZ MANTECA, *Privilegios reales de Vall de Crist en la Edad Media, procedentes del Archivo Histórico Nacional*, dins *Vall de Crist*, 185-214.

Els cent quaranta-un documents reials, datats entre els anys 1257 i 1508, regist dels quals és ofert en aquestes pàgines (191-213), són ara conservats a Madrid, AHN, *Clero* 466-478, *Códices* 1149B [sobre el qual hom pot veure l'article resumit dins ATCA, VI (1987), 408, núm. 3299] (187-189), i *Clero*, lligall 1849.— J. P. E. [5125]

María Desamparados CABANES PECOURT, *Los privilegios reales de Veruela en la segunda mitad del siglo XII*, dins «Mélanges à la mémoire du père Anselme Dimier», II. *Histoire cistercienne. 4 Abbayes*, Arbois, Pupillin 1984, 471-486.

Dos dels documents ací transcrits són de Ramon Berenguer IV (477-478) i deu del seu fill Alfons I de Catalunya-Aragó. Tots es troben a Madrid, AHN, *Clero*, nou d'ells en el còdex 1245; els altres a *Clero. Veruela*, carpetes 3763, 3764 i 3781.— J. P. E. [5126]

*Archivo General de Simancas. Noticia de sus fondos*, dins «Investigaciones Históricas», 6 (1986 [1987]), 273-286.

Informació del treball de catalogació de fons, realitzat els darrers anys. Toca la nostra temàtica la secció de mapes, plànols i dibuixos (284-286). Hi ha notícia d'haver estat catalogats plànols militars de la fortificació de Puigcerdà, i civils del port de Barcelona; plànols militars de la Ciutadella, de les Dressanes i dels magatzems per a la foneria de peces d'artilleria, a Barcelona; d'un magatzem de pólvora a Berga; i del castell de Figueres; de la bateria sota el castell de la Trinitat de Roses; de Sitges; de Peníscola (torre del Sol del Riu); de Tarragona i de diversos llocs de la costa entre Tortosa i València; plans de Roses dels anys 1552-1534; dels desembarcadors de Torredembarra; dels magatzems de la duana de Barcelona; dels boscos de Falgars i de Cabrenys al Rosselló el 1593; de les embassades d'Elx, de Totana i d'Alacant.— J. P. E. [5127]

Gloria TEJADA GONZÁLEZ, *Documentación sobre «obras» sacada de la secretaría y superintendencia de hacienda del Archivo General de Simancas*, dins «Cuadernos de Investigación Histórica», 10 (1986), 139-152.

La documentació ací resumida pertany als lligalls 15-20 dels *Avisos a la Secretaría de Hacienda*. Ens afecten els relatius a la construcció d'una capella al port de Salou el 1748 (149, n. 60); la d'un forn a Montcada de l'Horta, el 1756 (150, núm. 68); i la de cases per al regent i fiscals de l'Audiència de Catalunya, el 1768 (151, núm. 78).— J. P. E. [5128]

*Inventario General de manuscritos de la Biblioteca Nacional. X (3027-5699)*, Madrid, Ministerio de Cultura 1984, 560 pp.

El volum anterior d'aquest inventari, el novè, havia estat publicat l'any 1970. En allò que ens afecta, el desè volum és particularment ric en genealogies. N'hi ha dels tres estats de la corona catalano-aragonesa (mss. 3096, 3416, 3417, 3444), i en particular de València (ms. 3472). Són encara més nombroses les dedicades a raguèlies particulars: Pinós (ms. 3085), Erill (ms. 3088), Galceran de Castro Pinós (ms. 3089), Ribagorça (ms. 3275/2), Montcada (ms. 3293), Cervelló (ms. 3390/9, obra de Martí de Viciana). Un d'aquests nobles, Gaspar Galceran de Pinós i Castro es dedicà a aplegar inscripcions (ms. 3610). Ma-

nuel d'Amat i Junyent, virrei del Perú, deixà en els mss. 3110-3113 la *Relación de su gobierno*. Hi ha, encara, els *Linages de España*, de Pere Anton Beuter (mss. 3246-3248) i una quantitat considerable de volums amb les *Trobes* de Jaume Febrer (mss. 3219-3235, 3473-3480, 3947 i 4068). Les obres de Ramon Llull són representades pels volums 3351-3352, 3364-3365, 3506, 4293, i 6511; les de Francesc Eiximenis pels 4030, 4187, 4236/6, 4286 i 4327; les de sant Vicent Ferrer pels mss. 3358, 4283, 4402/15 i 4546; hom troba obres mèdiques d'Arnau de Vilanova en els volums 3058 i 3370/1, d'Antoni Ricart en el ms. 3366. No podia faltar el *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer (mss. 4036 i 4281), ni còpies de poemes d'Ausiàs Marc (mss. 3695 i 3727) o els dos exemplars del *Triumphus Valentinus Jacobi I* (mss. 3682 i 3688). També hi ha dos volums relatius al monestir de Sant Feliu de Guíxols (mss. 3532 i 3565/2) i dos d'altres de dedicats a sant Pere Nolasc (mss. 3436 i 4432). Trobem, encara, Pedro de Lecure, *Relación de las avenidas del Llobregat* (ms. 3215), documents de Carlemany relatius al Principat de Catalunya (ms. 3327/2), Antoni Agustín, *Tratado de armas y linages* (ms. 3337), l'inventari de la biblioteca de Porta Coeli (ms. 3345), les anotacions de Jeroni del Real (ms. 3619), poesies d'Antoni Puig i Blanc (ms. 3702), Joan Marbres (Canonicus), *In libros physicorum* i Antoni Andreu, *In libros metaphysicorum* (mss. 4230 i 4233), Joan Cristòfor Calvet d'Estrella, *De arte metrica* (ms. 4237), Guillem Anglès, *Expositio de ordine missae* (ms. 4443), poesia de Vicent Mariner (ms. 4488), el *Paralipomenon Hispaniae* de Joan de Margarit i Pau (ms. 5554) i Benet Mollà, *Escritores y artistas de la provincia de Alicante* (ms. 5648).— J. P. E. [5129]

Manuel SÁNCHEZ MARIANA, *Documentos para la historia del teatro español en la sección de manuscritos de la Biblioteca Nacional*, dins «Hom. Morales», 123-135.

La peça 55 del manuscrit 18.745 és una *Copia de la representación hecha por el Capitán General de Cataluña en el expediente sobre teatro*, d'entorn del 1770.— J. P. E. [5130]

María del Carmen ÁLVAREZ MÁRQUEZ, *La biblioteca capitular de la catedral hispalense en el siglo XV*, dins «Archivo Hispalense», núm. 213 (1987), 3-68.

En l'inventari de llibres de Pedro López Barroso, del 1387, donats a la catedral de Sevilla, figura amb el núm. 90 la *Summa* de sant Ramon de Penyafort (39). En el de Juan de Cervantes, del 1455, trobem un volum d'obres d'Arnau de Vilanova (53, núm. 97), dos volums de *Sermons* de sant Vicent Ferrer (54, núm. 110 i 60, núm. 233), el *De natura angelical* de Francesc Eiximenis (56, núm. 155), un volum amb obres de Joan de Montsó (56, núm. 157), potser el *Tractatus de potestate papae et concilii generalis*, de Joan de Casanova (57, núm. 173) i «Un inventario de las cosas que fueron falladas en el palacio de Avinione al tiempo que los catalanes lo dexaron» (60, núm. 235).— J. P. E. [5131]

Klaus WAGNER, *Libros obsequiados a Hernando Colón y otras curiosidades de su biblioteca*, dins «Hom. Sáinz Rodríguez» III, 713-724.

Entre les obres ací esmentades trobem el manuscrit del *Sedacius totius alchimiae*, de Guillem Sedacer [cf. ATCA, VI (1987), 506, núm. 3651], un altre manuscrit de Manuel [Dies], *Llibre de menescalia* (714); i un exemplar de la *Confusión de la secta mahomética y del Alcorán*, de Joan Andrés, clergue de Xàtiva, imprès a València el 1519 (718-720).— J. P. E. [5132]

Francisco AGUILAR PIÑAL, *Valencia y los ilustrados valencianos en la biblioteca del conde del Águila*, dins *La Ilustración*, 223-234.

Miguel Espinosa Maldonado Saavedra y Tello de Guzmán formà a Sevilla durant el segle XVIII una biblioteca especialitzada «sobre el pasado español, sus regiones, provincias y municipios» (224) amb uns set mil cinc-cents volums. Ací és exposada, primer globalment (225-228) i després de forma individual (230-234), la secció dedicada a València o a temes valencians, que contenia vint-i-vuit manuscrits i setanta cinc obres impreses; consta el preu d'aquestes darreres.— J. P. E. [5133]

Pilar OSTOS SALCEDO, *Expedición de documentos: Vizcondado de Vilamur (1126-1381)*, dins «Kanzleien», 607-635.

La documentació del comtat, sobre la qual es basa aquest estudi, és ara a Sevilla, Archivo Ducal de Medinaceli, *Sección de Vilamur*; a l'ACA, *Canc.*, *Pergamins de Pere II* i a l'Arxiu de la Catedral de la Seu d'Urgell, pergamins del segle XIII i del segle XIV. El conjunt documental és analitzat, primer, en allò que aporta al coneixement de la figura del notari, que fou inicialment el rector de Vilamur o algun «scriptor» actuant en nom seu, i després notaris sota l'autoritat del vescomte, als quals s'afegeix algun altre, que és notari per autoritat reial (608-612). Les pàgines finals contenen la llista alfabètica de tots els notaris documentats (601-603). L'altra part de l'estudi consisteix en una anàlisi de cada un dels elements estructurals que configuren la documentació, amb mostres textuals, fora del cas d'aquells extrems que són denominats «marques d'expedició», entre els quals figura la llengua, on és assenyalada la presència de paraules, de frases o de fragments en català (616). Les pàgines 626-629 contenen la reproducció dels diversos «signa». Assenyalem en la llista de notaris un «Durandus magister» l'any 1241 (632). Les pàgines 634-635 ofereixen l'arbre genealògic de la família vescomtal del 1126 al 1381.— J. P. E. [5134]

Antonio SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *Aportación a la documentación cartujana de Val de Cristo*, dins *Vall de Crist*, 231-236.

L'Arxiu Ducal de Medinaceli, *Segorbe*, lligall 36, conserva el plet entre la cartoixa i el duc de Segorb entorn als drets d'aquella a l'aigua de la deu de l'Esperança. Ultra algun fragment, hi ha ací (233-234) regest de nou documents o grups de documents relatius al plet esmentat, del 1758 al 1765.— J. P. E. [5135]

Gregorio de ANDRÉS, *La valiosa colección de manuscritos de Manuel Pantoja, regidor de Toledo, destruida en el terremoto de Lisboa de 1755*, dins «Hom. Sáinz Rodríguez» I, 135-153.

El primer de la llista era *El libro llamado de las dueñas*, de Francesc Eiximenis (141); el núm. 35, una *Geographia Magna Hispaniae*, quam Johannes Durandus Barchinonensis... designavit (144); el núm. 117, la *Disputatio facta inter Inghetum Januensem, mercatorem, et quosdam doctores iudaeos, Maiorica in synagoga iudaeorum...1283* (151); el darrer, l'*Ars generalis* de Ramon Llull, copiada a Messina el 1430, «a me Dionysio Joannis» (152).— J. P. E. [5136]

José SIMÓN DÍAZ, *Libros dedicados a la infanta sor Margarita de la Cruz*, dins «Hom. Morales», 429-447.

Hi figuren un exemplar de Vicente Justiniano Antist, *Tratado de la Inmaculada Concepción...*, Madrid 1615 (436-437). El sermó en el funeral de la infanta fou publicat a Barcelona per Sebastià i Jaume Matevat dins una recopilació intitolada *Ideas para el púlpito...* (441-444, nota 32).— J. P. E. [5137]

Gregorio de ANDRÉS, *La dispersión de la valiosa colección bibliográfica y documental de la casa de Altamira*, dins «Hispania», XLVI (1986), 587-635.

Anaren a parar a aquella col·lecció els fons de la biblioteca del castell de Benavente [aquella que entorn del 1440 era rica en llibres de Ramon Llull]. Per això, hi ha a les pàgines 595 i ss. notícies sobre l'itinerari de l'esmentada biblioteca de Benavente fins a arribar a la d'Altamira.— J. P. E. [5138]

Odette BRISSON, *Livres espagnols publiés avant 1700 conservés à la bibliothèque de la Casa de Velázquez*, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez», XXII (1986), 483-494.

Hi figuren obres de Jeroni Cortès, Barcelona 1629; Francisco Diago, Barcelona 1603; Joan Enríquez, València 1647; Francesc Escrivà, València 1612; Andreu Febrer de Valdecebro, Barcelona 1696; Mateo de Lisón y Biedma, Girona 1630; Reginald Poc, Barcelona 1630; Pedro Ponce de León, València 1663; Francisco de Quevedo, Barcelona 1629, Girona 1628, Perpinyà 1679; *Regla de las monjas de Santa Clara*, València 1628. Hi ha, encara, el llibre de Juan de la Presentación, *El Machabeo evangélico. Vida del glorioso doctor san Pedro Pascual, de Valencia*, Madrid 1671, i volums diversos d'obres de Jerónimo Zurita.— J. P. E. [5139]

Amancio LABANDEIRA FERNÁNDEZ, *En torno a Fernando de Rojas y su biblioteca*, dins «Hom. Morales», 189-221.

Tres, almenys, dels exemplars que la formaven eren d'impremta valenciana: el 23, Joan de Mandavilla, *Libro de las maravillas del mundo*, València 1521 i 1540; el 24, *Los triunphos de Apiano*, València 1522 (195); i el 46, Bernardo Pérez de Chinchón, *Diálogos christianos...*, València 1535 (197).— J. P. E. [5140]

Antonio RISCO, *La bibliothèque du publiciste averti selon Campomanes*, dins «Revue Française d'Histoire du Livre», 55 (1986), 297-315.

L'any 1753 Pedro Rodríguez Campomanes elaborà una *Lista de los libros principales que tratan de derecho público y deben adquirirse para una librería bien formada*, destinada al Colegio de Cuenca, de Salamanca, i ara a Madrid, Fundació Universitària Espanyola. Hi figuren Joseph Pellicer d'Ossau, *Idea del principado de Cataluña...*, Anvers 1642 (303) i Joan Lluís Vives, *De causis corruptarum artium* (308).— J. P. E. [5141]

Francisco CANTELAR RODRÍGUEZ, *Sinopsis de los catálogos de la 'Colección Sinodal Lambert de Echeverría'*, dins «Revista Española de Derecho Canónico», 43 (1986), 61-98.

Aquesta col·lecció de constitucions sinodals, ara a la Universitat Pontifícia de Salamanca, conté els següents exemplars de les nostres terres: Àger (66), Barcelona, Besalú (68), Càller (70), Egara/Terrassa (73), Elna (73), Girona (75), Eivissa (77), Lleida (79), Mallorca (81), Menorca (82), Oriola (84), Perpinyà (86), Roda (88), Sogorb (91), Solsona (92), Tarragona (93), Tortosa (94), Toluges (95), Seu d'Urgell (95), València (95) i Vic (96).— J. P. E. [5142]

Fernando MONTERROSO CARRIL, *Fray Manuel de Villarroel: Erudición clásica*, dins «Estudios Mindonienses», 3 (1987), 329-354.

En la seva biblioteca personal hi havia una còpia manuscrita del llibre d'Antoni Agus-

tín, *De M. Verrii Flacci et Sex. Pompei Festi libris*, realitzada a base d'una edició de Venècia; la còpia és ara a Mondoñedo, Biblioteca del Seminario, E. 1. N.º 63 (351-352).— J. P. E. [5143]

D. BALEA MÉNDEZ, *La biblioteca del Seminario Diocesano de Mondoñedo. Impresos del siglo XVI (1531-1560)*, dins «Estudios Mindonienses», 3 (1987), 373-444.

Entre les tres-centes quinze unitats, publicades durant aquella trentena d'anys, trobem les obres de Joan Cristòfor Calvet(e), *El felicísimo viaje...*, Anvers 1552 (380); Joan de Salaia, *Commentaria in Quartum Sententiarum*, València 1531 (382); Francesc Tarafa, *De origine ac rebus gestis regum Hispaniae*, Anvers 1553 (431); sant Vicent Ferrer, *Sermones (De Sanctis, Hyemales, Aestivales)*, Lió Junta 1558 (439-440); Joan Lluís Vives, *De conscribendis epistolis*, Colnitz (?), Gimnicus 1537, i *De causis corruptarum artium* amb altres cinc títols, de localització desconeguda, 1531-1536 (?) (443).— J. P. E. [5144]

C. SCHÄFER, H. ZESCHKE, *Zugangsverzeichnis der Bibliotheken Madrid und Lissabon von Veröffentlichungen zur Archäologie der Iberischen Halbinsel*, dins «Madri der Mitteilungen» (Beilage zu Band 27), (1986), 156 pp.

Alguns apartats d'aquestes llistes de publicacions presents en biblioteques de Madrid i de Lisboa tenen secció dedicada a inscripcions: ibèriques (68-69), llatines (99-104), cristianes antigues (111-112), àrabs (119-120), en les quals figuren els estudis relatius als Països Catalans.— J. P. E. [5145]

#### ESTATS UNITS D'AMÈRICA

Joseph L. LAURENTI, *La colección hispánica de ediciones romanas (siglos XVI y XVII) en la Biblioteca de la Universidad de Illinois*, dins «Gutenberg-Jahrbuch», 62 (1987), 179-188.

Hom hi troba dues obres d'Antoni Agustín, *De legibus et senatusconsultis liber*, Roma 1583, i *Dialoghi... intorno alle medaglie...*, Roma 1625 (183-184); i Damián Fonseca, *Justa expulsión de los moriscos de España*, Roma 1612 (185-186).— J. P. E. [5146]

Charles RYSKAMP, *Twentieth Report to the Fellows of the Pierpont Morgan Library 1981-1983*, Nova Iork 1984, 434 pp.

Entre els incunables ingressats en la dita biblioteca durant els tres anys hi ha un exemplar del pseudo-Vicent Ferrer, *De fine mundi*, [Nüremberg 1481] (57) i un de Jaume Pérez de València, *Commentaria in Psalmos*, València 1484 (60). I entre les edicions del segle XVIII hi ha quatre exemplars d'òperes impreses a Barcelona: *Il barone di Torreforte* impresa per Francesc Generas el 1771 (84); *Alessandro nell'India*, de la impremta de Josep Altés el 1767 (100); *La clemenza di Tito*, del 1770; i *La partenza e il ritorno de' marinari*, del 1768, de cada un dels dos impressors esmentats, respectivament (100 i 102).— J. P. E. [5147]

Roger E. REYNOLDS, *South Italian Liturgica and Canonistica in Catalonia (New York, Hispanic Society of America ms. HC 380/819)*, dins «Mediaeval Studies», 49 (1987), 480-495.

Aquest còdex procedeix de Santa Maria de l'Estany, on encara el pogué consultar Jau-

me Villanueva. Ací n'és subratllada la importància per a la tradició d'alguns textos, transcrits en aquestes pàgines: *Quare dicta sit Septuagesima, Alia ratio Septuagesimae, Alia ratio* (482-483); *Incipit Epistula Damasi papae directa Iberonimo presbitero, qualiter vel quibus modis sacerdos sacrificare debeat* (485-487), text que també es trobaria en el *Pontifical de Sant Ramon*, Tarragona, Biblioteca Provincial, 26; i Tortosa, Catedral 122 (484); un fragment relatiu a les condicions de la matèria per al sacrifici de la missa (489); un pròleg a l'*Ordo canonicorum* de Crodegang de Metz (490), ordinació sobre el res de matines (491-492) i enumeració dels *Septem gradus Ecclesiae* (493-494); i la carta de Víctor II a Guisalbert, bisbe de Barcelona, sobre la penitència, a la qual s'ha de sotmetre una persona no anomenada, però segurament vinculada a la família comtal (494-495).— J. P. E. [5148

## FRANÇA

Marie-Henriette JULLIEN DE POMMEROL, *Guillaume d'Ortolan, évêque de Rodez (1397-1417) et la bibliothèque de l'évêché*, dins «Bibliothèque de l'École des Chartes», 144 (1986), 259-298.

Polemista contra Benet XIII en els anys que aquest passà a terres catalanes, és objecte ací de reconstrucció biogràfica (259-267). L'objectiu de l'estudi és la seva biblioteca, coneguda per la documentació relativa al compliment de les darreres voluntats (274-275), l'inventari de la qual, amb l'avaluació de cada volum, és ací transcrit (276-294). No hi mancava la *Summa de paenitentia* de sant Ramon de Penyafort (288, núm. 109), ni la *Summa in foro provinciali* (sic! *paenientiali*), atribuïda al mateix (292, núm. 158). Consta que Gil Bellamère li havia llegat tot allò que ell havia escrit sobre les *Decretals*, volums que l'autora fa constar que no compareixen en l'inventari (267 [segurament no hi consten, perquè eren a Peníscola, formant part dels *Libri in studio* de Benet XIII, tal com hom pot veure dins ATCA, VI (1987), 228]).— J. P. E. [5149

Jean-Pierre GAVIGNET, *Le trésor des reliques de Sainte Colette*, dins «Mémoires de la Société d'Émulation du Doubs», 26 (1984), 27-35.

En el convent de menorettes de Sainte Colette, de Besançon, es conserva un breviari regalat per Benet XIII (30) i la creu de sant Vicent Ferrer (32-33).— J. P. E. [5150

Elisabeth PELLEGRIN, *Catalogue des manuscrits de Jean et Pierre Bourdelot. Concordance*, dins «Scriptorium», XL (1986), 202-232.

La col·lecció dels Bourdelot engróssí la biblioteca de la reina Cristina de Suècia entorn del 1653. Hi trobem tres volums de Ramon Lull: *Ars magna*, actual Vat., Reg. lat. 1289; *Compendium artis demonstrativae*; i *Liber contemplationis*, ara a París, BN lat. 3324 (217). També hi havia la *Disputatio inter Inghetum Contardum et quosdam Iudaeos*, ara Vat., Reg. lat. 323.— J. P. E. [5151

Odette BARENNE, *Une grande bibliothèque de Port-Royal. Inventaire inédit de la bibliothèque de Isaac-Louis La Maistre de Sacy (7 avril 1684)*, París, Études Augustiniennes 1985, 246 pp.

Aquella biblioteca contenia obres de tres autors nostres: 579. *Agobardi Lugdunensis opera*, París 1605 (140-141); 182. Antoni Agustín, *Epitome Iuris Pontificii*, París 1641; i 183. *Antiquae Collectiones Decretalium*, París 1621 (59); i Pere-Joan Nunyes, *Epitheta Ciceronis Collecta*, Venècia 1570 (176).— J. P. E. [5152

Alphonse VERMEYLEN, *Les livres espagnols de la Bibliothèque du Cardinal Richelieu*, dins «Hom. Sáinz Rodríguez» I, 155-167.

Aquella biblioteca posseïa exemplars de les edicions següents: Fernando del Castillo, *Historia general de Santo Domingo...*, València 1584 (158-159); Juan de Pineda, *Monarchia eclesiástica*, Barcelona 1620 (160); Luis de Granada, *Compendio de doctrina christiana*, Barcelona 1612 (161); Antonio de Molina, *Instrucción de sacerdotes*, Barcelona 1606 (162); *Histoire de Catalogne*, en espanyol, Salamanca 1606 (164).— J. P. E. [5153]

#### GANDIA

Vicent OLASO CENDRA, *Catàleg de pergamins de l'Arxiu Municipal de Gandia (1268-1683)* (Arxius Valencians 6), València, Conselleria de Cultura 1987, 272 pp.

Els pergamins ací catalogats constitueixen la darrera de les quatre seccions de l'Arxiu Municipal de Gandia. Sumen mil set-cents seixanta-vuit unitats i llur gairebé totalitat és constituïda per èpoques de quantitats rebudes en concepte de censals carregats damunt la vila de Gandia per gent de la mateixa població i per d'altres, sobretot de València. Ultra la quantitat de notícies sobre l'endeutament endèmic de les comunitats i la personalitat dels inversors, trobem en els registres dades referents a famílies o a persones que han destacat en tant que escriptors i així ja en el primer compareix Pere Marc el 1268, seguit el 1415 d'un Joan Martorell, encara menor d'edat, fill de Pere (42, núm. 134), després per Francisc de Pertusa (81, núm. 469), el 1454 per Pere Pardo de la Casta (115, núm. 745) i el 1459 per Jaume Roig, en qualitat de majordom de l'Hospital dels Innocents (133, núm. 890; i 176, núm. 1243). En època datada a Xàtiva compareix el 1444 la lletra humanística (77, núm. 431) i torna a darreries del 1445 en altra datada a Planes (80, núm. 452) o a Gandia (80-81, núm. 461) i finalment el 1446 en una de València (81, núm. 465), a partir de la qual serà pràcticament exclusiva. Els rebuts són normalment redactats en llatí, constituint excepció els catalans (228, núm. 1667; 231, núm. 1692; 238, núm. 1760 i 1761). El volum es clou amb taules onomàstica (243-261), toponímica (263) i de matèries (265).— J. P. E. [5154]

#### GIRONA

Carlos CID, *La miniatura de la apertura del quinto sello en el Beato de Gerona. Estudio comparativo de la serie de códices*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXVIII (1985-1986), 93-113.

Estudi d'història de l'art, amb particular atenció al significat dels diversos elements figuratius representats en les miniatures. És continuació de les pàgines resumides dins ATCA, VI (1987), 561-562, núm. 3825. [A les pàgines 121-122, l'autor reporta la notícia que els sagraris penjats damunt l'altar s'haurien estilat al bisbat de Girona «hasta el siglo XIV». En la visita pastoral del 1420, el bisbe Andreu Bertran havia d'insistir en gairebé cada parròquia a fi que el sagrari penjat fos substituït per un d'estable, ADG, P 16].— J. P. E. [5155]

R. N. B. GODDARD-GISSEN, *The Iconography of the Whore in Marcabré's «Soudadier, per cui es iovens», Marbod of Rennes and the Beatus of Liébana Manuscripts*, dins «Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte», 11 (1987), 277-291.

Troblem en la pàgina 286 referència als *Beatus* de Girona i de la Seu d'Urgell i en con-

cret a les il·lustracions dels ff. 63 i 47, respectivament; l'autor defensa que es tracta d'un cavall, encara que podria semblar una «chimaera»; cf. també la pàgina 290; i en la pàgina 288 una altra relativa a la il·lustració del foli 18, on és representada la batalla entre la serp i l'ocell, punt en el qual l'autor remarca les particularitats de la il·lustració ara gironina.— J. P. E. [5156]

Jaume PORTELLA, Antoni Ll. SANZ, *Reacció senyorial i resistència pagesa al domini de la catedral de Girona (segle XVIII). Notes per a una recerca*, dins «Recerques», 17 (1985), 141-151.

Els autors afirmen que l'agençament de l'Arxiu Capitular de Girona durant el segle XVIII formava part d'un conjunt d'iniciatives «destinades a refermar l'explotació senyorial del seu domini, tal com demostren els plets incoats contra la pagesia i altres senyories jurisdiccionals del bisbat» (141). Resumits els treballs d'ordenació i d'indexació arxivística realitzats a la Seu de Girona durant el segle XVIII (141-143), els autors remarquen que els canonges «afinen al màxim l'eina tradicional i bàsica per apropiar-se el treball d'altri» (144), els capbreus, i la manera com els camperols s'hi resistien, cosa que desembocà durant el dit segle en els quinze plets d'iniciativa capitular, amb els quals hom intentava d'afirmar drets també sobre cultius nous com és ara el blat de moro, que no era clar si eren sotmesos a delme. L'apèndix ofereix resum o referència arxivística dels vint plets o concòrdies entre el 1712 i el 1792 (149-151).— J. P. E. [5157]

Immaculada PUIG I ALEU, *Les visites pastorals a la diòcesi de Girona, segle XV*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXVIII (1985-1986), 211-241.

Després d'algunes consideracions inicials sobre el govern i el control eclesiàstics a través de sínodes i de visites, segueix la presentació dels vint-i-sis volums d'actes de visita pastoral corresponents als segles XIV i XV, conservats a l'ADG, sèrie P, i en especial de les de la visita feta pel bisbe Andreu Bertran el 1420, amb llista dels pobles visitats (235-241), esquema general de cada visita i en particular de les informacions relatives a beneficis (221-223) i a l'estat de conservació dels edificis o dels paraments litúrgics de les parròquies, la gestió dels quals corresponia als «obers» de les mateixes (224-230). En resumir l'esquema que seguien els interrogatoris, l'autora transcriu dos fragments relatius al comportament d'un clergue (232).— J. P. E. [5158]

Jaume FABRE, *L'Arxiu Històric Municipal de Girona*, dins «L'Avenç-Plecs d'Història Local», núm. 5 (Octubre 1986), 65-67.

Presentació del nou emplaçament de l'esmentat arxiu, en l'edifici que ha estat successivament casa dels marquesos de Cartellà, convent de Caputxins, caserna i institut de segon ensenyament. És arxiu municipal des de l'abril del 1986. Amb aquest motiu, l'autor recorda les vicissituds més notables d'aquest fons documental i les seves principals riqueses.— J. P. E. [5159]

Josep CALZADA I OLIVERAS, *El postincunable de l'any 1523*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1987), 291-306.

Descripció de l'exemplar de les *Basilii Magni Opera* publicades a París per Jadocus Badius Ascensius el 1523, propietat de la Diputació de Girona, Servei d'Investigacions Arqueològiques. Al final (301-303), notícia d'un exemplar dels *Auctores octo*, editats pel

mateix i publicats a París l'any 1508 (303), propietat del Seminari de Girona. A les pàgines 305-306, reproducció de la portada i de la capçalera textual de les obres de sant Basili.— J. P. E. [5160]

Pere GIFRÉ I RIBAS, M<sup>a</sup> Àngels ADROER I PELLICER, *Inventari dels arxius patrimonials de les comarques gironines*, dins «Revista de Girona», XXXII (novembre-desembre 1986), 80-84.

Precisat el concepte d'«arxiu patrimonial» (conjunt documental de propietat privada relatiu al patrimoni secularment vinculat a una família), els autors exposen els resultats globals del seu treball d'inventariar catorze de tals arxius en pobles de Girona. Només un era apilotat a les golfes, els altres es trobaven en estat de conservació ben acceptable, alguns àdhuc excel·lent. Molts posseeixen «llibres mestres», elaborats durant els segles XVIII i XIX, instruments per a la fàcil localització dels documents. Aquests solen ésser en pergami fins pels volts del 1640. Bàsicament la documentació és familiar, completada amb d'altra de municipal, feudal i eclesial. Al mas Viader, de Parets, comparegué un còdex, potser anterior al segle XII.— J. P. E. [5161]

#### HOLANDA

*Incunabula in Ducht Libraries. A census of fifteenth-century printed books in Dutch public collections. Volume I: Catalogue* (Bibliotheca Bibliographica Neerlandica XII-I), 's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek 1983, VIII i 698 pp.

Trobem en aquelles biblioteques exemplars de tres edicions d'Adam, *Summula* (2, núms. 9-11: és resum de la de sant Ramon de Penyafort); Antoni Andreu, *De tribus principiis i Formalitates*, Pàdua 1475 (38, núm. 258); Johannes de Aragonia *Oratio ad Sixtum V*, Roma 1472 (?) (58, núm. 389); Arnau de Vilanova, *Breviarium practicae*, Milà 1483, i *Regimen senum*, París 1500 (91, núms. 419-420) i, amb obres d'altri, quatre edicions del *De conservatione corporis* (573-574, núms. 3878-3881); també un *De virtutibus benedictae quercus*, Memmingen 1496 (228, núm. 1500); Petrus Dorlandus, *Viola animae*, Colònia 1499 (425, n. 1630: és resum del *Liber creaturarum* de Ramon de Sibiuda); exemplars de set edicions dels *Sermones* de sant Vicent Ferrer (270-271, núms. 1797-1803); Pere Garsias, *Determinationes magistrales*, Roma 1489 (285, núm. 1897); Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, exemplars de dinou edicions (318-320, núms. 2128-2146); Joan Jacme, *Regimen contra pestilentiam*, exemplars de cinc edicions (375-376, núms. 2518-2522); Joan de Cardona, *Literae indulgentiarum*, exemplars de tres edicions (395, núms. 2649-2651); Joannes [Esteve], *Grammaticus, Comprehensorium*, València 1475 (407, núm. 2731); [pseudo]-Raimundus Lullus [Ramon Astruc de Cortielles], *De conceptione Beatae Mariae Virginis*, Sevilla 1491 (449, núm. 3027); Ramon de Sibiuda, *Liber creaturarum*, Deventer 1480-1485(?) i Estrasburg 1496 (571, núms. 3861-3862). Hi ha un exemplar de Gil de Roma, *Lo libre del regiment dels prínceps*, Barcelona, Joan Luschner 1489 (4, núm. 23).— J. P. E. [5162]

#### ITÀLIA

Henri BRESK, *Ventimiglia et Centelles*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 17 (1987), 357-369.

A Palerm, Archivio di Stato, *Archivio Belmonte* 133 i 134, es conserva la documenta-

ció presentada amb motiu d'un procés entorn a la successió en el comtat de Ventimiglia, discutida entre l'hereu, però potser il·legítim, Francesco Ventimiglia, i una germanastra seva, però potser legítima, Constança, casada amb Gilibert de Centelles. Altre personatge català, d'entre els molts que compareixen en aquests episodis, fou Elvira de Montcada, mare de Constança. Abunden les notícies d'anades i vingudes de Catalunya. El procés s'allargà almenys del 1418 al 1433. Manca la sentència.— J. P. E. [5163]

Angelo NICOLINI, *Tra Savona e Spagna a metà del Quattrocento (1420-1460)*, dins «Rivista Ingauna e Intemelia» (Bordighera), XXXVIII (1983), 16-28.

Els Archivi di Stato de Savona i de Gènova proporcionen documentació entorn a les relacions difícils entre la Ligúria i Catalunya en els anys esmentats en el títol, més de dues terces parts dels quals foren de guerra entre les dues bandes, situació que afectà tant el comerç com en particular les persones tocades per atacs corsaris nostres, d'entre els quals destacà Bernat de Vilamarí (19). Assenyallem els noms de cònsols de catalans (21) o les llistes de noms que figuren en protocols notariais (18-21, notes 10-42; i 24, nota 54).— J. P. E. [5164]

Nello PAVONCELLO, *Due edizioni ebraiche del XV secolo nella Biblioteca Comunale Ariostea di Ferrara*, dins «Accademie e Biblioteche d'Italia», LV (1987), 24-26.

Un dels dos incunables és l'«editio princeps» de Josef Albó, *Sefer Jekkarim*, Soncino 1485, i porta la signatura: S.11.1.12. Hi ha exemplars de la mateixa edició en vuit altres biblioteques italianes i en set almenys de no italianes.— J. P. E. [5165]

Arrigo GRAZIA, *Catalogo delle cinquecentine conservate nella Biblioteca Comunale dell'Archiginnasio di Bologna*, dins «L'Archiginnasio», LXXVIII (1982), 7-363.

Aquest primer lliurament només comprèn la lletra «a». Hi trobem nou edicions d'obres d'Antoni Agustín, *Antiquae collectiones Decretalium*, Lleida 1576; *Dialoghi...*, Roma 1592; *Discorsi...*, Roma 1592; *Emendationum et opinionum...*, Lió 1544; *De legibus et senatus-consultis...*, Roma 1583; *De nominibus propriis*, Tarragona 1579; *Notizia di una medaglia di Costantino*, Roma 1592; *De Romanorum gentibus et familiis*, Lió 1592; *Ex libro de familiis Romanorum*, Roma 1577 (91-92). Tres d'Arnau Albertí, *De agnoscendis assertionibus catholicis...*, Roma 1572; *Repetitio nova...De haereticis*, València 1534; i *Tractatus sive quaestio de secreto...*, València 1534 (105-106). Dos del pseudo-Ramon Llull, *De secretis naturae...* i *De'segreti di natura...*, Venècia 1542 i 1557 (107). Una edició valenciana d'Antonio de Nebrija, *Grammaticae introductiones*, València 1575 (174) i una de barcelonina de Ludovico Ariosto, *Orlando furioso...*, Barcelona, Claudi Bornat 1564 (207). Tres d'Arnau de Vilanova, *Opera Omnia*, Basilea 1585; *Tractatus de virtutibus herbarum*, Venècia 1520; i *Consilium ad regem Aragonum de salubri hortensium usu*, París 1573 (257).— J. P. E. [5166]

Delio BUFALINI, Roberto LAUDI, Giuliana ZANNONI, *Catalogo delle cinquecentine straniere conservate nella Biblioteca Comunale dell'Archiginnasio*, dins «L'Archiginnasio», LXXXI (1986), 185-319.

En aquest lliurament, limitat a la presentació d'edicions no italianes, només trobem un exemplar, de Joan Boscà i Almogàver, *Las obras...*, Anvers 1554 (269).— J. P. E. [5167]

Louis JORDAN, Susan WOOL, *Inventory of Western Manuscripts in the Bibliotheca Ambrosiana from the Medieval Institute of the University of Notre Dame. The Frank M. Folsom Microfilm Collection. Part One. A-B Superior. Part Two. C-D Superior* (Publications in Medieval Studies XXII/1 i 2), Notre Dame, University Press 1984 i 1986, XVI i 190 pp. i XX i 364 pp. i 12 làmines.

Trobem en el primer volum notícia de l'existència de microfilms dels volums següents: A 5 Sup, Ramon Llull, *Liber de quinque sapientibus* (6); A 11 Sup, Ramon de Penyafort, *Sermo* (11); A 24 Sup, Ramon de Penyafort, *Summa de Paenitentia* (23); A 146 Sup, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum* (68); B 37 Sup, potser de sant Vicent Ferrer, *Exorcismus energuminorum contra demoniacos* (92); B 116 Sup, Felip de Malla, *Sermones duo coram concilio Constantiensi* (110); B 120 Sup, Florus de Lió, *Disticha viginti unum ad Eldradum* (118).

I en el segon volum: C 8 Sup, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum* (3); D 59 Sup, *Liber Tarraconensis* (175); A 209 Sup, Anònim, *Descrittione dell'Isole Baleari, cioè Maiorica e Minorca*, del segle XVIII (306).— J. P. E. [5168]

Robert AMIET, *Catalogue des livres liturgiques manuscrits conservés dans les archives et les bibliothèques de la ville de Rome*, dins «Studi Medievali», XXVII (1986), 925-997.

El cod. 874 de la Biblioteca Casanatense conté l'*Officium Transfigurationis Domini* compost pel dominicà de Xàtiva, Jaume Gil per encàrrec del seu conciadatà, Calixt III l'any 1457 (983).— J. P. E. [5169]

*Bibliotheca Magica delle Opere a Stampa della Biblioteca Casanatense di Roma (secc. XV-XVIII)* (Biblioteca di Bibliografia Italiana CII), Florència, Leo Olschki editore 1985, XXIV i 228 pp.

La recopilació, alfabèticament ordenada, inclou obres que no són de màgia. Hi trobem sis edicions d'escrits d'Arnau de Vilanova (núms. 130-134 i 1037-1038, pp. 20 i 157); una de Jerónimo Cortés, publicada per Sebastià de Cormellas, Barcelona 1624 (47); quatre del Lluinari de Bernat de Granollacs en traducció llatina (núms. 561-564, p. 83); una que comprèn obres de o atribuïdes a Joan de Rocatalhada, a Arnau de Vilanova i a Ramon Llull (núm. 666, p. 99); onze a Ramon Llull (nn. 767-777, pàgines 116-118); dues de Nahmànides (núms. 878-879, p. 133); una de Pere Joan Oliver (138); dues de Benet Perera (núms. 947-948, p. 143); una de Tomàs Roca (161); una de Jeroni Torrella (179) i tres de sant Vicent Ferrer (núms. 1206-1208, p. 184).— J. P. E. [5170]

#### MONTSERRAT

Giampaolo MELE, *Una nota sulla musica di un «goig» del cod. I della Biblioteca di Montserrat (Catalogna)*, dins «Quaderni Bolotanesi» (Càller), núm. XII (1986), 257-264.

Estudi només conegut per referència. Conté la notícia que Joan I qualificà de «cantor et ecclesiasticus optimus» el prior de Montserrat, partidari d'Urbà VI durant el Cisma d'Occident, Vicenç de Ribes.— J. P. E. [5171]

#### PATERNA

François AMIGUES, Mercedes MESQUIDA GARCIA, *Ceràmica medieval de Paterna en la col·lecció Rafael Alfonso Barberà. (Catàleg)*, Paterna, Ajuntament 1985, 62 pp.

De les cent-deu peces catalogades, només dues, rajoles, tenen inscripció, les corresponents als núms. 73 i 74 (46-48). En canvi, hi ha nombre de segells i signatures (aquestes en àrab), aplegades en les pàgines 58-59. Les pàgines 60-61 ofereixen una bibliografia selectiva.— J. P. E. [5172]

#### ROSSELLÓ

Philippe ROSSET, Sylvie CAUCANAS, *Guide des Archives des Pyrénées-Orientales*, Perpinyà, Direction des Services d'Archives 1984, 270 pp.

El llibre consta de quatre parts, ultra la presentació (5-7) i l'apèndix cartogràfic (251-263). La primera ofereix notícies relatives a l'organització arxivística de l'Estat Francès i a la seva aplicació al Rosselló, amb resums de l'activitat dels principals arxivers, d'entre els quals destaquen per l'obra publicada Julià Bernat Alart (35-36) i Auguste Brutails (36-37). Hi ha encara en aquesta part el capítol dedicat als instruments de recerca (43-56), que conté l'inventari dels repertoris, publicats o inèdits, de les diverses sèries de l'arxiu. La segona part, considerada «la plus importante» (6), és dedicada als fons del departament, pròpiament dits (57-187). Són vint-i-set sèries, a cada una de les quals és dedicat un capítol, on consta des de la longitud lineal del conjunt de documentació que la constitueix fins a la bibliografia que li ha estat dedicada, i la indicació de les sots-sèries. Moltes de les sèries esmentades arriben a o comencen en l'any 1790. És normal que la documentació sigui relativa a aquelles terres catalanes que són els comtats del Rosselló, la Cerdanya i el Vallespir, però cal subratllar que la Sèrie *Clerecia regular* (103-106) conté sots-sèries dedicades a altres tantes institucions monàstiques del Principat de Catalunya: dotze pertanyen al bisbat de Girona, tres al de la Seu d'Urgell, una al de Vic i dues al de Barcelona. La tercera part és dedicada a fons comunals, hospitalaris i diversos (189-214), en la qual, ultra allò que fa referència a Perpinyà, trobem informació relativa a fons municipals de Ceret i de Tuïr, i a hospitals de Ceret, d'Illa del Tet, de Prades, de Vinçà i de Perpinyà. El darrer capítol assenyalava les col·leccions de manuscrits de les biblioteques municipal i d'altres de Perpinyà. La quarta part indica fons relatius als comtats existents a París en els Archives Nationales, en el Service Historique de l'Armée de Terre, en la Inspection du Génie, en els Archives de la Marine, en els del Ministère de Relations Extérieures; i en d'altres arxius departamentals (Ariège, Aude, Haute-Garonne, Gironde, l'Hérault), a la Bibliothèque Nationale i en fons de fora de França. Trobem en l'apèndix, ultra dues cartes administratives dels comtats, la taula d'equivalències entre les unitats locals antigues i les modernes.— J. P. E. [5173]

Pep VILA, *Repertori de manuscrits del teatre rossellonès*, dins «Misc. Romeu i Figueras» II, 367-396.

Les pàgines introductòries forneixen notícies sobre els fons, on ara es conserven peces teatrals rosselloneses en llengua catalana (encara que resultin introbables textos que tingué a les mans Josep Sebastià Pons), i sobre el fet que tal teatre es mantingué viu fins a darreries del segle XIX, tant el tradicional com el de les traduccions del francès o de l'italià (367-370). Les pàgines destinades a l'inventari (371-396), indicats els quatre textos ara no localitzables (371-372), presenta el de Barcelona, Arxiu del Museu del Teatre (372), els de Perpinyà, Centre de Documentació i Animació de la Cultura Catalana (373-376), Biblioteca Municipal (377-378), els de Sant Miquel de Cuixà, Col·lecció Josep Tolrà de Bordas (378-386), i Montpeller, Biblioteca Municipal, Fons Vallat (387-396).— J. P. E. [5174]

Pep VILA, *Repertori de manuscrits de teatre rossellonès (2)*, dins «Misc. Badia i Margarit» 6, 329-342.

La presentació explica el fet que només la meitat de la biblioteca i de l'arxiu personal de Josep Sebastià Pons ha estat accessible a l'autor (329-330). El cos de l'article presenta els tres volums facticis de la Col·lecció Tolrà de Bordas, que apleguen peces de teatre, amb particular atenció a les sis obres del tercer (331-336), de la darrera de les quals, *Tragedia fructuosa del il·lustríssim màrtir sant Fructuós* són transcrits tres sonets; a cinc peces de la biblioteca de Josep Sebastià Pons (336-339); i a una *Relació dramàtica de la nativitat del Fill de Déu*, de Montpeller, Bibliothèque Municipale, Fonds Vallat, ms. 9416 (340), peça també conservada a Perpinyà, Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, mss. 15 i 16 (341-342).— J. P. E. [5175]

#### SANT FELIU DE GUÍXOLS

Miquel GIL I BONANCIA, *El ric Museu Municipal de Sant Feliu de Guíxols*, dins «Revista de Girona», XXXIII (1987), 518-525.

Presentació de la institució «Museu», narració dels seus orígens i descripció de les diverses sales i vitrines actuals, en una de les quals consta la presència de dos grans cantoralis oberts, del segle XVII, procedents de l'antic monestir (521).— J. P. E. [5176]

#### LA SEU D'URGELL

Benigne MARQUÈS, *Catàleg dels protocols de l'Arxiu Capitular d'Urgell (segles XIII-XIV)*, dins «Urgellia», 7 (1984-1985), 381-439.

Els protocols notariaus urgellencs es troben a Lleida, Arxiu Provincial, i a la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular. Hom distingeix en aquest quatre sèries: la bàsica conté volums dels segles XIV-XVIII; el *Registrum capituli*, de la mateixa durada; els *Libri protestationum et apellationum*, del segle XIV; i els volums fragmentaris. En aquest article, l'autor inventaria els vuitanta-set volums dels segles XIII i XIV, corresponents a la primera i a la quarta de les sèries esmentades (399-435). La fitxa destinada a cada volum n'indica les característiques generals (signatura, dimensions, nombre de folis, estat de conservació, data de les anotacions, notari actuant i possibles sots-títols a l'interior del volum). Els tretze primers pertanyen al segle XIII (399-401). La introducció ens innova que l'escripció era propietat del «capellà de sant Ot», rector de la parròquia de la Seu d'Urgell, i que normalment era llogada (382-385); l'esmentada propietat fou llargament disputada pels bisbes de la Seu, cosa que provocà plet en cort romana, de solució desconeguda (386-387), però ja durant la segona meitat del segle XIV els notaris actuaven per autoritat del bisbe (388). El 1538, l'escripció fou traspassada al capítol de la catedral urgellenca (388-389). Assenyallem les notícies complementàries procedents de notes en els llibres (389-391) i les relatives a l'enquadernació dels volums sencers en el segle XVII (392). Són transcrits en apèndix tres documents dels anys 1342 i 1357 relatius al nomenament de notaris i a l'arrendament de l'escripció, trets del *Protocols* 37, 41 i 56 (395-398). L'article s'acaba amb taula cronològica dels volums (436-437), alfabètica de notaris i d'escriptors jurats (437-438) i la d'equivalències de volums catalogats i signatures que porten (438-439).— J. P. E. [5177]

## SOGORB

Francisco José GUERRERO CAROT, Francisco M. GIMENO BLAY, *Archivo Histórico Municipal de Segorbe (1286-1910)* (Arxius Valencians 2), València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència 1986, 156 pp.

La introducció aplega les dades que els mateixos fons municipals sogorbins proporcionen sobre documentació i arxiu a partir de l'any 1700. El cos del volum (39-75) ofereix notícia dels dos-cents llibres o conjunts, molts d'ells redactats en català, distribuïts en ordinació del govern (41-50, amb cent-quatre unitats), patrimoni (50-51, amb tres unitats), finances (51, amb quatre unitats), administració de justícia (51-61, amb vuitanta unitats), sanitat i beneficència (61-64, amb tretze unitats), obres públiques i urbanisme (64-65, amb sis unitats) i documentació aliena (65-75, amb cinquanta-dues unitats). Després de la bibliografia (79-80) i de vint-i-una reproduccions fotogràfiques, arriben els apèndixs, el primer dels quals publica, encarats, l'inventari realitzat l'any 1925 per Lluís Revest i Corzo, i el de les existències actuals, dissortadament molt minvades (106-113). Segueix la llista dels treballs realitzats a base dels fons d'aquell arxiu (115-116) i la relació cronològica dels justícies (117-123). El volum és completat amb tres taules: onomàstica i toponímica (127-133), cronològica dels fons documentals (135-147) i dels trenta-vuit pergamins (150-153).— J. P. E. [5178]

## TARRAGONA

Elisenda GRÀCIA I MONT, *Materials de peltre medievals a Catalunya*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 5-6 (1984-1985), 313-353.

Es tracta, sobretot, de calzes i de patenes, ultra unes canadelles i el mànec d'un bàcul, conservats en els museus episcopals de Tarragona, de la Seu d'Urgell, de Solsona i de Vic, ultra el Municipal de Roda de Ter. En el calze conservat a Solsona, procedent de Sant Salvador de la Vedella, hi ha unes lletres escrites en forma de grafit (319) i una altra inscripció en l'oblata de sant Bernat Calbó conservada a Vic (343).— J. P. E. [5179]

## TURQUIA

Michel BALIVET, Havva KIVIRCIK, Nicolas VATIN, *Les incunables de la Bibliothèque des Musées Archéologiques d'Istanbul*, dins «Gutenberg-Jahrbuch», 62 (1987), 317-323.

Hi figura una lletra d'indulgències per a la defensa de Rodes, atorgada per Joan de Cardona, impresa a Colònia el 1480 per Arnold Therhoernen (321).— J. P. E. [5180]

## URSS

E. M. WOLF, I. I. TCHELICHEVA, *Documents inédits catalans a l'arxiu soviètic*, dins «Misc. Badia i Margarit» 5, 149-155.

Notícia de l'existència de documents procedents de Catalunya, en llatí o en català, a Leningrad, Institut d'Història de l'URSS, Arxiu, comprats a darrerries del segle passat a París per N. P. Likhatchev. Alguns d'ells podrien procedir d'un no més identificat monestir de Sant Llorenç (151). Una quinzena, datats entre el 970 i el 1492, són ací d'alguna manera resumits (152-155).— J. P. E. [5181]

## VALÈNCIA

Rosa RODRÍGUEZ TRONCOSO, *Archivo del reino de Valencia. Inventario de fondos notariales. Revisión y actualización* por Jesús VILLALMANZO CAMENO (Arxius Valencians 4), València, Generalitat i Diputacions Provincials 1986, 336.

La presentació de Desamparados Pérez y Pérez informa de la personalitat i del treball dels dos autors de l'obra. La introducció de Jesús Villalmanzo exposa la riquesa de llibres notariais en els arxius de la ciutat de València (15-16), recorda la constitució dels fons notariais de l'ARV durant el segle XIX i l'enriquiment del mateix fons fins als nostres dies (17-18), assenyala els documents més importants per a la història del notariat valencià posterior a la conquesta (20-21) i distingeix entre protocol (anotació prèvia a la redacció formal del document), notal (resum de la redacció esmentada) i rebedor (primera redacció del tenor definitiu del document). També informa del nombre de volums notariais corresponents als segles XIII (representat per cinc volums notals) (21) i posteriors, bo i recordant que l'organització secular del notariat valencià s'acaba el 1707 amb la Nova Planta de Felip V (26). L'inventari dels registres (35-311) és ordenat alfabèticament, seguint el primer cognom dels notaris, després del qual són indicats la localitat, el nombre de volums i d'anys representats, la naturalesa de la documentació de cada volum, l'estat de conservació i el corresponent nombre de registre. Dos apèndixs informen, respectivament, de la documentació de l'antic col·legi notarial de València (313-314) i dels índexs notariais posteriors al 1836 (315-326). Després de la bibliografia sobre el notariat valencià (327-328), el volum es clou amb l'índex toponímic (329-333).— J. P. E. [5182

Santiago BRU I VIDAL, Miquel Àngel CATALÀ GORGUES, *L'arxiu i museu històric de la ciutat de València* (Monografies Cimal 8), València 1986, 80 pp.

Després d'algunes dades sobre història de l'AMV (4-5), és presentada la distribució per sales, la primera de les quals és presidida pel pla de València de Vicent Tosca (7-8) i per l'escut oficial de la ciutat (9). La segona és ocupada pel Fons Serrano Morales i la tercera és l'AMV pròpiament dit, completat amb el passadís annex. D'entre les peces més importants, hom esmenta el *Llibre dels furs* (10-11), el *Llibre del consolat de mar* (16), el *Llibre del cerimonial* (24), el *Llibre d'insaculació* (35), la butlla de Sixt V (25); i encara documentació dels antics gremis (26) i de la *Taula de canvis* (29), l'*Aureum opus*, l'Àlbum de la processó del Corpus del 1800 (32), les taules anatòmiques de Crisòstom Martínez (40) i la col·lecció de gravats (41-43).— J. P. E. [5183

M<sup>a</sup> Luisa CABANES CATALÀ, *Notas a los registros notariales de Juan Campos*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 4-5 (1986), 305-312.

Mostra, transcrita «in extenso», de les tres redaccions d'un mateix acte: en el llibre rebedor (ARV, *Protocolos* 441), en el protocol (*ibid.*, 440) i, ja solemne, en el llibre notal (*ibid.*, 3531). La transcripció ocupa les pàgines 309-311.— J. P. E. [5184

Miquel Àngel CATALÀ GORGUES, *Noticia acerca de dos copias manuscritas antiguas de los «Annales de la Real Cartuxa de Valdechristo» del P. Alfaura, y de un manuscrito inédito concerniente el establecimiento de la congregación de cartuxas de España (1784), actas de los capítulos de El Paular y Vall de Crist y elección de este monasterio para sede del Vicario General y del defensorio*, dins *Vall de Crist*, 215-226.

La primera còpia dels *Annales* es troba ara a Portacoeli (215-216) i n'és ací transcrit

l'índex de matèries (220-224). La segona, parcial, car aplega les parts relatives a la cartoixa valenciana d'Ara Christi, és ara a València, Biblioteca Municipal, Fons Serrano Morales 6486 (216-217 i 224, nota 2). En el mateix fons, núm. 6484, es troba la recopilació documental relativa a la congregació espanyola de la cartoixa, el superior de la qual havia de residir a Vall de Crist (217-219); la taula del volum ocupa les pàgines 224-225 i en les 225-226 en són transcrits dos documents relatius a la cartoixa sogorbina.- J. P. E. [5185

#### LA VALL DE CÀRCER

P. CANO FERRI, L. CIFUENTES COMAMALA, J. P. GALIANA CHACÓN, V[icent] PONS ALÓS, *Los archivos parroquiales de «la Vall de Càrcer» (Alcàntera, Beneixida, Càrcer y Cotes), Alcocer-Gavarda, Antella, Sellent y Sumacàrcer*, dins «Saitabi», XXXVII (1987), 33-93.

Després d'innovar que amb l'aiguat del 1982 pràcticament desaparegué l'arxiu parroquial de Sellent, on hi havia documentació des del segle XVII (34), i del treball de catalogació dels arxius de Fortaleny, Sueca, Carcaixent, Carlet i l'Alcúdia, amb la respectiva bibliografia (35, nota 5), hom recorda les característiques de les poblacions esmentades en el títol. Eren parròquies poblades majoritàriament per moriscs i per això, tret Càrcer, les altres eren rectories de moriscs, fundades durant el segle XVI (36-37) i repoblades després del 1609 (39). Constitucions sinodals valencianes i decrets de visita legislaren sobre arxius parroquials (43). La documentació d'Alcàntera comença el 1739 (44), posseeix dos altres documents del segle XVIII (49), un decret de visita pastoral (50), nou testaments i codicils (51-53), cinc o sis inventaris (53-54) i vint-i-tres documents econòmics (56-60). Alcocer-Gavarda posseeix llibres sacramentals des del 1666 (60-62), deu decrets de visita pastoral (66-68), documentació diversa de la Confraria del Roser del segle XVII (68-69) i altra de naturalesa econòmica (69-78). Càrcer té documentació sacramental des del 1697 (81-82), cinc decrets de visita pastoral (86), un llibre de comptes i documentació econòmica diversa (87-88). Cotes conserva documentació sacramental des del 1665 (91-92).— J. P. E. [5186

#### VIC

Miquel dels S. GROS I PUJOL, *La biblioteca del convent dels caputxins de Vic*, dins «Estudios Franciscanos», 87 (1986), 947-951.

Presentació del *Index librorum omnium, qui in Capuccinorum Vicens. Conventus Bibliotheca continentur...*, del 1753. Hauria estat «segurament la més important de totes les de Vic als segles XVII-XVIII» (948). Té tres taules. La primera ordena alfabèticament els autors pel nom, la segona pel cognom, la tercera pel títol del llibre. Sembla que el conjunt era format per trenta armaris de set postades cada un. Tenia uns 2100 volums. Només se n'ha salvat un manuscrit, la *Vita Christi* d'Eiximenis, potser l'actual ms. 172 del Museu Episcopal de Vic, ultra vint folis escadussers del *Communiloquium* de Joan de Gal·les, ara ms. 258 del museu esmentat. També hi havia, almenys, un incunable, les *Metamorphoses* d'Ovidi, publicades a Barcelona per Pere Miquel el 1494. Era una biblioteca eclesiàstica normal, amb particular abundància en llibres d'ascètica i mística i de predicació.— J. P. E. [5187

Miquel dels S. GROS, *Fragments de paper pertanyents a les butlles papals de Vic*, dins «Miscel·lània papirologica Ramon Roca-Puig en el seu setantè aniversari», a cura de Sebastià JANERAS (Fundació Salvador Vives Casajuana 100), Barcelona 1987, 141-144.

Recordades les vicissituds que portaren a la repetida intervenció papal en el bisbat de Vic entre el 971 i el 998 (restabliment de la seu metropolitana de Tarragona a Vic i fets conseqüents), intervenció, de la qual s'han conservat les cinc butlles en paper, l'autor presenta els sis fragments trobats després de la restauració de les esmentades butlles el 1927. Cinc d'ells pertanyen amb major o menor seguretat a la butlla de Benet VII, del 978, i el sisè a la de Gregori V, del 998. El primer i el sisè contenen petits fragments textuais, ací transcrits.— J. P. E. [5188]

Ramon ORDEIG I MATA, *Documents dels arxius episcopal i capitular de Vic relatius al Cisma d'Occident*, dins «Jornades Cisma», 135-144.

Després d'una recopilació de notícies, també inèdites, relatives a dignataris de la cort papal d'Avinyó agraciats amb beneficis en la seu vigatana, resumeix les que afecten els bisbes dels anys del Cisma d'Occident i publica els registres de disset documents trobats en els dos arxius vigatans, quatre dels quals són transcrits complets.— J. P. E. [5189]

Imma BADIA, Roser ROQUER, Xesca TIÓ, Imma VILAMALA, *Estat de la qüestió i inventari de l'Arxiu Municipal de Vic*, dins «Joves Historiadors», 133-136.

Notícia de la localització de l'esmentat arxiu i del treball d'inventari realitzat per les autores, distribuint els seus fons en seccions temàtiques i ordenant cada una d'elles per successió cronològica. La llista de les trenta-una seccions és a les pàgines 134-135; cada una porta indicació dels anys extrems.— J. P. E. [5190]

#### VILANOVA DE CASTELLÓ

José MARTÍ SORO, *El Archivo de la Real Acequia de Escalona de Vilanova de Castelló*, dins «Crònica XV Asamblea», 103-123.

L'Arxiu és dividit en secció de llibres i secció de quaderns. Pertanyen a l'època, a la qual s'estén el camp d'ATCA, els trenta-tres primers llibres, el contingut dels quals és ací resumit en forma de títol. La documentació més antiga sembla ésser de finals del segle XVI (105, llibre 7bis).— J. P. E. [5191]

#### VILANOVA I LA GELTRÚ

Maria Lluïsa ORRIOLS I VIDAL, *Pergamins de la diòcesi de Girona a l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1987), 195-209.

Presentació (amb quadre sinòptic, 196-197) i transcripció (199-209) de sis actes notariais, dels anys 1595-1631, relacionades amb esdeveniments familiars de Guerau Comas i del seu fill Joan, de Calonge.— J. P. E. [5192]

## VILA-REAL

José CAMARENA MAHIQUES, José M. DOÑATE SEBASTIÁ, *Catálogo del Archivo Histórico Municipal de Vila-real*, Diputació de Castelló 1986, 184 pp.

La introducció aplega notícies que el mateix arxiu proporciona sobre els seus orígens i creixement, la primera de les quals és del 1363. Ara l'arxiu és format per la documentació anterior al 1901 (9-11). La catalogació ha portat a distingir quatre grans blocs: municipal, notarial, expedients judicials i cartes (13-14), reflectits en el catàleg present. Ultra la documentació manuscrita, on hi ha capitols i ordinacions diverses (141-142), trobem dos exemplars de dues edicions, la llatina del 1547 i la catalana del 1588 dels *Furs del Regne de València* (139). Hi ha cinc taules: general (145-148), de topònims (149-152), d'antropònims (153-163), de matèries (165-172) i cronològica (173-183).—J. P. E. [5193

## VINARÒS

José Antonio GÓMEZ SANJUAN, *Los libros de difuntos de la arciprestal de Vinaròs*, dins «Centro de estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 14 (abril-junio 1986), 79-86.

Els llibres es conserven a l'Arxiu de la Parròquia de l'Assumpció de Vinaròs. Comencen el 1747 i són presentades les inscripcions dels successius, fins al 1799. La presentació consisteix a destacar, resumides, les partides que semblen per qualche raó particularment interessants, de vegades amb transcripció de fragments. El primer volum conté les inscripcions dels anys 1747-1766 i és escrit en català. Del 1767 ençà, les partides són en llengua castellana.— J. P. E. [5194

## XÀTIVA

Vicente PONS ALÓS, *El Archivo Histórico del Hospital «Major de pobres» de Xàtiva: catálogo y estudio* (Arxius Valencians 5), València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència 1987, XVI i 174 pp.

El pròleg de José M. López Piñero subratlla l'interès de la història dels hospitals (XIII-XV). La introducció de l'autor informa que en l'Arxiu Municipal de Xàtiva hom ha seguit distingint entre la documentació pròpia de l'hospital i la de la ciutat, encara que part d'aquesta faci referència a aquell (5-8). Aplega notícies arxivístiques sobre deixes per a pobres en el pas del segle XV al XVI (10-11). L'Hospital major de pobres, fundat per Jaume I el mateix any de la conquesta de Xàtiva, 1246, fou posat a mans de la Confraria de la Mare de Déu de l'Assumpció durant el segle XIV (12-15: notícies sobre les ordinacions i prerrogatives de la Confraria); no fou l'únic, car fins al segle XVIII són conegudes altres nou institucions hospitalàries de Xàtiva (15-17). Les actes de visita informen sobretot de les obligacions de culte vinculades a l'Hospital, però també de l'estructura administrativa de Confraria i d'Hospital (18) i de llurs bases econòmiques (23), amb quadres sinòptics de cada un dels dos aspectes (19 i 21-22, respectivament). Les modificacions estructurals que menaren a la desvinculació entre Confraria i Hospital pertanyen al segle XIX (24-29). D'entre les notícies relatives a l'arxiu destaca la que l'any 1707, «en la combustión general de dicha ciudad y exterminio de sus vecinos» per part de l'exèrcit de Felip V, es perdé gran quantitat de documentació (33), raó per la qual durant el segle XVIII la reconstrucció de l'arxiu fou preocupació constant, atesa la importància que hom li atorgava com a instrument de bona administració de l'Hospital (35-37: Ordinacions del pas del segle XVII al XVIII). D'ací també el fet que algunes de les seccions no posseeixin

documents anteriors al segle XVIII (38-42). Els registres són completats amb indicacions bibliogràfiques pertinents i els 933 resums ho són amb deu làmines (149-160) i amb llista unificada de noms (161-169).— J. P. E. [5195]

## XERT

Juan Antonio MICÓ NAVARRO, María Milagros CÁRCEL ORTÍ, *Catálogo de la biblioteca de Federico Ferreres Folch (1879-1942)*, dins «Estudis Castellonencs», 3 (1986), 157-213.

La biblioteca és ara al Centre Cívic de Xert. És formada per 422 títols, la llista dels quals és ací publicada. El 271 correspon a Elías Olmos Canalda, *Catálogo descriptivo de los códices de la Catedral de Valencia*, València 1928 (183); el 342, Juan Bta. Santandreu Benavent, *Joannes Ludovicus Vives litteratus. Oratio...*, València 1919 (189); el 368, Pedro Tomàs y Montañana, *La Biblia en el siglo XV valenciano. Jaime Pérez de Valencia*, València 1934 (191); el 382, *Sermons de Sant Vicent Ferrer. Selecció...* de Josep Sanchis i Sivera, València s.a. (192).

Aquestes pàgines, sense la llista dels volums, són reproduïdes dins el «Centro de estudios del Maestrazgo. Boletín», IV (1987), 23-30.— J. P. E. [5196-5197]

## LLOCS DIVERSOS

Paul Oskar KRISTELLER, Bonnie D. KENT, Ronald RAINEI, *Iter Italicum. Accedunt alia itinera. III. Australia to Germany*, Londres-Leiden, The Warburg Institute-E. J. Brill 1987, IV i 138.

Taula alfabètica dels noms de persona i dels títols d'obres anònimes continguts en el vol. III de l'*Iter italicum*, l'extracte del qual, en allò que ens afecta, es troba en ATCA, IV (1985), 668-673, núm. 2438.— J. P. E. [5198]

Montserrat AVILÉS, *Manuscritos del De doctrina christiana existentes en Europa*, dins «Augustinus», XXXI (1986), 379-390.

En la llista dels volums escrits durant el segle XII figura el de Tortosa, Catedral 86 (383); en la dels del segle XIV, els de València, Catedral 117 i Universitat 32 (386).— J. P. E. [5199]

Klaus REINHARDT, *Das Werk Nicolaus von Lyra im mittelalterlichen Spanien*, dins «Traditio», XLIII (1987), 321-358.

Feta la presentació del tema, una primera part informa dels exemplars ara existents o que són documentats haver existit a l'Edat Mitjana en territori de l'actual Estat Espanyol. De la *Postilla litteralis in vetus et novum testamentum* n'hi hauria exemplars a Barcelona (ACA/Ripoll i BU) (325-326), a Girona (ACG i Sant Feliu) (327), a Montserrat (329), en l'antiga biblioteca papal de Peníscola (330), a la Seu d'Urgell i Tortosa (332) i a Vic (333); una traducció catalana és a l'ACA/Ripoll (334). De la *Probatio adventus Christi* n'hi ha exemplars a Girona, ACG (335) i a la Seu d'Urgell (336). De la *Responsio ad quendam iudaeum...* n'hi ha exemplar a la Seu d'Urgell (337). La segona part esbrina l'influx de Nicolau de Lira en exegetes com Ponç Carbonell (342-343), Nicolau Eimeric (344-346) i Jaume Pérez de València (355-357).— J. P. E. [5200]

Charles H. LOHR, *Aristotelica Gallica: Bibliothecae A-L*, dins «Theologie und Philosophie», 57 (1982), 225-259

Troben a Ais de Provença, Bibliothèque Méjanès, ms. 1433 (1298), Antoni Andreu, *Quaestiones metaphysicae* (226); a Angers, Bibliothèque Municipale, ms. 417 (414), Johannes [Marbres] Canonicus, *Quaestiones super VIII libros Physicorum* (299) [el proleg d'aquesta obra és repetit a Colmar, Bibliothèque Municipale, ms. 380 (295) (252)]; i a Loches, Bibliothèque Municipale, *Commentaria in Ethicam*, ms. 31 i *Commentaria in libros De Anima*, ms. 32 (258) de Jaume Borrassà.— J. P. E. [5201]

Charles H. LOHR, *Aristotelica Gallica: Bibliothecae M-Z*, dins «Theologie und Philosophie», 57 (1988), 79-121.

La Bibliothèque Municipale de Rouen posseeix en el ms. 928 les *Annotationes in Aristotelis Ethicam*, *Annotationes in Aristotelis Logicam* i *Praefatio in omnes Mathematicas* (99) de Jaume Borrassà.— J. P. E. [5202]

Antoni MAYANS I PLUJÀ, *Els arxius parroquials, municipals i notariais de la Garrotxa. Una aproximació* (Col·lecció Francesc Monsalvatje 1), Olot, Edicions Municipals 1987, 318

pp  
D'acord amb el títol, el volum es divideix en tres seccions, respectivament destinades a presentar els arxius parroquials (21-164), els municipals (165-275) i els notariais (277-307). Cada secció exposa primer els aspectes generals (tipologia i localització, estat de conservació i grau d'ordenació, eines de descripció documental), i a continuació les particularitats de cada un dels arxius de la comarca. Els parroquials són 63, dinou dels quals segueixen en la mateixa població (45), vuit en parròquia veïna (47) i els altres en l'Arxiu Diocesà de Girona (49); les partides sacramentals més antigues són del 1499 (61). Els municipals són 30, d'entre els quals destaca el d'Olot tant per volum documental com per antiguitat (193). Els notariais, concentrats a Olot, corresponen a cinc centres emissors (289). En el curs de les pàgines hom troba informació de les publicacions basades en la respectiva documentació presentada, bibliografia que, amb d'altra de més general, és aplegada en les pàgines finals (309-318).— J. P. E. [5203]

*Guia dels arxius històrics de Catalunya*, 2, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1987, 250 pp.

El present volum continua el projecte de fer conèixer els arxius històrics de Catalunya, les característiques del qual ja són conegudes dels lectors d'ATCA [II (1983), 426-427]. Trobem en aquestes pàgines informació sobre l'Arxiu històric de Tarragona, de Josefina Cubells i Llorens (7-69), la qual, ultra la presentació de les diverses sèries i de llur consistència, dedica considerable atenció a explicar la procedència dels diversos fons i les circumstàncies que n'expliquen la coexistència; sobre l'Arxiu històric de Lleida, de Maria Pilar Faci Lacasta (73-95), arxiu particularment ric en cadastres, àdhuc de fora la circumscripció provincial (86-91); sobre l'Arxiu històric comarcal de Montblanc (97-152), de Josep M. Porta i Balanyà, amb particular esment de l'edifici on és ubicat, antic hospital de la vila, i de les investigacions basades en els seus fons (145-152); sobre l'Arxiu històric comarcal d'Olot (153-187), d'Antoni Mayans i Plujà, satisfet d'estrenar casa nova i conscient de l'herència llegada per predecessors il·lustres; sobre l'Arxiu històric comarcal de Santa Coloma de Farners (189-196), d'Isidre Prades i Buixons, ric en fons privats; sobre l'Arxiu històric comarcal de Vilafranca del Penedès (197-223), de Josep Maria Masachs i Suriol, ric de fons judicials posteriors a la Pesta Negra; i sobre l'Arxiu Històric de la ciutat de Girona (225-250), de Ramon Alberch i Fugueras, la riquesa del qual ha obligat a limitar-se a una breu caracterització de cada una de les seves sèries.— J. P. E. [5204]

*Guia dels Centres d'Estudis de Catalunya*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1987, 260 pp.

Presentació de la personalitat, ubicació, activitats i publicacions de seixanta-tres institucions de cultura de la Vall d'Àger, l'Alcover, Altafulla, Balaguer, Banyoles, Barcelona, Berga, Besalú, la Bisbal d'Empordà, Calonge, Cambrils, Campdevàrol, la Canonja, Cardona, Castellar del Vallès, Cervera, Espuga de Francolí, Falset, Figueres, Flix, Girona, Granollers, Horta de Sant Joan, Igualada, Lleida, Manresa, Martorell, Mataró, Montblanc, Olot, Puigcerdà, Reus, Ripoll, Riudoms, Sabadell, Sallent, Sant Cugat del Vallès, Sant Feliu de Guixols, Sant Joan de les Abadesses, Santes Creus, la Seu d'Urgell, Sitges, Solivella, Tarragona, Tàrraga, Terrassa, Torà, Torelló, Torredembarra, Torroella de Fluvià, Torroella de Montgrí, Tortosa, Tossa de Mar, Tremp, Vallgorguina, Valls, Vic, Vilafranca del Penedès, Vilanova i la Geltrú, Vila-Seca.— J. P. E. [5205]

#### ABREVIATURES USADES EN LA SECCIÓ DE «NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES»

*Agullent* = *Agullent: 1585-1985. IV Centenari de la segregació jurídica d'Agullent d'Ontinyent*. Ontinyent, Servei de Publicacions de la Caixa d'Estalvis d'Ontinyent 1985, 336 pp.

*Castells* = *Castells, guaites, torres i forteses de la Catalunya Medieval* («Acta Mediaevalia». Annexos d'Arqueologia Medieval 3) Barcelona, Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona 1986-1987, 326 pp.

«Congrés Plana» = «Primer Congrés d'Estudis d'Història de la Plana», Castelló, Diputació 1987.

«Crònica XV Asamble» = «Crònica de la XV Asamble de Cronistas oficiales del Reino de Valencia (Valencia-Biar, 12-14 octubre 1984)», València, Academia de Cultura Valenciana 1986, 520 pp.

*Escola i Estat* = *Escola i Estat*, Actes de les Setenes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Perpinyà, del 2 al 5 de maig de 1985. Publicades a cura de Jordi MONÉS i Pere SOLÀ. Vic, Eumo Editorial 1985, 556 pp.

«Escriptors balears» = *Els escriptors balears i la seva producció en català. Els autors i els seus llibres*. Llibre coordinat per Gabriel JANER MANILA. Apendix bibliogràfic de Lluís VILLARONGA, Ciutat de Mallorca, Direcció General de Cultura 1986, 142 pp.

«Hom. Comas» = «Homenatge a Antoni Comas». Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia 1985, 592 pp.

«Hom. García Pastor» = «Homenaje a D. Jesús García Pastor bibliotecario», Ciutat de Mallorca, Direcció General de Cultura 1986, 168 pp.

«Hom. Morales» = «Homenaje a Don Luis Morales Oliver», Madrid, Fundació Universitaria Española 1986.

«Hom. Rodilla» = *Santidad y cultura*. Homenaje a D. Antonio Rodilla Zanón (Series Valentina 17), València, Facultat de Teologia 1986, 363 pp.

«Hom. Sáinz Rodríguez» = «Homenaje a don Pedro Sáinz Rodríguez», Madrid, Fundació Universitaria Española 1986.

«Hom. Torres Fontes» = «Homenaje al profesor Juan Torres Fontes», I-II, Múrcia, Universitat i Academia Alfonso X el Sabio 1987, 1906 pp.

«Inquisició» = *La inquisició a les Illes Balears. Segles XV al XIX*. Sa Llonja. Palma de Mallorca, Conselleria d'Educació i Cultura 1986, 96 pp.

«Jornades Cisma» = «Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià». Barcelona-Peñíscola, 19-21 d'abril de 1979. Ponències i comunicacions, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1986-1988, 642 pp.

«Joves Historiadors» = *La història i els joves historiadors catalans*. Ponències i comunicacions de les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans, celebrades al Centre Cívic de les Cotxeres de Sants els dies 4, 5 i 6 d'octubre de 1984. Pòrtic de Jaume SOBREQÜES I CALLICÓ, Barcelona, Edicions de la Magrana i Institut Municipal d'Història 1986, 492 pp.